

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 21
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.01.2022 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23097-12927P,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Максим'юк О.В. КОРЕФЕРЕНТНІ СПІВВІДНОШЕННЯ СУБСТАНТИВНИХ НЕРОЗКЛАДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АСПЕКТІ ОНОМАСІОЛОГІЇ ТА НОМІНАЦІЇ.....	9
Мироненко О.В. ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.....	14
Намачинська Г.Я. РОЛЬ УКРАЇНІЗМІВ В РОСІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ В. КОРОЛЕНКА "ДІТИ ПІДЗЕМЕЛЛЯ".....	19
Писарська Н.В., Гомон А.М., Заверющенко М.П. СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ЕКОНОМІКО-ТЕХНІЧНИХ ФРАЗЕМ У ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	23
Прокопович Л.С. «НІ ВІТРУ В ГАЇ, НІ ХМАРИНКИ В НЕБІ / ЛИШ ЗОЛОТА ГРОЗА В ДУШІ МОЇЙ»....(КОНЦЕПТ ДУША – ВАЖЛИВИЙ ФРАГМЕНТ МОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ).....	28
Ситько О.М. СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ СИСТЕМИ МВС У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	33
Чубань Т.В., Кардаш Л.В. МОВНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.....	38
Шаповаленко Н.М. СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (З ДОСВІДУ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ).....	42
Шевченко Т.В. ГРАМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ЯВИЩЕ ДЕТЕРМІНАЦІЇ.....	47

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Крайник О.В. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДМОВИ.....	53
Кузнєцова І.В., Кузнєцова Г.В. АДРЕСАТ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	56
Kulchytska O.V. PEJORATIVES AND COGNITIVE METAPHOR IN MODERN AMERICAN NOVEL.....	62
Lisovska A.O. ORAL ENGLISH PRAYER IN MODERN FEATURE FILM DISCOURSE: PHONETIC ASPECT.....	67
Логінова Л.В., Осадча М.О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	73
Makukhina S.V. INTEGRATED SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	78
Мамедова А.І., Курохтіна А.М. МОДАЛЬНА СІТКА В ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКИХ СЛОГАНІВ ТА СЕНТЕНЦІЙ.....	82
Petruk N.O. USE OF INTERNET RESOURCES IN TEACHING LISTENING TO STUDENTS OF NON-LANGUAGE FACULTIES.....	86
П'єцух О.І. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ МЕТАФОР В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ.....	90
Пилипенко І.О. АНАЛІЗ КОНЦЕПТА «HEART / СЕРЦЕ» У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ ОЗНАКОВОГО ПІДХОДУ.....	95
Погоріла А.І. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ У АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	100
Skichko A.S. RELATION BETWEEN MOTIVATION AND EMOTIONS IN PUBLIC DISCOURSE.....	104
Суховецька Л.В. ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА У ТВОРАХ А. КРІСТІ: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	108
Томчаковська Ю.О. ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МАГІЧНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ.....	114
Черепинська А.Ф. ФРІРАЙТИНГ ЯК МЕТОД УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ (АНГЛІЙСЬКОЮ).....	118
Шерстюк О.І. ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АНГЛІЙСЬКИХ СКЛАДНОПОХІДНИХ МОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ ТА ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ.....	123

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Бохун Н.В. ТЕРМІНОЛОГІЯ ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....	129
Лаухіна І.С. СТРУКТУРА ФРАНЦУЗЬКИХ АПЕЛЯТИВІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ВІД ВЛАСНИХ НАЗВ.....	134

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Петришин М.Й. КОНЦЕПТ <i>ЗАКОН</i> КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛАТИНСЬКИХ ПАРЕМІЙ ТА ЮРИДИЧНИХ СЕНТЕНЦІЙ.....	139
Цвид-Гром О.П., Рєзнік В.Г., Велика К.І. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЛАТИНСЬКОЇ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ.....	144

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ботвин Т.М., Пилипець О.В., Бортник Н.П. ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ТРУДНОЩІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГРАМАТИЧНИХ, ЛЕКСИЧНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	149
Гурко О.В., Стирнік Н.С. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ МАРКЕРІВ (ЯК ОДИН ЗІ СКЛАДНИКІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ).....	154
Гушул Р.В., Федик В.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ ФІЛЬМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ.....	159
Duda O.I., Rybachok S.M., Humovska I.M. SOCIO-CULTURAL APPROACH TO FUTURE TRANSLATORS' TRAINING.....	163
Zymomrya I.M., Yaskevych O.K., Zymomrya M.M. THE WAYS OF TRANSLATION OF UKRAINIAN REALIAS IN I. FRANKO'S FAIRYTALE POEM «FOX MYKYTA».....	168
Зубенко О.В. ПЕРЕКЛАД ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	172
Li Yanxue. LEXICAL LACUNAS IN XIAO HONG'S NOVEL "TALES OF HULAN RIVER": CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION.....	177
Подоляк У.С., Зубрицький Р. СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АМЕРИКАНСЬКИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	185
Рахімова О.К., Лебедева Л.Е. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА.....	189

РОЗДІЛ 6

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ступницька Н.М., Ленська О.О. ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІМАГОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ.....	194
---	-----

РОЗДІЛ 7

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Лаврусенко М.І. ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДРАМАТУРГІЇ ПІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	198
Мазоха Г.С. ЕПІСТОЛЯРІЙ МИТЦІВ ДІАСПОРИ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ЇХ СВІТОГЛЯДНИХ ТА ЕСТЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ.....	202
Павлюк Н.Л. ПОЕТИКА ХРОНОТОПУ В КОНТЕКСТІ ЖАНРОТВОРЕННЯ ТА ОБРАЗОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О. ДОВЖЕНКА ТА М. ХВИЛЬОВОГО).....	207
Руссова В.М. КРАСА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я У ТВОРЧОСТІ АРКАСІВ (ДІДА ТА ОНУКА).....	215
Черниш А.Є. ПСИХОАНАЛІЗ Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ХХ СТ.: АСИМІЛЯЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, АКТУАЛІЗАЦІЯ.....	220

РОЗДІЛ 8**ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

Осіпчук Г.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСЕМИ 'ЛЮДИНА' В МОВНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ» ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА.....	226
---	-----

РОЗДІЛ 9**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Євченко О.В. «КАР'ЄРА АРТУРО Уї, ЯКОЇ МОГЛО Б НЕ БУТИ» ТА «КРУГЛОГОЛОВІ Й ГОСТРОГОЛОВІ» Б. БРЕХТА ЯК АЛЮЗИВНІ ДРАМИ-АНТИУТОПІЇ.....	231
Ніколенко К.С. НАРАТИВ ДИТИНСТВА У КАНАДСЬКОМУ АНГЛОМОВНОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Л.М. МОНТГОМЕРІ).....	236
Прадівлянна Л.М. ШЕКСПІРІВСЬКА НОРОВЛИВА: У П'ЄСІ ТА НА ЕКРАНІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ШЕКСПІР НА НОВИЙ ЛАД»).....	243
Proskurina N.Y. FEATURES OF THE CHARACTERS' ARTISTIC IMAGE IN THE LATE PROSE AND POETRY BY DORIS LESSING (ON THE MATERIAL OF THE DILOGY 'MARA AND DANN' AND POETRY 'IN THE LONG DARK', 'THE MISFIT').....	248
Свириденко О.М. ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАФОС ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГІВ Г. БЮХНЕРА.....	252

РОЗДІЛ 10**ФОЛЬКЛОРИСТИКА**

Бурко О.В., Барабаш С.М. ДО 200-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОПАНАСА МАРКОВИЧА: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ, АРХІВНІ ЗНАХІДКИ.....	258
Гарасим Я.І. ЗВУКОПОЕТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕТНОЕСТЕТИКИ НАРОДНОПІСЕННОГО ТЕКСТУ.....	262
Копаниця Л.М., Павлова А.К. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ДИЛЕМИ ЛЮДИНА – СВІТ В УКРАЇНСЬКІЙ УСНІЙ ПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ.....	269

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Maksymiuk O.V. CO-REFERENTIAL INTERRELATIONS OF SUBSTANTIVAL INDECOMPOSABLE PHRASES IN THE ASPECT OF ONOMASIOLOGY AND NOMINATION.....	9
Myronenko O.V. EVALUATION COMPONENT IN THE STRUCTURE OF OCCASIONAL WORDS IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS.....	14
Namachynska H.Ya. THE ROLE OF THE URRAINIANISMS IN THE RUSSIAN FICTION BY V. KOROLENKO "CHILDREN OF THE UNDERGROUND".....	19
Pysarska N.V., Homon A.M., Zaveriushchenko M.P. SPECIFICITY OF USING ENGLISH ECONOMIC AND TECHNICAL PHRASES IN BUSINESS COMMUNICATION.....	23
Prokopovych L.S. «NO WIND IN THE GROVE, NO CLOUDS IN THE SKY / JUST A GOLDEN STORM IN MY SOUL».... (THE CONCEPT OF THE SOUL IS AN IMPORTANT FRAGMENT OF THE LINGUISTIC POETIC PICTURE OF THE WORLD).....	28
Sytko O.M. SPECIFICITY OF TRAINING OF CURSES OF THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF TRADE UNION.....	33
Chuban T.V., Kardash L.V. LANGUAGE RICHNESS OF UKRAINIAN FOLK SONGS.....	38
Shapovalenko N.M. SPECIFIC FEATURES OF LANGUAGE TRAINING FOR LAW STUDENTS IN THE DISTANCE LEARNING MODE (BASED ON THE EXPERIENCE OF ODESSA STATE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS).....	42
Shevchenko T.V. GRAMMATICAL ORGANIZATION OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE: THE PHENOMENON OF DETERMINATION.....	47

SECTION 2

GERMANIC LANGUAGES

Krainyk O.V. LINGUOGRAPHIC ANALYSIS OF REFUSAL.....	53
Kuznietsova I.V., Kuznietsova H.V. ADDRESSEE AS A CATEGORY OF POLITICAL DISCOURSE.....	56
Kulchytska O.V. PEJORATIVES AND COGNITIVE METAPHOR IN MODERN AMERICAN NOVEL.....	62
Lisovska A.O. ORAL ENGLISH PRAYER IN MODERN FEATURE FILM DISCOURSE: PHONETIC ASPECT.....	67
Lohinova L.V., Osadcha M.O. FEATURES OF TRANSLATION OF ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY	73
Makukhina S.V. INTEGRATED SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	78
Mamedova A.I., Kurokhtina A.M. MODAL GRID IN GERMAN SLOGANS AND SENTENCES.....	82
Petruk N.O. USE OF INTERNET RESOURCES IN TEACHING LISTENING TO STUDENTS OF NON-LANGUAGE FACULTIES.....	86
Pietsukh O.I. PECULIARITIES OF SPACE METAPHORS FUNCTIONING IN THE POLITICAL DISCOURSE OF THE UK PARLIAMENTARY DEBATES.....	90
Pylypenko I.O. ANALYSIS OF THE HEART / SERTSE CONCEPT IN PHRASEOLOGISMS OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES IN TERMS OF FEATURE APPROACH.....	95
Pohorila A.I. THE FUNCTIONING OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	100
Skichko A.S. RELATION BETWEEN MOTIVATION AND EMOTIONS IN PUBLIC DISCOURSE.....	104
Sukhovetska L.V. PRECEDENT NAMES IN THE WORKS BY A. CHRISTIE: PRAGMALINGUISTIC ASPECT.....	108
Tomchakovska Yu.O. LINGUAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH MAGICAL INTERNET-DISCOURSE.....	114
Cherepynska A.F. FREEWRITING AS A METHOD OF IMPROVING WRITING SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH).....	118
Sherstiuk O.I. FEATURES OF WORD-FORMING POTENTIAL OF ENGLISH COMPOUND DERIVATIVE NAUTICAL TERMS AND PHRASAL TERMS	123

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Bokhun N.V. TERMINOLOGY OF TOURISM IN MODERN SPANISH.....	129
Laukhina I.S. STRUCTURE OF FRENCH APPEALS, WHICH ORIGINATE FROM OWN NAMES.....	134

SECTION 4**CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES**

Petryshyn M.I. THE CONCEPT <i>LAW</i> THROUGH THE PRISM OF LATIN PAREMIAS AND LEGAL MAXIMS.....	139
Tsyvd-Hrom O.P., Rieznik V.H., Velyka K.I. THE LINGUISTIC AND INTERCULTURAL COMPETENCE FORMATION IN TEACHING OF THE FUTURE LINGUISTS ON THE BASIS OF LATIN AND OTHER EUROPEAN LANGUAGES.....	144

SECTION 5**TRANSLATION STUDIES**

Botvyn T.M., Pylypets O.V., Bortnyk N.P. EXTRA-LINGUISTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING GRAMMATICAL, LEXICAL, AND STYLISTIC ENGLISH LANGUAGE TRANSFORMATIONS.....	149
Hurko O.V., Styrnik N.S. PROBLEMS OF TRANSLATION OF AFFIRMATIVE MARKERS (AS ONE OF THE COMPONENTS OF STUDENTS' STUDYING).....	154
Hushul R.V., Fedyk V.V. TRANSLATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH FILM TITLES INTO UKRAINIAN.....	159
Duda O.I., Rybachok S.M., Humovska I.M. SOCIO- CULTURAL APPROACH TO FUTURE TRANSLATORS' TRAINING.....	163
Zymomrya I.M., Yaskyevych O.K., Zymomrya M.M. THE WAYS OF TRANSLATION OF UKRAINIAN REALIAS IN I. FRANKO'S FAIRYTALE POEM «FOX MYKYTA».....	168
Zubenko O.V. TRANSLATION OF IDIOMATIC EXPRESSIONS: THEORETICAL ASPECTS.....	172
Li Yanxue. LEXICAL LACUNAS IN XIAO HONG'S NOVEL "TALES OF HULAN RIVER": CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION.....	177
Podoliak U.S., Zubrytskyi R. METHODS OF TRANSLATING THE TITLES OF AMERICAN FILMS INTO UKRAINIAN.....	185
Rakhimova O.K., Lebedieva L.E. PECULIARITIES OF INDUSTRY TRANSLATOR'S PROFESSION.....	189

SECTION 6**LITERATURE STUDIES**

Stupnytska N.M., Lenska O.O. INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF IMAGOLOGY IN MODERN LITERARY DISCOURSE.....	194
--	-----

SECTION 7**UKRAINIAN LITERATURE**

Lavrusenko M.I. THE PROBLEM OF CREATIVE PERSONALITY IN DRAMATURGY OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY.....	198
Mazokha H.S. EPISTOLARY OF DIASPORA AETISTS AS REALIZATION OF THEIR WORLDVIEW AND AESTHETIC POSITSONS.....	202
Pavliuk N.L. POETICS OF THE CHRONOTOPE IN THE CONTEXT OF GENRE CREATION AND IMAGE FORMATION (ON THE MATERIAL OF THE STORIES BY O. DOVZHENKO AND M. KHVYLOVY).....	207
Russova V.M. THE BEAUTY OF THE NORTHERN BLACK SEA COAST IN THE ARKASES' WORK (GRANDFATHER AND GRANDSON).....	215
Chernysh A.Ye. PSYCHOANALYSIS AND UKRAINIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY: ASSIMILATION, INTEGRATION, ACTUALIZATION.....	220

SECTION 8

SLAVIC LITERATURE

Osipchuk H.V. VERBALIZATION OF THE LEXEME 'MAN' IN THE TEXT OF THE NOVEL 'WITH FIRE AND SWORD' BY HENRIK SENKEVICH.....	226
--	-----

SECTION 9

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Yevchenko O.V. "THE ARTHUR WEE'S CAREER, WHICH COULD HAVE FAILED TO BE" AND "THE ROUNDHEADED AND THE SHARPHEADED" BY B.BRECHT AS ALLUSIVE ANTIUTOPIA DRAMAS.....	231
Nikolenko K.S. CHILDHOOD NARRATIVE IN THE CANADIAN ENGLISH NOVEL (BASED ON L.M. MONTGOMERY'S WORKS).....	236
Pradivianna L.M. SHAKESPEARE'S SHREW: IN THE PLAY AND ON THE SCREEN (BASED ON THE SERIES «SHAKESPEARE RETOLD»).....	243
Proskurina N.Y. FEATURES OF THE CHARACTERS' ARTISTIC IMAGE IN THE LATE PROSE AND POETRY BY DORIS LESSING (ON THE MATERIAL OF THE DILOGY 'MARA AND DANN' AND POETRY ' <i>IN THE LONG DARK</i> ', ' <i>THE MISFIT</i> ').....	248
Svyrydenko O.M. CIVIL PATHOS OF G. BUCHNER'S EPISTOLARIC DIALOGUES.....	252

SECTION 10

FOLKLORISTICS

Burko O.V., Barabash S.M. TO THE 200TH ANNIVERSARY OF OPANAS MARKOVICH'S BIRTH: NEW READING, ARCHIVAL FINDS.....	258
Harasym Ya.I. TONEPOETICS AS AN ELEMENT OF ETHNOAESTHETIC OF FOLKSONG TEXT.....	262
Kopanytsia L.M., Pavlova A.K. THE CONCEPTUAL FIELD OF THE MAN-WORLD DILEMMA IN THE UKRAINIAN ORAL POETIC TRADITION.....	269.

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.1>

КОРЕФЕРЕНТНІ СПІВВІДНОШЕННЯ СУБСТАНТИВНИХ НЕРОЗКЛАДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АСПЕКТІ ОНОМАСІОЛОГІЇ ТА НОМІНАЦІЇ

CO-REFERENTIAL INTERRELATIONS OF SUBSTANTIVAL INDECOMPOSABLE PHRASES IN THE ASPECT OF ONOMASIOLOGY AND NOMINATION

Максим'юк О.В.,

*orcid.org/0000-0003-1963-6165**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри сучасної української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті комплексно проаналізовано кореферентні співвідношення субстантивних синтаксично зв'язаних словосполучень в ономасіологічному та номінативному аспектах, запропоновано новий підхід до проблеми синтаксичної зв'язності компонентів речення з позиції теорії синтаксичної номінації й ономасіології.

Розгляд проблеми кореферентності у синтаксичному аспекті дав змогу проаналізувати кореферентні співвідношення, враховуючи не лише референційну, але й функціональну тотожність мовних засобів, що вживаються в синтаксичних позиціях різних членів речення.

В основі кореферентності мовних одиниць лежить відношення функціональної еквівалентності та взаємосубституції.

Кореферентна співвідносність мовних засобів пов'язана з вивченням семантики синтаксичних одиниць у денотативно-референційному аспекті, що дає змогу розмежувати "власне денотативне значення" і "лінгвістичну семантику", які й формують інформативну завершеність і достатність, загальний інформативно-комунікативний смисл тієї чи іншої мовної одиниці.

При кореферентній номінації враховують ономасіологічні характеристики номінативних знаків як ідентифікувальних, дейктичних тощо. Співвідносні номінації вживаються в ролі репрезентації, індивідуалізації та кваліфікації спільного денотата (референта).

Важливою проблемою при лінгвістичній інтерпретації кореферентності було і залишається питання про роль автосемантичних та синсемантичних засобів у номінації, про роль дейктичних слів (маркерів) як одного з різновидів кореферентного номінування.

У плані кореферентності особливо актуальною вважаємо проблему синтаксично зв'язаних словосполучень, еквівалентних з однослівними та неоднослівними найменуваннями в українській мові. Для з'ясування цієї проблеми важливо врахувати референційні аспекти семантики словесних знаків.

Важливими семантичними процесами, що сприяють синтаксичній зв'язаності номінативних знаків сполученнєвого типу є синсемантичність окремих повнозначних слів та їх інформативна недостатність у плані номінації.

Кореферентність нерозкладних словосполучень засвідчує трансформацію синтаксичних зв'язків у структурі речення й утворення складних (трикомпонентних) утворень, в яких вільне словосполучення займає позицію одного (залежного) компонента.

Ключові слова: кореферентність, тотожність, референція, синтаксична номінація, ономасіологія, послаблена номінативність, синтаксично зв'язані словосполучення, трансформація синтаксичних зв'язків.

The article comprehensively analyzes the coreferential interrelations of substantive syntactically related phrases in onomasiological and nominative aspects, proposes a new approach to the problem of syntactic connectivity of sentence components from the standpoint of the theory of syntactic nomination and onomasiology.

Examination of the problem of co-referentiality in the syntactic aspect made it possible to analyze co-referential interrelations, taking into account not only the referential but also the functional identity of linguistic means used in the syntactic positions of different members of the sentence.

The co-referential correlation of linguistic means is connected with the study of the semantics and syntactic units in the denotative-referential aspect, which allows to distinguish between "proper denotative meaning" and "linguistic semantics", which form informative completeness and sufficiency, general informative-communicative meaning units.

The co-referential nomination takes into account the onomasiological characteristics of nominative signs as identifying, deictic, etc. Correlative nominations are used in the role of representation, individualization and qualification of the common denotation (referent).

In terms of co-referentiality, we consider the problem of syntactically related phrases equivalent to monosyllabic and non-verbal nouns in the Ukrainian language to be especially relevant. To understand this problem, it is important to consider the reference aspects of the semantics of verbal signs.

Important semantic processes that contribute to the syntactic coherence of nominative signs of the conjunctive type are the synsemanticity of individual full words and their informative insufficiency in terms of nomination.

The co-referentiality of indecomposable phrases testifies to the transformation of syntactic connections in the sentence structure and the formation of complex (three-component) formations, in which a free phrase occupies the position of one (dependent) component.

Key words: co-referentiality, identity, reference, syntactic nomination, onomasiology, decreased nominativity, syntactically stable word-combinations, transformation of syntactical relations.

Постановка проблеми. Серед багатьох пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень особливу увагу привертає проблема кореферентності мовних одиниць. Термін кореферентність (із лат. *co* – префікс, що означає *спів-* (сумісність) і *referent* (*referentis*) – з яким співвідноситься мовне вираження, відображений у свідомості елемент об'єктивної дійсності) [20, с. 384] поширений у працях, присвячених проблемам референції та синтаксичної номінації. В основі теорії референції лежить поняття тотожності / нетотожності найменувань, позначень того самого референта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовний аналіз явища тотожності здійснено в логіці. Зокрема, Дж. Локк його трактує як онтологічну тотожність (відношення між об'єктами дійсності) чи тотожність модусів (відношення між їх властивостями) [2, с. 294]. Л. Віттенштейн, Г. Фреге та ін. розглядають тотожність як відношення між знаками (найменуваннями), що вказують на те саме позначуване [2; 18]. Розглядаючи проблему референції з позицій смислової репрезентації денотата, Г. Фреге формулює принципи тотожності, за якими “два знаки є тотожними, якщо вони співвідносяться з тим самим позначуваним” [18, с. 183]. Учений виділяє три типи найменувань денотата: пряме вживання імені, непряме вживання імені та згадування імені.

Аргументуючи теорію референції у зв'язку з проблемою ідентифікації денотата, учені-логіки таким чином заактуалізували мовознавчу проблему номінації, в основі якої лежить питання про взаємовідношення між референтом дійсності та ім'ям (позначуваним). Лінгвісти пов'язують тотожність з відношеннями між номінативними одиницями (Г. Фреге), між різними співвідносними способами репрезентації того самого референта (У. Куайн), тому визначають її як *референційну тотожність*. На відношення референційної тотожності (кореферентності) між вербальними (номінативними) знаками вказують П. К. Адамець, Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Н. В. Гуйванюк, О. В. Падучева та ін. Зокрема, П. К. Адамець визначає деякі типи протистав-

лень номінативних одиниць при їх референційній співвіднесеності в чеській та російській мовах [1, с. 487]. Американські дослідники Ч. Лі та С. Томпсон звертають увагу на кореферентні співвідношення іменників та займенників, зокрема на референційні тотожності підмета та зворотного займенника в реченні [12, с. 203].

Окремим питанням теорії референції присвячено збірник “Новое в зарубежной лингвистике”, в якому опубліковані праці як логіків, так і лінгвістів. Тут вміщено статтю З. Вендлера “Сингулярні терми”, в якій автор порушує проблему кореферентності [5, с. 220].

Постановка завдання. У нашій науковій розвідці ми ставили собі за *мету* комплексно проаналізувати кореферентні співвідношення субстантивних синтаксично зв'язаних словосполучень в ономазіологічному та номінативному аспектах. Мета передбачає розв'язання таких *завдань*: актуалізувати важливість дослідження нерозкладних словосполучень у світлі теорії синтаксичної номінації та референції, репрезентативної функції мовних знаків; з'ясувати поняття інформативної достатності/недостатності членів речення в змістовій структурі висловлення на основі їх кореферентних співвідношень.

Виклад основного матеріалу. Існує вузьке й широке розуміння поняття кореферентності. Вузьке розуміння ґрунтується на твердженні, що ознаками референтності володіють лише імена (назви об'єктів). При широкому розумінні кореферентність розуміють як відношення референційної тотожності між різними знаками номінації, якими можуть бути і дієслова, прислівники тощо. Наприклад, чеський мовознавець Б. Палек розглядає проблему кореферентності як “крос-референтність” у тексті. На його думку це своєрідне “гіперсинтаксичне явище, яке забезпечує категорію зв'язності тексту” [15, с. 244-249].

Праці В. Г. Гака присвячено проблемам первинної номінації та кореферентності знаків первинної і вторинної номінації. В. Г. Гак так само широко трактує кореферентні співвідношення між мовними знаками, вважаючи, що референційно тотожними можуть бути як іменні, так і дієс-

лівні структури. Учений трактує повторні номінації як кореференти, до яких він зараховує різні структурні та семантичні трансформації мовних одиниць при збереженні тотожності загального референтного значення. Співвідносні номінації, за В. Г. Гаком, можуть репрезентуватися також іменниковими та займенниковими знаками номінації [7].

Розгляд проблеми кореферентності в синтаксичному аспекті дає змогу проаналізувати кореферентні співвідношення, враховуючи не лише референційну, але й функціональну тотожність мовних засобів, що вживаються у синтаксичних позиціях різних членів речення.

М. В. Нікітін визначає кореферентність з позицій семантичного наповнення номінативних одиниць як вербальних засобів референції. Він вважає, що кореферентність – це особливий “тип референційної співвіднесеності, при якій різні найменування вказують, позначають або повідомляють щось про спільний (той самий) об’єкт реальної дійсності” [13, с. 38]. Дослідник запропонував критерії встановлення кореферентних співвідношень між номінативними одиницями, вважаючи кореферентними усі ідентичні номінування реферованого об’єкта. Крім того, він розмежовує варіантні, синонімічні та ін. співвідносні форми.

Номінативний аспект референційного представлення об’єктів дійсності, зокрема за здатністю мовних засобів повно чи частково, однозначно чи неоднозначно, конкретно чи узагальнено називати об’єкти дійсності широко відображені у працях О. В. Падучевої [14] та О. С. Кубрякової [11]. В основу цих праць покладено принципи ономазіологічного дослідження мовних одиниць. Суть ономазіологічного підходу до значення мовних одиниць сформулювала О. С. Кубрякова таким чином: можна виділити певне значення і поставити у відповідність до нього реальні мовні одиниці, які його передають [11, с. 33].

Суть ономазіологічного підходу до мовних одиниць сформулювала О. А. Уфимцева, порівнюючи ономазіологічний підхід з семасіологічним: “Ономазіологічним підходом дослідження мови на відміну від семасіологічного є той, що розглядає змістову сторону мовних одиниць не з точки зору формування їх внутрішньосистемних значущостей і механізму семантичного поширення слів і словосполучень, а з точки зору предметної спрямованості, тобто співвіднесеності з позамовним предметним рядом як засобом позначення найменування останнього” [17, с. 19.]. До дистрибутивних особливостей повнозначних слів належать, крім валентних характеристик, властиві їм

потенційні можливості лексичної сполучуваності, в результаті чого вони формують однослівні чи неоднослівні компоненти речення.

Спробу привернути увагу до функціонально-граматичної спеціалізації структури слова, виявити певні ономазіологічні характеристики, які регулюють граматичну “поведінку” лексичних елементів, здійснено у праці О. С. Кубрякової [11] та ін. Під ономазіологічною моделлю імені розуміють єдність “предметності” і ономазіологічних ознак, які виділяють те чи інше явище як предметне і задають йому якісну визначеність та своєрідність [11, с. 65]. Ономазіологію цікавлять проблеми співвіднесеності мовних засобів з предметною дійсністю, участю автора, що здійснює акт найменування у процесі мовленнєвої діяльності. У будь-якому випадку, – зазначає О. С. Кубрякова, “акт номінації є мовленнєво-мислительним актом, у протіканні якого не може бути вилучено проміжну ланку: когнітивна, відображальна, концептуально-логічна чи образна, але діяльнісна, тобто така, що свідчить про включення називання об’єкта (чи сукупності об’єктів) у діяльність та життя людини” [11, с. 37]. Щоб бути одиницею номінації, мовна одиниця повинна бути достатньою для найменування предмета чи поняття, здійснювати репрезентативну функцію. Наприклад, урахування ономазіологічних характеристик іменників дає змогу поглиблено проаналізувати їх участь у процесах номінації, увійти в сферу детальних семантичних класифікацій слів цього класу й намітити параметри протиставлення окремих класів іменників, зокрема автосемантичних та синсемантичних [9].

Ономазіологічний підхід був підготовлений традицією класифікації частин мови, зокрема, у працях В. В. Виноградова. До слів-назв учений зараховує чотири частини мови, специфіку яких вбачав у тому, що цим словам “властива номінативна функція”. Вони “відображають і втілюють у своїй структурі предмети, процеси, властивості, ознаки, числові зв’язки і відношення, обставинні і кількісно-обставинні значення і відношення речей, ознак і процесів дійсності й застосовуються до них, вказують на них, їх позначають” [6, с. 28]. Ономазіологічним характеристикам різних частин мови присвячено працю О. С. Кубрякової “Частини мови в ономазіологічному висвітленні” [11].

Аналіз специфіки номінативної функції окремих слів чеські мовознавці поширили і на словосполученнєві назви. Зокрема, до номінативних одиниць були залучені і деякі типи словосполучень, еквівалентних слову – різних сполученнєвих термінів, фразеологічних сполучень та

деяких невірних словосполучень із зв'язаними значеннями [16].

За інтерпретацією О. В. Падучевої, кореферентні співвідношення можуть виникати в іменах та предикативних (пропозитивних) групах, оскільки вони мають денотативний статус [14, с. 83]. О. В. Падучева є автором словникової статті про кореферентність в “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” [14, с. 243].

Останнім часом в українському мовознавстві з'явилися праці, в яких розглядають кореферентність як текстову категорію, оскільки саме в тексті як варіанті закодованої парадигми репрезентовані об'єкти, крім традиційних номінативних співказівок, можуть кваліфікуватися й кореферентними предикативними засобами, синтаксичними конструкціями [11].

Важливий висновок зробили вчені в семантичну інтерпретацію кореферентності мовних одиниць через кореферентність елементарних або квазіелементарних одиниць смислу. Зокрема, варто відзначити дисертаційне дослідження А. С. Чехова, присвячене проблемам опису кореферентних і анафоричних відношень у російській мові [19], а також монографічне дослідження І. Б. Шатуновського “Семантика речення і неререферентні слова (значення, комунікативна перспектива, прагматика)” [20].

В основі кореферентності мовних одиниць лежить відношення функціональної еквівалентності й взаємозамінності. Про це, зокрема, зауважує І. П. Калініченко, аналізуючи кореферентні позначення об'єкта в межах тексту. Дослідниця вводить поняття про “кореферентну пару”, яку утворюють “замінник та елемент, що замінюється” [10, с. 21-24].

Н. В. Гуйванюк комплексно аналізує кореферентні співвідношення, з урахуванням семантики, структури, функціональних та синонімічних характеристик у монографічній праці „Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць”. Кореферентні співвідношення в синтаксисі вона розглядає як “відношення різноструктурних одиниць, що мають однакове значення (однаковий смисл)” [8, с. 9]. Основними ознаками кореферентності Н. В. Гуйванюк вважає інформативно-референційну тотожність та функціональну еквівалентність співвідносних мовних засобів. Дослідниця встановлює критерії кореферентності синтаксичних одиниць, якими є: 1) інформативно-референційна тотожність двох чи більше мовних засобів; 2) їх функціональна еквівалентність; 3) модифікаційна, транспозиційна, інтерверсивна, мета-

таксична чи комунікативно-актуалізаційна різноструктурність; 4) близькість ономазіологічних характеристик внаслідок історичної похідності та синтаксичної трансформації; 5) ізофункціональність співвідносних різнорівневих одиниць (слова і словоформи, словосполучення і звороту, окремої предикативної одиниці і тексту); 6) відмінності в ієрархізації структури інтерпретаційних смислів, наявності семантичних і стилістичних відтінків; 7) взаємотрансформації та взаємозамінності; 8) регулярна відтворюваність у мові і мовленні [8, с. 281-282].

Кореферентна співвідносність мовних засобів пов'язана з вивченням семантики синтаксичних одиниць у денотативно-референційному аспекті, що дає змогу розмежувати “власне денотативне значення” і “лінгвістичну семантику”, які й формують інформативну завершеність і достатність, загальний інформативно-комунікативний смисл тієї чи іншої мовної одиниці.

Засобами передачі кореферентних співвідношень є передусім автосемантичні лексичні засоби, а також займенники – субститути іменників, прикметників та числівників; різні службово-лексичні засоби (наприклад, прийменники), граматичні формати (морфологічні маркери та словотворчі засоби, співвідносні з лексичними (відмінкові закінчення, суфікси, префікси, постфікси, що є виразами кодованої у мові інформації) [8, с. 281]. Особливо ми виділили б як окремий засіб кореферентності лексеми з послабленою семантикою, позначені більшою чи меншою мірою синсемантичності (наприклад, допоміжні компоненти у складених присудках), повнозначні слова, що перейшли до розряду часток, а також деяких груп повнозначних частин мови, що зазнають послаблення номінативної здатності за певних умов. Саме такі умови стають передумовами до створення синтаксично зв'язаних словосполучень як одиниць номінації. Кореферентна співвідносність залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, що діють у мові, а саме: 1) від потенційної здатності мовних засобів співвідноситися з тим самим референтом позамовної дійсності; 2) від загальних тенденцій, що діють на певному етапі розвитку мови; 3) від синтаксичної похідності одних форм та конструкцій від інших, що є результатом мовних змін; 4) від співвідносних ономазіологічних характеристик компонентів висловлення; 5) від комунікативного задуму та його прагматичних інтенцій, що проявляються у процесі моделювання ситуації реальної дійсності [8, с. 88-96]. Отже, у працях Н. В. Гуйванюк запропоновано найновішу інтерпретацію семан-

тико-синтаксичного аспекту кореферентності, при якій синтаксична система української мови представлена з позицій “взаємопов’язаних кореферентними співвідношеннями однорівневих та міжрівневих номінативних знаків” [8, с. 279].

Одним з важливих питань, пов’язаних з поняттям кореферентності, є розмежування поняття кореферентності та синтаксичної синонімії. У плані синтаксичної номінації співвідносні засоби є кореферентними (омосемічними), у плані мовного вираження – різновидом синтаксичної синонімії. Зокрема, про це зазначає й В. Г. Гак. Розглядаючи різні випадки номінувань того самого предмета, дослідник розрізняє несинонімічність на рівні сигніфікатів та синонімічність на рівні денотатів [7, с. 252]. Подібні міркування висловлюють і деякі інші вчені, зокрема Т. В. Булигіна та С. О. Крилов. “Якщо синоніми – це представлення того самого смислу, – зазначають вони, – то кореференти – це представлення того самого денотата” [4, с. 410-411]. У процесі номінації кореферентні засоби формують систему структурно-семантичних співвідношень, релевантною ознакою яких є референційна тотожність.

При кореферентній номінації враховують ономасіологічні характеристики номінативних знаків як ідентифікувальних, дейктичних тощо. Співвідносні номінації вживаються в ролі репрезентації, індивідуалізації та кваліфікації спільного денотата (референта).

Важливою проблемою при лінгвістичній інтерпретації кореферентності було й залишається питання про роль автосемантичних та синсемантичних засобів у номінації, про роль дейктичних слів (маркерів) як одного з різновидів кореферентного номінування. Через різні підходи до семантичної природи дейктичних одиниць у сучасному мовознавстві існують різні погляди щодо їх природи та лінгвістичного статусу. Зокрема, слушною вважаємо думку І. Б. Шатуновського щодо трактування дейктичних слів як “базового засобу референції”, власне таких прагматичних одиниць, що позбавлені за своєю природою семантики, оцінного значення [20, с. 33]. Проте функціонуючи у контексті, вони відповідно наповнюються семантичними показниками у процесі співвідносних найменувань.

У плані кореферентності особливо актуальною вважаємо проблему синтаксично зв’язаних словосполучень, еквівалентних з однослівними та неоднослівними найменуваннями в українській мові. Для з’ясування цієї проблеми важливо врахувати референційні аспекти семантики словесних знаків. Сучасна класифікація словес-

них знаків за денотативною функцією будується, по-перше, на розрізненні власних і загальних назв, а також семантичній диференціації предметних назв – типу *стіл, вікно*; ознакових – *жити, зелений*; квантитативних назв (числівникових типу *два, п’ять, сто, тисяча* і под.) та іменникових – типу *тьма, купа* і под. За референтною функцією номінативні знаки протиставляються неномінативним, до яких належать: 1) заміщувально-вказівні (займенники); 2) граматично-реляційні (прийменники, сполучники) та 3) актуалізувальні (фразові, модальні частки).

Важливими семантичними процесами, що сприяють синтаксичній зв’язаності номінативних знаків сполученнєвого типу є синсемантичність окремих повнозначних слів та їх інформативна недостатність у плані номінації. Інформативно недостатні слова – це слова, які мають послаблене номінативне значення і обов’язково вимагають залежної форми, яка б доповнювала його змістовий план, виконувала інформативно-доповнювальну функцію. Специфіка позиційно стійкого зв’язку полягає в тому, що залежне слово завжди має більш конкретне, більш визначене лексичне значення, ніж слово, що є головним з граматичної точки зору, а тому тільки в їх сполучуваності забезпечується інформативність компонента речення. Інформативно недостатні повнозначні слова, які формують позиційно стійкі словосполучення корелюють з інформативно достатніми.

Висновки. Кореферентність нерозкладних словосполучень засвідчує трансформацію синтаксичних зв’язків у структурі речення й утворення складних (трикомпонентних) утворень, в яких вільне словосполучення займає позицію одного (залежного) компонента, як-от: *тихий голос – сміятися тихим голосом* (// *сміятися тихо*); *говорити тихим голосом* (// *говорити тихо*); *голосний сміх – сміятися голосним сміхом* (// *сміятися голосно*); *руса коса – дівчина з русою косою* (// *русокоса дівчина*); *високий зріст – хлопчина високого зросту* (// *високий хлопчина*) тощо.

Поняття кореферентності синтаксично нерозкладних компонентів доповнює лінгвістичну теорію відомостями про обов’язкову й факультативну синтаксичну сполучуваність, природу синтаксичних зв’язків та ізофункціональність компонентів реченнєвої структури.

Перспективу репрезентованого дослідження вбачаємо в подальшому всебічному вивченні причини трансформації синтаксичних зв’язків та семантично-синтаксичних відношень, умови використання їх у ролі нерозкладних компонентів з іменником послабленої номінативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамец П. К. К вопросу о выражении референциальной соотносительности в чешском и русском языках. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 15. Современная зарубежная лингвистика. М., 1985. С. 487-497.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. 606 с.
4. Булыгина Т. В., Крылов С. А. Референт. *Русский язык: Энциклопедия*. М.: Дрофа, 1998. С. 410-411.
5. Вандлер З. Сингулярные термы. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). М.: Прогресс, 1982. С. 203-236.
6. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М.; Л.: Учпедгиз 947. 784 с.
7. Гак В. Г. К типологии лингвистической номинации. *Языковая номинация: Общие вопросы*. М.: Наука, 1977. С. 239-293.
8. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
9. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 97-103.
10. Калініченко І. П. Слова мовленнєвої семантики як заміщувані висловлення у тексті. *Семантико-стилістична будова тексту та функціонування одиниць різних мовних рівнів*. К.: Київ. ун-т, 1995. С. 21-24.
11. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. М.: Наука, 1986. С. 37.
12. Ли Ч. Н., Томпсон С. П. Подлежащее и сказуемое: новая типология языков. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 11. Современные синтаксические теории в американской лингвистике. М.: Прогресс, 1982. С. 193-235.
13. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург: Центр проблем диалога, 1997. 754 с.
14. Падучева Е. В. Высказывание и ее соотносительность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений). М.: Наука, 1985. 271 с.
15. Палек Б. Кросс-референция: К вопросу о гипертонксисе. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 8. Лингвистика текста. М.: Прогресс, 1978. 256 с.
16. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. М.: Наука, 1981. 269 с.
17. Уфимцева О. А. Языковая номинация. Ч. 1. Общие вопросы. М.: Наука, 1977. 219 с.
18. Фреге Г. Смысл и денотат. *Семиотика и инферматика*. Вып. 8. М.: ВИНТИ, 1977. С. 181-210.
19. Чехов А. С. Проблемы описания кореферентных и анафорических отношений в языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1980. 19с.
20. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и неререферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). М.: Языки русской культуры, 1996. 400с.

УДК 81'371'367.624

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.2>

**ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ
У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ**

**EVALUATION COMPONENT IN THE STRUCTURE OF OCCASIONAL WORDS
IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS**

Мироненко О.В.,

orcid.org/0000-0002-9775-6220

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного університету*

Оказіоналізми у статті представлено як лексико-семантичні інновації, що репрезентуються складною терміно-логічною аргументованістю, специфічною структурною будовою та семантичною різноплановістю. Як мовознавчий феномен okazіональність надзвичайно пов'язана з культурними, політичними, аксіологічними, соціальними змінами у мовній картині світу. Узуально-оказіонально аналізовані лексеми передають оцінну характеристику у мовній парадигмі соціуму, що виражають темпорально-локальні, синхронічно-діахронічні, прагматичні аспекти реально/ірреального простору. Значну увагу сконцентровано на узуально та okazіонально функціональних іменникам з коно-

тативним значенням, які вправно використовуються у мові української преси. Узуально виражені іменники з конотативним потенціалом характеризуються активною вживаністю, продуктивно функціонально лексичною виразністю. Під оказіонально увиразненими іменниками з конотативним значенням розуміють такі, що класифікуються на лексичні, у яких сконденсовано нову форму та зміст лексеми та семантичні, що репрезентуються новою семантичною наповненістю, а форма виявляється незмінною.

Оцінний компонент є надзвичайно багатограним у площині оказіональних лексем у мові української преси, тому може бути репрезентований різними моделями: а) модель з оцінною шкалою "0 → -" виокремлюється об'єднанням слів, які мали б належати до розряду нейтральних, але через свою значеннєву аргументацію мають яскраво віділене негативне забарвлення, б) модель з оцінною шкалою "0 → +" відображає значеннєвий потенціал лексем, які за своєю будовою мали б належати до нейтральних, але в силу свого семантичного увиразнення набувають виразної позитивної оцінки; в) модель з оцінною шкалою "+ → -" або "- → +" вказує на те, що слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму з часом набули негативного увиразнення і навпаки. Семантичний потенціал оказіональних лексем з різним оцінним компонентом може бути виявлений у контексті завдяки: контекстуальним детермінантам, текстовій площині, у якій функціонують зазначені лексеми, асоціативній різноплановості текстової основи тощо.

Оцінний компонент у структурі оказіональних лексем у мові української преси відображає та фокусує інновації, що відбуваються у сучасному соціумі.

Ключові слова: оказіоналізми, оцінний компонент, інновація, лексичні та семантичні оказіоналізми, преса, українська мова.

Occasionalisms are presented in the article as lexical-semantic innovations, which are represented by complex terminological argumentation, specific structural structure and semantic diversity. As a linguistic phenomenon, occasionality is extremely connected with cultural, political, axiological, social changes in the linguistic picture of the world. Orally-occasionally analyzed tokens convey an evaluative characteristic in the language paradigm of society, expressing temporal-local, synchronic-diachronic, pragmatic aspects of real / unreal space. Considerable attention is focused on usually and occasionally functional nouns with connotative meaning, which are skillfully used in the language of the Ukrainian press. Usually expressed nouns with connotative potential are characterized by active usability, productive functional lexical expressiveness. Under occasionally pronounced nouns with connotative meaning, there are those that are classified into lexical ones, in which the new form and content of the token are condensed, and semantic ones, which are represented by new semantic content, and the form is unchanged.

The evaluation component is extremely multifaceted in the plane of occasional tokens in the language of the Ukrainian press, so it can be represented by different models: a) the model with a rating scale "0 → -" is distinguished by combining words the arguments have a bright negative color, b) the model with a rating scale "0 → +" reflects the semantic potential of tokens, which by their structure should be neutral, but due to their semantic expression acquire a clear positive rating; c) the model with a rating scale "+ → -" or "- → +" indicates that words that were previously used to denote positivism over time have become negatively expressed and vice versa. The semantic potential of occasional tokens with different evaluative components can be identified in the context due to: contextual determinants, the text plane in which these tokens operate, the associative diversity of the textual basis.

An valuable component in the structure of occasional tokens in the language of the Ukrainian press reflects and focuses on innovations taking place in modern society.

Key words: occasionalisms, evaluation component, innovation, lexical and semantic occasionalisms, press, Ukrainian language.

Постановка проблеми. У сучасному лінгвістичному просторі оказіоналізми є об'єктом дослідження як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових доробках. Аналізуючи оказіоналізми як лексико-семантичну інновацію, можна виокремити їх різноаспектне наукове тлумачення, складну композиційну структуру, індивідуальну семантичну відтворюваність, специфічну контекстуальну потенційність тощо. Функціонування оцінного компонента у структурі оказіональних лексем у мові української преси набуває актуального значення у лінгвістичному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні історичні періоди оказіоналізми розглядали у своїх роботах такі вчені як: С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Л. Мацько, О. Мироненко, Є. Отін, О. Турчак, Т. Юрченко та інші, які у своїх наукових дослідженнях сконцентрували увагу на локально-темпоральному ракурсі оказіональних

слів, їх структурній неординарності, значеннєвій відтворюваності тощо.

Постановка завдання. Основною метою виокремленого дослідження є виявлення діапазону оцінного компонента у структурі оказіональних лексем у мові української преси, характеристика семантичного потенціалу аналізованих слів. Реалізація поставленої мети відображає наступні завдання: проаналізувати особливості оказіоналізмів як лексико-семантичних репрезентантів інновації, здійснити структурований аналіз оцінного компонента у парадигмі оказіональних лексем у мові української преси, розкрити семантичний ракурс аналізованих лексем.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових джерелах активно використовують терміни "оказіоналізм" або "оказіональне слово", які набувають різної аргументації у лінгвістичній площині. Характерною ознакою оказіоналізму є випадковість (лат. occasionalis – випадок), тем-

порально-локальна парадигма називання, ситуативна доречність форми та змісту аналізованої одиниці.

У лексикографічних роботах “оказіоналізм” трактується як “незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло” [1, с. 451-452], або оказіоналізми це – “мовленнєві явища, які створюються під впливом контексту, ситуації мовленнєвого спілкування для здійснення будь-якого актуального комунікативного завдання, головним чином для вираження смислу, а також експресивного відтінку, часто комічного або іронічного характеру, необхідного в даному випадку” [2, с. 384].

М. Пентилюк аналізує оказіональні слова зі стилістично-функціонального діапазону. Під оказіоналізмами фахівчиня розуміє “індивідуальні неологізми, що творяться письменниками із стилістичною метою і вживаються в художніх творах” [3, с. 30-31].

Усебічний аналіз оказіоналізмів дає змогу виокремити Л. Терентьєвій 12 критеріїв розрізнення оказіональної лексеми: 1) незафіксованість у лексикографічному обігу, 2) порушення норми вживання, 3) асистемність семантики, 4) нерепродуктивність у “готовому вигляді” в комунікативному процесі (тобто належність певному авторові), 5) відчутна інноватика сприйняття лексеми, 6) незвичність вживання, 7) вживання в переносному значенні, 8) обов’язковий експресивний діапазон, 9) відповідна (у порівнянні з узуальним значенням) залежність від контекстної ситуації, 10) факультативність називання, 11) слабка/ нульова властивість потенційних можливостей системи мови, 12) графічне виокремлення на письмі шляхом використання лапок [4, с. 92].

Зважаючи на специфіку оказіонального слова, слід зазначити, що, це «авторський новотвір, котрий вирізняється своєю лексико-семантичною неповторністю та існує в умовах певного контексту, тоді як узуальне слово – це загальноприйнята, загальноновживана одиниця мови, яка зафіксована словниковими джерелами» [5, с. 43].

Надзвичайно актуальним та малодослідженим в лінгвістичній площині вважаємо питання оказіональної та узуальної конотації, де під оказіональною конотацією О. Мироненко розглядає «авторські емоційно навантажені мовленнєві новотвори, що відрізняються своєю лексико-семантичною неповторністю та існують в умовах певного контексту. А узуальна конотація – це

конотація загальноновживаних, загальноприйнятих мовних ресурсів (одиниць)» [6, с. 63].

Досліджуючи діапазон виявлення конотації в іменниках, можна зазначити, що «конотація функціонує в узуально та оказіонально диференційних іменниках. Узуально диференційні іменники з конотативним увиразненням – це кодовані словниками активно вживані, продуктивно функціональні лексичні одиниці. Оказіонально диференційні іменники з конотативним увиразненням відповідно до структури поділяються на лексичні, що мають нову форму та зміст та семантичні, що характеризуються новою змістовою наповненістю, а форма у таких словах лишається незмінною» [7, с. 183].

Вагомий внесок в системі оцінювання зробили С. Хідекель та Г. Кошель, аналізуючи специфіку мовних оцінок. Оцінка як аргументований, соціально-детермінований чинник структури значення лексеми, на їх думку, є трьох видів: “нейтральна, яка виступає в якості точки відліку, норми, відносно якої сприймаються оцінні відхилення в той чи інший бік; позитивна та негативна” [8, с. 13].

На думку О. Мироненко, «нейтральна оцінка (“0”) представлена як норма, шаблон, догма, а певні якісно-кількісні зміни представляють позитивно (“+”) чи негативно (“-”) полюсну характеристику. Хоча шкала оцінок і представлена з полюсами “0” (нейтрально), “+” (добре), “-” (погано), в останніх двох оцінка може варіюватися як дуже добре, краще, найкраще або дуже погано, гірше, найгірше тощо [5, с. 59]. Оцінний компонент у структурній парадигмі оказіональних лексем репрезентує та фокусує інновації, що маніфестують зміни у сучасному соціумі.

Оцінний компонент у структурі оказіональних лексем у мові української преси може бути представлений різними моделями:

а) модель з оцінною шкалою “0 → -” характеризується об’єднанням слів, які мали б належати до розряду нейтральних, але через свій семантичний діапазон мають яскраво виокремлене негативне забарвлення, наприклад: *1. Ну от, демонструючи подекуди сальто, подекуди перевзуваючись на льоту; декларуючи демократію, але практикуючи Зе-монархію; переживаючи регулярні щомісячні стреси від погроз-обіцянок розпуску, Верховна Рада 9-го скликання добігає до великих літніх канікул* (Україна молода). У контекстній площині лексично оказіональний іменник *Зе-монархія* утворився шляхом поєднання частини *Зе-*, що вказує на прізвище Президента України В. Зеленського, та лексеми

монократія, що у ВТССУМ констатується як: «Форма державного устрою, за якого правління здійснює одна особа» [9, с. 688]. У періодичному виданні вжито контекстуальні поширювачі: «регулярні щомісячні стреси від погроз-обіцянок розпуску», які допомагають розкрити конотативне значення іменника, який набув семантики: «політична більшість, яка буде лобювати певні питання». 2. *1 вересня за парти, а далі може бути «гібридка»: як вчитимуться у другий пандемічний рік школярі і студенти* (Україна молода). У назві статті вжито лексично okazіональний іменник «гібридка», який утворився від іменника гібрид, що має значення: «1. Тваринний або рослинний організм, виведений за допомогою гібридизації. 2. перен., розм. Помісь» [9, с. 236] та за допомогою додавання суфікса -к-, зазначимо, що у тексті аналізована лексема набула нового значення: «змішана форма навчання, що передбачає частину занять в аудиторіях, а частину – в дистанційному форматі»;

б) модель з оцінною шкалою “0 → +” відображає семантичний потенціал лексем, які за своєю структурою мали б належати до нейтральних, але в силу свого значеннєвого вираження набувають виразної позитивної оцінки, наприклад: *1. Документальне оформлення чергова Зе-ініціатива отримала в цьому ж році: набув чинності Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями», а також низка додаткових законопроєктів про податкові та митні пільги, надання яких передбачено зазначеним законом* (Україна молода). Семантичне значення лексично okazіонального оцінно-конотативного іменника *Зе-ініціатива* розкривається у контексті шляхом звернення до словотвірної бази слова. Лексема утворилася шляхом поєднання двох частин: *Зе-* (що виконує функцію називання прізвища В. Зеленського) та іменника *ініціатива*, що характеризується значенням: «1. Перший крок у якій-небудь справі; почин. // Пропозиція або почин, спрямовані на досягнення чого-небудь. Мирні ініціативи. Висувати ініціативи. // Активна провідна роль у будь-яких діях, заповзятливість. За ініціативою чиєю; З ініціативи чиєї – за чиєюсь порадою, вказівкою, на чиюсь пропозицію. Брати ініціативу у свої руки – випереджувати когось у дії, вчинку; самому братися за керування якоюсь дією. 2. Здатність висувати нові ідеї, пропозиції; уміння самостійно розпочинати яку-небудь справу; заповзятливість» [9, с. 497]. У структурі тексту лексема набуває позитивного значення: «протекція, сприяння з боку Президента України

В. Зеленського», оскільки є контекстні наявні оцінні індикатори: «*підтримку інвестиційних проєктів*», «*надання яких передбачено зазначеним законом*», які підсилюють значення аналізованої лексеми. 2. *Міністри стали по стійці «струнко», а очільник Мінфіну навіть намагався підкласти під вимогу керівника Зе-команди ідеологічну базу. Що, мовляв, у підвищенні до п'яти тисяч є доцільність та можливості. «Це дозволить нам частково покрити дефіцит Пенсійного фонду та прискорити певні процеси в економіці. П'ять тисяч гривень для нас – підйомна історія», – сказав Марченко, маючи на увазі перший етап – підвищення на 300 гривень. А от що стосується наступного етапу підняття, до 6,5 тисячі гривень, то тут оптимізм головного фінансиста країни вичерпався. І він заявив відверто: для цього урядові ще доведеться шукати ресурси* (Україна молода). Семантичне поле лексично okazіонального конотативного іменника *Зе-команда* розкривається шляхом усвідомлення дериваційної бази та контекстній площині. Слово утворилося шляхом поєднання двох частин: *Зе-* (що виконує функцію називання прізвища Президента України В. Зеленського) та іменника *команда*, що характеризується значенням: «1. Короткий наказ командира за встановленою формою. // Чиє-небудь розпорядження, висловлене коротко, владно. 2. Керівництво якою-небудь військовою частиною; командування. 3. Невелика військова частина, виокремлена в осібну одиницю або сформована для якогось призначення. 4. Екіпаж судна, особовий його склад. 5. Спортивний колектив на чолі з капітаном. 6. Група людей, що виконує якусь роботу. 7. Сигнал, що передається лінією зв'язку і забезпечує автоматичне спрацювання приладів і пристроїв; закодований наказ електронної обчислювальної машини на виконання відповідної операції, що зберігається в її запам'ятовуючому пристрої. Логічна команда. Машинна команда. Команда оператора – звернення оператора системи обробки інформації до керівної програми для здійснення впливу на хід обробки даних» [9, с. 558]. У структурі тексту лексема *Зе-команда* набуває позитивного значення: «члени політичної партії, які підтримують погляди Президента України В. Зеленського», у контексті наявні також оцінні індикатори: «*доцільність та можливості*», які підсилюють значення аналізованого іменника;

в) модель з оцінною шкалою “+ → –” або “– → +” вказує на те, що слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму з часом набули негативного вираження і навпаки, наприклад:

1. Луна «**корони**». Польські підприємці скаржаться на брак українських заробітчан (Україна молода). 2. «**Корона**» тисне: скандали через вакцинацію частішають, нових хворих на Covid-19 – більшає (Україна молода). У ВТССУМ слово *корона* характеризується як: «1. Металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади. // Зображення такого вінця на гербах, орденах і т. ін. // Те, що своїм виглядом нагадує такий вінець. 2. Влада монарха. // Держава, уряд, влада (у 2 знач.). 3. Світлий ореол навколо Сонця, якого видно під час сонячного затемнення. 4. Те саме, що крона. 5. Верхні кінцеві відростки на рогах в літнього оленя» [9, с. 576]. У тексті семантично okazіональний конотативно виражений іменник *корона* утворився шляхом усічення частини лексеми від слова *коронавірус* та набув нової семантики: «вірус, що зумовлює запалення верхніх дихальних шляхів, бронхів». 3. *Тому й немає конкретики щодо майже всіх питань в усіх коментарях на всіх пресуєвках. Бо ЗЕборотьба з олігархами завершується в найдорожчих кріслах, котрі вони займають під час зустрічей з першими особами країни за дуже щільно зачиненими дверима* (Україна молода). У контекстній площині лексично okazіональний іменник *ЗЕборотьба* утворився шляхом поєднання частини *Зе*, що вказує на прізвище нині керуючого Президента В. Зеленського, та лексеми *боротьба*, що у ВТССУМ констатується як: «1. Сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника. // Битва, бій. // Вид

спорту, єдиноборство. // перен. Зіткнення у свідомості людини протилежних думок, почуттів і т. ін. 2. Активне противенство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві і т. ін. 3. *з ким – чим, проти кого – чого*. Діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. 4. *за що*. Діяльність, скерована на створення, досягнення чого-небудь» [9, с. 93]. У періодичному виданні вжито контекстуальні поширювачі «*немає конкретики щодо майже всіх питань*» та «*завершується в найдорожчих кріслах, котрі вони займають під час зустрічей*», які допомагають розкрити конотативне значення іменника, який набув значення: «домовленість, порозуміння».

Висновки. Проаналізувавши діапазон оцінного компоненту у структурі okazіональних слів, можна сказати, що їх семантична парадигма розкривається у текстовому обігу, завдяки семантичним трансформаціям, контекстуальним поширювачам, функціональній різноплановості тощо. Цінність okazіоналізмів виявляється у мові української преси, завдяки тому, що вони передають естетичні, культурологічні, соціальні тощо зміни, що відбуваються в сучасному світовому просторі. Усе актуальнішого звучання набуває питання оцінного потенціалу у структурі okazіональних лексем, що набувають різних семантичних характеристик. У подальших наукових роботах плануємо розглянути лексико-семантичну парадигму okazіоналізмів у площині української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Українська мова». Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
2. Культура русской речи: Энциклопедический словарь–справочник / Под ред. Иванова Л. Ю. М.: Флинта, 2003. 840 с.
3. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. К.: Вежа, 1994. 240 с.
4. Терентьева Л.П. Семантика и прагматика лексических окказионализмов: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГУ. М., 1983. 249с.
5. Мироненко О.В. Нові оцінно-конотативні значення прислівників: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/ Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2010. 223 с.
6. Мироненко О.В. Часово-просторові показники конотації: okazіонально-узуальні одиниці. *Мандрівець*. 2006. №1 (січень-лютий). С. 58-63.
7. Мироненко О.В. Експлікація лексично та семантично okazіональних іменників з конотативним увиразненням у мові української преси. *Нова філологія*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 83. С. 181-186.
8. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. 1983. С. 11-16.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

РОЛЬ УКРАЇНІЗМІВ В РОСІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ В. КОРОЛЕНКА "ДІТИ ПІДЗЕМЕЛЛЯ"

THE ROLE OF THE UKRAINIANISMS IN THE RUSSIAN FICTION BY V. KOROLENKO "CHILDREN OF THE UNDERGROUND"

Намачинська Г.Я.,

orcid.org/0000-0002-2984-8422

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Повість "У поганому суспільстві" (1885) вводить нас у світ міської бідноти, людей "дна", що ведуть нелюдське, важке життя, змушених тулитися в могильному склепі, були ворожі так званому "порядному" суспільству. Вони жорстоко страждали від переслідувань... Деякі з цих постатей були відзначені рисами глибокого трагізму. Письменник розповідає про страшне життя дітей, які не мають рідного кута, маленьких безпритульних, які з колиски повинні переносити жахи голодного злиденного існування. Знаменно те, що Короленко писав про цих дітей з такою ніжністю та проникливістю, яка перетворювала цю повість на пристрасний захист знедолених. Саме в "поганому суспільстві" маленький герой повісті знаходить справжню дружбу та любов і отримує перший урок справжнього гуманізму.

Літературна спадщина Короленка надзвичайно велика і вражає різносторонністю мистецького обдарування письменника. Короленко було властиве високе розуміння письменницького обов'язку, тому таким громадянським пафосом віс від усієї його творчості, його задуми шляхетні. Він безмежно вірить в силу народу. У своїй праці письменник не знав втоми, до суворості був нещадний до себе. Він не перебільшував, коли говорив про свою професійну звичку "постійно працювати з олівцем" у будь-яких умовах та за будь-яких обставин. Потрібно було бути до кінця відданим літературі, мати тверду волю і величезне самовладання, щоб в суворих умовах якутського заслання написати повість "У поганому суспільстві".

З юних років майбутній письменник володів винятковою здатністю тонко сприймати поетичну красу та велич природи, він жадібно ловив кожне слово із розповіді старої няньки про минувшину, із насолодою слухав українські народні мелодії. Особливе враження справляли на нього спогади про бунти, про повстанців-гайдамаків, розповіді про волю та борців за народне щастя. Короленко з дитинства чув українську мову, пізніше у творах вживав українізи для привнесення певного семантичного відтінку у сприйнятті конкретного явища.

Ключові слова: запозичення, українізи, словник живої російської мови В. Даля, лексема, соціокультурний контекст, збагачення.

The story "In a Bad Society" (1885) introduces us to the world of the urban poor, people of the "bottom", leading an inhuman, difficult life, forced to huddle in the tomb, were hostile to the so-called "decent" society. They suffered severely from persecution... Some of these figures were marked by deep tragedy. The writer tells about the terrible life of children who have no homeland, little homeless people who have to endure the horrors of a hungry poverty from the cradle. It is significant that Korolenko wrote about these children with such tenderness and insight that turned this story into a passionate defense of the underprivileged. It is in "bad society" that the little hero of the story finds true friendship and love and receives the first lesson of true humanism.

V. Korolenko's literary heritage is extremely large and impresses with the diversity of the writer's artistic talent. V. Korolenko was characterized by a high understanding of the duty of writing, so such civic pathos blows from all his work, his plans are noble. He has boundless faith in the power of the people. In his work, the writer was not tired, he was ruthless to himself. He did not exaggerate when he spoke of his professional habit of "constantly working with a pencil" in all conditions and under any circumstances. It was necessary to be completely devoted to literature, to have a strong will and great self-control to write the story "In a Bad Society" in the harsh conditions of the Yakut exile.

From a young age, the future writer had an exceptional ability to subtly perceive the poetic beauty and grandeur of nature, he eagerly caught every word of the old nanny's story of the past, enjoyed listening to Ukrainian folk melodies. He was especially impressed by the memories of the riots, of the Haidamak rebels, stories of freedom and fighters for the people's happiness. V. Korolenko heard the Ukrainian language as a child, and later used Ukrainianisms in his works to introduce a certain semantic nuance in the perception of a particular phenomenon.

Key words: borrowing, Ukrainianisms, V. Dahl's dictionary of living Russian language, token, socio-cultural context, enrichment.

Постановка проблеми. Українська мова має традицію функціонувати як мова-донор, що впливає на збагачення лексико-семантичних і стилістичних ресурсів російської мови. На основі аналізу окремих процесів семантичних адаптацій та функціонально-стилістичного використання,

які є сьогодні, виникає потреба визначити особливості розвитку українізмів у російській мові, необхідно розробити відповідні методи їх кваліфікації та виокремити українізи російською мовою в окремому лексикографічному джерелі. Звичайно, українізи в російській мові як наслі-

док відповідних міжмовних контактів мають певну традицію дослідження й закріплення в лексикографічних джерелах (Глумачний словник «великорусской» мови В. Даля, Словник сучасної російської мови). Але словника українізмів у російській мові немає.

Дослідження літературної та наукової спадщини. Сучасна соціолінгвістика характеризується тенденцією до вивчення міжмовної комунікації як джерела появи запозичень в різних мовах: в українській (Б. Ажнюк, Д. Бараннік, Н. Дибяк, Ю. Жлуктенко, Т. Кияк, Л. Кочан, Л. Мацько, О. Стишов, Л. Струганець та ін.), російська (В. Аристов, Є. Володарська, Л. Вількенс, Л. Крисін, А. Ларіонов, А. Майоров, А. Молодкіна, О. Сологуб, О. Шахрай), англійська (Б. Хансен, Х. Хітчингс, А. Стенфорт, С. Томсон), італійська (І. Челишева), німецька (Р. Бруннер, Х. Фінк, М. Ленгерт), польська (В. Бланар, Т. Лер-Сплавінський), французький (Б. Хак) та ін. Російсько-українські мовні зв'язки досліджували А. Горбач, Г. Їжакевич, Т. Космеда, М. Кочерган, Д. Міллер, Г. Мацюк, Н. Озеров, Т. Черторизька та інші.

В різних мовах запозичення по-різному впливають на збагачення словникового запасу. В одних мовах вони не мають такого впливу, який міг би істотно відобразитися на словниковому запасі мови. В інших мовах у різні історичні епохи вони мали такий істотний вплив, що навіть службові слова як, наприклад, займенники, прийменники, запозичені з інших мов, витіснили корінні службові слова. Процес запозичення є властивим для кожної мови. Тема запозичення і сьогодні є важлива та актуальна. Вона має достатньо матеріалу і для розгляду, і для дослідження. Термін «запозичення» означає процес надходження і засвоєння слів внаслідок різних соціальних причин: війни, торгівля, подорожі, технічне співробітництво, культурні зв'язки. До переліку можна включити літературу, філософію, релігію, освіту, мистецтво, тощо. Запозичуються, як правило, окремі слова; рідше це можуть бути словосполучення (у тому числі сталі) чи навіть граматичні структури та словотворчі афікси [1].

Проте тепер вчених цікавить не тільки звідки і чому прийшло запозичене слово, але і те, як воно асимілювалося в мові, як співпало з її граматичною будовою і фонетичними нормами, як змінило своє значення, і які зміни були викликані з його появою в словниковому складі мови, яка його запозичила. Власне кажучи, про необхідність саме такого підходу до запозичень окремі російські вчені зазначали вже давно. Зокрема, відомий російський лінгвіст XIX ст. О. А. Потебня вва-

жав, що неправильно запитувати про те, звідки запозичено слово, а потрібно запитувати про те, що додалося, що було створено в результаті діяльності, яка розвивалась завдяки певному поштовху при запозиченні слова від іншого народу [6, с. 252]. Але ця точка зору в свій час не отримала схвалення. Крім того, О. А. Потебня звертав увагу на творчий елемент в процесі запозичення. «Запозичувати, – говорив він, – це означає брати для того, щоб у тебе була можливість внести в скарбницю людської культури більше, ніж отримувати» [6, с. 253].

Постановка завдання є аналіз функціонування лексико-семантичних українізмів, виявлених в тексті та опис особливостей функціонування лексем, що представляють українську культуру. Матеріал дослідження – повість В. Короленка "Діти підземелля".

Виклад основного матеріалу.

«У поганому товаристві» (1885), що у скороченому для дітей варіанті публікується під назвою «Діти підземелля», повість «Сліпий музикант» (1887), мистецькі нариси «Вночі» (1888) та «Парадокс» (1894) пов'язані з дитячими та юнацькими спогадами В. Короленка. Повість «У поганому товаристві» була одна з перших творів написаних Володимиром Короленком. Головним героям повісті співчуває сам автор, бо це спогади його дитинства, що минуло в Україні. Народився Володимир Короленко в місті Житомирі. Батько, українець за походженням, працював у судовому відомстві, був чесною і порядною людиною.

Майбутній письменник починав у Житомирській гімназії, а закінчив Ровенську зі срібною медаллю. На все життя запам'ятав він двох учителів. Один, на прізвище Буткевич, пояснював майбутньому письменнику, що він «козацький внук і правнук вільного козацького роду». Другий улюблений вчитель Авдєєв – часто співав широко відому українську народну пісню про бурлаку, у центрі якої незримо стояв образ знедоленої України. В юнацькі роки Короленко серйозно захоплювався трагічним і героїчним минулим українського народу, головним чином, під впливом поезій Тараса Шевченка. Такі твори як «Гайдамаки», «У неділеньку святу», «І мертвим, і живим...» та інші, український фольклор, навколишнє життя сприяли тому, що у Короленка рано виробилося негативне ставлення до всієї несправедливості, неприязнь до гнобителів, жага до рішучих дій в ім'я скривджених. За свої виступи проти зла і насильства він не раз сидів у тюрмах і багато років провів у засланні. Саме перебуваючи у засланні, у далекій Якутії, він

закінчив працювати над твором “У поганому товаристві”.

В одному зі своїх листів В. Короленко писав: “Багато які риси взяті з натури, і, між іншим, саме місце дії описано зовсім точно з міста, де мені довелося закінчувати курс”, тобто місто Рівне, у творі – це Княже-Віно. В образі судді письменник підкреслив деякі риси, що властиві були характерові його батька. “Різні люди живуть на землі, вони не ангели, виткані з одного світла”, – стверджує письменник, про це і пише у своїх творах [5].

Основне протиставлення – два світи: бідності і достатку. Два світи, які різняться в будь-яку епоху і які є справді контрастними у творі Короленка “Діти підземелля”. Використання саме прийому контрасту зумовлене, напевно, подіями, які траплялися в житті самого письменника.

Тематика творів зумовила використання полікультурних мовних засобів, серед яких особливе місце посідає український лінгвокомпонент. Відображаючи українську реальність, автор вдається до вербально-опосередкованого опису, в якому ключовим елементом (інокультурним вербальним стрижнем) є українські культури (український лінгвокультурний знак), українізм, оригінальні вкраплення української пісенно-поетичної або розмовної мови.

Функціонування лексичних українізмів у художньому тексті є одним із доказових фактів формування літературної мови на підставі народно-розмовної лексики із загальної східнослов'янської фонди різної етимології, а також на основі взаємодії близькоспоріднених мов. Зрозуміло, поняття «літературна мова» не збігається з поняттям «мова художньої літератури». Мова художньої літератури долає межі безпосередньо літературної мови, оскільки насичений індивідуально-авторським вживаннями слова, діалектизмами, архаїзмами, просторіччям, інокультурною або ненормативною, лайкою, проте такі межі (щодо кодифікації літературної мови) в силу певних причин видаються умовними та хиткими [2, с. 43]. Склад лексичних українізмів значний і різноманітний за тематичними групами та граматичними категоріями.

З позицій авторського освоєння та сприйняття української мови, відбору номінацій, український мовний компонент виступає як найбільш яскравий та специфічний. Він служить ідеальним засобом художньої виразності.

Лексико-тематичні групи запозичень з української мови численні та різноманітні. У творі відображено весь різновид номінацій осіб панського стану зі своїми відмінковими формами, серед

яких знаходимо звернення: *пан, панич, пане, паничу, панночку, паничів; панна, панночка*. Твой отец - *пан судья* [4, с. 25].

Лексему *пан* знаходимо у словнику В. Даля:

ПАН м. южн. зап. барин, боярин. Жили себе пан да панья, сказ. Он живет паном, хорошо, в достатке. Панок, полупан, небольшой. Панщина южн. панчизна зап. барщина, работа на помещика. Панщины не переработает. И на том свете будет панщина: станем под панов дрова подкладывать. Паново добро, барина; панское слово, барское. Панской товар, красный, аршинный, фабричные ткани. Панские ряды. Панские чулки, олон. вязанные на пяти прутках или спицах, для отличия от крестьянских, вязанных на одной. [3, т.3, с. 16].

Лексико-тематичну групу доповнює українізм *хлопец*. «Ты, кажется, славный *хлопец*, но все-таки тебе лучше уйти...» [4, с. 22]

«Я знаю, ты *хлопец* хороший и никому не расскажешь, как мы живем. Пойдем к нам!» [4, с. 34]. «Ты, кажется, славный *хлопец*, но все-таки тебе лучше уйти. Если Тыбурций тебя застанет, будет плохо» [4, с. 25].

ХЛОПЕЦ м. (хлал, холоп) южн. парень, мальчик, малый; | холостой человек, хотя бы и в летах. | Стеклн. заводск. подносчик, рабочий, принимающий готовую посуду от мастера для передачи откладчику, который ставит ее в опечек и перекаливает. Хлопчик, бабка, стойка, подставка, служка. [3, т.4, с. 550].

Непоодиноким випадком вживання лексеми *хохол* в значенні українець. «Не было кабака во всем городе, в котором бы пан Тыбурций, в поучение собравшихся в базарные дни *хохлов*, не проносил, стоя на бочке...» [4, с. 12].

«*Хохлы*, вообще наделенные от природы богатой фантазией...» [там само].

У Даля віднаходимо цю лексему. ХОХОЛ, украинец, малоросс; хохлячка, хохлушка [3, т.4, с. 563]

У творі віднаходимо топонім, який доповнює власну назву національної реалії: «Местечко, где мы жили, называлось *Княжье-Вено*, или, проще, *Княж-городок*. Оно принадлежало одному захудалому, но гордому польскому роду и напоминало любой из мелких городов Юго-Западного края.» [4, с. 14].

Тематичну групу формують іменники, які є загальними найменуваннями українського житла, торгових закладів: *местечко, хатка, корчма* та номінації природних реалій України: *шлях, тополя*. «Серые заборы, пустыри с кучами всякого хлама понемногу перемежаются с подслеповатыми, ушедшими в землю *хатками*». [4, с. 6].

КОРЧМА ж. (от корец, ковш?) южн. зап. кабак, питейный дом, но неоткупной, а вольной продажи; заезжий и постоялый двор, где держать напитки. [3, т.2, с. 171]. ХАЛУПА ж. халупка, южн. зап. хижина, избенка, избушка, *хатка*. Халупник м. бобыль, безземельный крестьянин, у которого, однако, своя хата и огородн. [3, т.4, с. 541]

В. Короленко відтворює образ українця, використовуючи номінації, що визначають фізичну подоби: *чуб*, *чуприна*. «...слухателі опускали голови, свещивали длинные «чуприны» и начинали всхлипывать.» [4, с. 13].

ЧУБ м. чубок, чубец, чубчик, чубишка, чубища; чубак, чулак арх. чуприна ж. южн. зап. чупрун м. хохол, вихор, взбитый или отрощенный клочок волос, косма на темени, оселедец, или на лбу, тупей. Ныне чубов не носят. Поймай мальчишка за чупрун. Ой вы, чубы! хохлы, малороссы. Бары дерутся, а у холопов чубы болят. Ахвицер молодой, на ем чуб золотый, песня. Чуб заворочен (щеголяет), а оброк не плачен. Коса густая (у бабы), а чуба (ума) нет! | Такой же хохол у животных, особ. у птиц. Лев с гривой и с чубом. Курица, пигалица с чубом. | Чупрун, см. Чубовая помада. Чубатая курица, удод, южн. хохлатая. Чубастый дикобраз, с большим чубом. Чубатая могила, южн. двойная, уступом, малая насыпь на большой. Чубить, почубить кого, зап. подрать за чуб. Чубатик м. чубатка ж. кто с чубом. Колпик чубатик. Жаворонок чубатик. Пигалка, курица чубатка. Чупрунный шест, стар. шест с флагом или со значком. Чупа и чупа ж. арх. у мережи, вентера и прутьяной верши: хвост, кут, кутец, задний глухой конец [3, т.4, с. 611].

ЧУПРИНА ж. чуб, хохол на голове, оселедец. | стар. ратный доспех? Кажется, это челка на стяге, т. е. бунчук, либо кисть. Чупрынуть кого чем, кур. хлобыстнуть, ударить [3, т.4, с. 615].

Лексеми *чуб* та *чуприна* відносяться до тематичної групи «зачіски». Для воїна-козака чуб був важливою ознакою. Його вважали оберегом захисника. Проте слід зазначити, що чуприна і чуб – не одне і те ж, як дехто думає, а зовсім два різні типи зачіски.

У російському художньому тексті з українською тематикою є найменування людей, які боролися за соціальну справедливість та зовнішню безпеку: *гайдамак*.

«Шатаясь по улицам, я всматривался детски-любопытными глазами в незатейливую жизнь городка с его лачугами, вслушивался в гул проволок на шоссе, стараясь уловить, какие вести несутся по ним из далеких больших городов, или в шелест колосьев, или в шепот ветра на высоких *гайдамацких* могилах» [4, 24].

ГАЙДАМАК м. стар. легкий воин, ратник; гайдамака м. малорос. вольница, разбойник, грабитель; -ков, все, что его. Гайдамацкий обычай. Гайдамачьи притоны. Гайдамачить, -чничать, идти в вольницу, ходить шайкой, грабить, промышлять разбоем. Малороссийская гайдамаковщина, гайдамачина, поголовное восстание и резня поляков и жидов в прошлом веке [3, т.1, с. 341].

Такі лінгвокомпоненти невимушено вводяться у російський текст незалежно від його жанрового оформлення (без графосемантичних засобів виділення лексем як інокультурних, авторських пояснень будь-якого роду), художньо збагачуючи твір, посилюючи український та історичний колорит описуваних реалій.

У тесті повісті згадується найменування українського поширеного алкогольного напою: *горілка*. «Его голос звучал такими глухими, загробными раскатами, что сидевшие по углам и наиболее ослабевшие от *горилки* слушатели опускали головы» [4, с. 13].

Окремі елементи української мови, пов'язані з усно-розмовною та фольклорною стихією (прислів'я, вирази, фразеологізми, порівняння, стійкі поетичні поєднання), використовуються в художньому тексті як зразки національного словесного багатства. Як і народно-пісенні рядки, локальні афоризми або українські вступні слова відтворюють спосіб думок героїв (їхнє ставлення до суспільства та природи), експресивна сила українських виразів збагачує російську літературну мову. «И, когда, ударяя себя и грудь и сверкая глазами, он обращался к ним со словами: «*Patres conscripti*»¹⁰, – они тоже хмурились и говорили друг другу: – Ото ж, *вражий сын*, як лається! ...» [4, с. 19].

«– О-ох, *матиньки*, та и жалобно ж, *хай ему бис!* ...» [там само].

Вживання ряду українізмів привносить певний семантичний відтінок у сприйняття конкретного явища, що сприяє національній стилізації російського тексту на українську тематику, розкриває історичну міжнаціональну взаємодію на українській землі, що виявилось у вживанні запозичених номінацій.

Висновок: Українізми виконують основні функції у художньому тексті – номінативну, пізнавальну та стилістичну. Вільне і системне залучення українських лексем у російське літературне вживання, а саме, у твір з українською тематикою "Діти підземелля", призвело до збагачення російського соціокультурного контексту, до стабілізації культурно-мовної норми, яка зафіксована в лексикографічних джерелах, зокрема у словнику В. І. Даля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічний тлумачний словник URL: <http://sum.in.ua/>
2. Горбачевич К. С. Принципы нормализации языка в современной русской лексикографии. Современность и словари. Ленинград : Наука, 1978. С. 33–45
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Москва, 1978–1980.
4. Короленко В. Г. Дети подземелья; Дневники (1917-1921). Харьков: Фолио, 2013. – 445 с.
5. Мірошніченко Л. Ф., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В. Зарубіжна література: Підручник для 6 кл. загально-освіт. навч. закладів. К.: Вежа, 2001. – 448 с.
6. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; Пер. А. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. – 302 с.

УДК 811.161.2'373.46:551.5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.4>**СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ЕКОНОМІКО-ТЕХНІЧНИХ ФРАЗЕМ У ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ****SPECIFICITY OF USING ENGLISH ECONOMIC AND TECHNICAL PHRASES IN BUSINESS COMMUNICATION****Писарська Н.В.,***orcid.org/0000-0001-6911-7600**кандидат історичних наук,**доцент кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***Гомон А.М.,***orcid.org/0000-0002-7280-9402**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***Заверюченко М.П.,***orcid.org/0000-0003-2364-7299**старший викладач кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій використання у діловій комунікації англійськомовних фразеологізмів. Наголошено на проблематиці, яка зводиться до відсутності єдиного класифікаційного підходу та орієнтовного розуміння обсягу загальної кількості фразем. Виокремлено три основні групи ідіом за критерієм семантичної неподільності термінів-фразеологізмів. На основі статей економіко-технічного спрямування, які містяться у різних випусках «The Washington Post», «The New York Times», «The Times», «The Guardian», методом рандомної вибірки визначено перелік лексем, які найчастіше використовують у публіцистичному і діловому мовленні. Як окремий аспект дослідження визначено питання інтеграції неологізмів до англійськомовних фразем-термінів.

З'ясовано, що найбільшу кількість ідіом у англійськомовній офіційно-діловій дискурсі вводять математичні науки, транспортна справа, фізика. Фразеологічні одиниці із зоонімами є не менш рідкісним явищем у економіко-технічному дискурсі, адже досить часто такі одиниці відображають поведінку суб'єктів економічної діяльності. Окреслено проблематику калькулювання та визначення допустимих норм такого методу перекладу. Встановлено, що вагома частина фразем у діловій комунікації містить гендерний компонент. На основі зазначеного, прослідковано тенденції до вживання фемінітивів та маскулітивів. Наведено приклади фразеологізмів, які позбавлені емоційного забарвлення, проте зустрічаються у діловій комунікації спеціалістів, що займаються «точними науками». Підсумовано, що перенасиченість ділового мовлення штампами і стандартними кліше є логічним результатом того, що офіційному спілкуванню властива певна безособовість і шаблонність.

Ключові слова: фразеологізми, ідіоми, економіка, комунікація, символізм, неологізм, офіційно-ділове спілкування, стилістична маркованість.

The article is devoted to the analysis of the main trends in the use of English-language phraseology in business communication. The problem is emphasized, which is reduced to the lack of a unified classification approach and an approximate understanding of the total number of phrases. There are three main groups of idioms according to the criterion of semantic

indivisibility of phraseological terms. Based on articles of economic and technical orientation, which are contained in various issues of «The Washington Post», «The New York Times», «The Times», «The Guardian», the list of tokens most commonly used in journalism and business was determined by random sampling. A separate aspect of the study identified the integration of neologisms into English phrases-terms.

It was found that the largest number of idioms in the English-language official business discourse is introduced by mathematical sciences, transport, physics. Phraseological units with zoonyms are no less rare in economic and technical discourse, as quite often such units reflect the behavior of economic entities. The problems of calculation and determination of admissible norms of such method of translation are outlined. It is established that a significant part of phrases in business communication contains a gender component. Based on the above, the tendencies to the use of femininities and masculinities are traced. Examples of phraseology that are devoid of emotional color, but are found in the business communication of specialists engaged in «exact sciences» are given. It is concluded that the oversaturation of business speech with stamps and standard clichés is a logical result of the fact that official communication is characterized by a certain impersonality and stereotypes.

Key words: phraseology, idioms, economics, communication, symbolism, neologism, official business communication, stylistic labeling.

Актуальність теми. Сучасна англomовна лексика – поняття динамічне. Не залежно від того, про яку видову палітру мовлення йдеться (публіцистичний, художній, конфесійний, науковий, розмовний, офіційно-діловий), жанри не розвиваються у вакуумі, а поступово мігрують із одного стилістичного поля до іншого, інтегруючи при цьому, на перший погляд, самотні ознаки кожного з них. Аналогічні тенденції прослідковуються в англomовній діловій комунікації. Поступово, вона переймає модифіковані елементи розмовної мови, адже тяжіє до спрощення змістового навантаження та зрозумілого подання інформації реципієнту, чого фактично можна досягти саме за рахунок розмовних запозичень.

В цьому контексті особливе місце займають фразеологізми – стійкі дво- чи багатокомпонентні словосполучення, усталені звороти, зміст яких сприймається лише в цілісному контексті. Не у всіх випадках ідіоми, до прикладу, із англійського мовлення при аналогічному наборі і порядку слів означають теж саме за змістом, що і в українській мові. Зустрічаються випадки, коли аналогічні словосполучення транслюють різне смислове навантаження у різних мовах. Така варіативність і постійне збільшення фразем, обумовлене розвитком мови в цілому, а отже не втрачає актуальності для лінгвістів і по цей час.

Зазначене питання, крізь призму окремих складових аспектів, в тому числі з позиції термінознавства, розглядали такі науковці як Скуратівська Г. С., що аналізувала англomовні ідіоми в розрізі підготовки кваліфікованих кадрів у галузі економіки [5]. Харрі В. переосмислює ключові підходи до інтеграції неологізмів у фразеологічні зрощення, сполучення [6]. Сьоміна М. Ю. і Трофімова Н. А. свого часу проводили практичні дослідження і виокремлювали найбільш оптимальні способи адаптованого перекладу безеквівалентних економічних термінів [4].

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз та виявлення основних тенденцій використання у діловій комунікації фразеологізмів економіко-технологічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова не даремно позиціонується як «ідіоматична мова», адже вона фактично перевантажена усталеними висловлюваннями, численними прислів'ями, приказками, приказками та афоризмами. Кожна ідіома має свою історію походження та цілком логічне пояснення. Одним із джерел фразеологічної обізнаності, як правило, є англійська література. Незважаючи на велику кількість науково-дослідних робіт у цьому напрямку, все ж маємо констатувати, що до переліку «білих плям» англomовної фразеології відносять питання щодо її обсягу і відсутність єдиного класифікаційного підходу фразеологічних одиниць. У філологічній літературі часто апелюють до необхідності узагальнення і систематизації фразеологізмів за такими критеріями, які б дозволили відобразити співвідношення загальних і диференційованих ознак, всіх інтегрованих елементів, які фактично і складають фразеологічний склад. Представником синхронічного підходу, який запропонував семантичну класифікацію, сформовану на основі ступеню зчеплення фразем є Винорадов В. В. Філолог вважає за доцільне виокремлювати фразеологічні зрощення (*make a dead set at* – здобувати прихильність, *roll of honour* – перелік осіб із визначними досягненнями), єдності (*run like a hare* – мчати, *take over the reins* – взяти під свій контроль) і сполучення (*come out on top* – здобути перемогу) [1].

Ідіоми – це ті ж конструкції, які виконують «оздоблювальну» функцію для кожної мови. Тільки на перший погляд здається, що влучна фраза, яка робить мовлення оратора яскравим і неповторним, має місце у художньому чи публіцистичному стилі. У ділових переговорах вперх беруть ті контрагенти і партнери, які в змозі

викликати інтерес опонента, в тому числі, за рахунок своєї індивідуальності, неординарного мислення, форми подачі інформації.

З лінгвістичної точки зору та позиції термінознавства, виділяють три основні групи ідіом за критерієм семантичної неподільності термінів-фразеологізмів. Семантично прозорі ідіоми легше розшифровуються, так як сформувані уявлення про їх значення можна із його частини (морфеми). До переліку таких ідіом відносять *gentlemen's agreement*, *white elephant* (біржова угода, за якою витрати перевищують потенційний прибуток). Семантично частково прозорі фрази – *cash-starved* (надмірне знецінення валюти при гіперінфляції), *plastic money* та семантично непрозорі – *investment climate* потребують наявності певних теоретичних знань для розуміння більш глибокого змісту сказаного.

У сучасній діловій комунікації ядром фразеологічного складу виступають такі лексеми як *corporate*, *hand-on management*, *platinum*. Аналізуючи матеріали тематичних видань по типу «The Washington Post», «The New York Times», «The Times», «The Guardian», частота і спосіб їх використання говорить про те, що поки вони відносяться до фразеологічних неологізмів, що частково підтверджено і у роботі Скуратівської Г. С. [5]. Так, до прикладу, фраза *corporate welfare* має амбівалентне значення: з одного боку – вона позначає пільги, адресовані від уряду конкретному підприємству (категорії підприємств), а також сам процес виділення коштів юридичною особою як меценатом, для фінансування соцпрограм. *Corporate makeover* є аналогом вітчизняного слова «реорганізація». Фразема містить конотацію модернізації, тобто зміни на підприємстві спричинені появою нового керівника чи власника, зміною стратегічних орієнтирів тощо. Listen, the courtyard by the parking structure needs a *makeover*. Доцільно зауважити, що часові рамки включення лексичних одиниць до неологізмів з моменту інтеграції конкретного слова в комунікативний обіход коливаються від кількох років до кількох десятиліть. Неологізми найчастіше утворюються з прагматичними цілями комунікації у конкретний момент. Виражаючи певний комунікативний намір, нові лексичні одиниці є результатом певного дискурсу. Логічно, що більшість неологізмів пов'язані з розвитком науки, техніки, культури, економіки.

Наявні вислови, які розкривають обраний стиль керівництва: *hand-on / hands-off management* (повний контроль над підлеглими / їх автономія). Прослідковуємо частоту використання лек-

семи *golden* у випадку, коли мова йде про систему оплати праці та матеріального заохочення. Так, *golden goodbye* – символічна виплата фірми, адресована працівникам, які виходять на пенсію; *golden handcuffs (platinum handshake)* – також грошова винагорода, спрямована на заохочення спеціаліста не змінювати місце роботи; *golden bullet* – система раціональних бонусів (*gifts*), велика фінансова винагорода від роботодавця, пільги працівникам. У вітчизняних та іноземних банках часто можна побачити такі види карток як *golden i platinum* [10]. Вони є умовним позначенням тих переваг, які надає фінансова установа своєму клієнту, що володіє цією картою. Дійсно, найбільшою кількістю професійних фразеологізмів, які стали елементом економічної термінології, пов'язані із діяльністю бірж:

fallen angel – цінний папір, який за даних економіко-політичних обставин має незначну вартість;

wash trading – фразема, пов'язана із дилерською та брокерською діяльністю, що вказує на торгівлю, задля підняття вартості цінного паперу;

grey market – ділові операції як законного, так і незаконного характеру;

big bang (великий вибух, шокова терапія) – радикальні економічні зміни.

Свого часу дослідженням текстів економічної тематики займалися Сьоміна М. Ю. та Трофімова Н. А., які розглядають два основних види безеквівалентних термінів (з позиції перекладознавства), що зустрічаються у текстах фінансової звітності англійською мовою:

- терміни, що позначають явища, котрі наразі відсутні в системі економічних понять української мови (*custodian* – фінансовий інститут або банк, який здійснює управління капіталами іншого суб'єкта господарювання);

- терміни, що позначають явища, що відносно недавно інтегрувалися в економічну площину (*parentholding* – акції, що перебувають у власності основної (материнської) компанії) [4].

Математика як наука систематично розширює фразеологічний фонд мови термінологічними висловами. В українській мові часто можна почути фрази *зводити до нуля*, *ставити знак рівності*, *зводити до спільного знаменника*. Фізика, космонавтика та астрономія привнесли у лексичний запас такі вислови як *кульмінаційний пункт*, *досягти апогею*, *зрушити з мертвої точки*, *питома вага*, *ланцюгова реакція*, *виводити з рівноваги*.

Не менш інтенсивно проходить процес фразеологізації висловів, пов'язаних із розвитком різних

видів транспорту. Із залізничним транспортом пов'язані фразеологізми (*давати зелену вулицю; входити в колію; ставити на рейки; перший дзвінок; стрілочник винен*), з велосипедним та автомобільним (*натискати на всі педалі; давати задній хід; спускати на гальмах; заводитися з напівоберта; повертати руля; на третій швидкості; на повному газі та ін.*), із авіаційним (*вимушена посадка; досягти стелі; набирати висоти; з реактивною швидкістю тощо*) [2, с. 43].

Так як сучасна ера умовно іменується епохою знань, що фактично і являються основною валютою, цінністю для сучасного суспільства, концентрація багатьох зворотів відбувається навколо лексеми *knowledge*. Разом з тим, з нашої позиції, вони скоріше сприймаються як словосполучення, а не фразеологізми (*knowledge sector, knowledge office, knowledge worker, knowledge economy*).

Фразеологічні одиниці із зоонімами є не менш рідкісним явищем у економіко-технічному дискурсі. Такі одиниці відображають поведінку суб'єктів економічної діяльності (менеджерів, агентів) і безпосередньо самі економічні відносини, моделюючи їх із поведінкою тварин. Наприклад, фразеологічна одиниця *bulls and bears: A bull market is when everything in the economy is great, people are finding jobs, gross domestic product is growing, and stocks are rising* [8, с. 233]. Незважаючи на те, що бики і ведмеді не знаходять спільної мови, протилежні за типами представники тваринного світу, вважається, що вони обидва сильні по характеру і волі, а отже здатні зробити гроші, особливо у випадку, коли йдеться про зміну циклу / курсу на ринку. Виходячи з цього, у англійській діловій розмові часто можна почути наступні ідіоми:

- *bull-market* – ринок з тенденцією до підвищення ставок (акцій);

- *bear market* – ринок з тенденцією до зниження ставок (акцій).

Бики і ведмеді як зоологічні елементи вербалізуються в економічному дискурсі переважно з негативною конотацією, як спроба дискредитувати опонента. Пізнання людством тваринних інстинктів, їх алегоризація та гіперболізація, певною мірою відобразились у формуванні таких фразем як «*the bears show their teeth*» та «*grin and bear it*». «Оголити», тобто показати зуби (своє істинне нутро, ставлення до певного об'єкту чи подій) є прототипом зміни настрою тварини від спокійного до вороже налаштованого, готового до нападу. У діалогах з-поміж фахівців економіко-технічного напрямку не рідко зустрічаються фраземи із зоонімами *rat,*

fish, cat, dragons, pigs, duck (dead cat bounce, to smell a rat, lame duck):

On the face of it, this move seems sensible. But critics *smell a rat*. They point out that even the biggest democracies, including America, have not always felt a need to increase the numbers of representatives in line with the population (The Economist).

Символом багатства і процвітання в американців і Великій Британії являється гуска, тому в обіході часто зустрічається ідіома *golden goose* і вказує на успішних людей, яким вдалося зірвати куш: *to kill the goose that laid golden eggs*.

Ідіоматика, як зауважує Харрі В., рідко коли запозичується з інших мов у незмінній формі. Звичайним способом проникнення нових фразеологізмів у мову певного народу є калькування, а більшість таких калькувань, в силу своєї образності, майже відразу й починають сприйматися носіями мови як свої власні ідіоми, легко впізнавані, а значить і не зовсім нові [6, с. 18]. Прикладом є фраземи *blue chip* – голуба фішка; *golden parachute* – золотий парашют; *lame duck* – квочка качка. Ідіома *the fish rots from the head down* (риба гниє з голови) – вислів, який застосовується для оцінки рішень, дій, політики, методів управління, обраних керівництвом. Ідіома актуальна для використання за тих умов, коли причиною негараздів, економічний і організаційних труднощів на підприємстві є невдалі рішення саме зі сторони начальників. Фразеологічні одиниці, утворення яких є результатом дослівного перекладу іншомовного звороту, поширені і відомі у більшості мов світу: *blue stocking* (синя панчоха), *struggle for life* (боротьба за існування). Окрім цього виду, поширеними є неточні кальки, тобто лексико-граматичні відступи від мови, з якої походить фразема [3]. У таких випадках, якщо ідіома перекладається із англійської мови, то норми української граматики частково порушуються.

Термінологізм *red herring* із бізнес-жаргону інформує про емісію облігаційної позики. Свій початок він отримав від мисливських традицій: *red herring* – це копчений оселедець, що має дуже сильний запах, тому його використовують мисливці для дресирування собак. Копчений оселедець, якого тягли по землі, залишав сильний запах, а собак дресирували так, щоб вони, не звертаючи уваги цей запах, продовжували бігти слідом лисиці.

Що цікаво, вагома частина фразем у діловій комунікації містить гендерний компонент. До прикладу, *yesterday's man* (вчорашній чоловік) – чоловік, у більшості випадків політик,

кар'єра якого закінчилась в минулому; *a big noise* (великий шум) – працівник, який має вагоме значення для організації і колективу. *Beetwen man and man / before the mast* репрезентують невелику групу адвербіальних ідіом. Не зважаючи на те, що наразі переважають маскулінитиви у економіко-технічних фразеологізмах, маємо сміливість припустити, що найближчі роки вони будуть поповнюватися ідіомами із фемінітивами. Це природний результат тенденцій, до яких тяжіє сучасне суспільство у прагненні зрівняти права чоловічої та жіночої частини населення; прагматичний наслідок довготривалої історії розвитку теорії гендеру.

Практично всі фразеологізми ділового мовлення, так як і фрази з розмовного стилю, характеризуються яскравим емоційним забарвленням, адже для цього вони і використовуються учасниками комунікаційного процесу. Але зустрічаються поодинокі випадки, коли ідіоми не володіють такою властивістю. *Zero period acceleration* – стилістично нейтральний термін із фізичної термінології, позначає період із нульовим прискоренням. Юнусова М. О. також додає до тематичного переліку фразему *ILO fundamental period* – багатозначний термін, залежно від сфери

використання. Зазвичай використовується у будівельній галузі у значенні «період основного тону коливання» [7].

Висновки. Лексика економіко-технічної, ділової сфери за своїм змістом неоднорідна і включає в себе ряд абстрактних базових понять (економічні відносини, спосіб виробництва, продуктивність та ін.) на позначення конкретних галузей економічного пізнання і діяльності. Аналіз специфіки вживання фразем у діловій комунікації дає змогу підсумувати, що тексти економічного спрямування містять значну кількість штампів, рутинних виразів. Це обумовлюється тим, що офіційному спілкуванню властива певна безособовість і шаблонність, особливо коли мова йде про бюрократичний апарат. Разом з тим, із розвитком суспільних відносин і формуванням нових векторів економіко-технічних взаємовідносин, мовлення відповідних суб'єктів відрізняється особливою фразеологічною насиченістю. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у комплексному аналізі модифікацій компонентного складу англійських фразеологізмів науково-технічних рубрик та виокремлення специфіки функціонування фразеологізмів у інших типах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. М.: Наука, 1977. 308 с.
2. Мовчан Л. Л. Українські фразеологізми як засіб експлікації внутрішнього світу людини: дип. робота. Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Вінниця. 2016. 91 с.
3. Рудницька Т. Г., Слободянюк А. А. Особливості перекладу складних технічних термінів в галузі інформаційних технологій. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Серія: «Філологічні науки» (мовознавство). Дрогобич, 2018. № 9. С. 191–194.
4. Семина М.Ю., Трофимова Н.А. Способы перевода безэквивалентной лексики с английского языка на русский в текстах экономической тематики. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова. Филологические науки*. №4. 2013. с. 67 – 71.
5. Скуратівська Г. С. Формування навичок використання нових фразеологічних одиниць англійської мови студентами економічних спеціальностей. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 138. С. 192-198.
6. Харри В. Лексические и фразеологические неологизмы: общее и различное. Мир русского слова. 2011. № 2. С. 11-19.
7. Юнусова М. О. Фразеологизмы в научных текстах на английском языке. *Актуальные вопросы филологических наук*: материалы IV Междунар. науч. конф. Казань: Бук, 2016. С. 54-57.
8. Aimenova M., Osanova A., Rakhimova A. Phraseological terminology in the English economic discourse. *XLinguae*, Volume 12 Issue 1, January 2019. p. 228-238. doi: 10.18355/xl.2019.12.01.18
9. Giacomini L. Phraseology in technical texts: A frame-based approach to multiword term analysis and extraction. *Productive Patterns in Phraseology and Construction Grammar: A Multilingual Approach*, edited by Carmen Mellado Blanco, Berlin, Boston: De Gruyter, 2021, pp. 215-234. <https://doi.org/10.1515/9783110520569-009>
10. Fan H. Strategies for Translation of English Commercial Advertisements from the Intercultural Perspective. *Open Journal of Social Sciences*, 5, 2017. p. 38-45. URL: <http://www.scirp.org/journal/jss>

**«НИ ВІТРУ В ГАЇ, НІ ХМАРИНКИ В НЕБІ / ЛИШ ЗОЛОТА ГРОЗА
В ДУШІ МОЇЙ»....(КОНЦЕПТ ДУША – ВАЖЛИВИЙ ФРАГМЕНТ МОВНОЇ
ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ)**

**«NO WIND IN THE GROVE, NO CLOUDS IN THE SKY / JUST A GOLDEN STORM
IN MY SOUL».... (THE CONCEPT OF THE SOUL IS AN IMPORTANT FRAGMENT
OF THE LINGUISTIC POETIC PICTURE OF THE WORLD)**

Прокопович Л.С.,

orcid.org/0000-0002-4882-5322

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету*

У статті розглянуто словникову, текстову та психолінгвістичну характеристику концепту *душа*. Доведено, що вибір методів дослідження визначається специфікою вивчення об'єкта, а саме різними видами лінгвістичного аналізу – компонентним, контекстним, лінгвоестетичним, лінгвостилістичним. Розкрито стрижневе поняття "концепт", його зміст, встановлено взаємозв'язок з іншими поняттями та структурно-семантичними категоріями. Визначено основні складові концепту *душа* у поетичних текстах другої половини ХХст. та здійснено їх концептуальний аналіз, з'ясовано семантико-функціональне навантаження та усталення їх в статусі мовно-естетичних знаків культури.

На конкретних прикладах продемонстровано, що лінгвопоетичний розвиток слова-образу *душа* пов'язаний із його загальним значенням 'внутрішній психічний стан людини', з її настроями, переживаннями та почуттями. Мовообраз *душі* експресивно збагачують його епітетні характеристики, генітивні та предикативні метафори, метафори персоніфікації, порівняння.

Фразеологічні одиниці, виявлені в поетичних текстах з компонентом *душ*, корелюють з духовним особистісним кодом людини і є елементом етносвітогляду народу.

На рівні поетичного словника семантичне значення мовообразу *душа* розгортається в площину духовних витоків та безсмертя народу, супротиву життєвим випробуванням.

Кожен із образів має широке коло семантичних варіантів на різних рівнях, до яких входять як загальноприйняті трактування, так і суто авторські інтерпретації. Багатство й оригінальність семантичних трансформацій аналізованих образів засвідчує самобутність поетичного мовлення митців, вказує на їх місце в індивідуальній мовній картині світу в цілому. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді лінгвостилістичної інтерпретації поезії початку ХХІ століття.

Ключові слова: концепт, лінгвоконцептологія, концептосфера, мовно-естетичні знаки національної культури, семантичне значення, генітивна метафора, предикативна метафора, епітет, порівняння.

The article considers the vocabulary, text and psycholinguistic characteristics of the concept *soul*. It has been proved that the choice of research methods is determined by the specifics of the study of the object, namely the different types of linguistic analysis – component, contextual, linguistic-aesthetic, linguistic-stylistic. The core concept of "concept", its content, the relationship with other concepts and structural-semantic categories have been revealed. The main components of the concept *soul* in the poetic texts of the second half of the twentieth century have been identified and their conceptual analysis has been carried out, the semantic-functional load and their establishment in the status of linguistic and aesthetic signs of culture have been clarified.

Specific examples have shown that the linguistic and poetic development of the word-image of the *soul* is associated with its general meaning of the "inner mental state of a person", with one's moods, experiences and feelings. The language of the *soul* is expressively enriched by its epithelial characteristics, genitive and predicative metaphors, metaphors of personification, comparison.

Phraseological units found in poetic texts with a *soul* component correlate with the spiritual personal code of a person and are an element of the ethnic worldview of the people.

At the level of the poetic vocabulary, the semantic meaning of the linguistic image of the *soul* unfolds in the plane of the spiritual origins and immortality of the people, resistance to the trials of life.

Each of the images has a wide range of semantic variants at different levels, which include both conventional interpretations and purely authorial interpretations. The richness and originality of the semantic transformations of the analyzed images testifies to the originality of the poetic speech of artists, points to their place in the individual linguistic picture of the world as a whole. We see the prospect of further research in the consideration of the linguistic-stylistic interpretation of the poetry of the beginning of the XXI century.

Key words: concept, linguoconceptology, conceptsphere, linguistic and aesthetic signs of national culture, semantic meaning, genitive metaphor, predicative metaphor, epithet, comparison.

Постановка проблеми. Життя слова в мові відбиває важливість для суспільної свідомості названого цим словом поняття, реалії та значення їх в житті людини. Зовсім не випадково, що слово *душа* – наскрізний образ в народній творчості і в художній літературі. Специфіка мови художньої літератури полягає у тому, що всі поняття про *душу* переживають тут процес естетичного осмислення і всі вони трансформуються в світосприйманні людини і постають перед нами у конкретних чуттєвих образах – картинах та в узагальнених символах або концептах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній теорії мови актуальні міждисциплінарні дослідження, в яких поєднано лінгвальні та екстралінгвальні ракурси розгляду мовних явищ, ураховано теоретико-практичні здобутки різних галузей гуманітарного знання – філософії, психології, соціології, антропології, культурології, етнології, географії тощо. Вони формують стереометричну модель вивчення способів вербалізації уявлень людини про довкілля та саму себе як носія певної культури в контексті антропоцентричної парадигми мовознавства. На сьогодні такі підходи засвідчили, зокрема, дослідження концептів *час* (О.М.Задорожна, Л.В.Кравець, О.В.Кравченко), *воля* (С.М.Романчук, О.О.Яцкевич), *земля* (С.Я.Єрмоленко, Н.В.Калинюк, Т.І.Панькіна). Актуальність дослідження зумовлена тим, що мовні засоби вираження концепту *душа* вивчені ще недостатньо. Вони дещо розглядалися у В. Т. Скуратівського, А. К. Байбурина, В. В. Жайворонка, В. І. Кононенка, Т. В. Цив'яна, Н. Іовхімчук, С. Є. Нікітіної, О. Ю. Кукушкіної та ін.

Мета дослідження та формулювання завдань. Метою наукової розвідки – є комплексна словникова, текстова і психолінгвістична характеристика концепту *душа*. Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**: охарактеризувати стрижневе поняття "концепт" (розкрити його зміст, установити взаємозв'язок з іншими поняттями та структурно-семантичними категоріями); визначити основні складові концепту *душа* у поетичних текстах та здійснити їх концептуальний аналіз, з'ясувати семантико-функціональне навантаження та усталення їх в статусі мовно-естетичних знаків культури; розглянути частотність уживання, особливості контекстного використання як базових одиниць словника національної мови, будь-якої індивідуальної мовотворчості.

Вибір методів дослідження визначається специфікою вивчення об'єкта та поставленими завданнями: у роботі використано описовий

метод, різні види лінгвістичного аналізу – компонентний, контекстний, лінгвоестетичний, лінгвостилістичний, що є елементами концептуального аналізу.

Джерельну базу дослідження становлять: поетичні тексти М. Вінграновського, Л. Костенко, Б. Олійника.

Виклад основного матеріалу. Мову сьогодні розглядаємо передусім як основний засіб, що дає змогу пояснити сферу людської ментальності, поведінку людини, її світогляд, спосіб мислення, процеси породження думки, оскільки саме вона визначає спосіб членування світу у тій чи тій культурі, спосіб його опису, інтерпретації. Мову нині досліджують у різних ракурсах, наукових лінгвістичних парадигмах, серед яких основні – *антропоцентрична* і *дискурсцентрична*. Лінгвістична концептологія як окрема сфера концептології сформувалась порівняно нещодавно – на початку ХХІ сторіччя.

Важливий внесок у розвиток та становлення лінгвоконцептології зробили представники різних вітчизняних лінгвістичних шкіл, зокрема І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонко, А. Загнітко, В. Іващенко, В. Кононенко, Ж. Краснобаєва-Чорна, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Т. Радзівська, О. Селіванова, М. Скраб, В. Ужченко, Г. Яворська та ін.

Чільне місце у цій галузі належить таким лінгвоконцептологам радянського чи пострадянського простору, як М. Алефіренко, Н. Арутюнова, С. Аскольдов, О. Бабаєва, В. Карасик, О. Кубрякова, Д. Лихачов, О. Рахіліна, Ю. Степанов, В. Телія. Праці представників західних шкіл, зокрема А. Вежбицької, Р. Джакендоффа, Д. Лакоффа, Ч. Філмора, У. Чейфа, безперечно становлять підґрунття для подальших розвідок у сфері лінгвоконцептології, що проектується на окремі фрагменти мовної і концептуальної картини світу, до яких належить і концепт *душа*.

У сучасному мовознавстві термін концептосфера має два значення. Згідно з першим, «концептосферу» називають також ідеосферою або «концептуальною моделлю світу»[1]. Зауважимо, в такому розумінні впроваджував цей термін і Д. Лихачов, який наголошував, що одна концептосфера може сполучатися з іншою, – скажімо концептосфера мови загалом, а в іншій – концептосфера інженерна практика, потім концептосфера родини, далі «індивідуальна концептосфера» [2, с. 282]. Цю думку розділяє і В. Карасик, який виокремлює онцептосфери «національні, етнічні, групові й індивідуальні»[3].

Тематичну класифікацію концептосфер пропонує Г. Слишкін, зокрема, він пише: «...кон-

цепти, що існують в індивідуальній свідомості мовної особистості або в колективній свідомості, можна класифікувати за тематичними ознаками», а «класифіковані за тематичними ознаками концепти варіюють психологічну, геометричну, фізіологічну концептосфери» [4, с. 19].

Дещо в іншому значенні термін «концептосфера» використовує О. Селіванова, яка звертає увагу на те, що "в межах концептуальної системи представники когнітивної семантики виокремлюють концептуальні сфери, або домени, вони відповідають фрагментам концептуальної системи, які репрезентують певну предметну галузь (наприклад, тварин, рослин, музики тощо)» [5, с. 261]. Схоже визначення концептополя подає і Ю. Смирнова: «Концептуальне поле – це сукупність одиниць (концептів), що об'єднані спільним (інваріантним) значенням, мають ієрархічну структуру та відображають у мові конкретну поняттєву сферу» [6, с. 31].

Проаналізувавши різні тлумачення поняття «концептосфера», пропонуємо таку дефініцію: концептосфера – це фрагмент ККС, сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), що групуються за тематичною ознакою. У нашому дослідженні таким фрагментом є концептосфера *душа*.

Розглянемо словникову парадигму лексеми *душа*. ВТСУМ фіксує п'ять значень лексеми *душа*. 1. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями переживаннями та почуттями. // За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини. а) *Відводити душу*: ділитися своїми переживаннями, думками; б) задовольняти яке-небудь сильне бажання. 2. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі // Людина як носій тих чи інших рис, якостей. // Почуття, натхнення, енергія. // Про людину з прекрасними рисами характеру. 3 *розм. Про людину (найчастіше за визначення кількості). Ні душі – абсолютно нікого (пусто). Стояти над душею* – надокучати присутністю, наступним переслідуванням. 4 *перен., чого. Основне в чому-небудь, суть чогось* // *Центральна фігура чого-небудь*. 5. *розм. Заглибина в нижній передній частині шиї. В одну душу – настійливо, наполегливо. Не до душі – не подобатися. Душа в душу а) у повній згоді, дружно; б) відверто, щиро. Від душі – дуже щиро, від усього серця. Не йде на душу – не хочеться їсти, робити що-небудь. Не мати за душею – не мати нічого, ніякої власності коштів.* [7, с. 252].

Проте одна річ система значень слова у словнику, тобто лінгвістичне впорядкування лексеми *душа* і зовсім інше – життя слова в художньому тексті. Тут слово *душа* виступає основою створення зорових, звукових, інших фізично і психологічно сприйманих контекстів. Художній текст має викликати у читача не тільки спільні з іншими людьми асоціації. Мистецтво слова, що слугує народженню таких асоціацій, орієнтує читача на цілком конкретні картини, на прив'язаність до певного простору, часу.

Завдання і предмет нашого дослідження зумовлюють доречність визначення основних ознак *концепту* *душа*, який у поетичному тексті виконує роль семантичного центру, має ускладнену структуру. Організуючим ядром такого концепту є слово з узагальнено-символічним значенням. Концепт являє собою неподільне злиття об'єктивно-пізнавального та суб'єктивно-творчого начал. Концепт як особлива семантична категорія має трансцендентний смисл, оскільки є посередником між матеріальним і духовним; семантично місткий, має великий семантичний потенціал, здатний до полісемії; у мовленні реалізується через художні засоби, характерні для ідіостилю поета; семантично відкритий, динамічний, здатний утворювати нові зв'язки з дійсністю, реалізовуватися в нових контекстах, бути одиницею лексичних парадигм (антонімія, синонімія, омонімія).

За О. Потебнею, «світ мистецтва складається з [...] малих і простих знаків великого світу» [8, с. 102]. Правомірність цієї думки якнайкраще засвідчує поезія.

Про художньо-словесне мистецтво та його форми як своєрідні складники культури народу в її тяглості говорить С. Єрмоленко «Непересічні мовні особистості володіють талантом інтуїтивно відчувати колективний досвід у сприйманні естетичної природи слова й трансформувати його в такі мовні форми, які за природою творення і за характером сприймання(саме в єдності цих двох процесів!) постають як мовно-естетичні знаки національної культури.»[9, с.358–359] Такими мовно-естетичними знаками в українській культурі є стрижневий образ-символ *душа*.

Лінгвопоетичний розвиток слова-образу *душа* пов'язаний із його загальним значенням 'внутрішній психічний стан людини', з її настроями переживаннями та почуттями.

Мовобраз душі експресивно збагачують його епітетні характеристики:

–*позитивні: Їй сняться хмари і липневі грози,/ Чиясь душа, прозора при свічі* [10, с. 41]; *Не маю гріхів потаємних / відкрита моя душа*

[10, с. 155]; *А я – Маруся. Я із – Богуслава / У мене є непродана душа* [10, с. 376]; *Зіграй свою печаль, свою жагучу душу. Пройди по цій землі і слід свій замети* [10, с. 403];

–негативні: *Ти плачеш. Плач. Втішати я не ладен. Душа моя холодна і німа* [9, с. 76]; *Душа моя, знайдибїда!* [10, с. 194]; *Усі вже звикли: геніїв нема./ Поснулим душам велено хронти.* [10, с. 207].

Асоціативність номінації *душа* як вербалізатора переживань, настроїв людини оновлюється в структурах генітивної метафори: серед них звертаємо увагу на метафоричні позначення внутрішнього стану ліричного героя, в яких слово *душа*, *дух* співвіднесені з назвами абстрактних реалій: *Замріть, душі зневірливої схлипи!* [10, с. 194] та конкретних предметів: *І все прозірало до первісної наготи – / До стронцію душ і коріння* [11, с. 517].

Спостережено, що авторське означення *душі* відтворює найвищу напругу, в якій постійно перебуває лірична героїня Л. Костенко: *Мої кохані, милі вороги!.../Якщо я маю біцепси душі –/ то в в результаті сутичок із вами* [10, с. 150]; *Що може душу сколихнуть рабу?/ Січкаря душ, омріяна епоха* [10, с. 167]; *Зажуриться. Ні пари, ані парості/Мігрень душі* [10, с. 234].

Лінгвостетику художнього часу у мовотворчості Л. Костенко показово виявляють генітивні метафори зі словом *душа*: *душа полів, кордон душі, душа тисячоліть: Душа полів, ти пам'ятаєш стерні?/ Оцю печаль, покинутість оцю? / Останній пензель літньої майстерні / Тополя зронить краплю багрецю* [10, с. 239]; *Кордон душі проходить над світами/а там нема демаркаційних зон* [10, с. 261]; *Душа тисячоліть шукає себе в слові* [10, с. 347].

Номінація *душа* стає часто стає стрижнем негативно маркованих порівнянь, в яких обростає новими лексичними й асоціативними зв'язками, як-от у рядках Б. Олійника та Л. Костенко: *Біла твоя озноба / Темна, як вир душа...* [11, с. 213]; *Душа, як бойовище,/ Розколєно пекла* [11, с.191]; *Душа, зруйнована, як Троя, / Своїх убивць переживе* [10, с.542].

Оцінну опозицію формують образи *грішна душа*, *чиста душа*: *Обступає душі наші грішні/ Кредиторів нещадимий стан./ Хто, Богдане, володіє грішми,/ Той тепер в Україні пан* [11, с. 308]; *Краще хрест – на грішну душу, /Ніж втопить її в меду пан* [11, с. 276]; *Ми відспівали їхні чисті душі./ Вони нас не спалили у клятьбі,/ Вони – простили.... Але пам'ять душисть/Чи маєм право ми прости собі* [11, с. 265].

Із семантичної глибини образу *душа* народжуються складні метафоричні комплекси, сакрально-лірична тональність яких мотивує розгортання лексично-образного ряду: *людина – Бог – душа: Я тихо молився, Боже, тепер я кричу вже криком –/Прикрій мою душу, Боже, щитом малим і великим* [10, с. 218].

Метафорична тема 'компроміси неправди в душі' має словесне асоціативне вираження в наступному поетичному контексті: *Тих відспівують,/ а вони – живі.У наших душах, квітах, у крові/ А ці співають !–Хоч душа в них –яма/ Перевдягання душ./А душі – голі* [11, с. 244].

Фразеологічні одиниці з компонентом *душа* корелюють з духовним особистісним кодом людини і є елементом етносвітогляду народу: *Де б отак баритися, бісові душі?/... Відгуло на соту весну/ Збились ми з дороги земної у пуці/ То оце вертаєм небесну* [11, с. 218]; *Трусив державу, обома як грушу. І якось за ікону в потойбіч/Віддав чортам без торгу власну душу,/ І тішивсь, що за безцінь має річ* [11, с. 223]; *Злітай, козаче, в голубінь стрімку:/ Та от смикаєшся, а злетіть несила:/ Душа ж бо на чужому поводку* [11, с. 527];

Не озивайте ім'я Бога всує/Коли в душі його давно нема [11, с. 318]; *Доки душу не взяло /в лапи запорів жорстоко*[11, с. 318].

В поетичному дискурсі Б. Олійника та М. Вінграновського спостережено контексти, в яких поетонім *душа* є об'єктом дії. Семантичне значення розгортається в площині 'купити душу', 'взяти душу', 'заманити душу', 'труїти душу': *Крутий баришник – двадцять перший вік / В надії душі прикупить за шлунок* [11, с. 538]; *Та нині ворог особливий, друже,/ Цей не по землю, цей прийшов по душі, Щоб взяти їх на золотий аркан*[11, с.539]; *Бо хай усіх закупить – до ноги./ Не так на світі буде гидко й душно!/ Нам головне, Богдане, тільки б душі / Він, як овець, не вивів на торги*[11, с. 540]; *Труїти душу кожен раз/ Я вже не можу – будь я проклят!/Пищать дощі, і води топлять/ І душу, і терпіння, й час* [12, с. 261].

Дієслівні метафоричні конструкції слова-образу *душа* конкретизують позитивну настроєність стрижневої номінації: *Вклоніться великі народи / моєму народу/ Він навіть в пеклі душею до вас яснів* [11, с. 520]; *... і очистились замученою душею / Від того, кому, може, більше вірили, як собі* [11, с. 520].

Негативну семантику тривоги неспокою, підсилюють екзистенційно марковані метафори: *Щось мутно мені на душі* [11, с. 187]; *Від жаху похолонуло в душі* [11, с. 209]; *Я зрозумів тривогу*

наших душ: Чи діти спадок збережуть великий? [11, с. 92]; В душі моїй неспокій – день мій кожен/ Що ніч-уніч заснути він не може. Передчуттями тьмяними тривоже,/ Пришпорює неначе б то коня.../ Димить стерня... [12, с. 59].

На рівні експресивного синтаксису цю тему розгортають предикативні метафори: *душа – яма, душа – порожнина: А довкруг – ні душі /позаяк замість души – порожнини* [11, с. 317]; *А ці співають! – Хоч душа в них – яма.* [11, с. 244].

Інший змістовий і оцінний формант мають метафоричні описи душі в наступних контекстах: *Душа його пречиста, як свято, А в серці дума й пісня обнялись* [11, с. 179]; *Зоставсь в душі заповітний куток, Де казка дримає, як маля* [11, с. 212]; *І ввілеться в душу, як в чашу/ козацький ромен* [11, с. 320]; *Ні вітру в гаї, ні хмаринки в небі/ Лиш золота гроза в душі моїй* [12, с. 120]. Такі метафори, репрезентуючи внутрішній світ людини в цілому, несуть позитивну настроєвість, вказують на радісний стан душі.

Специфічну естетизацію поетизму душа спостерігаємо в метафорах-персоніфікаціях: *В бен-тезі я! Душа моя живе/ Твоїм печальним іменем прозорим* [12, с. 120]; *Стобальним, стоголобальним болеем До неба дибиться душа* [9, с. 165]; *Страшніше смерті – воля на приколі/ Коли душа у ліжнику дрима./ І ти уже не відчуваєш болю/ І навіть ворога тобі катма, Не дай нам, Господи, такої долі* [11, с. 527]; *Ох, знаю сам, до чого докотивсь:/ І сором, і душа болить та плаче* [11, с. 533].

У поетичному світі Ліни Костенко душа як вираження безсмертя людини оживає, перебуває в безперервному русі: *Душа складала свій тяжкий екзамен* [10, с. 14]; *І після тих лісів і пнів отих зміїних/ зігрілася душа, розмерзлась, ожила* [10, с. 407]; *І далі йшли. Вертатись не умнозі./*

Хто озирнувся, той душею стерп А прийде ніч-болить душа словами [10, с.380]; *Душа пройшла всі стадії печалі тепер уже сміятися пора.* [10, с.266].

Звертаємо увагу на вислови із компонентом душа в поетичному дискурсі Л.Костенко, що розкривають тему духовних витоків та безсмертя народу: *Душа належить людству і епохам* [10, с.27]; *Душа єдина на землі держава,/ де є свобода чиста, як озон* [10, с.261].

В інших контекстах авторки простежуємо й тему супротиву життєвим випробуванням: *Життя – це оббирання реп'яхів, / Що пазурами уп'ялися у душу* [10, с.178]; *Сахається розгублена душа, почувши раптом тихі кроки щастя* [10, с.273].

Поетичний словотвір по-своєму відбиває ставлення поетеси до традиції Авторської лексичний новотвір *щодуші* в контексті *І так щодня, щовечора, щоранку,/ так щодуші!* – *Мигтить у всі кінці* [10, с.115] вирізняється особливою експресією і вживається в одному синонімічному ряду з часовими позначеннями.

Висновки. Перспектива подальших досліджень. Отже, через поєднання традиційного й індивідуально-авторського поетизму душа засвідчує оновлення його усталеності в національній поетичній системі. Кожен із образів має широке коло варіантів на різних семантичних рівнях, до яких входять як загальноприйняті трактування, так і суто авторські інтерпретації. Багатство й оригінальність семантичної трансформації аналізованого образу засвідчує самотність поетичного мовлення митців, вказує на їх місце в індивідуальній мовній картині світу в цілому. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді лінгвістичної інтерпретації поезії початку ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тянь-Дзюнь. Сопоставительный анализ концептосфер русской и китайской фраземики. Языковая личность: проблемы когнитивной коммуникации: [сб. науч. тр.]. Волгоград : «Колледж», 2001. С. 44 – 47.
2. Лисиченко Л.А. Людина і мовна картина світу. Ритми сучасної філології: до 50-ти річчя професора Т.А. Космеди: [зб. наук. ст.]. Львів : ПАІС, 2007. С. 69–74.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монографія]. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
4. Слышкин Г.Г. Текстовая концептосфера и ее единицы. Языковая личность: аспекты лингвистики лингводидактики: [сб. науч. тр.]. ВГПУ. Волгоград : Перемена, 1999. С.18 – 27.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 712 с.
6. Смирнова Ю.П. Средства активации суперконцепта «двигатся» в английских текстах и их переводах: дисс... канд. филол. наук: 10.02.20. Уфа, 2001. 133 с.
7. ВТСУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
8. Потебня А.А. Мысль и язык. Київ, 1993. С. 102.

9. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
10. Костенко Л.В. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
11. Олійник Б. Вибрані твори: в 2 т. Т. 1. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2005. 605 с.
12. Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3 т. Микола Вінграновський. Тернопіль : Богдан, 2004. Т.1: Поезії. 400 с.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.6>

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ СИСТЕМИ МВС У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

SPECIFICITY OF TRAINING OF CURSES OF THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF TRADE UNION

Ситько О.М.,

*orcid.org/0000-0001-9831-6182**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки**Одеського державного університету внутрішніх справ*

У статті акцентовано увагу на недостатній підготовці курсантів системи МВС у вищих закладах освіти до професійного спілкування. Визначено зовнішні фактори, що негативно впливають на культуру спілкування. Представлено деструктивні прояви некомпетентної поведінки працівників поліції. Розглянуто важливість проведення модернізації діяльності правоохоронних органів. Визначено важливість високого рівня сформованості рідної комунікативної компетенції для працівників правоохоронних органів. Представлено теоретичне підґрунтя компетентностей професійного спілкування курсантів. Розглянуто вимоги до змістовного наповнення професійно-комунікативної діяльності фахівця. Окреслено мету та змістовне наповнення дисципліни «Українська мова (за фаховим спрямуванням)». Охарактеризовано мову професійного спілкування та її ключові складові. Визначено особистісний критерій впливу на мову професійного спілкування. Наголошено на важливості застосування комунікативно-функціональний підхід. Охарактеризовано функції мови професійного спілкування (комунікативну, ідентифікаційну, виразну, гносеологічну, мисленнєву, естетичну, номінативну) важливі для державного сектора. Вказано дисципліни з якими пов'язана дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Визначено місце дисципліни у освітній програмі закладу вищої освіти. Охарактеризовано вивчення українського мови як колючого компонента загальної програми навчання, виховання та розвитку особистості курсанта. Представлено особливості професійної підготовки курсантів. Розглянуто коло очікуваних від випускника знань, умінь та навичок. Представлено формат навчання, що сприяє розвитку усного спілкування у професійному секторі. Визначено напрямки особистісного та професійного зростання майбутніх правоохоронців під час відвідування занять з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна підготовка, українська мова професійного спрямування, курсанти, правоохоронна діяльність.

This article concerns the insufficiency of vocational training for cadets of the Ministry of Internal Affairs at higher educational establishments in the professional communication field. This article researched the following issues: external factors which negatively affect the communication culture; destructive manifestations of incompetent police behavior; the significance of modernizing the activities of law enforcement agencies. Nevertheless, the importance of a high level of formation of native communicative competence for law enforcement officers is established. The theoretical basis of the cadets' professional communication competence is presented and, consequently, the requirements for the content of the specialist's professional-communicative activity are considered. The purpose and content of the "Ukrainian Language (by professional orientation)" discipline are highlighted. Moreover, this article describes the language of professional communication and its core elements, defines personal criteria of influence on professional communication language, and reiterates the significance of using a communicative and functional approach. The functions of the professional communication language (e.g. communicative, identifying, expressive, epistemological, intellectual, aesthetic, and nominative) are important for the public sector. There are specified disciplines associated with the "Ukrainian language (by professional orientation)" specialization. This article identifies the place of discipline in the curriculum of higher education institutions. The study of the Ukrainian language is described as a general component of the overall program of education, training, and personal development of the cadets. However, notwithstanding the expected scope of knowledge and skills is considered, this article presents the peculiarity of the cadet's professional training and shows

the format of education that promotes oral communication development in the professional sector. There were determined the frontages of personal and professional evolution of the future law-enforcement officers while the “Ukrainian Language (by professional orientation)” course.

Key words: competent approach, professional training, Ukrainian language by professional orientation, cadets, law enforcement.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значна кількість курсантів системи МВС у вищих закладах освіти зі специфічними умовами навчання недостатньо підготовлені до професійного спілкування. Пояснимо це тим, що ні в закладах загальної середньої освіти, ні у вищих закладах освіти не проводиться спеціальна робота з розвитку комунікативних навичок.

Негативно на культуру спілкування впливають зовнішні фактори: невдоволення прожитковим мінімумом населення, неповага до людини, у тому числі до людей старшого віку, неетична поведінка людей у громадських місцях, виявлення необґрунтованої агресивності у стосунках з іншою людиною, низький рівень загальної культури.

Некомпетентна поведінка окремих поліцейських, зловживання своїми повноваженнями, зловживання владою також негативно впливає на формування кваліфікованого правоохоронця. У курсантському колективі спостерігаються порушення норм ділової етики, виникають конфлікти та авторитарний або ліберальний стиль спілкування з підлеглими. Тому виникає потреба у створенні таких педагогічних умов, які сприятимуть ефективній підготовці майбутніх поліцейських до професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході дослідження значну увагу було приділено особливостям викладання іноземної мови курсантам ЗВО МВС України (О. Волік, О. Мамонова), педагогічним умовам підготовки майбутніх поліцейських до професійного спілкування в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та формуванню компетентностей професійного спілкування майбутніх поліцейських засобами української мови (І. Голопич), підготовці майбутніх правоохоронців до виховної роботи з особовим складом у вищому навчальному закладі системи МВС України (С. Іщенко), культурі української фахової мови (Л. Мацько, А. Кравець), українській мові за професійним спрямуванням у структурі вищої освіти студентів юридичних спеціальностей (Л. Мірошніченко).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В аналізованих роботах відсутні умови педагогічної підготовки, що підви-

щують ефективність навчання курсантів системи МВС професійному спілкуванню, а саме: інтеграція знань і навичок специфіки правоохоронної діяльності працівників поліції з педагогічними знаннями та навичками спілкування; навчання курсантів системи МВС засобами мовленнєвого навчання оволодінню професійними комунікативними навичками.

Мета дослідження – дослідити аспект застосування комунікативного підходу в методиці викладання дисципліни «Українська мова професійного спрямування» для майбутніх поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Модернізація діяльності правоохоронних органів відповідно до європейських та світових стандартів у контексті зміни пріоритетів роботи поліції з державно-орієнтованою на громадську, з урахуванням нових підходів у відносинах з населенням, потребує формування свідомої національно-мовної особистості. Високий рівень сформованості комунікативної компетенції особливо значущий для працівників правоохоронних органів. Специфіка роботи правоохоронця вимагає від нього вміння не тільки грамотно укладати низку документів, а й гідно виглядати в усному спілкуванні (вміти обговорювати, налаштовувати співрозмовника на свій бік, апелювати до почуттів, викликати довіру, переконувати тощо). Вільне володіння державною мовою в її усній та письмовій формах є запорукою успіху правоохоронця в професії [1, с. 261].

Теоретичним підґрунтям угруповання компетентностей професійного спілкування поліцейських слугував поділ компетентностей за В. Кременем [4] на такі групи, як: загальні компетентності (generic competences, transferable skills) і фахові (предметно-спеціальні) (subject specific competences). У рамках цього підходу компетенції поділяють на системні, міжособистісні та інструментальні.

Подібний підхід мав місце і в дослідженні С. Іщенка [5], згідно з яким автор розділив освітні компетентності на загальнонаукові, професійні, соціально-особистісні та інструментальні. Насправді зміст названих компетенцій і компетентностей мало відрізнявся, що свідчить про те, що поняття «компетенція» і «компетентність» мають елементи подібності.

Професійно-комунікативна діяльність фахівця потребує глибокого засвоєння не лише профе-

сійних знань, а й важливих норм літературної та професійної мови, знання стилю. Тому метою дисципліни «Українська мова професійного спрямування» є розвиток мовних навичок професійного поліцейського, комунікатора, сприяння ефективному оволодінню студентами професійною українською мовою, формування мовної особистості майбутнього спеціаліста.

Оволодіння основами будь-якої професії починається із засвоєння певної системи загально-професійних знань, тобто оволодіння фахівцем наукового дискурсу професії, основою якого є сучасна українська літературна мова. Предмет і завдання курсу мають міцне наукове підґрунтя.

Дисципліна «Українська мова професійного спрямування» охоплює формування комунікативних навичок майбутніх фахівців. Державний статус української мови, її соціальні функції цілісного характеру, здатність надавати різнобічний виховний, розвивальний та виховний вплив на особистість зумовили необхідність запровадження обов'язкового професійно орієнтованого курсу «Українська мова професійного спрямування» у ЗВО України, зокрема для курсантів системи МВС. Адже «мовна освіта не обмежується вивченням мови, вона також передбачає мовну освіту та формування свідомої позитивної мовної поведінки» [7].

Мова професійного спілкування (МПС) – форма сучасної української літературної мови (СУЛМ), специфіка якої визначається особливостями спілкування у професійній сфері. МПС – це особлива мова, насичена професіоналізмом і термінами; це засіб ефективного, «мовленнєвого професійного спілкування», це наука і мистецтво усного переконливого спілкування, що є основою професіоналізму.

Володіння мовою професійного спілкування – це: 1) знання самої мови професійного спілкування (крім норм СУЛМ, це ще й спеціальна термінологія, та особливості побудови синтаксичних конструкцій, тексту тощо), що є формуванням мовної компетенції; 2) вміння використовувати ці знання на практиці, доцільно добирати конкретне слово із синонімічного ряду, доцільно поєднувати вербальні, паравербальні та невербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації мовлення, тобто, формування комунікативних навичок.

Основною метою вивчення української мови (за фаховим спрямуванням) є формування мовної та мовленнєво-комунікативної компетенції особистості здобувача вищої освіти, який вільно, комунікативно доцільно володіє вміннями та навичками, використовує засоби професійної

мови відповідно до обраної професійної сфери. Вивчення мови також сприяє розвитку у майбутнього фахівця якостей, що характеризують його інтелектуальну особистість, незалежно від спеціальності [6].

Особистісний фактор впливає на мову професійного спілкування. Для більшості професій основою діяльності є спілкування. Ефективність роботи багато в чому залежить від форми та стилю спілкування. Навички, вміння та комунікативні навички є однією з головних рис працівника. Зараз гостро потрібні люди особистісного типу, які вміють самостійно мислити, переконливо реалізовувати корпоративні інтереси, спонукати підлеглих і партнерів до дій.

Для досягнення певної освітньої мети під час оволодіння мовним курсом необхідно застосувати комунікативно-функціональний підхід. Важливу роль відіграє професійна спрямованість української мови, яка полягає у підборі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу, зміст якого пов'язаний з майбутньою спеціальністю. Завданням дисципліни «Українська мова професійного спрямування» є формування мовної компетенції майбутніх спеціалістів, створення мовної бази, використовуючи яку можна реалізувати будь-яку ситуацію мовного спілкування. Комунікативна сторона спілкування передбачає використання вербальних, паравербальних (темп, інтонація), невербальних (міміка, жести) засобів обміну інформацією.

Усні форми МПС – монолог, діалог, полілог. Існують різні види усного професійного спілкування (УСП): знайомство, бесіда, лекція, семінар, зустріч, доповідь, привітання, полеміка, обговорення, суперечка, дискусія, телефонна розмова тощо. Кожен вид УСП має ряд особливостей, норм і встановлених правил підготовки до конкретного аспекту спілкування в політичній, правовій, економічній, виробничій та інших сферах спілкування.

Обслуговуючи потреби суспільства, МПС як частина СУЛМ, виконує ряд функцій, важливих для державного сектора. Найбільш значущими з них є:

1. Комунікативна функція МПС є найважливішим засобом комунікації у професійній діяльності та забезпеченні інформаційних процесів. З комунікативної сторони слід також розглядати сукупність текстів як результат діяльності комунікантів, що здійснюється методом обміну письмовими продуктами.

2. Ідентифікаційна функція МПС виражається у часовому та просторовому вимірах. Кожен пра-

цівник має своєрідний індивідуальний «лінгвістичний» портрет, який відобразив не лише національні естетичні, культурні, вікові параметри, а й рівень професіоналізму.

3. Виразна функція МПС полягає в тому, що вона є універсальним засобом вираження внутрішнього світу працівника. Чим досконаліший фахівець у МПС, тим чіткіше і точніше він усвідомлює себе як особистість.

4. Гносеологічна функція МПС є своєрідним засобом пізнання професійної діяльності. Професіонал використовує не тільки індивідуальний досвід, а й весь набутий соціальний досвід. Гносеологічна функція полягає не тільки в сприйнятті та накопиченні професійного досвіду, вона безпосередньо пов'язана з функцією мислення, формуванням і існуванням думки.

5. Мисленнева функція. Формуючи думку, людина мислить мовними формами. Мислення конкретне й абстрактне (концептуальне). Понятійне мислення – це операція поняттями, що позначаються логічно пов'язаними термінами. Мислити означає «оперувати мовним матеріалом».

6. Естетична функція. Мова – першоджерело культури, а МПС – першоджерело професійної культури, це інструмент професійних цінностей.

7. Номінативна функція – це функція іменування (номінації). Усе, що пізнається людиною у виробничій діяльності, отримує від неї свою назву і лише так існує у свідомості. Цей процес називається «резервуванням» професійної діяльності.

Дисципліна «Українська мова професійного спрямування» за своїм змістом безпосередньо пов'язана з такими дисциплінами, як логіка (логічна побудова тексту виступу); етика (елементи професійного етикету); естетика (відмінно в мові, аналіз мови за естетичними категоріями); історія, політологія (історія ораторського мистецтва, використання мовленнєвої діяльності в процесі навчання); психологія (когнітивні аспекти мовлення, психологічний стан співрозмовників, психологічні особливості спілкування); риторика (вміння говорити, красиво, правильно, грамотно спілкуватися, виступати публічно, контролювати своє мислення в різних ситуаціях) тощо.

Загальний обсяг навчального часу на вивчення дисципліни за робочим навчальним планом становить 90 годин. Відповідно до навчального плану вивчення дисципліни передбачено у першому семестрі. Навчальний матеріал поділено на 3 змістові модулі. Тематично представлено розподіл годин кожного модуля за видами

занять та самостійної роботи курсантів під час вивчення курсу [9]. Вивчення мови є частиною загальної програми навчання, виховання та розвитку особистості майбутнього спеціаліста – правоохоронця. Оволодіваючи мовою, курсанти поглиблюють професійно значущі знання про державний устрій, гілки влади, можливості орієнтації в місті, опис зовнішності правопорушника тощо. Провідною технологією мовної підготовки майбутніх правоохоронців є технологія контекстного навчання, за якою педагогічне управління здійснюється за типом співпраці з обов'язковим проектуванням на майбутню професію студента. Важливою умовою впровадження цієї технології є органічне поєднання традиційних та інноваційних форм і методів навчання [11].

Під час аналізу проблеми дослідження встановлено, що професійна підготовка курсантів має такі особливості: особливий соціальний статус курсанта; постійне перебування в групах, відзначене особливою організацією, видом побуту, статутними відносинами, чіткою регламентацією всієї діяльності; службово-професійна спрямованість, визначення освіти як органічної частини професійної підготовки.

Аналізуючи зміст компетенцій та результатів навчання курсантів МВС України, з'ясовано коло очікуваних від випускника знань, умінь та навичок, а саме: уміння демонструвати культуру мислення та навички культурного діалогу, усні та письмові професійні навички української мови та вміння спілкуватися іноземною мовою, навички підготовки професійних текстів і документів, обговорення та ведення міжособистісного та соціального діалогу. Розробка змісту навчальних планів обов'язкового циклу навчання та нормативно-правових документів, що регламентують професійну підготовку здобувачів у відомчих закладах освіти МВС України дає підстави стверджувати, що вони не відображають вимоги до комунікативної підготовки сучасних фахівців [10].

Курсанти повинні знати:

- норми сучасної літературної мови в юриспруденції;
- мовні засоби, що використовуються у професійному спілкуванні;
- особливості творення та використання юридичних термінів;
- найпоширеніші в юридичній практиці мовленнєві штампи, кліше.

Вони мають формувати відповідні вміння й навички української мови, а саме:

- знати норми літературної мови та реалізувати їх у мовленні;

- стилістично правильно висловлювати власну думку;
- користуватися лексичним багатством української мови, вживати слова відповідно до їх значення;
- добирати мовні засоби відповідно до професійної сфери діяльності;
- орієнтуватися в термінологічній системі своєї професії;
- відповідати національним стандартам термінологічної системи;
- вміти формулювати визначення понять;
- користуватися різними видами словників, довідкової літератури та іншими допоміжними джерелами, необхідними для самовдосконалення мовної культури [2].

У процесі вивчення офіційно-ділового стилю акцент робиться на тому, що діловому спілкуванню притаманний офіційний характер, адресність, тематична обмеженість і повторюваність. Усне спілкування у професійному секторі реалізується через публічні та приватні бесіди, виступи посадових осіб тощо. Успіх формування зазначених умінь і навичок залежить від багатьох факторів: чіткого розуміння виконуваних дій, свідомої та активної позиції суб'єктів навчання, зацікавленості та свідомої значущості навичок, що формуються, та професії в цілому, загальний психічний і фізичний рівень підготовки курсантів, їх життєвий досвід, індивідуально-психологічні особливості, педагогічна майстерність науково-педагогічних працівників, наявне матеріальне, технічне та методичне забезпечення тощо.

Тому в період відвідування занять з дисципліни «Українська мова професійного спряму-

вання» майбутнім правоохоронцям слід, насамперед, удосконалювати вже сформовані предметні, культурно-мовні компетенції, приділяючи особливу увагу формуванню професійної комунікативності, оскільки у своїй професійній діяльності працівники Національної поліції щоденно ведуть службові бесіди з керівниками, колегами, підлеглими, громадянами на прийомі, під час допитів, розглядають скарги, заяви, спілкуються телефоном. Їм доводиться мати справу з людьми різного рівня освіти, культури, різних професій [8]. Тому майбутній правоохоронець у своєму професійному мовленні має уникати помилок, які його дискредитують. Він має оволодіти українським мовленням на високому професійному рівні, адже правоохоронці є першими представниками держави всюди: і на вищому міждержавному рівні, і в райвідділі поліції, вони є уособленням моралі, совісті та честі народу. А бездоганне знання мови свого народу, тобто державної мови, необхідне для того, щоб стати повноцінним громадянином, патріотом України, її захисником.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки курсантів системи МВС до професійного спілкування у вищих закладах освіти зі специфічними умовами навчання, а саме: інтеграція знань і навичок специфіки правоохоронної діяльності працівників поліції з педагогічними знаннями та комунікативними навичками; навчання курсантів засобами мовленнєвого навчання оволодінню навичками професійного спілкування. Перспективи в цьому напрямку ми бачимо в розробці технології реалізації цих умов в практичній площині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волік О., Мамонова О. Особливості викладання іноземної мови курсантам ЗВО МВС України (з досвіду роботи). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. № 28. Т. 2. С. 260–265.
2. Голопич І. М.. Педагогічні умови підготовки майбутніх поліцейських до професійного спілкування в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Теорія і методика професійної освіти*. 2019. №10. Т. 1. С. 126–130.
3. Голопич І. Формування компетентностей професійного спілкування майбутніх поліцейських засобами української мови. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. № 44. С. 51–60.
4. Захарченко В. М., Луговий В. І., Рашкевич Ю. М. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
5. Іщенко С. Підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищому навчальному закладі системи МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2016. 20 с.
6. Корж А. В. Українська мова професійного спрямування. Київ: Правова єдність, 2009. С. 206–207.
7. Мацько Л., Кравець А. Культура української фахової мови. Київ: Академія, 2007. С. 5.
8. Мірошніченко Л. В Українська мова за професійним спрямуванням у структурі вищої освіти студентів юридичних спеціальностей. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/3633/1/Miroshnichenko_M_I_Ukr_mova_z_a_profspriam.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

9. Навчально-методичний комплекс із дисципліни – Українська мова (за професійним спрямуванням) кафедри юридичного документознавства для курсантів 1 курсу Національної академії внутрішніх справ. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ud/ukr_mova.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

10. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійної комунікативної взаємодії майбутніх працівників служби цивільного захисту України. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2016. №3. С. 141–150.

11. Филипська В. І. Особливості викладання іноземної мови професійного спрямування у закладі вищої освіти МВС України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2020. С. 301–302.

УДК 81'367.625

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.7>

МОВНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

LANGUAGE RICHNESS OF UKRAINIAN FOLK SONGS

Чубань Т.В.,

orcid.org/0000-0002-7199-0684

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Кардаш Л.В.,

orcid.org/0000-0002-2098-0240

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

У статті проаналізовано особливості мови українських народних пісень. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні розмаїття речень щодо будови та змістового наповнення.

У мовознавстві продовжується активне і глибоке дослідження проблем мовного оформлення текстів пісень, про що написано чимало наукових праць. Актуальною проблемою є висвітлення особливостей будови мови пісень, вираження значень мовними одиницями у народних піснях, адже лінгвістична теорія інтенсивно розвивається, на що звертають увагу учені. У вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про роль української мови та її засобів у вираженні почуттів, тому фокус уваги в області народної пісні направлений на вивчення сукупності мовних явищ, проте висловлюються іноді суперечливі погляди щодо них. Українській народній пісні присвячено досить багато досліджень – як про її історію, так і про її мову.

У статті акцентовано увагу на те, що в українській народній пісні вбачаємо багатство мовленнєвого вираження щирості, ніжності, доброти, поваги до гідності співрозмовника, які притаманні справжньому українцеві, сердечності, богобоязливості, почуття власної гідності, що є виразником української автентичності. Актуалізується проблема важливості лінгвістичних підходів до вивчення живої людської мови у написанні пісень, у котрих спостерігаємо мовне багатство, особливо різноманітні синтаксичні структури з погляду семантико-синтаксичного аналізу.

Узагальнено відомості про типи речень за метою висловлювання, що стилістично використовують у піснях, про інтонаційне виділення речень.

Описано характерну для кожного речення структуру і синтаксичну віднесеність основного змісту речення до дійсності, розкрито своєрідність значень складних речень з сурядним, підрядним і недиференційованим синтаксичними зв'язками на прикладах із українських народних пісень.

Підтверджено усі обґрунтування прикладами з праці «Українські народні пісні» (упорядники: З. Василенко, М. Гордійчук). Зроблено висновки про те, що народна творчість, а саме, українська народна пісня, вимагає нового осмислення, результати якого можуть бути потрібними як вченим-лінгвістам для подальших досліджень, так і, власне, виконавцям пісень, педагогам, публіцистам.

Ключові слова: мова пісні, зміст, типи речень, головні члени, другорядні члени, речення-оклики.

The article analyzes the peculiarities of the language of Ukrainian folk songs. In particular, the focus is on studying the variety of sentences in terms of structure and content.

In linguistics, an active and in-depth study of the problems of language design of song lyrics continues, about which many scientific papers have been written. An urgent problem is to highlight the peculiarities of the structure of the language of songs, the expression of the meanings of language units in folk songs, because linguistic theory is developing rapidly,

which is what scientists are paying attention to. In domestic linguistics there is a growing interest of researchers in the role of the Ukrainian language and its means in expressing feelings, so the focus in the field of folk songs is focused on studying a set of linguistic phenomena, but sometimes conflicting views on them. A lot of researching articles have been devoted to Ukrainian folk songs – both about its history and its language.

The article emphasizes that in Ukrainian folk songs we see the richness of speech expression of sincerity, tenderness, kindness, respect for the dignity of the interlocutor, which are inherent in a true Ukrainian, cordiality, piety, self-esteem, which is an expression of Ukrainian authenticity. The problem of the importance of linguistic approaches to the study of living human language in the writing of songs, in which we observe linguistic richness, especially the various syntactic structures in terms of semantic-syntactic analysis.

The information about the types of sentences in order to express stylistically used in songs, the intonation of sentences was generalized.

The structure and syntactic relevance of the main content of the sentence to reality is described, the originality of the meanings of complex sentences with conjunctive, subjunctive and undifferentiated syntactic connections on the examples of Ukrainian folk songs is revealed.

All substantiations are confirmed by examples from the work «Ukrainian folk songs» (compilers: Z. Vasylenko, M. Hordychuk). It is concluded that folk art, namely, Ukrainian folk song, requires a new understanding, the results of which may be needed by linguists for further research, and, in fact, songwriters, teachers, publicists.

Key words: language of the song, content, types of sentences, main members, secondary members, exclamation sentences.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У мовознавстві продовжується активне і глибоке дослідження проблем мовного оформлення текстів пісень, про що написано чимало наукових праць, адже народна пісня завжди була у полі зору науковців. Актуальною проблемою є висвітлення особливостей будови мови пісень, вираження значень мовних одиниць у народних піснях, адже лінгвістична теорія інтенсивно розвивається, на що звертають увагу учені. У вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про роль української мови та її засобів у вираженні змісту, почуттів, тому фокус уваги в області народної пісні направлений на вивчення сукупності мовних явищ, та висловлюються іноді суперечливі погляди щодо них. Події з життя і побуту, які було описано в чарівних текстах пісень про сонце, небо, квіти, тварини, наш народ з його хвилюваннями, поневіряннями, різними життєвими подіями, відображено завдяки українській мові, через що граматичні поняття у мові слід розглядати не лише з формально-граматичного погляду, а і з комунікативного поля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українській народній пісні присвячено досить багато досліджень – як про її історію, зміст, так і про її мову. Вагома праця – навчальний посібник «Народна пісенна творчість в Україні», де зібрано пісні про історичні події: козаччину, січових стрільців, повстанські, рекрутські; родинно-побутові звичаї та обряди; календарно зумовлені пісні; думи і балади України; колискові, коломийки та інші [1]. Цей доробок має значне значення для всіх верств населення.

Важливі матеріали «Піснею народною натхнені (Творча співпраця Лесі Українки та

Климент Квітки)», що стосуються історії зановотування народних пісень та їх публікації Лесею Українкою і Климентом Квіткою [2].

В українській народній пісні вбачаємо багатство мовленнєвого вираження ширості, ніжності, доброти, поваги до гідності співрозмовника, які притаманні справжньому українцеві, сердечності, богобоязливості, почуття власної гідності, що є виразником української автентичності. Важливі лінгвістичні підходи до вивчення живої людської мови у написанні пісень, у котрих спостерегаємо мовне багатство, особливо розмаїття синтаксичних структур. У сучасній українській мовознавчій науці чільне місце посідають праці, присвячені проблемам синтаксису (Д. Х. Баранник, С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. Д. Горяний та ін.).

Різноманітність поглядів на певні мовні та мовленнєві явища відображено у підручниках і посібниках з лінгвістики, які виходили протягом ХХ – ХХІ ст. (А. П. Грищенко, П. С. Дудик, Н. Л. Іваницька, А. Г. Кващук, О. С. Мельничук, К. Ф. Шульжук та ін.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). **Мета статті:** встановити наявність та особливості типів синтаксичних одиниць української мови у народних українських піснях, та виявити характерну для кожного речення структуру і синтаксичну віднесеність основного змісту речення до дійсності, розкрити своєрідність значень складних речень з сурядним, підрядним і недиференційованим синтаксичними зв'язками.

Готуючи статтю, ми мали на меті вирішити такі **завдання:** дослідити шляхом спостереження над мовою українських народних пісень особливості простого речення і складного речення; проаналізувати форми вираження категорії модальності; схарактеризувати своєрідність складних речень

з сурядним, підрядним і недиференційованим синтаксичними зв'язками, які є в українських народних піснях.

Актуальність обраної теми визначається тим, що в українській лінгвістиці та працях культурознавчого змісту немає досить широких праць, у яких би комплексно і усебічно досліджувалися особливості вивчення мовного вираження, особливо синтаксису, в українській народній пісні. Це зумовило потребу цього дослідження.

У роботі розглядаються також питання функціонального синтаксису мови, про усі елементи його структури, що у повному обсязі стосується переважно мови національної, яка виявляється у всіх жанрах і формах мови.

Виклад основного матеріалу. Для спостереження за особливостями мови пісень пропонуємо ілюстративний матеріал добирати із праці «Українські народні пісні» упорядників – кандидата мистецтвознавства Зої Василенко та доктора мистецтвознавства Миколи Гордійчука [3].

Тексти українських народних пісень, що витворювалися у сотах століть українським народом, містять особливу групу стереотипних, стійких етикетних формул. Сукупність усіх можливих етикетних формул утворює систему мовного етикету кожної нації [4, с. 11]. До структури мовного етикету входить основний елемент комунікативних ситуацій – звертання, яке часто є в українських народних піснях, напр.: «*Ой не пугай, пугаченьку, В зеленому байраченьку!*» [3, с. 63]. У сучасній українській літературній мові звертання поділяють на поширені, напр.: «*Ой полети, сивий орле, Де братічок оре, Та накажи йому, орле, Яке мені горе*» [3, с. 69], й непоширені, напр.: «*Біжи, біжи, королевику, не жалуї коня: Вже твоєї Марусеньки на світі нема*» [3, с. 67]; «*Чорноброві!*» [3, с. 162].

Чільне місце відводимо мінімальному граматично зв'язаному об'єднанню слів, що є одиницею докомунікативного рівня – словосполученню. Простий синтаксис словосполучення має своїм завданням виявити властивості слів з точки зору їх сполучуваності, моделі словосполучень та їх функціональне (змістова) навантаження. Наприклад, чисельними у піснях є підрядні субстантивно-ад'єктивні словосполучення, компоненти яких пов'язані зв'язком узгодження (повного): «*Ой червоний бурячок, Червоненька гичка...*» [3, с. 194]; сурядні словосполучення, утворювані за допомогою сурядних еднальних сполучників і (й), і...і, напр.: «*Куплю тобі хатку, І ще сіножатку, і ставок, і млинок, І вишневенький садок!*» [3, с. 223]

(словосполучення – неелементарне тому, що компонентів більше ніж два).

Широкий типологічний діапазон речень характерний для пісні, адже синтаксична одиниця-речення – це граматично зв'язана за правилами одиниця мовлення, що є головним засобом формування, вираження та повідомлення думки і характеризується логіко-граматичними, структурними, семантичними, комунікативними параметрами. Просте речення як синтаксична одиниця простого синтаксису зі своїми ознаками, що відрізняють його від словосполучення, є у всіх народних піснях, напр.: «*Летить ворон з чужих сторін Та й летючи криче...*» [3, с. 72].

У текстах народних пісень є різні типи речень. Є речення різноманітні за складом, щодо наявності граматичної чи граматичних основ: прості, у яких одна граматична основа, напр.: «*Сидить козак у неволі Та й жадібно плаче*» [3, с. 72]; слова-речення; складні, з двома чи декількома парами головних членів, зі сполучниковим і безсполучниковим синтаксичними зв'язками, напр.: «*Ой у полі могила З вітром говорила: «Повій, вітре буйнесенький, Щоб я не чорніла!»*» [3, с. 73].

В українських народних піснях часто вживаними є складні речення зі сполучниковим підрядним зв'язком, напр.: «*Купив мені черевики За цілого п'ятака, Щоб я з ранку до вечора Вибивала тропака*» [3, с. 143]; і складні речення зі сполучниковим сурядним зв'язком, напр.: «*Ой послала мене мати Зеленого жита жати, А я жита не жала, В борозенці лежала*» [3, с. 158].

Спостерігаємо два типи простих речень за структурою граматичних основ: двоскладні, де є підмет і присудок, напр.: «*Ой піду я лісом-берегом, Стану собі під явором*» [3, с. 74]; і односкладні, у яких головний член виражений одним словом, напр.: «*Ой на горі калина...*» [3, с. 105].

Щодо наявності другорядних членів, окрім головних членів речення, в українських піснях є поширені речення, наприклад, з узгодженими та неузгодженими означеннями: «*Та не з простими пирогами*» [3, с. 163]; з додатками та з однорідними додатками, напр.: «*Ой я хлопців не любила, Тільки Петра та Данила, Грицька, Федька та Івана, Марка, Стецька та Романа*» [3, с. 143]; з обставинами різного типу, напр.: «*Ой посіяв козак гречку На дубові на вершечку*» [3, с. 151]; і непоширені прості речення, у яких є лише головні члени, напр.: «*Буде лихо!*» [3, с. 191].

Речення, у яких є однорідні члени, чи головні, чи другорядні, називають ускладненими, наприклад, речення з однорідними присудками: «*Ой*

женила мати сина, Женила, женила, Начетверо коромисло На нім поломил» [3, с. 175].

Коли у реченні є всі наявні члени для розуміння його змісту, то такі речення є повними, напр.: «*Зібралася кумпанія Невеличка, але чесна*» [3, с. 190]. Та в піснях можуть бути речення неповні: ситуативні, коли неназваний член встановлюється із ситуації мовлення, і контекстуальні, у яких неназваний член речення можна відтворити із попередніх речень, напр.: «*Половина зеленого, Гойя, гойя, гойя, гойя, гойя, гой!*» [3, с. 156]; «*Пирогами!*» [3, с. 163].

За наявністю граматичних засобів вираження заперечення у піснях знаходимо стверджувальні речення, напр.: «*Пішла мука по коморі*» [3, с. 150] та заперечні, напр.: «*Мене мати не пускає на вулицю погулять*» [3, с. 141].

Є певна кількість пісень з незакінченими реченнями, напр.: «*Дівка Явдошка Сіяла пше-ницю...*» [3, с. 155]; «*Котилася бочка Та все з озірками...*» [3, с. 208].

За метою висловлювання стилістично використовують: речення з розповідною модальністю, напр.: «*Приїхали з Києва паничі, Та привезли вони мені Калачі*» [3, с. 96]; питальною модальністю, напр.: «*Бабко моя, Щебетушечко, Чом не вечеряєш, Моя душечко?*» [3, с. 153]; спонукальною модальністю, напр.: «*Ой цитьте та мовчіте, Та нікому не кажіте, Цитьте!*» [3, с. 159]. Модальність вказує на синтаксичну віднесеність основного змісту речення до дійсності і належить до зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення.

Є в українських народних піснях окличні речення як вираження емоційного стану мовця з відповідними розділовими знаками в кінці речення, напр.: «*Гей, волоше-волошине, Ходи їсти – борщ застигне!*» [3, с. 154]; «*Ой ти знав, на що брав Міщаночку з міста!*» [3, с. 213]. Інтонація спонукальних і окличних речень, що передає різні емоційні відтінки значень у таких текстах, відповідна.

Пісня містить риторичні запитання, де виклад здійснено за допомогою запитань без відповідей, як засіб виразності мовлення, напр.: «*Що щиголь гадає, Що жінки не має?*» [3, с. 168].

Отже, в українських народних піснях широко представлені різні типи трьох синтаксичних одиниць: словосполучень, речень, текстів.

У народних піснях спостерігаємо загальнонародну лексику як загальнонародну, до складу якої належать слова, використовувані усіма носіями мови. Значне місце у текстах пісень займають речення з назвами професій, напр.: «*А мій*

батько чоботар, черевички полатав» [3, с. 147]; «*Зібралися ми та всі тутечки Не прості люди, все – ремеснички: то писарі, то малярі, То ковалі, то слюсарі, то музики, то дзвонарі, То шевчики, то крамарі...*» [3, с. 190]; «*Чом писаря не любить?*» [3, с. 207].

У реченнях з назвами тварин, птахів спостерігаємо любов і шанобливе ставлення до них, напр.: «*Ой не бігай попід хату, песику біленький, Та не давай мамі знати, Що йде мій миленький*» [3, с. 194]; «*...Я волика напасу Й батіг тобі принесу!*» [3, с. 177]; «*Наїхали гирмани до мене Купувати півника у мене*» [3, с. 179]; «*Пішов милий в дорогу, Я пропила корову, Сіла собі, журюся: За корову боюся*» [3, с. 189]; «*Ішов любчик в полонину З білими вівцема, Забрав мою перстенину З трьома камінцема*» [3, с. 192]; «*Тільки в саду-винограду Кують зозуленьки...*» [3, с. 195]; «*А в любочка сиві очка як у соколочка*» [3, с. 201]; «*Любилися, кохалися, як голубів пара...*» [3, с. 202]; «*Ой не ходи коло двору, Не дражни моїх собак, Ти багатий, я біднячка, Не до пари птиці рак*» [3, с. 206]; «*Мене мати годувала як перепеличку*» [3, с. 213]. У пісні «*Ой ти, гарний Семене*» [3, с. 231] зустрічаємо лексеми на позначення тварин і птахів: *корова, курочка, ворона, курка, ягниця*.

Вияв любові до природи, зокрема, рослинного світу вбачаємо у народних піснях, напр.: «*А в бідної дівчиноньки одна коралина, Попід гору несе воду – Цвіте, як калина*» [3, с. 209]; «*Ой під вишнею, Під черешнею Стояв старий з молодю, Як із ягодою*» [3, с. 229].

Отже, важливо узагальнити лінгвістичні, психологічні, логічні та інші підходи до живої людської мови у написанні пісень, зокрема, з назвами птахів, тварин, рослин.

У пісенних рядках є слова-власні назви: географічні назви міст, напр.: «*Од Києва до Лубень Насіяла конопель*» [3, с. 147]; річок, напр.: «*Ой поїду я до Ясіни Та й у Чорну Тису, Та я тебе, моя мила, Любити не лишу*» [3, с. 195]; регіонів, напр.: «*А мій милий служить в воску за Буковиною, А він пише дрібні листи, жалує за мною*» [3, с. 203]; імена людей: «*Як засіли наші коло чаші – Петро, Павло, Хведір, Миколай, Як смикнули тої шпагатівки, То вони забули і про рай!*» [3, с. 188].

Отже, в українських народних піснях широко використовували власні назви, тобто слова в реченнях мають значення номінації, або найменування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Народну пісню з її інтонаційною, образною, емо-

ційною народною мовою вважають криницею, яка живить націю. Мова української народної пісні є відображенням духовності нашого народу, його глибокою змістовою красою. Для мови українських народних пісень притаманний широкий діапазон синтаксичних конструкцій: речення прості і складні, поширені і непоширені, вживання різних синтаксичних одиниць мови (складників

синтаксичної системи: словосполучень, речень, зв'язного тексту) з багатим лексичним складом.

Народна творчість, а саме, українська народна пісня, вимагає нового осмислення, результати якого можуть бути потрібними як вченим для подальших досліджень художньої та образної ролі пісні, так і, власне, виконавцям пісень, педагогам, публіцистам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Народна пісенна творчість в Україні: навч. посібник. Упоряд.: А. С. Пастушенко, М. І. Пономаренко. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. 300 с.
2. Піснею народною натхнені (Творча співпраця Лесі Українки та Климента Квітки): *матеріали. Статті. Дослідження*. Упоряд.: Надія Стащенко. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 144 с.
3. Українські народні пісні. В двох книгах. Упорядники: З. Василенко, М. Гордійчук. Київ: Державне видавництво «Мистецтво», 1955. Книга друга. 414 с.
4. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.

УДК 81-11:378.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.8>

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (З ДОСВІДУ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ)

SPECIFIC FEATURES OF LANGUAGE TRAINING FOR LAW STUDENTS IN THE DISTANCE LEARNING MODE (BASED ON THE EXPERIENCE OF ODESSA STATE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS)

Шаповаленко Н.М.,

orcid.org/0000-0002-6653-0675

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто досвід мовної підготовки студентів-юристів в умовах дистанційного навчання. Наголошено на важливості вивчення державної мови студентами-юристами в межах курсу «Українська мова професійного спрямування». Відзначено сильні і слабкі аспекти дистанційної підготовки, наголошено на нових можливостях розвитку мовних компетентностей у майбутніх правознавців за допомогою е-технологій. Наприклад, серед сильних аспектів виділено інтерактивність, креативність, зручність, доступність, мобільність, всеохопність. Слабкими сторонами навчання мови стали обмеженість живого спілкування з викладачем, первісне зменшення мотивації в студентів.

Описано основні методики навчання української мови в дистанційних умовах з досвіду вишу, запропоновані можливі варіанти завдань у практичній підготовці студентів-юристів.

Наголошено на важливості мультимедійних технологій та інтерактивних методик комунікації на заняттях з мови. Звернено увагу, що йдеться про методики, орієнтовані, з одного боку, на максимальне наближення до традиційних форм і підходів до навчання, котрі були б звичними для студентів до початку пандемії, а, з іншого боку, спрямовані на оптимізацію навчального процесу, використання нових можливостей, пов'язаних із мультимедійними технологіями. Вони дали можливість наочно демонструвати спроможності програмного забезпечення та економити час, інтенсифікуючи у такий спосіб вивчення навчального матеріалу з мови. Оптимізації цих процесів сприяла і спеціально розроблена в Одеському державному університеті внутрішніх справ електронно-освітня платформа MIA, змістом якої став навчально-методичний комплекс усього вишу в електронному вигляді.

Акцентовано увагу на можливостях і перспективах дистанційного навчання з української мови професійного спрямування та інших гуманітарних дисциплін за сучасних обставин.

Ключові слова: українська мова професійного спрямування, мовна підготовка, освіта, е-технології, дистанційне навчання.

The article explores the experience of language training for law students in the distance learning mode. The importance of studying the state language by law students within the course "Ukrainian language for professional orientation" is emphasized. The strong and weak aspects of distance learning are noted, the new opportunities for the development of language competencies in future lawyers with the help of e-technologies are highlighted. For example, among the strong aspects are interactivity, creativity, convenience, accessibility, mobility, comprehensiveness. Weaknesses of language learning were the limited live communication with the teacher, the initial reduction of motivation in students.

The main methods of teaching the Ukrainian language in a distant mode based on the experience of the university are described. Possible variants of tasks for practical training of law students are suggested.

The importance of multimedia technologies and interactive methods of communication in language classes is emphasized. Attention is drawn to the methods aimed, on the one hand, at maximum approximation to traditional forms and approaches to learning, which would be familiar to students before the pandemic, and, on the other hand, aimed at optimizing the learning process, using new opportunities related to multimedia technologies. These technologies demonstrate the capabilities of the software and save time, thus intensifying the study of language learning material. The optimization of these processes was facilitated by the MIA electronic educational platform, specially developed at the Odessa State University of Internal Affairs. The platform included the educational and methodological complex of the entire university in electronic form.

Emphasis is placed on the possibilities and prospects of distance learning and instruction of the Ukrainian language and other humanities in modern circumstances.

Key words: Ukrainian language, language training, education, e-technologies, distance learning.

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням вищої освіти в нашій державі є підготовка таких фахівців, які не тільки б досконало володіли відповідними знаннями в певній галузі, а також уміли швидко адаптуватися до викликів життя, дієво застосовувати отримані знання в повсякденній практичній діяльності. Цілком очевидно, що ці умови потребують спеціальних знань і вмій, не завжди пов'язаних з обраним фахом, але обов'язкових для кожного, хто прагне реалізуватися в сучасній Україні та за її межами як повноцінна особистість. З цією метою слід використовувати всі наукові та освітні ресурси комплексно і системно. З огляду на це наукові дисципліни освітньої програми з підготовки фахівців освітнього ступеня «бакалавр правохоронної діяльності» галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право орієнтовані на розвиток мовних і комунікативних компетенцій майбутніх фахівців у юриспруденції, стають фундаментом цієї системи. Сьогодні важко уявити конкурентоздатного юриста, який повноцінно, системно не володіє державною мовою, не знає норм культури мовлення, не наділений навичками фахового комунікативного процесу. У зв'язку із цим комунікативно-функційний підхід постає базовим інструментом мовної підготовки юристів, бо «важливу роль при цьому відіграє професійна орієнтація української мови, що полягає в доборі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу, зміст якого пов'язаний із майбутнім фахом» [6, с. 217].

Пандемія коронавірусу, ставши небезпекою світового масштабу, змусила освітян у всьому світі змінювати підходи до самої філософії навчання: викладачі різних рівнів – від вчителя молодших класів до завідувача кафедри вищого навчального закладу – опинилися перед новими

викликами глобалізації і прогресу. Незмінним у цій ситуації залишилося саме усвідомлення надважливості професійного знання в ситуації викликів сучасності, розуміння відповідальності всіх учасників освітнього процесу за зобов'язання, взяті на себе, і перед тими, хто зараз здобуває вищу освіту, і перед тими, хто завтра буде занурений у цю ситуацію. Слушно зауважила О. Петриківська: «Пандемія вперше серйозно звернула увагу викладачів не так на свою цифрову компетентність і медіаграмотність, скільки на кризу освіти, змусила думати мовою криз» [5, с. 178].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аспектами мовної підготовки науковці різних галузей дедалі цікавляться все частіше. Приміром, це ставало об'єктом вивчення таких дослідників, як-от: В. Воробйова, М. Коваль, В. Кухаренко, О. Рибалко, Н. Сиротенко, Б. Шуневич. Кількість науково-практичних конференцій, присвячених цим аспектам в Україні, суттєво збільшилася за останні кілька років. Усе це говорить про важливість всебічного обговорення вказаних проблем, значущість обміну досвідом у цій справі серед викладачів-філологів.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити концепцію мовної підготовки в умовах дистанційного навчання в Одеському державному університеті внутрішніх справ, поділитися досвідом такої роботи, котрий виявився успішним.

Виклад основного матеріалу. Викладачі кафедри мовної підготовки факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, як і більшість їх колег з інших вишів, змушені були навчатися дистанційним технологіям наживо, вдосконалюючи набуті навички у повсякденній діяльності до сьогодні.

Розуміючи, що дистанційна освіта та створення цифрового навчального контенту ніколи не стане повноцінним заміном традиційних і віками усталених форм навчання, викладачі з мовних дисциплін, тим не менш, підійшли до опанування (вдосконалення, модернізації) цифрових можливостей навчання мовних дисциплін системно. При цьому вони керувалися законодавчими актами, що регламентують ці процеси: законом України «Про вищу освіту», «Положенням про дистанційне навчання», наказами МОН України, зокрема, «Про деякі питання організації дистанційного навчання». Застосування цих документів узгоджувалося з чинними нормативними документами про функціонування мови в Україні: законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII від 25.04.2019», рішенням Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тощо.

Викладачі мовних дисциплін Одеського державного інституту внутрішніх справ виходили з того, що «дистанційне навчання – сукупність інформаційних технологій, що забезпечують доставку здобувачу вищої освіти основного обсягу навчального матеріалу; інтерактивну взаємодію здобувачів освіти і викладачів у процесі навчання; надання їм можливості самостійної роботи із засвоєння навчального матеріалу; а також оцінювання їхніх знань та умінь у процесі навчання» [1, с. 7]. Наприклад, на думку О. Корбут, «дистанційне навчання відкриває студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає зовсім нові можливості для творчості, знаходження і закріплення різних професійних навичок, а викладачам дозволяє реалізувати принципово нові форми і методи навчання із застосуванням концептуального і математичного моделювання явищ і процесів» [3].

Педагогічний колектив до застосування цих технологій підійшов системно. Першим етапом цієї системи стала самоосвіта професорсько-викладацького складу, орієнтована на підвищення власних компетентностей і можливостей, на переорієнтацію фахових навичок у режисерсько-цифрові інтенції. Переформатування інструментарію навчання, при цьому, аж ніяк не означало зміну самих освітніх вимог до мови і самої філософії отримання диплому вищого навчального закладу,

про що ще писав свого часу іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет: «Університет повинен втручатися в сучасність як університет, висловлюючись про великі теми дня з власного погляду – культурного, професійного чи наукового. Тим самим він буде лише інститутом для студентів, територією *ad usum Delphinis*; він стане інститутом, завантаженим у гущину життя, що відгукується на його потреби й бажання» [4, с. 119].

Другим етапом діяльності викладачів-лінгвістів стала розробка методик, адекватних для учасників освітнього процесу, орієнтованих, з одного боку, на максимальне наближення до традиційних форм і підходів до навчання, котрі були звичними для студентів до початку пандемії, а, з іншого боку, спрямованих на оптимізацію навчального процесу, використання нових перспектив, пов'язаних із мультимедійними технологіями. Вони дали можливість наочно демонструвати спроможності програмного забезпечення та економити час, інтенсифікуючи у такий спосіб вивчення навчального матеріалу. Оптимізації цих процесів сприяла і спеціально розроблена в Одеському державному університеті внутрішніх справ електронно-освітня платформа МІА, змістом якої став навчально-методичний комплекс усього вишу в електронному вигляді. Студенти-юристи та викладачі мають можливість нею користуватися як у мережевому, так і в кейсовому варіантах залежно від потреб та можливостей. Переваги цієї системи в ОДУВС – повна автоматизація, ексклюзивність, закритий характер користування, доступність, зручність використання і для студентів, і для викладачів, і для допоміжного персоналу вишу. Розміщені в ній електронні курси (SCORM), навчальні програми та тестові завдання, електронний каталог інформаційних ресурсів суттєво полегшили адаптацію освітян і студентів та курсантів до нових умов навчання, а розширені можливості цієї системи за рахунок платформи Moodle, інтегрування з системами CRM та ERP інтенсифікували ці процеси. Чітка регламентація в МІА всіх видів навчальної діяльності студента, доступність і прозорість усього методичного забезпечення вишу, зручний інтерфейс мінімізували виклики дистанційної освіти, перехід на яку відбувся раптово, посеред навчального семестру, і максимально наблизили процес навчання на відстані до традиційного в аудиторії.

З переходом на дистанційну форму навчання викладачі кафедри мовної підготовки доповнили чинні ресурси методичним забезпеченням, орієнтованим на інтерактивну та самостійну форми роботи. Студентам-першокурсникам було запро-

поновано ознайомитися з додатковими позиціями в списку літератури, котрі було прив'язано до системи спеціально, поза основними ресурсами.

Навчальною дисципліною «Українська мова професійного спрямування» передбачено винятково практичні заняття з мовної підготовки. З огляду на це більшість із них відбувалися на платформі ZOOM, котра давала можливість одночасно працювати зі студентами цілого курсу (до 100 осіб). Демонстрація екрану з боку організатора (передусім викладача чи старости групи, в окремих випадках студента, призначеного відповідальним за технічний процес, чи того, що виконував роль викладача в дні самоуправління під контролем лектора) максимально адаптувала звичні умови роботи в аудиторії, засвідчила важливість традицій і новацій у системі мовної підготовки першокурсників – вчорашніх школярів.

Основний процес навчання мало чим відрізнявся від традиційного. Використовувалися традиційні методики спільного та одноосібного виконання вправ, тестових завдань, самостійних робіт. Наприклад, було запропоновано такі зразки проблемно-пошукових завдань, виведених на екран чи презентованих у робочих комплексах платформи МІА, спрямованих на розвиток правописних умінь студентів під час опрацювання теми «Написання складних іменників разом, окремо і з дефісом» за новим правописом:

1. Ознайомлення з правилами правопису складних іменників, які згруповані у таблиці. Можливість повного запису правил, копіювання слайдів кожним студентом у зручному темпі з метою подальшого осмислення теоретичних аспектів теми, повернення до змісту презентованої інформації у зручний час і спосіб, безперечно, є перевагами такого виду роботи, адже в студентів суттєво економиться час на практичну підготовку.

2. Виконання практичних завдань на кшталт:

А) Прочитайте складні іменники. Випишіть, знімаючи ризик, слова, які треба писати разом. Фото завдання надішліть у чат конференції.

Інтер/фейс, юрист/консульт, юрист/консультант, адвокат/консультант, законо/проект, суд/мед/експерт, право/суддя, омбудс/мен, норма/творчість, судо/устрій, екс/президент, народо/владдя, правдо/свідомість, військово/зобов'язаний, юрист/любитель, піар/акція, право/мочність, право/відносини, юрис/дикція, законо/давство, законо/творення, прем'єр/міністр, віце/прем'єр, екс/прем'єр, анти/вірус, віце/консул, купівля/продаж, експорт/імпорт, Савур/могила, телеграм/канал, студент/юрист, право/знавство, студент/правознавець.

Після виконання наживо передбачено обговорення найтипівіших помилок, опрацювання проблемних моментів.

Б) Прочитайте текст, виведений на екран. Знайдіть помилки написання складних слів, пов'язаних із розбіжностями у написанні слів, спричинених недостатньою компетентністю журналістів і редакторів періодичних видань, виправте помилки та надішліть змінений варіант у чат конференції:

«Ген прокуратура Молдови оголосила підозру колишньому президенту країни І. Додону. Йому інкримінують розкрадання грошей у 2008 році, коли він очолював Міністерство економіки і торгівлі. Про це екс-президент Додон повідомив журналістам після допиту в Генеральній прокуратурі, пише NewsMaker. За даними макро-слідства, на початку 2008 року керівництво підприємства Energocom, яке постачає до Молдови електроенергію, в змові з чиновниками міністерства економіки, Нац агентства регулювання в енергетиці та іншими особами, в тому числі з-за кордону, реалізували злочинну схему. Вони необґрунтовано збільшили закупівельну ціну на електроенергію та привласнили різницю в ціні – близько 12 млн доларів. Додон не вважає себе винуватим. На його думку, ця справа – спроба відволікти населення від економічних проблем у Євро країні» (з новинного сайту).

3. Використання можливостей мультимедійних технологій дозволило також презентувати звукозапис запропонованого тексту, після чого студенти змогли його занотувати, продемонструвавши власні знання з орфографії. Як варіант, можна було запустити відеоряд виступу політика, після чого навчальній групі також було запропоновано записати вказаний текст і відіслати до чату конференції. Це дало можливість наочно продемонструвати можливості програмного забезпечення та зекономити час, інтенсифікуючи тим самим вивчення навчального матеріалу.

4. Завдання з розвитку мовлення і водночас орфографії також можливі. На екран виводяться словосполучення зі складними іменниками. Пропонується із ними скласти речення. Як варіант – зв'язний текст на відповідну тематику. Наприклад:

Висновок судмедексперта; прийнятий законопроект; чинне законодавство; брифінг екс-президента; компетентний юрист-консультант; міжнародний правопорядок; обґрунтована правомочність; юридичний термін-відповідник; президентська максіпрограма; правничий фільт-пастка тощо.

5. Завдання на перевірку грамотності з теми «Правопис складних іменників» у традиційній тестовій формі з виведеними на екран словами, що передбачає миттєву відповідь, надіслану викладачеві одразу чи після завершення виконання всього тесту:

Наприклад: 1) *Разом треба писати кожне слово в рядку:*

А напів/правда, пів/України, пів/місяць

Б юрист/консульт, юрист/консультант, студент/юрист

В екс/прокурор, віце/президент, секретар/референт

Г мікро/схема, прем'єр/міністр, терміно/знавство

Г право/чинність, правдо/свідомість, фото/факт.

2) *Із дефісом треба писати кожне слово в рядку:*

А Лже/свідок, водо/постачання, секретар/референт

Б Євро/союз, контр/удар, мед/експерт

В статус /кво, де/юре, де/факто

Г медіа/холдинг, студент/відмінник, член/кореспондент

Г пів / Одеси, пін /код, смс / повідомлення.

6. Завдання на вибір правильного варіанту написання, виведене на екран чи надіслане кожному студентові одноосібно. Наприклад:

Екс-президент / експрезидент

Е-декларування / е декларування

Напівлюдина / напів-людина

Антивірус / анти-вірус

Екс-Югославія / ЕксЮгославія

Контрадмірал / контр-адмірал.

7. Написання мінітвору на запропоновану тему з використанням запропонованих іменників, що пишуться разом, окремо і з дефісом.

Важливо зазначити, що заняття з мовної культури, проведені за допомогою дистанційних технологій, передбачають інтерактивність, обмін думками, постійне обговорення нагальних проблем, котрі можна записати і перегля-

нути в разі потреби. Записані відеоконференції можна зберігати на платформі МІА чи деінде, рекомендувати групам, що опановуватимуть цей матеріал у подальшому, переглядати ті чи ті найвдаліші записи практичних занять. Студенти при цьому мають почуватися комфортно, адже перебувають вдома, відчувати себе партнерами щодо один одного в опануванні нових знань. Практика засвідчила, що Zoom-конференції з мовної підготовки в окремих випадках посилили інтерес здобувачів вищої освіти до української мови: цьому сприяв сам процес спілкування в комфортних умовах, збільшення часу на виконання завдання, покращені можливості само- і перепідготовки. Більшість учасників освітнього процесу зазначила, що принципово підготовка за дистанційними технологіями не позначилася на якості самих знань, ділова і мобільна взаємодія тільки посилилася в такий спосіб. Викладачі-мовники, у свою чергу, відкрили для себе нові можливості інтерактивності, креативності, пошуку нових методик навчання, цікавих і професорсько-викладацькому складу, і здобувачам освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр правоохоронної діяльності», «бакалавр право».

Висновки. Отже, мовна підготовка в Одеському державному університеті внутрішніх справ за допомогою дистанційних технологій стала викликом, який зустріли гідно. Вона ж виявила слабкі сторони навчання, тотожні для багатьох вишів, зокрема, зазначені Л. Ісмаїловою: «Основною проблемою є цифрова грамотність та ІТ-компетентність викладачів і студентів, готовність ВНЗ до входження до загальноєвропейських навчальних співтовариств, впровадження освітніх платформ, а також збільшення рівня е-освіти. Також необхідне розроблення заходів із підвищення особистісної мотивації викладачів до освоєння нових цифрових компетентностей і можливостей роботи з масивом даних та інформацією, а для студентів, окрім вищесказаного, – до самоорганізації та самодисципліни щодо самостійного навчання» [2, с. 193].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вишнівський В., Гніденко М., Гайдур Г., Ільїн О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навч. посібн. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.
2. Ісмаїлова Л. Дистанційне навчання: переваги та недоліки використання освітніх платформ під час вивчення української мови як іноземної у період карантинних заходів. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Вип. 32. С. 190–193.
3. Корбут О. Дистанційне навчання: моделі, технології, перспективи URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1123>
4. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета. 2-е изд. Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2019. 144 с.

5. Петриковская Е. Изобрести университет заново. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30929/1/178-182.pdf>

6. Тягнирядно Є. Щодо проблеми мовної підготовки майбутніх юристів. Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 лютого 2014 року). Одеса: видавець Вадим Букаєв, 2014. С. 216–222.

УДК 811.161.2'367.332

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.9>

ГРАМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ЯВИЩЕ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

GRAMMATICAL ORGANIZATION OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE: THE PHENOMENON OF DETERMINATION

Шевченко Т.В.,

orcid.org/0000-0002-8463-4195

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Статтю присвячено дослідженню обставинних детермінантів як незалежних поширювачів речення в сучасному українському художньому мовленні. порушено питання системного аналізу та опису детермінації на рівні простого речення. Запропоновано аналіз цього явища на матеріалі творів О. Забужко «Сестро, сестро...», «Казка про калинову сопілку» та Є. Кононенко «Імітація».

З'ясовано, що складність та багатоаспектність явища детермінації пов'язана з різними поглядами щодо вивчення семантико-синтаксичної структури речення. Констатовано, що інформативно всі детермінанти доповнюють «процес», локалізований у часі та просторі; увиразнюють або нейтралізують ознаки динамічності, часової локалізованості, фазовості неактивного суб'єкта; відзначаються абсолютною незалежністю від граматично домінуючих членів речення.

Для переконливої ілюстрації використано предикати процесу. Доведено, що детермінантні поширювачі у творах О. Забужко та Є. Кононенко вносять додаткові відтінки у структуру процесивної ситуації. З'ясовано, що найяскравіше репрезентовані синтаксичні конструкції з родовим, а також знахідним, орудним та місцевим відмінками. На підставі проведеного аналізу встановлено, що детермінацію в структурі простого речення представлено (комплексами порівняльних сполучників або часток (як, ніби, неначе, немовби, начебто тощо) з актуалізованим іменником у формі орудного відмінка) двома різновидами, а саме: обставинні темпоральні детермінанти переважно репрезентовано прислівниками, прийменниково-іменниковими комплексами, безприйменниково-відіменниковими формами іменників; детермінанти із локативним значенням сприяють розширенню відмінкових функцій іменних частин мови, виражені вони переважно морфологізованими прислівниками та прийменниково-іменниковими формами, подекуди прийменниково-займенниковими конструкціями.

Зроблено висновок, що дібраний ілюстративний матеріал свідчить про активне вживання при предикаті процесу не лише обставинних темпоральних та локативних детермінантів, а й семантичних поширювачів способу дії, міри та ступеня, причина тощо.

Подальших досліджень потребує питання стилістичної перспективи обставинно-детермінативних структур різних семантичних груп у сучасному українському художньому мовленні.

Ключові слова: детермінація, семантико-синтаксична структура речення, детермінативний зв'язок, предикати процесу, обставинно-детермінативна структура, суб'єктно-об'єктні та обставинні детермінанти.

The article is devoted to the study of adverbial modifier determinants as independent distributors of various sentence structures in modern Ukrainian literature. The question of multifaceted analysis and systematic description of determination in its formal and substantive unity is raised. An analysis of such a phenomenon on the material of O. Zabuzhko's works «Sister, Sister...», «The Tale of the Viburnum Pipe» and E. Kononenko «Imitation» is offered.

It has been established that the complexity and multifaceted nature of the phenomenon of determination is related to differences in the grammar of languages. The classification of linguist I. Slinko was used during the analysis. It is stated that informatively all determinants complement the «process» localized in time and space; express or neutralize the signs of dynamism, temporal localization, phase of the inactive subject.

Predicates of the process are used for convincing illustration. It is proved that determinative distributors in the works of O. Zabuzhko and E. Kononenko add additional nuances to the structure of the procedural situation. Syntactic constructions with the genitive case, as well as the accusative, the instrumental case and the local cases have been found to be the most vividly represented. Based on the analysis of most cases, it was found that the determination of comparison is

represented by two types (complexes of comparative conjunctions or particles with updated noun-comparator or noun-comparator in the instrumental case); adverbial modifier determinants are adverbs, prepositional-noun complexes, prepositional-noun forms of nouns; determinants with locative constructions indicate the expansion of case functions.

The opinion is substantiated that the locative group of adverbial modifier deserves special attention, the means of expression of which are: morphological adverbs and prepositional-noun forms, sometimes prepositional-pronoun constructions. It is concluded that the selected illustrative material indicates the relevance of the predicate of the process of such adverbial modifier determination as mode of action, measure and degree, comparison, cause, temporality and locality.

The question of stylistic perspective of structure of adverbial modifier determinants of different semantic groups in the works of modern Ukrainian writers needs further research.

Key words: determination, semantic-syntactic structure of sentence, determinative connection, predicates of process, structure of adverbial modifier determinants, subject-object, adverbial modifier determinants.

Постановка проблеми. Для українського мовознавства актуальним є багатоаспектне дослідження обставинних детермінантів як незалежних поширювачів семантико-синтаксичної структури речення. Актуальність статті визначено багатоаспектністю здійсненого в ній аналізу й системного опису детермінації на морфологічному та синтаксичному рівнях мови на матеріалі творів О. Забужко «Сестро, сестро...», «Казка про калинову сопілку» та Є. Кононенко «Імітація», що безпосередньо пов'язано з дослідженням семантико-синтаксичної структури простого речення, поглибленням теорії головних та другорядних членів, виявленням обов'язкових та факультативних синтаксичних позицій у реченні. Об'єктом дослідження є семантико-синтаксична організація речень сучасної української літературної мови у творах О. Забужко та Є. Кононенко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію детермінантних членів речення розроблено як у спеціальних дослідженнях (С. Бунаєв [1], Г. Кутня [8; 9; 10; 11], О. Межов [13], М. Плющ [14], Л. Руденко [15; 16; 17], І. Слинко [18; 19]), так і у працях, присвячених вивченню загальних проблем синтаксису — І. Вихованець [2; 3], Н. Гуйванюк [4] та інші.

Поняття семантичної структури речення постало порівняно нещодавно у зв'язку з інтенсивним розвитком синтаксичної семантики, основні тенденції якої пов'язані з розглядом об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення певного явища об'єктивної дійсності. Складну природу цього змісту простежуємо на трьох репрезентативних рівнях семантики речення: перший — денотативний; другий — логічний; третій — семантико-мовний, тобто аналіз речення з опорою на мовно-семантичні категорії, зумовлює різні підходи до його аналізу [6, с. 270]. Денотативний рівень реченнєвої семантики здебільшого розглядають як зв'язок речення з реальними ситуаціями, тобто реальними предметами й відповідними відношеннями між ними [6, с. 271].

Детермінанти диференціюють за функційними ознаками, їхнє виділення також здійснюють за морфологічними чи синтаксичними параметрами. Детермінант здебільшого виступає як самостійний семантичний поширювач речення, наявність якого зумовлена комунікативними потребами висловлення. Виключення поширювача призводить до семантичної недостатності висловлення, до розмитості думки. На конструктивному рівні детермінант виступає факультативним поширювачем, що може бути усуненим без порушення формальної будови речення. Як стверджує А. Загнітко, саме у цьому й полягає найістотніша відмінність детермінантів від прислівних поширювачів — конструктивно зумовлених і передбачених елементів, які включаються в речення за правилами сполучуваності слів на підставі реалізації валентних значень й атрибутивних характеристик [6, с. 277].

І. Вихованець зазначає, що термін «детермінація» було введено в науковий обіг ще на початку ХХ ст. німецьким зоологом К. Гайдером [2, с. 115]. У лінгвістиці поняття детермінації спочатку пов'язували з семантикою артикля у мовах, у яких такий феномен наявний. Однак на сьогодні, стверджує Н. Шведова, його застосовують у широкій сфері понять та явищ, виражених цілим комплексом мовних засобів [20, с. 78].

У вітчизняній лінгвістиці існує традиція опису детермінації на синтаксичному рівні. У зв'язку з цим, вона розуміється як «поширювач» не лише простого, але й складного речення. Наприклад, Н. Шведова визначає детермінацію як поширення простого речення загалом, що потенційно закладено в реченні будь-якого граматичного ладу [38, с. 49]. Дослідниця також звертає увагу на те, що детермінантні члени речення, або детермінанти, не підпорядковані окремому члену, а належать до всього складу речення та беруть участь у формуванні його змісту [21, с. 51].

На думку Н. Гуйванюк, детермінант пов'язаний з реченням вільним приєднанням, зберігаючись у всіх формах речення та його регулярних реалізаціях [4, с. 91]. А. Загнітко також розглядає

детермінацію як поширення речення, але підкреслює факультативність детермінантів, опущення яких не порушує формальної будови речення [6, с. 185].

Деякі лінгвісти розглядають детермінацію як один із видів залежності в межах речення. Доречною є думка Ю. Левицького, що детермінація виражає односторонню залежність, де один член речення припускає існування іншого, але не навпаки [12, с. 356]. Л. Руденко вказує на те, що детермінанти є специфічними комунікативно значущими компонентами текстового фрагменту. Обставинні детермінанти мають конкретизувальну функцію, виступаючи іманентними характеристика мовленнєвої ситуації. Залежно від стилю обставинно-детермінативні структури можуть виступати як функціонально-стилістичні та емоційно-експресивні одиниці [16, с. 195].

Багатоаспектність вивчення цього явища зумовлена, безперечно, і відмінностями у граматиці різних мов. У європейських студіях із поняттям детермінації пов'язані такі граматичні категорії, як-от: артикль, займенник та прикметник. При цьому основними індикаторами детермінації звичайно вважають саме артиклі, адже із їхньою допомогою актуалізується категорія визначеності / невизначеності [6, с. 42].

Наприклад, Л. Руденко наголошує, що обставинні детермінанти можуть виражатися у реченні прислівниками, різними формами непрямих відмінків із прийменниками або без них, компаративами, діеприслівником, конструкціями зі сполучником *як / немов*: **На відміну від вас, він оптиміст** [16, с. 51].

Неоднорідність семантики детермінантів дозволяє виділити, спираючись на класифікацію І. Слинька, декілька груп поширювачів: 1) способу дії; 2) порівняння; 3) міри та ступеня; 4) причини; 5) темпоральні; 6) локативні. Інформативно всі детермінанти доповнюють «процес», локалізований у часі та просторі. Вони увиразнюють або нейтралізують ознаки динамічності, часової локалізованості, фазовості неактивного суб'єкта.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексний аналіз та опис обставинної детермінації на рівні простого та складного речень у сучасному українському художньому мовленні. Основну увагу в дослідженні приділено огляду обставинних детермінантів в сучасній українській літературній мові й аналізу обставинних детермінантних членів речення у романі Є. Кононенко «Імітація» та повістях О. Забужко «Сестро...», «Казка про калинову сопілку».

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи синтаксичну мікросистему творів О. Забужко «Сестро...», «Казка про калинову сопілку» та Є. Кононенко «Імітація», ми помітили, що синтаксичні конструкції, використані у них, зазвичай ускладнені, мова вишукана та відшліфована. Усі речення є семантично наповненими та синтаксично багатими, саме тому вони і стали джерелом для дослідження явища детермінації в сучасному українському художньому мовленні. Детермінантні члени інформативно доповнюють, уточнюють предикат, уносять додаткові відтінки у структуру процесивної ситуації.

Детермінанти з семантикою порівняння у творах О. Забужко та Є. Кононенко репрезентовано переважно двома різновидами: 1) комплексами порівняльних сполучників або часток (*як, ніби, неначе, немовби, начебто тощо*) з актуалізованим іменником: *Але в спальному вагоні Чеканчук виспався добре, як у дитинстві* [7, с. 39]; *Потім вони напевно б потемніли, як і в тебе свого часу, – однак потім твою побрехеньку викрили, а коли пересох щоденний словесний потічок...* [5, с. 25]; 2) іменником у формі орудного відмінка: *Весь цей день пахнув теплим сном* [7, с. 40]; ... *тільки що дочка була непорівнянно ласкавіша й незадовгим жіноцьким чуттям уміла його приховати, примилитися кошенятком, вициганюючи своє...* [5, с. 98].

Послідовно простежуємо в аналізованому матеріалі детермінанти способу дії, виражені вони переважно прийменниково-іменниковими конструкціями з орудним відмінком, який частково зберігає субстанційні позиції, однак вони значно витіснені обставинними: **З великими труднощами** *жінка, яку згодом за порушення візового режиму депортували з Німеччини із заборонаю подальшого в'їзду, дізналася, що її син став наркоманом* [7, с. 148]; ... *книжки було перетасовано в іншому порядку...* [5, с. 29]. Предикатні ситуації із семантикою способу дії за своїм характером відображають або нейтральні, або деструктивні процеси.

Спостерігаємо також детермінацію міри й ступеня: **Дуже швидко** *з'явився проект Ярослава* [7, с. 21] – конструкцію з детермінантом уживають, зазвичай, у придієслівній позиції, прислівники міри і ступеня увиразнюють міру вияву ознаки іншої ознаки (дії чи стану). Обставинне значення міри і ступеня має певні семантичні особливості порівняно із загальним значенням способу дії. Якщо розглядати семантику обох детермінацій в аспекті ознак динамічності/статичності, можемо говорити про їх опозиційну

зорієнтованість. Обставини зі значенням способу дії виступають статичними поширювачами процесу, а міри і ступеня – динамічними. Таке бачення значною мірою пояснює, чому для предикатів процесу більш органічною є сполучуваність із детермінантами другого типу.

Розглянемо синтаксичні конструкції, у яких сполучаються предикати процесу з різними семантичними типами детермінантів міри і ступеня: 1) означають характер перебігу процесу та його ступінь, а також підкреслюють якість процесу (*різко, швидко, помалу, дуже, враз, постійно*): *І цілком логічно опинилася в галантних обіймах аристократа Рижика* [7, с. 25]; 2) посилюють категорійних семантичний компонент кількості процесу (*все більше, зовсім, багато, трохи*): *Сказав, щоб всюди, де тільки можна, брав чеки для звітності* [7, с. 19].

У синтаксичних мікросистемах творів О. Забужко та Є. Кононенко детермінанти причини переважно виражено прийменниково-іменниковими комплексами у таких основних варіантах: 1) прийменник «від» / «од» + родовий відмінок іменника: *Та аж остовпіла від несподіванки і образи* [7, с. 54]; 2) прийменник «через / завдяки» + знахідний відмінок: *Завдяки несподіваній підказці бармена вони встигли на маршрутку, – а то б чекали до четвертої – і за годину були на знайомій до сліз Комбінатській залізничній станції* [там само, с. 164].

Аналізуючи обставинні темпоральні детермінанти, можна виявити такі семантико-синтаксичні структури із предикатами процесу, які виступають в основних морфологічних варіантах: 1) прислівниках: *Сьогодні вранці він вийшов зі смердючої столичної лікарні, де з нього видалили якісь непотрібні частини, де він мало не залишився назавжди* [7, с. 68]; *Невдовзі Ганнуся спостерегла й децю інше...* [5, с. 88]; 2) прийменниково-іменникових (числівникових) комплексах: *По закінченні школи вступила на факультет мистецтвознавства Київського художнього інституту* [7, с. 45]; *В перший день весни на його школу прийшов лист, що його аплікація розглядається і експерт приїде 22 березня* [там само, с. 88]; а також прийменниково-займенникових конструкціях: *А до того була презентація* [там само, с. 27]; 3) безприйменникових відіменникових формах іменників: *Того вечора після їхньої останньої зустрічі вона перед дорогою зайшла до себе* [7, с. 83]; *Цілий день тому вона стоконилася мов сновида, відчуючи тільки, як сочиться пасокою, аж по ногах її тече, розкутурхана вночі утроба, – а на ніч він з'явився знову...* [там само, с. 114].

Прислівникові темпоральні поширювачі часто вказують лише на черговість якісних змін суб'єкта у площині темпоральності, не визначаючи чітко часових меж процесу, наприклад: *Зараз темно, і власник граблів запалив світло* [7, с. 8]; *Десь під ту пору вона саме почала гарнішати, і то якось стрімголов, – завчасу, шелестіло поміж себе жіноцтво, осудливо бгаючи губи* [5, с. 80]. Обставинні синтетичні та аналітичні прислівниками часу, поєднуючись із неозначеними прислівниками *колись, десь*, утворюють детермінанти складеної будови, вони виконують функцію координаторів процесу, передаючи часові значення з відтінком неозначеності, приблизності – визначають його місце на зовнішній часовій осі.

У темпоральних детермінантах спостерігаємо також нашарування інших адвербіальних значень, зокрема міри і ступеня: *Колись дуже давно, його, шестирічного хлопчика, няня вивела на прогулянку. І саме в ті хвилини трамвай переїхав жінку* [7, с. 9]; *А десь опівночі зненацька зібралася гроза, яка й серед липня нечасто випадає, – зашугали, мовби з рукава сипонув, вогняні літа виці...* [5, с. 120]. Виразною виступає семантика кількості в обставинних конструкціях, до складу яких входять кількісні числівники: *А тут кілька днів тому до них несподівано завітав якийсь чоловік, теж заокеанський заробітчанин, привіз гроші від Володі* [5, с. 21]; *Вже на перших курсах її статті з теорії мистецтва друкувалися в київських і московських часописах...* [7, с. 45].

Часто супроводжують предикат процесу й локативні детермінанти, які моделюють процесивну ситуацію щодо просторових орієнтирів. Цю групу обставинних поширювачів репрезентовано: 1) морфологізованими прислівниками: *Саме тут, неподалік від пасажу, її житло* [7, с. 40]; *... зверху лежали «Українські народні загадки» в твердих палітурках, із замисленим блакитним хлопчиком на обкладинці, – ти попросилася вийти бодай почитати на балкон...* [5, с. 27]; 2) прийменниково-іменниковими сполуками (з числівником, займенником чи прикметником): *На своєму віку він блукав тими темними закапелками світобудови, про які неосвячені зазвичай кажуть: не може такого бути!* [7, с. 20]; *Ти тоді ще, звісно, нічого не тямля, тобі минав п'ятий рік, і ти, здається, сповивала ляльку в кімнаті на канані, коли нараз із кухні залунали здушені горлові звуки, схожі на гавкіт, – звуки жіночого голосу...* [5, с. 26].

Детермінанти із локативними значеннями засвідчують розширення відмінкових функцій: значення простору може виражатися більшістю

відмінків, окрім давального: а) родовим: **З вікна будинку навпроти витикаються старі граблі** [7, с. 8]; **Він вимикає світло, дивиться з темряви на вікна будинку навпроти, слухає одноманітні трамваї...** [там само, с. 8]; б) знахідним: **Риженку просто набридло сидіти без діла у незатишній кімнаті, набридло, притуливши руки до обличчя, дивитися крізь темне вікно на мертву грудневу клумбу перед будинком, поки Лариса вела задушевну розмову з хазяйкою** [там само, с. 176]; в) орудним: **Перед дорогою Лариса знову посварилася зі своєю матінкою Майєю Гаврилівною** [там само, с. 106]; г) місцевим: **На телефоні в кабінеті блимають повідомлення** [там само, с. 41]; **Тихо дивляться в темряві одне на одного, не відводячи очей** [там само, с. 135].

Висновки. У статті аналіз обставинних детермінантів проводимо на прикладі одного з предикатних типів – предиката процесу. У зв'язку з тим, що у слов'янських мовах відсутня система артиклів, славістика робить основний акцент на синтаксичній детермінації, визначаючи детермінант як факультативний поширювач речення, що тяжіє до всього речення, а не до окремого його члена.

На сьогодні немає чітко визначеної класифікації обставинних детермінантів в українській літературній мові, тому найдоцільнішою, на наш погляд, можна вважати класифікацію І. Слинька. Учений виділяє такі семантичні групи обставинних детермінантів, як-от: способу дії; порівняння; міри та ступеня; причини; темпоральні та локативні.

Отже, детермінативні поширювачі у творах О. Забужко та Є. Кононенко вносять додаткові відтінки у структуру процесивної ситуації.

Найактивніше поєднуються з факультативними компонентами ті предикати, суб'єкти яких виражені формою непрямих відмінків. Найяскравіше репрезентовані синтаксичні конструкції з родовим, знахідним, орудним та місцевим відмінками. Синтаксична побудова речень у аналізованих художніх творах досить складна, а тому й насичена конструкціями із обставинними детермінантами різних типів.

Детермінація порівняння у творах О. Забужко та Є. Кононенко представлена двома різновидами: 1) комплексами порівняльних сполучників або часток з актуалізованим іменником-компаратором; 2) іменником-компаратором у формі орудного відмінка; детермінанти міри і ступеня вживають переважно у придієслівній позиції, виражені вони прислівники міри і ступеня; детермінанти причини реалізовано прийменниково-іменниковими комплексами; темпоральні детермінанти виступають переважно в таких морфологічних варіантах: 1) прислівниках; 2) прийменниково-іменникових комплексах; 3) безприйменникових відіменникових формах іменників; засобами вираження локативних обставинних поширювачів є морфологізовані прислівники та прийменниково-іменникові форми, подекуди прийменниково-займенникові конструкції.

Оскільки для синтаксису сучасної української літературної мови характерним є семантичний підхід до аналізу синтаксичних одиниць, то з огляду на перспективи подальшого вивчення й дослідження актуальним для синтаксичної теорії постає й питання стилістичної перспективи обставинно-детермінативних структур різних семантичних груп у сучасному українському художньому мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бунаев С. Семантическая структура предложений с некоторыми обстоятельствами. *Структурно-функциональный анализ языковых единиц*. Иркутск: Иркутский ун-т, 1985. С. 104–110.
2. Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису. Київ: Наукова думка, 1992. 222 с.
3. Вихованець І. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. Київ: Наукова думка, 1971. 120 с.
4. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
5. Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. Видання друге. Київ: Факт, 2004. 240 с.
6. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: Дон НУ, 2001. 662 с.
7. Кононенко Є. Імітація. Львів: Кальварія, 2001. 188 с.
8. Кутня Г. Аспектуальна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові. *Філологічні студії. Науковий часопис*. Луцьк, 2002. № 1. С. 59–66.
9. Кутня Г. Обставинна детермінація предикатів процесу в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. Випуск 13. Донецьк: ДонНУ, 2005. С. 178–184.
10. Кутня Г. Семантико-синтаксичні особливості предикатів процесу в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. Випуск 12. Донецьк: ДонНУ, 2004. С. 103–107.
11. Кутня Г. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу у сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук. Львів, 2004. 18 с.

12. Левицкий Ю. Основы теории синтаксиса: Учебное пособие. Москва: Ком Книга, 2005. 368 с.
13. Межов О. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: автореферат дис. канд. філ. наук. Київ, 1998. 19 с.
14. Плющ М. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення: Навчальний посібник. Київ: Київський педагогічний ін-т, 1978. 107 с.
15. Руденко Л. Вивчення другорядних членів речення – обставинних детермінантів: методичні рекомендації. Херсон, 1991. 11 с.
16. Руденко Л. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти). Київ: Україна-Віта, 1996. 213 с.
17. Руденко Л. Семантико-синтаксична характеристика обставинно-детермінантних структур. *Збірник наукових праць викладачів пед. фак.: філологія*. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 24–30.
18. Слинько І. Другорядні чи поширюючі члени речення. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 3–11.
19. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
20. Шведова Н. Детерминирующий объект и детерминирующие обстоятельства как самостоятельные распространители предложения. *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1964. № 6. С. 77–93.
21. Шведова Н. Существуютли все-таки детерминанты как самостоятельные распространители предложения? *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1968. № 2. С. 39–50.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.11-112

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.10>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДМОВИ

LINGUOGRAPHIC ANALYSIS OF REFUSAL

Крайник О.В.,

orcid.org/0000-0002-9681-7634

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У даній статті на основі суцільної вибірки з творів сучасної німецькомовної літератури 20 – 21 ст. розглянуто мовленнєвий акт відмови як лінгвопрагматичної категорії. Розмежування в сучасному мовознавстві форми, семантики та прагматики дає змогу трактувати мовленнєвий акт відмови як взаємодію співрозмовників та дослідити її у секвенції ініціативного та реактивного мовленнєвих актів, де відмова виступає завжди реакцією на попередній ініціативний мовленнєвий акт. Серед ініціативних мовленнєвих актів виділяємо пропозицію, яку мовець не має наміру прийняти; прохання, яке мовець не хоче виконувати та вимогу, якої мовець не дотримується. На основі класичної класифікації ілокутивних актів Дж. Р. Серля, а також наступних досліджень сучасних науковців Е. Вайганда, Г. Генне / Г. Ребок, Т. Конена, В. Франке та ін. виокремлено та проаналізовано лінгвопрагматичні характеристики відмови: типи висловлень, якими вона реалізується – асертивний, метою якого є судження про певний стан справ; комісивний, метою якого є формулювання зобов'язань щодо адресата; директивний, метою якого є вчинення тиску на адресата, спонукання його до певних дій; експресивний, метою якого є демонстрування психічних станів, емоцій адресанта, його ставлення до того, про що він повідомляє. Також досліджено структуру мовленнєвого акту відмови, за якою вона поділяється на прості, що містять одну предикативну одиницю, та складні мовленнєві акти, що складаються з декількох предикативних одиниць. Встановлено, що складна за структурою відмова поділяється на комплексну, що складається з головного і підпорядкованих мовленнєвих актів, які доповнюють та пояснюють головний; композитну, яка складається з рівноцінних між собою мовленнєвих актів, що можуть кожен окремо виступати відповіддю на ініціативний мовленнєвий акт; складені мовленнєві акти – метакомунікати у поєднанні з простими мовленнєвими актами. Висвітлено ілокутивний потенціал відмови, де розмежовано просту відмову, що містить однакову ілокуцію, та гібридну відмову, де поєднані ілокуції різних типів висловлення: асертивів, комісивів, директивів, експресивів. Розглянуто тип інтерактивності відмови та її внутрішній оцінний знак.

Ключові слова: лінгвопрагматика, реактивний та ініціативний мовленнєві акти, відмова, ілокутивна мета.

In this article, based on a continuous sample of works of modern German-language literature of the 20th – 21st centuries the speech act of refusal as a linguopragmatic category is considered. The distinction in modern linguistics of form, semantics and pragmatics allows us to interpret the speech act of refusal as the interaction of interlocutors and explore it in the sequence of initiative and reactive speech acts, where refusal is always a reaction to the previous initiative speech act. Among the initiative speech acts we single out a proposal that the speaker does not intend to accept; a request that the speaker does not want to comply with and a requirement that the speaker does not comply with. Based on the classical classification of illocutionary acts by J. R. Searle, as well as research by modern scholars W. Franke, H. Henne / H. Rehbock, T. Kohnen, E. Weigand and others linguopragmatic characteristics of refusal are singled out and analyzed: types of statements by which it is realized – assertive, the purpose of which is to judge a certain state of affairs; commission, the purpose of which is to formulate obligations to the addressee; directive, the purpose of which is to put pressure on the addressee, motivating him to certain actions; expressive, the purpose of which is to demonstrate the mental states, emotions of the addressee, his attitude to what he reports. The structure of the speech act of refusal is also studied, according to which it is divided into simple, containing one predicative unit, and complex speech acts, consisting of several predicative units. It is established that the complex refusal is divided into complex, consisting of the main and subordinate speech acts, which complement and explain the main; composite, which consists of equal to each other and can each act separately in response to the initiative speech act; composed speech acts – metacommunicatives in combination with simple speech acts. The illocutionary potential of refusal is highlighted, where a simple refusal containing the same illocution is distinguished, and a hybrid refusal, where illocutions of different types of expression are combined: assertions, commissions, directives, expressives. The type of interactivity of refusal and its internal evaluation sign are considered.

Key words: linguopragmatics, reactive and initiative speech acts, refusal, illocutionary purpose.

Постановка проблеми. Розвиток мовознавчої науки зумовив виникнення потреби у лінгвопрагматичному підході до розуміння певних мовних явищ, який, базуючись на синтаксичному та семантичному аналізі, досліджує їх у комунікативній взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даній статті мова йтиме про мовленнєві акти (далі МА) у розумінні Дж. Р. Серля як основні або мінімальні одиниці мовної комунікації, які ми застосовуємо, коли говоримо [19, с. 30], а також їхні модифіковані дефініції Е. Вайганда [22, с. 12], Д. Вундерліха [25, с. 57], Г. Генне / Г. Ребок [10, с. 12], Т. Конена [13, с. 50], Г. Унгеоера [21, с. 4], В. Франке [9, с. 8], які трактують МА не з точки зору одного мовця, а як «мовну гру» [24, с. 24], іншими словами, за наявності співрозмовника.

Постановка завдання. Такий підхід дає змогу розглядати відмову у секвенції ініціативного та реактивного МА та дослідити її лінгвопрагматичні особливості.

Виклад основного матеріалу. МА відмови визначаємо як реактивний МА заперечення, яким мовець відкидає ініціативний МА слухача, з ілокутивною метою зобов'язати мовця не робити чогось та можливою експлікацією змісту МА за допомогою дефініції "небажано, що р":

(1) Kommen Sie rüber in mein Büro. Aber nicht morgen – übermorgen um fünf. – Keineswegs werde ich das tun [14, S. 185].

Перлокутивний ефект відмови полягає у дотриманні певної лінії поведінки мовцем [4, с. 42].

Ініціативний МА відмови часто виступає **пропозицією**, яку мовець не має наміру приймати:

(2) Willst du nicht noch ein bisschen schlafen? – Nein, ich bin ganz ausgeschlafen. Ich stehe gleich auf [17, S. 193].

Ініціативний МА відмови може бути **проханням**, яке мовець не хоче виконувати:

(3) Rede bitte auch von dir. – Ich muss mich ja nicht erklären. Du stehst hier zur Diskussion [23, S. 224].

Ініціативний МА відмови є **вимогою**, якої мовець не дотримується:

(4) Tu es doch! – Aber ich kann nicht. Ein Termin [12, S. 180].

Опираючись на класифікацію ілокутивних актів Дж. Р. Серля, МА відмови реалізуються як асертивні, комісивні, директивні та експресивні **типи висловлень**.

Метою асертивних висловлень є судження про певний стан справ, наприклад, констатації, сумніви, прогнозування тощо [2, с. 33], наприклад:

(5) Wir sollten den Mann ins Kreuzverhör nehmen. – Das hat Zeit. Ich glaube nicht, dass der Mann etwas mit dem Mord zu tun hat [8, S. 42].

Метою комісивних висловлень є формулювання зобов'язань щодо адресата. Комісиви втілюються у різноманітних обітницях, обіцянках тощо [2, с. 33]. Наприклад:

(6) Komm! Trink mit mir eine Flasche Johannisberger. Das wird Eduard ärgern. – Ich will heute keinen Menschen ärgern [16, S. 258].

Метою директивних висловлень є вчинення тиску на адресата, спонукання його до певних дій. Директиви втілюються у проханнях, дозволах, наказах тощо [2, с. 33]:

(7) Der Rotary Club bittet Sie, einen Vortrag zu halten. – Lehnen Sie ab [18, S. 58].

Метою експресивних висловлень є демонстрування психічних станів, емоцій адресанта, його ставлення до того, про що він повідомляє [1, с. 36], наприклад:

(8) Raus. Vor die Tür. Ich will Lucienne untersuchen. – Das können Sie auch so. Wir sind nicht so fein [15, S. 104].

Класифікація ілокутивних актів Дж. Р. Серля дала поштовх для подальших досліджень МА. Сучасні теорії розрізняють МА за ілокутивним потенціалом, за структурою, за типом інтерактивності та за внутрішнім оцінним знаком [3; 5; 6].

За ілокутивним потенціалом заперечні МА відмови відбувають **прості**, що містять однакову ілокуцію:

(9) Barbara, ich bin dein Freund, ich will verhindern, dass du eine Dummheit machst. – Ich bin ein freier Mensch. Und zur Freiheit gehören auch die Dummheiten – es ist schließlich mein Geld [14, S. 37].

МА відмови містить асертивні типи висловлення. Ініціативним МА є непряма вимога слухача не робити дурниць.

У **гібридних** МА відмови поєднані ілокуції різних типів висловлення: асертивів, комісивів, директивів, експресивів:

(10) Lass uns zusammenziehen. – Nein, besser nicht. Ich habe in den letzten Wochen eingesehen, wir passen nicht zusammen. Lass uns gute Freunde werden [20, S. 110].

Відмова поєднує асертиви та директив. Ініціативний МА містить пропозицію слухача про тісніші стосунки на основі спільного проживання.

(11) Wir könnten natürlich jetzt noch in die Apotheke gehen, oder ... – Nein, ich will das dann schon alles alleine machen. Du sollst mir nur sagen, wie das geht, dann mache ich das schon alles alleine [7, S. 121].

Гібридний МА відмови складається з комісивних, експресивного та асертивних типів висловлення. Мовець відмовляє слухачеві у відповідь на його пропозицію, висловлену в ініціативному МА.

За структурою МА відмови поділяються на прості та складні. **Простий** МА відмови – це одна предикативна одиниця, наприклад:

(12) Warte! Ich will nur wissen ... – Gute Nacht! [12, S. 114]

Мовець використовує відмову як відповідь на вимогу слухача дізнатися щось від мовця, повідомляючи тим самим слухачеві, що він іде спати.

Складні МА відмови складаються з декількох предикативних одиниць, поєднаних між собою спільною комунікативною інтенцією мовця. Вони можуть бути комплексними, що складаються з головних і підпорядкованих МА, які доповнюють і пояснюють головний МА:

(13) Wo kann ich dich eigentlich erreichen, wenn du im Sender bist? – Ich möchte nicht, dass du mich im Sender anrufst. Ich rufe dich auch im Gericht nicht an [23, S. 90].

Складні за структурою МА можуть виступати композитними, які є рівноцінні між собою і можуть кожен окремо виступати відповіддю на ініціативний МА слухача:

(14) Kommst du zu meiner Präsentation? – Schwierig. Ich habe viel zu tun [12, S. 149].

Складні за структурою МА утворюють ще групу складених МА – метакомунікативів у поєднанні з простими МА:

(15) Warte doch mal, Hanno, ich muss dir was erzählen. – Norbert, ein andermal, ich hab jetzt keine Zeit [18, S. 14].

Складний МА відмови містить метакомунікатив встановлення контакту у поєднанні з двома асертивами.

Метакомунікативи – це такі МА, ілокутивна мета яких – забезпечити здійснення власне МА за допомогою встановлення контакту (напри-

клад, привітання), його пролонгації (заповнення пауз, перевірка роботи каналу зв'язку), а також розмикання мовленнєвого контакту (прощання) [6, с. 87]:

(16) Sie müssen jemanden für die Einführung finden. – Herr Doktor Mahler, dafür erreiche ich jetzt wirklich keinen [12, S. 13].

Залежно від **типу інтерактивності** розрізняють **однобічні** та **багатобічні** МА. Однобічні МА розраховані на пасивне сприйняття інформації адресатом, вони не вимагають негайної реакції у відповідь на ініціативний МА. Дво- та багатобічні МА передбачають участь двох або кількох осіб у комунікації. МА відмови завжди є реакцією мовця на ініціативний МА слухача, тобто багатобічним МА, який передбачає участь двох або більше партнерів у комунікації.

За внутрішнім оцінним знаком заперечні МА можуть бути **маркованими**: позитивними, негативними, якщо спрямовані на користь відповідно слухача і мовця, та **нейтральними**, якщо не мають відношення до мовця чи слухача. Відмова належить до маркованих негативних МА (з вектором спрямування до мовця), адже при відмові акцент робиться на бажанні, волі мовця, а не на самій дії.

Висновки. Отже, в процесі спілкування учасники комунікації здійснюють певні МА, серед них МА відмови. МА відмови – це реакція мовця на слухача у секвенції ініціативного та реактивного МА, де вихідна точка – не ініціативний, а реактивний МА. Реактивні МА відмови виражені різними типами висловлень – асертивними, комісивними, директивними та експресивними і класифікуються за ілокутивним потенціалом, за структурою, за типом інтерактивності та за внутрішнім оцінним знаком. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у контрастивному аналізі відмови та засобів її реалізації у німецькій та інших мовах, насамперед в українській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології. Київ: Видавничий центр Академія, 2006. 247 с.
2. Бацевич Ф.С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник Національного університету "Львівська Політехніка"*. 2002. № 453. С. 30–34.
3. Карабан В.И. Сложные речевые единицы. Прагматика асиндетических полупредикативных образований: Монография. Київ: Вища школа, 1989. 131 с.
4. Крайник О.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри заперечення в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філологічних наук: 10.02.04. Львів, 2017. 213 с.
5. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения: Монография. Київ: Вища школа, 1986. 116 с.
6. Яшенкова О.В. Основы теории мовой коммуникации. Київ: Видавничий центр "Академія", 2010. 312 с.
7. Dath D. Dirac. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006. 377 S., 105.
8. Dürrenmatt Fr. Das Versprechen. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2000. 154 S. 25.

9. Franke W. Elementare Dialogstrukturen: Darstellung, Analyse, Diskussion. Tübingen: Niemeyer, 1990. 190 S.
10. Henne H., Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. 336 S.
11. Kehlmann D. Mahlers Zeit. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1999. 159 S.
12. Kehlmann D. Ruhm. Hamburg: Rowohlt Verlag, 2009. 203 S.
13. Kohnen T. Zurückweisungen in Diskussionen: die Konzeption einer Sprechhandlungstheorie als Basis einer empir. orientierten Konversationsanalyse. Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Lang, 1987. 291 S.
14. Mosebach M. Der Mond und das Mädchen. München: Carl Hanser Verlag, 2007. 190 S.
15. Remarque E.M. Arc de Triomphe. Frankfurt am Main, Berlin: Ullstein, 1986. 415 S.
16. Remarque E.M. Der schwarze Obelisk. Frankfurt am Main, Berlin: Ullstein, 1985. 351 S.
17. Remarque E.M. Drei Kameraden. Frankfurt am Main, Berlin: Ullstein, 1985. 347 S.
18. Schwanz D. Der Campus. Frankfurt am Main: Goldmann Verlag, 1995. 382 S.
19. Searle J.R. Speech acts. An essay in the philosophy of language. Cambridge, 1969. Dt.: Sprechakte. Frankfurt, 1971. 305 S.
20. Timm U. Freitisch. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2011. 144 S.
21. Ungeheuer G. Kommunikationssemantik: Skizze eines Problemfeldes. *Zeitschrift für germ. Linguistik*, 1974. № 2. S. 1–24.
22. Weigand E. Sprache als Dialog. Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik. Tübingen: Niemeyer, 1989. 351 S.
23. Wellershoff D. Der Liebeswunsch. München, 2002. 332 S.
24. Wittgstein L. Philosophische Untersuchungen. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1969. 267 S.
25. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976. 408 S.

УДК 659.4:81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.11>

АДРЕСАТ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

ADDRESSEE AS A CATEGORY OF POLITICAL DISCOURSE

Кузнєцова І.В.,

orcid.org/0000-0002-1193-2837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Державного технологічного університету «Житомирська політехніка»

Кузнєцова Г.В.,

orcid.org/0000-0002-3995-3568

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Державного технологічного університету «Житомирська політехніка»

Метою статті є аналіз стану вивчення адресата політичного дискурсу як його фундаментальної складової, як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці. Наведено дані щодо вивчення політичного дискурсу в цілому і продемонстровано, що цей вид дискурсу є одним з найчастіше досліджуваних. Пропонується огляд праць, присвячених дослідженню цього виду дискурсу у зарубіжній дискурсології; на основі аналізу значної кількості праць показано, що таке вивчення здійснюється здебільшого в рамках парадигми критичного дискурсивного аналізу. Наріжним каменем цієї сучасної репрезентативної лінгвістичної парадигми є інтерес до різних форм соціальної нерівності, до домінування й підпорядкування, які постійно утворюються й копіюються через мову й дискурс. Досліджується точка зору на мову як на граничну сутність (яка поєднує лінгвістичні й соціальні властивості), тому що мова розглядається як ідеологічний і соціальний конструкт, породжений політичною, націоналістичною, колоніальною або сегрегаційною діяльністю в їх різноманітних проявах. В аналізованих роботах увага дослідників сфокусована на таких фундаментальних складових як адресант (політичний діяч або політична/громадська організація) і повідомлення (текст політичного змісту в тій або іншій формі). Надбання цих досліджень становлять безумовну наукову цінність, однак це стосується тільки названих двох складових політичного дискурсу. Доведено, що адресат політичного дискурсу до сьогодні не становив предмету спеціального аналізу ні у зарубіжному, ні у вітчизняному мовознавстві. Окремі праці, в яких постулюється вивчення адресата політичного дискурсу, є нечисленними. Деякі з них створено на базі обмеженого дослідницького матеріалу, в інших працях критерії виділення груп адресатів є нечіткими й аналізу цих груп не проводиться. У даній статті пропонується стратегія вивчення категорії адресата політичного дискурсу у співвідношенні з жанровою

приналежністю конкретних політичних текстів, а також його вивчення з залученням деяких принципів і методик когнітивної лінгвістики, що уможливить здійснення мультимодального підходу до дослідження аналізованої дискурсивної категорії.

Ключові слова: адресат політичного дискурсу, мультимодальність, типи адресатів, методики когнітивної лінгвістики.

The aim of the article is to analyse the state of study of the addressee of political discourse as its fundamental component, both in domestic and foreign linguistics. Data on the study of political discourse in general are presented and it is shown that this type of discourse is one of the most frequently studied. An overview of works devoted to the research of this type of discourse in foreign discourse is offered. Based on the analysis of a significant number of works, it is shown that such a study is carried out mostly within the paradigm of critical discursive analysis. The cornerstone of the modern representative linguistic paradigm is the interest to various forms of social inequality, in domination and subordination, which are constantly formed and copied through language and discourse. The point of view of language as a borderline essence (which combines linguistic and social properties) is studied, because language is seen as an ideological and social construct generated by political, nationalist, colonial or segregationist activities in their various manifestations. In the analysed works, researchers focus on such fundamental components as the addressee (politician or political / public organization) and the message (the text of political content in one form or another). The achievements of these studies are of unconditional scientific value, but this refers only to these two components of political discourse. It has been proved that the addressee of political discourse has not been the subject of special analysis in foreign or domestic linguistics. Works that postulate the study of the addressee of political discourse are few. Some of them are based on limited research material, in other works the criteria for selecting groups of recipients are unclear and the analysis of these groups is not carried out. This paper proposes a strategy for studying the category of the addressee of political discourse in relation to the genre of specific political texts, as well as its study involving some principles and techniques of cognitive linguistics, which will allow a multimodal approach to the analysis of the analyzed discursive category.

Key words: addressee of political discourse, multimodality, types of addressees, methods of cognitive linguistics.

Поява дуже великої кількості робіт у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві, присвячених політичному дискурсу (далі – ПД), є свідченням надзвичайної популярності цього виду дискурсу як предмета дослідження. Деякі мовознавці пояснюють цей феномен наступними факторами: 1) внутрішніми запитами лінгвістичної теорії, яка в різні часи спрямовувала увагу на різноманітні сфери функціонування мовної системи; 2) політологічними аспектами політичного мислення та його зв'язками з політичною поведінкою, а також потребою у розвитку методів аналізу політичних текстів; 3) соціальними потребами, прагненням вивільнити політичне спілкування від маніпуляцій громадською свідомістю [2, с. 245]. Значний внесок у вивчення ПД зроблено у роботах П. Бейлі, А. Біерда, Р. Водак, Т. ван Дейка, В. Дем'янкава, П. Денмайра, В. Карасика, К. Карти, Н. Фейрклоу, Т. ван Леувена, А. Мусоффа, У. Окульської, М. Рейзігла, А. Совіньської, Дж. Стріта, Ч. Харта, П. Цапа, П. Чілтона, О. Чудінова, Д. Шапочкіна, О. Шейгал, М. Шрьотера та інших зарубіжних науковців, а також у працях таких вітчизняних мовознавців як Ф. Бацевич, А. Прокопенко, Н. Рева, М. Сейранян, Л. Славова, Є. Четвертак, І. Шевченко та багатьох інших. Така зацікавленість у вивченні ПД і політичного спілкування призвели до появи нової окремої галузі філологічних досліджень – політичної лінгвістики й політичної дискурсології, причому названій царині присвячуються спеціальні семінари та друковані періодичні видання [5; 7].

Необхідно зазначити, що і у вітчизняній, і у зарубіжній лінгвістиці простежується таке

характерне явище: попри величезну кількість робіт, присвячених ПД, вивченню підлягають два перші фундаментальні компоненти цього виду дискурсу: Адресант (політичний або громадський діяч, або політична партія чи громадська організація) і власне Повідомлення (політичний текст у тому або іншому вигляді). На відміну від цих фундаментальних дискурсивних складових третій фундаментальний компонент ПД – Адресат – не був предметом глибокого вивчення ні у лінгвістиці, ні в інших наукових дисциплінах, з огляду на те, що дискурс як мультимодальне явище, й ПД зокрема, потребують мультимодального підходу. Цей факт переконливо свідчить про актуальність і важливість дослідження різних аспектів адресату ПД, зокрема його лінгвістичних і когнітивних чинників.

Метою пропонованої розвідки є аналіз стану дослідження адресата ПД як його третього фундаментального компоненту у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичним напрямком, у межах якого здійснювалося й продовжує здійснюватись дослідження ПД у зарубіжному мовознавстві, є критичний дискурсивний аналіз (далі – КДА), історія якого нараховує близько трьох десятиліть. Протягом цього періоду дисциплінарний статус КДА затвердився завдяки ґрунтовним роботам засновників вказаного напрямку, що закріпилося появою спеціальних наукових журналів та альманахів, причому деякі з них набули статусу періодичних видань. Засновником КДА вважають Т. ван Дейка, його

колег Н. Фейрклоу та Р. Водак, які стверджували, що їх дискурсивні ідеї були результатом натхнення роботами ван Дейка, а також Т. ван Леувена. Посилаючись на розвідки інших науковців [10; 12; 13, р.р. 271-280], ван Дейк сформулював основні завдання КДА таким чином:

- 1) Предметом вивчення КДА є соціальні проблеми;
- 2) Відносини щодо влади мають дискурсивну природу;
- 3) Дискурс має історичні характеристики;
- 4) Дискурс є складовою культури й суспільства;
- 5) Дискурс виконує ідеологічну функцію;
- 6) Аналіз дискурсу має інтерпретативні й пояснювальні задачі;
- 7) Дискурс є формою соціальної діяльності [21].

Виконання цих завдань виявилось цікавим для сотен дослідників у багатьох країнах світу і призвело до створення сотен праць у руслі КДА, в яких матеріалом дослідження були соціальні процеси у багатьох країнах та їх відображення у політичних дискурсах. Відзначається, що попри деякі розбіжності у розумінні суті КДА та його теоретичних і методологічних засад [18; 29], наріжним каменем цієї сучасної репрезентативної лінгвістичної парадигми є інтерес до різних форм соціальної нерівності, до домінування й підпорядкування, які постійно утворюються й копіюються через мову й дискурс. У названій науковій парадигмі панує точка зору на мову як на граничну сутність (яка поєднує лінгвістичні й соціальні властивості), тому що мова розглядається як ідеологічний і соціальний конструкт, породжений політичною, націоналістичною, колоніальною або сегрегаційною діяльністю в їх різноманітних проявах [19]. З приводу теоретико-методологічних розбіжностей серед представників КДА ван Дейк зауважував, що цей напрямок дискурсології не має єдиного методу, а залучає усі методи та дослідницькі парадигми, які потрібні для досягнення цілей, окреслених у завданнях КДА [23], а ван Леувен підкреслював, що представники цього мовознавчого напрямку займаються не тільки питаннями безпосереднього аналізу дискурсу, а й критикою соціальних теорій, причому в останній час соціальна теорія може навіть домінувати над дискурсивним аналізом [24, р. 234].

Як було сказано вище, ключові роботи у парадигмі КДА, які слугували зразком і стартовою площиною для мовознавців багатьох країн, були створені Т. ван Дейком, в них автор використовує як лінгвістичний, так і соціально-психологічний

підходи для аналізу так званих расистських дискурсів Білих керівних еліт у всіх частинах світу, від Європи до Південної Африки і Нової Зеландії, реалізуючи таким чином принципи мультимодальності у вивченні ПД [22; 26]. Аналітики зауважують, що окрім деконструкції категорій расизму і расового представництва в різних соціумах, дослідники КДА також працюють над знеславленням стереотипних понять і символів різних соціальних і культурних груп, при залученні різноманітних методологій і стосовно різноманітних царин [18]. Зважаючи на такий великий спектр соціально-орієнтованих аспектів, значна кількість праць у напрямку КДА, а також широке географічне й національне представництво авторів, що працюють у цьому напрямку, не викликають подиву. Порівняно більша популярність досліджень англійських авторів часто пояснюється поширеністю англійської мови у світі; необхідно сказати, що значна кількість праць у руслі КДА написана також німецькою, іспанською та французькою мовами.

Однак, автори, що працюють у парадигмі КДА, фокусують свої дослідницькі зусилля на політичних повідомленнях/текстах і політичних особистостях, для яких існують спеціальні термінологічні назви: політичні гравці/суб'єкти [17; 29], суспільні актори [8], актори [14], колективні та індивідуальні агенти [20], політичні представники [16]. В той же час адресат, до якого спрямовані всі ці повідомлення, залишається осторонь лінії досліджень КДА, поза фокусом уваги науковців. До прикладу, чотиритомне видання під назвою «Критичний аналіз дискурсу» за редакцією Рут Водак, надруковане у 2013 році видавництвом Сейдж (SAGE), містить 66 праць, і жодна з них не стосується адресата ПД [27]. Можливо, через особливий фокус на соціальних аспектах ПД, а також на «головних політичних фігурах» адресат не отримує уваги у цих численних дослідженнях. В них можна зустріти лише фрагментарні згадування про реципієнта ПД, або короткі поверхневі спостереження [15; 28], якщо їх потребує контекст праці. Треба підкреслити, що робіт, в яких певна увага приділяється адресатові ПД, мало. Так, А. Блекледж у своїй книзі (Розділ 6) згадує так званих «звичайних людей» у зв'язку з техніками реконтекстуалізації при трактуванні політичних подій: політик-мовець може посилатися на точку зору тої частини аудиторії ПД, яка його більше влаштовує, замовчуючи усі інші, й таким чином здійснюється викривлення думки адресата ПД. Автор стверджує, що думка «звичайних людей» просто відкидається й залиша-

ється невідомою [9]. Однак, і цей дослідник не пропонує ніякого аналізу адресата ПД, розглядаючи його лише як колективний реципієнт. У праці С. Коффін і К. О'Холлоран [11] показані мовленнєві способи маніпулювання цільовою аудиторією, однак ця аудиторія розглядається як частина політико-економічного контексту і ніяк не досліджується. Більшу увагу до адресата ПД і його ролі у дискурсі можна було б очікувати у роботі А. Вечорек «Інклюзія: новий підхід до наближеності й віддаленості у політичному дискурсі» [25], оскільки авторка наголошує у «Вступі», що її дослідженні стосується у першу чергу відношень між мовцем (політичним діячем) і адресатами. Втім, і це дослідження сфокусоване саме на ролі мовця, оскільки саме він визначає наближеність або віддаленість учасників дискурсу і цим створює діяльність учасників дискурсу у репрезентації дискурсивної реальності [25, хіі].

Для вивчення адресата дискурсу велике значення має його відношення до загальної категорії адресованості, для обґрунтування якої неабияке значення мали праці Н.Д. Арутюнової [1]. На основі узагальнення існуючих на той час визначень другого учасника комунікації, який отримує інформацію, мовознавець зауважує, що такий учасник називається по-різному: отримувач мови, рецептор, інтерпретатор, слухач, аудиторія, співрозмовник, декодувач, і пропонує більш універсальний термін «адресат», що підкреслює свідоме спрямування висловлення на конкретну або неконкретну особу, причому така особа або особи можуть бути певним чином охарактеризованою, і комунікативний намір автора повідомлення повинен узгоджуватися з цією її/їх характеристикою [1, с. 362]. Уже у цьому визначенні звертається увага на можливі множинність чинників, що стосуються адресата, й важливість їх урахування й вивчення, висвітлення таких чинників залежно від жанру й характеристик самого повідомлення, яке розумілося мовознавцем у широкому сенсі. Роботи дослідниці, присвячені вивченню адресата повідомлення, стали класикою лінгвістики.

Для нашої розвідки становить інтерес дослідження Т.Л. Камінської, спрямоване на висвітлення образу адресата в текстах масової комунікації [4]. Автор розглядає та аналізує адресат текстів масової комунікації (під якими розуміє тексти політичного змісту) у наступних аспектах: адресат як реальна людина; адресат в якості категорії, представленої у структурі комунікативного акту в широкому розумінні; адресат як соціологічна категорія з його певними характеристиками, отриманими шляхом соціологічних досліджень;

адресат як текстова категорія [4, с. 35-36]. У своїй типології образу адресата МК (масової комунікації) Т.Л. Камінська виділяє такі його категоріальні ознаки, що знаходяться безпосередньо у текстовому повідомленні: елементи, які репрезентують картину світу; елементи, що слугують для характеристики стилю життя та соціального статусу; елементи, зорієнтовані на мовленнєвий досвід аудиторії. Автор робить найбільший акцент на дослідженні соціально-економічних факторів при побудові класифікації адресатів текстів масової комунікації, пропонує певний розвиток понятті «цільова аудиторія» й відзначає, що виділення й описання типів спільностей (можливих типів цільових аудиторій) для ЗМІ й політичних діячів допомагає створити уявлення про особливості національної самосвідомості в певний історичний момент. Дослідниця пропонує наступну типологію адресатів текстів масової комунікації: «інтелігентна меншість»; «представники зразкового середовища»; «прості люди», зауважуючи, що формулювання названих типів адресатів було запозичене з самих текстів як характеристика ними своїх цільових аудиторій [4, с. 174-183, 239]. Автор робить висновок про те, що система адресатів є рухливою й детермінована достатньо мінливою соціальною ситуацією [4, с. 238], що робить результати дослідження й запропоновану класифікацію відносною.

У дискурсології України адресат ПД також не концентрує на собі увагу мовознавців. Для розвитку категорій адресованості та адресата значущими були праці вітчизняного науковця О.П. Воробйової. Науковець користувалася терміном «розщеплена адресація», спираючись на наступні моменти: на розмежуванні реальної, зображеної та відображеної комунікації; на виокремленні образу читача в якості модулу реалізації адресованості, що втілює призупинку безпосередньої адресації; на неоднорідність образу читача як наслідок множинності виявлень діалогічної взаємодії; й на співвіднесеність адресата й адресанта у дискурсі. Відповідно дослідниця будує типологію адресатів (для художнього тексту короткого оповідання), виокремлюючи три типи адресата, а саме: фіктивний адресат (тобто художній образ, включений до сфери зображеної комунікації), гіпотетичний адресат (образ адресата в уявленні адресанта, на якого орієнтовано висловлювання і який виступає посередником між автором дискурсу й адресатом) та реальний (емпіричний адресат), який безпосередньо виступає реципієнтом конкретного висловлювання [3, с. 138, 139].

Подальший розвиток дослідження адресата ПД можна відзначити у праці вітчизняних мовознавців А.В. Прокопенко та Н.С. Реви, матеріалом дослідження яких був жанр політичного інтерв'ю, який у дослідженні розглядається як вид медіаполітичного дискурсу (МПД) [6]. Автори виділяють наступні особливості адресата МПД: соціальна роль, вік, гендерна приналежність, психологічний стан, когнітивні здібності, життєві цінності, особливості сприйняття мовлення. Виходячи з цих статистичних і описувальних чинників, автори наводять низку типологій, в основі яких знаходяться один або декілька з перерахованих чинників. Так, за характером адресованості розрізняють прямі (тобто емпіричні читачі/слухачі), непрямі (ті, що не беруть у ситуації участі) і адресати-ретранслятори (ті, що передають і тлумачать повідомлення). За соціально-типологічними значеннями виділяються національні й позанаціональні адресати. За професійною орієнтацією автори виокремлюють адресатів-професіоналів й адресатів-непрофесіоналів. За ступенем обізнаності розрізняють епіфанів (обізнаних адресатів) та профанів (необізнаних адресатів), за принципом співвіднесеності до реального/уявного світу – реальних адресатів і текстових адресатів, які втілюють і реалізують образ читача [6, с. 160-161].

Попри всю наукову цінність зробленого огляду типів адресатів автори не заглиблюються в аналіз кожного з типів та у процедури виділення їх категоріальних рис, зосереджуючи свій дослідницький інтерес на структурних та лінгвістичних чинниках обраного жанру ПД. Крім того, вказане дослідження фактично стосується тільки одного жанру ПД, жанру інтерв'ю. Втім, зроблений ними огляд типів адресатів заслуговує на увагу й подальше використання при аналізі фактору адресата ПД на ширшому матеріалі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зроблений у пропонованій статті огляд стану вивчення адресату ПД показує, що аналізована категорія не належить до числа достатньо вивчених як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві. Можна стверджувати, що цей дискурсивний пласт залишився осторонь сучасних напрямів дискурсології. Певною мірою визначені можливі типи адресатів на обмеженому фактичному матеріалі, оскільки на сьогодні невідомі спроби більш ґрунтовного наукового пошуку. Як напрямок подальшого дослідження можна розглядати особливості адресата у різних жанрах ПД. Перспективним уявляється залучення певних методик когнітивного підходу як складової мультимодальної парадигми, в межах якої повинна вивчатися ця важлива категорія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата. Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. 1981. Т. 40. № 4. С. 356-367.
2. Баранов А. Введение в прикладную лингвистику. Москва : Ленанд. 2017. 368 с.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата : Монография. К. Вища школа. 1993. 200 с.
4. Каминская Т.Л. Образ адресата в текстах массовой коммуникации: семантико-прагматическое исследование : дис. ... докт. филол. наук : 10.01.10. Санкт-Петербург. 2009. 284 с.
5. Плахотная Ю. И. Речевое воздействие в диалогическом дискурсе. *Политическая лингвистика*. 2011. № 4 (38). С. 121–124.
6. Прокопенко А.В., Рева Н.С. Актуалізація адресатності у тексті політінтерв'ю. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць*. Випуск 13. 2015. С. 159-169.
7. Чудинов А.П. Политическая лингвистика. Москва : Флинта : Наука, 2006. 256 с.
8. Balabanova E. & Trandafoiu R. Media, migration and human rights: Discourse and resistance in the context of the erosion of liberal norms. *Journal of Language and Politics* (Published online: 24 Mar 2020). p.p. 1–12. DOI: 10.1075/jlp.20007.balssn 1569–2159.
9. Blackledge, A. Discourse and Power in a Multilingual World (Discourse Approaches to Politics, Society and Culture). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2005. <https://doi.org/10.1075/dapsac.15>
10. Caldas-Coulthard C. R. and Coulthard M. (Eds.) *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge and Kegan Paul. 1996. URL: <https://www.felsemiotica.com/descargas/Caldas-Coulthard-Carmen-Rosa-and-Coulthard-Malcolm-Eds.-Texts-and-Practices.-Readings-in-Critical-Discourse-Analysis.pdf> (дата звернення 10.01.22).
11. Coffin, C. & O'Halloran, K. Finding the Global Groove: Theorizing and analysing dynamic reader positioning using Appraisal, corpus, and a concordance. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17405900500283607> (дата звернення 20.12.21).
12. Fairclough N. Political discourse in the media: An analytical framework. A. Bell & P. Garrett (Eds.). *Approaches to media discourse*. London : Blackwell, 1998. pp. 142-162.

13. Fairclough N. L. and Wodak, R. Critical discourse analysis. In: T. A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. Discourse as Social Interaction. London: Sage, 1997. p.p. 258-284. URL: https://www.researchgate.net/publication/281506450_Critical_Discourse_Analysis (дата звернення 11.12.2021).
14. Glynos J., Howarth D., Norval A., Speed E. Discourse Analysis: Varieties and Methods. ESRC National Centre for Research Methods Review paper. 2009. URL: <https://www.researchgate.net/publication/279668539> (дата звернення 21.12.2021).
15. Haig, E. Media Representations of Political discourse: A critical discourse study of four reports of Prime Minister's Questions. 2009. URL: <https://www.researchgate.net/publication/37510329> (дата звернення 10.01.2022).
16. Karlsson, M. & Joachim Åström, J. Social media and political communication. Innovation and normalisation in parallel. *Journal of Language and Politics* (Published online: 30 Nov 2017). p.p. 1–19. DOI: 10.1075/jlp.17006.kar
17. Kranert M. Political myth as a legitimation strategy. The case of the golden age myth in the discourses of the Third Way. *Journal of Language and Politics*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0267190514000087>
18. Lin A. Critical Discourse Analysis in Applied Linguistics: A Methodological Review. *Annual Review of Applied Linguistics* (2014). p.p. 213-232. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0267190514000087>.
19. Pennycook A. Language as a local practice. London: Routledge. 2010. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9780203846223>
20. Stopfner M. Just thank God for Donald Trump in Dialogue practices of populists and their supporters before and after taking office. *Journal of Pragmatics*, 186 (2021). p.p. 308-320. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.10.002>
21. van Dijk T. A. Critical Discourse Analysis. Introduction: What Is Critical Discourse Analysis? 2004. URL: https://www.academia.edu/4716299/8_Critical_Discourse_Analysis_0_Introduction_What_Is_Critical_Discourse_Analysis?email_work_card=title (дата звернення 20.01.2022).
22. van Dijk T. A. Racism and discourse in Spain and Latin America. Amsterdam: John Benjamins. 2005. DOI: <https://doi.org/10.1075/dapsac.14>
23. van Dijk T. A. News as Discourse. London: Routledge. 2013. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.007.
24. van Leeuwen T. Towards a semiotics of typography. *Information Design Journal*. 2006. 14 (2). p.p. 231–255. DOI: 10.1075/idj.14.2.06lee
25. Wiczorek A.E. Clusivity: A New Approach to Association and Dissociation in Political Discourse. URL: https://www.researchgate.net/publication/280727060_Clusivity_A_New_Approach_to_Association_and_Dissociation_in_Political_Discourse/link/55c3243408aeb975673e5601/download (дата звернення 17.11.2021).
26. Wodak R., & van Dijk T. A. Racism at the top: Parliamentary discourses on ethnic issues in six European states. Klagenfurt : Drava. 2000. DOI: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203492741.ch25>
27. Wodak R. (Ed.) Critical Discourse Analysis (2013). In IV volumes. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC : SAGE. 2013.
28. Wodak, R. "We have the character of an island nation". A discourse-historical analysis of David Cameron's "Bloomberg Speech" on the European Union. EUI Working Paper. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/305709545_We_have_the_character_of_an_island_nation_A_discoursehistorical_analysis_of_David_Cameron's_Bloomberg_Speech_on_the_European_Union (дата звернення 17.11.2021).
29. Zappettini, F. Critical Discourse Analysis: Concepts, Methods and Applications. Presentation given at the Intensive Week Methods Training for Postgraduate Students. Open University, 13th – 17th July 2020. URL: https://www.academia.edu/5137901/Critical_Discourse_Analysis_Concepts_Methods_Applications

PEJORATIVES AND COGNITIVE METAPHOR IN MODERN AMERICAN NOVEL

ПЕЙОРАТИВ І КОГНІТИВНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ
АМЕРИКАНСЬКОМУ РОМАНІ

Kulchytska O.V.,

orcid.org/0000-0002-9575-8169

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities

Ivan Franko National University of Lviv

This article examines the models of metaphors formation in the frames of pejorative concepts. The scope of this study does not only focus on one approach: an analysis has been carried out from the standpoint of the theory of conceptual metaphor by J. Lakoff and M. Johnson and includes cognitive-discursive approach to the study of metaphorical models, namely the pejorative ones. Pejoration will always exist as long as humans are in contact with one another. Pejorative vocabulary affects the psychological and emotional state of the addressee and contributes to the realization of the speaker's intentions. Metaphorical pejorative models create a semantically differentiated language of feelings, emotions, attitude, linguistic behavior and affect the participants of a locutionary act. The collision of non-identical semantic spectra generates qualitatively new information that reveals previously unknown aspects of the content of pejorative concepts included in the structure of the metaphors. The mechanism for constructing metaphorical pejorative models is the transfer of various negative characteristics to the object. Metaphor can also be regarded as an additional factor of pejoration by comparing the concept of more valuable with the concept of less valuable. The metaphorical expressions under investigation have been taken from the novels by S. Meyer. Author uses cognitive pejorative metaphors as the most effective means for emotional influence on the reader, which are supposed to resonate in their hearts, to provoke emotional experience and create vivid images. The research results studies examined the most frequently used cognitive pejorative metaphors in the analysed corpus – the linguistic realisations of zoomorphic and anthropomorphic pejorative metaphors. Intensifiers have been detected as additional means of pejorative meaning creation.

Key words: pejoratives, cognitive metaphor, concept, mapping, metaphorical pejorative model.

Стаття присвячена проблематиці когнітивних метафор з пейоративним значенням. Дане дослідження не зосереджується лише на одному підході: аналіз проведено з позицій теорії концептуальної метафори Дж. Лакофа та М. Джонсона і включає когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення метафоричних пейоративних моделей, адже у когнітивній лінгвістиці метафора трактується як ментально-мовне явище. Пейоративна ж лексика впливає на психологічний та емоційний стан адресата і сприяє реалізації мовних намірів мовця. Виокремлено аспекти, що впливають на формування метафоричних пейоративних моделей. Розглянуто основні напрямки дослідження когнітивних метафор та визначено, що розглянуті підходи доповнюють та розширюють межі дослідження когнітивної пейоративної метафори. Метафоричні пейоративні моделі створюють семантично диференційовану мову почуттів, емоцій, ставлення, мовної поведінки та впливають на учасників мовного акту. Зіткнення неоднакових семантичних спектрів породжує якісно нову інформацію, яка розкриває невідомі раніше аспекти змісту пейоративних понять, що входять до структури когнітивних метафор. Механізмом побудови метафоричних пейоративних моделей є передача об'єкту різноманітних негативних характеристик. Метафора також є додатковим фактором пейоративності, адже вона порівнює поняття більш цінного з поняттям менш цінним. Досліджувані метафоричні вирази взяті з сучасного американського роману на прикладі романів С. Майер. Автор використовує когнітивні пейоративні метафори для створення яскравого емоційного фону та передачі внутрішнього світу героїв. Результати дослідження показали, що найбільш часто вживані авторкою романів є концептуальні пейоративні метафори зооморфної та антропоморфної структури. Окреслено роль інтенсифікаторів як додаткового засобу творення негативного значення пейоративних метафор.

Ключові слова: пейоратив, когнітивна метафора, концепція, проектування, метафорична пейоративна модель.

Introduction. A paper published recently in the *Journal of Personality and Social Psychology* reports on the metaphors affecting how people respond to the world around them and how they interact with others. The author pointed out that metaphors evoke vivid images and allow us to "see" things from a new perspective. Every single day people use metaphors in their everyday communication. Metaphor is a part of conceptual system which structures our thoughts and deeds, and conceptual system is not something we are aware of, as most of things we think and do everyday occurs automatically. Thus,

we share a viewpoint on a metaphor as something that can be automatic and not only conscious but unconscious as well [16].

From a purely linguistic perspective, metaphor is the use of language to refer to something other than what it was originally applied to. Linguistic metaphor serves as linguistic means of realizing pejoration. Pejoratives are lexemes that possess negative, emotionally-loaded expressive evaluation and create preconditions for the achievement of a communicative goal. Pejorative vocabulary has a complex, conceptual structure and is characterized by a

strongly marked contextual component. Pejorative effect can be enhanced by a variety of ways, e.g. there are graphic, phonetic and stylistic means of pejoration, which do not have a pejorative meaning, but only make it stronger [6]. However, a linguistic metaphor is not the same as what is termed conceptual or cognitive metaphor. But what is important is that linguistic metaphors are said to realize cognitive metaphor. In our paper, metaphor is not studied merely as the use of language or parts of figurative language, but mostly as the use of language related with cognition. Although, metaphors involve language, they are viewed as 'a kind of thinking or conceptualization, not limited to language; however, language provides a convenient way to observe how metaphor works'. Concepts and meanings are lexicalized and verbalized through metaphorical models. Metaphor creates multi-sense words that can have different meanings. One of the ways to perceive it is to observe our language [13]. In our paper we have done it on the example of modern American novels by Stephanie Meyer.

The relevance of the research topic is determined by the growing interest in the study of cognitive mechanisms in various fields of humanities and the continuing interest in the study of metaphors as linguistic phenomena of both, language and thought. Apart from that there is a need in the study of cognitive mechanisms from the perspective of various fields of humanitarian knowledge. As we focus our study on metaphorical pejorative models, we found out that in scientific studies the mechanism of metaphorization, as well as the system of metaphorical models, is presented insufficiently. Last but not least, modern authors do actively use cognitive metaphors for conceptualization of those concepts which possess pejorative meanings, emerging from the postulate that concept, unlike a lexical unit, is a unit of consciousness, a mental lexicon and that any metaphor exists simultaneously on several levels – in a certain context, text, discourse [5].

Both, recent and time proven traditional **scientific researches** became the methodological basis of the study. The general theoretical ideas in the field of semantics and lexicology, which were developed in the works of Y.D. Apresyan, N.D. Arutyunova and V.N. Telia are at the core of an analysis. The work has been carried out in line with the semantic-cognitive direction and cognitive linguistics principles. An analysis has been carried out from the standpoint of the theory of conceptual metaphor by J. Lakoff and M. Johnson and includes some elements of the cognitive-discursive approach to the study of metaphorical models, namely pejorative ones.

We share E. Derman's viewpoint that theories tell you what something is. Models tell you merely what something is partially like. Models are metaphors, relative descriptions of the object of their attention that compare it to something similar already better understood via theories [11]. In her book published in 2002, Daniela M. Bailer-Jones states that metaphorical models are 'new vocabulary in terms of which empirical data can be described'. The task of, e.g. scientific models, is to facilitate (perceptual as well as intellectual) access to phenomena. While metaphors may also facilitate access to phenomena, their main characteristic is not this, but a transfer of at least one part of an expression from a source domain of application to a target domain. The implication is that the use of the expression in the source domain may be more familiar and/or better understood than its use in the target domain [10]. Thus, our work combines the methods of structural semantics, cognitive and discursive analysis as well as modern approaches to the study of metaphors.

O.D. Makedonova focused her study on a problem of metaphor models formation which showed that mechanism of metaphor models formation is transfer of different people and animals' characteristics on product and service in advertisements. She stated that metaphor process in, e.g. anthropomorphic projection, happens according to some characteristics like function, social status, external features, attribute and quality [7]. All in all, concepts are represented by anthropomorphic, naturomorphic, zoomorphic, physical, abstract-philosophical, emotional-psychological, social and other cognitive metaphorical models [4].

The purpose of this work is to determine the dominant means of metaphorical verbalization of pejorative concepts in modern American novels by Stephanie Meyer and to describe the most frequent metaphorical pejorative models. For this purpose, the following tasks must be solved: 1) to identify those cognitive metaphorical models on the basis of which pejoratives are verbalized as components of pejorative concepts 2) to conduct the mapping of cognitive pejorative metaphors; 3) to highlight the characteristics by which the process of metaphorization takes place 4) to conduct an analysis of metaphorical pejorative models that underlie the metaphorical verbalization of pejorative concepts in contemporary works of art on the example of modern American novels by S. Meyer.

Results and discussions. In modern linguistics, among traditional disciplines, metaphor is primarily in the focus study of stylistics, lexicology and lexicography, which consider it as the main, along

with metonymy, means of secondary nomination. However, if metaphor is the main means for creating imagery for stylistics, then lexicology and lexicography consider metaphor as one of the ways to develop the meaning of a word, which serves as a means of replenishing the vocabulary of the language. Metaphor is not only a means of figurative, poetic speech. Metaphor is by nature inherent in human thinking and cognition, and human thinking itself is already metaphorical in its essence [15, p. 6]. The system of concepts begins to form in the mind of a person before mastering the language, at the stage of non-verbal thinking, which once again confirms their mental nature and proves the need to describe concepts as mental formations [3, p. 6]. Concepts are formed in the minds of people on the basis of their sensory experience (as a result of the perception of the surrounding world by the senses), in the course of subject-practical, experimental-cognitive and theoretical-cognitive (scientific), mental activity, as well as in the process of verbal and non-verbal communication [2]. Lakoff and Johnson stated that abstract concepts of communication and ideas are understood via a cognitive metaphor through the perspective that: ideas are objects, language is a container for idea-objects, communication is sending idea-objects in language-containers. This notation from Lakoff and Johnson characterizes a conceptual mapping from a "source domain" frame for sending objects in containers to a "target domain" frame for communicating ideas via language. Mapping here is regarded as a process that involves a set of stable systematic correlations between the spheres of source and purpose, in other words, mapping is a cognitive projection [15]. Baranov noted that the word "sphere" means "conceptual sphere" or actually "concept" [1].

Conceptual metaphor is based on two conceptual realms, in which one realm is understood in terms of the other realm. A conceptual realm is any holistic organization of experience [14, p. 4]. O. Jäkel described *Model Hypothesis* as one of the central tenets of the cognitive theory of metaphor and stated that 'quite often, conceptual metaphors form coherent cognitive models: complex gestalt structures of organised knowledge as pragmatic simplifications of an even more complex reality. These idealized cognitive models, which can be reconstructed by means of cognitive linguistic analyses of everyday language, are regarded as cultural models likely to unconsciously determine the world view of a whole linguistic community' [12].

According to M.V. Pimenova 'a cognitive model is understood as a certain stereotypical image with the help of which experience is organized' [8]. One

cognitive model covers a certain set of lexemes that, according to this scheme, connect the target and domain spheres. If the connection between the two spheres is associated with metaphorical rethinking, then the metaphorical model is realized [5].

A metaphorical model is a scheme of communication existing or developing in the minds of native speakers of a language between two conceptual spheres, which can be represented by a certain formula: '*X is Y*' [9]. Let us examine this on the following example:

So how come Riley gives you such a long leash?" I asked, wondering about the relationship there [20, p. 12].

The relationship between the components of the formula is understood not as a direct identification, but as a similarity- '*X is like Y*'; '*give someone a long leash*' is the same as '*to be free*'. Pejorative sense is realized through a perspective of a lexeme '*leash*' that means '*a strap, chain, etc., fastened to a dog or other animal, esp. at its collar, in order to lead or control it*'. Thus, if to '*give someone a long leash*' in metaphorical transfer describes the conceptual sphere of "*freedom*", then the mapping '*give someone a long leash is freedom*' is realized reflecting the 'qualities and properties' of a described object. It is an example of emotional-psychological metaphorical model with pejorative meaning.

To go into more detail, it is important to take into account the following statement: cognitive metaphor refers to the understanding of one idea (conceptual domain) in terms of another:

I had a hive of angry bees around me ... [18, p. 575].

Metaphorical mapping here is: source domain – *Insect*; target domain – *People*. The formula for the metaphorical projection with pejorative meaning (due to the intensifier with negative meaning – '*angry*') is '*Insect (bee) is Human*' (due to an external pejorative characteristic of a bee – small and unimportant) – conceptual domain can be any mental organization of human experience. These similar characteristics become the basis of the zoomorphic metaphorical pejorative model. Let us consider another example:

"...How does a three-inch-long worm fall in love with ..." [18, p. 142].

In this example there is a metaphorical mapping, where source domain is *Insect* and target domain is *Human*. When we say '*a person is an insect*', we are really saying '*this person is like an insect*', which means that we are taking all the characteristics of a person and all the characteristics of an insect, comparing them in order to identify highlight differences or similarities. Another zoomorphic metaphorical pejorative model:

Erward growled. "Watch yourself, mongrel" [17, p. 401].

the formula for the metaphorical projection with pejorative meaning is '*Animal (mongrel) is Human*' and its mapping applies to the conceptual knowledge about the image. The meaning of a lexeme *mongrel* is '*a dog of mixed or indeterminate breed, any cross between different things, especially if inharmonious or indiscriminate*'. Definitely not a pleasant one. This zoomorphic metaphorical pejorative model expresses evaluating and expressing functions. The collision of non-identical semantic spectra generates qualitatively new information that reveals previously unknown aspects of the content of concepts included in the structure of the metaphor. Such metaphors let the reader see in a new light the object of interest:

My bladder was so full it was a constant pain, impossible to ignore. But to parade right through the middle of the hive of angry killers? [18, p. 152].

Here, a metaphor performs expressive and evaluating functions aiming at focusing on the specific detail that attracts the most attention and is of fundamental importance in a given situation. Metaphor, as cognitive mechanism, by which one experimental domain is partially "mapped" (projected) to another empirical domain, realizes (partially) the second domain within the first one. The domain that is projected – a source domain, in the given example is *Killer*; the domain in which the source domain is projected, that is a target domain, is *People (or human)*. So, when we say '*a person is a killer*', we are really saying '*this person is like a killer*', which means that we are taking all the characteristics of a *human* and all the characteristics of a *killer*, implying that *killers* are deceitful and manipulative people with lack of empathy and remorse, people with antisocial and predatory behavior. Another example:

A human was on trial for trying to kill an alien. This had to be a horrible day for all of them [18, p. 328].

is completely opposite to the previous one, as here, vice versa, the source domain is *Human* and the target domain is *Killer*. The implementation of the anthropomorphic model, with the source domain *Human* and is based on the selection, rethinking and transferring of characteristics from a human to object (human as well). In other words, the anthropomorphism of the object is manifested in the fact that it is endowed with pejorative human features, which are explained by linguistic means. In the structure of the following projection there is another anthropomorphic metaphorical model, but what makes it interesting for a linguistic analysis is its sense:

"Ian is... Ian believes me. He watches over me. He can be so very kind... for a human." [18, p. 334].

Source domain here is *Kind*, and target domain is *Human*; but this cognitive metaphor is used sarcastically, so in fact the real mapping is *Unkind is Human*. Pejorative effect of this metaphor is enhanced by such intensifier as ellipses. The process of metaphorization within the anthropomorphic model can be based on rethinking human actions and transferring of these functions to the object of interest:

But I didn't care. She didn't care what she had done to me – letting herself be slaughtered like an animal [17, p. 329].

This pejorative metaphor performs expressing and evaluating functions. Metaphorization happens here due to the transfer of signs of human action towards an object. Metaphorical mapping here is: source domain – *Slaughter*; target domain – *Human*. Objects can be endowed with a variety of features – emotions, appearance, physical, moral and psychological traits, and other signs of evaluation:

The anger flashed hot inside me. "I hate them!" [19, p. 409].

Pejorative semantic varieties of introducing elements of such figurative thinking into the texts of the studied novels with the help of conceptual metaphor can be traced in the author's description of various emotional states, in this case – anger (*Anger is Human*). Such emotional states have a negative meaning in the human system of values and are combined in metaphors with concepts that characterize moral and physical world. And it is a human who becomes the basis for the characterization of those abstract entities that have a negative meaning in the universal system of values, making the nature of pejorative cognitive metaphor anthropomorphic.

Conclusion. Metaphorical thought arises independent of language. Cognitive metaphors seem to root themselves deep into the subconscious where they reshape human conscious and unconscious language use. Pejorative vocabulary affects the psychological and emotional state of the addressee and contributes to the realization of the speaker's intentions. Metaphorical pejorative models create a semantically differentiated language of feelings, emotions, attitude, linguistic behavior and affect the participants of a locutionary act. They are important to discourse due to their functions – explaining, clarifying, describing, expressing, evaluating, entertaining and others.

It was revealed that pejorative concepts are complemented by negatively evaluative pragmatically loaded meanings aimed at causing a variety of reader's emotions and feelings, shaping their attitude towards an object of interest. Concepts with pejorative meaning can be represented by anthropomorphic, physical, abstract-philosophical, emotional-psycho-

logical, and some other cognitive metaphorical models, among which anthropomorphic and zoomorphic are dominant in the studied corpus. Modern novels serve as a good source for this purpose as they are not only a fiction, but a part of our life – how characters think and act are represented in the language.

The collision of non-identical semantic spectra generates qualitatively new information that reveals previously unknown aspects of the content of concepts included in the structure of the metaphors. The mechanism for constructing metaphorical pejorative models is the transfer of various negative characteristics to the object. A diverse degree of the usage of metaphorical pejorative models has been detected. The following metaphorical constructions turned out to be the most frequent in the studied novels: zoomorphic, the source sphere of which is an *Animal/Insect* and anthropomorphic, the correlate of

which is *Human*. Intensifiers (like adjectives, punctuation) enhance emotional meaning of an utterance. The process of metaphorization in the structure of zoomorphic pejorative models – the mapping – happens due to a transfer of behavioral and external characteristics of insects/animals to a referent. Within the boundaries of anthropomorphic pejorative models the projection happens according to such aspects as actions, emotions and psychological characteristics. Cognitive pejorative metaphor compares the concept of more valuable with the concept of less valuable and performs a number of functions, among which are emotional and evaluative stylistic functions.

Based on the conclusion above we outline the prospects of the future studies in the nature of a cognitive metaphor, especially within the boundaries of its models and functions.

REFERENCES:

1. Баранов А. Н. Дескрипторная теория метафоры. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 632 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Издательство Тамбовского государственного университета, 2001., с. 24-25.
3. Глоссарий к краткому словарю когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова и др. Москва: Издательство Московского государственного университета, 1997., с. 6.
4. Грущак О. М. Метафоричне представлення концепту life в англomовній афористиці. Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. «Молодий вчений», № 4.3 (44.3), 2017. с. 62-65
5. Киселёва С.В. Очерки по когнитивной теории концептуальной метафоры. *Учёные записки. Том 19: Современные проблемы филологии, межкультурной коммуникации и перевода*. Спб.: ИВЭСЭП, 2012. с. 33-42.
6. Кульчицька О. В. Мовні засоби реалізації пейоративності в романах С. Майєр : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови ; Львівський ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 22 с.
7. Македонова О. Д. Концептуальна метафора у сучасному рекламному дискурсі США. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, 2015. Вип. 58. с. 107-109.
8. Пименова М. В. Типология структурных элементов концептов внутреннего мира (на примере эмоциональных концептов). *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2004. № 1. с. 82-90.
9. Чудинов А. П. Очерки по современной политической метафорологии: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2013. с. 64.
10. Daniela M. Bailer-Jones. Models, Metaphors and Analogies. *The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*. Malden: Blackwell, 2002. pp. 108-127.
11. Derman, E. Metaphors, models & theories. 2010. Retrieved February 10, 2022, from https://www.edge.org/conversation/emanuel_derman-metaphors-models-theories
12. Jäkel, O. Hypotheses revisited: The cognitive theory of metaphor applied to religious texts. 2021. p. 21. Retrieved February 21, 2022, from https://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journal-pdf/02_2002_jaekel.pdf
13. Knowles, M., & Moon, R. *Introducing metaphor*. London: Routledge, 2006.
14. Kovecses Z. *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press, 2002.
15. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metforas de la Vida Cotidiana*. Ciedra. 1980.
16. Lailiyyatuz Z. An analysis of metaphor and metonymy on Stephenie Meyer's novel *Breaking dawn*. English letters department, Letters and Humanities faculty, State Islamic University "Syarif hidayatullah". Jakarta, 2001. 81 p.
17. Meyer S. *Breaking Dawn*. Great Britain: Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2009. 697 p.
18. Meyer S. *The Host*. Great Britain: Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2010. 656 p.
19. Meyer S. *New Moon*. Great Britain: Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2009. 497 p.
20. Meyer S. *The Short Second Life of Bree Tanner. An Eclipse Novella (The Twilight Saga)*. Great Britain: Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2010. 178 p.

ORAL ENGLISH PRAYER IN MODERN FEATURE FILM DISCOURSE: PHONETIC ASPECT

УСНА АНГЛОМОВНА МОЛИТВА У СУЧАСНОМУ КІНОДИСКУРСІ: ФОНЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Lisovska A.O.,

orcid.org/0000-0001-6288-1032

Candidate of Philological Science,

Associate professor at the Department of Language Training

Odesa State University of Internal Affairs

Prayer, as the highest manifestation of religious discourse, intertwined with semiotically heterogeneous (creolized, heterogeneous, polymodal, polycode) discursive formation of synthetic nature – film discourse – becomes one of the components of multilevel semiotics. The functioning of prayer as a kind of religious discourse in film discourse clearly demonstrates one of the leading categories of film text and film discourse – intertextuality. In this article this category is interpreted not just as the use of elements of existing text in the process of creating and functioning of new, but as a universal, ubiquitous secondary, reference, as the flow of cultural texts into each other, as a manifestation of the idea of dialogic texts.

The study of oral religious discourse, in particular prayer as a precedent phenomenon within artistic film discourse, emphasizes the importance of identifying its prosodic parameters as means of oral prayer realization in English modern feature film discourse and their role in the implementation of oral pictorial discourse. The choice of the topic of the article is determined by the priority of the communicative-functional paradigm in modern linguistics in general and the scientific need to establish linguistic and extralingual mechanisms for the formation of different discourses in particular. The aim of the article is to identify the features of the prosodic organization of prayers that are reproduced in the character speech of feature film discourse. The article reveals general lingual and extra lingual film discourse peculiarities and determines the place of the prayer in the religious discourse. The analysis of the material under study resulted in prayers classification structured according to the film discourse peculiarities. The study of oral English prayer, reflected in film discourse, allows not only to trace the author's vision of the essence and role of prayer in human life, but also through the magic of cinema to look into the deepest depths of human feelings towards God and his relationship with Him.

Key words: oral English prayer, feature film discourse, religious discourse, integral prosodic parameters, differential prosodic parameters.

Молитва, як вищий прояв релігійного дискурсу, що вплетена у семіотично неоднорідне (креолізоване, гетерогенне, полімодальне, полікодове) дискурсивне утворення синтетичної природи – кінодискурс – стає однією з складових багаторівневої семіотики. Функціонування молитви як різновиду релігійного дискурсу у кінодискурсі наочно демонструє одну з провідних категорій кіно тексту та кінодискурсу – інтертекстуальність. В статті ця категорія трактується не просто як використання елементів вже існуючого тексту в процесі створення і функціонування нового, але як універсальна, повсюдна вторинність, посилальність, як перетікання текстів культури один в інший, як прояв ідеї діалогічності текстів.

Дослідження усного релігійного дискурсу, зокрема молитви як прецедентного явища в рамках художнього кінодискурсу, наголошує на важливості виявлення його просодичних параметрів як засобів реалізації усної молитви в сучасному художньому англомовному кінодискурсі та ролі в реалізації усного зображеного дискурсу. Вибір теми статті зумовлений пріоритетом комунікативно-функціональної парадигми в сучасній лінгвістиці загалом та науковою необхідністю встановлення лінгвістичних та позамовних механізмів формування різних дискурсів зокрема. Метою статті є виявлення особливостей просодичної організації молитов, що відтворюються у персональному мовленні художнього кінодискурсу. У статті розкрито особливості загальнономовного та позамовного кінодискурсу та визначено місце молитви в релігійному дискурсі. Аналіз досліджуваного матеріалу привів до класифікації молитов, структурованої відповідно до особливостей кінодискурсу. Дослідження усної англомовної молитви, що відображена у кінодискурсі, дає можливість не тільки простежити бачення колективного автора кіно сутності та ролі молитви у житті людини, але й завдяки магії кіно зазирнути у найпотаємніші глибини почуттів людини до Бога та її стосунків з Ним.

Ключові слова: усна англомовна молитва, кінодискурс, релігійний дискурс, інтегральні просодичні параметри, диференціальні просодичні параметри.

Stating the problem. Religious communication is one of the most ancient cultural and ideological components of private and public communication, which forms different types of religious discourse. Being one of the main functions of religious discourse, the prayer function permeates most of the genre samples of religious discourse. However, in its pure form, it is

realized in prayer, which reflects the essence of religious discourse – union in faith, supplicating to the Almighty appealing for help and salvation, communion with God [12, c. 86].

As the highest display of religious discourse included into semiotically inhomogeneous discursive formations of synthetic origin – film discourse –

prayer becomes one of the components of multilevel semiotics. Functioning of prayer as a type of religious discourse in film discourse clearly demonstrates one of the major categories of film text and film discourse – intertextuality. Intertextuality is understood as the usage of elements of the already existing text in the process of creating and functioning of a new one, and is considered in its specific manifestations in feature films that we regard as a special type of religious text, functioning within film discourse. Being one of the most discussed recently, the phonetic aspect of a religious discourse, however, still requires further research.

Recent theoretical research analyses. The existence of different linguistic approaches to the study of text and discourse provides reasons to interpret *text* as a product of thought and speech activity, as speech realization of the author's objective as well as communicative unit of the highest level, implemented in both written and oral speech. If it is necessary to take into account the extra-lingual component in the process of generation and perception of the text, the term *discourse* is used, which is generally understood as a coherent text combined with extra-lingual factors.

Religious discourse is a special structural-semantic and communicative-pragmatic unit with specific goals and objectives with its special place among other types of discourse. The system-forming features of religious discourse, distinguishing it from other discourses, are system of addresser and addressee; high level of cliché and ritualization; stable system of values that has remained unchanged for over two thousand years; sacredness and priority of faith.

The importance of verbal actions in ritual can recede into the background, while order of ceremonial actions of any religious act come to the forefront. In this regard, it is advisable to distinguish verbal and non-verbal rituals in religious discourse.

Functions of religious discourse are divided into two classes: general and specific only for religious discourse [14, c. 160]. Among general functions are appellative, expressive, representational, communicative, informative and phatetic ones. In this article, a specific function – *prayer function* is of particular importance. However, in its purest form, it is realized primarily in prayer, which reflects the essence of religious discourse – union in faith, talking to God, pleading for help and salvation.

An analysis of numerous definitions of prayer in theological and linguistic works has shown that there are different approaches to understanding its essence. In theological sense, prayer is coming of soul to God or asking God for proper blessings [8, c. 2]. Linguistic interpretation of prayer defines it as a fixed

text which is read when aimed to God. Despite different approaches to interpreting this phenomenon, in general sense, prayer is an appeal to God and communication with Him.

It is the understanding of prayer as an act of communication that determines the need for its clear affiliation with a particular form of speech communication – dialogical or monologic. Formally prayer is a monologue, but at the same time it has signs of dialogue, since the praying person is in constant internal dialogue with God, asking Him for help, forgiveness and blessing [6, c. 125].

In linguistics the question under consideration is whether prayer is a part of primary or secondary speech genres. In this article prayer is considered secondary speech genres, as firstly, prayers do not reach the Scriptures; secondly, the authors of prayers are mainly Holy Fathers but not apostles as direct disciples of Christ; thirdly, throughout Christian history, prayers have emerged and continue to emerge in the process of forming a new denomination. In addition, new prayers that meet needs of modern Christians are also found in established confessions. It is the permanent emergence of new prayers that gives us reason to believe that prayer is a secondary genre, since the authorship of the prayers studied in our work mainly belongs to the creators of the film discourse in which these prayers function.

Film discourse is a concept that contains both cinema text with the content which filmmakers put into their work and the perception (interpretation) of the film by the viewer. It is possible to speak about correlation of film discourse with other types of discourses, because the list of its components includes such extralinguistic factors as cultural and ideological environment in which communication takes place. It is believed that different cultural, historical and *religious* backgrounds of film recipients lead to different levels of perception of cinematographic works. In particular, perceptions of prayer discourse by representatives of the Christian culture differ significantly from perceptions and interpretations by representatives of another denominational culture. Therefore, the factor of presence / absence of cultural heritage background knowledge (to which religion undoubtedly belongs) greatly simplifies / complicates perception of the elements of Christian prayer discourse.

Stating the task. The study of oral religious discourse and prayer in particular, as a precedent phenomenon within the framework of feature film discourse, emphasizes the importance of revealing its prosodic parameters and their role in realization of the oral discourse. The purpose of the article is to find out the peculiarities of prosodic organization of

prayers, which are used in personal speech of feature film discourse. The object of the article is oral English prayer in a person's speech of modern feature film discourse, while the subject of the article is prosodic organization of oral English prayer in feature film discourse.

Basic material presentation. An instrumental-phonetic research of oral English prayer within the framework of film discourse is complex. A number of subjective and objective research methods are included in this article. Subjective features include auditory and auditive analysis, which allow us to identify prosodic speech characteristics of the praying characters at a perceptual level. Instrumental analysis makes it possible to describe the objective physical characteristics of the speech works under analyses. The method of quantitative and statistical analysis, used for the calculation of indicators and their mathematical processing, makes it possible to further interpret the data obtained empirically during the auditive and instrumental analysis. This comprehensive approach makes it possible to identify the relevant prosodic parameters of prayers being studied and to determine the role of prosody in optimizing the transmission of the oral prayer message contained in oral English feature discourse.

For the auditive analysis the auditors were asked to determine: what types of prayers (by criterion of intention, authority, and situational conditioning) the trans-phrases they listened to belong to; which part of the prayer the fragments belong to; what is the degree of participation of certain prosodic parameters (melody outline, phrasal accent, volume, tempo, rhythm, pause) in the realization of the intention of prayer and the expression of emotions in different parts of the text. In the second stage, the auditors evaluated main intonation characteristics of the prayer texts under study – volume, tone, tempo. Conclusions on the frequency, dynamic and temporal parameters of speech, revealed by the results of PRAAT electroacoustic analysis, were made on the basis of the average values of analysed indicators. To verify the reliability of obtained results, instrumental analysis data were quantitatively processed using mathematical statistics.

Characteristics of the study material made it possible to classify prayers from feature films by the following parameters: by the authority parameter, by the situational condition parameter, by the intentional content parameter.

The authority parameter involves addressing film characters to the Lord with canonical prayers (from the Book of Common Prayers) or with 'spontaneous' prayers, the authorship of which seems to belong

specifically to film characters. The use of the word 'spontaneous' in quotation marks indicates that the real authorship of these prayers belongs to the film authors or literary work, the film was based on. The analyses of the prayer texts give grounds to state that 87% of all the analysed prayers belong to the so-called 'spontaneous' prayers, which are hereafter referred to as 'quasi-spontaneous'. This fact indicates that the main purpose of using prayer in film discourse is to expose the emotional state of a film character, his experiences, feelings and emotions. It is the appeal to God by means of quasi-spontaneous prayer that seeks to immerse the viewer in the inner world of film characters.

A small percentage (13%) of the canonical prayers are mainly related to the formal (ritual or conventionally predetermined) action of religiously minded persons: during service in a church, daily morning or bedtime prayer, before or after eating. The main function of prayer in such cases is general characteristics of character – if he / she believes in God (Christians) or follows traditions, his / her lifestyle and habits.

It should be noted that the most common canonical prayer used in the studied discourses (75% of all canonical prayers) is 'Our Father'. Firstly, it is a demonstration of the importance for Christians of the prototype Lord's Prayer; secondly, it is a testament to the versatility of this prayer, because it is used in different life situations; thirdly, this prayer sets out the basic model for building a prayer appeal of both other canonical and quasi-spontaneous prayers. This led to the existence of certain repeating features of form and content in the studied prayer texts, namely the presence of a six-part distribution of compositional structure of prayers: appeal, reasons of appeal, prayer gist, argumentation, praise, acclamation Amen [12, c. 271]. Such structure is observed in 69% of the analysed quasi-spontaneous prayers in feature films. The rest (31%) are either short prayer requests such as "*Dear God, make me a bird so I can fly far, far, far away from here*" (*Forrest Gump*), or more elaborate prayers in the form of initial replicas (or even monologues in a dialogue) of informal conversational dialogue. Such communication with God is more characteristic for nonreligious persons, who, in extraordinary life situations, either come to God or turn to Him despite lack of faith in Him.

The degree of following / infraction of the traditional composition in the quasi-spontaneous prayers under study, first of all, indicates the awareness of the praying film characters of prayer practice, as well as may serve as an additional marker / signal of the particular emotional state of the character.

Not only following the rigid matrix structure of prayers, but also following a specific verbal code with prayer clichés in quasi-spontaneous prayer, testify to the degree of character religiosity. The use of archaic forms of second-person pronouns *Thee, Thy*, and basic prayer formulas and archaic lexical units gives the quasi-spontaneous prayer an odor of canonicity, and at the same time testifies to the ‘mark’ of the matrix verbal component of prayer for collective authors of film discourse, as well as existence of religious communication among addressees of quasi-spontaneous prayers (hereinafter, slash (/) marks a break in phonation, and end of text lines in graphical presentation):

(1) *Almighty and most merciful Father.../we humbly beseech thee.../of thy great goodness.../to restrain this immoderate weather.../with which we've had to contend. / When I raise my flashing sword.../and my hand takes hold on judgment.../I will take vengeance upon mine enemies. / And I will repay those who haste me. / O Lord, raise me to Thy right hand.../and count me among Thy saints. / Amen.*

(“*The Boondock Saints*”)

Based on the fact that any prayer is not identical with the pronouncement of a particular formula, but above all implies *intention*, in this article the intentional criterion is the most important parameter for the classification of prayers. The analysis of the intensely meaningful component of the studied prayers made it possible to reveal the frequency of the occurrence of prayers of different kinds, identified on the basis of existing classifications.

Prayers of request (by the degree of intensity – even prayers of supplication) are the most recurrent. The range of requests is very wide, from the ritual request for support or assistance in everyday life situations to the supplication for saving life or giving eternal salvation (for instance, ritual canonical prayer to the Lord ‘Our Father’ from such films as “*The Boondock Saints*”, “*Master and Commander: The Far Side of the World*”, “*Shane*” etc.). Non-canonical prayers of request are characterized by the diversity of request gist. Quasi-spontaneous prayer can be used as an excuse for any life situation of a film character, in which help of God is needed – from minor troubles to life-or-death situations. *Prayers of intercession* belong to prayers of request, as they contain the very request to God, only the subject differs – in prayers of request the addressee appeals for the God’s help for himself, while in prayers of intercession the addressee requests to help another person or persons.

A separate group of prayers of request is *prayers of repentance*. On the one hand, these prayers con-

tain *requests to forgive* the addressee, so they can be attributed to prayers of request; on the other hand, the addressee’s prayers are *confessional* and therefore differ from ordinary prayers of request.

The next most common type of prayer is *prayers of thanksgiving*. They range from ritual thanksgiving prayers during (before or after) the meal to spontaneous sincere thanksgiving for support during important moments in life. Prayer of thanksgiving is not limited to formal ritual statements, but also can be represented in global situations.

Prayers of praise are not frequently used in film discourse. They are mostly observed in traditional religious communication – in a temple, where film characters give praise during ritual religious communion or sometimes in situations of highest emotional tension.

Narrative prayers are also not recurrent in discourse under study. These prayers contain a description of events from the life of Christ, saints, or a story about the essence of a church holiday or a holy event. Therefore, it is only natural that most of these prayers can be observed in the temple during service. Reflection of church ritual in film discourse is not frequent, which explains the small percentage of narrative prayers in comparison with other types of prayers.

An analysis of the study material revealed another type of prayer that is not listed in any of the existing classifications – these prayers were proposed to call *prayers of blame*, because they contain blame of God. It is clear that for such prayers there must be extraordinary events in lives of characters, which result in despair and feelings of hurt.

Thus, the analysis of the study material made it possible to distinguish types of prayers according to the following parameters:

- a) authority – canonical / non-canonical (quasi-spontaneous);
- b) situation – ritual (everyday) / situational (non-ritual, sporadic);
- c) intention – prayers of request (appeal, supplication, intercession, repentance), prayers of thanksgiving, prayers of praise, narrative prayers, prayers of blame.

It should be noted that prayers of the above kinds are rarely used in their pure form. For example, repentance prayers are accompanied by either a request, thanksgiving or praise; thanksgiving prayers often contain request or praise, etc. Therefore, first of all, the dominant intention of prayer is taken into account.

Results of complex phonetic research and their linguistic interpretation. The perceptive analysis,

consisting of auditory and auditive analysis, helped to identify integral and distinctive features of oral English prayer, which functions in feature film discourse. The auditory analyses, conducted by the author of the research, allowed selection and segmentation of the material under study. The research offered a six-part compositional structure of prayers (appeal, basis for appeal, essence of prayer, argumentation, praise, acclamation Amen). But given the pragmatic guidelines of each of the abovementioned parts of prayer and the fuzziness of the borders between the majority of quasi-spontaneous prayers, for conducting auditive and instrumental analysis, the 1st and the 2nd parts were combined into one joint part – the *introduction*, the 5th and the 6th parts – in the *concluding* part. The main part of prayer, which contains its essence – appeal, intercession, praise, thanksgiving, repentance, blame – is marked as the *intention*.

The auditory analysis allowed to confirm the offered classification of prayers, as well as to distinguish such prosodic peculiarities of speech as altitude, tempo, and volume of speech.

Identification of types of prayer by auditors according to criteria of authority and situational conditionality has proved, firstly, competence of the offered classification, and secondly, demonstrated that ritual prayers differ in a higher degree of recognition than extra ritual prayers in all the parts of the prayer text. The identification of parts of the investigated prayers by the auditors made it possible to state that they identify the offered compositional parts of prayer due to the existence of certain intonational markers which, with high probability, enable identification of different parts of prayer. Identification by the auditors of prayers types by the content-intentional criterion not only proved competency of the offered classification of types of prayers, but also demonstrated existence of the greatest number of differential features in the main part of prayer, where intention is realized, and the least – in the introductory part of all prayers and the concluding part of prayers of appeal and narrative prayers.

Determination by the auditors of the intonational means level of participation in the differentiation of ritual and extra ritual prayer made it possible to highlight the dynamic component of intonation as a leading parameter for the differentiation of extra ritual prayer and the temporal component of intonation (rhythm above all things) as the main differential parameter of ritual prayer.

Electroacoustic analysis made it possible to detect frequency, energy and temporal differentiators of the types of investigated speech implementations.

Comparison of the melodic characteristics of ritual prayers, used by personages in film discourse and prayers pronounced by the personages ‘spontaneously’, proved the existence of certain differences in the researched parameters. These differences are manifested in the brilliant melodic organization of quasi-spontaneous prayers (existence of a greater number of emphatic tones, increased pitch of the voice), which demonstrates anxious emotional state of a person who appeals to God in prayer in unusual life situations. According to frequency indicators in quasi-spontaneous non-ritual prayers, appeals to God, contained in the introductory part and directly in the part of ‘intention’ (supplication, intercession, repentance, and especially blame), come to the fore, while in the ritual prayer the maximum indices of frequency are registered in the concluding part that contains praise.

The research of dynamic characteristics of prayers texts made it possible to conclude that prayer in general is characterized by increased loudness, although the indicators of medium-intensity in extra ritual prayers substantially exceed the corresponding rates of ritual prayers. Differences in the values of peak intensity in investigated texts of prayer texts are significant. In general, extra ritual prayer is characterized by higher indices of maximum intensity, which is proved by the results of the audit analysis and confirmed instrumentally. However, in the analysed texts, the rates of the investigated parameter in the introductory and concluding parts exceed the average ones in the text in general.

Diagnosing the temporal structure of prayer in the dynamics within each of its separate parts has shown that at the level of temporal organization certain differences between ritual and extra ritual prayers are recorded, which is shown as a prevalence of a stable normal tempo in ritual prayers and a contrasting (from slow to very fast) tempo in extra ritual prayers, as well as in the distribution of pauses: in ritual prayer, short intra-syntagmatic pauses of the same duration and long pauses after the appeal create a special prayer rhythm, whereas in an extra ritual prayer, with the help of breaks in phonation, the person who prays is focused on the essence of the request, which testifies to the main intention of the extra ritual prayer – the sporadic appeal to God in extraordinary times, but not the habit of regular communication. That is, the temporal component of intonation is informative for the differentiation of types of prayers in film discourse, since with this parameter it is possible to determine the level of ‘spontaneity’ and the sporadicity of character’s prayer appeal in a represented feature discourse.

Complex phonological research of intonational structure of prayer texts in feature film discourse proved the hypothesis of the existence of a certain set of frequency, temporal and energy parameters that help in organizing and differentiating both the types of prayers and their structural parts.

Conclusion. The research described in the article made it possible to establish the basic laws of prosodic means of realization of oral English prayers, which function in feature film discourse. It also created an author's prayers classification by the following parameters: according to the authority parameter – canonical / non-canonical (quasi-spontaneous)

prayers; according to the situational conditionality parameter – ritual (everyday formal) / situational (non-ritual, sporadic). The authority parameter involved personages' appeal to God with canonical prayers (registered in the Book of Common Prayers) or with "spontaneous" (quasi-spontaneous) prayers, which authorship ostensibly belongs to the film personages. The main parameter for prayer classifying is the intentional and semantic one, according to which prayers in were divided into the prayers of request (appeal, supplication, intercession, repentance), prayers of thanksgiving, prayers of praise, narrative prayers, prayers of blame [13, с. 163].

REFERENCES:

1. Beaugrande, D.R.-A. de. & Dressler, W. (1981): *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 290 p.
2. Bennett, C. (1996): *In Search of the Sacred. Anthropology and the Study of Religions*, www.disserscat.com/content/novaya-religioznost-v-sovremennoi-kulture#ixzz4rVxnsYqw [8/02/2021].
3. Shields Charles W. (1864): *Book of Common Prayer, and Administration of the Sacraments, and Other Rites and Ceremonies of the Church, as Amended by the Westminster Divines in the Royal Commission of 1661, and in Agreement with the Directory for Public Worship of The Presbyterian Church in the United States*, Philadelphia, William S. & Alfred Martien, 745 p.
4. Brazil, D. (1997): *The communicative value of intonation in English*, London, Cambridge University Press, 324 p.
5. Brinker, K. & SAGER, S.F. (1996): *Linguistische Gesprächsanalyse, 2.*, durchg. und erg. Berlin, Aufler, 184 p.
6. Brümmer, V. (1984): *What are we Doing when we Pray?* London, SCM Press, 253 p.
7. Clarahan, M.A. (2009): *Mystagogy and Mystery*. *Worship*, 83(6), pp. 502–524.
8. Collins, E.F. (1998): *Reflections on Ritual and on Theorizing about Ritual*. *Journal of Ritual Studies*, 12 (1), pp. 1–7.
9. *Common Worship: Daily Prayer*. (2002). Services and Prayers for the Church of England. London, Church House Publishing, 850 p.
10. Cross, F.L. (1983). *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford, Oxford University Press, 1520 p.
11. Catechism, www.azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Semenov-Tyan-Shanskij/pravoslavnyj-katehizis/ [11/02/2022].
12. Кравченко Н.О. (2017): *Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінвiстичний пiдхiд): монографія / Н. О. Кравченко. – Одеса: КП ОМД, 408 с.*
13. Лісовська А.О. (2019): *Усна англomовна молитва в сучасному художньому кiнодискурсі (iнструментально-фонетичне дослідження): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Лісовська Алла Олегівна. – Одеса, 168 с.*
14. Прилуцкий А. М. (2015): *Специфика структуры религиозного дискурса / А. М. Прилуцкий, Л. Е. Андреева. – СПб.: Вестник ЛГУ, С. 158-164.*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

FEATURES OF TRANSLATION OF ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

Логінова Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2263-9457

старший викладач кафедри філології

Одеського національного морського університету

Осадча М.О.,

orcid.org/0000-0002-8617-8568

студентка IV курсу

Навчально-наукового морського гуманітарного інституту Одеського національного морського університету

У статті висвітлено особливості перекладацької діяльності у сфері юриспруденції крізь аспект використання англійської та української мов. Визначено актуальність досліджуваної теми звертаючи увагу на сучасний стан суспільного, економічного, політичного розвитку держави, вказуючи при цьому на необхідність здійснення аналізу з огляду на зовнішньоекономічне становище, статус на міжнародній арені та національні орієнтири. Характеризуючи визначення та ознаки юридичного терміну, досліджено потребу вирішення дискусійного питання щодо його багатозначності та різноманітності позицій наукового середовища. Досліджено структуру юридичного терміну через поділ на такі категорії як прості терміни, складні терміни та терміни-словосполучення з додаванням відповідних прикладів. При аналізуванні виявлено специфіку та відмінності у правових системах національного права і, як наслідок, відмінності в термінології, яка в них застосовується. Встановлено найпоширеніші прийоми, що застосовуються при перекладанні правової термінології, до них належать: переклад за допомогою лексичного еквівалента; калькування; транскрибування; транслітерація; описовий переклад; приблизний переклад; переклад із допомогою аналога; переклад шляхом створення неологізму. Доведено наявність розвиненої системи правової термінології в англійській мові через наведення різноманітних прикладів-синонімів. Зазначаючи особливості здійснення перекладу, виявлено перелік певних проблем перекладання, які потребують скрупульозного вивчення, дослідження та вирішення в перспективному напрямку. Такими проблемами є наявність розбіжностей в граматиці та морфологічні особливості української та англійської мов; відсутність потрібних еквівалентних відповідників найчастіше з боку української юридичної термінології, що призводить до калькування термінів з подальшою потребою додаткової їх характеристики; відсутність можливості використання латинської термінології, що зумовлено втратою її цінності та застосування у відповідних сферах. Підкреслено, що переклад юридичних документів англійського права може істотно вплинути на подальший розвиток національної правової системи (її складників), тому такий процес повинен знайти своє чітке правове відображення в національному законодавстві.

Ключові слова: переклад, термінологія, юридична термінологія, юридичний термін, реципієнт, аналог-відповідник, еквівалент, проблеми перекладу, юридичні реалії.

The article highlights the peculiarities of translation activities in the field of jurisprudence through the aspect of using English and Ukrainian languages. The relevance of the research topic is determined by paying attention to the current state of social, economic, political development of the state, pointing to the need for analysis given the foreign economic situation, status in the international arena and national benchmarks. Characterizing the definitions and features of the legal term, the need to address the issue of its ambiguity and diversity of positions of the scientific community is investigated. The structure of the legal term through the division into such categories as simple terms, complex terms and terms-phrases with the addition of relevant examples is studied. The analysis revealed the specifics and differences in the legal systems of national law and, as a consequence, differences in the terminology used in them. The most common methods used in the translation of legal terminology are identified, they include: translation using the lexical equivalent; tracing; transcription; transliteration; descriptive translation; approximate translation; translation by analogue; translation by creating a neologism. The existence of a developed system of legal terminology in English has been proved by giving various examples of synonyms. Noting the peculiarities of translation, a list of certain translation problems that require careful study, research and solution in a promising direction. Such problems are the presence of differences in grammar and morphological features of the Ukrainian and English languages; the lack of the necessary equivalent equivalents is often from the Ukrainian legal terminology, which leads to the tracing of terms with the subsequent need for additional characteristics; lack of possibility to use Latin terminology, due to the loss of its value and application in relevant fields. It is emphasized that the translation of legal documents of English law can significantly affect the further development of the national legal system (its components), so this process should find its clear legal reflection in national law.

Key words: translation, terminology, legal terminology, legal term, recipient, equivalent counterpart, equivalent, translation problems, legal realities.

Постановка проблеми.

В умовах сьогодення можна чітко простежити зростаючу тенденцію щодо посилення спроб України стати частиною інтеграційного процесу,

центром якого являється Європейське товариство, а також пов'язаний з цим досить швидкий розвиток політичних відносин з іншими державами та як наслідок розширення державно-пра-

вових зв'язків на міжнародній арені. Відповідно дана зовнішньополітична правова ситуація зумовлює порушення низки питань, пов'язаних з перекладом юридичних нормативно-правових актів, оскільки мова права включає професійну лексику, кількісний склад якої весь час помітно зростає. До того ж, національна юридична термінологія через кожний циклічний проміжок часу зазнає динамічних змін та розвивається паралельно з розвитком суспільства, адже перебуває в постійному контакті з ним, реагує на зміни мовної ситуації, втілює та передає наукову інформацію та характеризується широким різноманіттям певних сфер застосування. У зв'язку з цим, зважаючи на відмінності у правовій системі України та англійських країн, переклад юридичної термінології входить до кола найскладніших проблем у галузях лінгвістики та перекладознавства.

Загалом перекладацька діяльність аспекті юридичної термінології є досить важким процесом ще й тому, що аналогічні терміни у двох мовах часто визначають різні поняття та різний ступінь вагомості близьких за значенням понять, оскільки відбувається порівняння не лише термінів, а й різних правових систем і обмеження лише словниковим довідником тут не забезпечить формування правильного уявлення про відповідну лексичну одиницю. Якщо зіставити американську й британську юридичну термінології, то можна виявити, що в них існують відмінності на рівні національно-культурного компонента навіть у термінах, які позначають універсальні поняття права. Наприклад, «ордер на арешт» буде еквівалентний американському «arrest warrant» і британському «bench warrant». Під час перекладу цих термінів необхідно враховувати специфіку права Великобританії та США. Урахування специфіки законодавчої й правової системи країн, безумовно, передбачає вміння перекладача орієнтуватися в правових системах.

Тому проблема перекладу англійської юридичної літератури належить до актуальних з огляду на сучасні державотворчі та суспільні процеси і потребує ґрунтовного дослідження та пошуку способів полегшення перекладацької діяльності у правовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою юридичного перекладу останнім часом займалися такі науковці як А. Анісімова [1], А. Ключина, А. Здор, О. Радишевська, І. Шумило [7], М. Карпушина, В. Згурська [5] та інші. Проте питання адекватності перекладу юридичних термінів та їх лексичних особливостей в англійській мові потребує подальшого вивчення

та дослідження, оскільки таке питання наразі є ще недостатньо висвітленим у сучасному перекладознавстві.

Постановка завдання.

Метою дослідження є висвітлення особливостей перекладу правової термінології в рамках «англійська-українська» та дослідження труднощів, які можуть виникати при цьому, що й зумовлює вирішення наступних **завдань**:

- визначити поняття юридичного терміну як базисної одиниці перекладу
- дослідити особливості юридичного терміну
- розглянути найпоширеніші прийоми перекладу правової термінології
- висвітлити проблеми, що можуть виникати в ході перекладацької діяльності
- проаналізувати перспективи та шляхи удосконалення перекладацького процесу в контексті юридичної термінології.

Виклад основного матеріалу.

Юридичний переклад є одним із видів спеціального перекладу, об'єктом якого є передача засобами іншої мови нормативно-правових письмових чи усних текстів. Даний вид перекладу має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаним перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу, судових позовів чи припинення співпраці.

Юридична термінологія – це словесні позначення понять, які використовуються під час ухвалення закону (іншого нормативного юридичного акта) [1, с. 295].

Базовою основою правового перекладацького процесу є юридичний термін, на якому й ґрунтується діяльність. А.О. Дудка зазначає, що, «юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке співвідноситься з поняттям і предметом правової професійної сфери та на основі цього співвідношення входить до юридичної терміносистеми як її невід'ємний елемент» [3, с. 13].

В свою чергу А.Г. Анісімовою подається таке визначення: «юридичний термін – це слово, яке вжито в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, що має точний і певний сенс, відрізняється смисловою однозначністю й функціональною стійкістю» [1, с. 295]. Це визначення є помилковим, оскільки багато термінів є багатозначними та багатогранними, що суперечить «однозначності значень», про що вказано у визначенні.

Дані визначення є протилежними та дискусійними, а отже відображають певну неоднозначність, суперечливість позицій у наукових колах,

що в подальшому призводить до прийняття перекладачами однієї з наведених позицій та здійснення на її основі своєї професійної перекладацької діяльності. Від обраної ними позиції залежатиме правильність, точність, об'ємність та відповідність перекладу.

У сучасній юридичній мові існує низка особливих вимог щодо юридичних термінів, які мають бути враховані в процесі перекладу. До них належить: співвідношення із позначуваним поняттям спеціальної сфери, незалежність терміну відносно контексту, наявність дефініції, прагнення до однозначності, системність, функціональна усталеність, відповідність термінологічним стандартам, раціональна стислість, кодифікованість, умотивованість, стилістична нейтральність, словотворча спроможність, граматична правильність, коректність [2, с. 42]. Визначений перелік не є вичерпним, але важливо дотримуватись визначених особливостей для відокремлення уявлення про нормативну та ненормативну термінологію в юридичній сфері.

За структурною характеристикою переважна більшість юридичних термінів є похідними. З них більше половини – терміни-словосполучення, а всі інші створено за допомогою різних способів словотворення (суфіксація, префіксація, словоскладання). Усі терміни за своєю будовою поділяються на: прості (складаються з одного слова): *legislation* – законодавство; складні (складаються з двох слів): *Supreme Court* – Верховний суд; терміни-словосполучення (складаються із декількох компонентів): *specific performance* – реальне виконання.

Для нового сучасного періоду англійської мови найтипівішими виступають запозичення в галузі міжнародного права та дипломатії, що зумовлено суперництвом Франції та Англії у боротьбі за колонізацію території Індії та Америки, а також союзом Франції та Англії у період Першої та Другої світових воєн та значним впливом Франції на розвиток міжнародної політики. Деякі терміни набули в мові реципієнта правового та неправового значення [6, с. 131]:

З огляду на визначені особливості, при перекладі юридичних термінів застосовуються такі найпоширеніші прийоми [7, с. 277]:

1) переклад за допомогою лексичного еквівалента, наприклад: *legal case* – судова справа, *forensic medical examination* – судово-медична експертиза, *common law* – загальне право, *family law* – сімейне право, *corporal punishment* – тілесне покарання; *assassin* – убивця);

2) калькування – відтворення комбінаторного складу слова чи словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови, наприклад: *accomplice of attempt* – співучасник у замаху на життя; *according to law* – відповідно до закону, *multiple accredit* – множинне акредитування); *multiple accredit* – множинне акредитування;

3) транскрибування – формальне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови перекладу, наприклад: *securitized*, *lex scripta* – писаний закон, *ultra vires* – поза компетенцією або за межами повноважень);

4) транслітерація – формальне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу, наприклад: *solicitor* – соліситор, *barrister* – баррістер, *legitimism* – легітимізм, *vice-chancellor* – віце-канцлер, *viceconsul* – віце-консул);

5) описовий переклад – це лексико-граматична трансформація, за якої лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке дає її пояснення або визначення, наприклад: *official accusation* – офіційне звинувачення (у здійсненні злочину);

6) приблизний переклад – переклад, за якого зберігається основне значення слова, проте в мові мети слово відрізняється від мови оригіналу лексичним фоном, наприклад: *police photographer* – судовий фотограф, *notary public* – державний нотаріус;

7) переклад із допомогою аналога – одного із декількох можливих синонімів, наприклад: *claim* – позов; праводомання; претензія; вимога,

Приклади набутих реципієнтів

Слово	Правове значення	Інші значення
action	звинувачення, позов; судовий процес	діяльність, дія
claim	позов, офіційне звернення до суду про відшкодування збитків	заява, вимога, претензія
sentence	вирок, судові рішення	речення, сентенція
appeal	апеляція, право на апеляцію	звернення

notice – попередження, повідомлення, заява, сповіщення, попереджати, заявляти сповіщати; сповіщення про готовність судна до завантаження; нотіс; знання, обізнаність;

8) переклад шляхом створення неологізму, неологізм у юридичній лінгвістиці передбачає наявність слова чи словосполучення, якого не існує в правовій системі мови перекладу, наприклад: stay-in – пікетування; has-been – політичний діяч, який утратив свій вплив.

Проблема перекладу термінології є однією з основних проблем перекладу юридичних текстів. Усе це визначається комплексом причин, серед яких варто виділити труднощі, пов'язані зі специфічними характеристиками юридичного терміна; труднощі, що виникають через розбіжність правових систем держав, отже, через розбіжності обсягів понять, що передаються термінами-аналогами; а також труднощі, викликані існуванням специфічних одиниць, які є специфічними для однієї системи термінів, отже, їх перекладацькі еквівалентні відповідники відсутні в іншій правовій системі.

Як зазначалось, досить часто на практиці зустрічаються випадки розбіжностей в граматичних, синтаксичних, морфологічних будовах англійської та української мов, тоді для вирішення таких розбіжностей доводиться використовувати певні трансформації. Вони можуть застосовуватись у вигляді перестановки (prosecutorial judgement – рішення обвинувальної влади); заміни (Criminal Justice Act – Закон «про кримінальне правосуддя»); додавання (citizen's arrest – затримання правопорушника цивільною особою); вилучення (sea lawyer – акула (спеціаліст із морського права)).

Англійська мова має розвинуту термінологічну систему для позначення юридичних реалій. Так, для позначення юридичних професій існують терміни, більшість яких є синонімами: lawyer, law agent, jurist, jurisprudent, solicitor, advocate, attorney, barrister, counsel, legal expert, man of law. Найбільш загальний термін – lawyer перекладається як юрист, адвокат, законознавець, правознавець. Широке поле охоплюють терміни: jurist, jurisprudent, legist, legalist, man of law – які в залежності від конкретної ситуації також перекладаються як юрист, адвокат, законознавець, правознавець. Law agent вживається для позначення будь-якого юриста, за винятком адвоката, а також перекладається як повірений, стряпчий. Складна термінологічна система відображає чітку градацію в межах професії адвоката: advocate – найбільш загальний термін в даному

випадку; solicitor – адвокат, що дає поради клієнту, готує справи, але не має права виступати в судах нижчої інстанції, повірений; barrister – адвокат, який має право виступати в судах лише вищої інстанції, для нього справи готує solicitor. Counsel також вживається у значенні адвокат, але означає адвоката, який дає консультації, юрисконсульта. Найбільш близьким синонімом цих двох термінів є barrister. Декілька значень має термін attorney, у тому числі й адвокат, однак у першу чергу він вживається для позначення прокурора.

Очевидна нестача юридичних відповідників в українській мові змушує юристів калькувати більшість назв юридичних професій. Так, в українській мові з'явилися терміни солісітер, барістер, аторней, які, у свою чергу, потребують додаткового тлумачення. Тому очевидним постає той факт, що законодавець повинен дати юридичному термінові одне-єдине визначення, включити в нього всі істотні ознаки, які є регулюючими за характером і мають юридичне значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості юридичного регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія нормативного акта.

Проблеми, викликані певними труднощами перекладу, стали причиною того, що висунуто пропозицію передавати всі ключові терміни юридичних мов країн заходу латинською мовою для полегшення комунікації й процесу юридичного перекладу.

Латинська мова справила значний вплив на юридичну лексику англійської мови. Незважаючи на те що багато термінів юридичної англійської мови мають споконвічне походження, вплив римського права і, як наслідок, латинської мови, якою воно функціонувало, є очевидним. Навіть у сучасній англійській юридичній мові безліч термінів і фраз, які з великою частотністю використовуються в текстах, зберігаючи своє латинське написання: nulla poena sine lege (немає покарання без закону, що упроваджує його) тощо. Зробити вибір про переклад або збереження латинської мови перекладач повинен спираючись на традиційну практику в приймаючій культурі та її юридичних текстах. Наприклад, restitutio in integrum можна залишити в тексті латинською мовою, але можна перекласти терміном сучасної англійської мови «restitution» [4, с. 58].

Та проблематичним й досі являється те, що ідея про використання латинської мови не може бути втілена на практиці, оскільки цінність латинської мови втрачається з кожним роком, осо-

бливо в межах правової комунікації та є досить обмеженою.

Висновки.

Проаналізувавши проблематику перекладання юридичної літератури, доцільно буде запропонувати шляхи удосконалення та спрощення цього об'ємного та складного процесу. Враховуючи, що основні перешкоди здійснення перекладу юридичних термінів на англійську мову полягають у їх багатозначності, відсутності відповідника та наявності розбіжностей мовних структур, варто застосовувати наведені прийоми перекладу, а особливо транскрибування, транслітерацію, калькування та шляхом підбору аналогового перекладу. Важливим є те, що переклад юридичних термінів включає переклад з однієї правової системи в іншу, особливу увагу слід приділяти проблемі адекватності та еквівалентності, адже юридичні терміни розвиваються в різних соціально-культурних та історичних умовах та в більшості випадків між ними немає повної еквівалентності.

Таким чином, у ході дослідження було виявлено, що труднощі перекладу юридичних термінів спричинені їх багатозначністю та нерідко відсутністю повних відповідників у мові перекладу. З метою адекватного перекладу юридичної термінології з англійської мови на українську перекладач повинен знати принципи термінотворення; орієнтуватися в чинному законодавстві; володіти спеціальною лексикою і знаннями щодо особливостей використання іноземної юридичної термінології в певному контексті; користуватися спеціальною довідковою літературою.

Удосконалення та модернізація національної перекладацької діяльності має важливе значення в ході подальшого розвитку держави, поліпшення її політичної та зовнішньоекономічної репутації, а також посиленої співпраці в рамках міжнародної діяльності. Оскільки обрана тема є актуальною, перспективами її дослідження стане розгляд термінології правової сфери в художньому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анисимова А.Г., Архипова М.А. Англоязычные юридические термины: оптимизация процесса обучения. *Вестник Московского государственного института международных отношений*. 2014. № 4 (37). С. 294–298.
2. Артикуца Н.В. Законодавчі терміни та визначення. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Том 90. Юридичні науки*. 2009. С.39-44.
3. Дудка А.А. Класифікації англійських юридичних термінів та прийоми їх перекладу на українську мову. *Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. № 12(175). С.13.
4. Дуднік Г.С. Проблеми перекладу юридичної лексики й термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 43. С. 56-58.
5. Згурська В. Структурно-семантичні характеристики юридичної термінології англійської мови у рамках україномовного перекладу. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : збірник наукових статей. 2010. Вип. XXIII. С. 535–542.
6. Шило В. Генезис і становлення англійської правничої та адміністративної термінології. *Вісник Львівського університету (Серія : іноземні мови)*. 2003. № 11. С. 126–132.
7. Шуміло І.І. Труднощі перекладу юридичних термінів англійської мови. *«Молодий вчений»*. 2017. № 12 (52). С.275-278.

INTEGRATED SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

ІНТЕГРОВАНІ НАВИЧКИ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406*Senior Lecturer at the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article deals with the foreign languages teaching as an interconnected formation of skills in all types of speech activities. In teaching foreign languages, there are concepts of “an integrated approach to language learning” as an interconnected formation of skills in all types of speech activities. The article is considered five different ways to approach the integration of the four skills. The principal idea here is not to assume that all the techniques should be identified with just one of the four but rather that most successful interactive techniques will include several skill areas. The importance of listening comprehension in language learning is now quite apparent. There is the ever-present relationship among all four skills, and the necessity authentic, interactive classes to integrate these skills even as there is focus from time to time on the specifics of one skill area. It is noted, that speech processing theory distinguishes between two types of processing in both listening and reading comprehensions. Listening and speaking are two skills that are most widely used for classroom interaction. The article considers different parameters of these two skills, what they are, types of each, issues, and some idea of the kinds of techniques that help to focus on either one or both of them. The attention is drawn to the reading-writing connection. Reading ability is developed in association with writing, listening and speaking activity. It should be noted, that the goals will be best achieved by capitalizing on the interrelationship of skills, especially reading-writing connection. Special attention is paid to reading as a component of general second language proficiency, but only in the perspective of the whole picture of interactive language teaching. Learning a foreign language is an active process of self-development that is connected with creative activity of the students through formation and development of ideas in a foreign language.

Key words: foreign language, integrated skills, communication, interactive techniques, speech activity.

Інтеграція у навчанні – це сучасна інноваційна тенденція, викликана самим часом, який вимагає швидко, якісно та ефективно навчитися використовувати комунікацію для громадських та особистих цілей. У статті розглядаються інтегровані навички як засіб моделювання ефективної письмової та усної ділової комунікації. Описано п'ять різних способів підходу до інтеграції чотирьох умінь. Основною ідеєю є те, що всі методи в навчанні іноземної мови не слід ототожнювати лише з одним із чотирьох навичків, інтерактивні методи включатимуть кілька сфер навичок. Існує постійний взаємозв'язок між усіма чотирма навичками та необхідністю автентичних інтерактивних занять. Важливість розуміння аудіювання у вивченні мови зараз стає цілком очевидним. Через аудіювання відбувається засвоєння мовленнєвої сторони мови, що значно полегшує оволодіння говорінням. Навички аудіювання та говоріння тісно переплітаються. Взаємодія між цими двома способами виконання особливо сильно стосується найпопулярнішої категорії дискурсу в професії: бесіди. Навчання читання ставить за мету оволодіння такими уміньми, завдяки яким сприймається необхідна змістовна інформація, а всі супутні мовні та технічні труднощі не перешкоджають перебігу усього процесу. Здатність до читання розвивається у зв'язку з письмом, аудіюванням та усним мовленням. Особлива увага приділяється читанню як складовій загального володіння другою мовою, але лише в ракурсі цілісної картини інтерактивного навчання мови. Навчання письму сприяє формуванню вмінь говоріння і читання, тому для цього виду мовленнєвої діяльності мета навчання полягає не тільки в тому, щоб навчити учнів правопису, але й умінь письмово викладати свої думки. Вивчення іноземної мови – це активний процес саморозвитку, пов'язаний з творчою діяльністю учнів через формування та розвиток уявлень про іноземну мову.

Ключові слова: іноземна мова, інтегровані навички, комунікація, інтерактивні методи, мовленнєва діяльність.

Problem statement. In teaching foreign languages, there is the concept of “integrated approach to language learning” as an interconnected formation of skills in all types of speech activities – listening, speaking, reading and writing and “integrated skill” as the interaction of four complex skills (reading, listening, speaking and writing). It is known, that the subject “foreign language” itself is inherently also universal, since this subject is evaluated in the educational material of various foreign sciences.

Teachers are always looking for effective methods, both qualitatively and in a shorter period of time to consolidate the necessary skills for the successful mastery of communicative competence. Indeed,

integration in education is a modern innovative trend caused by time itself, which requires fast, high-quality and learn how to effectively use communication for public and private goals.

Analysis of recent research and publications. Research and practice in English language teaching has identified the “four skills” – listening, speaking, reading, and writing – as of paramount importance. In textbooks and curricula in widely varying contexts, ESL classes around the world tend to focus on one or two of the four skills, sometimes to the exclusion of the others. It is perfectly appropriate to so identify language performance. The human race has fashioned two forms of productive performance, oral and

written, and two forms of receptive performance, aural (auditory) and reading. I.A. Zimnyaya defines reading and listening as internal types of speech activity, and then writes: “It is generally accepted that inner speech is a phenomenon, a derivative that arises from external speech – auditory perception of other people and active possession of all forms of oral speech and writing”. Since this statement is generally accepted, then we can conclude that listening and reading arise respectively from speaking and writing, that is, listening and reading, are derived from speaking and writing. A very important opinion to consider when talking about Integrated-skill approach is the one that gives Rebecca Oxford (2001). She compares the teaching of English in ESL/EFL classrooms is that of a tapestry in which every aspect of English Language Teaching – such as the characteristics of the teacher or students’ language – is a strand that contributes to form the final goal, which communication. In order to achieve this goal, Oxford proposes that the “instructor’s teaching style must address the learning style of the learner, the learner must be motivated, and the setting must provide resources and values that strongly support the teaching of the language.” If these conditions are not present within the EFL classroom “the instructional loom is likely to produce something small, weak, ragged, and pale”.

The aim of our study is to identify the integration of the four skills of the English language in a nonnative speaking classroom, and the way in which these skills are developed for students of English as a foreign language.

Presentation of the main research material. The integration of the four skills is the only plausible approach to take within a communicative, interactive framework. Most of the interactive techniques involve the integration of skills [1, p. 26]. The following five models pull the direct attention of the student away from the separateness of the skills of language and toward the meaningful purposes for which we use language.

- Content-based teaching presents some challenges to language teachers. Allowing the subject matter to control the selection and sequencing of language items means that your teaching from an entirely different perspective. There are some team-teaching models of content-based teaching, however, that alleviate this potential drawback. Content-based instructions allow for the complete integration of language skills. As you plan a lesson around a particular sub-topic of your subject matter area, your task becomes one of how best to present that topic or concept or principle. In such lessons it would be difficult not to involve at least three or the

four skills as you have students reading, discussing, solving problems, analyzing data, writing opinions and reports.

- Theme-based teaching helps learning become more relevant for students. Theme-based instruction provides an alternative to what would otherwise be traditional language classes by structuring a course around themes and topics. Theme-based curricula can serve the multiple interests of students in a classroom and can offer a focus on content while still adhering to institutional needs for offering a language course. “English for Academic Purposes” in a university is an appropriate instance of theme-based instruction.

- Experiential learning includes activities that engage both left and right brain processing, that contextualize language, that integrate skills, and that point toward authentic, real-world purposes. Experiential learning techniques tend to be learner-centered by nature. Examples of student-centered experiential techniques would include hands-on projects, computer activities, research projects, cross-cultural experiences, field trips and other “on site” visits, role plays and simulations. Experiential learning tends to put an emphasis on the psychomotor aspects of language learning by involving learners in physical actions into which language is subsumed and reinforced. Through action, students are drawn into a utilization of multiple skills.

- The Episode Hypothesis is an approach to language teaching devised by John Oller, closely related to François Gouin’s Series Method. The episode hypothesis is a form of language teaching where learners are motivated to continue reading and to become more involved in the content than in the language, therefore increasing its episodic flavor.

- Task-based curricula differ from content-based, theme-based and experiential instruction in that the course objectives are somewhat more unabashedly language-based. While there is an ultimate focus on communication and purpose and meaning, nevertheless goals are linguistic in nature. They are not linguistic in the traditional sense of just focusing on grammar or phonology, but by maintaining the centrality of functions like greeting people, expressing opinions, requesting information [2, p. 8].

So, we have considered five different ways to approach the integration of the four skills. The principal idea here is to assume that most successful interactive techniques will include several skill areas. Let’s look at those four components to become aware of goals and problems and issues and trends that relate to each of the four modes of communication.

The importance of listening in language learning can hardly be overestimated. Through reception, we internalize linguistic information without which we could not produce language. In classrooms, students always do more listening than speaking. Listening competence is universally “larger” than speaking competence. Much of our language technology teaching energy is devoted to instruction in mastering English conversation. It is noted, that numerous other forms of spoken language are also important to incorporate into a language course. In monologues, when one speaker uses spoken language for any length of time, as in speeches, lectures, readings, news broadcasts the hearer must process long stretches of speech without interruption. The stream of speech will go on whether or not the hearer comprehends. Unplanned monologues (impromptu lectures and long “stories” in conversation) exhibit more redundancy which makes for ease in comprehension, but the presence of more performance variables and other hesitations can either help or hinder comprehension.

The dialogues involve two or more speakers and can be subdivided into those exchanges that promote social relationships and those for which the purpose is to convey propositional or factual information. In conversations between or among participants who are unfamiliar with each other, references and meanings have to be made more explicit in order for effective comprehension to take place.

It should be noted, that listening and speaking skills are closely intertwined. The interaction between these two modes of performance applies especially strongly to the most popular discourse category in the profession: conversation. The characteristics of spoken language can make oral performance easy as well as, in some cases, difficult. Let’s consider what makes speaking difficult: fluent speech is phrasal, not word by word; the speaker can make meaning clearer through the redundancy of language; students who don’t colloquial contractions can sometimes develop a bookish quality of speaking that in turn stigmatizes them. One of the advantages of spoken language is that the process of thinking as we speak allows us to manifest a certain number of performance hesitations, pauses, backtracking, and corrections. For example, in English our “thinking time” is not silent, but rather we insert certain “fillers”: uh, um, well, you know, I mean, etc. One of the most salient differences between native and nonnative speakers of language is in their hesitation phenomena. Another salient characteristic of fluency is rate of delivery. One of our tasks in teaching spoken English is to help students to achieve an acceptable speed along with other attributes of fluency. With the obvious connection

between listening and speaking, six similar categories apply to the kinds of oral production that students are expected to carry out in the classroom.

- Imitative is focused on some particular element of language form that the purpose of meaningful interaction. In imitative categories, the speaking classroom may legitimately be spent generating “a human tape recorder” speech. Such drilling offers the students opportunity to listen and to repeat certain strings of the language orally that may pose some linguistics difficulty, either phonological or grammatical.

- Intensive speaking includes any speaking performance that is designed to practice some phonological or grammatical aspect of language.

- Responsive. The classroom activity encourages the short replies to teacher or students-initiated questions or comments. These replies are usually sufficient and do not extend into dialogues.

- Transactional language, carried out for the purpose of conveying or exchanging specific information. Such conversation may have more of negotiative nature to them than do responsive speech.

- Interpersonal carried out more for the purpose of maintaining social relationships than the transmission of facts and information.

- Extensive. Students are called on to give extended monologues in the form of oral reports, summaries, or perhaps short speeches.

The written word surrounds us daily. It confuses us and enlightens us, it depresses us and amuses us, it sickens us and heals us. Reading ability will best be developed in association with writing, listening, and speaking activity. Let’s consider now oral and silent reading. At the beginning and intermediate levels, oral reading can: serve as an evaluative check on bottom-up processing skills, double as a pronunciation check, and it can serve to add some extra student participation if you want to highlight a certain short segment of a reading passage. Silent reading may be subcategorized into intensive and extensive reading. Intensive reading is usually a classroom-oriented activity in which students focus on the linguistic or semantic details of a passage. Intensive reading calls students’ attention to grammatical forms, discourse markers, and other surface structure details for the purpose of understanding literal meaning, implications, rhetorical relationships. Extensive reading is carried out to achieve a general understanding of a text. All pleasure reading is extensive. The latter, especially, sometimes involves skimming and scanning as strategies for gaining the general sense of a text. At other times, after students have done some pre-

reading activity, skimmed for the gist, and scanned for some key details, extensive reading is quite simply a relatively rapid and efficient process of reading a text for global or general meaning [3, p. 56].

Good writing skills are essential for success in the workplace. Whether it's emails, project reports, or sales proposals, content full of typos, grammatical errors, and poorly constructed sentences suggests a similar attitude towards work. Thus, along with improving communication, understanding the significance of writing skills can also influence how you are perceived at the workplace in terms of:

- Being Professional: With effective writing skills, your message can be understood by your peers in a better way. Writing clear messages makes it easier for others to understand your ideas and thoughts.

- Proving your ability at the workplace: Whether your job requires a lot of writing or not, people may remember even a few grammatical errors and spelling mistakes from your content. And these minor mistakes may make you seem less capable at the workplace.

- Boosting professional confidence: Each content piece has a motive. A well-written business proposal entices investors and probable partners. Clear and to-the-point emails can further impress possible buyers. And your well-crafted reports will fascinate your manager.

Trends in the teaching of writing have conceded with those of teaching of other skills, especially listening and speaking. It should be emphasized, that there are three issues will be highlighted for our consideration as you prepare to teach writing skills.

1. Process vs. product. The product and process approaches originally appeared in education as different strategies for approaching writing in the classroom. Let's consider what is termed the process approach. Process approaches do most of the following:

- focus on the process of writing that leads to the final written product;

- help student writers to understand their own composing process;

- help them to build repertoires of strategies for prewriting, drafting and rewriting;

- give students time to write and rewrite;

- place central importance on the process of revision;

- let students discover what they want to say as they write;

- give students feedback throughout the composing process to consider as they attempt to bring their expression closer to intension;

- encourage feedback both from the instructor and peers;

- include individual conferences between teacher and student during the process of composition.

We can personally appreciate what it means to be asked to write something – say, a letter to an editor, an article for a newsletter, a paper for a course we're talking – and to allow the very process of putting ideas down on paper to transform thought into words, to sharpen our main ideas, to give them structure and coherent organization. As our first draft goes through perhaps several steps of revision, our thesis and developing ideas more and more clearly resemble something that we would consider a final product.

Writing as a product entails the teacher setting forth standards in terms of rhetoric, vocabulary use, organization, etc. The product is the ultimate goal; it is the reason that we go through the process of prewriting, drafting, revising, and editing.

2. Contrastive rhetoric is the study of the ways in which the rhetorical structures of a person's native language may interfere with efforts to write in a second language. The basic concept of contrastive rhetoric was introduced by linguist Robert Kaplan in his article "Cultural Thought Patterns in Intercultural Education". It should be noted, that no one can deny the effect of one's native culture, or one's predispositions that are the product of years of schooling, reading, writing, thinking, arguing, and defending. But new research studies tackle the issue of contrastive rhetorical traditions.

3. Authenticity writing is when we ask our students to write in their own voices to audiences outside of the classroom, for a real-world purpose, and on topics of significance. When our students write authentic pieces, they may write for the purposes of informing an audience, persuading readers to agree with their position, debating an issue, or presenting a solution to a problem. Whatever the purpose, authentic writing is in a real world format such as an article, letter, book, interview, or business report. When our students write for real reasons they are empowered, motivated, and inspired to communicate effectively.

It is obvious, that students learn to write in part by carefully observing what is already written. That is, they learn by observing, or reading, the written word. By reading and studying a variety of relevant types of text, students can gain important insights both about how they should write and about subject matter that may become the topic of their writing.

Conclusions. The process of learning a foreign language is accompanied by certain difficulties due to the peculiarities of the subject (psychological

aspect of the transition from one language to another ("language barrier"), interlingual interference ("native language – foreign language"). On the way to overcome these difficulties and rationalize the educational process, the search for and determination of the most effective forms of work and ways to

enhance speech activity in accordance with the age characteristics of students is decisive. After all, the better students master oral and written speech, reading and listening skills, the more successful their work at the university in general and a foreign language in particular will be.

REFERENCES:

1. Richards, J. C. & Rodgers, T. S. Approaches and methods in language teaching. Cambridge, UK: Cambridge University Press 2001.
2. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. № 56. С. 6-10.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. *Інтерактивні технології навчання*. Київ, 2004. 192 с.

УДК 811.112.2'272'367.32:82.0–84

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.16>

МОДАЛЬНА СІТКА В ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКИХ СЛОГАНІВ ТА СЕНТЕНЦІЙ

MODAL GRID IN GERMAN SLOGANS AND SENTENCES

Мамедова А.І.

orcid.org/0000-0002-8014-6872

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри викладання другої іноземної мови

Запорізького національного університету

Курохтіна А.М.

orcid.org/0000-0002-7820-0403

старший викладач кафедри викладання другої іноземної мови

Запорізького національного університету

Інформація та форми її пред'явлення займають важливе місце у житті сучасної людини. Слогани та сентенції, будучи мінітекстами, у стислій формі акумулюють інформацію про людину та світ, який її оточує. Загальна тенденція гуманітарної парадигми знання до соціокультурного вивчення мовленнєвої діяльності демонструє підвищений інтерес саме до мовного картинування світу вербальними засобами. Незважаючи на те, що феномен модальності має давню історію освоєння лінгвістикою, в цій розробці категорія розглянута на прикладі текстів німецьких сентенцій та слоганів, в яких відображено специфіку національних характерів і ціннісних орієнтирів етносу. Модальність віддзеркалює відношення змісту висловлення до реальної дійсності, відношення суб'єкта мовлення до дії. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що всі тексти слоганів та сентенцій організовано як мінітексти. В мінітекстах презентовано фактично весь вербальний арсенал модальних засобів. Традиційно виділяють внутрішню та зовнішню модальність. Якісний склад внутрішньої модальності заявлено такими формантами, як індикатив, кон'юнктив та імператив. Індикатив виступає презентантом реальності дії сьогодення; імператив є маркером спонукальної, а кон'юнктив – формантом нереальної умовно-бажаної реальності. Внутрішню модальність декларують модальні дієслова, слова та частки з модальним значенням. Конструкції зі складним предикатом, де першою частиною виступають модальні дієслова, становлять найбільш численну групу формантів зовнішньої модальності. Тексти сентенцій презентують весь спектр модальних дієслів. Роль формантів зовнішньої модальності відіграють і модальні слова та слова, які несуть на собі конотативне навантаження. Саме вони підсилюють емоційний вплив на читача. Простота слоганів та сентенцій зумовлено лаконічністю викладу, що, у свою чергу, передбачає особливі поєднання засобів обох типів модальності, тобто поєднання імперативу та індикативу з модальними словами та сталими виразами.

Ключові слова: слоган, сентенція, модальність, внутрішня модальність, зовнішня модальність.

Information and forms of its presentation occupy an important place in the life of modern man. Slogans and maxims, being mini-texts, accumulate information in a concise form about a person and the world around him. The general tendency of the humanitarian paradigm of knowledge to the socio-cultural study of speech activity shows an increased interest in the linguistic picture of the world by verbal means. Despite the fact that the phenomenon of modality has a long history of linguistics, in this development the category is considered on the example of texts of German maxims and slogans, which reflect the specifics of national characters and values of the ethnic group. Modality reflects the relationship of the content of the statement to reality, the relationship of the subject of speech to the action. Analysis of the factual material allows us

to state that all the texts of slogans and sentences are organized as minitext. In mini-texts, virtually the entire verbal arsenal of modal means is presented. Traditionally, there are internal and external modality. The qualitative composition of the internal modality is stated in such formats as indicative, conjunctive and imperative. The indicative acts as a present of the reality of today's action; the imperative is a marker of motivation, and the conjunctive is a marker of unreal conditionally desired reality. Internal modality is declared by modal verbs, words and particles with modal meaning. Constructions with a complex predicate, where the first part is modal verbs, are the most numerous group of formants of external modality. Sentence texts present the whole spectrum of modal verbs. The role of formants of external modality is played by modal words and words that carry a connotative load. They enhance the emotional impact on the reader. The simplicity of slogans and sentences is due to the conciseness of the presentation, which, in turn, involves special combinations of means of both types of modality, the combination of imperative and indicative with modal words and fixed expressions.

Key words: slogan, sentence, modality, internal modality, external modality.

Постановка проблеми Сучасне життя відзначено досить високим темпом життя, що задекларовано в інформації та у формі її пред'явлення. Слогани і сентенції є своєрідною рефлексією на процеси та поняття, пов'язані з важливими явищами сучасного світу. Саме у цих мінітекстах, чим і є слогани та сентенції, у досить стислій формі подається великий обсяг інформації. Досить важливим є також і те, як подається інформація, яке емоціональне навантаження вона демонструє, тобто модальність. Саме тексти німецьких слоганів і сентенцій (далі СіС) стали **об'єктом** нашої роботи, а її **предметом** – модальна сітка в текстах слоганів та сентенцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Щодо самого феномена модальності, то можна стверджувати, що він має давню історію освоєння лінгвістикою. Він був введений Аристотелем, одержав свій розвиток у роботах І. Канта. У мовознавстві модальність виступає як „одно із найважливіших і провідних комунікативних аспектів речення й висловлення“ [1, с. 31]. Так А.П. Загнітко розглядає модальність як „реальність чи нереальність дії“ [2, с. 115]. Зазвичай модальність виступає як семантико-прагматична категорія, що характеризує ставлення мовця до дійсності [3, с. 6-12].

Говорячи про категорію модальності, можна виділити такі її основні ознаки: модальність характеризує відношення змісту висловлення до реальної дійсності, відношення суб'єкта мовлення до дії.

Традиційно виділяють внутрішню та зовнішню модальність. Конституантами внутрішньої модальності виступають індикатив, кон'юнктив та імператив, зовнішню декларують стійкі словосполучення з граматичною спрямованістю, модальні слова та частини мови, які виконують модальну функцію [4, с. 237]. Відразу ми також визначимо й те, що імператив ми будемо розглядати як внутрішню модальність, незважаючи на те, що багато лінгвістів не відносять його до модальності зовсім.

У лінгвістичних розвідках модальність розглядалась на прикладі текстів та мінітекстів. У сучасній лінгвістиці фактично відсутні роботи,

пов'язані з цією категорією на прикладі текстів слоганів та сентенцій. Саме цим і визначається **актуальність** цієї розвідки. **Метою** є детальний аналіз внутрішньої та зовнішньої модальності та їх конституентів.

Постановка завдання Досягнення мети дослідження передбачає виконання наступних завдань:

- проаналізувати корпус слоганів і сентенцій,
- їх с точки зору внутрішньої та зовнішньої модальності;
- виділити їх основні форманти.

Найбільш продуктивною у текстах СіС виступає внутрішня модальність (82%) (див табл. 1):

Таблиця 1

Модальні засоби в текстах СіС

Модальність	Кількість	
Внутрішня	123	82%
Внутрішня + Зовнішня	24	16
Зовнішня	3	2%
Разом	150	100%

Це пояснюється тим, що аналізовані тексти описують або фіксують ту чи іншу життєву ситуацію:

Ich hasse es, wenn die Stimmen in meinem Kopf verstummen sind. Dann weiß ich nicht, was die Penner planen (Я ненавиджу, коли голоси в моїй замовкють. Тоді я не знаю, що ці бомжі планують).

Формантами внутрішньої модальності виступають: індикатив, кон'юнктив та імператив. **Індикатив** в текстах слоганів та сентенцій констатує реальність дії сьогодення, щоб спростувати факт здійснення дії:

Glück ist, wenn man gesund ist. Und wenn die, die wir lieben, auch gesund sind. (Щастя – це коли ти здоровий. І коли всі, кого ти любиш, здорові).

Імператив є маркером спонукальної модальності. Завдяки йому дотримується інтенція мовця при вирішенні той чи іншого завдання. У випадку з текстами СіС – це спонукання читача до активної дії:

Glaube an Wunder; Liebe und Glück! Schau nach vorn und nicht zurück! Tu, was du willst, Und steh dazu,

Denn dein Leben lebst nur du! (Вір в чудеса, любов і щастя! Дивись вперед, а не назад! Роби, що хочеш, і тримайся, бо тільки ти живеш своїм життям!)

В імперативі найбільш частотною є форма другої особи однини, що пояснюється, на наш погляд тим, що інтенція направлена на читача, який сприймає все по своєму. До того ж завдяки цьому досягається певний ступінь внутрішнього сприйняття запропонованого тексту:

Finde immer Zeit für die Dinge, die dich daran erinnern, wie schön das Leben ist (Завжди знаходьте час для речей, які нагадують вам, як прекрасно це життя).

Цікавою формою імперативу виступає і інфінітив дієслів. Найбільш часто це спостерігається на вивісках та плакатах:

Einfach tun, was richtig ist. Einfach lassen, was nichts bringt. Einfach sagen, was man denkt. Einfach leben, was man fühlt! Einfach ist nicht leicht! Einfach ist am schwersten! (Просто робить те, що правильно! Просто залиш те, що не працює. Просто скажіть то, що думаєте. Просто – не легко! Легко – найважче!)

Кон'юнктив виступає формантом нереальної умовно-бажаної реальності. В текстах слоганів та сентенцій він виступає як особисте ставлення до навколишніх явищ або як спонування до певних дій тих, на кого спрямована ця інформація:

Ich wäre auch lieber reich als sexy, aber... was soll ich machen? (Я вважаю за найкраще бути багатим, ніж сексуальним, але що мені робити?...)

Поряд із внутрішньою в текстах СіС представлена і зовнішня модальність (3%). Найбільш численну групу формантів зовнішньої модальності становлять конструкції із складним предикатом, де першою частиною є модальне дієслово:

Jeder muss an etwas glauben, Und ich glaube, ich trinke noch einen (Кожен має у щось вірити, я вірю, що я вип'ю ще) .

Модальні дієслова, як форманти зовнішньої модальності, представлені фактично всім своїм арсеналом:

Das Glück muss entlang der Straße gefunden werden, nicht am Ende des Weges; Wer nicht will, findet Gründe. / Wer will, findet Wege (Щастя треба шукати на дорозі, а не в кінці шляху. Той, хто не хоче, шукає причину. Хто хоче, шукає можливість). Was du im Herzen trägst, kann dir niemand nehmen (То, що ти маєш в серці, в тебе ніхто не зможе забрати).

Домінантами у цьому списку модальних дієслів виступають müssen, können, wollen:

Alles, was man nicht im Liegen machen kann, muss bis morgen warten (Все, що не можна

робити у ліжку, може зачекати до завтра); Ich mag Köpfe, die mitdenken können, einen Mund, der argumentieren, lachen, küssen und Blödsinn quatschen kann. Ich mag Ohren, die einfach mal zuhören können und auch Zwischentöne registrieren. Ich mag Augen, die mehr sehen als den ersten Eindruck... (Мені подобаються голови, які вміють думати самостійно, рот, який аргументує, сміється, цілує, може казати дурниці. Мені подобаються вуха, які вміють просто слухати, а також реєструвати нюанси. Мені подобаються очі, які бачать більш, ніж здається на перший погляд). Wenn ich tanzen will, dann tanze ich so, wie es mir gefällt (Якщо я бажаю танцювати, я буду танцювати так, як це мені подобається).

Частотність саме цих модальних дієслів пояснюється на наш погляд тим, що вони найбільш чітко описують відношення до життєвих ситуацій, які є темами слоганів та сентенцій.

У багатьох текстах можна спостерігати, що одночасно у СіС працюють декілька модальних дієслів:

Dein Körper kann alles schaffen. Es ist dein Geist, den du überzeugen musst! (Ваше тіло може все. Це – твій дух, який ти можеш переконати!)

Особливу роль формантів зовнішньої модальності відіграють модальні слова або частини мови, які несуть на собі особливе конотативне навантаження, що підсилює емоційний вплив текстів на читача:

Alles wird gut! Nein! Manchmal wird nicht mehr alles gut... Sondern anders! (Все буде добре! Ні! Іноді не все буде добре... А скоріш – інакше!)

Так, у цьому тексті синергетично поєднуються модальне навантаження декількох слів: заперечення „Nein!“ підсилюється словосполученням „nicht mehr“, а протиставлення „sondern anders!“, дає можливість вибору, тобто головна думка цієї сентенції припускає різний тип реагування на неї.

Модальні слова або частини мови, які виконують цю роль та являються формантами зовнішньої модальності, відрізняються різноманітними своїх відтінків. Найбільш часто представлені в текстах сентенцій та слоганів модальні слова зі значення заперечення:

Wenn der Plan nicht funktioniert, dann ändere den Plan! Aber niemals das Ziel! (Якщо план не працює, тоді змни цей план! Але ніколи мету!); Heute tu ich mal ganz nicht! Nix! (Сьогодні я нічого не роблю. Нічого!). Ці заперечення мають у текстах не негативне, а позитивне значення.

Модальне значення заперечення відіграють і паралельні конструкції с прислівником „ohne“:

Ein Haus ohne Katze ist wie ein Garten ohne Blumen (Хата без кішки – як сад без квітів) або Ein Haus ohne Tiere ist wie ein Himmel ohne Sterne (Хата без тварин – як небо без зірок).

Модальними словами виступають і питальні слова:

Waaaaaaaaaas... Schon wieder Montag! (Щооооооооо... Вже знову понеділок?).

Не можна ні замітити, що додатковим виразником модальності у цьому тексті є багаторазове повторення літери «а», що тільки посилює питальну інтонацію, тобто інтенцію подиву. Інтенція спонукальності представлена у наступному тексті, де представником модальності виступає іменник „Hilfe!“: *HIILLFFEEEE! Warum kann der Tag nicht warten, bis ich ausgeschlafen habe... (Допоможіть! Чому день не може почекати, доки я висплюся?)*

Розмаїтість засобів вираження зовнішньої модальності заявлена і підсилювальною часткою „zu“:

Es ist nicht zu spät (Ще не пізно!). Характерними представниками модальності є й такі модальні слова, які „schön“: *Schön, dass es dich gibt! (Чудово, що ти є!)* — позитивна конотація; „bisschen“: *Ich bin nicht alt. Ich bin schon ein bisschen länger jungt als andere (Я не старий. Я тільки трошки довше молодий ніж інші)* – зменшувальна інтонація.

Відразу треба відзначити, що досить часто зовнішня модальність посилює внутрішню модальність в текстах:

Ich mag es, wenn ich nicht aufpassen muss, was ich sage. Dann weiß ich, dass ich Zeit mit Richtigen bringe (Мені подобається, коли мені не потрібно

бути обережним, коли я говорю. Тоді я знаю, що провожу час з потрібними людьми).

Слогани та речення як мінітексти демонструють симбіоз обох типів, де внутрішня та зовнішня модальність не перехрещуються, а взаємодіють одна з одною, підсилюючи конотативну свою направленість.

Так досить цікавим є поєднання наказового способу та стійких словосполучень:

Warte haben Macht! Gib immer auf sie Acht! (Зачекай з тим, щоб мати владу! Завжди пам'ятай про це!).

У даному тексті імператив підсилюється стійким словосполученням „Achtgeben“, що означає „Приділяти чомусь особливу увагу“, тобто порада, яка дана у цьому тексті – найважливіша, отже на неї треба звернути особливу увагу.

Підсилюють стійкі словосполучення і індикатив, тобто в тексті слогана одночасно зустрічаються форманти внутрішньої та зовнішньої модальності: *Ein Freund ist jemand, der dir aus dem tiefsten Loch, in das du gefallen bist, wieder heraushilft, dir Mut macht und zu dir steht, egal, was kommt! (Друг – це той, хто допоможе вам вибратися з найглибшої ями, до якої ви потрапили, надає вам мужності і стоїть поруч, незважаючи ні на що).*

Таким чином, ми можемо стверджувати, що спектр модальних засобів емпіричного матеріалу в текстах німецьких слоганів та речень включає до свого складу форманти всіх типів модальності: внутрішньої (індикатив, кон'юнктив, імператив), зовнішньої (модальні дієслова, слова і частки) та внутрішньо-зовнішньої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлов Л. М. Коммуникативная грамматика немецкого языка М. : Высшая школа, 1994. 256 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: морфологія. Донецьк : ДонНУ, 1996. 437 с.
3. Dieling K. Zur Funktion von Modalwörtern in Aufforderungen. Deutsch als Fremdsprache. 1988. №1 S. 6-12.
4. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис. М. : Гос. гуман. ун-тет, 2001. 800 с.

USE OF INTERNET RESOURCES IN TEACHING LISTENING TO STUDENTS OF NON-LANGUAGE FACULTIES

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ РЕСУРСІВ У НАВЧАННІ АУДІЮВАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Petruk N.O.,

orcid.org/0000-0001-7261-9070

*Assistant at the Department of Hotel and Restaurant and Tourist Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article highlights the concept of listening and discusses the main ways to use Internet resources in teaching listening to students of non-language faculties. On the basis of theoretical generalization of information resources the activation of educational and cognitive activity of students at the expense of the increased dynamics of training on professionally-oriented foreign language and intercultural communication is investigated. The process of listening is analyzed as the perception of speech by ear and its main components. This process consists of the simultaneous perception of language form and understanding of the content of the statement. The means used to teach listening directly in the process of foreign communication of non-language faculties are considered. Listening is characterized as an effective component of teaching students who come to an educational institution with different levels of language skills and training, with different attitudes towards a foreign language as a subject.

The main basic Internet services are analyzed, which help to create a virtual environment for teaching foreign language listening to students of non-language faculties, as this is required by the ever-changing content of modern society. Examples of the most relevant Internet platforms are described in detail, and how they help in the process of listening training; how they contribute to students' interest in further learning a foreign language. It is considered how Internet platforms can be used for teaching listening in classrooms and for independent work of students.

The effectiveness of teaching listening by requiring students to perform exercises to develop general communication skills is described. The practical significance of article is the possibility of using the proposed basic Internet services and educational Internet platforms in the development of speech skills of students of non-language faculties.

Key words: Internet resources, listening, students, non-language faculty, skype, e-mail.

У статті висвітлюється поняття аудіювання та розглядається основні шляхи щодо використання Інтернет ресурсів у навчанні аудіювання студентів немовних факультетів. На основі теоретичного узагальнення інформаційних джерел досліджується активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів за рахунок підвищеної динамічності навчання по професійно-орієнтованій іноземній мові та міжкультурній комунікації. Аналізується процес аудіювання як сприймання мовлення на слух та його основні компоненти. Цей процес складається з одночасного сприйняття мовної форми і розуміння змісту висловлення. Розглядаються засоби, які застосовуються для навчання аудіюванню безпосередньо у процесі іноземної комунікації немовних факультетів. Охарактеризовано аудіювання як ефективний компонент навчання студентів, що приходять до навчального закладу із різним рівнем мовних здібностей та підготовки, з різним ставленням до іноземної мови як до предмета.

Аналізуються основні базові послуги Інтернет, котрі допомагають у створенні віртуального оточення для навчання аудіюванню іноземної мови студентів немовних факультетів, адже цього потребує постійно мінливий зміст сучасного суспільства. Детально описуються приклади найактуальніших Інтернет платформ, та яким чином вони допомагають в процесі навчання аудіювання; як вони сприяють зацікавленості студентів в подальшому вивченні іноземної мови. Розглядається, як Інтернет платформи можна використовувати для навчання аудіювання на аудиторних заняттях і для самостійної роботи студентів.

Описується ефективність навчання аудіюванню шляхом обов'язкового виконання студентами вправ на формування загальних комунікативних навичок. Практичне значення статі полягає у можливості використання запропонованих базових послуг Інтернет та навчальних Інтернет платформ у розвитку мовленнєвих навичок у студентів немовних факультетів.

Ключові слова: Інтернет ресурси, аудіювання, студенти, немовний факультет, скайп, електронна пошта.

Formulation of the problem. The role of the Internet in teaching foreign languages is extremely high in modern conditions, when special attention is paid to the development of independent thinking, opportunities for search and analytical behavior of students. Learning foreign languages, having a distinctive feature – informativeness – implies active work with information, where a special role is given to critical and creative thinking. In recent years the Internet has

become a powerful source of such information. The Internet has a number of advantages for the education process: expanding the boundaries of the information field through the use of new learning tools; use of new forms of visual material; increase of cognitive activity and motivation of students; individualization of learning; intensification of the education process.

The global network offers both teachers and students who study English language many useful

resources. The use of these resources in educational process allows teaching them practical English.

Listening is an important component of learning a foreign language at all stages. You can achieve educational and developmental goals with this type of activity. In the process of listening, students learn to listen carefully to sound language and predict the meaning of audio text. This type of speech activity allows you to master the sound side of the language, its phonemic composition, intonation: rhythm, stress, melody.

The main purpose of teaching listening is to prepare students for language communication in natural conditions. If you do not hear and do not understand the speaker, you will not be able to give him an answer. Regular use of audio text has a positive effect on the cognitive sphere of students and allows better perceiving and understanding the text by ear.

Research analysis. The problem of developing listening skills is of interest to many researches. Many domestic and foreign scientists and methodologists, such as M. Tkachenko, L. Dmitrova, M. Tarashevsky, L. Johnson, R. Matthews and others, worked on the analysis of listening and its features.

The purpose of the work. Investigate the use of Internet resources in teaching listening to student of non-language faculties.

Results. In modern society the content of foreign language is changing. The amount of information that the students have to absorb has increased significantly, so it is important to use different information resources. Learning a foreign language in a non-language university is a complex process, the main purpose of which is a development of the student's personality, ability and desire to participate in intercultural communication in the language they learn and improve.

The global Internet network allows finding any information. With the help of Internet resources, the educational and cognitive activity of students is intensified due to the increased dynamics of learning. Students directly in the process of communication accumulate and consume knowledge of professional-oriented language and intercultural communication.

The basic set of Internet services includes:

- e-mail, teleconference, videoconference;
- the ability to publish your own information;
- access to information resources;
- reference directories: search, live communication on the network.

In practice, new teaching methods are used for listening by teachers, which include computer technology, Internet sites and Skype. Students are able to search for additional information at the Internet

and teachers – additional information in English classes.

The process of listening begins with the perception of speech, during which the listener converts sound (if he can see the speaker then visual) images through the mechanism of internal speech [4, c.137]. The presence of visual components during listening, which are perceived by the visual analyzer, have a positive effect on the process of perception and comprehension of the text by ear. The visual component effects on the cognitive sphere of the listener. Visual supports such as gestures and facial expressions help to understand the meaning of speech.

Well-known German researcher Barbara Leipz approved that the process of listening requires the joint work of many mental processes. Imagination, attention, thinking are activated during the perception of speech by ear. Therefore, the student should be focused, listen carefully and try to remember what he heard. The presence of unfavorable conditions for the recipient complicates the understanding of audio text [2, c.57].

For effective listening in the process of learning English, the teacher needs to create appropriate conditions. Students may have some difficulties while listening, so it is important to teach students to overcome difficulties by creating appropriate conditions in a foreign language environment.

Due to the use of Internet resources in foreign language classes simply requires a virtual environment, as it allows you to go beyond space and time, provides the opportunity to communicate with real speakers (native speakers) on various topics.

The materials of the global Internet can be used both in class with a group and for individual and independent work. Such work will be more interesting compared to traditional forms. In other words, online resources are a valuable information base for education. Students participate in testing and professional and personal interests. Students take part in competitions, held on the Internet, as well as chats, conferences, correspond with friends, and receive information on various issues.

Let's take a closer look at some computer technologies in English listening teaching that help students to develop a communicative component of professional foreign language competence while studying them directly in real life.

Internet sites allow the teacher to solve a number of problems; to form reading skills, enrich vocabulary; to form a stable motivation to learn English; broaden the student's horizons. Thus, in the study of English, the use of Skype is of great importance, which forms an interest in linguistic facts, develops

an interest in penetrating the meaning of sentences, the desire to use them independently. With a help of Skype you can send files, create a notebook, and get information. In addition, it gives students the opportunity visually communicate with native speakers in real time, which promotes the development of English speech skills, expands vocabulary, helps to learn grammar. Skype as the website helps to organize independent and research work of students, increase their motivation.

Thanks to the variety of information resources on the Internet, students can perform various tasks of research. With the help of new information technologies it is possible to use the scientific and educational potential of leading universities more actively, the opportunity to organize distance learning courses, expand the audience of students.

The importance of e-mail and blogging in the learning process should also be noted. The advantages of this technology are the development of written speech, mastering intercultural communication. A foreign language teacher is more interested in the communicative potential of e-mail, which is the most common form of communication on the Internet and includes the transmission and exchange of messages and files over a computer network. With the help of e-mail we have the opportunity to interact directly and very effectively with teachers, native speakers and friends. Recently the possibilities of blogging have expanded. When working with them there is a perception of non-verbal means of communication, which is of great importance in the process of communication. Students repeat gestures, facial expressions of the speaker, which makes the language more natural [5, c.35].

Nowadays, the emphasis is on independent work, which became possible with the advent of Internet resources. Let's consider some of them in more detail:

1. TED (Technology, Entertainment, Design) [6] – is an online platform that provides access to many conferences of leading experts in science, art, politics, design, business, culture, global issues, technology and entertainment. The main idea of the conference is to spread unique idea («ideas worth spreading»). On this official website TED.com you can find recordings of speeches by the most prominent speakers. The lectures have been translated and licensed, which allows their free use.

The system of working with the site, as with any other audio text, is the following scheme: “sound-text-sound”. First, students are offered to watch the video text without subtitles and understand the basic meaning. This is followed by a detailed analysis of

the text with subtitles, and if desired, you can do some additional lexical and grammar tasks.

Thus, there is an auditory-visual combination, simultaneous transmission of sound and images, which promotes the development of skills and abilities of speech perception by ear and is a stimulus for communication between students in the following discussion of the video.

2. Esl-lab.com [7] – is a platform with audio texts for development and improving listening skills at three levels based on content, voice, vocabulary and natural speed. Listening tasks can be divided into three categories: easy for high-beginning students, intermediate for intermediate-level learners and difficult for advanced-level learners. A combination of adult, teenage, and children's voices are included. You should also pay attention to the fact that on the site you can find English idioms, language games, videos, dictionaries and quizzes that make the process of learning a foreign language more interesting.

3. BBC Podcasts[8] – is a BBC radio station with a variety of topics that students can listen to without subtitles. It is useful to listen to audio materials, because they “dive in” the listener in authentic environment, activating acquired knowledge.

It should be noted that in BBC Learning English – 6 minutes English podcast presenters are native speakers, so it is possible to listen and learn the language in the form in which it is used by ordinary people in English-speaking countries. Audio material can be divided into three levels: elementary, lower-intermediate and intermediate, upper-intermediate. Accordingly, the pace of speech dialogues varies, depending on the level of language training. You can also find explanations of new words and expressions. All explanations are in English only. Another advantage of BBC Learning English is that scripts are added to podcasts (a text version of the language).

With the help of Internet resources students research, analyze and synthesize information, perform additional tasks at a convenient time for them, expand vocabulary, use Skype to solve issues with the teacher; participate in distance learning; perform work, perceive correctly the language, gestures and facial expressions of the teacher, gain skills and abilities to work in the information environment, using information technology.

The materials of the global Internet contribute to the formation of students' communicative component of professional foreign language component in their direct learning in real time. Many professional-oriented texts are taken from the Internet to quickly

enter live vocabulary and improve communication skills. Another advantage of using the Internet in the learning process is the verification of students' mastery of the material passed by means of testing in real life. According to E. Y. Matsevich and A. A. Flaxman, "in a certain number of audit classes, such foreign language teaching is the most productive, because it contains the element of live communication, harmoniously combining active and passive learning, promotes access to active foreign language skills." [2, c.79]. This is due to the fact that foreign language teaching is based on the interaction of a student who is learning a foreign language with a computer and a teacher in class. As we see the teacher must not only motivate students to use modern innovative technologies in the performance of certain tasks, but also use this technology to improve their skills [2, c.79].

The effectiveness of listening training is closely connected with the mandatory performance of exercises by students to develop general additive skills.

Audio texts for listening should correspond to the content of the research topic in oral speech, because more complex content includes a lot of unfamiliar vocabulary, it makes more difficult to understand the meaning of the text. Listening involves the perception of audio text as a whole message, rather than an understanding of individual phrases. [5, c.279].

This understanding depends on the student's ability to understand the meaning of individual words and phrases. This is the moment of transition from the phrasal to the textual comprehension and leads to the clarification of the general meaning of speech perceived by the ear [5, c.257].

Work on the development of listening skills should take place during the entire period of study of students. It is advisable to give listening tasks at each lesson (if thematic planning and time allows) so students will get used to authentic speech. It is very important, because students of non-language specialties usually do not have enough of this practice.

Listening practice should take place in stages according to the knowledge of students. Before listening directly to the audio text, students should be

directed to possible lexical and grammatical difficulties in the listening material. This will make the task easier for students and help to overcome certain difficulties. Regular use of audio text has a positive effect on cognitive sphere of students and allows them to better understand the text by ear.

Conclusions. Summing up, we can draw the following conclusions. Thanks to the unique invention of the 20th century – the global Internet – we are given the opportunity to develop personality, to get an education without leaving home, to communicate with people and to bring together cultures. Today the activities of foreign language teachers and students are not limited to the classroom system of education, it goes beyond the classroom, educational institution, city and country. Information technologies contribute to the creation of an open information space, which is based on the principle of interactivity and co-creation of participants in the educational process. New information technologies are actively used in the process of forming students' professional foreign language competence. This allows you to solve several problems:

- 1) optimize the learning process;
- 2) improve the quality of listening training;
- 3) give an opportunity to communicate with native speakers;
- 4) increase motivation to learn foreign languages, which is most relevant for student of non-language specialties ;
- 5) give an opportunity to use new sources of information.

Listening is the understanding of speech by ear. It is extremely important, because it is the basis of communication, the mastery of oral communication begins with the listening practice. There are some difficulties with the perception of oral speech, so the teacher and students must be responsible. They should pay enough time to listening practice regularly, and do it step by step.

The use of the Internet, in our opinion will contribute to the formation of general and professional competencies of specialists, improve the quality and training in a non-language university.

REFERENCES:

1. Bigunyak O. R. Fundamentals of teaching English in higher education: reference book. Kyiv: Osnova, 2016. 250 p.
2. The use of distance learning technologies in the teaching of foreign languages: in 3 v. / head ed. S. B. Sobol. Novgorod: Velikie reki, 2012 V. 2. 423 p.
3. Oskoboyna R. L. Basics of listening training: textbook. Kyiv: Osnova, 2014. 340 p.
4. Petrova O.I. Listening and its problems: textbook. Kyiv: Svit znan, 2008. 130 p.
5. Tarnapolsky O. B. Methods of teaching foreign language speech activity in a higher language institution of education: textbook. Kyiv: INCOS, 2006. 248 p.
6. TED: Ideas Worth Spreading: web-site. URL: <https://www.ted.com/> (date of application: 08.02.2022)

7. Randall's ESL Cyber Listening Lab – English Listening: web-site. URL: <https://www.esl-lab.com/> (date of application)

8. BBC Learning English – 6 Minute English: web-site. URL: <https://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/features/6-minute-english> (date of application)

УДК 811.111'42:328.161.2 – 316.46.058

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.18>

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ МЕТАФОР В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ

PECULIARITIES OF SPACE METAPHORS FUNCTIONING IN THE POLITICAL DISCOURSE OF THE UK PARLIAMENTARY DEBATES

П'єцух О.І.,

orcid.org/0000-0002-6944-7981

доктор філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Статтю присвячено дослідженню вербальної реалізації просторових характеристик у межах політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії завдяки функціонуванню базових метафоричних репрезентацій політики як руху та шляху. Такі метафори слугують відображенню ключових політичних, соціальних, економічних та культурних подій, явищ життя британського суспільства. Зокрема, у статті розглянуто лінгвістичні та екстралінгвальні особливості формування та функціонування цієї метафоричної моделі під час засідань Палати Громад у період пост-Тетчеризму незалежно від провладної партії. У цьому дослідженні обґрунтовано використання метафоричних репрезентацій шляху і руху, які сприяють ефективності та результативності висловлень комунікантів, формують певний імідж політичних лідерів, акцентують увагу на представленій під час обговорень у парламентській залі інформації. У ході дослідження вербальної репрезентації метафори руху і шляху проаналізовано шляхи їхнього сприяння посиленню влучності, виразності та послідовності аргументації комунікантів, метою яких стає гостро негативна характеристика діяльності опонентів політичної комунікації та намагання утримати домінуючу позицію під час дебатів. Загалом політична сфера характеризується частотним вживанням різноманітних метафоричних репрезентацій, які становлять підґрунтя маніпулятивного впливу як на учасників дебатів, активно залучених до обговорень у парламентській залі, так і на потенційних виборців, для яких учасники дебатів намагаються створити підвищено позитивний імідж власної політичної сили і максимально дискредитувати опонентів політичної комунікації.

Ключові слова: метафора, політичний дискурс, парламентські дебати, донорський домен, реципієнтний домен, пропозиційна структура, метафоричне значення.

This article concentrates on the studying of verbal representations of space via the basic metaphorical representations of movement and way in the political discourse of the British parliamentary debates. Such metaphors reflect the key events and phenomena of the societal life in the UK. The analysis determines cognitive background and extralinguistic factors influencing the usage of metaphoric models in the British parliamentary debates that stimulate public attention and promote communicants dominance in the discussions in the House of Commons. Such debates represent the events and phenomena regardless the party that gains majority in the UK parliament. In general political sphere is characterized by high metaphoricity that gives more significance to the information represented by the communicants of the parliamentary debates in the UK and intensifies its importance in making further decisions by the MPs. The research demonstrates how the MPs use some basic universal metaphorical representations in their debates. This paper deals with the peculiarities of donor domains and the recipient domain POLITICS integration in the UK parliamentary debates. Donor domains provide the recipient domain POLITICS with language signs that form the basis of metaphors. The language means involved in the creation of the new associations are evaluative, emotive and expressive lexemes as well as phraseological units for intensifying the meaning of the provided speeches in the UK parliament. This research also deals with the extralinguistic factors that include the events and phenomena related to the political, economic and social spheres. The paper analyses the Hansards of the UK parliament. Such debates represent the events and phenomena of the post –Thatcher period.

Key words: metaphor, politics, parliamentary debates, source domain, target domain, metaphorical meaning.

Постановка проблеми. А. М. Баранов і О. Г. Казакевич стверджують, що когнітивна сила метафори робить її незамінним інструментом при пошуку рішень нових проблемних ситу-

ацій. Метафоричне мислення в політиці – ознака кризисного мислення у складній проблемній ситуації, вирішення якої вимагає значних зусиль від когнітивної системи людини з засвоєння нових

знань та їхньої переробки для побудови множинності варіантів дій і вибору правильної альтернативи [1, с. 17]. Різноманітні метафоричні моделі, відображаючи сприйняття політичної реальності певного народу, демонструють тенденцію до змін під впливом соціально-політичних подій та явищ на різних етапах розвитку суспільства [2, с. 45]. Оперативність метафор до рефлексії подій, явищ, феноменів життя суспільства посилює їхню здатність конструювати політичну реальність та впливати на формування політичної картини світу адресатів політичного дискурсу. Їхня ефективність, маніпулятивний потенціал у межах політичного дискурсу полягає в здатності адекватно висловлювати ціннісно-значущий для соціальних груп зміст політичної діяльності [3; 4; 5]. Конкретний донорський домен є відправною точкою розгортання різноманітних метафоричних сценаріїв, що слугують для відображення цінностей, оцінок та інтенцій учасників комунікації [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Функціонуванню метафори у політичній комунікації, її особливостям, маніпулятивності та впливовості присвячено праці багатьох дослідників, зокрема Дж. Лакоффа, М. Джонсона, В. Кеннеді, А. М. Баранова, С. Н. Муране, А. Мусолффа, Й. Цинкена, Л. М. Синельникової, Г. М. Яворської, Л. О. Ставицької та ін. Специфіку втілення систем концептуальних метафор на різних етапах розвитку суспільства та їхній зв'язок із національною картиною світу проаналізовано в роботах Н. Д. Арутюнової, В. Клемперера, М. Мінського, Г. Г. Почепцова, Х. Ортега-і-Гассет та ін. Проте незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених аналізу метафоричних моделей, дослідження домінантних метафоричних репрезентацій, які відображають головні суспільно-політичні події й явища, представлені у межах політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії, ще не було предметом комплексного дослідження сучасних лінгвістичних студій.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні реалізації метафоричних репрезентацій політики як шляху та руху в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії. До завдань статті належать: аналіз когнітивного підґрунтя метафор політики як шляху та руху; специфіки їхньої мовної реалізації на мовному матеріалі; характеристика чинників їхнього відображення в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

Виклад основного матеріалу. Парламентські дебати складають складну багатоаспектну комунікативну подію, що проводиться в формі поступового розгортання та із чітким встановленням часових і тематичних меж, передбачає залучення великої кількості комунікантів, які мають чітко детерміновані статусно-ієрархічні ролі та входять до дискурсивного поля дебатів, об'єднуючись на основі спільних інтересів та вирішуючи обговорювані суспільно-політичні проблеми [7, с. 46].

Важливим параметром ефективності проведення парламентських дебатів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії стають просторові характеристики учасників дебатів, які зумовлюють їхні номінації та демонструють їхні ролі у політичному житті країни. Проте, просторовий чинник впливає не лише на вимір дистанції влади у британському парламенті, зумовлюючи також і комунікативну взаємодію представників різних політичних партій. На думку С. І. Потапенка, простір слугує тлом для орієнтування людини на різних рівнях узагальнення [8, с. 21]. Просторові параметри безпосередньо здійснюють вплив і на систему мовних позначень, що обумовлено, як стверджують Дж. Лакофф і М. Джонсон, фундаментальними поняттями, сформованими як результат безпосереднього досвіду у процесі пізнання. До таких понять дослідники включають набір базових просторових відношень *уверх / вниз, уперед / назад* і т.д. Ті поняття, на формування яких не здійснює вплив безпосередній досвід людини, по своїй природі метафоричні, і їхнє формування ґрунтується на характеристиці абстрактних понять за допомогою більш конкретних понять [9]. Залучення просторового орієнтиру в політичний дискурс британських парламентських дебатів засновано на влучному оперуванні метафорою руху та шляху.

Зокрема, власне переговори з питань виходу країни із ЄС отримують під час дебатів переважно позитивну раціональну утилітарну оцінку. Позитивний модус оцінки щодо виходу країни із ЄС втілюється під час дебатів також завдяки прислівнику *up* у значенні *“towards a higher position, a higher value, number, or level”* [10], який передає вектор руху *вверх*:

John Redwood: The aim of Brexit is to cheer the country up, to get wages up, and to get jobs up. So far it is all going reasonably well. There are more jobs after the Brexit vote, despite the false forecasts. Pay is going up a bit. We would like more improvement in real pay, and it is good to see some moves being made in the public sector. The big Brexit bonuses we want comprise spending our own money and

knowing when, how much, and what we are going to get for it; having a fishing policy that makes sense both for British fishermen and for British fish; having a better agricultural policy that means we can grow more of our own food; and having an energy and industrial policy that supports more investment and more growth (HC Deb 23 March 2018: Column 453)

Відповідно, метою виходу країни з ЄС є підбадьорити населення, підняти заробітню плату, підвищити рівень робочих місць (*The aim of Brexit is to cheer the country up, to get wages up, and to get jobs up*). Для підкріплення своєї думки комунікант послуговується переліком позитивних змін із деталізацією позитивної динаміки у внутрішній політиці країни у зв'язку з Brexit (*There are more jobs after the Brexit vote. Pay is going up a bit. It is good to see some moves being made in the public sector*).

Необачність уряду у вирішенні виниклої проблеми позначена оцінно-емотивним прикметником *reckless* (*doing something dangerous and not worrying about the risks and the possible results* [10]), що містить у своєму значенні негативний модус оцінки завдяки вказівці на відсутність намагань врахувати можливі ризики та наслідки відсутності необхідних реформ, а також інтенсифікуючим дієсловом *sweep*, запозиченим із донорського домену РУХ, яке використовується в реципієнтному домені ПОЛІТИКА у контекстуальному метафоричному значенні “*to move quickly and powerfully into trouble*”. Цим дієсловом комунікант демонструє швидкість спрямування країни в бік соціальної кризи та є відповідником предиката способу дії у пропозиційних структурах обох доменів:

Will the right hon. Gentleman admit that it is his Government's reckless disregard for public health and their dogma on deregulation that have swept us into this crisis--[Interruption.] (HC Deb 25 Mar 1996: Column 713)

Метафорична репрезентація політики як шляху / дороги знаходить відображення в різних репліках учасників британських парламентських дебатів. Зокрема, обговорення національної системи охорони здоров'я передбачає окреслення шляхів вирішення існуючої кризи. Комунікант пропонує «вистлати шлях» для змін (*pave the way*), тобто анонсувати про реформування системи охорони здоров'я. Ідіоматичний вираз *pave the way* виражає можливість здійснення, втілення запланованого (*if something paves the way for / to something else, it makes the other thing possible* [10]) і корелює з предикатом способу дії та медіативом у пропозиції реципієнтного домену ПОЛІТИКА:

Heidi Alexander (Lewisham East) (Lab): *The Minister is an intelligent man, and I know he will be talking to the same senior NHS leaders I talk to. Deep down, he knows that this contract has nothing to do with seven-day services and everything to do with setting a precedent to save money on the NHS pay bill – change the definition of unsociable hours in this contract and pave the way for changing it for nurses, porters and a whole host of other NHS staff. Am I wrong, Minister?* (HC Deb 24 Mar 2016: Column 1755)

В іншому фрагменті парламентських дебатів метафорична репрезентація політики як шляху / дороги набуває розширення завдяки залученню мовного знаку *wander away* до реципієнтного домену ПОЛІТИКА. Ця метафора викликана асоціацією в намаганні уникнути обговорення гострих питань зі спробами швидко піти, втекти із зазначеного місця, пункту (*we are in danger of wandering away from the subject*):

Bill Esterson: *I think we are in danger of wandering away from the subject –[Interruption.] I have no idea why Conservative Members find that funny, but there we are. Obviously, the hon. Gentleman and the Democratic Unionist party are particularly exercised by that matter; among others, but I dare say that this is something that the Minister can pick up on, perhaps on another day* (HC Deb 3 September 2014: Column 256).

Так, у донорському домені ШЛЯХ фразове дієслово *wander away* позначає “*move slowly away from a fixed point or place*” [11] та у процесі запозичення до реципієнтного домену ПОЛІТИКА набуває контекстуального переносного значення “*avoid doing something*” і корелює з результуючим предикатом у пропозиції цього домену. Використання метафори політики як шляху в цьому випадку покликано привернути увагу учасників дебатів та повернути до теми обговорення. Посилення уваги комунікантів відбувається завдяки фразі *in danger of*, яка також вживається в метафоричному значенні “*in a situation when something unexpected, undesirable is possible*” (на відміну від прямого значення “*in a situation in which loss of life or serious harm is possible*” [12]) та слугує інтенсифікації значення висловлення. Залучення цієї фрази до політичної сфери викликано порівнянням ситуації, при якій людина опиняється в можливій фізичній небезпеці, до можливої загрози уникнення вирішення обговорюваної проблеми під час парламентських дебатів.

Обговорення етапів захисту та розвитку культури Сполученого Королівства після виходу із

ЄС прирівнюється до кроків на шляху до розвитку. Так само учасники дебатів дискутують про кроки на шляху до усунення явища дискримінації у спорті, де превалюють спортсмени чоловічої статі:

Maria Eagle (Garston and Halewood) (Lab) : *What steps she is taking to protect the interests of cultural industries after the UK exits the EU* (HC Deb 14 September 2017: Column 628).

Vicky Foxcroft (Lewisham, Deptford) (Lab): *What steps her Department is taking to tackle discrimination in sport* (HC Deb 21 September 2017 : Column 920)

Лексема *steps*, що в прямому значенні позначає “*an act or movement of putting one leg in front of the other in walking or running*” [11], запозичена із донорського домену ШЛЯХ до політичної сфери в новому метафоричному значенні “*a measure or action, especially one of a series taken in order to deal with or achieve a particular thing*” [11] та відповідає предикату дії в пропозиційній структурі цього домену.

Розповсюджена у процесі репрезентації внутрішньополітичної, соціальної, економічної, культурної сфер метафора політики як шляху є також продуктивною й для представлення зовнішньополітичної діяльності Сполученого Королівства. Так, подальше міжнародне співробітництво між Сполученим Королівством та країнами ЄС для вирішення питань у спільних сферах інтересу можливе лише в разі найвигідніших умов для країни, що можуть зміцнити її позиції, проте Лейбористи не запропонували жодного шляху для покращення умов договору про вихід з ЄС. Тобто пошук таких умов асоціюється з вибором шляху, яким потрібно рухатися для досягнення своєї мети. Лексема *way* (*a route, direction, or path* [10]), що є типовою для позначення метафори шляху, відповідає фактитиву у пропозиційній структурі реципієнтного домену ПОЛІТИКА:

John Redwood (Wokingham) (Con): *Can the right hon. and learned Gentleman explain why the Labour party, in the many months of Brexit discussions, has found not a single way to strengthen the UK's bargaining position or expedite the Brexit that their voters voted for?* (HC Deb 01 November 2017: Column 878)

Під час дебатів із питань ліквідації можливих негативних наслідків від BREXIT застосовується така ж метафорична репрезентація, проте в іншому контекстуальному оточенні. Так, комунікант не поспішає із пропозицією щодо подальшого встановленням тісних зв'язків з іншими країнами, лише намітивши план на шляху до

майбутньої міжнародної кооперації із країнами ЄС та на цьому призупинивши розвиток теми обговорення:

Margot James: *I will make a little progress and then give way. That vision for a partnership in the best interests of the United Kingdom means that we will also continue to work with the EU on tackling areas of common interest* (HC Deb 04 July 2017: Column 1050).

Ідіоматичний вираз *give way* у межах донорського домену ШЛЯХ позначає “*to allow other vehicles to go past before you move onto a road*” [10], тобто втілює у своєму значенні своєрідну уступку, кооперацію між транспортними засобами на дорозі, які поступаються для уникання аварій. Його використання в реципієнтному домені ПОЛІТИКА також підкреслює своєрідну поступку, відходження від певного обраного шляху в міжнародній кооперативній взаємодії (*to stop tackling on some issues*). Цей фразеологізм у пропозиційній структурі реципієнтного домену ПОЛІТИКА є корелятом предикату способу дії та транслативу.

Залучення знаків різних донорських доменів, зокрема й із домену ШЛЯХ у політичному дискурсі парламентських дебатів Сполученого Королівства ґрунтується на асоціаціях із рівними можливостями у веденні міжнародного бізнесу. Зокрема, конкурентоспроможність ринку праці та малого бізнесу не завжди відбувається за чітко встановленими чесними правилами. Тому комунікант під час парламентських дебатів наполягає на встановленні єдиних правил для ведення вільного чесного ринку та, відповідно, надання рівних можливостей для всіх сторін міжнародного ринку:

Bill Esterson: *There is no doubt that competition is vital to our economy, to the success of our businesses and to the prosperity of the people of our country. Those are all examples of anti-competitive and exploitative practices in which Governments—nationally and internationally—should find ways of intervening to set a level playing field. Governments should be a partner to business and to the workforce. They should encourage those wishing to start and grow a business* (HC Deb 12 Feb 2016: Column 315).

Вираз *level playing field*, що відповідає локативу у видовому домені ФУТБОЛ у межах більш широкого родового домену СПОРТ, тобто є безпосереднім місцем проведення гри, при метафоричному перенесенні до реципієнтного домену ПОЛІТИКА стає фразеологізмом, який отримує значення «рівні можливості» (*a situation in which everyone has the same chance of succeeding* [10]).

Намагання урядовців із різних країн надати чесні рівні можливості прирівнюються до шляхів, відповідно, до політичної сфери із донорського домену ШЛЯХ залучається мовний знак *ways*. На відміну від донорської сфери, де ця лексема має пряме значення напрямку руху, шляху (“*a route, direction, or path*” [10]), у реципієнтному домені вона отримує модифіковане значення дій, вибору серед кількох різних можливостей, тобто “*a particular choice, opinion, belief, or action, especially from among several possibilities*” [10]. У пропозиційній структурі домену ШЛЯХ мовний знак *ways* корелює із алативом як напрямом руху, а в реципієнтному домені ПОЛІТИКА є відповідником семантичної ролі медіативу зі значенням непрямого способу дії в пропозиції цього домену. Комуникант підкріплює свою думку ще однією влучною метафорою політики як рослини. Введені рівні можливості сприяють розпочинанню та зростанню бізнесу. Лексема *grow* (*to become more advanced or developed* [10]) є корелятом предикату зміни стану у пропозиції реципієнтного домену.

У донорському домені іменник *a path* корелює з локативом місця проведення дії та має значення “*a route or track between one place and another, or the direction in which something is moving*” [10]. При запозиченні до реципієнтного домену ПОЛІТИКА ця лексична одиниця відповідає медіативу реалізації зовнішньополітичної діяльності та отримує переносне значення “*a set of actions, especially ones that lead to a goal or result*” [10]. Так, у міжнародних відносинах комуникант пропонує Сполученому Королівству йти шляхом прогресу та продовжувати надавати допомогу майбутнім членам Європейського Союзу:

Margot James: *To correct the hon. Gentleman, I do not think I said that I thought there would be improvements; I said that I thought it would be a mark of progress. I was trying to limit my enthusiasm to that degree, mindful of what he says about Croatia. However, I would say that it is early days and we can only go down the path of progress. The UK continues to support Serbia on its reform path, including through funding projects in Serbia* (HC Deb 04 July 2017: Column 1043).

Іншими найбільш розповсюдженими мовними знаками, запозиченими із донорського домену

ШЛЯХ / ДОРОГА, є *track* (*a path or road that is made of soil* [10]) та *step* (*the act of lifting one foot and putting it down on a different part of the ground, such as when you walk or run* [Camb. D]). У більшості аналізованих фрагментів дебатів лексема *track* вжита у сталому словосполученні *on the track*, що вказує на можливий прогрес чи успіх на шляху до вирішення проблем. Іменник *step* при вживанні в межах реципієнтного домену ПОЛІТИКА набуває фігуративного значення “*an action taken for reaching an aim or for a certain purpose*” [10], та є загальноновживаним у цьому значенні для репрезентації певних дій для вирішення існуючих проблем. Приміром, у наведеному фрагменті інтеракції між міністром іноземних справ і представником офіційної опозиції останній наголошує на неуспішності в боротьбі з глобальним потеплінням і запитує про можливі дії з усунення загрози глобальних кліматичних змін:

Daniel Zeichner (Cambridge) (Lab): *The Foreign Secretary will be aware that despite last week's climate change talks, the world is still not on track to limit global warming to less than 3° C. What steps is he taking to ensure that we get back on track?* (HL Deb 21 November 2017: Column 853).

Висновки. Залучення метафори руху та шляху вказує на курс політичної діяльності, обраний вектор як у внутрішньополітичному, економічному і соціальному житті країни, так і на міжнародній арені. Ця метафорична репрезентація слугує дієвим механізмом створення позитивного образу однієї політичної партії, яка рухається правильним напрямом, обирає потрібний шлях, яким приведе країну до кращого майбутнього, та негативного образу опозиційної політичної партії, що йде помилковим шляхом, звертає у неправильному напрямі і може завести у скрутне становище. Саме влучні метафори становлять підґрунтя маніпулятивного впливу на адресатів політичної комунікації, допомагають у боротьбі за підтримку потенційних виборців, які забезпечують більшість для політичних лідерів у Палаті Громад парламенту Сполученого Королівства, тому вивчення інших універсальних і специфічних метафоричних репрезентацій, продуктивних у політичному дискурсі парламентських дебатів комуникантів становить перспективу подальших досліджень з цієї тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. Москва: Знание, 1991. 64 с.
2. П'єцух О.І. Метафорична модель «ПОЛІТИКА як БУДІВНИЦТВО» в політичному дискурсі британських парламентських дебатів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. Т. 2, № 8, 2017. С. 45 – 48.
3. Gamson W. *Talking Politics*. London – New York: Cambridge University Press, 1992. 290 p.

4. McCann J. Electoral Choices and Core Value Change: The 1992 Presidential Campaign. *American Journal of Political Science*. 1997. № 42. P. 564–583.
5. Osborn M. Patterns of Metaphor Among Early Feminist Orators. *Rhetoric and Community: Studies in Unity and Fragmentation*. Ed. G. M. Hogan. Columbia: University of South Carolina Press, 1998. P. 3–26.
6. Musolf A. Metaphor and Political Discourse. *Analogical Reasoning in Debates about Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004. 224 p.
7. П'єцух О. І. Парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в когнітивно-дискурсивній парадигмі: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2018. 388 с.
8. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
9. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London: University of Chicago Press, 2003. 276 p.
10. Cambridge Dictionaries Online. URL:
11. Oxford Dictionaries. URL: <http://oxforddictionaries.com/>
12. Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/>

УДК 81'373.7=161.2=111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.19>

АНАЛІЗ КОНЦЕПТА «HEART / СЕРЦЕ» У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ ОЗНАКОВОГО ПІДХОДУ

ANALYSIS OF THE HEART / SERTSE CONCEPT IN PHRASEOLOGISMS OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES IN TERMS OF FEATURE APPROACH

Пилипенко І.О.,

orcid.org/0000-0001-9075-8859

*асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету*

У даній статті розглядаються фразеологічні одиниці (ФО) англійської мови зі словом «heart» (серце) та фразеологізми української мови зі словом «серце», як невід'ємну частину концептів «heart» та «серце». Вивчення концепту «серце» є ще одним кроком до розгадки феномену національного характеру, розширення уявлень про лінгвістичний образ світу, розуміння специфіки іноземної культури, що є одним із пріоритетів сучасного глобалізованого світу. Це визначає актуальність дослідження.

Основну увагу автор концентрує на дослідженні концепту «heart» та концепту «серця» у фразеології англійської та української мови, а також проводить порівняльний аналіз представлення цього концепту з погляду ознакового підходу. Вибір компонента «heart» обумовлений тим, що цей концепт характеризується високою продуктивністю. ФО з цим компонентом досить чисельні і мають високу частотність вживання.

Аналіз проводився на основі великого англо-українського фразеологічного словника К.Т. Баранцева [4], словника сучасних англійських ідіом Т.Г. Соломоніка [5], академічного тлумачного словника української мови [6], англо-російського словника В. К. Мюллера [7], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [8], Longman Dictionary of English Idioms [9], Richard A. Spears American Idioms Dictionary [10].

Автор демонструє застосування ознакового підходу для аналізу зібраного матеріалу на основі якого виділяє всі ознаки у наступні класи: 1) структурні ознаки; 2) фізичні ознаки; 3) функціональні ознаки; 4) психоемоційні ознаки. Зазначені концепти свідчать про особливості сприйняття світу носіями зі зставних мов як у семантичному, так і національно-культурному плані.

На основі проведеного аналізу досліджених одиниць, автором були виявлені деякі закономірності: значна схожість структурної організації та відмінності фразеологізмів в обох мовах, які допомогли нам розширити знання про концепти «heart» та «серце» в англійській та українській мовах. Більшість англійських та українських фразеологізмів з компонентом «heart» збігаються за змістом та образністю, оскільки цей пласт лексики загальноновживаний і не пов'язаний з національними чи історичними особливостями народів. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що українська та англійська картини світу схожі.

Ключові слова: соматична лексика, аналіз, фразеологія, фразеологічна одиниця, концепт «серце», ознаковий підхід.

This article considers the phraseological units (FU) of the English language with the word "heart" and the phraseology of the Ukrainian language with the word «sertse» as an integral part of the concepts of «heart» and «sertse». Studying the concept of «heart» is another step towards solving the phenomenon of national character, expanding ideas about

the linguistic image of the world, understanding the specifics of foreign culture, which is one of the priorities of today's globalized world. This determines the relevance of the study.

The author focuses on the study of the concept of «heart» and the concept of «sertse» in the phraseology of English and Ukrainian, as well as conducts a comparative analysis of the presentation of this concept in terms of the feature approach. The choice of the «heart» component is due to the fact that this concept is characterized by high performance. FU with this component are quite numerous and have a high frequency of use.

The analysis was conducted on the basis of a large English-Ukrainian phraseological dictionary K.T. Barantseva. [4], a dictionary of modern English idioms T.G. Solomonika [5], Academic Interpretive Dictionary of the Ukrainian Language [6], English-Russian Dictionary by V.K. Mueller [7], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [8], Longman Dictionary of English Idioms [9], Richard A. Spears American Idioms Dictionary [10].

The author demonstrates the application of the feature approach to the analysis of the collected material on the basis of which distinguishes all the features in the following classes: 1) structural features; 2) physical signs; 3) functional features; 4) psycho-emotional signs. These concepts indicate the peculiarities of the perception of the world by speakers of comparable languages in both semantic and national-cultural terms.

Based on the analysis of the studied units, the author identified some patterns: significant similarities in structural organization and differences in phraseology in both languages, which helped us expand our knowledge of the concepts of «heart» and «sertse» in English and Ukrainian. Most English and Ukrainian phraseologies with the component «heart» coincide in meaning and imagery, as this layer of vocabulary is common and not related to national or historical characteristics of peoples. The analysis of the factual material showed that the Ukrainian and English pictures of the world are similar.

Key words: somatic vocabulary, analysis, phraseology, phraseological unit, the concept of «heart», feature approach.

Постановка проблеми. На сьогодні велика увага приділяється вивченню концептуалізації та категоризації явищ навколишньої дійсності. Саме тому наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. дуже актуальним стало вивчення концептосфер різних мов та окремих концептів.

Незважаючи на існуючу в сучасній науці неоднозначність трактувань терміна «концепт», лінгвісти сходяться на розумінні концепту як структурованого знання. З позицій лінгвокультурологічного підходу (саме його ми дотримуємося у цій роботі) структура концепту представлена трьома компонентами: понятійним, образним і ціннісним [3, с. 5-12]. Ціннісний компонент концепту відображено в семантиці лексичних одиниць і фразеологізмів, що виступають як форма його мовної експлікації.

Вивчення концептів, виявлення їх етнокультурних, етномовних особливостей неможливе без аналізу мовних і немовних фактів у тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, тобто з погляду антропоцентризму. Особлива увага при цьому приділяється аналізу лексики, що означає об'єкти людського тіла, тобто соматичної лексики. Інтерес до назв частин тіла далеко не випадковий. Вивчення соматизмів та утворених від них мовних одиниць дає нам уявлення про сприйняття носіями мови себе у навколишньому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Склад фразеологізмів і досі є предметом дискусії дослідників. Проблема класифікації ФО займалося багато вчених. На основі стійкості фразеологізмів, еквівалентності їх слову, деякі вчені, такі як Л.П. Сміт, В.П. Жуков, В.Н. Телія, Н.М. Шанський, А. Маккаї, У. Weinreich вводять до складу ФО широке коло словосполучень: прислів'я, приказки, афоризми, крилаті слова;

інші ж відносять до ведення фразеології власне фразеологізми (В.В. Виноградов, Н.Н. Амосова, А.М. Бабкін, А.І. Смирницький). Звідси випливає і різноманітність існуючих класифікацій фразеологічних одиниць, проте жодна з них не є оптимальною. Незважаючи на значну кількість досліджень в області фразеології, виявлення ознак, що використовуються при побудові фразеологічних одиниць є ще одним методом визначення спільних та відмінних рис структури організації фразеологізмів. Що й обумовлює актуальність даної роботи.

Постановка завдання. Завдання роботи – виявлення основних ознак концептів «heart» та «серце», що використовуються при побудові фразеологічних одиниць. Фіксація цих ознак здійснюється нами шляхом застосування ознакового підходу, обґрунтованого групою дослідників Інституту лінгвістики РДГУ під керівництвом Г.Є. Крейдліна. Він був розроблений на протиставлення лексикографічному підходу, який не цілком придатний для опису тілесних об'єктів. Вибір даного підходу пояснюється такими обставинами: по-перше, опис тіла та його частин не представлено в тлумачних (пояснювальних) словниках одноманітним чином (наприклад, в межах одного і того ж словника для однієї частини тіла даються відомості тільки про можливі її форми, іншій частині тіла – тільки про функції тощо); по-друге, ознаковий підхід дозволяє одноманітно зіставляти вербальні та невербальні знакові коди, тобто вирішувати основне дослідницьке завдання, і, по-третє, він дає можливість вирішити таке важливе завдання, як провести порівняльний аналіз семіотичних концептуалізацій тіла та його частин для різних етносів та культур [1, с. 589-602.]. Усі ознаки соматичних об'єктів вчені об'єдну-

ють у такі класи: 1) структурні ознаки (ознаки, пов'язані зі структурою, будовою тіла та кожного соматичного об'єкта зокрема; поділяються на членимість, місцезнаходження та орієнтацію, спрямованість); 2) фізичні ознаки (різного роду характеристики соматичного об'єкта, наприклад форма, розмір, колір та ін.); 3) функціональні ознаки (всі функції та події, які може виконувати соматичний об'єкт, чи події, виконані над ним).

Виклад основного матеріалу. Зупинимось докладніше на характеристиці вокабули. В англійській мові вокабула «heart» за даними Оксфордського словника [8], англо-російського словника В. К. Мюллера [7] має 12 лексем (тут ми, використовуючи терміни «вокабула» та «лексема», розуміємо їх за представниками московської семантичної школи, очолюваної Ю.Д. Апресяном: вокабула – багатозначне слово, лексема – слово, взяте у одному з його значень і визнане цілком самостійною двосторонньою одиницею мови): 1. Порожнистий орган в грудях, що розганяє кров по тілу; 2. частина тіла, де розташований цей орган; 3. Центр людських думок та емоцій, особливо любові; здатність відчувати емоції; 4. Милий, мила – dear heart; 5. Ентузіазм, наснага; 6. Мужність, сміливість, відвага; 7. Центральна або найбільш значуща частина чогось; 8. тех. Серцевина; 9. Внутрішні листя, частина капусти; 10. Що-небудь у формі серця, особливо червоного кольору, покликане зображати серце як символ кохання; 11. Масть карт, позначена символом серця; карти цієї масті. 12. Родючість.

Проаналізувавши знайдений нами мовний матеріал, ми з'ясували, що не кожна лексема вокабули «heart» дає ґрунт для утворення фразеологічних одиниць. Крім того, кількість утворених від окремих лексем соматичних фразеологізмів неоднакова. У випадках, де це можливе, з метою зіставлення ми підбираємо до англійських фразеологізмів українські аналоги.

Перша лексема вокабули «heart» “порожнистий орган у грудях, який розганяє кров по тілу”, стала базою утворення лише двох фразеологізмів: 1) I cross my heart and hope to die – досл. “Я розсікаю своє серце з надією померти”. Цей фразеологізм вживається носіями мови як клятва у правдивості слів. Словом серце, у разі, позначається життєво важливий орган, розтин якого неодмінно призведе людину до смерті (порівн. в українській розмовній мові: Щоб мені здохнути!); 2) one's heart misses a beat / One's heart skips a beat – досл. «Серце пропустило удар». Цей фразеологізм носії англійської використовують у тих випадках, коли

хочуть висловити сильне здивування чим-небудь. У цей момент, як каже нам англійська мова, серце наче завмирає (порівн. в українській мові: серце завмерло), пропускаючи серцеві поштовхи.

Найпродуктивнішою, з погляду утворення фразеологізмів в англійській мові – лексема “центр людських думок та емоцій, особливо любові; здатність відчувати емоції”, і це не випадково. Вокабула «серце», за даними мови, виявляється найбільш освоєною і значущою для носіїв англійської, саме як місце зосередження людських почуттів та емоцій. Про це говорить також наявність найбільшої кількості похідних слів англійською мовою (як і українською), утворених від слова серце у значенні «орган емоцій». [2, с. 90-118.]. Наведемо кілька прикладів фразеологізмів зі словом «heart» у значенні органу емоцій: 1) to learn by heart – досл. “Вивчити серцем”. Цей фразеологізм використовують у значенні «вивчити напам'ять». Можна припустити, що цей фразеологізм утворився виходячи з відчуттів. Намагаючись вивчити якийсь матеріал, ми пропускаємо його через себе, через свої емоції, думки, намагаємось його відчути; 2) cry your heart out – досл. “виплакати серце”. Цей фразеологізм має значення «дуже багато плакати». Тобто плакати від сильних емоційних чи емоційних переживань, і доти, поки вони не притупляться або не пройдуть. Цьому фразеологізму в українській є аналог (порівн. в українській мові: виплакати очі). Лексема «heart» “ентузіазм, натхнення” стала основою утворення одного, знайденого нами, фразеологізму: be of good heart – досл. “Бути в доброму серцевому стані”, що означає підбадьоритися, надихнутись, розвеселитися, тобто випробувати такі емоції, які введуть нас в стан піднесеності духу.

Також по одному фразеологізму нами було виявлено у зв'язку з лексемою «heart» “мужність, сміливість, відвага” (take heart – досл. “прийняти мужність”) та лексемою «heart» “центральна або найбільш значуща частина чогось” (get at the heart of the matter – досліджувати “перейти до серця справи”), що означає обговорювати основну мету, найважливішу частину. Тобто «серцем справи» у разі є сама суть будь-якого питання, те, що найважливіше для того, хто говорить. Ця аналогія не випадкова – серце є центральним і одним з найважливіших органів людського тіла. В українській мові ми також знаходимо фразеологічну одиницю з подібним значенням (пор. в українській мові: перейти до суті справи). Від інших лексем вокабули «heart» фразеологізмів в англійській мові виявлено не було. Продемонструємо

застосування ознакового підходу до аналізу зібраного нами матеріалу.

Структурні ознаки актуалізуються у таких фразеологізмах: 1) *from the bottom of my heart* – досл. “з dna мого серця”, що означає говорити щиро про що-небудь. Цей мовний приклад говорить про членомість соматичного об’єкта – про виділення dna у серця. В українській мові ми можемо простежити аналог цієї фразеологічної одиниці (пор. в українській: з глибини душі), з тією різницею, що соматичний об’єкт «серце» замінюється на орган «душа»; 2) *with your heart in your mouth* – досл. “з серцем у роті”. Цей фразеологізм використовується в ситуаціях, коли необхідно сказати, що хтось дуже нервує через що-небудь настільки, що серце підкочує до горла і перекриває доступ повітря (пор. в українській мові: перехопило дихання). У разі доцільно говорити про місце розташування соматичного об’єкта у конкретній ситуації – ситуації хвилювання, переживання.

Фізичні ознаки відображають такі соматичні фразеологічні одиниці, як 1) *warm-hearted* – досл. “з теплим серцем”, позначає людину з внутрішньою красою, доброю та турботливою. Цей приклад демонструє нам фізичну ознаку температури соматичного об’єкта, а саме теплоту серця, що має позитивну оцінку; 2) *have a heart of gold* – досл. “мати серце із золота”, тобто бути дуже надійним та тямущим. В даному випадку можна говорити про матеріал як про фізичну ознаку, причому з позитивною оцінкою, тому що золото це загальнознана цінність. В українській мові маємо практично повний аналог цієї фразеологічної одиниці (пор. в українській мові: золоте серце).

Функціональні ознаки актуалізовані у таких фразеологічних одиницях, як: 1) *eat your heart out* – досл. “вийсти своє серце”, що означає ревнувати, заздрити комусь дуже сильно, і цією заздрістю знищувати в собі позитивні емоції та почуття. У разі ми можемо говорити про дії, направлені на соматичний об’єкт. За смисловим значенням ми вважаємо за можливе підібрати аналог в українській мові (пор. з українською мовою: луснути від заздрощів); 2) *heart goes out to someone* – досл. “Серце гасне через кого-небудь”, що означає, що людина шкодує про щось, шкодує когось, тобто серце як емоційний орган виконує деякі дії – гасне, страждає, шкодує (пор. з українською мовою: серце нис, серце стогне).

Розглянемо подібним чином лексеми вокабули «серце» в українській мові. Дана вокабула має такі лексико-семантичні варіанти: 1. Центральний орган кровоносної системи (у людини – з лівого

боку грудної порожнини), у вигляді м’язового мішка. 2. перен. Емоційний початок у людині, осередок у ньому почуттів, настроїв, переживань, особистих стосунків до когось. 3. перен. Головна, найважливіша частина, центр чого-небудь. [6, с. 141].

Наведемо приклади фразеологізмів, утворених від першої лексеми вокабули «серце» “центральний орган кровоносної системи (у людини в лівій стороні грудної порожнини), укладений у навколосерцевій сумці”: 1) із завмиранням серця. Цей фразеологізм використовується, коли ми описуємо тривожне очікування чогось, або, навпаки, радісне передчуття. Тобто, коли ми чекаємо чогось, нам здається, що наше серце перестає пульсувати; 2) серце заходиться. Цей фразеологізм визначає стан, коли серце починає битися дуже швидко, часто від хвилювання, стресу та переживань. Цьому є медичне пояснення: від сильного емоційного потрясіння в організмі людини виробляється адреналін, від якого прискорюється серцевий ритм.

Майже всі фразеологізми української мови, що мають у своєму складі слово серце, утворені від другої лексеми цієї вокабули, що має значення “емоційного початку в людині, її почуттів, настроїв та переживань”, що, як згадувалося вище, подібно до ситуації в англійській мові. Навведемо кілька прикладів: 1) “серце обросло мохом”. Фразеологізм використовується, коли ми говоримо про те, що хтось не здатний відчувати жодних почуттів та емоційних переживань, тобто орган емоцій, як би, не діє через непотрібність. 2) “серце радіє”. Цей фразеологізм визначає стан щастя, радості, наснаги, піднесеності духу. Орган емоцій, у разі, ототожнюється з людиною, яка відчуває ці емоції. Фразеологізмів, утворених з інших лексем вокабули «серце» нами виявлено не було. Знайдені фразеологічні одиниці також було проаналізовано з точки зору ознакового підходу.

Структурні ознаки ми можемо спостерігати у таких фразеологізмах, як: 1) “запасти у серці”, тобто викликати дуже сильні почуття та емоції, які неможливо швидко забути. В даному випадку ми можемо говорити про структуру, тому що серце постає нам якимсь порожнім органом, в який можна щось помістити; 2) “серце в п’яти пішло”, що означає злякатися чогось дуже сильно. В даному випадку ми можемо говорити про незвичайне, нестандартне місце розташування органу як про структурну ознаку. З іншого боку, цього фразеологізму характерна ще й функціональна ознака, оскільки сам орган теж виконує певні функції («відходить»).

Фізичні ознаки відображають такі соматичні фразеологізми, як: 1) “з легким серцем”, що означає не мати турбот, переживань, і від цього відчувати радість. Цей приклад демонструє нам фізичну ознаку ваги; 2) “серце закипіло”, у значенні те, що орган емоцій виробляє якісь сильні почуття, емоції, що впливають на поведінку людини, такі як любов, гнів, радість. В даному випадку ми можемо говорити про фізичні ознаки температури (серце закипіло, тобто серце стало «гарячим», переповнилося емоціями) і консистенції (кипіння може тільки рідина).

Функціональні ознаки простежуються у наступних фразеологічних одиницях: 1) “кішки на серці шкребуть”. Цей фразеологізм означає тривогу, хвилювання, тобто почуття тривоги порівнюється з котячими подряпинами. Цей приклад ілюструє функціональну ознаку, оскільки дія відбувається над органом почуттів; 2) “серце розтануло”, означає, що людина знову почала відчувати почуття, емоції після якоїсь душевної рани, або «змінив гнів на милість». Тобто орган емоцій тут має не тільки функціональну ознаку (здійснює дію – тане), а й фізичну – матеріал (танути може сніг, лід, масло та ін.). Таким чином, можна сказати, що орган емоцій тут зіставляється з чимось замороженим, тобто з тим, чий функції ніби призупинені, відповідно не здатне виробляти емоції та почуття.

Крім того, ми виділяємо так звані **психоемоційні ознаки**. Вони описують психічний стан людини, її характер, особистісні якості, важливі риси поведінки тощо. Ця ознака склала основу наступних фразеологізмів: 1) “добре серце”. Фразеологізм використовується для того, щоб підкреслити характер людини таку якість, як доброта; 2) “з чистим серцем”, тобто щиро, не

замислюючи нічого поганого. Фразеологічна одиниця ґрунтується на ознаці людського стану, ставлення до навколишньої дійсності.

Висновки. Ознаковий підхід, взятий нами за основу аналізу фразеологічних одиниць з базовим компонентом «heart» і «серце», дозволив виявити деякі закономірності. Більшість фразеологізмів англійської мови відображають структурні і функціональні ознаки. Серед структурних ознак найбільш значущим для носіїв англійської мови виявилась ознака орієнтації частини тіла. Найменшою кількістю представлених фразеологічних одиниць, що характеризують фізичні ознаки. Фразеологізми, що відносяться до цієї групи, як правило, вказують на температуру, матеріал, консистенцію, і у всіх них ці ознаки виконують роль оцінки людських якостей. Якщо говорити про фразеологізми української мови зі словом «серце», то слід зазначити, що переважна більшість із них характеризують функціональні ознаки. Також в українській мові спостерігається поєднання ознак, коли той самий фразеологізм відображає, наприклад, і функціональні, і структурні, чи фізичні ознаки. Аналіз фразеологізмів дозволив виділити таку групу ознак, як психоемоційні. Приклади, що характеризують цей тип, ми виявили лише українською мовою. Вони вказують на психічний стан людини, її характер, особистісні якості, важливі риси поведінки. В англійській мові ці особливості людини, зазвичай, описуються за допомогою фразеологізмів з основним компонентом душа. Отже, **перспективи подальших досліджень** бачимо у більш глибокому та детальному порівняльному аналізі англійських та українських ФО з компонентом «Душа» та «Серце».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крейдлин Г. Е., Переверзева С. И. Ориентация тела и его частей: коммуникативные ситуации и стратегии поведения. Фонетика и нефонетика: К 70-летию Сандро В. Кодзасова. М.: Языки славянских культур, 2008. С. 589-602.
2. Евсеева И. В., Пономарева Е. А. Когнитивное моделирование лексико-словообразовательных гнезд (на материале гнезд с вершинами *сердце* и *heart*). В мире научных открытий. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2012, № 11.3. С. 90-118.
3. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин». Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. М., 2003. С. 5–12.
4. Англо-український фразеологічний словник. уклад. К. Т. Баранцев. 3-тє вид., виправл. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
5. Соломоник Т. Г. Словарь современных английских идиом. Т. Г. Соломоник СПб: Изд-во: «Золотой век», 2003. 416 с.
6. Словник Української мови. Академічний тлумачний словник. уклад. колективом працівників Інституту мовознавства АН УРСР під керівництвом академіка Івана Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970-1980. Т. 9. С. 141.
7. Мюллер В. К. Англо-русский словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1969.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. A. S. Hornby. Oxford: Oxford University Press, 1995.

9. Longman Dictionary of English Idioms. L., 1981.
10. Richard A. Spears American Idioms Dictionary, Lincolnwood, Illinois, USA, 1991.
11. Makkaï, A. Idiom Structure in English, The Hague, 1987.
12. Словники України [інтегрована лексикографічна система, версія 3.2]. Фразеологічний словник. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. [В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко, О. М. Костишин, К. М. Якименко]. Київ: Довіра, 2008.

УДК 811.111'373'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.20>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ У АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

THE FUNCTIONING OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE

Погоріла А.І.,

orcid.org/0000-0002-4342-8942

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри практики англійської мови

Навчально-наукового інституту іноземних мов

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У роботі досліджено прагматико-лінгвістичні особливості використання евфемізмів англomовного медійного дискурсу, наведені пояснення причин активної евфемізації медійного дискурсу. Висвітлено основні підходи до визначення поняття евфемізм у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі сьогодення та минулого. Здійснивши аналіз праць вітчизняних дослідників, теоретизовано саме поняття «медійний дискурс» та запропоновано розглядати евфемізм як один із основних елементів медійної мови. Мета роботи полягає в описі основних чинників використання евфемізмів у медійному дискурсі. Методологія розвідки здійснена шляхом використання логічного методу аналізу наукових джерел; описового методу, а також дефініційного та контекстуального аналізу. Медійний дискурс розглянуто як вияв потреби суспільства у інформації та розглянуто як багатостороннє комунікаційно-лінгвістичне явище. Висвітлено функціонування евфемізмів у медійному дискурсі у соціально-когнітивному, лінгвістичному, та психологічному аспектах. З'ясовано, що евфемізми здебільшого використовуються у медійному дискурсі з метою толерантного та пом'якшувального висловлювання, яке має на меті донести адресатові неприємну інформацію завуальовано, уникаючи прямого змісту, що відповідно стає на заваді використанню слів, що можуть викликати негатив у свідомості людей, водночас вони сприяють покращенню позитивного способу мислення безвідносно віку, статі, національності адресата. Слово є головним знаряддям журналіста, а медійний дискурс є відмінною базою для творення та функціонування евфемізмів. Результати дослідження засвідчують, що процес евфемізації є невід'ємною частиною медійного дискурсу, адже він зм'якшує, допомагає толерантно висвітлити та подати негативну для адресата інформацію суспільної, економічної, військової, медичної тощо тематики.

Ключові слова: евфемізм, евфемізація, номінація, медіа, дискурс.

The pragmatic and linguistic peculiarities of the usage of euphemisms in the English-speaking media discourse have been analysed in the article. The reasons for the active euphemisation in the media discourse have been provided. The main approaches as to the definition of euphemism by the Ukrainian as well as foreign scientists of nowadays and the past have been illustrated. Having done the thorough analysis of the scientific articles performed by Ukrainian linguists, the notion «media discourse» has been theoretically defined. The notion «euphemism» has been suggested to be considered as one of the main elements of the media discourse language. The purpose of the article is to describe the main reasons that define the usage of the euphemisms in the English media discourse. The methodology of the investigation has been done via the description of the logic method of the analysis of scientific sources; descriptive method, definition analysis and content analysis. The media discourse has been viewed as the need of society in the information about current events. It has been proved to be multifactorial phenomenon in the field of communication and linguistics. The functioning of euphemisms in the media discourse has been revealed through social-cognitive, linguistic, social and psychological aspects. Having done the thorough analysis of some of the media sources, the conclusion can be drawn that euphemisms are mainly used in the media discourse with the viewpoint of making the expression sound tolerant and rather mild than harsh in case a reporter should render the recipient the information that has negative impact. To do this the direct meaning is shadowed not to create the negative vision of reality in the recipient's perception. Thus the way of thinking improves for the better regardless the recipients' age, gender and nationality. The word is the main key instrument for the reporter, the media discourse is the key are for the creation and functioning of euphemisms. The results of the provided investigation clearly state that the process of euphemisation is an essential part of the media discourse as it helps the recipients to perceive the negative information of the social, economic, military, medical etc affairs in a positive way.

Key words: euphemism, euphemisation, nomination, media, discourse.

Постановка проблеми. Медійний дискурс охоплює цифрове транслювання та повідомлення новин, друковані журнали та газети, що адресуються широкій аудиторії. Засоби масової інформації є потужним одностороннім знаряддям спілкування від декількох адресантів до численних. Вони є засобом передачі та повідомлення політичних, суспільних, економічних та інших новин та подій. Від способу їхньої подачі інформації залежить її масове сприйняття, на яке впливає ряд чинників, а саме: ідеологія, суспільне прийняття, професійні норми, стереотипи, моральність, гендерне сприйняття тощо. Структура повідомлення впливає на думку реципієнта в залежності від сформульованої подачі інформації. Використання мови у медійному дискурсі є засобом відображення культурного чинника суспільства, його політичних уподобань чи невдоволень. У медійному дискурсі існує універсальне правило згідно з яким висловлювання повинні бути сформульовані так щоб вони передавали додаткове (непряме) значення. Найбільш ефективною стратегією є припущення і застосування семантики евфемізмів, тобто відбувається ідеологічне приховування, маскування, скорочення раціонального контролю над значенням, що повідомляється. Аналіз джерел медійного дискурсу дає підстави стверджувати, що є помітна тенденція серед висловлювань вдаватися до евфемістичних висловлювань, оскільки вони мають декілька можливих трактувань: офіційний, беззаперечний, позаяк такий, що не має жодних наслідків щодо мовця. У медійному дискурсі використання евфемізмів означає бажання приховати неприємні ідеї чи аспекти політичного та соціального життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що евфемізми були і є предметом дослідження багатьох науковців, серед них когорта вітчизняних Н. Борисенко, В. Великорода, К. Кантур, М. Мілева окреслили семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів англійської мови. М. Ткачівська здійснює порівняльний аналіз використання евфемізмів в українській та німецьких мовах. Предметом дослідження М. Постатнік є евфемізми німецької мови, а саме – причини їхнього виникнення, особливості вживання та перекладу на українську мову.

У зарубіжній лінгвістиці відсутнє одностайне окреслення визначення поняття «евфемізм». К.Баррідж визначає евфемізм як «альтернативну заміну до вислову, що не підходить в певній ситуації, з метою уникнення можливого непорозуміння: як мовця, так і будь якої третьої сторони»

[10, с. 42]. За твердженням Е.Патрідж, евфемізми використовуються з метою усунення неприємного враження на слухача чи можливих негативних наслідків для мовця і створення позитивного враження [11, с. 10].

Питання евфемізації є полем дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, проте воно залишається проблематичним та недостатньо дослідженим через відсутність єдиного визначення поняття «евфемізм», загальноприйнятої класифікації евфемізмів та окреслених їхніх функцій.

Постановка завдання даної роботи полягає у описі основних чинників використання евфемізмів у медійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Медійний дискурс є засобом масової комунікації за допомогою якого здійснюється обмін інформацією між суб'єктами суспільства, який за окресленням І. Печеранського «націлений на формування громадської думки з приводу соціально значущого фрагмента соціального буття» [4, с. 25]. Дослідник розглядає медійний дискурс як «соціально-когнітивний і соціально-регулятивний механізм, який безпосередньо спрямований на соціальне самопізнання, так і на соціальне конструювання, а також на об'єктивізацію і моделювання суспільної свідомості і громадської думки за допомогою виробництва, тиражування і регулярної доставки широкій аудиторії соціально значущих змістів і оцінок» [4, с. 26]. Повідомлення у медійному дискурсі спрямовані на різноманітний прошарок аудиторії, тому використання евфемізмів як одного з засобів маніпулятивно-інформативного контролю дослідник вважає обґрунтованим. Евфемізми мають здатність приховувати певну інформацію, додавати повідомленню експресивності, а тому створюють ефект асоціативності і, адресант не помічає негативного у повідомленні через евфемістичне (завуальоване) значення.

У лінгвістиці явище евфемізації розглядається як складне та багатогранне мовне явище, в якому взаємодіють лінгвістичний, соціальний та психологічний аспект. Лінгвістичний аспект евфемізмів полягає у їхній здатності приховати, завуальовати явища, які у суспільній свідомості мають негативну оцінку. Таким чином здійснюється маніпуляція сприйняття інформації реципієнтом, оскільки створюється нейтральна чи позитивна конотація, а реципієнт не може виокремити евфемізми у контексті і осмислити їх через надмірність інформації чи через не здатність ідентифікувати табуований денотант. В основі процесу евфемізації є соціальні, а саме моральні

та релігійні мотиви, через вплив яких предмети та явища соціального буття, що мають негативне забарвлення чи значення замінюються на інші більш сприйнятливі поняття. Те, що викликає негативні емоції (сором, відразу, страх, зневагу) отримує нову номінацію а, отже, негативна емоція нейтралізується і відбувається пом'якшення висловлювання, яке й відповідає евфемістичній субституції, таким чином втілюється психологічний аспект евфемізації.

Зарубіжна дослідниця Р. Рада, у своїх наукових розвідках стверджує, що «евфемізм – це соціально зумовлена форма висловлювання, яка пом'якшуюче формулює аморально сприйнятий аспект слова чи поняття» [12, с. 65]. Словник української мови тлумачить евфемізм як «слово чи вираз, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним емоціональним забарвленням слово; заміна грубих, непристойних, неприємних і т. ін. слів іншими словами» [7, с. 45]. І. Мілева у своєму дослідженні стверджує, що головна функція евфемізмів – функція ввічливості, сутність якої полягає в уникненні неграмотних і некультурних слів [3, с. 135].

Евфемізми мають значний маніпулятивний потенціал, який зумовлений наступними факторами:

- евфемізми приховують справжню сутність явища за рахунок створення нейтральної чи позитивної конотації;

- реципієнт зазвичай не встигає виділити евфемізми з контексту та осмислити їх, оскільки інформаційний потік під час промов політиків ускладнює та призупиняє його об'єктивну оцінку;

- для того, щоб присвоїти слову статус евфемізму, необхідно зрозуміти, який саме референт прихований за цим словом; якщо адресат через певні причини не може зробити це, то евфемізм так і залишиться нерозпізнаним;

- незначна частина реципієнтів знайома з явищем евфемії (філологи, журналісти) [5, с. 14–15].

І. Сковронська стверджує, що процес евфемізації тісно пов'язаний із процесом номінації, та виділяє його обов'язкові, найважливіші ознаки «пом'якшення, вуалізація, прикриття, приховування, натяк» [6, с. 4]. Розвиток процесів евфемізації науковиця пояснює «прагненням людини до успішної комунікації, повсякчасним оцінюванням і переоцінюванням форм висловлювання, що виконують функцію імпліцитності негативної оцінки задля покращення спілкування» [6, с. 4].

Використання евфемізмів у медійному дискурсі знижує використання образливої лексики, а також слів, що створюють негативні стереотипи

у свідомості людей, процесу евфемізації піддається будь яка сфера життєдіяльності людини. Слово слугує основним засобом діяльності медійного дискурсу і водночас є механізмом для творення евфемізмів, що мають подвійне значення. Завдяки евфемізмам здійснюється успішне спілкування між автором та адресантом.

Проведений аналіз англомовного медійного дискурсу засвідчує домінування евфемізмів які широко використовуються для відображення військових дій. Для прикладу евфемізм *collateral damage* (death of innocent people/вбивство мирного населення) використовується щоб приховати негативну ситуацію. Використання даного евфемізму усуває емоційне значення і надає нове морально-етичне поняття висловлюванню.

Мовне збагачення медійного дискурсу здійснюється завдяки евфемізації, складова якої є різноплановою та включає в себе поняття що непрямо, завуальовано висловлюють явища соціального буття. Однією з сфер медійного дискурсу є тема злочинності, де мовці намагаються замаскувати протиправні та незаконні діяння як один із засобів інстинктивного самозахисту. Часто поняття *steal/красти* замінюється такими заміниками як *acquire, alienate, deprive, obtain*. Тематика злочинності сповнена жорстких, моторошних дій, а тому потребує адекватного відображення у медійному дискурсі, щоб не шокувати адресата та, не спонукати людей на вчинення злочинів.

Тематика так званих делікатних тем (статі, віку, хворіб, смерті) є теж значно евфемізованою, оскільки навіть людина, що подає інформацію намагається зменшити негативний вплив повідомлення на слухача чи читача. Так, для позначення поняття смерть існує численна кількість евфемістичних синонімів *die/pass away, join the majority, depart in a better place* тощо.

Наявність евфемізмів у медійному дискурсі знижує соціальну сприйнятливості щодо лексики, яка може образити, зранити емоції та психологічну стійкість адресата. Тому евфемізації підвладні всі сфери буття людини. Процес спілкування через медійний дискурс з використанням евфемізмів допомагає досягти успішне спілкування не завдаючи емоційного зранення.

Здійснене дослідження наукової літератури та англомовного медійного дискурсу засвідчує, що основним способом евфемізації є: узагальнення, метафоризація, словотвір, запозичення, використання перифрази. Евфемізми здебільшого представлені словосполученнями, рідше окремими лексемами.

Отже, евфемізми не тільки відображають особливості національної мовної картини світу. Погоджуємось з баченням І. Сковронської, яка окреслює евфемізми як виразний стилістичний засіб, що дозволяє варіювати мову залежно від різних умов, вуалювати і приховувати за необхідності свої наміри, уникати комунікативних конфліктів, які можуть виникнути при безпосередній комунікації різних осіб, предметів і властивостей, бути промовистими художніми засобами виразності мовлення в аспекті створення різноманітних смислових конотацій. Динаміку процесів евфемізації пояснюємо прагненням людини до успішної комунікації, повсякчасним оцінюванням і переоцінюванням форм висловлювання, що виконують функцію імпліцитності негативної оцінки задля покращення спілкування [6, с. 4].

Процес евфемізації як один із способів дотримання соціально-моральних норм та слідування модернізаційно-глобалізаційним процесам за умови надмірного використання, нівелює мету функціонування медійного дискурсу, створює недовіру в адресата до отриманої інформації, що не слугує втіленню прагматичних цілей адресанта, а також через створення психологічного комфорту між учасниками комунікативного акту частина повідомлення може бути прихованою під прошарком евфемізмів або навіть узагалі перекрученою та недостовірною, це все можна віднести до негативних сторін прояву евфемізації.

Проведене дослідження дозволило розширити межі вивчення евфемістичних конструкції, продемонструвало багатогранність та всесторонність явища евфемії, а також довело, що процес евфемізації мови триває і безпосереднім джерелом його творення виступає сучасний англomовний газетний дискурс. Проведене дослідження дозволило розширити межі вивчення евфемістичних конструкції, продемонструвало багатогранність та всебічність евфемізмів, а також довело, що процес евфемізації мови триває і безпосереднім джерелом його творення виступає сучасний англomовний газетний дискурс

Висновки. Розділяємо погляд І. Печеранського стосовно медійного дискурсу, що це є «когнітивно-прагматичне середовище, що реалізує свою сутність за допомогою виробництва і трансляції на широку аудиторію оціночних смислів та ідеологем» [4, с. 28]. У медійному дискурсі евфемізми в залежності від сфери застосування евфемізми можна поділити на ті, що розкривають такі теми, як хвороби, смерть, вік, стать, раса, етнос, інтимні стосунки, фізичні та розумові вади людини, фізіологічні процеси і стани людського організму, збройні конфлікти, економічна нестабільність, професії, матеріальне становище, злочини і їх міри покарання. Лінгвопрагматичні, семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів на тлі інших мов світу знаходяться у площині нашого інтересу щодо подальших лінгвістичних розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 268 с.
2. Кантур К.О. Аналіз механізмів антропосемічної евфемізації. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 66. С. 210–214.
3. Мілева І.В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Луганський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2005. 235 с.
4. Печеранський І. Сучасний медійний дискурс та роль у ньому журналістського розслідування. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. 2018. Вип. 2. С. 22–29.
5. Постатнік М. М., Свирид А. М. Евфемізми, причини їх виникнення, особливості вживання та перекладу (на матеріалі німецької мови). Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету. Суми : СумДУ, 2015. Ч. 2. С. 14–15.
6. Сковронська І. Явище евфемізації у відображенні комунікативного принципу толерантності українців : веб-сайт. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2960> (дата звернення: 17.02.2022).
7. Словник української мови: в 11 т. Т. 2. Академічний тлумачний словник (1970–1980), 1971. : веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення: 2.02.2022).
8. Ткачівська М. Р. Евфемізм або мовна дипломатія (на прикладі української та німецької мов). Прикарпатський вісник НТШ. 2016. № 2(34). С. 102–111.
9. Українська мова : енциклопедія : веб-сайт. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Rusanivskyy_VM/Ukrainska_mova_Entsyklopedia/ (дата звернення: 2.02.2022).
10. Burrige K. Political Correctness: euphemism with attitude. English Today. 1996. Vol. 12, № 3. P. 42–49
11. Partridge E. Usage and Abusage. New York: Citadel Press, 1964. 379 p.
12. Rada Roberta. Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache : mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen. Budapest, 2001. 212 s.
13. Rowson H.A. Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. New York, 2002. 324 p.

RELATION BETWEEN MOTIVATION AND EMOTIONS IN PUBLIC DISCOURSE

ЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙ У ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Skichko A.S.,

orcid.org/0000-0003-4888-3159*PhD student at the Department of Theory, Practice and Translation of the English Language
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*

This article touches upon the connection between emotion and motivation in public discourse. Emotion is regarded as the reflection of inner feelings and their interpretation into the person's behavior helping to convey cherished or displeased memories. It is a well-known fact that famous figures appeal to the plethora of psychological manipulations to conquer public's attention. Among them, we can identify the emotional uplifts that cause the instantaneous reaction from the audience transforming into the feeling of trust. Moreover, in the course of delivering public speeches, it was revealed that speakers use versatile emotional expressions intending to motivate someone to act and react to what they have heard. Additionally to this, they possess a well-developed emotional intelligence. This term was introduced in the scientific field by Salovey P. and Mayer J. D., who understood it as the complex of individual skills and abilities that form the person's character and help to control the emotional condition and behavior.

J.R. Martin and P.R.R. White's appraisal theory is considered as the most appropriate tool for discovering and investigating discourse as the whole unit with its key components and peculiarities including the paralinguistic context. From a more holistic viewpoint, the appraisal theory differentiates myriad evaluation types that ultimately show individual and interpersonal attitudes jointly with assessments in the particular conversation or discourse. As the authors succinctly put it, within each discursive situation exist attitude, graduation, and engagement aspects. The latter can be subdivided into three categories: appreciation, judgment, and affect. In closing, while investigating the motivation realization in public discourse, the implication of the appraisal theory can be an efficient way of monitoring different emotional states. For the sake of clarity and brevity, with its help the research acquires pure scientific data.

Key words: emotion, motivation, public discourse, emotional intelligence, appraisal theory, attitude, graduation, engagement, appreciation, judgment and affect.

У цій статті окреслено зв'язок між емоціями та мотивацією в публічному дискурсі. Емоції трактуються як відзеркалення внутрішніх почуттів, що відображаються в поведінці людини та допомагають сформувати приємні чи неприємні спогади. Загальноvizнаним фактом є те, що відомі особистості звертаються до низки психологічних прийомів під час публічних виступів, щоб привернути увагу публіки. Серед них можна виокремити емоційні злети, які викликають миттєву реакцію аудиторії і з часом переростають у почуття довіри. Крім того, під час дослідження публічних виступів було виявлено, що оратори використовують різноманітні емоційні вирази, які здатні спонукати когось до дії. До того ж, вони мають добре розвинений емоційний інтелект. Цей термін був введений у наукову сферу П. Саловеєм і Дж. Д. Майером, які трактували його як комплекс індивідуальних умінь і навичок, що формують характер людини та допомагають керувати емоційним станом і поведінкою.

Теорія оцінки Дж. Р. Мартіна і П. Р. Уайта вважається найбільш доречним інструментом для виявлення та дослідження дискурсу в сукупності з його ключовими компонентами та особливостями, враховуючи паралінгвістичний контекст. З більш цілісної точки зору, ця теорія виокремлює безліч типів оцінок, які зрештою вказують на індивідуальні та міжособистісні установки з їх оцінками в конкретній розмові чи дискурсі. Як коротко зазначають Дж. Р. Мартін і П. Р. Уайт, у кожній дискурсивній ситуації існують аспекти ставлення, градації та залучення. Аспект ставлення можна поділити на три категорії: оцінки, судження та афекту. До того ж, при дослідженні реалізації мотивації в публічному дискурсі, імплікація теорії оцінки є ефективним способом моніторингу різних емоційних станів. Звертаючи уваги на її наочність та стислість, за її допомогою дослідження набуває чисто наукових даних.

Ключові слова: емоція, мотивація, публічний дискурс, емоційний інтелект, теорія оцінки, ставлення, градація, залучення, оцінка, судження та афект.

Statement of the problem. Nowadays' discussions in the light of the discourse researches do not consider the facet of emotion to a full extent. The true meaning of emotion for discovering the hidden context of public speeches is often used loosely, without a precise understanding of what they connote. Additionally, from the scope of motivation realization the emotive pattern should be regarded as the principal component of building a successful and powerful public discourse.

Research analysis. Emotion and emotional intelligence has been broadly discovered in

psychology for the last century by the most outstanding researchers which results are viewed in this article: Neta M., Haas I.J., Kleinginna P.R.J., Kleinginna A.M., Painter C., Ekman P., Carver C. S., Roseman I. J., Syme G. J., Beven C. E., Sumner N. R., Kals E., Schumacher D., Montada L., Salovey P., Mayer J. D., Goleman D., Petrides K.V., Augusto-Landa J. M., Lopez-Zafra E., Berrios-Martos M. P., Aguilar-Luz on M. C. Aguilar-Luz on M. C., Calvo-Salguero A., Salinas J. M. et al. From the linguistic aspect, emotions verbalization were described by

Martin J. R., P. R. R. White, Hidalgo-Tenorio E. and Benítez-Castro M.A.

The aim of the article is to state and investigate the connection between emotion and motivation concepts in public discourse.

Presenting main material. It is impossible to imagine a well-known celebrity, political leader, or even ordinary speaker with emotionally unstable behavior before a live audience or a big screen. All public figures before producing any type of public speeches or giving interviews prepare emotionally beforehand in order to be persuasive, natural and powerful. And during such activities, three main aspects are jointly represented: mind, emotions and motivation.

The term “emotion” has the same origins and roots as the notion “motivation”. It comes from the Latin word “mover”, which translates as to “move”, and is regarded as a dominant stimulus to take action and revitalize our behavior or attitudes towards the specific situation. These two concepts are represented through the cognitive process of world perception and can modify the way of handling our social life [12, p. 1].

Emotions are multifunctional notions since they can reflect the evaluation of inner thoughts, take part in producing feelings and memorable experience. With their help, the general perception and appraisal of the environment and psychological shifts are implemented as well as the behavior response is introduced [9]. Our emotions directly influence our attitude towards many surrounding things, individuals and actions. Moreover, it is an embodied expressive means that is given us physiologically and can be represented spontaneously on the intuitive level [13].

To better comprehend the nature of emotional expression, it will be useful to examine its typology. Ekman has elaborated the classification of basic emotions, so-called fundamental ones, that are more often expressed by humans while they go through multiple life situations, that are valuable for them from the psychological retrospective. So, he put forward six basic emotions: fear, anger, joy, sadness, disgust, and surprise. However, from the very beginning, contempt, the seventh feeling was added to this theory, but he decided that it is not very common for facial expression and there weren't a dozen of life situations that happened almost every day in order to encounter it [5, p.55]. Of course, with the time changing this classification was modified and became more meaningfully expanded and contextually supplemented, but, to scientific point of view, Ekman's approach is more logical and constructive. Because there are various types of

derivative emotions that come from the represented basic ones.

Theoretically considering different approaches to the definition of both terms “motivation” in the first point of this chapter and “emotion” in the very beginning of this one, it is necessary to find its common and distinctive features in order to conduct valid research in the scope of our scientific interest. So Carver [4] in his works paid more attention to the highlighting of the distinctive features between the notions “motivation” and “emotion”. He is strongly persuaded that they both are directed towards goals, but motivation is reconsidered in this case as a driven force on the way to the goal achievement and emotion as the desired reinforcement because of the visible rate of progress in relation to targets fulfillment.

Roseman [16] shares Carver's ideas and states that between motivation and emotion there are a lot of common traits, the key one is the detection and forming a close linkage between person and environment. However, between these two terms, there is a visible difference as well: emotions relate to the activities representation and goal setting while motivation is regarded as a goal-directed action towards previously reconsidered experience and human's future.

Nowadays, the development of pro-environmental behavior is highly important in the context of achieving goals, and it is influenced by emotional representation and world perception and knowledge [19]. Schumacher, Kals, and Montada [8] have the same opinion and are persuaded that emotional motivation is a driven force that affects the formation and realization of environmental behavior.

In this context, it is obligatory to mention the influence of emotional intelligence on the behavior of individuals and achieving the ultimate goals. Emotional Intelligence (EI) plays a great role in building a successful career and creative prosperous business as well as a gorgeous self-image creation. All large-scale companies require the high IQ level jointly with the high EI level, since the ability to delegate and show emotions is on the same interest level for developing the rentability of each structure. That is why, pro-environmental behavior cannot be based only on cognitive processes and factors, it is grounded in human emotion realization and detection.

Salovey & Mayer [17] were the first who introduced the term “emotional intelligence” to a broad audience. They regard this notion as a combination of personal abilities and skills that form the person's character and help to control one's own and others' thoughts, feelings and emotions, and consequently affect the manner of thinking and behavior in general. Salovey

& Mayer have developed the classification of EI skills for better understanding its nature:

- ability to perceive, evaluate and correctly produce emotion;
- ability to access and generate feelings as cognitive phenomena;
- ability to comprehend emotional information and correctly use emotional knowledge;
- ability to regulate emotions to promote personal success.

Daniel Goleman [6] in his book “Working with Emotional Intelligence” put forward the definition of term “emotional intelligence” and he is strongly persuaded that it depicts the individual’s skills and natural abilities to control and manage own feelings as well as others in order to build strong personal and social relationships within specific domains that can influence the successful fulfillment in future. He also developed the structure of this phenomenon which is based on twenty-five independent but context-related components that ultimately fall under five key facets: Self Awareness, Self-Regulation, Motivation, Empathy, and Social Skills.

Following the structure of above-mentioned classification, we can admit that the motivation concept forms the substantial layout for emotional intelligence realization. Consequently, it is possible to make the next conclusion: the level of motivation, the degree of inner stimuli as well as the rate of a person’s desire to move forward and achieve goals influences a lot the maturity of the EI.

Petrides and Furnham [14] in order to understand better the functioning of the EI, elaborated the trait emotional intelligence theory which demonstrates the set of person’s feelings and moods which are at the initial stage of implementation and which can be measured with the help of questionnaires or other evaluating resources. They believe that each trait is essential for the feeling perception process and directly relates to our inner emotions, which are probably sometimes very hard to show and perceive. In short, the aim of this theory is to detect the complete picture of human emotion demonstration. The put in the table fifteen elements that demonstrate to a full extent trait EI : Adaptability, Assertiveness, Emotion perception (self and others), Emotion expression, Emotion management, Emotion regulation, Impulsiveness, Relationships, Self-esteem, Self-motivation, Social awareness, Stress management, Trait empathy, Trait happiness, and Trait optimism [15, p. 137].

Augusto-Landa, Lopez-Zafra, Berrios-Martos & Aguilar-Luz on did the next conclusion based on their research: individuals who possess the highest level of emotional intelligence can adapt to the world-

changing easier as well as to give accurate and well-thought responses to the surrounding environment compared to those ones who have the lowest level of the EI. Moreover, the last category of persons while representing their reactions to the specific situation in most cases will receive negative results [3]. Aguilar-Luz on et al. agree with this theoretical approach and stated that our emotions that are controlled by the mind jointly with cognitive perception elements form the stimuli for the behavior realization. These all aspects influence enormously the learning process, actions and behavior [1, p.62].

In consonant with Schultz, Shriver, Tabanico and Khazian [18], environmental beliefs, particularly ecocentric and anthropocentric aspects of it are based on the emotional perception that in near retrospect can influence and motivate some realization aspects of pro-environmental behavior. While regarding the emotional intelligence as a drive engine of controlling or suppressing our emotions and fillings as well as of constructing and channeling our thoughts into a correct direction in order to implement any actions, it is needed to specify that EI performs the role of moderator between dominant elements: ecocentric beliefs and attitude, intention and pro-environmental behavior [18]. According to this theory, we may assume that not only environmental beliefs trigger such outcomes, but the names of domains can be also various: from social to political, medical to education, etc. In terms of motivation realization through public speeches or live communication with public figures, it is noticeable that the speaker’s IE will correlate between emotions and feelings, personal beliefs and thoughts, own interest regarding some issue and the reconstruction of behavior in relation to others motivation.

Another important emotional-related theory in discourse analysis is appraisal theory. It is regarded as the implementation of interpersonal metafunction in the language where one is preoccupied with the choices made by the speaker that show his attitude in relation to a proposition or serve as a specific sign or relationship between interlocutors [11, p. 7].

The appraisal theories are regarded as influential theories of conducting the emotions research, they put a great emphasis on the individual evaluation of the action and situation state as the key clot of emotional experience. The founders of these theories were Arnold [3] and Lazarus [10], who formed a valuable theoretic background and did a great input for researchers in order to induce them to modify and add modern and precious aspects.

J.R. Martin and P.R.R. White [11] in their well-known book “The Language of Evaluation. Appraisal

in English” put forward the hypothesis that appraisal theory differentiates various types of evaluation, which help to reveal interpersonal and descriptive assessments within the specific communicative situation or discourse. They are persuaded that ATTITUDE is represented with the help of emotions and feelings, is one of the crucial sub-systems of any estimation which ultimately can fall under into three other categories: APPRECIATION, JUDGMENT and AFFECT. It is of primary importance to identify the function of these three notions, so “appreciation” estimates the things, “judgment” regulates the degree of evaluation (strong or weak) and “affect” forms and produces the emotional reaction to the perceived experience. Other two important elements of the appraisal theory sub-system is GRADUATION, which creates an evaluative response for the former context-based situations, and ENGAGEMENT, which is backed on previously created attitudes and contrasting of various thoughts within different types of discourse [11, p. 35-38].

E. Hidalgo-Tenorio and M.-Á. Benítez-Castro believes that each interpersonal emotion is provoked and influenced by a person, but the process of relation and linkage of this individual to a concrete process is socially incompatible. That is why, apart from ATTITUDE (i.e. AFFECT,

JUDGEMENT, and APPRECIATION), they have elaborated other categories that, to their opinion, better reveal the nature and general traits of any appraisal:

- valence (i.e. degree level of unpleasant emotion);
- axiology (i.e. grade between positive and negative judgment);
- polarity (i.e. differences between yes and no choices);
- modality (i.e. combination of modalization versus modulation);
- graduation (i.e. set of quantification, intensification and enhancement) [7, p. 321]

Conclusions. It can be concluded that emotion plays a vital role in discovering the motivation concept in the public discourse. Insofar as it is possible to find out, with the help of emotions we can foresee the speakers’ intentions as well as their hidden feeling towards specific issues. J.R. Martin and P.R.R. White’s theory is a fundamental and efficient tool for investigating the emotional aspect and motivation realization in discourse. Of course, there are many reasons for questioning this theory. However, it has not had yet any analogy from the point of view of content and classification. The paper suggests theoretical and practical perspectives and directions for future research.

REFERENCES:

1. Aguilar-Luzón, M. C., Calvo-Salguero, A. & Salinas, J. M. Beliefs and environmental behavior: The moderating effect of emotional intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2014. No 55. P. 619–629.
2. Arnold, M. B. Emotion and personality: Psychological aspects. New York: Columbia University Press. 1960. Vol. 1.
3. Augusto-Landa, J. M., López-Zafra, E., Berrios-Martos, M. P. & Aguilar-Luzón, M. C. The relationship between emotional intelligence, occupational stress and health in nurses: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*. 2008. No 45. P. 888–901.
4. Carver C. S. Approach, avoidance, and the self-regulation of affect and action. *Motiv. Emot.* 2006. No 30. P.105-110.
5. Ekman P. Are there basic emotions? *Psychol. Rev.* 1992. No 99, p. 550–553.
6. Goleman D. Working with Emotional Intelligence. New York, NY, USA: Bantam. 1998. P. 400.
7. Hidalgo-Tenorio E. and Benítez-Castro M.A. The Language of Evaluation in the Narratives by the Magdalene Laundries Survivors: The Discourse of Female Victimhood. *Applied Linguistics*. 2020. P 1–28
8. Kals, E., Schumacher, D. & Montada, L. Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environment and Behavior*. 1999. No 31. P. 178–202.
9. Kleinginna, P.R.J. and Kleinginna, A.M. A categorical list of emotional definitions, with suggestions for a consensual definition. *Motivation and Emotion*. 1981. No 5. P. 345–379.
10. Lazarus, R. S.. Psychological stress and the coping process. New York: McGraw- Hill. 1966. P. 437
11. Martin, J. R. and P. R. R. White. The Language of Evaluation: Appraisal in English. London: Palgrave Macmillan. 2005. P. 274
12. Neta M., Haas I.J. Movere: Characterizing the Role of Emotion and Motivation in Shaping Human Behavior. *Nebraska Symposium on Motivation*. 2019. Vol 66. P. 1-9
13. Painter, C. Developing attitude: an ontogenetic perspective on APPRAISAL. *Text* 23.2. 2003. P. 183–210.
14. Petrides K.V., Furnham A. Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *Eur. J. Personal.* 2001. No 15. P. 425–448.
15. Petrides K.V. Trait emotional intelligence theory. *Ind. Organ. Psychol.* 2010. No 3. P. 136–139

16. Roseman I. J. Motivations and emotivations: approach, avoidance, and other tendencies in motivated and emotional behavior: Handbook of Approach and Avoidance Motivation / Ed. Elliot A. J. New York: Psychology Press. 2011. P. 343–366
17. Salovey P., & Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*. 1990. No 9(3). P. 185-211.
18. Schultz P. W., Shriver C., Tabanico J. J. & Khazian A. M. Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*. 2004. No 24. P. 31–42.
19. Syme G. J., Beven C. E. & Sumner N. R. Motivation for reported involvement in local wetland preservation: The roles of knowledge, disposition, problem assessment, and arousal. *Environment and behavior*. 1993. No 25. P. 586–606.

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.22>

ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА У ТВОРАХ А. КРІСТІ: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

PRECEDENT NAMES IN THE WORKS BY A. CHRISTIE: PRAGMALINGUISTIC ASPECT

Суховецька Л.В.,
orcid.org/0000-0003-3345-0764
кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської філології

Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Стаття сфокусована на прагмалінгвістичному аналізі прецедентних імен як вербальних репрезентантів культурологічної інформації. Дослідження здійснено на матеріалі чотирьох детективних творів А. Крісті. У теоретичній частині було обґрунтовано синонімічність вживання термінів «прецедентний феномен», «прецедентні одиниці» та «прецедентні імена» у поданій статті. Внаслідок аналізу емпіричного матеріалу було встановлено, що клас прецедентних імен у дискурсі А. Крісті переважно представлено такими мовними одиницями: антропонімами, міфонімами, біблїонімами, релігїонімами, хрононімами, топонімами та етнонімами. На прикладах розкрито семантика визначених одиниць. Було виявлено та обґрунтовано такий нетрадиційний тип прецедентних одиниць, як етнонім. На багатому ілюстративному матеріалі розглянуто, як етноніми актуалізують стереотипні риси національного характеру, які належать когнітивній базі референтної групи.

З'ясовано функційний потенціал прецедентних імен. Установлено, що вони вживаються не для ідентифікації референта, а для його характеристики. Тому, провідною функцією прецедентних одиниць у художньому дискурсі А. Крісті є характеризувальна, призначення якої – ширше розкрити внутрішній світ героїв та передати відтінки поведінки персонажів. До частотних функцій також належить дескриптивна, метою якої є формування наочного образу персонажів та різних об'єктів у свідомості читача. Відзначено, що ці дві основні функції перемешуються із оцінною, евфемістичною, сюжетно-твірною, функцією інтенсифікації. Особливістю характеризувальної функції біблїонімів є те, що вона органічно поєднується із оцінною функцією, оскільки Біблія слугує ціннісними орієнтиром у визначенні поганих та добрих вчинків. Отже, прецедентні імена сприяють вираженню комунікативних інтенцій та вербалізації авторського задуму, засвідчують індивідуальну манеру письма А.Крісті.

Ключові слова: прецедентне ім'я, антропонім, міфонім, біблїонім, хрононім, топонім, етнонім.

The article focuses on pragmalinguistic analysis of precedent names as verbal representatives of cultural information. The study is based on four detective novels by A. Christie. In the theoretical part, the synonymy of the terms «precedent phenomenon», «precedent units» and «precedent names» has been grounded. As a result of the analysis of empirical material it has been found out that the class of precedent names in A. Christie's discourse is mostly represented by such linguistic units: anthroponyms, mythonyms, biblionyms, religionyms, chrononyms, toponyms and ethnonyms. We have identified a non-traditional type of precedent units, which is named ethnonym and we have supported this idea theoretically. The rich illustrative material examines how ethnonyms actualize stereotypical features of national character that belong to the common cognitive base of the writer and the reader.

We have presented the functional potential of precedent names. It has been noted that precedent units are deployed not to identify the referent, but to characterize it. Therefore, the leading function of precedent units in the fiction discourse by A. Christie is function of characterization, the purpose of which is to reveal the inner world of the characters and to convey the nuances of the protagonists' behavior. Among the frequent functions we single out a descriptive one, which aims to form a bright visual image of people and objects.

It is noted that these two main functions are interrelated with the evaluative, euphemistic, plot-creative and intensifying functions. Biblionyms harmonically combine characteristic function with the evaluative one, since the Bible serves as a value guide in determining evil and virtuous behavior. Thus, precedent names contribute to the expression and verbalization of communicative author's intentions, testify to the individual style of writing by A. Christie.

Key words: precedent name, anthroponym, mythonym, biblionym, chrononym, toponym, ethnonym.

Постановка проблеми. Прецедентні імена містять закодований культурологічний потенціал, виражають ціннісні орієнтації та світоглядні пріоритети певної групи людей, специфіку ментальності носіїв культури, формують національну ідеологію, без розуміння якої міжкультурне спілкування не може претендувати на успіх.

Експресивність та образність прецедентних одиниць, велика сила емоційного впливу, здатність яскраво й стисло передати думку, влучно й коротко охарактеризувати складні явища зумовлюють успішне використання прецедентних імен і в розмовному мовленні, і в літературних творах, і в медійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів розглядають прецедентні імена (ПІ) як різновид прецедентних феноменів (ПФ), до складу яких ще входять прецедентні тексти, висловлення та ситуації. Науковці виявили такі основні властивості прецедентних феноменів: маркованість, регулярна відтворюваність у мовленні, відомість та зрозумілість значній частині суспільства, образність, емотивність, аксіологічність, експліцитність / імпліцитність, контекстуальність, стилістична забарвленість [1, с. 150; 2, с. 142; 3, с. 130]. Здатність створювати асоціативні зв'язки та соціально-культурна значимість є основними відмінними рисами ПФ [1, с. 150].

Спектр функцій, виконуваних прецедентними феноменами, досить широкий, проте ядерними його функціями постають: оцінна, номінативна, експресивна та функція характеристики. Разом з тим науковці виокремлюють і більш вузькі функції: маніпулятивна / сугестивна, інформативна, естетична, парольна, міфологічна, смислотвірна / сюжетно-композиційна, персуазивна [4; 5; 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Корпус прецедентних імен непостійний. Зміна суспільно-політичних обставин, переорієнтація моральних цінностей, зникнення певних понять і виникнення нових зумовлюють рухливість складу прецедентних імен: деякі застарівають і виходять з уживання; інші набувають додаткових значень; виникають нові. Крім того, кожен автор послуговується своїм набором ПФ, який відображає його творчу індивідуальність. **Актуальність** дослідження зумовлена суттєвою роллю ПФ у моделюванні між-

культурної комунікації між автором та читачем; впливом ПФ на формування мовної особистості читача; а також високою частотою звернень до прецедентних одиниць у художніх творах як до засобів експресії та ефективного впливу на свідомість читача.

Формулювання цілей статті. **Мета** статті – виявити роль прецедентних імен у вираженні комунікативних інтенцій А. Крісті. **Мета** роботи зумовлює постановку таких **завдань**: обґрунтувати синонімічність термінів «прецедентний феномен», «прецедентні одиниці» та «прецедентні імена»; з'ясувати семантику вживаних авторкою прецедентних імен; виявити діапазон онімів, якими реалізуються ПФ; обґрунтувати можливість відносити етноніми до класу прецедентних одиниць; визначити набір функцій, виконуваних прецедентними одиницями в художньому дискурсі А. Крісті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прецедентні феномени належать до сфери лінгво-культурної компетенції мовців. Клас ПФ формують прецеденти, які «переживались» членами суспільства та мають культурну значущість і визначають специфіку національного характеру, зберігаються у культурній пам'яті лінгвоспільноти у вигляді ментальних утворень [5].

ПФ втрачають своє основне призначення ідентифікації референта, стають носіями семантики, номінантами визначеного кола якостей, набором певних конотацій, що зумовлює їхнє уживання в якості еталонів / антиеталонів при зіставленні. Вони є вербальними ідентифікатори «невербальних» феноменів (реальних людей, персонажів інших творів, географічних об'єктів, історичних подій тощо), у мовній системі мають різні способи вираження, розкривають пізнавальний досвід людини, набувають узагальнюючого значення, відображають особливості категоризації та концептуалізації дійсності лінгвоспільнотою [5].

У нашому дослідженні ми не проводимо суворої диференціації між термінами «прецедентний феномен» (ПФ), «прецедентні одиниці» (ПО) та «прецедентні імена» (ПІ). Обґрунтуємо це таким чином: ПІ як різновид ПФ знаходиться у статусі гіпонімії по відношенню до ПФ; ПО є вербальними репрезентантами вербальних і невербальних ПФ, тобто слугують способом вираження

абстрактного терміну ПФ. Тому послуговуємося всіма трьома термінами як синонімами.

Прецедентні одиниці слугують допоміжним засобом зображення зовнішності героїв. Як зазначають науковці, «символізують певні риси зовнішності та характеру» [5]. Наприклад, міфоніми Аполлон та Гермес увійшли до універсальної когнітивної бази більшості мовної спільноти як еталони чоловічої краси. В контексті оповідання авторка вводить читача в дім, де згодом сталося вбивство. Для детективного жанру важлива кожна деталь. Свідомо увага читача зосереджується на зовнішності батлера:

*On the contrary, it was opened by one of the handsomest young men I have ever seen. Tall, fair, he might have posed to a sculptor for **Hermes or Apollo**. Despite his good looks there was something vaguely effeminate* [8, с. 16].

Експліцитно виражені одиниці, які попередньо передають красу юнака (*one of the handsomest young men, his good looks*), інтенсифіковані за рахунок уведення в текст легко впізнаних міфонімів *Hermes* та *Apollo*. Твердження про те, що молодик міг би слугувати моделлю Аполлона або Гермеса для скульптора, наочно передає всю привабливість персонажа.

Окрім дескриптивної функції прецедентні одиниці постають вдалим інструментом для характеристики персонажів. Так, в очах наратора головна героїня Джеймс Вілкінсон бачиться глупим створінням. Поступово, починаючи з прямих характеристик (*particularly brainless person*), використовуючи метафору (*Jane Wilkinson has the brains of a rabbit*), переходячи до переліку базових шкільних наук (*history, geography, classics*), незнаних для героїні, авторка нав'язує образ безмозгої жінки:

*Only a particularly brainless person could have suggested it. ... In your idiom you would say that Jane Wilkinson has the brains of a rabbit.... The lovely Lade Edgware she doesn't know history, or geography, nor the classics sans doute. The name of **Lao Tse** would suggest to her a prize Pekingese dog, the name of **Moliere** a maison de couture* [8, с. 51].

Кульмінація у цьому наростанні припадає на вживання антропонімів *Lao Tse* та *Moliere*. У цьому прикладі вдало реалізована така властивість прецедентних одиниць як загальновідомість. Героїня є настільки далекою від загально-статистичного рівня інтелекту, що ім'я Лао Дзи у її свідомості сприймається як назва призу для породи Пекінесів, а Мольєр – як назва дома мод. Комбінація всіх цих прийомів створює картину інтелектуальної безодні привабливої Леді Едгверс.

Реалізації характеризувальної функції сприяє також хрононім *Middle Ages* на позначення історичної епохи – Середньовіччя. Ним характеризується новий кандидат у чоловіки – герцог Мертон:

*He (Duke of Merton) was a strictly conservative and somewhat reactionary young man – the kind of character that seemed to have stepped out of the **Middle Ages** by some regrettable mistake. His infatuation for the extremely modern Jane Wilkinson was one of those anachronistic jokes that Nature so loves to play* [8, с. 102].

Із всієї можливої сукупності атрибутів Середньовіччя авторка актуалізує сему старомодності. Імплікована риса стає очевидною внаслідок двох моментів. По-перше, прецедентному хрононіму *Middle Ages* передують пряма характеристика героя (*a strictly conservative and somewhat reactionary*), яка завершується уведенням думки про людину епохи Середньовіччя. Завдяки цьому читачу стає зрозумілим, що фраза допускає інтерпретацію синонімічною лексемам «консервативний», «ретроград». По-друге, характер герцога протиставляється надзвичайно сучасній (*extremely modern*) Джейн в контексті того, що за примхами долі почуття виникають між абсолютно протилежними характерами. Тобто, наявність у лінгвальному контексті ситуативних синонімів та антонімів уможливує правильне тлумачення прецедентної одиниці.

Ефективність будь-якої експресивної одиниці, включно із прецедентними, посилюється, якщо вона займає сильну позицію в тексті (заголовки, ініціальне речення або фінальне). Так, у романі «*Thirteen at Dinner*» прецедентний антропонім *Madame Tussuads* постає останнім сполученням останнього речення твору. Така структурна комбінація сприяє кращому запам'ятовуванню читачем, збільшенню експресивності одиниці, а також постає останнім штрихом у створення образу головної героїні, яка виявилася трикратною вбивцею:

*P.S. – Do you think they will put me in **Madame Tussuads**?* [8, с. 126].

У своєму передсмертному листі до Пуаро в день перед стратою Джейн пише постскриптом, у якому у вигляді питання виражає бажання потрапити до всесвітньовідомого музею мадам Тюссо. Джейн була акторкою від Бога та за покликанням, вона залучила акторську справу до вбивства. Як справжня слугиня Мельпомени вона потребувала уваги глядачів та захоплення собою. Єдине, що турбує її перед стратою – залишатись у центрі уваги публіки, залишатись знаменитою, навіть після своєї смерті.

У своїх творах Агата Крісті також звертається до релігії як до джерела прецедентних онімів з метою характеристики своїх героїв. Наприклад релігіонім *Anglo-Catholics* є носієм певних ознак та переконань:

Because the Duke of Merton is a pillar of the Anglo-Catholics. Because he wouldn't dream of marrying a woman whose husband was alive [8, с. 122].

Називаючи герцога стовпом Англо-Католицизму (*a pillar of the Anglo-Catholics*), авторка, по-перше, передає його сильні позиції віруючої людини. По-друге, вона натякає на догми цієї релігії, стосовно шлюбного питання. Розлучення є актом, який не вітають у колі віруючих, тим більше одруження з розлученою жінкою. Такий релігійний фанатизм герцога став мотивом для вбивства лорда Едгвейера, чоловіка Джейн.

У романі «*Thirteen at Dinner*» прецедентна одиниця стала у нагоді для формування сюжетної лінії твору – кульмінаційного моменту, коли вбивця видала себе. Увівши у ситуативний контекст висловлення *judgment of Paris* Агата Крісті вдало використала омонімічний потенціал топоніму *Paris* (Париж) та міфоніму *Paris* (Парис):

Somebody – I forget who – had uttered the phrase “judgment of Paris”, and straight away Jane’s delightful voice was uplifted.

“Paris?” she said. “Why, Paris doesn’t cut any ice nowadays. It’s London and New-York that count.” [8, с. 102].

Задля скоєння злочину героїня скористалася майстерністю іншої акторки, яку попросила зобразити саму Джейн Вілкінсон на вечірці бомонду так, щоб ніхто не впізнав підміну. Але ідентична зовнішність не означає ідентичного характеру та інтелекту. Справжня Джейн не була освіченою та добре начитаною людиною. Тому, коли вона припустилась помилки, сприйняв ім'я *Paris* у сполученні *judgment of Paris* за назву міста, а не за ім'я міфологічного героя, хтось із гостей здогадався, що на попередньому ланчі була зовсім інша людина. Ця здогадка сприяла викриттю злочинниці.

Інколи для характеристики героя авторка апелює одночасно до двох прецедентних одиниць із різних джерел, що сприяє більшому прагматичному впливу на читача. Наприклад, обговорюючи гіпотетичні мотиви для вбивства по відношенню до знайомих в готелі, кожен із співрозмовників (Еркуюль Пуаро та місіс Аллертон) вживає свою асоціацію:

“I’m trying to imagine motives for crime suitable for everyone in the hotel. It’s quite entertaining. Simon Doyle for instance? ... And Linnet?”

“That would be like the queen in your Alice in Wonderland, “off with her head.” [9, с. 543].

“Of course. The divine right of monarchy! Just a little bit of the Naboth’s vineyard touch. ...” [9, с. 543].

Йдеться про головну героїню, вродливу юну багатійку Ліннет, яка своїм багатством перемашила жениха своєї найкращої подруги. Е. Пуаро як професіонал своєї справи порівнює Ліннет із королевою із «Аліси в країні див». Розуміючи його думку, Аллертон підкріплює цю характеристику біблійонімом *Naboth’s vineyard touch*. Обидві прецедентні одиниці вказують на завищену самооцінку Ліннет, яка усвідомлює всездозволеність та відсутність покарання через своє багатство. Але біблійонімом *Naboth’s vineyard* (виноградник Навуфея) окрім характеристики ще й закладає негативне ставлення читача до неї.

Відповідно до сюжету «Старого заповіту» король Агав із дружиною, маючи жодного нестатку, пішли на вбивство бідного селянина заради заволодіння його землею. Для людини, яка виховується на релігійних засадах, Біблія постає джерелом орієнтації добра і зла. Тому, на відміну від літературної алюзії *like the queen in your Alice in Wonderland*, яка натякає лише на самодурість та всездозволеність, біблійонімом *Naboth’s vineyard* додає до цієї характеристики ще й негативну оцінку. Важливо наголосити на тому, що це сполучення отримало також узагальнене значення в енциклопедичних (а не у фразеологічних) словниках: *Naboth’s vineyard – another’s possession gotten, by hook or crook*. Електронний словник Wordhunt тлумачить це із більшим наближенням до оригіналу: «предмет побажань; ціль, заради досягнення якої йдуть на злочин» [7].

Асоціативно-образне вживання прецедентного феномену *king David* у вигляді порівняння спостерігаємо в розмові Еркуюль Пуаро з Ліннет. Цей біблійонімом актуалізує притчу, якою пророк Нафан завуальовано вказав Давиду на його гріхи. Пуаро натякає Ліннет на її аморальну поведінку: зловживаючи своїм багатством, маючи в житті абсолютно все, вона посягнула й на те, що їй не належало, на нареченого своєї подруги, який було єдиним сенсом буття для неї:

... but tough you hesitated, you didn’t hold your hand. You stretched it out and like king David who took the poor man’s one ewe lamb [9, с. 531].

Окрім експресивної характеристики безсоромного вчинку дівчини, цей прецедентний феномен ще й насичений аксіологічністю. Він впливає на формування негативного ставлення читача до героїні.

Вдалим прийомом для надання характеристики особистості є вживання етнонімів як похідних від назв держав чи країн. Апелюючи до етнонімів, авторка актуалізує стереотипні риси національного характеру. Ідея узагальненого образу представника нації викликає багато дискусій у середовищі експертів. Разом з тим, наявність в літературі таких прикладів як раз свідчить про протилежне. В когнітивній базі універсуму все ж таки закладені стійкі асоціації рис характеру із певною нацією, наприклад пунктуальність німців. Щодо нашого детективного жанру психологічну спроможність людини до необдуманого, емоційного вбивства пов'язують із стереотипом людини родом із Латино-Американських країн, яких вважають носіями гарячого, пристрасного, мінливого темпераменту. Англійською мовою це передається етнонімом *Latin*:

«No», said Mr. Bouc thoughtfully. «That is the act of man driven almost crazy with a frenzied hate – it suggests more the *Latin temperament*» [9, с. 156].

Так, у фрагменті із роману «*Murder on the Orient Express*» нанесення джужини ножових поранень жертві приписують людині, сповненої ненависті та помсти, яка при цьому має *Latin temperament*.

В іншому романі «*Death on the Nile*» погрози дівчини Джекі вбити свого зрадника-жениха та його нову дружину під впливом ревнощів також спонукають мовця характеризувати її етнонімом *Latin*:

She threatened to – well – kill us both. Jackie can be rather – Latin sometimes [9, с. 532].

Емоційність латинського темпераменту в концептуальному баченні світу А. Крісті протистоїть англо-саксонської стриманості. Саме етнонім *Anglo-Saxon* використовує авторка для характеристики людини, яка скоїла заздалегідь продумане, ретельно-сплановане вбивство:

It is a crime, that shows traces of a cool, resourceful, deliberate brain – I think an Anglo-Saxon brain [10, с. 198].

Як бачимо із наведеного фрагменту, стереотипні риси представника англо-саксонської нації охоплюють продуманість, витриманість, емоційну сталість та винахідливість.

До набору асоціацій, що стоять за прецедентним етнонімом *Oriental* належить спрощене ставлення до смерті у порівнянні із західними цивілізаціями:

You should look on death as the Oriental does. It's a mere incident, hardly ever noticeable [10, с. 634].

Тобто, у національній ідеології східних етносів смерть сприймається як ледве помітна подія,

просто як частина буденності, відповідно рівень цінності життя є значно меншим ніж у європейців. Безумовно таке переконання впливає на поведінку людей під час зіткнення з явищем смерті.

Атрибутом прецедентного феномену у вигляді етноніму *British* є упереджене ставлення британців до представників інших етнокультурних спільнот:

It wasn't as though he had the ordinary Britisher's dislike, and mistrust of foreigners [9, с. 548].

У цьому фрагменті героїня посилається на цей національний стереотип у відчаї від того, що не може зрозуміти неочікувано різкий спалах неприязні свого сина по відношенню до м. Пуаро, який є французом.

Як бачимо із проаналізованих прикладів, кожен етнонім має своє асоціативне поле та належить культурному простору як автора, так і читача. Етнонім визначає специфіку національного характеру, цінності та переконання етносу, які зберігаються у когнітивній базі спільноти. Це уможливило віднести етноніму до класу прецедентних феноменів.

З метою характеристики успішного фінансового стану персонажа доречним, на думку авторки, є вживання прецедентного годоніму (назва вулиці) *Wall Street*:

He was half American, as his mother was a daughter of W. K. Van der Halt, the Wall Street millionaire [10, с. 162].

Прецедентний онім універсального рівня *Wall Street* є метонімічним образом фінансової потужності та фінансового центру Сполучених Штатів, розпізнаваний у всьому світі. Цей район сприймається як «кузня» успішних фінансистів, багатіїв. Не дивно, що місіс Аллертон, не знаючи напевно, але відчуваючи заможний стан певного містера Педдінгтона, апелює саме до цього терміну:

Probably the kind of man one reads about in the paper who operates on Wall Street.... I'm sure he must be extremely rich [9, с.549].

Після цих слів Аллертон експліцитно вживає прикметник *rich*, чим посилює своє припущення щодо фінансово-забезпеченого положення Педдінгтона.

Антропоніми британських монархинь *Elizabeth* та *Victoria* виявились вдалими для реалізації дескриптивної функції в дискурсі А. Крісті. Наприклад:

Instead, he seemed to see a more imposing Elizabethan mansion, a long sweep of park, a bleaker background [9, с. 502].

Референтом прецедентного антропоніму *Elizabethan* є особняк найбагатшої дівчини Англії,

двадцятирічної спадкоємиці мільйонів свого батька, Ліннет Ріджвей, із якою заручений Лорд Вінделшем. У своїх мріях про життя після одруження він бачить своє сімейне гніздо як палац, який авторка зображує виразом *Elizabethan mansion*. Лінгвальний контекст цього сполучення, де слідом за фразою *Elizabethan mansion* згадується наявність просторого парку (*a long sweep of park*), пустинного заднього плану (*a bleaker background*), що було властиво особнякам Єлизаветинської епохи, вказує на реалізацію дескриптивної функції. Разом з тим, в алюзивному образі *Elizabethan mansion* закладений натяк на королівський рівень статків, які герой може отримати після одруження, тобто можна говорити і про функцію інтенсифікації.

В іншому випадку прецедентне ім'я королеви Вікторії реалізує стереотип її похмурого, суворого погляду:

Queen Victoria at her most disapproving couldn't have looked more grim [8, с. 562].

У контексті сюжету Містер Річетті був дуже розлютований на самовпевнену багатійку Ліннет, яка помилково відкрила листа, адресованого йому. Розлютований погляд Річетті експресивно зображено за допомогою антропоніма *Queen Victoria*.

Бібліонім *Eve* у словосполученні *traditional costume of Eve* відіграє не тільки дескриптивну, але й одночасно евфемістичну функцію. В епізоді йдеться про зображення жінки без одягу на обкладинці книги, яку демонструє місіс Оттербурн мосьє Пуаро у присутності своєї привабливої молодшої доньки:

It (book) still bore its original jacket, a gayly coloured affair representing a lady with smartly

shingled hair and scarlet fingernails sitting on a tiger skin in the traditional costume of Eve [8, с. 525].

Універсальне знання про зовнішній вигляд Єви допоміг авторці уникнути відвертого опису жіночої статті і тим самим передати атмосферу зняковості та незручності з-посеред присутніх.

Висновки: внаслідок аналізу чотирьох детективних романів виявлено 78 випадки вживання прецедентних імен. Клас III у дискурсі А. Крісті переважно представлено такими мовними одиницями: антропонімами (25 од.), топонімами зі своїми різновидами (15 од.) та етніонімами (17 од.). Меншу частотність виявили міфоніми (5 од.), бібліоніми (5 од.), релігійніми (3 од.), хрононіми (4 од.) та ергоніми (4 од.). На прикладах було доведено, що етніонім, як репрезентант національного стереотипу, може бути віднесений до групи прецедентних одиниць. III вживаються не для ідентифікації референта, а для його характеристики, тому провідною функцією III у розглянутому дискурсі є характеризувальна (42 од. = 54%). До частотних функцій також належить дескриптивна (25 од. = 32%), метою якої є формування наочного образу персонажів та різних об'єктів у свідомості читача. Решта відсотків (14%) охоплюють оцінну, евфемістичну, сюжетно-твірну та функцію інтенсифікації, які часто перетинаються. Особливістю характеризувальної функції бібліонімів є те, що вона органічно поєднується із оцінною функцією, оскільки Біблія слугує ціннісними орієнтиром у визначенні поганих та добрих вчинків. **Перспектива** дослідження полягає в аналізі прецедентних одиниць як засобів міжкультурної комунікації між автором та читачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іноземцева Н. В. Интертекстуальность и прецедентность как основные признаки англоязычного компьютерного дискурса. *Вестник ОГУ. №11(172)*. 2014. С. 147–151.
2. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 139–160.
3. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Лінгвістична палітра. Філологічні студії / заг. ред. Л. А. Лисиченко*. Харків, 2009. С. 129–139.
4. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2012. 220 с.
5. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 12 с.
6. Рослицька М. В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопряматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. XX – поч. XXI ст.) : дис. канд. філол. наук : 10.02.15; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 357 с.
7. WoordHunt URL: <https://woordhunt.ru/word/naboth>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Christie A. Thirteen at Dinner. *Five Complete Hercule Poirot Novels*. Avenel books. New York. 1980. PP. 1–127.
9. Christie A. Death on the Nile. *Five Complete Hercule Poirot Novels*. Avenel books. New York. 1980. PP. 497–663.
10. Christie A. Murder on the Orient Express. *Five Complete Hercule Poirot Novels*. Avenel books. New York. 1980. PP. 127–255.

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МАГІЧНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

LINGUAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH MAGICAL INTERNET-DIS COURSE

Томчаковська Ю.О.,

orcid.org/0000-0003-0117-2704

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню лінгвальних особливостей англомовного магічного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували спеціалізовані вебсайти, представлені у мережі Інтернет. У роботі використано такі методи дослідження як описовий та контекстуально-інтерпретативний метод. У цьому дослідженні «магічний дискурс» розглянуто як різновид «окультного дискурсу». Останній позначає загальний напрям дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. Магічний дискурс розглядається нами в межах Інтернет-дискурсу у цілому. Основні функції Інтернет-дискурсу, в яких полягає його прагматичний потенціал, можна звести до наступних: інформативна, комунікативна, репрезентативна, аттрактивна, персуазивна, сугестивна, маніпулятивна. Останнім часом відзначається стрімкий рух від виключно друкованих текстів до текстів, що включають відео-і аудіо-елементи. У сучасному Інтернет просторі існують численні вебсторінки, присвячені різним теоретичним та прикладним аспектам магії. Цільовою аудиторією є як професіонали, які займаються магією, так і широкий загал читачів, які за допомогою «інструкції» можуть власними силами провести певний ритуал, накласти заклинання тощо. Вони поділені на тематичні блоки, наприклад, *witchcraft, crystals, divination, tarot*, які переважно мають маніпулятивний характер та побудовані за принципом типових текстів-інструктажів у мережі Інтернет із використанням лексичних одиниць із позитивною конотацією: *best, peace, love, joy, great*. Заклинання, представлені на сайті, побудовані на стилістичних прийомах асонансу та паралельних конструкцій, які створюють ритм висловлювання. Використання ритуальної застарілої фрази *so mote it be* надає заклинанню містичного забарвлення та створює необхідну атмосферу. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні лексико-стилістичних особливостей різних жанрів англомовного магічного дискурсу.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, магічний дискурс, окультизм, заклинання.

The article is devoted to highlighting the linguistic features of the English magical discourse. The study is based on specialized websites presented on the Internet. The research methods such as descriptive and contextual-interpretative method are used in the work. In this study, "magical discourse" is considered as a kind of "occult discourse". The latter indicates the general direction of discourse, which studies the peculiarities of communication in various mystical practices, magic, astrology, etc., i.e. all areas of institutional activity that go beyond science and official religion. Magical discourse is considered within the Internet discourse as a whole. The main functions of Internet discourse, which define its pragmatic potential, can be reduced to the following: informative, communicative, representative, attractive, persuasive, suggestive, manipulative. Recently, there has been a rapid shift from exclusively printed texts to texts that include video and audio elements. In the modern Internet space, there are numerous web pages devoted to various theoretical and applied aspects of magic. The target audience is both professionals who practice magic and a wide range of readers who, with the help of "instructions", can perform a ritual on their own, cast spells, and so on. They are divided into thematic blocks, such as *witchcraft, crystals, divination, tarot*, which are mostly manipulative in nature and built on the principle of typical texts-instructions on the Internet using lexical units with positive connotations: *best, peace, love, joy, great*. The spells presented on the site are based on stylistic devices of assonance and parallel constructions that create the rhythm of expression. The usage of the obsolete ritual phrase *so mote it be* gives the spell a mystical color and creates the necessary atmosphere. We see the prospect of further research in the study of lexical and stylistic features of different genres of English magical discourse.

Key words: Internet discourse, magical discourse, occultism, spells.

Постановка проблеми. Традиційно магія визначається як набір знань і ритуальних практик, що ґрунтуються на вірі у можливість впливу через надприродні сили на людей, тварин та явища природи. Це явище пов'язане, перш за все з ірраціональною свідомістю, світоглядом, що передбачає існування сфер, понять недоступних розуму і збагнених тільки через інтуїцію, почуття, інстинкт, одкровення, віру, прозоріння. Такий тип мислення прагне виключення раціонального, логічного,

реального з процесу розуміння та пояснення багатьох подій і фактів навколишнього світу; у ньому переважає прагнення інтуїтивного, релігійного, містичного способу розуміння дійсності. «Ірраціональне – це те, що не схоплюється поняттєвим мисленням... Ірраціональність є апеляцією до позалогічних методів мислення» [8, с. 152]. Інтелектуальна діяльність людини завжди відрізнялася креативністю, за її допомогою знаходили своє пояснення всі незрозумілі феномени. Так,

до дуже детальної концептуалізації з подальшою вербалізацією привели людину думки, за допомогою яких вона намагалася описати своє так зване «шосте почуття» – відчуття, інтуїцію, передчуття, страхи, пов'язані з недостатнім знанням про себе та навколишній світ. Людина заміщала і продовжує заміщати їх вигадкою про магію та чари, за допомогою яких нібито можна пояснити погано зрозумілі їй процеси та явища [1, с. 167].

Слід зазначити, що магічний дискурс є антропоцентричним за своєю суттю, оскільки він реалізується людиною і водночас спрямований на людину [4, с. 515], що підкреслює релевантність запропонованого дослідження.

Магічний дискурс розглядається нами в межах Інтернет-дискурсу у цілому. Головним середовищем функціонування віртуального дискурсу є Інтернет-середовище, що використовує електронний канал передачі. Інтернет-дискурс є процесом створення тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, тобто виступає цілеспрямованою соціальною взаємодією людей [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення дискурсу має досить тривалу історію, будучи одним з напрямків, що активно розвиваються, не тільки сучасної лінгвістики, а й суміжних з нею дисциплін – філософії, історії, психології, соціології, етнографії, фізики, математики та ін. Дане дослідження виконано у руслі сучасної дискурсології, актуальними завданнями якої є дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо. Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур аналізу й опису дискурсів тощо [7, с. 626-627].

У сучасних гуманітарних дослідженнях дискурс виступає як об'єктом, так і методом аналізу, що поєднує соціокультурний, когнітивний і прагматичний підходи до всіх видів вживання мови. Він постає як свого роду діагностичний інструмент і по відношенню до мови (оскільки показує

можливість спеціалізації мовних засобів у певній сфері щодо комплексу параметрів), і до суспільства, до різних проявів соціокультурних станів суспільства, а також до його ментальних установок та типів суспільної свідомості [5].

Під терміном «дискурс» розуміємо спілкування людей з позицій їх належності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Численні дослідження фокусують свою увагу на таких різновидах дискурсивної діяльності людини як члена соціуму: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. Слід відзначити, що інституційний дискурс історично мінливий: коли зникає суспільний інститут як особлива культурна система і, відповідно, розчиняється в близьких, суміжних видах дискурсу властивий зникаючому інституту дискурс як цілісний тип спілкування [3, с. 21].

У сучасному комунікативному просторі, сформованому комунікативними зв'язками людей, груп, різних інститутів, взаємодією різних типів дискурсу, більша частина спілкування людини відбувається за допомогою електронної комунікації. Цей вид спілкування складається із трьох учасників: користувача, комп'ютера, Інтернету (або будь-якої віртуальної мережі), які поєднуються віртуальним дискурсом або Інтернет-дискурсом [2].

Основні функції Інтернет-дискурсу, в яких полягає його прагматичний потенціал, можна звести до наступних: інформативна, комунікативна, репрезентативна, аттрактивна, персуазивна, сугестивна, маніпулятивна. При усному спілкуванні поряд з мовними засобами спілкування використовуються і невербальні засоби комунікації. Оскільки інтернет-спілкування частіше все ж таки здійснюється в письмовому (друкованому) вигляді, в Інтернет-дискурсі найчастіше застосовуються різні знаки (курсив, шрифтове, рамкове виділення та ін.). Останнім часом відзначається стрімкий рух від виключно друкованих текстів до текстів, що включають відео-і аудіоелементи. Ми також можемо говорити про текстові вставки, що існують завдяки розвитку креолізованих текстів. Креолізовані тексти включають власне буквені, образно-зорові та образно-слухові компоненти. Креолізований текст має доповнення трьох типів: картинки, аудіо- та відео-вставки [6].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у висвітленні лінгвальних особливостей

англомовного Інтернет-дискурсу. Матеріалом дослідження слугували спеціалізовані вебсайти, представлені у мережі Інтернет. У роботі використано такі методи дослідження як описовий та контекстуально-інтерпретативний.

Виклад основного матеріалу. У цьому дослідженні ми використовуємо термін «*магічний дискурс*» як різновид «*окультурного дискурсу*». Останній вживаємо на позначення загального напряму дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. Зазначені дискурсивні утворення при всій своїй різноманітності та відмінності можуть бути об'єднані таким типом ментальної установки, як ірраціональність.

Магія – це здатність людей силою змінювати реальність у необхідному напрямку за допомогою думки і волі. Але сама по собі думка про бажані події небагато вартує у нашому фізичному світі, як зазначають автори *Book of Magic*. Тільки тоді, коли наші бажання підкріплені реальним дією, їх втілення в життя стає можливим. Тому в повсякденному житті, щоб мати будь-які речі, прибуток, необхідно робити певні дії [10].

Явища, пов'язані з магією, включають форми містики, медицини, язичництва, чаклунства, шаманізму, вуду та різноманітних забобонів. Іноді магію поділяють на «високу» магію інтелектуальної еліти, що межує з наукою, і «низьку» магію поширених народних практик. Також проводиться відмінність між «чорною» магією, яка використовується для поганих цілей, і «білою» магією, яка нібито використовується в корисних цілях. Хоча ці кордони часто нечіткі, магічні практики мають відчуття «іншості» через надприродну силу, яка, як вважають, передається через практикуючого, який є маргіналізованою або стигматизованою фігурою в одних суспільствах і центральною в інших [11].

Магічний дискурс виділяється на підставі системотворчих ознак: його цілей та учасників. Спілкування відбувається у заданих рамках статусно-рольових відносин. Метою магічного дискурсу є реалізація базових стратегій застереження, корекції та протекції. Як учасники виступають: клієнт – особа, яка звертається за допомогою та агент – носій таємного знання, посередник, який здійснює спілкування між клієнтом та надприродними силами. Принципова нерівність учасників комунікації спеціально демонструється зовнішнім виглядом агента, його поведінкою, наявністю знакових атрибутів магічного процесу,

специфічним способом вимовлення магічних текстів [1, с. 168].

У сучасному Інтернет просторі існують численні вебсторінки, присвячені різним теоретичним та прикладним аспектам магії. Цільовою аудиторією є як професіонали, які займаються магією, так і широкий загал читачів, які за допомогою «інструкції» можуть власними силами провести певний ритуал, накласти заклинання тощо. Розглянемо структурні та лінгвальні особливості цих вебсторінок на прикладі сайту *Welldivined* [12]. Вебсайт розділено на чотири тематичні блоки: *witchcraft, crystals, divination, tarot*.

Кожен з цих блоків в свою чергу також поділений на частини, наприклад:

1. Witchcraft For Beginners
2. The Sabbats
3. Spells
4. Candle Magic
5. Magical Herbs
6. Magic Symbols & Sigils

У передмові зазначається, що у сучасному світі чаклунство у кожного починається по-різному. Занурення в це магічне ремесло може бути мотивовано чим завгодно, що з ним пов'язано – любов'ю до природи, до тварин, йогою, мудрістю та багато чим іншим. Не має значення, звідки хто прийшов і як почав. Людина можете вільно практикувати різні стилі чаклунства, залежно від того, що їй подобається:

“This guide will help you understand the basics of witchcraft and give you some fundamental information that you can always come back to when you're feeling like advancing your understanding of your craft” [12].

Зазначимо, що цей путівник до світу чаклунства має досить маніпулятивний характер та побудований за принципом типових текстів-інструктажів у мережі Інтернет. Він пропонує п'ять легких кроків для новачків у магії:

“So if you're brand new to this, a great starting place is to take the following 5 steps into your mind and dwell on them often” [12].

При цьому всіляко наголошується на тому, що людина зможе віднайти внутрішню гармонію, займаючись різними практиками, підкреслюючи позитивний аспект цієї діяльності:

“Being a witch is about being your best self no matter what path you choose to advance with. There is no wrong or right path, but rather a path where you find peace, love, and joy, or otherwise” [12].

Як бачимо, в наведених описах переважає лексика позитивної конотації: *best, peace, love, joy, great*.

У розділі, присвяченому магичній функції кристалів, також всіляко підкреслюється позитивний вплив цієї магичної атрибутики:

“Crystals are a fantastic way to manifest our spiritual desires into the physical world. When we infuse them with our desires, hopes, dreams and intentions, they become a powerful symbol of that intention to improve our lives and selves. If you’re new to crystals, this guide will help you find the information you need to know to get started using crystals. If you have like a hundred crystals already, but you need some new information and insight, this guide will help you expand your knowledge and understanding. Enjoy!” [12].

Розглянемо лінгвальні особливості англomовних заклинань, представлених на даному ресурсі. Вони також структуровані за тематикою:

1. Protection Spells
2. Love Spells
3. Healing Spells
4. Money Spells
5. Banishing Spells
6. Full Moon Spells
7. New Moon Spells
8. Binding Spells

Зазначається також, що захист від негативних енергій, шкідливих духів, які хочуть завдати нам зла, життєво важливий для магичного ремесла. Можна захистити себе духовно, емоційно та фізично за допомогою заклинань, спрямованих на негативні думки, почуття та наміри інших. В одному з прикладів наводиться не лише саме заклинання, а й магичні атрибути, які необхідні для цього:

What You’ll Need

1. Coarse sea salt
2. Five tea lights
3. One black taper candle
4. One taper candle holder

Надалі наводиться покрокова детальна інструкція, що робити з цими атрибутами та власне текст заклинання:

“Banish the harmful and all the bad, Keep out the anger and the sad. Ancestors, Angels, and Spirit Guides, Guard me through my daily strides. Against all ill thoughts, hex, and curse, A protective shield shall disperse. As I do will it, so mote it be!” [12].

Заклинання побудовано на стилістичних прийомах асонансу та паралельних конструкцій, які

створюють ритм висловлювання. Використання ритуальної застарілої фрази *so mote it be* надає заклинанню містичного забарвлення та створює необхідну атмосферу.

Слід також зазначити, що проаналізований вебсайт є креолізованим типом дискурсу, оскільки містить фото та відео-матеріали, які ілюструють або дублюють текстову інформацію (наприклад, наводиться відео-інструкція проаналізованого вище ритуалу).

Висновки. У цьому дослідженні «магічний дискурс» розглянуто як різновид «окультуреного дискурсу». Останній позначає загальний напрям дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. Магічний дискурс розглядається нами в межах Інтернет-дискурсу у цілому. Основні функції Інтернет-дискурсу, в яких полягає його прагматичний потенціал, можна звести до наступних: інформативна, комунікативна, репрезентативна, аттрактивна, персуазивна, сугестивна, маніпулятивна. Останнім часом відзначається стрімкий рух від виключно друкованих текстів до текстів, що включають відео-і аудіоеlementи. У сучасному Інтернет просторі існують численні вебсторінки, присвячені різним теоретичним та прикладним аспектам магії. Цільовою аудиторією є як професіонали, які займаються магією, так і широкий загал читачів, які за допомогою «інструкцій» можуть власними силами провести певний ритуал, накласти заклинання тощо. Вони поділені на тематичні блоки, наприклад, *witchcraft, crystals, divination, tarot*, які переважно мають маніпулятивний характер та побудовані за принципом типових текстів-інструктажів у мережі Інтернет із використанням лексичних одиниць із позитивною конотацією: *best, peace, love, joy, great*. Заклинання, представлені на сайті, побудовані на стилістичних прийомах асонансу та паралельних конструкцій, які створюють ритм висловлювання. Використання ритуальної застарілої фрази *so mote it be* надає заклинанню містичного забарвлення та створює необхідну атмосферу.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні лексико-стилістичних особливостей різних жанрів англomовного магичного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончарова Е.С. Магический дискурс как суггестивный тип коммуникации. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание*, no. 2. 2012. С. 167-170.
2. Загоруйко Илья Николаевич. "Интернет-дискурс в современном коммуникационном пространстве" *Вестник Костромского государственного университета*, vol. 18, no. 3, 2012, pp. 56-60.

3. Карасик В.И. Дискурсология как направление коммуникативной лингвистики. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*, no. 1 (21), 2016. С. 17-34.
4. Малиновский Б. Магия и религия. *Религия и общество : хрестоматия по социологии и религии*. М. : Аспект Пресс, 1996. С. 509–534.
5. Новоженова З. Л. Жанры эзотерического дискурса в массмедийном пространстве. *Медиалингвистика*. 2016. № 4 (14). С. 90–100. URL: <https://medialing.ru/zhanry-ehzotericheskogo-diskursa-v-massmedijnom-prostranstve/> (дата звернення: 08.11.2021).
6. Русанов Евгений Константинович. "Интернет-дискурс в дискурсивной парадигме" Гуманитарные и юридические исследования, no. 1, 2016, pp. 214 -217.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с
8. Сурков Д. В. Мистический текст как результат рационализации мистического опыта. *Философские науки*. 2012. № 4(111). С. 152–155.
9. Чернявская Т.В. Дискурсивное пространство англоязычных предрассудков: автореф. дис. на соиск. наук. Степени к филол. наук : 10.03.04 – Германские языки. Волгоград, 2008. 18 с.
10. Book of magic. URL: <http://directmagic.ru/books/magicbook.pdf> (дата звернення 10.02.2022)
11. Magic. URL: <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon> (дата звернення 10.02.2022)
12. Welldivined. URL: <https://welldivined.com/> (дата звернення 10.02.2022)

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.24>

ФРІРАЙТИНГ ЯК МЕТОД УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ (АНГЛІЙСЬКОЮ)

FREEWRITING AS A METHOD OF IMPROVING WRITING SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH)

Черепинська А.Ф.,

orcid.org/0000-0002-6043-0286

старший викладач кафедри загальноосвітніх дисциплін

Приватного вищого навчального закладу-інституту «Українсько-американський університет Конкордія»

Статтю присвячено дослідженню фрірайтингу як дієвого методу вдосконалення навичок письма студентами, бажаючими оволодіти англійською мовою як іноземною. При вивченні іноземної мови чітко розмежовуються поняття оволодіння навиками слухання, говоріння, читання, письма. Уточнюється, що навички письма передбачають використання на практиці знань з різних жанрів. Розкрито сутність та зміст фрірайтингу із точки зору значення лексеми «вільного» подання думок, елементів поєднання із методами мозгового штурму, синектики. Подано різні точки зору щодо розуміння письмової техніки фрірайтинг у контексті прихованих когнітивних резервів свідомості особистості. Вказано на можливі непорозуміння, приховані проблеми при некоректному написанні текстів англійською мовою, наслідки для особистості – одержувача повідомлень при нехтуванні використання техніки фрірайтингу. Окреслено головні принципи успішності застосування методики фрірайтингу із метою отримання найбільш значущих результатів. Розглянуто прикладні аспекти застосування фрірайтингу для студентів із середнім рівнем володіння англійською мовою (B1). Подано ряд вправ на розкриття письмового потенціалу особистості студентів. Серед них такі, які спонукають до відображення на папері складної життєвої ситуації, зокрема змалювання життєвих подій, які виснажують морально та фізично – фактів без пошуку рішень. Серед вправ також і завдання на переосмислення значення знайомих слів, виключення зациклення та активація переходу від однієї думки до іншої, зміна жанру викладення та генерації думок, створення нових форматів текстів-лендінгів. Простежується, що застосування методики фрірайтингу дозволяє розблокувати свідомість, дистанціюватися від шаблонного інтелекту, сприяє вільному асоціативному потоку, відключенню критичної частини розуму. Техніка фрірайтингу під час вивчення англійської мови як іноземної дозволяє думкам особистості природним чином перетікати на сторінки, розблокувати когнітивні упередження.

Ключові слова: фрірайтинг, вільне письмо, вільне мислення, творчість, креативність, генерація ідей.

The article is devoted to the study of freewriting as an effective method of improving writing skills by students, who want to master English as a foreign language. The study of foreign languages involves mastering the skills like listening, speaking, reading, and writing. It is clarified, that writing skills imply the use of knowledge from different literary genres. The essence and content of freewriting from the point of view of the lexeme «free» opinion, the possible of combining freewriting with brainstorming techniques, synectics are revealed. Different points of view regarding the understanding

of the freewriting in the context of hidden cognitive reserves personality are considered. It is pointed out, that there may be possible misunderstandings, hidden problems with incorrect writing texts in English. One of the consequences of neglecting the use of freewriting is a misunderstanding of what is being said. The main principles of success of the application of the freewriting in order to obtain the most significant results are outlined. Applied aspects of freewriting for students with an average level of English (B1) are considered. A number of exercises for the disclosure of the written potential of the students' personality are presented. Among the exercises are those that encourage the reflection on paper of a difficult life situation, the description of unsuccessful life cases, which are exhausting morally and physically. It can be seen that the use of the technique of freeriting allows to unlock consciousness, take a distance from the stereotyped intellect, promotes free associative flow, disabling the critical part of the mind. The technique of freewriting in the study of English as a foreign language allows a person's thoughts to naturally flow to the pages, to unlock cognitive prejudices.

Key words: freewriting, freethinking, freethought, creativity, idea generation.

Постановка проблеми. Опанування навичок письма іноземною мовою – надзвичайно складне завдання для студентів, які вивчають англійську мову як іноземну. Вивчення іноземної мови потребує постійних зусиль, оскільки це доволі непросте завдання. Час від часу студенти стикаються з проблемами при створенні та систематизації ідей, згодом розшифровці генерованих ідей у тексті. В результаті студенти стикаються з великими проблемами при написанні, що применшує зміст викладеного, а також завдає шкоди гармонії та естетиці написаного. На відміну від студентів-носіїв мови, студенти, які вивчають англійську мову як іноземну стикаються з критичними проблемами в сфері орфографії та граматики. Окрім цього простежується неефективність, неправильне використання словникового запасу та зменшення швидкості написання текстів англійською. Примітно, що ключ до розвитку навичок письма – це мотивація студентів писати якомога більше і частіше із використанням методу фрірайтингу.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання вдосконалення навичок письма через генерування креативних ідей, специфіки й етапів роботи над ними, видів і форм подання матеріалів, вироблення стратегій розуміння отриманих текстів у контексті будь-якої мови як іноземної уже були предметом обговорення у дослідженнях таких зарубіжних авторів, як М. Леві [2], [3], Р. Хьюго [5], А. Кемпбел [7], М. Кертіс [8], К. Тейн [10] та ін.. Вітчизняна філологічна наука поки що не містить значної кількості напрацювань із даної проблематики у силу неповного відображення у методології вивчення іноземної мови «вільного жанру». Фрагментарно елементи подання фрірайтингу як специфіки жанрової структури та бази вдосконалення навичок письма із уточненням широкого значення лексеми «вільного» подання подано у працях таких науковців, як О. Заверуха [1], А.Лугова [9], О. Юферева [6] та ін.

Мета статті – розглянути прикладні аспекти застосування фрірайтингу як дієвого методу вдосконалення навичок письма іноземною мовою

(англійською мовою), продемонструвати варіативність застосування даної методики для різних життєвих ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Вміння писати вимагає вміння володіти граматикою, орфографією та пунктуацією, а також іншими навичками. Ці аспекти дуже важливі при вивченні іноземної мови, і будь-яка помилка в цих аспектах може вплинути на письмову інформацію та призвести до непорозумінь. Фірайтинг поряд із методами мозгового штурму, синектики та ін. відноситься до креативного рішення, мислення у «великій перспективі». Письмова техніка фрірайтинг – це сучасна техніка пошуку креативних рішень, легкий спосіб пошуку нестандартних рішень та ідей [2-3], вільний жанр із позиції жанрової структури у когнітивному висвітленні своїх думок на папері [6], одна з теорій художньої продуктивності лінгвіста [8].

Дослідження техніки фрірайтингу як творчого конструювання в режимі самоорганізації процесу мислення дозволяє розробити ряд вправ для опанування даної техніки у навчанні англійської писемної мови. Для тих, хто вивчає англійську мову як іноземну, дана техніка може бути корисною і допоможе грамотно викладати свої думки на папері, а також генерувати нові ідеї у знання шляхом використання вже існуючих властивостей, зв'язків, відносин, а також прихованих, в умінні вирішувати складні завдання. Проте, дана методика не підходить для навчання студентів із низьким рівнем володіння мови, що пов'язане із ігноруванням граматичної сторони мови.

Успішність застосування методики фрірайтингу полягає у наступному: 1) не докладати надзусиль під час створення нових ідей; 2) швидке і безперервне письмо, викладення на папері генерованих ідей; 3) робота у чітко визначених часових рамках; 4) написання текстів так, як думається; 5) постійний розвиток думок; 6) переорієнтація своєї уваги на творчість та нешаблонність мислення [2, с. 38].

Нижче подано ряд розроблених вправ із застосуванням методу freewriting для студен-

тів середнього рівня володіння англійською мовою (B1).

1. Ідея як продукт. Напишіть про складну ситуацію за п'ять хвилин і відкладіть написане на мить. За наступні п'ять хвилин доповніть свій текст деталями. Складні ситуації, наприклад в сім'ї, як «*family conflict*», «*misunderstanding between parents and adolescents*».

There are numerous reasons for family conflicts. The most popular are money, family business, conflicts over family events, sibling conflicts over care of their elderly parents, stepparent-stepchild conflicts, divorced parents and the issue over care of their common kids, discipline of children. There is no easy fix for dealing with any type of the exisfamily conflict. Often families can not see how to resolve the conflict on their own and apply for the help to family psychologists.

First of all, you should realize that family conflict concerns everyone. No matter how close your family is, there are cases when you disagree or hold different points of view. Family conflicts can affect anyone, regardless of family structure, size, or any other number of factors, and the cause of the conflict can come from differences of opinion, experience, preference, personality or beliefs.

When things going out of the control, your own mental health and the health of other family's members can be compromised by stress, anxiety and depression, leading to emotional development problems in the case of children who are constantly exposed to hostile family conflicts.

So, I guess the true way to resolve it is chilling out with friends to calm down.

If u see it's over you to resolve it, you should get professional help. While you cannot control what someone says or does in a conflict, you can control your reaction to the situation. Setting boundaries is an effective way to show self-care and self-esteem when you start feeling overwhelmed by a conversation.

2. Давайте поштовх для мислення. Поштовхом для розвитку критичного мислення можуть слугувати фрази, як наприклад, «*I like...*», «*I love...*» або «*I hate...*» – після чого слід виконати десятихвилинний сеанс фрірайтингу, починаючи свою розповідь за підказкою. Це дає можливість у чіткій та стислій формі навчитися формулювати та висловлювати свою думку спонтанно.

Варіанти відповідей студентів:

- **I like** making jam. *Making your own jam takes a little time, patience, and sticky fingers, but soon you'll be rewarding yourself with jars of jam for days to come. U can mix any fruits and sugar to your liking. Small batch jam stored in the refrig-*

erator is great for cooking. If you don't have access to fresh fruit, you'll have just as much success using frozen ones. For the best result, you should cook jam in small batches. In such way the cooking time will be shorter and the fruit will retain its natural colour and flavour.

- **I love** going to the cinema. *Among two action films one can mention Mr and Mrs Jones and War Games both in 3D. I haven't seen War Games, but I don't really love an action film. The Guilty (2021) is my favorite one from thrillers films, the plot sees an incredibly anxious and angry police detective working as a 911 operator after being demoted from his detective position, and trying to help a distressed caller. My best friend prefers to see any horror films. Horror film is one that seeks for fear or disgust in its audience for entertainment purposes. Lots of people don't understand them and really don't like it. Plots within the horror genre often involve the penetration of an evil force or personage into the everyday world. Never got it.*

- **I hate** to see food being thrown away. *Do you consider that trucks of food is a global problem concerning everyone? This problem almost is exclusive to richer countries – with consumers simply buying more than they could eat. So, those substantial food waste is found everywhere. The world was just throwing away all the resources used to make that food. If we want to get serious about climate change, nature and biodiversity loss, and citizens around the world have to do their part to reduce food waste. While millions of tonnes of food is thrown away, over 600 million people were affected by hunger in 2019.*

3. Переосмислюйте значення знайомих слів. Оберіть п'ять слів-професіоналізмів і напишіть про кожен термін протягом п'яти хвилин. Розкрийте слово або фразу так, щоб це слово набуло нового значення. Для цієї техніки буде доречним запропонувати наступний план дій:

1) Виберіть слово для дослідження:

- *advertisement /buildup* (букв. будівництво) реклама

- *foundation/ floating* (букв. плавання) заснування компанії

- *CFO = chief financial officer /biggie* – начальник

- *Wizard/alpha geek* (букв. розумник) співробітник, здатний вирішувати навіть найскладніші завдання

- *Stream/ spurt* (букв. струмінь) раптове різке зусилля, ривок, несподіване підвищення (цін чи курсів)

2) Сформулюйте для себе загальноприйняте визначення слова:

Advertising is a type of communication in the field of marketing between a client and an advertiser with the aim of distributing paid information and attracting new people (potential customers) to a product or service. In other words, this is information that is disseminated in a wide range of people by different methods in order to attract attention, a way to promote products without personal cooperation with potential customers.

Foundation is a nonprofit corporation or a charitable trust that makes grants to organizations, institutions, or individuals for charitable purposes such as science, education, culture, and religion.

The term chief financial officer (CFO) refers to a senior executive responsible for managing the financial actions of a company.

Wizard is a person having magical influence or power.

Stream a continuous flow or succession of anything.

3) Наведіть свій приклад вживання метафоричної термінологічної лексики у контексті.

The purpose of a company's growth spurt is to show the current status of the company to guide future planning.

4. Перехід від однієї думки до іншої, тобто пишемо не по темі (Writing off Subject) [5, с. 8]. У процесі письма не зациклюйтесь на одній думці, переходьте до іншої у пошуках потрібної ідеї.

Today is raining, autumn is coming. Many birds migrate toward the Equator to escape the falling temperatures. A common autumn phenomenon in the central and eastern United States and in Europe. I would like to take a ticket to Europe in October or November for some days. Paris, Venice, London, Prague, Barcelona... every city in Europe has its own unique feel and vibe. Europe surely has to be home to the most "must visit" cities in the world. Shopping in Paris on Wednesday, skiing in Italy the next few days and then on a beach in Greece by the weekend is a dream of everyone. But now Europe is once again at the epicentre of the Covid pandemic.

5. На сеансі фрірайтингу викладіть за десять хвилин все те, що здається очевидним. Як приклад теми для дискусій може бути «*Food waste as a global issue*». Прості факти. Факти про ситуацію, вашу думку про це, думку оточуючих, ваші дії, що могли б спробувати зробити, що заважає, що є логічним і нелогічним... Не створюйте перелік. Нехай один факт підводить до іншого. Такий підхід дозволить виробити низку рішень цієї проблеми. Одна думка веде до другої, друга до третьої [3, с. 47].

- Для опису використовуйте нейтральні конструкції, які вказуватимуть на об'єктивність. *To begin with..., It is often said that..., What is more..., On the other hand.*

- У вступі необхідно розкрити ключові поняття, вказуючи, які аспекти будуть розглянуті. *Let's us start by considering the facts...*

- Важливо, щоб аргументи наводилися послідовно. Приклади повинні підтверджувати сказане та ілюстративно висловлювати це. *One argument in support of it is...*

- Вкажіть усі існуючі думки на вказану проблему, не описуйте лише своє ставлення. *Now I would like to express my point of view on the problem of food waste... Many people think but others don't agree that... It is often said that...*

Пам'ятайте: новий абзац – новий аспект. При цьому абзаци можуть стосуватися різних аспектів, але пов'язаних за змістом. Наприклад, в одному з них будуть перераховані позитивні сторони чогось, а в іншому абзаці негативні.

- Робити висновки найскладніше. За ними можна зрозуміти, наскільки ви вмієте критично мислити, виділяти головне, а все інше залишати поза увагою.

Висновки можна розпочати наступними фразами *All thing considered..., From these arguments one could conclude that..., In conclusion one should say that..., Consequently, ... as a result.*

6. У пошуках себе. Напишіть за десять хвилин про ситуацію, яка виснажує вас морально та фізично. Просто факти без пошуку рішення. Нижче наведемо приклад плану для творчості.

1. What problem am I trying to solve?

2. Who had to solve a similar problem?

3. How was it resolved?

4. How can their solution be applied to my situation?

From time to time I feel myself exhausted during the pandemic situation during last years. It seems to me, everything is out of order right now. That is very tough for me to be adapted to the current pandemic and restriction rules. I'm feeling more tired than usual. What could be better for me: to go to the grocery store or to take a walk in the park today. I know these days we are all facing heavily-weighted decisions and it calms me down for a while. The sorts of things that we regard as normal and natural can no longer be treated that way. So, with all information by TV and safety measures changing rapidly every day thanks to the coronavirus, we can feel ourselves overwhelming and that's is normal.

Disputes over the effectiveness of the masks and their necessity to wear them everywhere still are going on. So, now when you got vaccinated you put ourself a question

maybe it should not wear it. But another very important issue of this situation how the pandemic did influence our mentality. It seems clear that a significant change in our thinking caused by the moral fatigue that affected us awfully during the last three years of the pandemic.

Формулювати факти нескладно. При цьому ви не відчуваєте ні напруженості, чи нерішучості. Факти опускають вас на землю, переорієнтуючи увагу із заплутаних думок на реальний світ. Зібравши багато фактів, можна знайти рішення, які раніше були невидимі для вас.

Існує думка, що рішення та ідеї, які виникають під час фрірайтингу від руки, з більшою ймовірністю переростуть в дії і будуть втілені в життя [3 с. 41].

7. Зміна жанру. Оскільки наше мислення за своєю природою схильне до переключення з одного на інше; ось чому більшість тривалих сеансів серйозних роздумів перетворюються на сеанси фантазування. Якщо ви не можете написати складну науково-технічну статтю, то пишть її у переконливо-позитивному чи інформаційному стилі. Попрацюйте з форматом: перекладіть інформаційну статтю на текст для лендінгу, перетворіть коротке оголошення на повноцінну комерційну пропозицію, зробіть огляд свого продукту у мережі Facebook.

I work for ... company. We are in the ... business. We sell... We produce... We manufacture... Our company's major products are.. In the company, first of all, we take care of... We are currently working on... Now let's move on to ... It can be used for... This is priced at... If all goes as planned, our company will be among top 10 successful companies in 2021...

8. Фрірайтинг-імпровізація. Студенти повинні скласти невеликий за обсягом твір на основі прослуханої інструментальної музики, п'єси чи уривка із фільму. Необхідно записати усе те, що спало на думку, пережиті емоції на той момент.

Love plays a very important role in a person's life. It takes people confident about their life. But love should not be a complete priority in life keeping aside studies and career. At the same time love can make us weaker or stronger. That amazing feeling can bind us all together or to make us enemies. It is a wonderful feeling. In a given movie love teaches us to be compassionate, kind, to share happiness with others, make someone happy, as well.

Finally, love it is about personal space, balance in relations and mutual respect. Mostly in movies love is idealistic but in reality life is different, full of hardships and dreams.

9. Використовуйте прочитану вами книгу з користю для подальшого вивчення англійської

мови. Виберіть з книги, те що сподобалося, найбільш і найменш цінні ідеї й опишіть це протягом 10 хвилин про кожну з цікавих ідей.

We do not remember days, we remember moments.

Every solution breeds new problems.

When you want it, it goes away too fast.

Truth is more of a stranger than fiction.

Success doesn't come to you, you go to it.

We do not remember days, we remember moments. The richness of life lies in memories that we have forgotten. Sometimes I wonder if our memories are as good as we think. If one day we've forgotten that we forgot forever. We can repeat mistakes in the past and there is no any discipline at school how we could glean it from our propensity for self- discussion.

That is a fact we remember no more than one or two generations. We must welcome the future, because soon it will be our the past. We must respect the past not forgetting that was humanly possible for us. So, our memory has the unique ability to fade away good and bad moments, especially that was going on with us in our childhood. Our memory conforms to what we are going to remember.

Після створення остаточного варіанту писемного креативного тексту, текст коригується, редагується. Ця фаза складається з кількох рівнів: рівень орфографічного коригування; рівень граматичного редагування; рівень лексичного оформлення та рівень стилістичного оформлення. Незалежно від форми коригування важливо, щоб процес редагування відбувався поетапно: починався з орфографічного коригування та закінчувався стилістичним оформленням тексту.

Виконаний аналіз демонструє велику варіативність вправ для опанування фрірайтингу як дієвого методу вдосконалення навичок письма студентами. Звичайно, мовні кліше можуть мати місце, але при вивченні англійської мови як іноземної доцільно виходити за рамки пропонованого та розширювати власну жанрову компетенцію.

Висновки. У результаті систематичного використання методики фрірайтингу згідно наших спостережень відбулася зміна внутрішнього стану особистості, зникли такі суб'єктивні перешкоди, як тривога, страх критика, апатія та безліч інших фруструючих станів, що не дають людині розкрити себе. Було виявлено, що дана писемна техніка дозволяє зняти ці блоки – «розблокувати свідомість», дистанціюватися від свого «рамкового» інтелекту, сприяє переорієнтації, вільному асоціативному потоку, відключенню критичної частини розуму, що дозволяє думкам природним чином перетікати на сторінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заверуха О. Л. Інтерпретація поняття «хорове письмо» в професійному середовищі. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії і практики*. 2018. С. 39-43.
2. Марк Леви *Гениальность на заказ. Легкий способ поиска нестандартных решений и идей*. М. Издательство «Манн, Иванов и Фербер». Эксмо, 2013.
3. Марк Леви. Фрірайтинг. Сучасна техніка пошуку креативних рішень (*Accidental Genius: Using Writing to Generate Your Best Ideas, Insight, and Content*). Перекладач О. Мацак. М.: Эксмо, 2011. 244 с.
4. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: теоретичні засади: навч. посіб. у схемах і табл. для студентів фту інозем. філології освітньо-кваліфікац. рівня «бакалавр». Запорізьк. нац. ун-т; уклад.: К. М. Ружин Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2012. 115 с.
5. Ричард Хьюго. Пусковой город. Лекции и очерки о поэзии и писательстве, М.: Dodo Magic Bookroom, 2014. 160 с.
6. Юферева О. В. Поетичне послання як вільний жанр: специфіка жанрової структури у когнітивному висвітленні. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*. 20 (2011). С. 430-437.
7. Campbell A. Writing techniques. 2018. URL: <https://www.lychbrurg.edu/academics/writing-center/wilmer-writing-center-online-writing-lab/drafting-a-document/freewriting-techniques>.
8. Curtis M. Theorien der künstlerischen Produktivität: Entwürfe mit Beiträgen aus Literaturwissenschaft, Psychoanalyse und Marxismus: Seminar. Frankfurt/ Main: Suhrkamp, 1976. 460 S.
9. Lugovaia Anna. Teacher-drill. Eliciting and silence in TESL URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1245>
10. Thaine C. *Teacher Training Essentials: Workshops for Professional Development / Craig Thane*. Cambridge: Cambridge University Press; Cambridge Copy Collection, 2010. 127 p.

УДК 8;81;811

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.25>

**ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АНГЛІЙСЬКИХ
СКЛАДНОПОХІДНИХ МОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ
ТА ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ**

**FEATURES OF WORD-FORMING POTENTIAL OF ENGLISH COMPOUND
DERIVATIVE NAUTICAL TERMS AND PHRASAL TERMS**

Шерстюк О.І.,

*orcid.org/0000-0002-0482-2656**кандидат технічних наук, доцент,**доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету*

Стаття присвячена способам утворення складнопохідних морських термінів в англійській мові. Це питання є актуальним, оскільки знання морської термінології є обов'язковим складником для будь-якого спеціаліста в цій сфері.

Англійська мова, у свою чергу, є основним засобом спілкування учасників мовного процесу, які представляють багатонаціональну багатомовну аудиторію, що складається з представників різних культур, як на судні, так і на березі. Можна стверджувати, що спілкування англійською мовою в портах, доках, на фарватерах, у протоках і міжнародних морських шляхах здійснюється між учасниками комунікації, які не є носіями мови. Отже, англійська мова є не що інше, як «лінгва-франка» морського співтовариства. Морський флот є основою могутності й добробуту країни, а професійні якості моряків цінуються дуже високо.

Морська термінологія – це самостійна галузева терміносистема, яка на сьогоднішній день активно формується, постійно поповнюючись новими термінами. Також можна відзначити той факт, що морська термінологія багато в чому відрізняється від наукових термінів тим, що її елементи не відповідають таким вимогам, як однозначність, відсутність синонімів і омонімів. Навпаки, багато з них виникли в результаті семантичних змін. Мета роботи – провести аналіз способів утворення таких термінів. В роботі виділено поняття "морський складнопохідний термін" в англійській мові, проаналізована структура складнопохідних термінів, що належать до морської тематики, виявлені основні способи утворення складнопохідних морських термінів та проведена систематизація найбільш типових способів утворення складнопохідних морських термінів. Отримані результати показали найбільш типові способи: додавання до слів, що входять до термінологічних словосполучень, афіксів або напівافیксів; приєднання

до словосполучень дієприкметників теперешнього або минулого часу, чисельників або прикметників, скорочень та власних назв. В утворенні складнопохідних морських термінів можуть брати участь скорочення і власні імена. Новизна даного дослідження полягає в систематизації найбільш типових способів утворення складнопохідних морських термінів.

Ключові слова: складнопохідний термін, морська термінологія, словосполучення, префікс, суфікс, напівфікс.

The article is devoted to the ways of forming compound derivative nautical terms in English. This question is relevant because knowledge of nautical terminology is a must for any specialist in this field. English, in turn, is the main means of communication for participants in the language process, representing a multinational multilingual audience consisting of representatives of different cultures, both on board and on shore. It can be argued that communication in English in ports, docks, fairways, straits and international sea routes is carried out between non-native speakers. Thus, English is nothing more than a "lingua franca" of the maritime community. The navy is the basis of power and prosperity of the country, and the professional qualities of sailors are highly valued.

Nautical terminology is an independent branch terminology system, which is currently being actively formed, constantly updated with new terms. It is also worth noting that nautical terminology differs in many ways from scientific terminology in that its elements do not meet such requirements as unambiguity, lack of synonyms and homonyms. On the contrary, many of them arose as a result of semantic changes. The objective of the work is to analyze the ways of forming such terms. The concept of "nautical compound term" in the English language is distinguished, the structure of compound terms related to maritime topics is analyzed, the main ways of forming compound derivative nautical terms are identified and the most typical ways of forming compound derivative nautical terms are systematized. The results showed the most typical ways: adding to the words included in terminological phrases affixes or semi-affixes; joining the adjectives of the present or past tense, numerals or adjectives, abbreviations and proper names. Abbreviations and proper names may be involved in the formation of compound derivatives of nautical terms. The novelty of this research is the systematization of the most typical ways of formation of compound derivative terms.

Key words: compound derivative term, nautical terminology, word combination, prefix, suffix, semi-suffix.

Постановка проблеми. Потреба вивчення динаміки терміноутворення професійної мови мореплавання обумовлює постійне оновлення її лексичного фонду новими термінологічними одиницями, що обумовлює її інтенсивний розвиток та необхідність проведення детального аналізу процесів терміноутворення у спеціалізованій морській лексиці.

Морська промисловість охоплює безліч суміжних прикладних науково-технічних сфер (металургію, машинобудування, верстатобудування, інжиніринг та інших.), її терміноутворення спирається насамперед на власну словотворчу базу. Для словотворення термінологічних одиниць характерні самі принципи, моделі, типи й засоби, як і для загальнонавчаних одиниць. У цих дери-ваційних процесах активно виявляється зв'язок лексичного, граматичного та словотвірного рівнів мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на постійний інтерес вчених до проблем словоскладання, деякі питання і сьогодні залишаються невирішеними. Дискусійним питанням у класифікації за структурою безпосередньо складових у складному слові є проблема трактування складнопохідних слів як різновиду складних. Це питання належить до кола проблем, які не отримали однозначного розв'язання в англійській лексикології. На думку І. В. Арнольд, складнопохідні слова не належать до складних, оскільки один з компонентів складного слова не зустрічається як вільна форма, що не відповідає її визначенню складного слова, як такого, що складається

щонайменше з двох основ, які зустрічаються у мові як незалежні форми [1, с. 167].

Також, не всі лінгвісти розглядають зрощення та складнопохідні слова як окремий спосіб словотвору. Так, Г. Е. Брекле [2], С. Харріс [3], Дж. Лева [4], не проводять суворого розмежування між складними та складнопохідними утвореннями і відносять їх до композитів.

Відомо, що існуюча термінологія не обмежується лише однокомпонентними термінами (В. М. Лейчик [5], Л. А. Дінес [6], Л. В. Грибнік [7], Л. В. Мисик [8] та ін.). Вивчення професійних терміносистем свідчить, що понад 70% спеціальних понять передаються не однослівними термінами, а різними типами словосполучень. Традиційно словосполучення у лінгвістиці визначається як "непродикативне семантико-граматичне об'єднання двох (і більше) самостійних слів" [9].

На продуктивність синтаксичного способу терміноутворення та необхідність його вивчення вказують багато лінгвістів. Так, В. М. Лейчик стверджує, що «аналітизм номінативних конструкцій притаманний сучасним мовам для спеціальних цілей, так само точно, як і розмовній мові...» [5, с. 121]. У той самий час автор підкреслює, що «...переважна більшість термінів є не словами, а словосполученнями, які утворюються із двох-трьох слів (близько 90% у ряді терміносистем); інакше кажучи, розчленування, аналітичність характерна для сучасної природничо-наукової, технічної, економічної спеціальної лексики [5, с. 232]. Багатокомпонентні синтаксичні комп-

лекси здатні забезпечити точну передачу різних суттєвих ознак термінологічних понять. В результаті формуються термінологічні найменування, які складаються з кількох компонентів, тобто термінологічні словосполучення [9, с. 80]. На думку А.В.Чуєшкової, терміни-словосполучення, на відміну від однослівних термінів, виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки наявним у власній структурі залежним словам; вони майже не зазнають «шкідливого» впливу омонімії, помітно менше синонімізуються; їм властива більша гнучкість та систематизованість за певними моделями. Разом з тим наголошується, що недоліком таких номінативних конструкцій є їхня громіздкість і схожість з визначеннями [11, с. 112].

Отже, **актуальність** даного дослідження визначається тим, що виявлені способи є високопродуктивними у морській термінології та сприяють появі нових термінів такого типу в англійській мові.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є аналіз способів утворення складнопохідних морських термінів в англійській мові.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) виділити поняття "складнопохідний термін" в англійській мові;
- 2) вивчити структуру складнопохідних термінів, що належать до морської тематики;
- 3) виявити способи утворення складнопохідних морських термінів;
- 4) провести систематизацію найбільш типових способів утворення складнопохідних морських термінів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науки і техніки та велике число нових термінів і понять, що виникли разом з цим, значно розширили морську термінологію. Стало звичайним вживання термінів, пов'язаних з атомною енергетикою і радіоелектронікою [12, с. 357]. У той же час багато термінів, характерні для вітрильного флоту, почали поступово виходити з ужитку.

Наприклад, "*brander*", *n.* – брандер – судно, навантажене паливом або вибуховою речовиною, що вживалося за часів вітрильного флоту для підпалу судів ворога; "*Cutlass*", *n.* – абордажна шабля (морський термін (мор.), що відноситься до історії (іст.)); "*Dead-eye*", *n.* – юферс – круглий блок з трьома наскрізними отворами для тросів (застаріле слово (застар.)); "*keeler*", *n.* – шкіпер (іст.); "*lugger*", *n.* – люггер, в минулому – трищоглове вітрильне військове судно (мор.); "*shipman*", *n.* – моряк (вуст.); "*shipmaster*", *n.* – рульовий (застар.) [13].

Термінологічна і загальнонавчана лексика нерозривно пов'язані між собою. Взаємозв'язок морської і загальнонавчаної лексики виражається в тому, що морська лексика запозичує у загальнонавчану більшу частину свого словникового складу, надаючи цим словам нові значення. Наприклад, "*accurate fire*" (прицільний вогонь). Слово "*accurate*" увійшло в англійську мову з латинської мови і означало «ретельний, точний», тоді як у морській термінології воно означає «прицільний, влучний». "*Active skunk*" – дійсна невизначена надводна ціль. Слово "*skunk*" в загальнонавчаній англійській мові означає «скунс, недостойна людина», а в морській термінології – «непізнаний об'єкт на екрані радара, невизначена надводна ціль».

Загальні закономірності морфологічного словотвору однакові для англійської мови, тому утворення термінів, в тому числі і морських, від інших слів відбувається так само, як і утворення загальнонавчаної лексики.

Як правило, твірною основою морських термінів в англійській мові є окремі прості, похідні та складні слова або терміни. Прості слова складаються тільки з одної основи, наприклад: "*sail*", *n.* (парус, плавання), *v.* (перебувати в плаванні); "*ship*", *n.* (корабель). Похідні слова мають в своєму складі основу і афікси – суфікси і префікси. Так, "*sailing*", *n.* (плавання, кораблеводіння) має в своєму складі основу *sail* і суфікс *-ing*; "*shipment*", *n.* (погрузка на корабель, доставка вантажів) складається з основи *ship* і суфікса *-ment*.

Значне число морських термінів походить від складних слів. На думку лінгвіста Т. І. Арбекової, «складне слово – це слово, що складається з двох або більше основ» [14, с. 202]. Наприклад, "*battleship*", *n.* (лінкор, лінійний корабель) складається з основ *battle* (бій) і *ship* (корабель); "*cushioncraft*", *n.* (судно на повітряній подушці) має в своєму складі основи *cushion* (повітряна подушка) і *craft* (плавучий засіб); "*mizzenmast*", *n.* (Бізань-щогла) складається з основ *mizzen* (бізань) і *mast* (щогла); "*searchlight*", *n.* (прожектор) має в своєму складі основи *search* (пошук) і *light* (світло).

Особливе місце в утворенні морських термінів займають розгорнуті словосполучення, які також є «складними утвореннями». Якщо складні слова складаються з основ, то «компонентами словосполучень є слова» [14, с. 195]. Наприклад, компонентами словосполучення "*combat information ship*" (корабель бойової інформації) складається зі слів "*combat*", *n.* (бій), "*information*", *n.* (інформація, відомості) і "*ship*", *n.* (корабель); компо-

нентами словосполучення "*test and evaluation submarine*" (підводний човен, обладнаний для забезпечення випробувань і оцінки глибоководних апаратів) є слова "*test*", п. (перевірка, тестове випробування), "*and*", *conjunction* (і), "*evaluation*", п. (оцінювання) і "*submarine*", п. (підводний човен).

Якщо слова, що входять до складу словосполучень, з'єднуються з деякими словотворчими суфіксами і префіксами, то утворюються нові морські терміни. Якщо до слова "*radar*" в словосполученні "*radar target*" (радіолокаційна ціль) додається суфікс – *proof*, то виходить морський термін "*radarproof target*" зі значенням «мета, захищена від радіолокаційного виявлення». Такі словотворення, враховуючи їх семантичну і морфологічну цілісність, можна віднести до складнопохідних термінів.

За структурно-семантичними ознаками такі складнопохідні морські терміни можна розділити на складносуфіксальні і складнопрефіксальні терміни.

До числа високопродуктивних суфіксів, які беруть участь в утворенні складносуфіксальних морських термінів, можна віднести суфікс *-ed*. Цей суфікс приєднується до іменника в словосполученні і утворює складні прикметники зі значенням «маючий те, на що вказує твірна основа». Наприклад, в складний суфіксальний термін "*nuclear-powered attack submarine*" (ударний атомний підводний човен) входить слово "*nuclear-powered*", *adj.* (атомний, з ядерною енергетичною установкою), утворений від словосполучення "*nuclear power*" (ядерна енергія), в якому "*nuclear*", *adj.* (ядерний, атомний) і "*power*", п. (міць, сила) [15].

До суфіксів, що взаємодіють зі словосполученнями, відноситься суфікс *-al*, який, приєднуючись до іменника, утворює прикметник, що вказує на відношення до неживого предмету, і надає складноутвореному морському терміну значення «має відношення до чого-небудь, пов'язаний з чим-небудь». Наприклад, в складному похідному терміні "*conventional ship*" (звичайне судно) слово "*conventional*", *adj.* (що відноситься до звичайних видів суден, неядерне) утворено від "*convention*", п. (угода, умовність); складнопохідний термін "*critical speed*" (критична швидкість; найменша швидкість, при якій корабель слухається керма) включає в себе слово "*critical*", *adj.* (критичний, вирішальний), утворене від "*critic*", п. (критик).

Складнопохідні морські терміни можуть створюватися на базі термінологічних словосполучень

за допомогою префіксів. Слова, що входять в словосполучення, в утворенні яких беруть участь префікси *anti-*, *ex-*, *super-*, *sub-*, є іменниками.

Високопродуктивний префікс *anti-*, поєднуючись зі словосполученнями, бере участь в утворенні великої кількості складнопохідних морських термінів. Так, за допомогою префікса *anti-* були утворені складнопохідні морські терміни: "*antiradar guidance*" (наведення на радіолокаційну станцію) – від "*radar guidance*" (радіолокаційна система наведення); "*Antisubmarine warfare*" (протичовнова оборона) – від "*submarine warfare*" (ведення бойових дій підводними човнами); "*antisurface warfare*" (бойові дії проти надводних кораблів) – від "*surface warfare*" (бойові дії надводних сил).

Префікс *ex-*, приєднуючись до словосполучення, що означає посаду або звання, зразок озброєння або бойової техніки, створює новий складнопохідний термін зі значенням «колишній». Префікс *ex-* в складному похідному морському терміні відділений від іншої морфеми дефісом, наприклад: "*Ex-United States medium landing ship*" (колишній середній десантний корабель Сполучених Штатів) [15].

За допомогою префікса *super-* утворюються іменники і прикметники, які виражають вищий ступінь можливостей, а також перевищення норми того, що позначено основою слова. Наприклад, за допомогою префікса *super-* утворилися такі складнопохідні терміни, як: "*superbattle cruiser*" (надважкий крейсер) – від "*battle cruiser*" (лінійний крейсер); "*Supersonic echo sounder*" (ультразвуковий ехолот) – від "*sonic echo sounder*" (гідроакустичний лот).

Складнопохідні морські терміни, створені на основі дво- та трикомпонентних словосполучень і утворені за допомогою префікса *sub-*, означають підпорядкування того, що позначено основою, або мають значення «за розміром або обсягом менше того, що зазначено в основі». Так, префікс *sub-* бере участь в утворенні наступних складнопохідних термінів: "*subsurface detection device*" (засіб підводного виявлення) – від "*detection*" (виявлення), "*subsurface device*" (глибинний прилад) – від "*surface device*" (поверхневий пристрій).

Особливе місце серед складнопохідних морських термінів займають словосполучення, утворені за допомогою напівфіксів, частинок, що виконують «ті ж службові функції, що і справжні афікси», але на відміну від них напівсуфікси «мають паралельні їм самостійні слова, що вживаються з тими ж значеннями». Наприклад,

"*waterproof compartment*" (водонепроникний відсік) [13]. Твірною основою цього словосполучення служить словосполучення "*water compartment*" (відсік для води). Між компонентами цього словосполучення існує настільки стійкий лексико-граматичний зв'язок, що все словосполучення сприймається як єдине ціле. Що стосується іменника "*water*" (вода) і напівфіксів "*proof*" (непроникний), то між ними існує тісний межморфемний зв'язок. В результаті такої взаємодії синтаксичних і межморфемних зв'язків з'явився термін "*waterproof compartment*".

Найбільш часто беруть участь в утворенні складнопохідних морських термінів напівфікси *all-*, *mini-*, *-free*, *-man*, *-proof*.

Напівпрефікс *all-*, приєднуючись до іменника або дієприкметника, утворює прикметник, означаючий «охоплюючий все» або «що складається повністю з того, що позначено основою слова, що входить до складу складнопохідного морського терміна». Похідні терміни з напівпрефіксом *all-* пишуться через дефіс. Наприклад: "*all-purpose ship*" (корабель багатозначного призначення); "*all-water transportation*" (перевезення тільки водним транспортом); "*all-weather interceptor*" (всепогодний перехоплювач).

Напівпрефікс *mini-* є скороченою формою прикметника "*miniature*", що означає «зменшений, малогабаритний». Цей напівпрефікс утворює складнопохідні морські терміни від іменників, скорочень, що входять до складу словосполучень. Наприклад: "*mini-laser range finder*" (мініатюрний лазерний далекомір). [15].

Напівсуфікс *-free*, беручи участь в утворенні складнопохідних морських термінів, утворює прикметники від іменників і прикметників, вказуючи на відсутність ознаки, позначеного основою слова. Наприклад: "*failure-free operation*" (безаварійна експлуатація).

Напівсуфікс *-man*, приєднуючись до іменника, утворює складнопохідний термін, що вказує на приналежність до певного роду діяльності. Наприклад: "*able-bodied seaman*" (матрос першого класу); *ordinary seaman* (матрос другого класу) "*nuclear powerman*" (фахівець з ядерних енергетичних установок) [15].

Напівсуфікс *-proof* означає «захищений, непроникний від того, що означає основа слова». Цей напівсуфікс може приєднуватися до основ простих, складних і похідних слів, які можуть утворювати складнопохідні терміни. Наприклад: "*fireproof insulation*" (протипожежна ізоляція); "*gasproof overall*" (газонепроникний комбінезон); "*lightproof shelter*" (притулок від світлового

випромінювання); "*soundproof construction*" (звукоізолювані спорудження).

До складнопохідних морських термінів також відносяться словосполучення, які утворені шляхом приєднання до них дієприкметників теперішнього або минулого часу. Наприклад, складнопохідний термін "*icebreaking cable repair ship*" (криголамне кабелеремонтне судно) утворений приєднанням дієприкметників теперішнього часу "*icebreaking*" (розбивання льоду) до словосполучення "*cable repair ship*" (кабелеремонтне судно) [16].

Складнопохідний термін "*guided missile submarine*" (підводний човен, озброєний крилатими ракетами) утворився за допомогою приєднання дієприкметника колишнього часу "*guided*" (керований) до словосполучення "*missile submarine*" (ракетний підводний човен); складнопохідний термін "*integrated undersea surveillance system*" (комплексна система підводної розвідки і протичовнового спостереження) утворений шляхом приєднання дієприкметника колишнього часу "*integrated*" (об'єднаний, комплексний) до словосполучення "*undersea surveillance system*" (система підводного спостереження).

Часто для позначення точності, конкретності першим елементом складнопохідних морських термінів є числівник або прикметник зі значенням кількісного вмісту чого-небудь. Наприклад, в складнопохідному терміні "*double-banked boat*" (шлюпка з вальковими веслами) першим елементом є прикметник "*double*" (подвійний); в складнопохідному терміні "*four-masted ship*" (чотирихостовий корабель) перший елемент – числівник "*four*" (чотири); в складнопохідному терміні "*single-ship engagement*" (бій двох кораблів один на один) першим елементом є прикметник "*single*" (за участю одного з кожного боку, окремо взятий); в складнопохідному терміні "*triple-hulled submarine*" (трехкорпусний підводний човен) перший елемент – прикметник "*triple*" (потрійний).

Як елементи складнопохідних морських термінів можуть також виступати скорочення і власні імена. Так, скорочення "*ASW*", що означає "*antisubmarine warfare*" (протичовнова оборона), є частиною складнопохідного терміна "*ASW shipborne missile system*" (протичовновий корабельний ракетний комплекс); скорочення "*VHF*", яке розшифровується як "*very high frequency*" (дуже висока частота), є частиною складнопохідного терміна "*VHF radiotelephone two-way equipment*" (радіотелефонна приймально-передатального апаратури надвисоких частот (для рятувальних суден)) [16].

Складнопохідні морські терміни можуть складатися з простих слів і декількох словосполучень. Так, складнопохідний термін "*surface radar and navigation operator*" (оператор радіолокаційної і навігаційної апаратури надводного корабля) складається з словосполучень "*surface radar*" (наземна радіолокаційна станція) і "*navigation operator*" (оператор навігаційного обладнання).

Висновки. Таким чином, розглянувши способи утворення складнопохідних морських термінів в англійській мові, можна зробити висновок, що ці терміни мають широку твірну базу. Як показали результати дослідження, складнопохідні

морські терміни створюються шляхом приєднання суфіксів, префіксів, напівафіксів до слів, що входять в термінологічні словосполучення. До складнопохідних морських термінів також відносяться словосполучення, утворені приєднанням до них дієприкметників теперішнього або минулого часу, і словосполучення, першим елементом яких є числівник або прикметник, що має значення кількісного вмісту чого-небудь. В утворенні складнопохідних морських термінів можуть брати участь скорочення і власні імена. Прості слова в поєднанні з декількома словосполученнями можуть також утворювати складнопохідні морські терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учеб. пособие. Изд-е 2-е, перераб. М.: Флинта; Наука, 2012. 376 с.
2. Brekle H.E. Reflektions on the Conditions for Coining. Use and Understanding on Nominal Compounds. Proceedings of the 12-th International Congress of Linguists. Innsbruck, 1978. P. 68–77.
3. Harris Z. Structural Linguistics. London: Phoenix Books, 1960. 384 p.
4. Leve J. The Syntax and Semantics of Complex Nominals. USA, 1978. 301 p.
5. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. 2-е изд. исп. и доп. М., 2006. 256 с.
6. Динес Л. А. Функционирование многокомпонентного составного термина в частноотраслевой терминосистеме. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2005. С. 3–7.
7. Грибнік Ю. І. Основні види та функціональні моделі термінів-словосполучень сфери геодезії та кадастру. Вісник Житомирського державного університету. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. No 58. С. 24–26.
8. Мисик Л. В. Генезис та функціонування термінологічних словосполучень а англійській науковій юридичній літературі. Іноземна філологія. Львів, 1993. Вип. 105. С. 91–102.
9. Кравченко Т. П. Способи творення галузевих термінів на позначення понять економіки АПК. Вісник Національного університету "Львів. політехніка". Пробл. укр. термінології. 2011. No 709. С. 79–83.
10. Кияк, Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. Нова філологія: зб. наук. пр. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. No 27. С. 203–208.
11. Чуешкова О.В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Х., 2002. 200 с.
12. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
13. Palmer J. Jane's Dictionary of Naval Terms. L. : Macdonald and Jane's, 2010. 342 p.
14. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка (практический курс). М.: Высшая школа, 2000. 240 с.
15. Online Etymological Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>.
16. Cutler D., Cutler T. Dictionary of Naval Terms. Annapolis: Naval Institute Press, 2005. 272 p.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'42 = 134.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.26>

ТЕРМІНОЛОГІЯ ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

TERMINOLOGY OF TOURISM IN MODERN SPANISH

Бохун Н.В.,

orcid.org/0000-0002-1797-4413

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено вивченню туризму як особливого професійно детермінованого напрямку соціальної діяльності, що має термінологію, до якої входять власні та залучені термінологічні лексеми. Предметом наукової розвідки є одиниці, що формують власну термінологію туризму іспанської мови. Основну увагу приділено вивченню таких структурних типів термінів як терміни-слова та терміни-словосполучення. Розглянуто терміни-аббревіатури, які повністю запозичені з англійської мови зі збереженням англійської графіки та вживаються для найменування міжнародних, регіональних та національних організацій у туризмі, позначень видів готельних номерів, класів обслуговування, транспортних тарифів.

Проаналізовано найпродуктивніші моделі словотвору в текстах туристичної індустрії іспанської мови. Серед них: іменник + іменник = іменник, іменник + de + іменник = іменник, іменник + прикметник = іменник.

Зосереджено увагу на ужитку в іспанській термінології туристичного сектору запозичених термінів, у тому числі їх дублетів та близьких синонімів, що з'явилися на основі внутрішньомовної деривації, а також номінативних визначень.

Доведено, що до основних динамічних процесів, пов'язаних з розвитком іспанської лексики та термінології у сфері туризму, відносяться: 1) розширення словникового складу іспанської мови за рахунок запозичення нових лексичних та термінологічних одиниць; 2) перерозподіл словесних одиниць між різними підсистемами лексичної системи іспанської мови, який знаходить прояв в актуалізації та дезактуалізації мовних одиниць, переорієнтації номінацій, змінах стилістичних характеристик словесних знаків та ін; 3) зміни у окремих мовних знаках, що стосуються їх змісту або/форми.

Отримані дані засвідчують, що в наші дні іспаномовна терміносистема «туризм» знаходиться на рівні наукового осмислення та є сформованою галузеву терміносистемою.

Ключові слова: терміносистема, термінологічні одиниці, запозичення, дублети, туристичний сектор.

The article is devoted to the study of tourism as a special professionally determined area of social activity with its terminology, which includes own and involved terminological lexeme. The subject of this scientific research are units that form their own terminology of Spanish-language tourism. The main attention is paid to the study of such structural types of terms as word-terms and phrase-terms. Abbreviations, completely borrowed from English while preserving English graphics are considered in research. They are used to name international, regional and national organizations in tourism, designations of hotel room types, service classes, transport tariffs.

The most productive models of word formation in the texts of the tourist industry of the Spanish language are analyzed. Among them: noun + noun = noun, noun + de + noun = noun, noun + adjective = noun.

It is paid attention on the use of borrowed terms in Spanish tourism terminology, including their doublets and synonyms based on intralingual derivation, as well as nominative definitions.

It is proved that the main dynamic processes associated with the development of Spanish vocabulary and terminology in the field of tourism include: 1) expanding of the vocabulary of the Spanish language by borrowing new lexical and terminological units; 2) redistribution of verbal units between different subsystems of the lexical system of the Spanish language, which is manifested in the actualization and de-actualization of language units, reorientation of nominations, changes in stylistic characteristics of verbal signs, etc.; 3) changes in individual language signs related to their content or/form.

The obtained data show that nowadays the Spanish-language terminology "tourism" is at the level of scientific understanding and is fixed industry terminology.

Key words: terminological system, terminological units, borrowing, doublets, tourism sector.

Постановка проблеми. Туризм належить до найважливіших економічних і соціальних явищ сучасного суспільства. Вплив туризму на різні сфери життя, його важливість для

розвитку економіки багатьох країн зумовлюють потребу в осмисленні та дослідженні лексики цієї галузі. Спеціальна лексика становить більшу частину лексики будь-якої мови

і в майбутньому гратиме все більш помітну роль життя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики дозволяє стверджувати, що деякі теоретичні питання організації та особливостей термінології туристичного сектору в іспанській мові залишаються недостатньо дослідженими. Даний факт пояснюється тією обставиною, що номінації туризму та індустрії гостинності у різних мовах світу взагалі порівняно недавно стали об'єктом спеціального лінгвістичного вивчення. Лише деякі аспекти цього лексичного розряду піддавалися аналізу.

В даний час інтерес до мови сфери туризму починає підвищуватися, про що, зокрема, свідчить підготовка цілого ряду дисертаційних робіт з названої проблематики. З'являються наукові розвідки, присвячені деяким загальним особливостям становлення та розвитку лексики сфери туризму та індустрії гостинності англійською (Прима В.В.) та українською мовами (Попова Н.О.), а також роботи, присвячені складу окремих термінологічних підгруп в англійській та російській мовах (Іванова Н.А.).

До основних висновків, отриманих вченими в результаті проведених досліджень, відноситься теза про те, що «термінологія міжнародного туризму знаходиться на донауковому етапі свого розвитку», на що вказують такі явища, як велика кількість запозичень, розгалужена синонімія термінів, наявність багатослівних словосполучень, у яких атрибутивні компоненти можуть містити декілька елементів, а також висновок про суттєвий іншомовний вплив на формування лексики туризму в іспанській мові [3, с. 4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ця обставина, на наш погляд, є обумовленою тим, що спеціальних комплексних лінгвістичних досліджень системно-структурних та семантичних особливостей термінологічної лексики сфери туризму, що функціонує в іспанській мові нового періоду, до нашого часу не проводилося. Відповідно відсутні узагальнюючі описи названої підсистеми спеціальних номінацій сучасної іспанської мови. Зазначений факт визначає актуальність дослідження.

Постановка завдання. Ціль нашої наукової розвідки полягає у виявленні та аналізі різних типів інновацій у сучасній іспанській термінології туристичного сектору, а також у дослідженні шляхів та способів їх утворення та закріплення в системі іспанської мови.

Об'єктом дослідження у науковій статті є термінологія туристичного сектору, що функціонує

в сучасній іспанській мові, яка отримала відображення в іспанських лексикографічних виданнях, довідниках туризму, а також у сучасному туристичному дискурсі.

Предметом дослідження є особливості термінології туристичного сектору у сучасній іспанській мові та основні напрямки її розвитку в наші дні.

Матеріалом для дослідження слугували приклади англомовних запозичень із іспанських публіцистичних видань GEO, Traveler, Viajes National Geographic.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Лексика туризму відображає різноманіття професійних секторів, пов'язаних із індустрією гостинності та неоднорідність тематичних компонентів, задіяних в описі туристичного продукту.

Термін у нашому дослідженні визначається як лексична або фразеологічна одиниця, що номінує явище або поняття тієї чи іншої сфери професійної діяльності людини і яка отримала наукове визначення у лексикографічному виданні.

Узагальнюючи різні термінологічні визначення найменувань, ми дійшли висновку, що найважливішими ознаками терміна є його співвіднесеність із певним науковим поняттям, точність та системність, а також прагнення до однозначності та стислості. Ми поділяємо думку вчених, які вважають, що більшість терміносистем мають ієрархічну структуру та будуються на парадигматичних (асоціативних), синтагматичних та дериваційних відносинах між мовними одиницями [6, с. 45; 9, с. 120].

Словесний знак (у тому числі і термін) тієї чи іншої мови відрізняється національно-культурною своєрідністю, яка передбачає існування у його семантиці якогось особливого культурного компонента: будь-який елемент плану змісту словесної одиниці (денотативний, емотивний, власне мовний та емпіричний) характеризується культурною своєрідністю. У цьому національна специфіка термінологічної (насамперед, безеквівалентної та фонової) лексики може бути дуже яскраво вираженою, а може бути мінімальною, обумовленою лише специфічними системними зв'язками словесного знака в тій чи іншій національній мові. Зазначене явище, безумовно, характерно для термінології туризму.

У нашій науковій розвідці ми розглядаємо термінологію туризму як сукупність спеціальних словесних знаків, що номінують базові поняття туристичного сектору, опосередковано пов'язаних з туристичною сферою та мають у плані змісту ймовірні семи «туристичний», «пов'язаний із туризмом».

В словнику Алькараза Варо “Diccionario de los términos de turismo y ocio” [8] виокремлено чотири сектори всередині індустрії туризму, які відповідають своїм основним цілям. Серед них:

подорожі та страхування, які включають лексику туристичних агентств, аеропортів, транспортних станцій тощо;

проживання, включаючи готелі та кемпінг;
гастрономія;

індустрія відпочинку та дозвілля, серед яких відвідування культурної спадщини (мистецтво і культура) або екологічної спадщини (ландшафт і клімат), відвідування вистав та заняття спортом.

Ці сектори мають спільну бізнес-організацію, яка поділена на дві основні секції:

управління, як на макроекономічному рівні (державні установи), так і в мікроекономічній організації (турфірми, готелі тощо);

маркетинг, який охоплює просування та продаж туристичних продуктів.

З цієї класифікації впливає перелік лексичних одиниць, що визначають основні семантичні поля, пов'язані з туризмом і відпочинком: *alojamiento, arte, cultura, clima, deportes, derecho, espectáculos, gestión, juego, marketing, paisaje, restauración, seguros, viaje*.

З точки зору рівня спеціалізації, лексика туризму складається з таких великих груп:

а) слова, що позначають структуру туристичної організації: – це лексика туризму, що використовується для професійного спілкування. Терміни, що вживаються в таких секторах, як туристичні агенції та транспорт, характеризуються масовим використанням англіцизмів (*charter, check-in, code share, inclusive tour, overbooking slot, stand-by, void, etc.*)

б) слова, що належать до галузей і дисциплін, пов'язаних з туризмом (економіка, історія мистецтва, гастрономія тощо). Це лексика, широко вживана в туристичних текстах, у яких вона зберігає своє звичайне термінологічне значення.

Наприклад, архітектурні терміни, такі як *artesonado, bóveda, capitel, fachada*, тощо використовуються в описах пам'яток з тим самим значенням, яке властиве їм у дисципліні, до якої вони належать.

в) слова, що вживаються в периферійній зоні туристичного тексту, а саме, в комунікації, зверненій до публіки в експресивній оцінній функції. Це можуть бути слова загального вжитку, наприклад, кваліфікаційні прикметники, які позначають захопливість туристичного місця (*bellísimo, espléndido, extraordinario, magnífico, elegante, lujoso; aguas cristalinas, idílicas playas, selvas*

inexplotantes, espléndidas vistas, panorámicas paisajes, etc.)

Варто згадати про своєрідний ужиток в туристичній комунікації слова *escapada*, яке позначає коротку подорож на вихідні. Відповідно до сучасної тенденції задовольняти потребу у відпочинку та втечі з рідної домівки шляхом розподілу днів відпустки протягом року, пропонуються різні варіанти втечі-відпочинку: *escapadas gastronómicas y campestres*:

“Una escapada de lujo. Alquile un coche y duerma en un Parador.”

Деривація – це словотворчий процес, що дозволяє отримати концептуальну модель завдяки тому, що значення лексичної основи поєднується з афіксом. «Слово несе в собі два смислових значення (лексичне та граматичне), але й також слово є носієм третього смислового значення – словотвірного», – зазначає Головін [1, с. 129].

Більшість досліджуваних нами деривативів належать до економічного сектору туризму або визначають певні види спорту. Серед суфіксів переважає ужиток *-al-* (*vacacional*), *-dad-* (*estacionalidad, confortabilidad*), *-ción-* (*fidelización*), *-ismo-* (*termalismo, excursionismo, senderismo, barranquismo*), *-ero-* (крім випадків, наприклад *hotelero*, цей суфікс зустрічається в мовних засобах гумору, які позначають певні види туризму: *chartero, mochilero*. У наведених прикладах з суфіксом *-ero-* тип семантичного зв'язку знаходиться в безпосередній залежності від основи слова і утворюється як «професія або спосіб подорожі по відношенню до особи».

Зафіксовані деякі приклади словоутворення за допомогою префіксоїда латинського походження *-multi-*, який має довгострокову перспективу розповсюдження по мірі розвитку туризму: (*multipropiedad, multiaventura*) та парасинтезу (деривації від основи складного слова) – (*desestacionalización, reencaminamiento*).

Словоскладання є також активним способом творення нових лексичних одиниць за допомогою поєднання кількох інших, зокрема термінів в туристичних текстах.

Нами виокремлено наступні моделі словоскладання:

іменник + іменник = іменник: *aerotaxi, agroturismo, aparthotel, bonoavión, bonocoche, bonohotel, cicloturismo, ecoturismo, trenhotel; aparto-hotel, barco-restaurante, boutique-hotel, desayuno-buffet, hotel-apartamento, hotel-residencia, restaurante-mirador; alta delta, clase turista, desayuno buffet, terraza mirador, turismo aventura;*

іменник + de + іменник = іменник. До цієї групи належать словосполучення, які описують різноманітні аспекти організації туристичного сектору, а також спортивні дозвілля: *acompañante del grupo, albergue de carretera, bono de hotel, cheque de viajero, ciudad de vacaciones, guía de ruta, guía de turismo, localizador de reserva, paquete de viaje, régimen de alojamiento, talonario de viajes, tarjeta de embarque, bicicleta de montaña, carrera de montaña, descenso de barrancos, esquí de fondo, esquí de travesía, surf de nieve, trineo de perros.*

Також зустрічаються словосполучення з іменником *turismo*, утворені задля позначення його різновидів: *turismo de masas, turismo de sol y playa, turismo de salud y belleza, turismo de fin de semana, turismo de escapada;*

іменник + прикметник = іменник: *turismo interior, turismo exterior, turismo juvenil, turismo cultural, turismo religioso, turismo gastronómico, turismo rural, turismo verde, turismo activo, turismo responsable, turismo sostenible, turismo ecológico, turismo médico.*

Прикметники *turístico* та *vacacional* вживаються для акцентування уваги туриста в наступних прикладах оголошень: *atracción turística, centro turístico, destino turístico, flujo turístico, infraestructura turística, paquete turístico, producto turístico; centro vacacional, complejo vacacional, hábitos vacacionales, paquete vacacional, parque vacacional, programa vacacional, vivienda vacacional.*

Аналіз основних моделей словоскладання дозволяє стверджувати, що термінолічні сполуки в туристичних оголошеннях виконують *функцію уточнення та конкретизації* головного слова у формі іменника-номінатива.

Варто зазначити, що сектор подорожей та транспорту є одним із тих, де в іспанському лексиконі найбільша кількість англіцизмів. Серед найпоширеніших англіцизмів, що використовуються у туристичних оголошеннях, є *charter* adj y s.m., який за словником Larousse має значення: 1) “el avión fletado por una compañía de turismo o por un grupo para obtener una tarifa menos elevada que en las líneas regulares; 2) el vuelo que hace este avión [7, с. 233]. Даний приклад засвідчує, що використання запозиченої лексеми як в усному, так і в писемному мовленні, приводить до економії часу.

Інший англіцизм *bungalow* (чи *bungaló*) s.m. за словником Larousse має значення: 1) “casa de una planta y de construcción ligera situada en un lugar de vacaciones; 2) “casa baja, generalmente de madera, rodeada de una galería cubierta, propia de la India y

de los países tropicales [7, с. 173] виконує номінативно-уточнювальну функцію, яка доповнюється лінгвокраєнознавчим компонентом (*casa de la India*).

Багато англіцизмів співіснують з більш-менш адаптованими формами, наприклад, *tour operador* з *turoperador* або з калькою *operador turístico*; *duty-free* з *tienda libre de impuestos* або *tienda libre de aranceles*, *code share* з *código compartido*, *traveller's cheque* з *cheque de viajero*, *check-in* з *mostrador de facturación* або *facturación de equipaje*. Проблема калькування англомовних термінів є актуальною для формування сучасних термінів у сфері туризму. Калькування є особливим способом асиміляції, пристосуванням іноземних слів до національної системи мови. На початковому етапі терміноутворення кальки слугують для звільнення від зайвих прямих запозичень з мови-першоджерела. Серед процитованих кальок ми спостерігаємо запозичення зовнішньої оболонки англійського слова з поступовою його адаптацією в семантичному та структурному плані іспанської мови.

Проте зустрічаються також неасимільовані англіцизми, які повністю зберігають своє написання в більш вузькому спілкуванні серед представників туристичного сектору такі як *booking* (замість – *reserva* чи *contratación*); *gateway* (замість – *punto/puerto de entrada*); *hub* (*aeropuerto donde una compañía aérea tiene un centro de conexiones de vuelos*), *inclusive tour* (*todo incluido*); *railpass* (*tarjeta de descuento, carnet de tren que permite viajar sin límite de kilometraje*, *prepaid* (*prepagado*), *open jaw* (замість – *tarifa aérea en la que el punto de origen de viaje de regreso no coincide con el punto de llegada del viaje de ida*) та інші. Процитовані запозичені лексеми замінюють об'ємні пояснення на іспанській мові, що є зручним в сфері рекламного туристичного бізнесу.

Про необхідність і неминучість мовних змін під їх впливом писав ще в 1963 році великий іспаніст Рафаель Лапеса: «El veloz ritmo de nuestra vida no está de acuerdo con la desmesurada longitud de los vocablos compuestos, exigidos por la complejidad de los nuevos conocimientos lo que impone abreviar por unos u otros medios» – «Стрімкий темп нашого життя не узгоджується з непомірною довжиною тих складних слів, які створюються у відповідь на потреби відображення нових знань... Нагальною необхідністю стає їх скорочення тим чи іншим способом» [9, с. 67].

Загалом, запозичення в туристичному секторі іспанської мови виконують різні функції: 1) номі-

нативну, що задовольняє потребу мови в засобах номінації; 2) аксіологічну, яка збагачує мову експресивно-оцінними засобами; 3) семантичної диференціації понять іспанського й запозиченого слів; 5) термінотворення.

Зазначимо, що в управлінні та організації туризму часто використовуються також міжнародні аббревіатури: *B&B* (Bed and Breakfast), *FB* (Full Board), *HB* (Half Board), *IATA* (Asociación Internacional de Transporte Aéreo), *IT* (Inclusive Tour), *RT* (Round Trip). В наведених вище прикладах спостерігаємо тенденцію до систематичної асиміляції аббревіатур англійського походження в їх оригінальній формі. Більшість іспанських туристичних довідників залишають такі аббревіатури без перекладу. Основними чинниками аббревіаційних процесів у сфері туризму є науково-технічний прогрес та необхідність швидкого обміну інформацією.

Абревіатури, що використовуються в туристичному секторі поділяються на національні та запозичені. Серед власне створених, які формуються з перших літер складових компонентів, зафіксовані: СЕНАТ (Confederación Española de Hoteles y Alojamientos Turísticos), FEAAV (Federación Española de Asociaciones de Agencias de Viajes), ФЕН (Federación Española de Hoteles), ІЕТ (Instituto de Estudios Turísticos).

Висновки. В результаті проведеного аналізу вдалося встановити, що аббревіація є одним із важливих інструментів словотвору туристичного сектору, оскільки її механізми відповідають як загальному закону економії зусиль, так і тенденції до максимальної стислості повідомлення.

Зафіксовані нами запозичення з англійської мови в іспанському туристичному секторі можна розділити на англіцизми-слова та англіцизми-кальки. За ступенем асимільованості – це неасимільовані та асимільовані англіцизми-слова. Особливу популярність в іспанській мові вони набули завдяки міжнародному туризму, впливу засобів масової інформації, а також виразності та економічності англійської мови.

Афікси або деривати відіграють важливу роль в становленні терміносистеми туристичного сектору іспанської мови. Найпоширенішим різновидом афіксального способу термінотворення туристичної індустрії є суфіксація, представлена різними формантами.

Отримані результати відкривають нові перспективні напрями подальшого вивчення галузевих терміносистем із позицій лексичної типології. Зокрема, безперечний інтерес представляє встановлення лексичних відмінностей між туристичними текстами в оригіналі та їх перекладами, що дозволило б виявити лексичні заміни, не передбачені словниковими відповідниками.

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головин Б.Н. Введение в языкознание. Москва : Высшая школа, 1977, 312 с.
2. Иванова Н.А. Структурно-семантическая адаптация и переосмысления англицизмов та їх відбиття у російськомовних виданнях України : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2009, 22 с.
3. Кульбіда, Д.П. Англіцизми в іспанському мас-медійному туристичному дискурсі: структура, семантика, функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2017, 20 с.
4. Попова Н.О. Структурно-семантичні особливості новітніх запозичень з англійської мови в українську (90- ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 Харків, 2004. 196 с.
5. Прима В.В. Туристична термінологія : семантика і функціонування : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 124 с.
6. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español. Barcelona: Ariel, 1999. 254 p.
7. El pequeño LAROUSSE ilustrado. Barcelona : S.L., 2006. 1824 p.
8. Enrique Alvarez Varó. Diccionario de términos de turismo y ocio. Ariel, 2006. 600 p.
9. Lapesa Rafael. Historia de la lengua española. Madrid : Gregos, 1981. 690 p.

СТРУКТУРА ФРАНЦУЗЬКИХ АПЕЛЯТИВІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ВІД ВЛАСНИХ НАЗВ

STRUCTURE OF FRENCH APPELLATIONS, WHICH ORIGINATE FROM OWN NAMES

Лаухіна І.С.,

orcid.org/0000-0003-1698-3155

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті розглянуто специфіку лінгвістичного феномену переходу власних назв у загальні, виявлено структуру апелятивів сучасної французької мови, що походять від власних назв. З'ясовано, що основним призначенням власної назви є функція називання, індивідуалізації. З огляду на це специфічними ономастичними функціями власних назв є такі: 1) функція ідентифікації об'єкта, яка включає в себе його розрізнення, знаходження координат, виділення, протиставлення, опис; 2) функція соціальної легалізації особистості, властива антропонімам; 3) указівна функція, яку виконують топоніми. Основне призначення загальної назви, навпаки, – називати невизначені об'єкти, співвідносячи їх з відомим класом речей чи понять. Водночас власні назви широко використовуються французькою мовою для створення на їх основі специфічного типу лексичних одиниць, які займають у французькій лексичній системі особливе місце, обумовлене їх комунікативною та інформативною значущістю. Йдеться про загальні назви, які утворилися від власних шляхом заміни головної конотації на одну з додаткових, у результаті чого вони стають джерелом нових номінативних утворень.

Установлено, що перехід французьких власних назв у загальні може бути повним (утворюється нова лексична одиниця) і ситуативним (у ролі порівняння). Нові слова можуть утворюватися шляхом семантичної деривації (метафоричне й метонімічне перенесення, зміна обсягу семантики слова).

Серед лексичних одиниць сучасної французької мови, які утворилися шляхом переходу власних назв у загальні, можна виділити такі структурні типи, як універби (однослівні) й комплексні утворення (стійкі номінативні словосполучення і фразеологічні одиниці, до складу яких входять власні назви).

Виявлено, що в групі французьких загальних назв, які ґрунтуються на власних назвах, переважають субстантивні лексичні одиниці: іменники-назви осіб, абстрактні іменники, які позначають ідейні напрями, різні філософські вчення, політичні рухи, назви конкретних предметів (мінералів, хімічних елементів, рослин, природних процесів). До комплексних утворень належать терміни, що містять апелятиви, утворені від прізвищ науковців, географічні назви, фразеологізми, до яких входять власні назви казково-міфічного походження, назви історичних особистостей, топоніми, власні назви народного походження.

Ключові слова: апелятиви, власні назви, лексична одиниця, семантична деривація.

The article considers the specifics of the linguistic phenomenon of the transition of proper names into common ones, reveals the structure of appellation of modern French, derived from proper names. It was found that the main purpose of the proper name is the function of naming, individualization. In view of this, the specific onomastic functions of proper names are as follows: 1) the function of object identification, which includes its distinction, finding coordinates, selection, contrast, description; 2) the function of social legalization of the individual, inherent in anthroponyms; 3) the indicative function performed by place names. The main purpose of a common name, on the other hand, is to name indefinite objects by associating them with a known class of things or concepts. At the same time, proper names are widely used in French to create on their basis a specific type of lexical units, which occupy a special place in the French lexical system, due to their communicative and informative significance. These are common names that are formed from their own by replacing the main connotation with one of the additional ones, as a result of which they become a source of new nominative formations.

It is established that the transition of French proper names into common ones can be complete (a new lexical unit is formed) and situational (as a comparison). New words can be formed by semantic derivation (metaphorical and metonymic transfer, change of volume of word semantics).

Among the lexical units of modern French, which were formed by the transition of proper names into common, we can distinguish such structural types as universes (single-word) and complex formations (*stable nominative phrases and phraseological units, which include proper names*).

It was found that the group of French common names based on proper names is dominated by substantive lexical units: nouns-names of persons, abstract nouns that denote ideological directions, various philosophical teachings, political movements, names of specific objects (minerals, chemicals, plants, natural processes). Complex formations include terms that contain appellations formed from the names of scientists, geographical names, phraseology, which includes proper names of fairy-tale-mythical origin, names of historical figures, place names, proper names of folk origin.

Key words: appellation, proper names, lexical unit, semantic derivation.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань лексикології є дослідження результатів номінативно-класифікаційної діяльності мови,

які виявляються в номенклатурі лексичних одиниць. Проблема виділення структурно-семантичних класів слів представляє для мовознавців

значний інтерес, який не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Увагу вітчизняних та зарубіжних лінгвістів постійно привертає клас власних назв, які досліджуються ними з різних позицій. Однак суперечливість поглядів науковців на це явище, роль власних назв у збагаченні словникового фонду національної мови, і французької мови зокрема, специфічність національно-культурної семантики французьких мовних одиниць, їх комунікативна й інформативна значущість визначили актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що питанню вивчення власних назв, їх особливостей, функціонування, специфіки переходу до класу загальних назв присвятили свої праці М. Горбаневський, М. Єрмаченко, І. Железняк, О. Крячкова, О. Суперанська, В. Телія, А. Рей.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати особливості утворення французьких лексичних одиниць, які походять від власних назв, проаналізувати їх структуру.

Виклад основного матеріалу. Власні назви – це невід'ємна частина лексичної системи будь-якої мови, які мають низку специфічних властивостей, свої закони розвитку й функціонування. Окрім того, важливою характеристикою цього класу лексичних одиниць є те, що у власних назвах акумулюється життєвий досвід носіїв мови та зберігаються відомості про значну кількість екстралінгвістичних національних та інтернаціональних реалій [29]. У зв'язку з цим зазначимо, що досліджувані французькі лексичні одиниці, що походять від власних назв, мають формальні та семантичні ознаки. Формальні ознаки передбачають наявність у структурі аналізованих утворень власної назви або повного слова, або тільки його словотвірної основи; семантична ознака виражається тим, що до змісту таких апелятивів обов'язково входить етнокультурний смисловий компонент, пов'язаний із власною назвою, на базі якої сформована ця лексична одиниця [2].

О. Суперанська вважає, що, стаючи власною назвою, слово виходить з класу загальних назв і починає позначати одиничний об'єкт не стільки відповідно до первинної семантики апелятива, скільки всупереч їй: «Власна назва – необхідний інвентар мови, який слугує для визначення тих реалій, які не можуть бути достатньо й однозначно визначені за допомогою загальних назв, номерного ряду, системи координат, описових фраз і т. ін.» [5, с. 136].

На думку мовознавця, власна назва співвідноситься не з класом, а з індивідуальним предметом, не пов'язана з поняттям, але може мати додаткові

конотації. Власна назва стає загальною в результаті заміни головної конотації на додаткову, коли об'єкт утрачає свою конкретність. За допомогою власної назви досягається конкретизація й уточнення більш загальних понять, у результаті чого вона стає невичерпним резервом для номінативних утворень [там само, с. 114].

М. Горбаневський вважає, що потенційна можливість переходу власних назв у загальні виникає за декількох умов: по-перше, «для цього сам об'єкт, який називається, повинен стати відомим для всіх членів певного мовного колективу, що набули деякого загального рівня виховання й освіти»; по-друге, коли «ім'я, назва перестає пов'язуватися з якимось одним певним об'єктом і робиться типовим для багатьох населених пунктів, людей, річок, предметів і т. ін., чим-небудь схожих одне на одного» [1, с. 106].

Існує декілька видів переходу власних назв у загальні:

1) повний перехід: онімичний іменник повністю відмежовується від власної назви й перетворюється на онім, тобто утворюється нова самостійна лексична одиниця (*Кулон* → *кулон*);

2) ситуативний перехід: власна назва використовується як порівняння (*Отелло*), її статус при цьому не змінюється [5, с. 115].

Перехід власних назв у загальні може відбуватися природним шляхом, у цьому разі апелятивація відбувається поступово й може стати неповною. Наприклад, Аполлон (*Apollon*) – 1) прямий зміст – давньогрецький бог, який вирізнявся красою; 2) переносно: дуже гарний чоловік.

Якщо апелятивація здійснюється цілеспрямовано, тобто штучно, то такий перехід може бути миттєвим. Наприклад, *ampère* (ампер) – одиниця сили струму, *ohm* (ом) – одиниця опору, як результат апелятивації, такі загальні назви стають омонімами власних назв: *Ампер* (*Ampère*), *Ом* (*Ohm*).

Ім'я людини, відомої завдяки певній рисі характеру й зовнішності, легко переноситься на інших людей, які мають такі самі риси, і при цьому зазнає неповної апелятивації. Наприклад, ім'ям *Zoïl* (*Zoïle*, у Давній Греції зловний критик Гомера й Платона) стали називати злобного критика взагалі (звідси *zoilisme* – «нищівна критика»).

Процес вторинної номінації може бути пояснений тим, що носії мови здатні виділяти певні властивості предметів, пізнавати одні предмети через інші. Можливість знаходити схожість між різними об'єктами і явищами допомагає відшукати назви тих реалій, для позначення яких ще немає назв. Певні асоціативні зв'язки призводять до семантичних змін лексичних одиниць, що дає

можливість використовувати їх для вторинної назви. У процесі вторинної номінації «відношення назви формується у взаємозв'язку чотирьох компонентів: дійсність – понятійно-мовна форма її відображення – попереднє структурно-семантичне значення мовної форми – мовна форма в її вторинній функції назви» [7, с. 79-80].

Нові назви можуть утворюватися в результаті різних семантичних зсувів, тобто шляхом семантичної деривації, яку вважають способом вторинної номінації. «В основі семантичної деривації лежать різноманітні семантичні зрушення, поява нових переносних значень, основаних на співвіднесеності одного предмета (явища) з іншим через якусь загальну ознаку» [5, с. 177]. До засобів семантичної деривації можна віднести такі види семантичних перетворень: перенесення значення слова (метафоричне, метонімічне), зміни його семантичного обсягу, семантичні кальки [6].

Серед лексичних одиниць сучасної французької мови, які утворилися шляхом переходу власних назв у загальні, можна виділити такі структурні типи, як універби й комплексні утворення. Універби (однослівні утворення) поділяються на: 1) непохідні, або прості; 2) похідні; 3) складні.

Лексичні одиниці, утворені від власних назв шляхом деривації, тісно пов'язують апелятивну й ономастичну лексику. Однак не всі власні назви однаково можуть слугувати основою для словотворення, а лише ті, які найбільш часто вживаються [4, с. 26]. Субстантивовані номінативні одиниці демонструють широкий набір структурних типів: суфіксальні, префіксальні, складні слова.

Серед лексичних одиниць, які ґрунтуються на власних назвах (топонімах і антропонімах) як дериваційній основі можна виділити:

1. Іменники-назви осіб: *luthérien* – «послідовник німецького церковного реформатора XVI ст. Мартіна Лютера».

2. Абстрактні іменники, які позначають ідейні напрями, різні філософські вчення, політичні рухи тощо: *pythagorisme* – «доктрина грецького математика і філософа Піфагора»; *jacquerie* – «повстання французьких селян XIV ст., яке отримало назву від імені *Jacques*, найбільш поширеного серед французького простолюду і яким феодала зневажливо називали селян».

3. Іменники, що означають назви конкретних предметів:

а) назви мінералів: *hisingérite* – «гізінгерит», від імені шведського мінеролога й хіміка Вільгельма Гізінгера (*Wilhelm Hisinger*); *andésite* – «андезит», від назви Анд (*Andes*), гірського масиву в Південній Америці;

б) назви хімічних елементів: *fermium* – «фермій», хімічний елемент, названий на честь італійського вченого Фермі (*Fermi*); *scandium* – «скандій», хімічний елемент, який отримав свою назву від півострова Скандинавія (*Scandinavie*), де був відкритий;

в) назви рослин: *broussonetia* – «брусонетія», отримала свою назву від прізвища французького лікаря й натураліста П'єра Марі Огюста Бруссоне (*Pierre Marie Auguste Broussonet*); *tangerine* – «танжерин, гібрид мандарина й апельсина», за назвою Танжера (*Tanger*), марокканського міста-порту;

г) назви фізичних, хімічних, біологічних процесів: *tyndallisation* – «тиндалізація, спосіб знищення мікробів і їх спор у певному об'єкті», за ім'ям англійського фізика Дж. Тиндалля (*John Tyndall*).

Зазначимо, що у французькій мові номінативні одиниці, похідні від власних назв, утворюються здебільшого афіксальним способом. Найбільш продуктивні суфікси – *-ion* (різноманітні процеси), *-ist* (іменники на позначення осіб), *-isme* (ідейні напрями) (*darsonvalisation, mendeliste, gongorisme*).

Серед найбільш продуктивних префіксів, які використовуються для утворення номінативних одиниць, можна назвати такі: *anti-, néo-, dé-, trans-, pré-* (*désalpage, néodarwinisme, antisémitisme*).

Крім іменників, власні назви беруть участь в утворенні прикметників та дієслів, хоча відсоткове співвідношення цих одиниць невелике. На відміну від різноманітних типів похідних іменників, похідні прикметники й дієслова відрізняються більшою єдністю форм і значень, однак і їм властива варіантність (*merceniser, démacadamiser, mitterrandien, mitterrandisté*).

Здебільшого французькі лексичні одиниці-універби, утворені від власних назв, – це прості слова, тому нам вдалося виявити всього кілька прикладів складних слів: (*disel-électrique, gaucho-îrénisme*).

До комплексних утворень французької мови належать стійкі номінативні словосполучення і фразеологічні одиниці, у складі яких є власні назви.

Одним із різновидів комплексних утворень є «прізвища-терміни», які є стійкими атрибутивними сполуками, опорний член яких виступає в прямому денотативному значенні, а роль ад'юнкта виконує власна назва (*machine de Gramme, valvule de Vieussens, compteur Geiger, cellules de Golgi*). Значення другого компонента (власної назви) тут ослаблене, оскільки властиве йому значення було важливим тільки на час утво-

рення цих лексичних одиниць, і тепер цей компонент виконує функцію конкретизатора. Інакше кажучи, спершу власна назва позначала одиничну й конкретну особу, а потім у результаті внутрішніх семантичних перетворень зазнала повного переосмислення і тепер «фактично не є назвою особи, а сприймається як якісна ознака, оскільки зв'язок з первісною особою втрачений» [4, с. 29].

В аналізованому нами лексичному матеріалі другий компонент стійких сполучень, який конкретизує значення першого, представлений: 1) власною назвою – антропонімом; 2) власною назвою – топонімом.

За своїм походженням ад'юнкти цих лексичних одиниць є власними назвами:

1) іменами вчених, дослідників, лікарів тощо, які вперше відкрили, винайшли й описали це наукове поняття, закон, хворобу й т. ін.: *balance Martin*, *eczéma Sulzberger*;

2) географічною назвою (місто, країна, острів, регіон), де вперше були виявлені, описані ті чи ті речовини, хвороби, процеси та ін.: *sel d'Angleterre*, *maladie des Andes*.

Серед аналізованих комплексів, які мають у своєму складі антропоніми, можна виділити стійкі двокомпонентні сполуки, у яких обидва члени зазнали повного переосмислення, утративши своє самостійне значення. Однак мотивацію цих сполук легко дослідити в діячності, наприклад: *feu Saint-Antoine* (застаріла назва запальних процесів, форми бешихового запалення), *mal Saint-Eloi* (цинга), *danse de Saint-Guy* (хорея). Наприклад, хворобам давали назву якогось святого, який, як уважалося, міг вилікувати певну недугу, якщо його попросити про це в молитвах. У складі таких лексичних одиниць власні назви втрачають зв'язок зі своїм денотатом (тобто реальною особою), переосмислюються, стають залежним компонентом цих утворень, які виконують роль класифікатора, що вказує на віднесеність позначуваного явища до певного класу.

Перша з вищевказаних моделей (тобто сполуки з антропонімом) є найбільш продуктивною, за нею утворені 2/3 розглянутих нами складних номінативних утворень. Терміни-словосполучення переважають у сучасних наукових термінологіях, що пояснюється необхідністю номінації складних понять і їх уточнення в міру пізнання нових сторін вивчених явищ [8]. Зазвичай до всіх термінів-прізвищ додаються синтаксичні синоніми – терміни, утворені шляхом вербалізації класифікаційної ознаки поняття: *bes Auer – le manchon à oxyde de thorium de la lampe à gaz*; *maladie de Bazy – l'hydronéphrose congénitale intermittente*.

Відмінності між однослівними й комплексними лексичними одиницями полягають здебільшого у формі мовного вираження. Дуже часто одна й та сама власна назва бере участь в утворенні зразу декількох лексичних одиниць, виступаючи словотворчою основою (*achillobursite*, *achillodynie*, *achillorrhaphie*, *achillotomie*), або як повна лексична одиниця – компонент комплексу (*décallage Doppler*, *effet Doppler-Fizeau*, *navigation Doppler*, *radar Doppler*, *tenue Doppler*).

Можна також виявити такі власні назви, які є вихідними для утворення і простих, і складних лексичних одиниць: *Gauss*; *approximation de Gauss*, *courbe de Gauss*, *loi de Gauss*; *théorème de Gauss*.

Дуже поширеним типом лексичних одиниць є фразеологізми, у структурі яких фігурують власні назви. Залежно від позначуваного денотата ідіоми, що містять власні назви, поділяються на кілька груп:

1) фразеологізми з власними назвами казково-міфічного походження, наприклад, антропонім Адам (*Adam*) – біблійний персонаж – використовується в таких висловах: *Se servir de la fourchette du père Adam* – «їсти руками»; *le peigne d'Adam*, *du père d'Adam* – «руки»; *parent du côté d'Adam* – «дуже далекий родич»; *nous sommes tous parents en Adam* – «усі люди рівні за походженням»; *ne connaître ni Eve, ni Adam* – «ніколи в очі не бачити когось»; *être de la côte d'Adam* – «народитися з ребра Адама»; *le costume d'Adam* – «нагота»; *dans le costume d'Adam* – «оголений»;

2) фразеологізми з назвами історичних особистостей: *Le quart d'heure de Nogi* – «останні вирішальні хвилини бою». Японський генерал *Nogi* сказав, що бій виграє той, хто може витримати на чверть години довше, ніж супротивник;

3) фразеологізми з топонімами: *Voilà le soleil d'Austerlitz!* – «яскрава перемога!». Наполеон сказав ці слова перед Бородинською битвою 7 листопада 1812 р., щоб надихнути своїх солдатів. Полководець хотів передбачити перемогу, схожу на ту, що французи здобули над австрійсько-російськими військами біля Аустерліца (*Austerlitz*) в 1805 р.;

4) фразеологізми з власними назвами народного походження. Найбільш поширені імена, які використовуються в утворенні фразеологізмів цього типу, – *Jean*, *Jacques*, *Martin*: *Quand Jean bête est mort, il a laissé bien des héritiers* – «дурнів на світі багато»; *Faire de son mari Jean* – «робити зі свого чоловіка рогоносця»; *Faire comme saint Jean qui donnait le baptême sans l'avoir reçu* – «робити те, чого не навчений»; *C'est Gros-Jean qui*

en remonte (veut en remonter) à son curé – «невіглас, який суне свого носа куди не треба»; Jean de Paris – «переодягнений принц, який смітить грошима»; Jean farine – Jean fait tout – Jean logne – Jean tout à droit – «Жан-простак»; Etre Gros-Jean comme devant – «азнати збитків від того, що обіцяло вигоду»; Gros-Jean – «дурень» і т. ін.

Отже, власні назви відіграють велику роль у поповненні номінативного корпусу французької мови: вони утворюють лексичні одиниці як дериваційні основи, слугують твірними основами для нових значень, стають структурними компонентами стійких синтаксичних комплексів, еквівалентних слову. Власні назви переходять у загальні або повністю змінюючи значення, або ситуативні лише в певному контексті. Утворені від власних назв лексичні

одиниці поділяються відповідно до своєї структури на універби й комплексні утворення. У французькій мові номінативні одиниці, похідні від власних назв, утворюються здебільшого афіксальним способом. Найбільш продуктивні суфікси – -ion, -ist, -isme. Серед найбільш продуктивних префіксів можна назвати такі: anti-, néo-, dé-, trans-, pré-.

У стійких номінативних сполученнях і фразеологізмах другий компонент, утворений від власної назви, представлений антропонімами й топонімами. Залежно від позначуваного денотата фразеологічні звороти, які містять власні назви, поділяються на такі групи: з власними назвами казково-міфічного походження, з назвами історичних особистостей, топонімами, з власними назвами народного походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горбаневский М. В. В мире имен и названий. М.: Знание, 2003. 208 с.
2. Ермаченко М. Н. Грамматическое значение определенности и имя собственное во французском языке. *Уч. зап. Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Тореза. Вопросы романо-германской филологии*. 1970. Т. 54. С. 458-468.
3. Железняк І. М. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 13-18.
4. Крячкова Е. И. Французские лексические единицы, образованные на основе имени собственного: дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук / Воронежский гос. пед. ун-т, 1999. 288 с.
5. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М.: Наука, 1973. 368 с.
6. Телия В. Н. Типы языковых значений: связанное значение слова в языке. М.: Наука, 1981. 270 с.
7. Языковая номинация: Виды наименований. М.: Наука, 1977. 356 с.
8. Rey A. La terminologie: noms et notions. P.: Presses Universitaires de France, 2000. 128 p.

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'06'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.28>

КОНЦЕПТ ЗАКОН КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛАТИНСЬКИХ ПАРЕМІЙ ТА ЮРИДИЧНИХ СЕНТЕНЦІЙ

THE CONCEPT *LAW* THROUGH THE PRISM OF LATIN PAREMIAS AND LEGAL MAXIMS

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена проблемі інтерпретації концепту *ЗАКОН* у мовній картині світу давніх римлян. Закон належить до універсальних домінант будь-якого народу, оскільки є втіленням не тільки найвищої влади у державі, а й сукупністю правил співжиття і норм поведінки у суспільстві.

Метою роботи є виявлення семантико-когнітивних особливостей концепту *ЗАКОН*, аналіз впливу пареміології на формування змістового наповнення аналізованого концепту в римській лінгвокультурі. Актуальність розвідки обумовлена відсутністю досліджень лінгвокультурної специфіки уявлень про правові реалії римлян на матеріалі паремійної спадщини. Матеріалом дослідження слугували паремії та юридичні сентенції. Загальний обсяг вибірки становить близько 160 паремій.

Латинські паремії правової тематики віддзеркалюють правові пріоритети та ціннісні уявлення римлян, вчать дотримуватися правил морального кодексу. У результаті проведеного аналізу встановлено, що закони пронизували усі сфери життєдіяльності античної людини і функціонування держави. У римській лінгвокультурі поняття закону тісно пов'язане зі звичаями. Закон виступав мірилом дозволеного і недозволеного, правильного і неправильного, царем усіх людських справ, вищою силою, джерелом добробуту громадян, отожднювався з базовими демократичними цінностями, а саме – рівноправністю, рівністю за статусом, можливостями, правами, справедливістю. У законах римляни вбачали захист і порятунк. У латинських юридичних сентенціях концепт *ЗАКОН* корелює з абстрактно-емоційними, ментальними і темпоральними концептами. Латинські паремії демонструють зв'язок поняття закону з мовою.

Вивчення семантико-когнітивних особливостей концепту *ЗАКОН* сприяє виявленню його універсальних та етно-специфічних особливостей, дозволяє краще пізнати особливості менталітету давніх римлян.

Ключові слова: концепт, закон, паремії, юридичні сентенції, латинська мова.

The article is devoted to the problem of interpretation of the concept *LAW* in the linguistic picture of the world of ancient Romans. The law belongs to the universal dominants of any nation, as it is the embodiment not only of the highest authority in the state, but also a set of rules of coexistence and norms of behaviour in the society.

The aim of the work is to identify the semantic and cognitive features of the concept *LAW* in the Roman linguistics. The relevance is due to the lack of research on the linguistic and cultural specifics of ideas about the legal realities of Romans on the material of paremic heritage. Paremiias and legal maxims have served as the material of the research. The total sample size is about 160 paremiias.

Latin paremiias on legal issues reflect the priorities and values of Romans, teach to follow the rules of the moral code. As a result of the analysis it was found out that the laws permeated all the spheres of life of ancient people and functioning of the state. In Roman linguistics, the concept of *LAW* is closely related to customs. The law was the measure of what is allowed and what is not allowed, right and wrong, the centre of all human affairs, the highest power, the source of welfare of citizens, equalled basic democratic values, namely equality, opportunities, rights, justice. Law was considered the source of protection and salvation. The concept of law is closely related to language, as language verbalizes the ethical, moral and legal principles of the people. In Latin legal maxims, the concept *LAW* correlates with abstract emotional, mental and temporal concepts. Latin paremiias demonstrate the connection between the concept of law and language.

The study of semantic and cognitive features of the concept *LAW* helps to identify its universal and ethnospecific features, allows to better understand the peculiarities of the mentality of ancient Romans.

Key words: concept, law, paremiias, legal maxims, Latin.

Постановка проблеми. Актуальним питанням сучасних мовознавчих студій є дослідження паремійного фонду, оскільки прислів'я і приказки – це невичерпне джерело інформації про зв'язок мови і культури народу, його цінності. Паремії правової тематики – це соціально-культурний феномен, інтелектуальна спадщина етнічної спільноти, код мислення, який відображає не тільки закони найвищої влади у державі, а й сукупність правил співжиття і норм поведінки у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт *ЗАКОН* неодноразово перебував у колі наукових зацікавлень українських і зарубіжних юристів, теологів, філософів, природознавців, мовознавців, що обумовлено не тільки його універсальністю, а й етнокультурною специфікою. Наукова розвідка Сніцар В. присвячена виявленню основних архетипів англосаксонської та української правової культур, аналізу впливу фольклору на розвиток правового мислення обох народів у діячності [8]. Предметом наукових студій Калиновського Ю. є вивчення повсякденної правосвідомості українського суспільства шляхом аналізу приказок і прислів'їв, що містять у собі аксіологічно-оціночну складову і відображають особливості правового менталітету українства. Такий підхід, на думку дослідника, дозволяє прослідкувати взаємозв'язок повсякденної правосвідомості та моральної свідомості як взаємозалежних саморегуляторів людської поведінки [2, 75]. Наукові пошуки Риндюк В. присвячені з'ясуванню походження та значення слова “закон” з позицій етимологічного та семантичного підходів [5]. У полі наукових зацікавлень Р. Шафікової – порівняльний аналіз концептів *ПРАВО* і *ЗАКОН* на матеріалі башкирських й англійських прислів'їв і приказок [12]. Дослідження Левчук-Хмари М. присвячено проблемі становлення концепту *ЗАКОН* у давньогрецькій культурній традиції [3]. Проте у вітчизняній класичній філології особливості правової думки римлян, закарбованої у юридичних прислів'ях і приказках, не знайшли належного осмислення. У зв'язку з цим назріла потреба вивчення етнокультурної специфіки аналізованого концепту в латинській мові, що дає можливість краще зрозуміти особливості менталітету і правової культури давніх римлян. Отже, актуальність розвідки обумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення базових концептів, а також відсутністю досліджень лінгвокультурної специфіки уявлень про правові реалії римлян на матеріалі паремійної спадщини.

Метою роботи є виявлення семантико-когнітивних особливостей концепту *ЗАКОН* у мен-

тальності римлян, аналіз впливу пареміології на формування змістового наповнення аналізованого концепту в римській лінгвокультурології.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: узагальнити теоретичні засади дослідження концепту *ЗАКОН* у сучасних мовознавчих студіях; укласти реєстр латинських паремій та юридичних сентенцій, які відображають уявлення давніх римлян про закон; виявити універсальні й етноспецифічні уявлення римського народу про цей соціальний феномен.

Об'єктом дослідження слугували латинські паремії та сентенції правової тематики, що репрезентують уявлення давніх римлян про закон. **Предметом** – засоби та лінгвокультурні особливості аналізованого концепту в паремійній спадщині латинської мови.

Джерельною базою розвідки слугували паремії та юридичні сентенції (160 одиниць), зафіксовані словниками крилатих латинських висловів, збірками юридичних сентенцій [4; 11; 13; 14], оскільки паремійний фонд мови імпліцитно або експліцитно відображає аксіологічні моделі соціуму, акумулює особливе бачення і сприйняття концептів. Окрім того, вивчення пам'яток мови і права різних народів, як зазначає Н. Толкачова, дає вельми цікавий матеріал для з'ясування загальних ознак, що супроводжували конкретні явища людської культури [10, 58].

Виклад основного матеріалу. Концепт – це не лише когнітивна структура, а й інтелектуальна одиниця, збагачена ціннісними ознаками, культурно маркований вербалізований смисл, зовнішня форма якого представлена низкою мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну і когнітивну структури. Концепт розглядаємо як “абстрактну одиницю ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про об'єкт, його властивості, місце в культурі народу, результати емоційно-оцінного осягнення, що, відповідно, вмотивовує розбудову й збагачення цієї одиниці завдяки збагаченню індивідуального емоційного й культурного досвіду носіїв мови” [6, 5–6]. Юридичні сентенції, услід за В. Тертишник, трактуємо як “лаконічні, гнучкі, узагальнюючі певні обставини юридичних фактів, викладені у вишуканій, часто в ритмічно організованій формі, в яких наведено будь-які повчальні думки” [9, 3]. Отже, правова афористика – це правові норми або приписи, які відображають особливості правового менталітету народу, вербально репрезентують ставлення етнічної спільноти до правових і неправових дій, фіксують уяв-

лення соціуму про вчинки, наміри людей, правові норми і взаємовідносини у різних сферах буття. Окрім того, як зазначає І. Голубовська, паремії юридичної тематики – це не лише універсальні загальнолюдського життєвого досвіду, а й неповторні зразки національної логіки та світооцінки, що сприяють виявленню менталітету [1, 72].

Латинські юридичні сентенції сягають корінням найдавніших правових звичаїв, положень римського права, влучних і коротких повчальних настанов предків щодо правил і норм поведінки у суспільстві, віддзеркалюють правові пріоритети та ціннісні уявлення римлян.

Розглянемо особливості змістового наповнення концепту ЗАКОН на матеріалі паремійної спадщини римлян. Засобами вербалізації аналізованого концепту в латинських юридичних сентенціях слугують лексеми *lex*, *legis f* та *ius*, *iuris*, *n*. Концепт ЗАКОН відображає специфіку правової системи римського права, яке стало коліскою сучасних європейських правових систем, виробило категоріальний апарат, що регулював правовідносини у суспільстві. У римській лінгвокультурі поняття закону тісно пов'язане зі звичаями, оскільки на ранніх етапах розвитку римської юриспруденції головною формою правотворення були звичаї, тобто правила поведінки, які утворилися стихійно шляхом багаторазового повторення упродовж тривалого часу і регулювали поведінку людей. Звичаї, які визнавалися і захищалися державою, становили звичаєве право і з часом набували статусу закону: *Consuetudo et mos vim legis habere videntur. Consuetudo est altera lex. Consuetudo pro lege servatur. Consuetudo est optimus interpret legum. Leges mori serviunt. Mos legem regit. Vulgus consuetudinem pro lege habet. Omnes populi legibus aut moribus reguntur*. Окрім того, погані звичаї вважали джерелом появи законів: *Ex malis moribus bonae leges natae sunt*.

Закон у ментальності римлян є царем усіх людських справ, вищою силою: *Non rex est lex, sed lex est rex. Nemo est supra legem*. Закон виступав основою держави, способом вираження інтересів і потреб громадян: *In legibus fundamentum rei publicae est. Legalitas regnorum fundamentum*.

Давні римляни були законослухняними громадянами. У законах вони вбачали захист і порятунк: *Lex semper dabit remedium. Lex est tutissima cassis, sub clypeo legis nemo decipitur*. Право і закони, на думку римлян, повинні служити людям, а не окремій панівній верхівці: *Omne ius hominum causa constitutum est*. Лише законослухняний громадянин, який поважає закони своєї країни, не порушує права і закони інших, не

чинить правопорушень: *Qui iure suo utitur, nemini facit iniuriam*.

У римському суспільстві закон ототожнювався з поняттями покарання і злочину, оскільки у будь-якому суспільстві люди скоюють погані вчинки, які передбачають справедливу кару за вчинений злочин: *Nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege, nullum crimen sine poena legali. Ubi lex, ibi poena. Ubi ius, ibi remedium. Ignorantia legis neminem excusat. Ignorantia eorum, quae scire tenentur non excusat. Ignorantia legis non est argumentum. Ignorare legis est lata culpa*. Правова думка римлян допускала незнання окремих фактів, а не права: *Ignorantia excusatur, non iuris sed facti. Ignorantia facti excusat, ignorantia iuris non excusat*.

У римській лінгвокультурі концепт ЗАКОН має здебільшого позитивну конотацію. Закон – це сила, над якою ніхто та ніщо не може панувати, джерело добробуту громадян: *Nulla potentia supra leges debet esse. Nemo est supra legem. Ibi potest valere populus, ubi leges valent*.

У результаті аналізу латинських паремій виявлено, що концепт ЗАКОН ототожнювався у ментальності римлян з базовими демократичними цінностями, а саме – рівноправністю, рівністю за статусом, можливостями, правами. Закони, на думку римлян, є обов'язковими для усіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, расової належності чи інших ознак: *Aequitas enim lucet per se. Leges cum omnibus semper una voce loquuntur. Lex uno ore omnes alloquitur. Lex omnes mortales alligat*. Окрім того, у правовій афористиці римлян знаходимо думку про те, що ніхто не може встановлювати окремі закони для самого себе: *Nemo ius sibi dicere potest*.

Феномен закону безпосередньо пов'язаний з уявленнями про справедливість, суть якої не може бути розкрита у відриві від законності і гуманізму. Лише справедливий закон є основою свободи, рівності і благополуччя у державі: *Aequum et bonum est lex legum. Lex iusta libertati et aequalitati praesidio est. Aequitas sequitur legem. Lex aequitate gaudet; appetit perfectum. Lex respicit aequitatem. Maxime in iure aequitas spectanda est. Aequitor est dispositio legis quam hominis. Ratio in iure aequitas integra. Tantum habent de lege, quantum habent de iustitia*.

Латинські юридичні сентенції репрезентують зв'язок концепту ЗАКОН з абстрактно-емоційним концептом ВОЛЯ / СВОБОДА, адже свобода – це невід'ємна характеристика вільної людини, необхідна складова гармонійної картини світу античної людини: *Legibus idcirco omnes servimus, ut liberi esse possimus*.

Закон виступає мірилом не тільки справедливого і несправедливого, а й дозволеного і недозволеного, правильного і неправильного: *Lex nemini operatur iniquum, nemini facit iniuriam. Lex est norma recti. Lex est sanctio sancta, iubens honesta et prohibens contraria. Lex est linea recti.* Окрім того, римські закони були суворими: *Dura lex, sed lex. Dura lex scripta tamen.*

Складовими аналізованого концепту в паремійній спадщині виступають благо і добробут, оскільки лише зі справедливими законами римський народ пов'язував надію на добробут громадян і розквіт держави: *Salus populi – suprema lex. Salus rei publicae – suprema lex. Ad salutem civium leges inventae sunt. Ibi potest valere populus, ubi leges valent. In legibus salus.* Римські закони підносили всезагальне благо над благом окремих осіб: *Leges omnium salutem singulorum salutem anteponunt.*

Латинські юридичні сентенції демонструють зв'язок поняття закон з почуттям поваги, що ґрунтується на визнанні його авторитету, оскільки повага до законів держави є не тільки однією з підвалин правового суспільства, а й запорукою добробуту і процвітання громадян: *Servare leges patriae pulchrum et bonum est. Amemus patriam, pareamus legibus.*

У результаті аналізу паремій встановлено зв'язок закону з концептом *МОВА*, адже мова права, як зазначають І. Сковронська та Б. Юськів, – це “сигнали” певного юридичного світогляду, що виражають духовно етичні ідеали суспільства та моральні принципи, усвідомлені людським розумом, сприйняті правовою системою і вербалізовані у мові [7, 374]. Майстерне і досконале володіння мовою – це необхідна умова тлумачення правових норм будь-якого народу, основа існування права як соціального феномена, що вербалізує духовні, етичні, моральні та правові принципи суспільства, вінець еволюції когнітивних процесів, акумулятор досвіду і мудрості народу. Свідченням цього слугують наступні вислови: *Sensus verborum est anima legis. Curiosa et captiosa interpretatio in lege reprobatur.* Правова думка римлян вимагає неухильного дотримання мовних правил, оскільки той, хто пропустить кому, програє справу: *Qui perdit virgola, perdit causa. A verbis legis non est recedendum.* Окрім того, римські законодавці розуміли, що текст закону повинен бути стислим, коротким, логічно послідовним, щоб легше запам'ятовувався тими, хто його не знає: *Legem brevem esse oportet.*

У римській лінгвокультурі виявлено низку паремій, що демонструють зв'язок закону і ментального концепту, який відображає особливості

когнітивних та аналітичних здібностей людини. Розум, на думку римлян, – це душа і життя закону, здатність знаходити рішення складних життєвих ситуацій і передбачати наслідки дій, тлумачити норми законів і розуміти їх суть: *Ratio est anima, vigorque ipsius legis. Lex plus laudatur quando ratione probantur. Lex est ratio summa quae iubet quae sunt utilia et necessaria, et contraria prohibet. Lex semper intendit quod convenit rationi.*

Закон як феномен правової культури римлян корелює з мораллю, оскільки метою як моральних, так і правових норм є регулювання суспільних відносин, утвердження у житті держави загальнолюдських цінностей, принципів рівності, свободи і справедливості. У суспільстві, в якому відсутні уявлення про добро і зло, справедливе і несправедливе, належне і неналежне, не працюють закони: *Quid leges sine moribus vanae proficiunt.* Існувала також думка про те, що докори сумління є покаранням без закону: *Etiam sine lege poena est conscientia.* Також закони совісті інколи забороняють робити те, що не забороняє закон: *Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.*

З концептом *ЗАКОН* тісно пов'язаний концепт *СУДДЯ*, який у римській лінгвокультурі має позитивну конотацію. Так, наприклад, в образі судді втілено уявлення про речника закону: *Iudex est lex loquens.* Окрім того, обов'язком суддів є дотримання букви закону: *Iura novit curia.*

Аналіз юридичних сентенцій і паремій демонструє зв'язок поняття *ЗАКОН* з концептами емоційної сфери. Закон у свідомості римлян несумісний з гнівом, оскільки у полоні негативної емоції людина часто втрачає контроль над собою, порушує закон, здатна до неадекватних вчинків, не може розсудливо оцінити ситуацію: *Lex videt iratum, iratus legem non videt.*

Важливу роль у структурі аналізованого концепту відіграють паремії, які відображають зв'язок закону з темпоральним концептом *ЧАС*. Згідно з положенням римського права закон діє від часу його прийняття і не може впливати на оцінювання вчинків, що були здійснені до його прийняття: *Lex retro non agit.* Закони є вічними: *Lex est ab aeterno.* Вони народжуються, живуть, але ніколи не вмирають: *Dormiunt aliquando leges, numquam moriuntur.* Римські закони не допускали зволікання: *Lex reprobat moram.*

Зустрічаються афоризми, які репрезентують думку про те, що нужда або необхідність не підпорядковуються жодним законам: *Necessitas caret lege. Necessitas non habet legem. Necessitas omnem legem frangit.*

В окремих пареміях знаходимо негативне ставлення римлян до закону і правосуддя: *Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?* Зміст сентенції спрямований на установку того, що гроші – це спокуса для людей, сила, яка править світом. Коли багатство і нажива панують над людським розумом, то породжують беззаконня.

У результаті проведеного аналізу виявлено диференціювання понять юридичних законів і законів природи. У світоглядній традиції римлян лише закони природи є найдосконалішими і незмінними: *Leges humanae perfectissimae sunt et immutabiles. Iura naturae immutabilia sunt.* Одним з найважливіших природних законів була згода усіх народів: *Consensio omnium hominum est lex naturae.* Закони природи актуальні у тому випадку, коли юридичні закони не мають сили: *Legibus sumptis desinentibus, lege naturae utendum.* Закони природи утверджували думку про необхідність шанобливого ставлення до батьків, адже сім'я у римському суспільстві відіграла значну роль у формуванні морально досконалої особистості: *Diligere parentes prima naturae lex est. Erubescit lex filios castigare parentes.* Закономірним результатом існування живих організмів вважали смерть: *Mors naturae lex est. Lex est, non poena perire.*

Концепт *ЗАКОН* співвідноситься у римській лінгвокультурі з поняття науковий закон. Пояснення будь-якого явища здійснюється в науці за допомогою законів, які є ключем до розуміння та практичної реалізації знань: *Prima lex historiae, ne quid falsi dicat.*

Висновки. Концепт *ЗАКОН* належить до ключових концептів правової картини світу будь-якого народу. Латинські юридичні сентенції віддзеркалюють правові пріоритети та ціннісні уявлення римлян, вчать дотримуватися правил морального кодексу. У римській лінгвокультурі концепт *ЗАКОН* виступає мірилом дозволеного і недозволеного, правильного і неправильного, вищою силою, джерелом добробуту громадян, ототожнюється з рівноправністю, рівністю за статусом, можливостями, правами, справедливістю, корелює з абстрактно-емоційними, ментальними і темпоральними концептами. У законах римляни вбачали захист і порятунк.

Перспективою наших студій є аналіз паремійної репрезентації концепту *ЗАКОН* на матеріалі різноструктурних мов, що дозволить виявити його універсальні стереотипи та етнокультурну специфіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І. О. Паремія як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільноти (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–74.
2. Калиновський Ю. Ю. Приказки та прислів'я як індикатори повсякденної правосвідомості. *Гуманітарний часопис*. 2006. № 3. С. 75–85.
3. Левчук-Хмара М. Образ і поняття закону в давньогрецькій культурній традиції. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Сер.: Філософія. 2012. Вип. 11. С. 91–101.
4. Осипов П. І. Латинська фразеологія : Словник-довідник. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.
5. Риндюк В. І. Закон: до питання семантичного та термінологічного визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. Вип. 3. Том 1. 2016. С. 50–54.
6. Скаб М.В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. К., 2009. 36 с.
7. Сковронська І., Юськів Б. Відображення концептосфери права у мовній концептуальній картині світу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. Вип. 4. С. 371–375.
8. Сницар В. Концепт LAW/ЗАКОН в англійській і українській лінгвокультурах. *Res Humanitariae*. 2017. XXI. С. 143–167.
9. Тертишник В. Юридичні прислів'я – вказівні пальці юриспруденції. *Підприємництво, господарство, право*. 2003. № 6. С. 3.
10. Толкачова Н. Є. До питання про роль правового звичаю в регулюванні суспільних відносин. *Українське право*. 2007. Ч. 1 (20). С. 57–71.
11. Цимбалюк Ю. В., Краковецька Г. О. Крилаті латинські вислови. Київ : Вища школа, 1976. 192 с.
12. Шафикова Р. Р. Лексико-семантическое поле концептов "право" и "закон" как национально-культурный фон (на материале башкирских народных и английских пословиц и поговорок). *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2015. № 5. С. 132–136.
13. Швед Е. В., Яцків О. М. Латинсько-український словник юридичної фразеології. Ужгород : ЛІРА. 2020. 90 с.
14. Hartung C. *Sententiarum liber*. Berolini : Sumptibus F. Henscheli, 1872. 266 p.

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЛАТИНСЬКОЇ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

THE LINGUISTIC AND INTERCULTURAL COMPETENCE FORMATION IN TEACHING OF THE FUTURE LINGUISTS ON THE BASIS OF LATIN AND OTHER EUROPEAN LANGUAGES

Цвид-Гром О.П.,

orcid.org/0000-0003-4348-9398

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

Резнік В.Г.,

orcid.org/0000-0001-6007-152X

старший викладач кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

Велика К.І.,

orcid.org/0000-0001-8419-5092

асистент кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

У статті розглядається проблема формування лінгвістичної та міжкультурної компетентності у майбутніх філологів на основі вивчення латинської та інших європейських мов. Латинська мова формує у здобувачів вищої освіти фахові компетентності щодо вміння використовувати у професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції; розширює світогляд, сприяє розвитку наукового підходу до вивчення сучасних мов, дає знання з історії та культури античного світу. Водночас, формує практичні навички граматичного аналізу латиномовних текстів; етимологічного аналізу латинських термінів, уміння пояснити мовні явища, читати (перекладати) оригінальні античні та пізніші літературні латинські твори, адаптовані латиномовні тексти міфологічного та історичного змісту, засвоєння крилатих виразів.

Досліджено, що латинські запозичення є однією із найчисленніших груп у лексичному складі усіх європейських мов, що свідчить про вагомий вплив античних мовно-культурних традицій. Основні причини запозичень – це культурне і суспільне життя; шляхи запозичення – один з факторів, що визначає етимологічний аспект побудови нових термінів. Існує цілий ряд класифікацій запозичень, залежно від аспекту їх вивчення. Так, за зовнішніми ознаками іншомовні запозичення поділяються на: фонетичні, графічні, морфологічні, словотворчі, синтаксичні, семантичні. За класифікацією С.В.Гриньова, головними ознаками якої є лінгвістичні та екстралінгвістичні (немовні) ознаки. Українсько-польські історичні взаємини також залишили в мові глибокий слід. Ранні лексичні запозичення латини у германські мови умовно поділили на три періоди. У XVI столітті в англійську мову було привнесено значну кількість латинської лексики. Характерною особливістю латинських запозичень тої епохи було наявність значної кількості прикметників, дієслів і, порівняно, небагато іменників. Таким чином, словниковий склад української та інших європейських мов містить велику кількість лексичних запозичень, які етимологічно пов'язуються із латинською мовою.

Ключові слова: лінгвістична компетентність, латинська мова, лексичні запозичення, етимологія, філологія.

The article highlights the issue of the linguistic and intercultural competence formation in teaching of the future linguists on the basis of Latin and other European languages. For higher education seekers the Latin language forms the main needed competences, the knowledge of the language as a main symbol system, its function and nature. It broadens the mind, helps to develop the scientific approach in learning of modern languages, it gives the knowledge of the ancient world, its history and culture. At the same time the Latin language forms the practical skills of the grammar analysis of the Latin texts, the skills of the etymological analysis of the Latin terms, the ability to explain the linguistic phenomena. It helps to read and translate the original Literature of Antiquity and the Late Latin literature, the adapted Latin texts with mythological and historical context, to learn idiomatic expressions better.

It has been studied that Latin derived words are the biggest group in the lexicon of all European languages. This indicates the main influence of the antiquity language and culture traditions. The main reasons of Latin borrowing are social and cultural life. The ways of borrowing are one of the factors that determine the etymological aspect of the new term formation. There are a number of borrowing classifications, depending on the aspect of their study. Thus, on the basis of external features, foreign language borrowings are divided into: phonetic, graphic, morphological, word-forming, syntactic, semantic. According to the classification of S. Gryno`v, the main features are linguistic and extralinguistic (non-linguistic) features. Ukrainian-Polish historical relations have also left a deep mark in the language. The early lexical borrowings from the Latin language into the Germanic languages were conventionally divided into three periods. In the 16th century, a significant amount of Latin vocabulary was introduced into English. A characteristic fea-

ture of Latin borrowings of that era was the presence of a significant number of adjectives, verbs and, relatively, few nouns. Thus, the Ukrainian vocabulary and other European languages contain a large number of lexical borrowings that are etymologically related to Latin

Key words: linguistic competence, the Latin language, lexical borrowings, etymology, philology.

Постановка проблеми. Латинська мова на філологічних спеціальностях є освітнім компонентом, що формує у здобувачів вищої освіти фахові компетентності щодо вміння використовувати у професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції; розширює світогляд, сприяє розвитку наукового підходу до вивчення сучасних мов, дає знання з історії та культури античного світу. Водночас, формує практичні навички граматичного аналізу латиномовних текстів; етимологічного аналізу латинських термінів, уміння пояснити мовні явища, читати (перекладати) оригінальні античні та пізніші літературні латинські твори, адаптовані латиномовні тексти міфологічного та історичного змісту, засвоєння крилатих виразів. Тому особливо актуальним є проблема формування лінгвістичної та міжкультурної компетентності у майбутніх філологів-перекладачів під час вивчення латинської мови та розуміння етимологічних і культурно-історичних нашарувань у мовах, що вивчаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню латинських запозичень у лексичних системах європейських мов приділяється значна увага у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Зокрема, латинські запозичення у лексичній системі української мови (С.Гриценко, Ю.Цимбалюк); вплив європейських (романських, германських, слов'янських) мов-посередниць на запозичення латинських лексем українською мовою (У.Паньків); інтернаціональні терміноелементи класичного походження (І.Вакулик); принцип інтегративності у навчанні латини (О.Балалаєва); особливості функціонування латинських запозичень у лексичній системі мови-реципієнта (О.Лисенко, У.Паньків, В.Роман); класифікація латинських запозичень за структурно-семантичними ознаками (В.Сімонок); культурно-історичні аспекти латинських запозичень (зарубіжні лінгвісти О.Булика, Г.Кайперт, Е.Кендельська, Д.Мошинська та ін.); дослідження латинізмів в українській мові на різних хронологічних зрізах (Г.Патлата); розроблення загальних методик формування мовної компетентності студентів (Л.Барановська, Л.Головата, Л. Лучкіна та ін.); дидактичні умови формування лінгвістичної компетентності при вивченні латинської мови (Г.Навольська); методика навчання латинської мови (Й.Кобів, Н.Кацман О.Беляєва);

теоретичне обґрунтування та практичне використання зіставного методу в навчанні граматики класичних мов (Л.Звонська-Денисюк, В.Шовковий); компетентісний підхід у сучасній освіті (І.Козубовська, О.Пометун) та інші вчені. Також одними з основних джерел досліджень запозиченої лексики є словники іншомовних слів, етимологічні словники української та латинської мов; термінологічні (юридичні, теологічні, економічні, медичні й інші) словники й енциклопедії; двомовні й тримовні перекладні словники; словники крилатих висловів тощо.

Постановка завдання. Ураховуючи наукові напрацювання щодо латинських запозичень у лексичній системі української та інших європейських мов, актуальною залишається проблема формування мовно-культурної компетентності у майбутніх філологів на основі вивчення латинської та інших європейських мов.

Виклад основного матеріалу. Вивчення латинської мови здобувачами вищої освіти на філологічних спеціальностях є особливо актуальним у контексті їх фахової підготовки. Знання латини – один із засобів розвитку загального розуміння історії мовної картини світу, етимології лексичної системи мов, що вивчаються. Латинські запозичення є однією із найчисленніших груп у лексичному складі усіх європейських мов, що свідчить про вагомий вплив античних мовно-культурних традицій. Основні причини запозичень – це культурне і суспільне життя; шляхи запозичення – один з факторів, що визначає етимологічний аспект побудови нових термінів.

На території європейського культурно-історичного ареалу протягом тривалого часу латинська та грецька мови були міжнародними мовами та стали етимологічним джерелом для поповнення наукової термінології сучасних європейських мов. Латинські запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, тому займають значне місце у лексиці багатьох мов. Існує цілий ряд класифікацій запозичень, залежно від аспекту їх вивчення. Так, за зовнішніми ознаками іншомовні запозичення поділяються на:

- фонетичні (запозичення деяких звуків, невластивих мові-реципієнту);
- графічні (використання нехарактерних букв і буквосполучень);

– морфологічні (відхилення від граматичних норм);

– словотворчі (використання нетипових словотворчих елементів);

– синтаксичні (використання невластивих мові-реципієнту словосполучень);

– семантичні (специфічність контексту чи тематики, до якої належить лексичне запозичення). Очевидною є класифікація С.В.Гриньова, головними ознаками якої є лінгвістичні та екстралінгвістичні (немовні) ознаки. *Екстралінгвістичні* (культурний вплив однієї мови на іншу; усні та письмові контакти країн з різними мовами; підвищений інтерес до вивчення мови; історично зумовлена зацікавленість окремих верств населення культурою іншої країни; мовна культура населення, яке сприймає термін-запозичення). *Лінгвістичні причини* (відсутність у мові еквівалентного терміну для нового поняття; тенденція до використання одного запозиченого терміну замість словосполучення; бажання уникнути омонімії і полісемії у рідній мові; потреба у деталізації певного значення; неможливість утворення похідних слів тощо) [4, с. 122].

Уперше в українській мові латинізми було зафіксовано в X–XI ст., однак основна їх частина була засвоєна в період XV–XVII ст. Щодо періоду XVI ст., В.Сімонок зазначає, що запозичення з інших мов відбуваються через посилення зв'язків з Європою, де здобували освіту багато українських діячів культури й православного слов'янського світу. В університетах Європи навчались Мелетій Смотрицький, Петро Могила, Феофан Прокопович і багато інших. Дослідниця вважає, що запозичення зазначеного періоду були привілеєм невеликого кола інтелектуальної еліти тогочасного суспільства, «<...> проникали в українську мову через мову привілейованих соціальних груп і були мало поширені в народній розмовній мові» [8, с. 252].

Основна маса латинізмів приходить в українську мову, починаючи з XV – XVI ст., коли в школах України стали вивчати латинську мову. На той час в українських писемних пам'ятках зафіксовано латинізми: *аматор, арешт, артикул, гонор, гумор, герб, календар, конституція, матеріал, окуляри, оренда, термін, фальш* та ін. Терміни, утворені на основі латинської мови, вживаються в усіх галузях науки, техніки, політики, культури й мистецтва: *абітурієнт, студент, інститут, університет, факультет, декан*, (освітня лексика); *афікс, суфікс, префікс, інфінітив* (мовознавчі терміни); *конус, траєкторія, радіус, коефіцієнт*, (математичні терміни); *вірус, імунітет,*

інстинкт, ін'єкція, рецепт, (медичні терміни); *апаратура, генератор, індуктор, конденсатор, турбіна*, (технічні терміни); *адвокат, нотаріус, прокурор, юрист, кримінальний*, (юридичні терміни); *документ, резолюція, інструкція, циркуляр, директор*, (адміністративно-ділова лексика); *нація, цивілізація, адміністрація, демонстрація, делегат, депутат, прогрес* (суспільно-політична лексика); *література, фабула, класика, декламація, аплікація*, (лексика з різних галузей мистецтва).

Для латинізмів характерні префікси *де-, екс-, ім-, ін-, ре-, суфікси -альн(ий), -ат, -аці(я), -еит, -тор, -тур(а), -ум, -ус*: *депресія, експозиція, імпонувати, інкубатор, інтервал, реконструкція; універсальний, інформація, диктор, мінімум, радіус*. Латинська у багатьох європейських державах була мовою літератури, науки, офіційних документів і релігії (католицизму). Наукові твори аж до XVIII ст. часто писалися саме латиною. Все це сприяло створенню міжнародного фонду наукової термінології, яка була освоєна багатьма європейськими мовами [7].

Для вивчення шляхів проникнення та засвоєння латинізмів, будемо послуговуватися поняттям, запропонованим У. Паньків, зокрема застосовувати поняття етимологічне джерело запозичення (генетичне) та історичне – мова-посередник, із якої безпосередньо передається раніше запозичене утворення [6].

Українсько-польські історичні взаємини залишили в мові глибокий слід. Так, через посередництво польської мови були перейняті українською такі латинізми: *лат. auctor > н. autor > укр. автор; лат. actor > н. aktor > укр. актор; лат. administratio > н. administracja > укр. адміністрація; лат. inspectio > н. inspekcja > укр. інспекція; лат. commissio > н. komisja > укр. комісія; лат. magnatus > н. magnat > укр. магнат* та інші [6].

З латинської мови прийшло до нас слово *лапідарний*, тобто «висічений на камені» (*короткий, стислий*). Слово *текст* означає «зв'язок», «з'єднання», а *ілюстрація* – «пояснення» (*до тексту*). *Легенда* – це «те, що має бути прочитане», *меморандум* – «про що слід пам'ятати», а *опус* – «праця», «твір»; слово *фабула* в перекладі з латинської означає «розповідь»; *манускрипт* – це документ, «написаний рукою», *редактор* – це людина, яка повинна все «приводити в порядок»; *мадригал* – також латинське слово, походить воно від кореня «мати» і означає пісню рідною, «материнською» мовою. Наукові терміни нерідко утворюються з грецьких і латинських коренів, позначаючи

поняття, невідомі в епоху античності: *космонавт* (гр. *kosmos* – *всесвіт* + гр. *nautes* – *море*) – *плаватель*); *футурологія* (лат. *futurum* – *майбутнє* + гр. *logos* – *слово, вчення*); *акваланг* (лат. *aqua* – *вода* + англ. *lung* – *легке*). Це пояснюється винятковою продуктивністю латинських і грецьких коренів, що входять в різні наукові терміни, а також їх інтернаціональним характером, що полегшує розуміння таких основ в різних мовах [5].

У. Паньків виокремлює шар латинської запозичень в українській лексичній системі, які появилися через «множинність історичних джерел запозичення», коли запозичене слово з'явилося у мові в результаті відтворення мовних зразків різних мов, причому за всіма зразками стоїть один і той же етимон [6]: лат. *informatio* > н. *Information*, фр. *information* > укр. *інформація*; лат. *corruptio* > н. *Korruption*, фр. англ. *corruption* > укр. *корупція* та інші.

Ранні лексичні запозичення латини у германські мови умовно їх поділили на три періоди («хвилі»). «Перша хвиля» латинських запозичень I ст. н.е.: *Mauer* (*murus*), *Ziegel* (*tegula*), *Strate* (*strata*), *Fenster* (*fenestra*) та ін. Більшого впливу на німецьку мову має латина періоду раннього середньовіччя і до епохи просвітництва. «Друга хвиля» латинських запозичень (500-800 рр.н.е.), з прийняттям християнства та розвитком клерикальної світської освіти з'являються нові запозичення з латинської мови: *Kloster* (*claustrum*), *Munch* (*monachus*). «Третя хвиля» запозичень припадає на період гуманізму. У 1500 рр. майже усі книги були написані латиною [2]. Для освіченого населення, на той час, вона була другою рідною мовою. Більшість грецьких і латинських морфем входять до складу словотворчих засобів мов, які їх запозичують, і стали інтернаціональними. Наприклад, *anti-*, *counter-*, *inter-*, *sub-*, *ultra* та ін. В усіх мовах широко використовуються грецькі суфікси: *-ist*, *-ism*, *-isk*. Поширення набули кореневі морфем старогрецького походження: *hydro-*, *micro-*, *neuro-*, *aero-*, *thermo-*. Через латину в англійську мову увійшли терміни *aorta*, *aroma*, *artery*, *astral*, *axiom*, *basis*, *box*, *chaos* та ін.

Грецька лексика лягла в основу назв багатьох наук англійської мови: *mathematics*, *science*, *axonomy*, *physics*, *history*, *archaeology*, *astronomy*, *psychology*, *philosophy*, *medicine*, *dentistry*, *chemistry*, *geometry*. Частина грецьких запозичень увійшла до англійської мови з латинської через французьку: *academy*, *agony*, *air*, *anarchy*, *anatomy*, *atom*, *bureau*, *canvas*, *centre*, *chair*, *charter*, *clerk*, *comedy*, *comet*, *coral*, *cube*, *cycle*, *cylinder*. В галузі хімії ученими створено

номенклатуру хімічних елементів, що набула статусу міжнародної завдяки працям Лавуазьє та де Морво. Більше половини назв цих елементів – латинського та грецького походження, а іншу складають номени з латинським закінченням *-ium*, терміни, утворені від топонімів, наприклад, *berkelium* від *Berkeley*, *ytterbium* від *Ytterby*, від імен вигаданих чи реальних осіб: *promethium* від *Prométhée*, *adolinium* – від прізвища фінського хіміка Гадоліна, *einstenium* – від прізвища видатного фізика Альберта Ейнштейна і т.д. Міжнародні символи, як от *Na*, *N*, *Sb*, *K*, на загал, походять від грецьких або латинських термінів. *N* (*азот*) є першою літерою грецизму *nitron* (*селітра*), *Na* (*натрій*) – перший склад латинського слова *natrium*, *K* (*калій*) походить від латинського слова *kalium* [1].

У XVI столітті в англійську мову було принесено значну кількість латинської лексики. Характерною особливістю латинських запозичень тої епохи було наявність значної кількості прикметників, дієслів і, порівняно, небагато іменників [2]. Серед запозичених прикметників виокремлюють дві групи. Прикметники першої групи на *-al*, *-ar*, *-id*, *-ous*: *manual* (лат. *neutral* (лат. *neutralis*) – *нейтральний*; *stellar* (лат. *stellaris*) – *зоряний*; *frigid* (лат. *frigidus*) – *холодний*; *Obvious* (лат. *Obvius*) – *Очевидний*; прикметники, що мають форму порівняльного ступеня: *Inferior* (лат. *inferior*), *порів. ст. від inferus* – *низький*; *Major* (лат. *major*), *порів. ст. від magnus* – *великий*. *Minor* (лат. *minor*), *порів. ст. від minus* – *маленький*. Прикметники другої групи із суфіксами *-ant*, *-ent*: *absent* (від лат. дієслова *abesse*) – *бути відсутнім*; *deficient* (від лат. дієслова *deficere*) – *бракувати*; Прикметники, утворені від латинських основ із суфіксами *-ate*, *-ute*, *-t*, відповідні суфіксам *-atus*, *-utus*, *-tus* дієприкметник минулого часу латинської мови: *Correct* (від лат. дієслова *corrigerere*) – *виправляти*; *Desolate* (від лат. дієслова *desolare*); *Desperate* (від лат. дієслова *desperare*); *Private* (від лат. дієслова *privare*); *Separate* (від лат. дієслова *separare*).

Дієслова, запозичені з латинської мови новоанглійського періоду із суфіксами *-ate*, *-ute*, *-t*; дієслова, утворені від основи на *-at* латинських дієслів, наприклад: *to indicate* (від лат. дієслова *indicare*) – *вказувати*; дієслова, утворені від основи на *-ut*: *to constitute* (від лат. дієслова *constituere*) – *засновувати*; дієслова, утворені від основи на *-t*: *to select* (від лат. дієслова *seligere*) – *вибирати, обирати*; дієслова, утворені від основи дієслів 3-го відмінювання з різним морфологічним оформленням: *to dismiss* (від лат. дієслова

dismittere) – відпускати. Залежно від морфологічних ознак основ дієслова, які закінчують на **-el**, наприклад: *to expel* (від лат. дієслова *expellere*) – виганяти; на **-de**: *to confinde* (від лат. дієслова *confidere*) – вірити; на **-end**: *to comprehend* (від лат. дієслова *comprehendere*); на **-mit**: *to omit* (від лат. дієслова *omittere*); *to permit* (від лат. дієслова *permittere*); на **-duce**, наприклад: *to produce* (від лат. дієслова *producere*) – виробляти; *to reduce* (від лат. дієслова *reducere*) – вести назад, відступати.

Підсилена взаємодія мов при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами, а також при глобалізації, призводить до виникнення інтернаціоналізмів. Більшість з них є результатом паралельного збагачення нових мов за рахунок латинської і грецької лексики (*democracy, proletarian, philosophy*). До інтернаціональних слів не відносяться споріднені відповідники-слова, наявність яких в декількох мовах є наслідком спорідненості цих мов, також їх походження від

однієї кореневої основи: англ. *mother* нім. *mut-ter* рос. *мать* укр.: *мати*; англ. *nose* нім. *nase* рос. *нос* укр. *ніс*; англ. *goose* нім. *hans* рос. *гусь* укр. *гусак*.

Висновки. Таким чином, словниковий склад української та інших європейських мов містить велику кількість лексичних запозичень, які етимологічно пов'язуються із латинською мовою. Формування лінгвістичної компетенції у здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей у процесі вивчення латинської мови конкретизується на знаннях про мову як знакову систему, розумінні структури мов, знаннях тенденцій та загальних закономірностей формування лексичного складу і розумінні етимологічного та історичного джерела мовних одиниць. Латинізмів в українській та інших європейських мовах мають свої шляхи входження та функціонування. Латинська мова формує науковий підхід до вивчення сучасних мов, сприяє розширенню лінгвістичного кругозору, розвиває абстрактне граматичне мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акуленко В.В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації). *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С. 91-97.
2. Вакулик І. І. Латинська мова: шляхи проникнення у нові західноєвропейські мови. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Філологічні науки*. 2016. Вип. 257. С. 57-63.
3. Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 37-41.
4. Гринев С.В. Терминологические заимствования. (Краткий обзор состояния вопроса). *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов* / за ред. Д.С. Лотте. Москва, 1982. С. 108-147.
5. Мотрук В. Міжнародна наукова мова в історичному розгляді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 1(35). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10933> (дата звернення: 15.02.2022).
6. Паньків У. Л. Історичні джерела українських лексичних латинізмів. *Studia-linguistica*. 2011. Vol. 5. URL: <http://studies-linguistica.knu.ua/pankiv-u-l-istorichni-dzherela-ukrainskih-leksichnih-latinizmiv/> (дата звернення: 15.02.2022).
7. Патлата Г. Функціонування елементів латинської мови у сучасному культурному середовищі України та світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип.38. Т.4. 2020. С. 101-107.
8. Сімонок В. П. Запозичена лексика в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2014. № 8. Т. 2. С. 250-254.

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.30>

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ТРУДНОЩІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГРАМАТИЧНИХ, ЛЕКСИЧНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

EXTRA-LINGUISTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING GRAMMATICAL, LEXICAL, AND STYLISTIC ENGLISH LANGUAGE TRANSFORMATIONS

Ботвин Т.М.,*orcid.org/0000-0001-8590-8664*

доктор філософії,

*доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності***Пилипець О.В.,***orcid.org/0000-0002-6083-3325**старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності***Бортник Н.П.,***orcid.org/0000-0003-1794-2793*

доктор юридичних наук,

*професор кафедри адміністративного та конституційного права факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

У статті досліджується питання впливу позамовних чинників на переклад, зокрема, на рівні лексики, граматики та стилістики. Мова як вираження духу нації постійно перебуває в центрі технологічних інновацій. Водночас вона є поштовхом до рушійних змін у суспільстві, оскільки оновлює не відомі досі простори, проблеми та ін. Відтак адекватний переклад повинен враховувати власне мовні та немовні фактори для повноти передачі змісту. Для аналізу ми використали фрагменти з інавгураційного слова Д. Трампа як зразок політичного дискурсу. Також на матеріалі виділених уривків з художнього тексту, життєпису відомих політичних діячів проаналізовано застосування перекладацьких трансформацій. Названо низку екстралінгвальних факторів: суспільно-політичних, культурних, економічних, соціально-психологічних, науково-технічних, а також безпосередньо ті, що виникають протягом конкретного мовного акту, зокрема: оточення; не-/офіційність; не-/підготовленість до мовленнєвої ситуації та здійснення перекладу; не-/обмеженість регламенту часу. Також можна додати такі характеристики: стать, вік, поінформованість мовців, їхній психологічний стан, увагу, темперамент, ерудицію, пам'ять, рівень виховання та ідеологію. Відзначено групи національно маркованої лексики, що становлять труднощі у перекладацькій діяльності внаслідок вагомого впливу екстралінгвальних чинників. Подано визначення терміну трансформації, але водночас вказано, що дефініція поняття перебуває у полі наукових дискусій. З'ясовано основні групи трансформацій: лексичні -- транслітерація, транскрипція, калька, конкретизація, узагальнення, модуляція; граматичні -- розбиття, дослівний переклад, інтеграція, перебудова (заміна); стилістичні -- логізація, експресивація, модернізація, архаїзація. Перспектива майбутніх досліджень вбачається у вивченні та аналізі названих груп перекладацьких трансформацій, а також синтаксичних із врахуванням позамовних факторів на прикладі різних типів дискурсу, особливо під час усного синхронного перекладу, де роль екстралінгвальних чинників зростає.

Ключові слова: позамовні чинники, перекладацькі трансформації, художній переклад, національно маркована лексика.

The article examines the influence of extralinguistic factors on translation, in particular, at the level of vocabulary, grammar and stylistics. Language as an expression of the nation's spirit is constantly at the center of technological innovation. At the same time, it is an impetus for driving changes in society, as it renews hitherto unknown spaces, problems, etc. Therefore, adequate translation must take into account the actual linguistic and non-linguistic factors for the completeness of the transmission of content. For analysis, we used excerpts from Trump's inaugural speech as a model of political discourse. The use of translation transformations is also analyzed on the basis of selected excerpts from literary texts, biographies of prominent politicians. A number of extralingual factors are named: socio-political, cultural, economic, socio-psychological, scientific and technical, as well as directly those that arise during a particular language act, in particular: environment; non- / formality; unprepared / preparedness for speech situation and translation; non- / limited time regulations. You can also add the following characteristics: gender, age, awareness of speakers, their psychological state, atten-

tion, temperament, erudition, memory, level of education and ideology. Groups of nationally marked vocabulary that pose difficulties in translation due to the significant influence of extralingual factors are noted. The definition of the term of transformation is given, but at the same time it is indicated that the definition of the concept is in the field of scientific discussions. The main groups of transformations are clarified: lexical – transliteration, transcription, tracing, concretization, generalization, modulation; grammatical – literal translation, division, integration, restructuring (replacement); stylistic – logicization, expression, modernization, archaization. Prospects for future research are seen in the study and analysis of these groups of translation transformations, as well as syntactic, taking into account non-linguistic factors on the example of different types of discourse, especially in simultaneous interpretation, where the role of extralingual factors increases.

Key words: extralinguistic factors, translation transformations, literary translation, nationally marked vocabulary.

Постановка проблеми. Міжкультурне спілкування, обмін науковими та мистецькими досягненнями, цінним досвідом – ці характеристики, що так притаманні суспільству ХХІ ст. в добу цифровізації. Пришвидшені темпи інформатизації вимагають швидкого і правильного реагування на виклики сьогодення у час глобалізації. Конкурентноспроможність на ринку праці вимагає володіння мінімум однієї іноземної мови (в пріоритеті, англійська) для ефективної комунікації та зростання добробуту. Перекладознавство як одна з філологічних галузей набуває стрімкого розвитку з другої половини ХХ ст., коли зростають крос-культурні зв'язки. Відтак, виникають нові не вивчені досі лакуни, які вимагають наукової експлікації. Однією з таких проблем є питання позамовних чинників під час перекладу, зокрема на рівні лексики, граматики, стилістики. Якщо першопочатковою проблемою перекладу було якомога точніше передавання смислу денотату навколишнього середовища, то згодом для якісного міжмовного спілкування необхідні потужні фонові знання про культуру, менталітет, історію нації. Свої корективи і вимоги вносить також і вік мовців, місце спілкування, сфера інтересів, мета комунікації, зрештою рівень володіння вихідною і цільовою мовами. Потім сфера питань поширилась і до когнітивістики, і до нейропсихології для з'ясування механізмів мовлення і думання. Власне, названі вище чинники (також інші) складають екстралінгвальні труднощі під час перекладу, які потребують наукового обґрунтування та пояснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладознавчі студії зосереджені на вивченні та вдосконаленні існуючих класифікацій засобів для передачі смислу з вихідної до цільової мови на прикладі художніх текстів у працях М. Бондара, Г. Добросклонської, Ю. Ковалюка, Т. Тупиці, Я. Бойка, М. Яшиної, Р. Зорівчак, М. Кочергана, Д. Томахіна, І. Голубовської, Т. Іванкової, В. Ощепкової [12, с. 64]. Кінематографічний дискурс стає предметом наукового аналізу у дослідженнях О. Ісаєнко, Т. Краснової та ін. [15, с. 77]. Важливість позамовних факторів під час перекладу науково-технічних текстів

розглянуто у праці А. Бовта [1], стилістичну зумовленість перекладу медичного тексту актуалізовано у студії Т. Савіча [17]. Коротко про вплив екстралінгвальних чинників під час усного перекладу написано у статті С. Скрильника [18]. Однак у названих та інших перекладознавчих студіях не актуалізовано вагомість впливу позамовних чинників на вибір відповідних граматичних, лексичних та стилістичних трансформацій.

Постановка завдання. Звідси метою дослідження є вивчення і аналіз застосування граматичних, стилістичних та лексичних трансформацій, враховуючи роль екстралінгвальних чинників.

Виклад основного матеріалу. Мова перебуває в тісному контакті з життям соціуму, репрезентуючи його політичне, соціальне, культурне становище. Періодично вона збагачується новими термінами, поняттями, що відображають особливості певного народу. В енциклопедії «Українська мова» зазначається, що мова і суспільство – цілісне поєднання двох явищ, що пов'язані у відношенні як часткове й загальне. Це невід'ємна сторона і одна з обов'язкових ознак соціальної системи в її постійному функціонуванні. Найбільш типовим видом соціуму є народ, етнос, а мова – це його найтипівіша ознака і найважливіший спосіб комунікації, що обслуговує суспільство в усіх сферах діяльності людини. [16, с. 356]. Звідси, можна простежити зв'язок між етапами розвитку мови та певного соціуму, нації. Відбувається двосторонній обмін, безкінечний процес мово- і державотворення.

Науковці виділяють низку екстралінгвальних факторів: суспільно-політичних, культурних, економічних, соціально-психологічних, науково-технічних тощо, що сукупно творять потужний лінгвістичний рушій для оновлення та перетворень у мові на різних її рівнях. Позамовна дійсність по-різному впливає на структурні мовні одиниці, що зауважили українські вчені ще в 20-х – 30-х рр. минулого століття, сконцентрувавшись на вивченні вияву соціального в лексиці. Ще М. Гладкий 1927 р. у статті «Стабілізація української мови» писав, що процес заміни старих слів на нові, що виникають внаслідок змін у поточному житті народу, особливо помітний

під час змін державотворчого апарату, побуту громадян [5, с. 70]. Згодом схожу думку висловив і Л. Булаховський [2, с. 52].

Оскільки мова йде про переклад, то вказані вище проблеми ускладнюються ще й аспектами перекладу, вносячи свої корективи. Так, велика кількість екстралінгвістичних факторів можуть заплутати не лише мовця, але й перекладача, що виступає посередником у міжмовній комунікації. Вплив позамовних чинників особливо очевидний в усному перекладі, адже тут крім названих вище суспільних факторів, додаються чинники конкретної мовленнєвої ситуації. Так, довгі паузи, мовчання, міміка, сміх, експресивна жестикуляція співбесідника викликають непорозуміння обох сторін мовного ланцюга чи заплутують перекладача [10]. Крім таких суб'єктивних причин, існують об'єктивні екстралінгвістичні фактори спілкування: оточення; не-/офіційність; не-/підготовленість до мовленнєвої ситуації та здійснення перекладу; не-/обмеженість регламенту часу. Також можна додати такі характеристики: стать, вік, поінформованість мовців, їхній психологічний стан, увагу, темперамент, ерудицію, пам'ять, рівень виховання та ідеологію [7, с. 83].

Відтак, названі культурологічні, політичні, соціальні та чинники, що виникають у кожній конкретній мовленнєвій ситуації накладають свій відбиток на процес і якість перекладу, що віддзеркалюється у доборі відповідних граматичних, лексичних та стилістичних перекладацьких трансформацій. Термін «перекладацька трансформація» широко застосовується у практиці перекладачів, однак однастайності щодо його дефініції немає й досі. На думку науковців, термін «трансформація» пов'язаний з розвитком трансформаційної граматики, яка вивчає особливості синтаксичних структур з однаковим планом змісту, але різним планом вираження. Питання визначення перекладацьких трансформацій може вирішитись згідно з вихідними принципами певної теорії [12, с. 143].

Однією з перших згадок щодо класифікацій стратегій перекладу була типологія німецького лінгвіста Ганса П. Крінгса. Згодом її вдосконалив філософ Ф. Шлейєрмахер, виділивши два основні види перекладу: віднесення автора до читача і навпаки [24, р. 468-488]. Однак для досягнення адекватного розуміння тексту (усного чи письмового) оригінальної мови до цільової важливо не лише переклад основної суті дискурсу, але й передача культурних цінностей, особливостей менталітету вихідної (в нашому випадку – англійської) мови. На таку особливість вперше звернув увагу

вчений Л. Венуті, запропонувавши дві основні тактики перекладу: *foreignization* («форенізація») та *domestication* («доместикація»). Власне, вплив екстралінгвальних чинників для цієї класифікації є визначальним, що свідчить про важливість цього фактора. Доместикація є частковим пристосуванням іншомовного тексту до культури мови перекладу, а форенізація – яскраве вираження національних особливостей для виявлення мовних та ментальних рис іншомовного тексту [25, р. 126]. Такі культурні концепти згодом отримали визначення «культурно-маркована лексика» [13, с. 65].

Адекватний переклад подекуди потребує реалізації кількох перекладацьких трансформацій, що становить більшу частину прийомів у процесі перекладу. На сьогодні у перекладознавстві гостро стоїть питання класифікації трансформацій, створення їх типології. Так, лінгвісти пропонують їх розрізняти відповідно до характеру відхилень від міжмовних відповідностей, таким чином виділяючи морфологічні (заміна категоріальної форми); синтаксичні (заміна синтаксичної ролі слів числосполучень); стилістичні (видозміна стилістичного забарвлення фрагмента тексту); семантичні – видозміни у змісті; змішані (лексико-семантичні і синтаксично-морфологічні перетворення) [14, с. 78].

Однією з найдосконаліших вважається типологія перекладацьких трансформацій В. Комісарова, за якою розрізняють лексичні, граматичні, лексико-граматичні трансформації. До лексичних перетворень належать такі модифікації: транслітерація (передача іноземного слова засобами алфавіту цільової мови), транскрипція (вимова іноземного слова, репрезентованого буквами), калькування (нова одиниця слова). До групи лексико-семантичних перетворень зараховують: конкретизація (детальний опис певного поняття чи явища); узагальнення (поєднання одиниць / слів, замінені загальнішим поняттям); модуляція (логічне припущення про перекладувану одиницю, що дозволяє сформулювати значення і зробити висновки аналізованих слів). До граматичних відносять такі модифікації: дослівний переклад (синтаксична будова речення); перебудова (зміна простого речення на складне чи складене); інтеграція (два речення або більше, перекладені як одне); граматична заміна (модифікація граматичних структур на конструкції) [10, 1990: 57]. Інколи необхідно застосовувати трансформації в комплексі, зокрема лексико-граматичні перетворення: 1) антонімічний переклад, 2) пояснювальний 3) компенсація. До стилістичних перекладацьких

перетворень зараховують експресивацію, модернізацію, логізацію, архаїзацію[9].

Дискурс політичного істеблїшменту провідних країн світу стає матеріалом для наукового аналізу, оскільки тут позамовні чинники відіграють мегаважливу роль. Відповідно до однієї з останніх класифікацій національно маркованої лексики саме реалії суспільно-політичного життя є однією з груп лексики, що становить труднощі у процесі перекладу [20]. Іншими групами слів, де вплив екстралінгвістичних факторів відіграє ключову роль і звідси виникають труднощі під час перекладу є слова-етнографізми, географічні назви, військового зброя і звання, міри і гроші різних народів світу[4, с. 18-93].

Для аналізу візьмемо славнозвісну інавгураційну промову президента США Д. Трампа, виголошену 20 січня 2017 року у Вашингтоні[8]. Як класичний взірць політичного дискурсу певної країни її неможливо точно збагнути без наявності глибоких фонових знань про культуру, менталітет, традиції, історію країни.

Chief Justice Roberts, President Carter, President Clinton, President Bush, President Obama, **fellow Americans**, and people of the world: thank you. We, the citizens of America, are now joined **in a great national effort to rebuild** our country and restore its promise for all of our people. Together we will determine the course of America, and the world, for many, many years **to come. We will face challenges. We will confront hardships, but we will get the job done.** [8]. В аналізованому уривку ми виділили граматичні, лексичні та стилістичні трансформації, до яких вдається переклад для досягнення адекватності перекладу. Вже з початку звернення до лекторату новообраний очільник Штатів звертається до конкретних осіб *Chief Justice Roberts, President Carter, President Clinton, President Bush, President Obama*. Це високопосадовці та попередні керівники країни. Дослівний переклад не викликає труднощів, однак без знання, бодай елементарного, історії США не зрозуміємо, до кого промовляє президент. *Fellow Americans* – дорогі співвітчизники (стилістична трансформація -- логізація); *in a great national effort to rebuild* – і зробили роботу з відновлення (перекладач використовує лексичну модифікацію -- конкретизацію); *to come* – (зміни на лексичному рівні – опущення); *We will face challenges. We will confront hardships, but we will get the job done* – Ми будемо стикатися з викликами і з тяготами, але ми все зробимо (граматична трансформація -- перебудова).

Every four years, we gather on these steps to carry out the **orderly and peaceful** transfer of power, **and**

we are grateful to President Obama and First Lady Michelle Obama for their gracious aid throughout this transition. They have been magnificent. Thank you. [8]. У виділеному уривку варто наголосити на застосуванні лексичної трансформації опущення у випадку *orderly and peaceful* зі значенням «мирно» та стилістично-граматичній видозміні перебудові конструкції... *power, and we are grateful...* – ... владу. І ми вдячні...

What truly matters is not which party controls our government, but whether our government is controlled by the people. January 20th, 2017 will be remembered as the day the people became the rulers of this **nation** again. The forgotten men and women of our country, **will be forgotten no longer.** Everyone is listening to you now. **You came by the tens of millions to become part of a historic movement, the likes of which the world has never seen before.** At the center of this movement is a **crucial** conviction: that a nation exists to serve its **citizens**[8]. У виділеному прикінцевому фрагменті перекладач вдається до використання лексичної заміни слова *nation* синонім «країна»; *will be forgotten no longer* – використання граматичної трансформації перебудови «не будуть більше забутими»; *You came by the tens of millions to become part of a historic movement, the likes of which the world has never seen before.* – «Ви приїхали, аби стати частиною історичного руху. Цього світ ніколи не бачив раніше». Під час перекладу застосовано стилістичну трансформацію опущення та граматичну перебудова; *crucial* – опущення (лексична видозміна); *citizens* – собі (стилістичний перекладацький прийом логізація).

Аналізовані фрагменти із інавгураційної промови Д. Трампа розкривають важливість наявності попереднього знання для правильного використання граматичних, лексичних та стилістичних трансформацій під час перекладу.

Свої вимоги задає також художній стиль, зокрема, а таких аспектах, як семантичний компонент тексту, комунікативний ефект, стилістична специфіка, предметний зміст, синтаксичні структури [21;3]. Для аналізу візьмемо окремі вибрані фрагменти роману Колма Тойбіна «Будинок імен» [23], і переклад на українську мову, зробленого О. Тільною [19].

When he asked me finally if there was nothing I could do, if I really knew nothing, I hesitated [23, p. 47]. – *І коли він врешті-решт поцікавився, чи дійсно я нічого не знаю, чи можливо, могла б я якось вплинути чи щось вдіяти для порятунку його внука, я завагалася* [19 с. 63].

Перекладач вдається до лексичної трансформації конкретизації.

'Old savagery, old attacks, times when men behaved like wolves' [23, p. 22]. – *Давня жорстокість, давні дикунські напади, часи коли люди поводитися, як вовки* [19, с. 23]. Для досягнення адекватності перекладу автор використовує лексичну видозміну генералізацію.

Інколи зі стилістичною метою чи для розуміння суті написаного і бажанні перекладача передати семантичний відтінок читачеві застосовуються прийоми лексичного додавання

When Orestes was asleep, I asked that he be moved, as usual, to his own small chamber.' [23, p. 50]. – *Коли Орест заснув я попросила, щоб його, як завжди, віднесли до особистого невеличкого покою* [19, с. 69].

'And all I can do is thank the gods that we at least are safe' [23, p. 161]. – *І тепер я тільки можу висловити свою безмежну вдячність богам за те, що ми нарешті опинилися в безпеці* [19, с. 237].

чи опущення:

'As Cassandra continued to speak, her tone became more and more strident and demanding' [23, p. 55]. – *Але Кассандра продовжувала говорити, в її тоні з'являлося дедалі більше вимогливих нот* [19, с. 78].

Якщо у тексті художньої літератури перекладач використовує різні перекладацькі трансформації дуже часто зі стилістичною конотацією, то коли мова йде про переклад життєпису видатних державних діячів, політиків необхідні глибокі фонові знання.

Elizabeth II presided over her first investiture . *Єлизавета II приступила до першої своєї церемонії нагородження інвеститури*[22, р. 228]. Тут

автор використовує прийом описового перекладу перш за все з метою пояснення не відомої українцям церемонії інвеститури, яка в умовах англійської культури цілком звична.

Margaret Thatcher's decisiveness in prosecuting the Falklands War greatly enhanced her image as "the Iron Lady"[22, p. 310]. *Твердість, проявлена Маргарет Тетчер в ході Фолклендської кампанії, сильно зміцнила її образ "залізної леді"*. Перекладач застосовує стратегію калькування відомого фразеологізму міжнародного значення, але інкультуруючи до реалій англійської історії.

Висновки. Перекладацькі трансформації на різних рівнях мови застосовуються з метою передачі адекватного смислу тексту – усного чи письмового. Таким чином, можна зробити висновок, що вибір певного прийому під час перекладу залежить від лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Часом останні мають вирішальне значення. До них відносяться відмінності мов оригіналу та перекладу, культурна специфіка тексту, стилістичні особливості текстів оригіналу та перекладу, характерні риси мовних та мовленнєвих норм даних мов та власний стиль автора тексту оригіналу. Відтак, на зразках із політичного та художнього дискурсу продемонстровано залежність застосування перекладацьких модифікацій від позамовних чинників. Відтак, переклад – це складний процес, який вимагає не лише чудового знання мови а й значної культурологічної компетентності, в нашому випадку фонові знання англійської ментальності та історії. Майбутні наукові пошуки можливі у сфері вивчення застосування перекладацьких трансформацій на прикладах текстів із національно маркованою лексикою, де роль позамовних факторів є істотною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовт А. Особливості перекладу науково-технічних текстів (на прикладі наукових статей у галузі залізничного транспорту). *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Мовознавство. Літературознавство.* 2020. Вип. 28 Т. 1. С. 23-29. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208518>
2. Булаховський Л. А. Соціальна природа мови. *Радянська освіта.* 1928, № 1, С. 47–56.
3. Висоцька Г. В., Мерквіладзе С. Лексико-семантична граматики-синтаксичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Вип. 31 (70). Т. 14, С. 82-88.
4. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 343 с.
5. Гладкий М. Стабілізація української мови. *Життя й революція.* 1927. № 4. С. 70 – 78.
6. Думчак І. М., Шемерлюк С. В. Мовні трансформації при перекладі англійської прози українською мовою (на матеріалі роману Колма Тойбіна «Будинок Імен»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* 2020. № 10 (78). С. 156–159. doi: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-156-159
7. Інавгураційна промова Трампа: «Нас захистить Господь». URL: <https://www.dw.com/uk/інавгураційна-промова-трампа-нас-захистить-господь/a-37216930>
8. Калита А. А., Лазуренко Д. А. Роль перекладацьких трансформацій у перекладі англійських науково-технічних текстів українською мовою. *Молодий вчений.* 2018. № 11 (63). С. 317-322.
9. Комиссаров В. Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты). Москва: Высшая школа, 1990. 253 с.
10. Кузин Ф. А. Культура делового общения: практическое пособие. Москва: Визв-89, 2000. 105 с

11. Кулемина К. В. Основные виды переводческих трансформаций. *Вестник АГТУ*, 2017. Вып. 5. С. 143–146.
12. Куліш В.С., Гарах О.М. Труднощі перекладу культурно маркованої лексики. *Молодий вчений*. 2020, № 12 (88). С. 64-69. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-14>
13. Латышев Л. К. Технология перевода. Москва : Академия, 2005. 317 с.
14. Іграк К. Ю., Коломієць І. В. Вплив екстралінгвістичних характеристик мовлення на процес двостороннього послідовного перекладу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*, 2018. № 26, С. 81-89. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2018-26-10>
15. Руда А. В. Лексико-граматичні трансформації під час перекладу розмовної лексики англомовного кінодіалогу. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020, № 7, С. 77-82. doi: <https://doi.org/10.32447/2663-340x-2020-7.13>
16. Русанівський В. М. Українська мова: енциклопедія. Українська енциклопедія, 2004. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
17. Савіч Т. Лінгвопрагматичний аспект перекладу англомовних телесеріалів медичної спрямованості українською мовою. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки* : зб. наук. Праць. 2020, № 31, С. 342-359. DOI: <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2020-31-22>
18. Скрильник С. В. Вплив екстралінгвальних чинників на фактор концентрації в усному синхронному перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017, № 28, С. 202-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_28_53.
19. Тільна О. А. Будинок імен. Роман/ Пер. з англ. Харків: Фабула, 2018. 310 с.
20. Goodspeed E.J. Problems of New Testament Translation. Chicago, Univ. Chicago Press, 2015. 180 p.
21. Nida E., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1982. 218 p
22. Smith S.B. Elizabeth the Queen: The Life of a Modern Monarch. New York: Random House, 2012. 505 p.
23. Toibin C. House of Names. Ebooks: Online Reader. URL: <https://libro.eb20.net/Reader/rdr.aspx?b=2616972>, 2017.
24. Venuti L. Translation, community, utopia. *The Translation Studies Reader* / Ed. by Lawrence Venuti. Taylor & Francis, 2004. Pp. 468–488.
25. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London & New York : Routledge, 1995. 353 p.

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.31>

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ МАРКЕРІВ (ЯК ОДИН ЗІ СКЛАДНИКІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ)

PROBLEMS OF TRANSLATION OF AFFIRMATIVE MARKERS (AS ONE OF THE COMPONENTS OF STUDENTS' STUDYING)

Гурко О.В.,
orcid.org/0000-0002-2839-2400
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Стирнік Н.С.,
orcid.org/0000-0002-5044-3120
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті описано основні труднощі, які пов'язані з вивченням перекладацької еквівалентності та новітніх аспектів перекладу художніх текстів. Обґрунтовано потребу студіювання явища згоди в діалогічній єдності у функції реактивного акту. З'ясовано, що через певну відмінність у системах мов оригіналу та перекладу нерідко виникають деякі невідповідності, що вможлиблює неправильне розуміння результату перекладацької діяльності і як наслідок еквівалентність та адекватність зазнають змін. У межах дослідження розглянуто ймовірні варіанти типових невідповідностей, репрезентованих на матеріалі англійської художньої літератури різних періодів та її українськомовного

перекладу. У науковій розвідці визначено, що серед різних частин мови, що експлікують стверджувальний зміст найпроблемнішими під час перекладу є дієслова, оскільки в англійській мові вони багатозначні і не завжди зрозуміло, який із відтінків значень краще використовувати. Представлено власні варіанти перекладу текстів художньої літератури та найскладніших одиниць.

На основі проаналізованого матеріалу встановлено, що нерідко під час перекладу перекладачі нехтують певними елементами, підбирають невдалий відповідник багатозначного слова, не завжди розуміють контекст ситуації або не можуть передати відтінок смислу правильно. Ці невеликі невідповідності можуть вплинути на сприйняття цього тексту читачем, тому потрібно бути уважним та приділяти більше уваги деталям. Саме тому важливо не забувати про певні сталі вирази, наявні в мові, для того, щоб переклад був адаптованим для носіїв мови перекладу і, як наслідок, еквівалентним. Перспективу подальших студій вбачаємо в докладному вивченні труднощів, які виникають під час перекладу стверджувальних іменникових одиниць.

Ключові слова: адекватність перекладу, художні тексти, невідповідності, стверджувальні маркери, читач.

The article describes the main difficulties associated with the study of translation equivalence and the latest aspects of literary texts translation. The need to investigate the phenomenon of consent in dialogical unity in the function of the reacting act is substantiated. It has been found that due to some differences in the systems of the original and translated languages, some inconsistencies often arise, which allows for a misunderstanding of translation activities and, as a result, equivalence and adequacy change. Within the framework of the research, probable variants of typical discrepancies represented in English fiction material of different periods and its Ukrainian translation are considered. When translating different parts of speech, verbs that express affirmative meaning are the most problematic, because in English they are polysemous, and it is not always clear which one of the meanings is better to use. Own versions of the fiction texts translation and the most complex units are presented.

Based on the analyzed material, it was found that often when translating translators neglect certain elements, select wrong equivalent of a polysemous word, do not always understand the context of the situation or can not convey exact meaning correctly. These small inconsistencies can affect the reader's perception of this text, so you need to be careful and pay more attention to detail. That is why it is important not to forget about certain fixed expressions available in the language, in order for the translation to be adapted for the speakers of the target language and, as a result, equivalent. The prospect of further research is seen in a detailed study of the difficulties that arise in the process of affirmative noun units translation.

Key words: adequacy of translation, literary texts, inconsistencies, affirmative markers, reader.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з вивченням перекладацької еквівалентності та новітніх аспектів перекладу художніх текстів, не втрачають своєї актуальності й до сьогодні. Студіювання невідповідностей, які постають під час перекладу англійських стверджувальних одиниць на заняттях з англійської мови є вкрай необхідними для здобувачів вищої освіти, оскільки майбутні фахівці будь-якої царини мають бути ознайомлені з усіма тонкощами й складнощами перекладу. Зважаючи на те, що вираження згоди можливе здебільшого в діалогічній єдності, адже явище згоди є реактивним актом, вважаємо за доцільне розглядати згоду на матеріалі діалогу в художніх текстах. Крім того, зазначимо, що для того, щоб читач цілісно сприймав твір, перекладач має зосередитися не лише на правильному трактуванні речень, а й на адекватному перекладі мовних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо посилену увагу дослідників до питань, що корелюють зі специфікою перекладу (І. Корунець [6], О. Жулавська, О. Назаренко [4], І. Козаченко [5], О. Гурко [2; 3], Н. Шкворченко [10] та ін.). Утім, наукових розвідок, у яких висвітлюють труднощі, які постають під час перекладу експлікаторів згоди в лінгвальному просторі, майже немає, що й зумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. У пропонованій статті маємо на меті з'ясувати основні невідповідності та описати труднощі, які виникають під час англо-українського перекладу стверджувальних одиниць. Поставлена мета зумовила потребу виконати такі завдання, по-перше, виокремити в текстах художньої літератури найпроблемніші приклади, а по-друге, представити власний варіант перекладу тексту та аналізованих одиниць.

Виклад основного матеріалу. Для успішного перекладу перекладачеві потрібно зберегти єдність форми та змісту тексту – передати текст оригіналу засобами мови перекладу. Зауважимо, що кожна мова має свої власні лексичні, граматичні та стилістичні норми, а також певні сталі вирази на кшталт фразеологізмів, ідіом, прислів'їв та приказок, для яких доволі складно, а подеколи навіть неможливо підібрати необхідний еквівалент. Саме тому перед перекладачем постає надзвичайно складне завдання – максимально точно передати зміст повідомлюваного.

Утім, через певну відмінність у системах мов оригіналу та перекладу нерідко виникають деякі невідповідності, що вможлиблює неправильне розуміння результату перекладацької діяльності і як наслідок – еквівалентність та адекватність зазнає змін. Саме тому в межах нашого дослідження на матеріалі англійської художньої літератури різних періодів та її українськомовного

перекладу пропонуємо розглянути ймовірні варіанти типових невідповідностей.

На нашу думку, серед різних частин мови, що експлікують стверджувальний зміст під час перекладу найпроблемнішими є дієслова (*to concede, to allow*), оскільки в англійській мові вони багатозначні і не завжди зрозуміло, який із відтінків значень краще використати. Наприклад:

Strike had to concede that the fact that they had been caught on film together, in such weather, and at such an hour, acting in an almost identical fashion, suggested complicity [15] / **Страйк змушений був допустити**, що одночасно опинитися під камерою відеоспостереження в таку погоду, в такий час доби, та при цьому повестися практично однаково, могли тільки знайомі, – все це, разом узятє, вже наводило на думку про змову.

У наведеному ілюстративному матеріалі дієслово *to concede* краще перекласти як *визнавати*, оскільки такий варіант є ближчим до змісту оригіналу, бо передає неохочу згоду. В тексті перекладу перекладач додає деяку інформацію, зокрема, *могли тільки знайомі*, якої немає в тексті оригіналу. На наше переконання, це не є доречним в аналізованому реченні, і навпаки знівелює зміст і, як наслідок, значення дієслова *to concede*.

Пропонуємо такий варіант перекладу представленого фрагменту: *Страйк був змушений визнати*, що факт того, що вони одночасно опинилися під камерою відеоспостереження в таку погоду, в такий час доби та діючи практично однаково, вже свідчив про співучасть.

Дієслово *to allow*, що вміщує стверджувальний відтінок згоди використовуємо в межах дослідження для аналізу певних перекладацьких невідповідностей.

Наприклад, у реченні *But you are passionate, Jane, that you must allow: and now return to the nursery – there's a dear – and lie down a little* [13] перекладач П. Соколовський взагалі опускає це дієслово, перекладаючи у такий спосіб: *Яка ти справді шалена, Джейн. А зараз іди назад до дитячої кімнати, люба моя, полеж трохи...* [1].

Отже, проблемним в цьому разі є те, що аналізоване дієслово реалізує чимало значень. Утім, на наше переконання, варто обрати український відповідник *визнавати*, а потреби в опущенні дієслова *allow* загалом немає. Наприклад: *Яка ти справді шалена, Джейн, визнай це. А зараз іди назад до дитячої кімнати, люба моя, полеж трохи...*

Elizabeth allowed that he had given a very rational account of it, and they continued talking

together, with mutual satisfaction till supper put an end to cards, and gave the rest of the ladies their share of Mr. Wickham's attentions [11] / **Елізабет погодилася** з таким раціональним поясненням, і отак вони й продовжували з приємністю для себе розмовляти, доки вечеря не поклала край грі у карти, давши змогу містеру Вікхему приділити увагу й іншим дамам [7].

На нашу думку, дещо неточним є запропонований варіант перекладу представленого вище фрагменту. Зважаючи на те, що дієслово *to allow* краще перекладати як *визнавати*, оскільки в цьому разі зміст лексеми експлікує деяку вимушеність такої згоди, тому пропонуємо такий варіант перекладу: **Елізабет визнала**, що його пояснення досить раціональне, і отак вони й продовжували з приємністю для себе розмовляти, доки вечеря не поклала край грі у карти, давши змогу містеру Вікхему приділити увагу й іншим дамам.

Зауважимо, що подеколи дослівний переклад заважає розумінню сутності тексту, тоді, перекладаючи, варто сконструювати близький до оригіналу та вдалиий переклад.

Mr. Rochester asked me if I would like to go and live with him in England, and I said yes [12] / **Містер Рочестер спитав мене, чи не хочу я поїхати з ним до Англії і жити в нього, і я сказала, що хочу** [1].

Вважаємо, що словосполучення *said yes* варто перекласти дієсловом *погоджуватися*, наприклад: *Містер Рочестер спитав мене, чи не хочу я поїхати з ним до Англії і жити в нього, і я погодилася*.

Утім, невідповідності можуть виникати не лише під час перекладу дієслів зі значенням згоди. Деякі труднощі маємо, експлікуючи стверджувальне значення прикметниками. Наприклад: *Consistency, madam, is the first of Christian duties; and it has been observed in every arrangement connected with the establishment of Lowood: plain fare, simple attire, unsophisticated accommodations, hardy and active habits; such is the order of the day in the house and its inhabitants. Quite right, sir* [12] / **Авжеж, пані, суворість – це найперша з християнських засад. У Ловуді ми її дотримуємось в усьому: простий харч, строгий одяг, скромні помешкання, невибагливість і працьовитість – такі звичаї цього дому та його мешканців. – І ви маєте слушність, сер** [1].

Отже, на думу перекладача, прикметник *right* краще перекласти словосполученням «дієслово + іменник» – *мати слушність*. Проте в українській мові є вдалі відповідники *ваша правда* або *мати рацію*, тому трансформуємо: *І ви маєте рацію, сер*.

Зазначимо, що прикметник *right* фактично можна перекласти кількома частинами мови, зокрема, іменником, прислівником, вигуком. Саме тому потрібно звертати увагу на контекст. Наприклад: *We heard you were engaged to a girl out West. That's right, corroborated Tom kindly* [13] / Чи правда, що ти заручився з якоюсь дівчиною там, у себе вдома? – **Так, так**, – приязно підхопив Том [9].

У цьому разі особливої потреби змінювати зміст оригіналу немає, тому інтерпретуємо в такий спосіб: *Ми чули, ти заручився з якоюсь дівчиною з Заходу?* – **Так і є**, – підтвердив Том приязно.

Подеколи вибір певних виразів у процесі перекладу не зовсім зрозумілий, оскільки обрані засоби є досить специфічними. *Do you mind if I eat with some people over here? he said. A fellow's getting off some funny stuff. Go ahead, answered Daisy genially* [13] / Не заперечуєте, якщо я сяду он за тим столом? – сказав він. – Там один дотепник весь час сипле анекдотами. – **З богом!** – весело відповіла Дейзі [9]. В аналізованому варіанті можна використати вираз **заради бога**, або нейтральніше **звичайно** чи **будь ласка**.

Крім того, певні невідповідності нерідко виникають під час перекладу реплік в емоційних ситуаціях, оскільки перекладач може не зовсім чітко передати стан мовця. Наприклад, у наведеному нижче уривку один із мовців дуже занепокоєний певними подіями, а отримавши схвальну відповідь, він заспокоюється.

Aunt Petunia obviously scented danger; too, because she said quickly,

And we'll buy you another two presents while we're out today. How's that, popkin? Two more presents. Is that all right?

Dudley thought for a moment. It looked like hard work. Finally he said slowly,

So I'll have thirty ... thirty...

Thirty-nine, sweetums, said Aunt Petunia.

Oh. Dudley sat down heavily and grabbed the nearest parcel. All right then. [17].

В. Мороз перекладає останню репліку нейтрально: *Ух!* – важко упав на стілець Дадлі і схопив найближчий пакунок. – **Гаразд** [8].

Цю репліку можна перекласти інакше, взявши до уваги занепокоєння дитини ситуацією, а також той факт, що відповідь його цілком заспокоїла та задовольнила: *Ух!* – важко упав на стілець Дадлі і схопив найближчий пакунок. – **Ну, тоді добре**.

В наведеному нижче прикладі перекладач опустив певний синтаксичний повтор:

You! gasped Harry. Quirrell smiled. His face wasn't twitching at all. Me, he said calmly [16] /

Ву! – мало не задихнувся Гаррі. Квірел усміхнувся. Його обличчя зовсім не смикалося. – **Саме так**, – спокійно підтвердив він [8].

Тому, на нашу думку, краще перекласти зі зберіганням повтору: **Ву!** – мало не задихнувся Гаррі. Квірел усміхнувся. Його обличчя зовсім не смикалося. – **Я**, – спокійно підтвердив він.

В наступному уривку також вжито синтаксичний повтор:

And this was up by the horse, was it? Right up by the horse [14] / І це відбулося поряд з конем, так? **Зовсім поряд**.

Враховуючи контекст ситуації (другий мовець – дещо божевільний юнак), вважаємо доцільним зберегти синтаксичний повтор, адже він краще передає характер персонажа: через свої психічні проблеми він мимовільно повторює запитання, відповідаючи на нього: *І це відбулося поряд з конем, так?* **Поряд з конем**.

В наведеному нижче ілюстративному матеріалі перекладач використовує під час перекладу нейтральне *aga*, не враховуючи ставлення мовців до персонажа та ситуації загалом: *She doesn't know about the troll. Ron bit his lip. Oh, all right, he snapped* [16] / Вона ж не знає про троля! – **Ага!** – закусив губу Рон [8]. Доречніше було б використати прислівник *точно* в поєднанні з вигуком, щоб передати певний страх героя: – *Вона ж не знає про троля!* – **Ой, точно!** – закусив губу Рон.

Зазначимо, що подеколи перекладачі навмисно опускають в тексті перекладу елемент згоди, який наявний в оригіналі. Вважаємо, що це не завжди є доречним. Наприклад, в наведеному уривку мовець ніби розуміє, що хоч пропозиція співрозмовника є досить простою, проте герой самостійно не зметикував, що робити. *Use the boy... Use the boy... Quirrell rounded on Harry. Yes -- Potter -- come here* [16] / Використай хлопця!... Використай хлопця!... Квірел повернувся до Гаррі. – Ану, Поттере, ходи-но сюди! [8].

Пропонуємо такий варіант перекладу: *Використай хлопця!... Використай хлопця!... Квірел повернувся до Гаррі. – Ну звісно... Поттере, ходи-но сюди!*

Висновки. Отже, нерідко в процесі перекладу перекладачі нехтують певними елементами, підбирають невдалий відповідник багатозначного слова, не завжди розуміють контекст ситуації або не можуть передати відтінок смислу правильно. Ці невеликі невідповідності можуть вплинути на сприйняття читача цього тексту, тому потрібно бути уважним та приділяти більше уваги деталям. Саме тому важливо не забувати про певні сталі

вирази, наявні в мові, для того, щоб переклад був адаптованим для носіїв мови перекладу і, як наслідок, еквівалентним. Перспективу подаль-

ших студій вбачаємо в докладному вивченні труднощів, які виникають під час перекладу стверджувальних іменникових одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бронте Ш. Джейн Ейр / пер. з англ. П. Соколовський. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=255834>
2. Гурко О. В. Перекладацька еквівалентність та її роль у контексті перекладу на заняттях з англійської мови (для здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового, PhD) рівнів вищої освіти денної та заочної форм навчання). *Закарпатські філологічні студії*. №18. С. 196–200.
3. Гурко О. В. Основні способи перекладу англійських антонімічних одиниць українською мовою (на матеріалі засобів масової інформації). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 6. С. 35–39.
4. Жулавська О.О., Назаренко О.В. Переклад: теоретичні та практичні аспекти : навч. посібник. Суми : Сумський державний університет, 2017. 133 с.
5. Козаченко І. В. Типологія діалогічного дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 25. С. 152–158.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця. «Нова книга», 2003. 448 с.
7. Остен Дж. Гордість та упередженість. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1025979/Ostin_-_Gordist_i_uperedzhenist.html
8. Роулінг Дж. К. Гарі Поттер та філософський камінь. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1000021/Roling_Dzhoan_-_Garri_Potter_i_filosofskiy_kamin.html
9. Фітцджеральд Ф. Скотт. Великий Гетсбі. URL: https://drive.google.com/file/d/0Bz0m-_9v4f8zZ-3IOLXJZTIJoRjA/view
10. Шкворченко Н. М. Художній діалог у парадигмі досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 11 (2). С. 96–98.
11. Austen J. *Pride and Prejudice*. URL: <http://www.gutenberg.org/files/1342/1342-h/1342-h.htm>
12. Bronte Ch. *Jane Eyre*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1260/1260-h/1260-h.htm>
13. Fitzgerald F. Scott. *The Great Gatsby*. URL: <https://www.planetebook.com/free-ebooks/the-great-gatsby.pdf>
14. Galbraith R. *Lethal White*. URL: <https://nemaloknig.com/read-385257/>
15. Galbraith R. *The Cuckoo's Calling*. URL: https://worldfabibooks.files.wordpress.com/2013/10/the-cuckoo_s-calling-rob-ert-galbraith-j-k-rowling.pdf
16. Rowling J. K. *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*. URL: <http://www2.sdfi.edu.cn/netclass/jiaoan/englit/download/Harry%20Potter%20and%20the%20Sorcerer's%20Stone.pdf>
17. Rowling J. K. *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*. URL: <http://www2.sdfi.edu.cn/netclass/jiaoan/englit/download/Harry%20Potter%20and%20the%20Sorcerer's%20Stone.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ ФІЛЬМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

TRANSLATION PECULARITIES OF THE ENGLISH FILM TITLES INTO UKRAINIAN

Гушул Р.В.,

orcid.org/0000-0003-1347-0194

викладач

Івано-Франківського фахового коледжу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Федик В.В.,

orcid.org/0000-0001-9800-754X

асистентка кафедри перекладу та філології

Університету Короля Данила

Стаття присвячена сучасним тенденціям перекладу назв англомовних фільмів українською мовою на прикладі художніх стрічок. Сьогодні кінематограф досяг великого розвитку та популярності. Кількість фільмів кожного року збільшується, з'являються нові жанри, технології, які манять аудиторію. Виникає потреба адекватного перекладу, який відповідає вимогам і не несе втрат змісту. Назва кінострічки відіграє одну із найважливіших ролей при виборі фільму для перегляду та розумінні всього фільму в цілому. Тому проблема перекладу є актуальною на сьогодні. Перекладач повинен знайти правильний, індивідуальний підхід, щоб виконати адекватний переклад. В статті розглянуто специфіку перекладу назв і визначено необхідність їх адекватного перекладу, що сприятиме розумінню глядача. Перекладачеві нерідко доводиться шукати особливі засоби для передачі смислових і стилістичних складових оригіналу. Перекладач повинен бути правильно та обґрунтовано використовувати стратегії і тактики перекладу, враховувати особливості перекладу фільму, бути ознайомленим з сюжетом фільму та мовленнєвою культурою. В роботі простежено прагнення розвитку стратегій форенізації та доместикації, визначено та проаналізовано селекцію стратегій перекладу назви кінострічки. Послідовники стратегії доместикації наголошують на складнощях в пошуку релевантних відповідників, через різницю у мовній структурі, та намагаються подолати відмінності, звертаючись до національних реалій мови реципієнта. Послідовники стратегії форенізації тяжіють до збереження вхідного колориту, знайомлячи глядача з іншою культурою.

Переклад назви є важкою та відповідальною роботою, адже на цьому етапі вирішується якою тактикою перекладу буде здійснюватися переклад всього фільму. Визначено, що в процесі перекладу було застосовано тактики прямого перекладу, трансформації та непрямого перекладу. Перекладознавчий аналіз виявив, що при перекладі фільмонімів перекладачі вдавалися частіше до тактики прямого перекладу, та трансформації назви зберігаючи автентичність вхідного елемента. Від правильного обрання стратегії і тактики перекладу залежить сприйняття кінострічки і її успіх.

Ключові слова: фільмонім, стратегії перекладу, тактика перекладу, прямий переклад, трансформація, непрямий переклад.

The article is devoted to modern tendencies of the translations of the names of English films into the Ukrainian language. Today, cinematography has achieved a great development and popularity. The number of films is growing every year, new genres and technologies are appearing and attract the audience. There is a need for adequate translation that meets the requirements and does not cause loss of content. The name of the film plays one of the most important roles in choosing a film to watch and understanding the film as a whole. Therefore, a problem of translation is so relevant today. The translator must find the right, individual approach to perform an adequate translation. The article considers the specifics of the translation of names and identifies the need for adequate translation, which will contribute to the viewer perceiving. The translator often has to look for special means to convey the semantic and stylistic components of the original. The translator must correctly and reasonably use translation strategies and solutions, take into account the peculiarities of film translation, be familiar with the film's plot and speech culture. The paper traces the desire to develop strategies of forenization and domestication, identifies and analyzes the selection of translation strategies for the name of the film. Followers of the domestication strategy emphasize the difficulties in finding relevant equivalents, due to differences in language structure, and try to overcome differences by addressing the national realities of the recipient's language. Followers of the forenization strategy tend to preserve the input color, introducing the viewer to another culture.

The translation of the title is a difficult and responsible job, because at this stage it is decided which translation solution will be used to translate the entire film. The translation solutions of direct translation, transformation and indirect translation were used in the translation process. Translation analysis found that translating film names, translators more often resorted to the solutions of direct translation, and the transformation of the name, maintaining the authenticity of the input element. The perception of the film and its success depend on the correct choice of translation strategy and solutions.

Key words: filmonym, translation strategy, translation solutions, direct translation, transformation, indirect translation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день кінематограф є одним із основних компонентів масової культури. Кінофільми створюють унікальну модель життя і саме тому є таким популярним об'єктом дослідження. Вони розважають та навчають глядача, дають можливість дізнатися щось нове про людей, традиції та культуру країн, які беруть участь в їх розробці. Популярність фільму часто визначається його назвою і передає його сюжет. Більшість фільмів в українському прокаті становлять Американські кіностудії, тому переклад фільмів здійснюється з англійської мови. Переклад кіноназви є складним та відповідальним завданням. При перекладі, перекладач повинен вміти трансформувати їх, брати до уваги жанр фільму та орієнтуватися на цільову аудиторію аби забезпечити адекватне сприйняття. У пропонованій статті ми розглянемо стратегії і тактики перекладу англомовних фільмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад назв фільмів становить особливі труднощі, тому їх переклад є актуальним і досліджується багатьма вченими. На сьогодні є багато науковців, які вивчають та досліджують дану проблематику, серед яких, Г. Слишкін, М. Єфремова, Г. Денисова, К. Панова, М. М. Берді, Л. Горшкова, З. Громова, П. Ланга та інші.

Постановка завдання. *Мета* дослідження – виявити та встановити основні стратегії і тактики перекладу англійських кінофільмів українською мовою, а також способи їх подолання. *Мета* визначає наступні *завдання*: 1) розглянути особливості перекладу фільмонімів, 2) розглянути ефективність застосування певних перекладацьких тактик, 3) визначити найпоширеніші тактики перекладу, які застосовуються для вдалого передачі змісту.

Об'єктом нашого дослідження є назви англомовних кінофільмів, *предметом* дослідження – стратегії і тактики перекладу.

Матеріалом дослідження стали назви англомовних фільмів, що вийшли в прокат протягом останніх років (2017-2021р.р.) та їх переклад на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Назва – це спосіб спрямування глядацького сприйняття фільму в певне русло. В назву фільму вносять певні думки та головний задум. Назви кінофільмів відносяться до власних назв чи онімів, їх ще називають «фільмонім». Найважливіша функція фільмонімів – це інформативна функція, яка включає в себе рекламну функцію і функцію впливу на глядача. Вони розрізняються максимально лаконічною структурою і виявляють риси, які прита-

манні назвам як самостійним одиницям мови [3]. Величезна кількість використання фільмонімів в засобах масової інформації підкреслює не тільки популярність назв кінострічок, а й що дані мовні одиниці увійшли в клас крилатих виразів [6].

Популярність фільму часто визначає назва, яка допомагає шукачу під час вибору. Найголовніше завдання перед перекладачем постає у правильному, адекватному та якісному перекладі еквівалента назви. Він повинен мати чудове володіння мовою, фонові знання та творчі здібності. Юджин Найда в книзі «Роль контексту при перекладі» також указує, що «мова завжди є частиною культури, а сенс будь-якого тексту безпосередньо або опосередковано стосується тієї чи іншої культури» [10, с.11]. Отже, перекладач повинен домогтися того ефекту на реципієнта перекладом, що і оригінал.

Одна із проблем, з якою стикається перекладач є той факт, що деякі слова або фрази, які позначають об'єкт, феномен, явище чи факти настільки вкорінені в мові оригіналу, що неможливо підібрати аналоги при перекладі. Таким чином, відмінності між культурами можуть призвести до більш серйозних складнощів для перекладача, ніж, наприклад, відмінності у структурі мови. Усе це відбулося на лінгвістичних дослідженнях проблемою вибору стратегії та тактики перекладу, пошуком нових форм відображення дійсності.

Нового значення набули дві функціонально протилежні стратегії в теорії перекладу – доместикації та форенізації. Доместикація (від англ. *domestication*) передбачає надання першотвору національного мовно-культурного забарвлення в перекладі, заміну елементів першотвору культурними цінностями, маркерами мови перекладу, що сприяє наближенню твору до потреб національного читача. «Форенізація (від англ. *foreignisation*) передбачає збереження автентичності першотвору, орієнтує перекладача на достеменність відтворення в перекладі культурних елементів, мовних особливостей першотвору» [9, с.185].

Серед існуючих тактик перекладу слід використовувати тільки ту, яка необхідна для найточнішого наближення до оригіналу стосовно таких критеріїв, як структура, виразність та інформативність. Виходячи з цього, вчені досліджували переклад фільмонімів, вдаючись до наступних тактик перекладу: 1) прямиї переклад; 2) трансформація; 3) непрямий переклад [2]. В нашому дослідженні ми будемо послуговуватися ними.

1. Прямий переклад англомовних назв кінофільмів.

Дана тактика застосовується до тих назв, які не мають в собі неперекладені елементи. Прямий переклад вважається найбільш точним, наближеним до оригіналу лексично та семантично, проте прослідковуються відмінності у синтаксичній та граматичній будові перекладу. Ця тактика перекладу завжди використовується якщо у назві є власна назва, прості словосполучення чи слова з прямим значенням. До даної стратегії також відносяться такі прийоми перекладу, як транслітерація і транскрипція, що не мають внутрішньої форми [1]. При проведенні аналізу було з'ясовано, що тактика прямого перекладу є найбільш застосованою: «*The Hunt*» – «Полювання», «*Crazy Bus*» – «Скажений автобус», «*Life of Pi*» – «Життя Пі», «*Fantasy Island*» – «Острів фантазій», «*You Should Have Left*» – «Ти повинен був піти», «*Dangerous Lies*» – «Небезпечна брехня», «*Superintelligence*» – «Супер інтелект», «*The Dark Tower*» – «Темна вежа», «*Red sparrow*» – «Червоний горобець», «*A quiet place*» – «Тихе місце», «*Kingsman: The Golden Circle*» – «Кінгсман: золоте кільце», «*Escape from Pretoria*» – «Втеча з Преторії», «*Death on the Nile*» – «Смерть на Нілі», «*Isn't it romantic?*» – «Хіба це не романтично?», «*The Woman in the House Across the Street from the Girl in the Window*» – «Жінка в домі навпроти дівчини у вікні», «*The Tinder Swindler*» – «Аферист із Тіндер».

Детально розглянемо переклад міні-серіалу від НВО «*Chernobyl*» – «Чорнобиль». Потрібно зазначити, що дослівний переклад цілком передає зміст та сенс серіалу, і тільки глянувши на назву глядач одразу зрозуміє про що він, адже катастрофа на ЧАЕС в 1986 році поблизу Чорнобиля відома цілому світу.

Отож, з зазначених вище прикладів можна зрозуміти, що прямий переклад використовується чи не найчастіше і зовсім не порушує оригінал назви та сенс самого фільму [8] Бальжнімаєва також відзначає, що прямий переклад застосовується коли «правила перекладу культурно специфічних компонентів не порушуються, а також відсутній конфлікт між формою і змістом» [2, с. 5].

2. Трансформація назви.

Трансформація, як тактика перекладу забезпечує семантичне та функціональне співвідношення назви у мові перекладу. При перекладі назв багатьох фільмів використовують заміну або додавання лексичних елементів зі збереженням головних слів у фільмі, а також смислової або жанрової нестачі дослівного перекладу [5].

Зазначимо, що для додавання характерною рисою є збільшення кількості слів у мові пере-

кладу, тобто перекладач повинен додавати слова, для роз'яснення назви фільму та щоб не втрутитись в норми української мови: «*A Dog's Purpose*» – «Життя і мета собаки», «*Scary movie*» – «Дуже страшне кіно», «*How I Became a Gangster*» – «Як стати гангстером. Справжня історія», «*A Dog's Journey*» – «Подорож хорошого пса», «*The Hangover*» – «Похмілля у Vegasі», «*The Lost Daughter*» – «Незнайома дочка», «*Identity thief*» – «Піймай шахрайку якщо зможеш». Щодо назви фільму «*Keeping Up with the Joneses*» – «Встигнути за Джонсами / Штигуни по сусідству», то такий переклад дає нам зрозуміти суть фільму: головні герої якого – сім'я секретних агентів з прізвищем Джонс.

Окрім додавання, перекладач може влучно використовувати опущення певних лексичних елементів, що є протилежним прийомом до додавання. Прикладом слугують назви фільмів: «*The Personal History of David Copperfield*» – «Історія Девіда Коннерфілда», «*Beyond Skyline*» – «Скайлайн», «*Knocked-up*» – «Тришки вагітна», «*Home Team*» – «Головна команда».

3. Непрямий переклад.

При перекладі перед перекладачем стоять основні вимоги для збереження семантико-структурної рівності і рівних комунікативно-функціональних особливостей, проте існує достатньо випадків зміни назв фільмів [5, с. 145]. Дана тактика перекладу вважається чи не найпопулярнішою і вимагає багато зусиль і творчих здібностей перекладачів, в поєднанні зі знаннями культури та традицій обох країн. «Найбільшу складність при перекладі викликають фразеологізми, гра слів й навмисно змінених стійких виразів, зміст яких є прозорим лише для тих, хто добре знає культуру англійських країн» [7, с. 89].

Слід зауважити, що використовуючи непрямий переклад, трансформація відбувається вже цілісно, а не за елементами і використовується тоді, коли неможливо передати прагматичний сенс вихідного тексту і тому використовують повну заміну назви фільму. Візьмемо до уваги назву фільму «*Escape Room*», український відповідник – «Смертельний лабіринт». На нашу думку перекладач влучно передав сенс, оскільки у фільмі шість незнайомих людей потрапили в квест-кімнату з якої потрібно вибратись живими, а зробити це важко, тому її цілком можна назвати лабіринтом, а перешкоди з якими вони стикатимуться – смертельними. Ще один яскравий приклад застосування тактики непрямой заміни кінострічка «*The Holiday*» – «Відпочинок за обміном», де у центрі сюжету дві молоді жінки,

які живуть в різних країнах по дві сторони океану. В один момент життя кожної починає рушитися і доля зводить двох героїнь разом, і це назавжди змінює їхнє життя. До цього списку можна додати наступні кінострічки: «*Like a boss*» – «Гламурний бізнес», «*Aftermath*» – «Відгуки минулого», «*Deep impact*» – «Зіткнення з безоднею», «*The Change-up*» – «Хочу як ти».

Доволі часто заміни відбуваються з причини смислової неясності, причиною може слугувати відмінність традицій та культури тієї чи іншої країни. Наприклад, «*Now you see me*» – «Люзія обману», «*Fast and furious*» – «Форсаж», «*Ted*» – «Третій зайвий». В даних прикладах можна помітити, як влучно перекладач змінив назву, для точної передачі подій та сцен, що відбуваються в фільмах та для привернення уваги глядача на кінострічку.

Висновки.

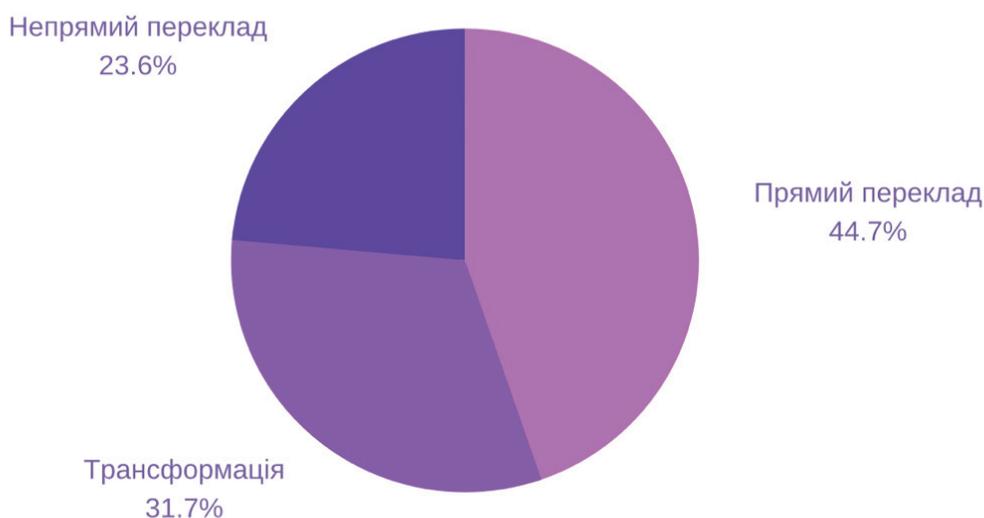
Назва фільму є важливою складовою при його перекладі, оскільки виносячи в назву певні думки, автори фільму доносять до глядача головну думку картини, її задум [4]. Переклад назви з однієї мови на іншу повинен бути зрозумілим, щоб передати сенс, який був закладений в оригінальній назві. Назва фільму повинна відповідати сюжету, ідейному змісту та жанровій приналежності. Ми визначили основні фактори, які впливають на вибір стратегії перекладу назви кінофільму, розглянули ключові тактики перекладу та навели їх приклади.

Основним викликом з яким стикається перекладач – це вибір стратегії перекладу форенізації чи доместикації. Переклад може бути прямим, трансформованим чи непрямим. Через вибір перекладача залежно від того, чи він хоче наблизити переклад до оригіналу, використовуючи тактику прямого перекладу, зануривши глядача в іноземну культуру чи наблизити до своєї культури використовуючи тактику трансформації чи заміни, щоб більш точно відобразити сюжет, суть фільму та привернути увагу викладачів. Розглянемо детальніше у відсотках, які тактики перекладу частіше прослідковуються у фільмах, які були обрані нами для аналізу:

Аналіз показав, щоб зберегти інтенції автора англomовних фільмів, прослідковуємо більш часте використання прямого чи трансформаційного перекладу. Звідси впливає те, що перекладач має бути уважним, перекладаючи назву фільму, щоб зробити її такою ж звучною та привабливою, як і в оригіналі. Інколи для точної передачі перекладач використовує повну заміну назви, щоб більш точно відобразити сюжет та головну ідею фільму та привернути увагу глядачів.

Перспективу дослідження відзначаємо у подальшому вивченні цієї теми, особливо звернемо свою увагу на переклад назв кінофільмів, що відносяться до певної жанрової категорії, адже український кінопереклад має великі перспективи розвитку. Отримані дослідження можуть бути використані для під час викладання курсу з перекладу а також для журналістської діяльності.

Відсоткове співвідношення тактик перекладу фільмонімів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова О. И. Стратегии перевода современных англоязычных фильмонимов на русский и испанский языки. Вестник Российского университета дружбы народов. 2016. № 2. С. 113-122. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategii-perevoda-sovremennyh-angloyazychnyh-filmonimov-na-russkiy-i-ispanskiy-yazyki>.
2. Бальжинимаева Е. Ж. Стратегии перевода названий фильмов. Сравнительное правоведение в странах России, Монголии, Японии и КНР: материалы междунар. студенч. науч.-практ. конф. Улан-Удэ: Бурятский университет, 2009. С. 32-45.
3. Воронцова И. И. Тенденции перевода фильмонимов в контексте современного российского кинематографического рынка. Новый филологический вестник. 2015. № 3(34). С. 139-150. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-perevoda-filmonimov-v-kontekste-sovremennogo-rossiyskogo-kinematograficheskogo-rynka>
4. Громова З. В. Основні помилки при перекладі назв кінофільмів. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 9(1). С. 28-33. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9\(1\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9(1)_7.pdf)
5. Латышев Л. К. Технология перевода: Уч. пособие по подготовке переводчиков. Москва. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. 280 с.
6. Леушина А. Ю. Особенности передачи названий фильмов, содержащих реалии: выпускная квалификационная работа: 45.03.02. Пермь, 2016. 47 с.
7. Слепович В. С. Курс перевода (английский – русский язык): учеб. пособие для студентов учреждений, обеспечивающих получение высшего образования по специальности «Мировая экономика и международные экономические отношения» 7-е изд. Минск, ТетраСистемс, 2008. 320 с.
8. Тихонова А. В. Проблемы перевода названий зарубежных фильмов на русский язык на примере англоязычных и италияязычных фильмов. Идеи. Поиски. Решения: сборник статей VII Междунар. науч.-практ. конф. Минск, 2015. С.136-142
9. Тьопенко Ю. А. Перекладацька стратегія доместикації як чинник національної ідентифікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*. 2015. Вип.18, № 2. С. 184-189
10. Nida E. A. Contexts in translating. John Benjamins Publishing Company, Appleton, 2001. 125 p.

УДК 378.147: 81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.33>

SOCIO-CULTURAL APPROACH TO FUTURE TRANSLATORS' TRAINING

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД
ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ**Duda O.I.,***orcid.org/0000-0003-1586-8884**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Information and Communication Technologies**West Ukrainian National University***Rybachok S.M.,***orcid.org/0000-0002-3208-1947**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Information and Communication Technologies**West Ukrainian National University***Humovska I.M.,***orcid.org/0000-0003-4684-6792**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Information and Communication Technologies**West Ukrainian National University*

The article is devoted to bridging the gap between academic training of future translators and interpreters and the requirements to professional translation activity in Ukraine. The article provides theoretical and methodological conceptions based on the socio-cultural approach to the system of future translators' training. The findings of the research allowed the authors to outline a set of important pedagogical conditions for training the students' professional skills of sociol-cultural significance to meet the demands of modern translation profession.

Modern professional training of translators should be based on a socio-cultural approach that allows considering the translators' training system as an aggregate of pedagogical conditions that ensure the development of its components. The combination of pedagogical conditions that form students' readiness for professional activity on the basis of socio-cultural approach provides for interdisciplinary integration in the process of foreign language training (interconnection and interplay of foreign language, cultural and humanistic disciplines); application of individualized learning technologies; cooperation among participants of the educational process (subject-subjective type of relations, training in small groups); subject-matter intensity of the educational environment (authentic literature, audio- and video-authentic courses with the tasks that reflect the peculiarities of the language, lifestyle, life, history, culture of the country of the language being studied).

To solve the gap between the educational process at a higher education institution and the professional activity of its graduates the modernization of methodological conditions, which contribute to the formation of students' readiness for the future profession is necessary. The paper contributes to the current understanding of translation education, especially in the context of Ukraine, by investigating factors influencing the professional training of future translators, who are able to match their behavior with the rules of behavior in foreign cultures, taking into account the cultural and social experience of the country, whose language is being studied.

Key words: socio-cultural approach, future translators, foreign language communication, set of pedagogical conditions, translators' training.

Статтю присвячено одній з важливих проблем удосконалення якості вітчизняної вищої освіти – питанню подолання розриву між освітнім процесом підготовки студентів-перекладачів і їхньою майбутньою професійною діяльністю. Мета статті полягає в розробці та теоретико-методологічному обґрунтуванні системи професійної підготовки студентів – майбутніх перекладачів на основі соціокультурного підходу. Аналіз результатів дослідження дав змогу авторам виокремити комплекс педагогічних умов, які формують готовність студентів до майбутньої перекладацької діяльності на основі соціокультурного підходу. Сучасна професійна підготовка перекладачів повинна базуватися на соціокультурному підході, що дозволяє розглядати систему формування фахівців з перекладу у вигляді сукупності педагогічних умов, що забезпечують розвиток її компонентів. Комплекс педагогічних умов, які формують готовність студентів до професійної діяльності на основі соціокультурного підходу, передбачає міжпредметну інтеграцію в процесі навчання іноземної мови (взаємозв'язок і взаємовплив іноземної мови і блоку культурологічних і гуманітарних дисциплін); застосування технологій індивідуального навчання; співробітництво учасників навчального процесу (суб'єктно-суб'єктний тип відносин, навчання в малочисельних групах); предметну насиченість навчального середовища (автентична література, аудіо- і відео аутентичні курси із завданнями, які відображають особливості мови, побуту, життя, історії, культури країни, мова якої вивчається).

Для подолання розриву між навчальним процесом у вищому навчальному закладі та професійною діяльністю його випускників необхідна модернізація методичних умов, які сприяють формуванню готовності студентів до майбутньої професії. Стаття поглиблює сучасне розуміння перекладацької освіти, особливо в контексті України, шляхом дослідження факторів, що впливають на професійну підготовку майбутніх перекладачів, які здатні узгодити свою поведінку з правилами поведінки в іноземних культурах, враховуючи культурні особливості та соціальний досвід країни, мова якої вивчається.

Ключові слова: соціокультурний підхід, майбутні перекладачі, іншомовна комунікація, комплекс педагогічних умов, навчальний процес підготовки перекладачів.

Introduction. Modern Ukrainian society is going through a series of complex socio-cultural transformations affecting all aspects of its life, and profound changes in the social, political, economic life of the country have a significant impact on the development of the educational system. New social needs have led to a change in the educational paradigm due to the trend of its humanization, which requires the development of the creative potential of the individual, active implementation of modern innovative technologies in high school, which would ensure the training of specialists for professional activity in a world without borders. This globalized world dictates its own requirements for the quality of training of future translators, which requires the selection and acquisition of a professional context, the content of which integrates the terminology and information about the socio-cultural specificities of foreign language communication. This necessitates language training of students – future translators on the material of authentic texts, which cover a wide range of written and oral messages, reproduced by native speak-

ers and borrowed from their communicative practice. Knowing and understanding of the behavior meaning of a particular culture representatives contribute to understanding the mission of the translator – communicating with a sense of responsibility and peace-keeping duties to achieve intercultural understanding.

Analysis of the research and publications on the issue under consideration. In this context, the analysis of psychological, pedagogical, and linguistic literature indicates that the training of translators requires additional study, since the translator's activity requires mastering foreign language as a communication tool and as a tool for achieving intercultural understanding, which reinforces the importance of the socio-cultural approach to the students' professional competence. In determining the content of training for translators at institutions of higher education, researchers address various aspects: formation of readiness of foreign language students for translation activities [1; 2]; socio-cultural training of future translators by means of folk pedagogy [4]; formation of pro-

fessional and communicative competence of future translators [3-6]; interdisciplinary basics of fundamental linguistic training of translator [6-7]; shaping of professionally important translator skills of students in the process of training at the institutions of higher education, [8-10]; formation of professional orientation of future translators in the system of higher education [11]; professional formation of future translators in the process of higher education [3]; contextual approach in the process of forming professional competence of future translators [4]; pedagogical conditions for forming the basis of professional competence of future translators [7].

The formation of the socio-cultural component of translation competence is considered as one of the main goals of translation training. Modern concepts of teaching translation in a language higher education institution consider the socio-cultural component of translation competence, on the one hand, as an integral component of professional training of translators, and on the other hand, as a basis for effective development of such competence. In the general theory of teaching foreign languages, the problem of forming a socio-cultural component is not new. It was considered in the works of many scientists [1; 5; 6; ; 8; 11]. However, the same cannot be said of the methodology of teaching translation, in which this issue has not received due attention, given the practical lack of in-depth research in this area. This situation significantly hinders the development of theory and practice of translation training.

So the role and significance of socio-cultural approach in the system of professional training of translators has not yet been the subject of a separate study.

Stating the task. Thus, the **aim** of our research is the development and methodological substantiation of the professional training system of students – prospective translators on the basis of socio-cultural approach.

Results and discussion. The conditions of the constant expansion and deepening of intercultural communication in the modern world in general and in Ukraine in particular, have led to the reform of foreign language education, its content based on UNESCO recommendations on education for peace, respect for human rights, orientation on the dialogue of cultures. The humanization ideas of education necessitate the solution of the main tasks: the development of students' conscious attitude to themselves as a cultural and historical subject; enriching their worldview; formation of social responsibility; training in self-analysis of their own actions. Successful implementation of these tasks is possible

in the process of professional education, which is based on a socio-cultural approach.

Culture is studied by practically all social sciences, but the "mediator" and "consumer" of culture is, first of all, the sphere of education, the purpose of which is to provide individuals with cultural values, which contribute to the development of their skills. Thus, the role of culture in the educational paradigm, including in the linguistic sphere, is strengthened. Communication in a foreign language involves an understanding of cultural peculiarities and specifics of the country being studied in common with the culture of the native country. The concept of modernization of domestic higher education requires that the necessary conditions for achieving a new quality of professional education are intercultural communication and, as a result, the formation of socio-cultural competence. The expansion of our country's presence in international organizations has led to a demand for professionals with with excellent command of foreign languages to carry out translation activities.

However, the paradigm of current professional education in the sphere of foreign language communication, deserving significant changes, requires the resolution of the low tension between:

- the need for translators, which meets the social demand, and the existing traditional language training of students;

- the current demands placed on the translator's personality, on the level of his or her general linguistic culture, and the lack of readiness for the translator's activity, which must take place in the context of intercultural dialogue;

- the current practice of forming students' readiness for translating activities and the need to identify tools that ensure the formation of abilities to solve specific professional tasks. The main contradiction between the current system of training translators in higher education institutions and the insufficient level of applied pedagogical tools used to form social and cultural competence of students – prospective translators – especially needs to be solved.

The profession of translator requires a high level of social and cultural competence, which is conditioned by the normative behavior in difficult professional situations that require translating in the context of the intercultural dialogue. Socio-cultural competence, as an indicator of readiness to perform professional functions, sets a personal sense of activity, as there is a belief in the feasibility of choosing the means of its implementation. The professional training of future translators, who are able to match their behavior with the rules of behavior in foreign cultures, taking

into account the cultural and social experience of the country being studied, must be based on a socio-cultural approach.

And it is possible if:

- the scientific concept of the students' professional training has been specified;
- the specificity and peculiarity of the translator's activity has been determined;
- the possibility of applying the socio-cultural approach to the professional training of students – future translators has been substantiated;
- pedagogical conditions that contribute to the formation of students' readiness for the translation activity has been revealed;
- the system of the practical training of the young professionals in translation on the basis of socio-cultural approach has been developed.

The modern translator has to deal with manifestations of various themes and styles. On the one hand, translators work with texts authored by outstanding masters of the word, who use rich language resources, make extensive use of catchphrases and quotations, allusions to popular anecdotes and mythological stories, children's poems, and Bible sayings. On the other hand, sometimes translators have to work with careless texts, the authors of which do not logically and clearly present their own opinions, including instructions for use of devices, technical documentation, etc. [5; 6]. Only knowledge of the topic and context and the availability of relevant knowledge can help the translator in such cases.

The correlation of different types of knowledge determines the individual picture of the translator's world, which is a condition for the successful implementation of interlingual and intercultural communication. Accordingly, the completeness degree of the knowledge system (background, thematic, contextual, terminological one) determines the degree of development of the translation competence socio-cultural component.

An important prerequisite for learning translation is the awareness of the need for future translators to be in two different socio-cultural areas at the same time. In order to realize the mediating function of translation and preserve the influence of the original, the translator must recognize socio-cultural information in the original, and then find ways to implement it in translation. The translator will cope with this task only if he is able to quickly coordinate the information and social components of the planes of the two cultures. It is equally important to understand the in-depth content of the original text, which is possible only if there is a sufficient amount of knowledge of contact cultures, as well as appropriate adaptation

of the original text, depending on the recipient [28]. These factors are important components of the socio-cultural component of translation competence [1; 2].

An important prerequisite for learning translation is the awareness of the need for future translators to be in two different socio-cultural areas at the same time. In order to realize the mediating function of translation and preserve the influence of the original, the translator must recognize socio-cultural information in the original, and then find ways to implement it in translation. The translator will cope with this task only if he is able to coordinate quickly the information and social components of the planes of the two cultures. It is equally important to understand the in-depth content of the original text, which is possible only if there is a sufficient amount of knowledge of contact cultures, as well as appropriate adaptation of the original text, depending on the recipient [8]. These factors are important constituents of the translation competence socio-cultural component [1; 2].

Based on the above, we can conclude that the process of teaching translation must take place in the context of "dialogue of cultures", i.e. adaptation of future translators to another kind of culture. Thus, the socio-cultural component of the translator's competence includes a system of culture-specific knowledge (background, topics, etc.) and the appropriate terminological units, which denote the concepts that belong to the mentioned system. Therefore, the importance of determining the list of fields and the selection of authentic representative texts, which would satisfy the need of mastering the maximum possible amount of background knowledge and terminology contributing to the socio-cultural component of the literary competence of the future translators, is evident.

The socio-cultural aspect of translation teaching requires the development of a new model in the learning process, taking into account the importance of a socio-cultural component. The sociocultural component acts not only as a means of professional development of the future translator for intercultural communication – the ultimate goal of language training and applying. It effectively acquires knowledge and skills in his future translation activity, determines the education of his personality. Didactics of translation will integrate different approaches of goals, content, principles and learning technology. The domestic linguistics achievements can be successfully used in translators training. The proposed model of students' preparation for translator activity allows to integrate modern didactic approaches such as personal activity and socio-cultural ones into the process of teaching.

Socio-cultural approach is a concept that fixes the understanding of culture as a wide range of social phenomena, which are the results and means of social functioning and development. Because in the modern period it is cultural factors that determine both the economic potential of society and the stability of the political system, as well as the ecological and demographic systems. The socio-cultural approach demonstrates the process of intercultural interaction because of connection not only with the concepts of general or national culture but also with the customs of the social sphere, with the stereotypes of everyday life. A similar approach is implemented in the educational process as the communicative methods that provide consideration of linguistic activity within social and cultural contexts. The approach is realized in consideration of extra-linguistic factors of the communicative act and the use of native speakers' authentic samples of the language.

Conclusions. To solve the gap between the educational process at a higher education institution and the professional activity of its graduates the modernization of methodological conditions, which con-

tribute to the formation of students' readiness for the future profession is necessary. Modern professional training of translators should be based on a socio-cultural approach that allows to consider the translators' training system as an aggregate of pedagogical conditions that ensure the development of its components. The combination of pedagogical conditions that form students' readiness for professional activity on the basis of socio-cultural approach provides for

- interdisciplinary integration in the process of foreign language teaching (interconnection and interplay of foreign language and cultural and humanistic disciplines);
- application of individualized learning technologies;
- cooperation among participants of the educational process (subject-subjective type of relations, training in small groups);
- subject-matter intensity of the educational environment (authentic literature, audio- and video-authentic courses with the tasks that reflect the peculiarities of the language, lifestyle, life, history, culture of the country of the language being studied).

REFERENCES:

1. Беседіна Є. В. Концептуальна модель професійної підготовки конкурентоспроможних перекладачів в умовах диверсифікації вищої освіти URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_3/files/ped_2009_03_07_Besedina.pdf (дата звернення: 10.12. 2021).
2. Іваницька Н.Б. Формування перекладацької компетенції в аспекті використання новітніх інформаційних технологій. *Електронне наукове видання матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманізм та освіта"*. Вінниця, 2006. № 10. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06inbnit.php>. (дата звернення: 12.09.2021)
3. Мирам Г.Э. Профессия : переводчик. К. : Ника-Центр, 1999. 144с. 4.Нелюбин Л.Л., Г.Т. Хухуни. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учеб. пособие. М. : Флинта : МПСИ, 2006. 416 с.
4. Чередниченко О. І. Про мову і переклад : мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. К.: Либідь, 2007. 247 с.
5. Ceave H. Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. *EMT expert group*. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL:http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf. (Last accessed: 02.02.2022).
6. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training . London: John Benjamins Publishing Company, 2009. 283 p.
7. Klaudy K. The role of translation theory in translator training. *European Masters in Translation: website*. URL:http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/conferences/2006_2008/emt2006_handout_klaudy_en.pdf. (Last accessed: 02. 02.2022).
8. Newmark P. Non-literary in the light of literary translation. *The Journal of Specialized Translation*. 2014. Issue 01. pp. 8-13. URL: http://www.jostrans.org/issue01/art_newmark.php. (Last accessed: 19.01.2022).
9. Rubrecht Brian G. Knowing Before Learning: Ten concepts students should understand prior to enrolling in a university translation or interpretation class. *Translation Journal*. 2015. Vol. 9, No.2.P. 561–570. URL: <http://translationjournal.net/journal/32edu.htm>. (Last accessed: 19.01.2022).
10. Tinsley Royal L. Guidelines for college and University programs in translator training. *ADFL Bulletin*. 2013. Vol. 4, No.4. pp. 15-21. URL: http://www.adfl.org/cgi-shl/docstudio/docs.pl?adfl_login&xurl=adefl_bulletin_d_adfl_4_4_15. (Last accessed: 19.01.2022).

**THE WAYS OF TRANSLATION OF UKRAINIAN REALIAS
IN I. FRANKO'S FAIRYTALE POEM «FOX MYKYTA»**

**СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ
У ПОЕМІ-КАЗЦІ І. ФРАНКА «ЛИС МИКИТА»**

Zymomrya I.M.,

orcid.org/0000-0003-3211-8268

Doctor of Philological Sciences,

Head of Department of the Theory and Practice of Translation

Uzhhorod National University

Yaskevych O.K.,

orcid.org/0000-0002-3874-836X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Germanic languages and Translation Studies

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Zymomrya M.M.,

orcid.org/0000-0003-3564-6103

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Practical English

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of Ukrainian realias into English and the means of their transmission in poetic works, namely in the Ivan Franko's poem-tale «Fox Mykyta», translated into English by Bohdan Melnyk. The article deals with such phenomenon as realia and elaborates methods of its translation, describes the main opinions of scientists on this type of words. Particular attention is paid to the reproduction of Ukrainian names, folk vocabulary in the English version of the poem-tale «Fox Mykyta». The translation of realias is part of the problem of reproducing the national and historical color of a country. Realias are objects of material culture that are characteristic of a particular people, nationality or community, conveying national identity, self-awareness and color. Translating realias has been, is and will be a difficult task for a translator. Because realias denote concepts that do not exist in other languages and cultures, they often complicate the translation process. Nevertheless, such a phenomenon as realia because of its complexity is of interest to scholars and translators. The urgency of the topic is due to the fact that the question of the nature of cultural and everyday realias in literary texts and the means used to convey them is insufficiently studied. At the same time, the translation of fiction is one of the ways of communication between representatives of different cultures and the enrichment of these cultures, and realias, as carriers of national color, in turn play an important role in intercultural communication. The purpose of the article is to study the peculiarities of the translation of national realias into English and the means of its transmission in poetic works, namely the poem-tale «Fox Mykyta», the purpose is in the analysis of translation techniques used by translator B. Melnyk in translating lexical items to denote the nicknames of characters and national realias in Ivan Franko's poem «Fox Mykyta». The object of our research is the Ukrainian realias, which cause difficulties in reproducing them in English. The subject is the specifics and main ways of reproducing Ukrainian realias by means of the language of translation.

Key words: expressive means, emotional-evaluative vocabulary, emotions, reality, diminutive suffixes.

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу українських реалій англійською мовою та засобів їхньої передачі в англійському перекладі Б. Мельника поеми-казки «Лис Микита» І. Франка. В роботі осмислено методи перекладу реалій, описано основні думки науковців щодо такого типу слів. Особлива увага приділена відтворенню українських назв, народної лексики в англійській інтерпретації поеми-казки «Лис Микита». Переклад реалій становить частину проблеми відтворення національного та історичного колориту певної країни. Реалії – це предмети матеріальної культури, котрі характерні для певного народу, національності чи спільноти, передаючи національну самобутність, самосвідомість та колорит. Переклад реалій був, є і буде непростою справою для перекладача. Адже через те, що реалії окреслюють поняття, відсутні в інших мовах та культурах, вони часто ускладнюють процес перекладу. Актуальність теми зумовлена тим, що питання про природу культурних та побутових реалій у художніх текстах з проекцією на засоби, які застосовуються для їхньої передачі, залишається недостатньо вивченим. Водночас переклад художньої літератури постає одним із способів комунікації між представниками різних культур та збагачення цих культур, а реалії, як носії національного колориту, в свою чергу, виконують істотну роль у процесі міжкультурної комунікації. Мета статті полягає в дослідженні особливостей перекладу національних реалій англійською мовою та засобів її передачі у віршованих творах, а саме в поемі-казці «Лис Микита». Відтак аналізуються перекладацькі прийоми, використані перекладачем Богданом Мельником при відтворенні лексичних одиниць на позначення прізвиськ дійових осіб та національних реалій у поемі «Лис Микита» І. Франка. Об'єктом дослідження слугують українські реалії, які зумовлюють труднощі при відтворенні англійською мовою. Предмет становлять специфіка та основні способи відтворення українських реалій засобами мови перекладу.

Ключові слова: експресивні засоби, емоційно-оцінна лексика, емоції, реалія, зменшувальні суфікси.

Formulation of the problem. The language of the work of fiction cannot exist without vocabulary that conveys reality, truth, beauty, it draws the reader into the atmosphere of certain events. The art of the artistic word, the harmonious and refined qualities that it carries in itself always evoke aesthetic impressions.

To express the beauty of the work, the artists of the word resort to the use of various lexical, phraseological combinations and expressive means. In this way, Ivan Franko conveyed reality through the art of the word.

Ivan Franko's work is rich in various genres and sources, namely: folklore, speech style, everyday conversational style, as well as the use of bookish style and elements of different functional styles and expressive means of speech. Therefore, having a national basis, I. Franko in his creative works used a lot of local, colloquial words, such words that could not be found in the normative literary language. But along with the non-normative elements, the language of Franko's works was filled with elements of the international vocabulary. These, so to speak, non-normative elements reflected the past, and international innovations, they develop and enrich the language.

Having explored the peculiarities of Franko's artistic word, it is possible to perceive the originality of his works from a scientific point of view. Ivan Franko's poetry contains words that mean certain realias of the Ukrainian people, which create an atmosphere of everyday life of Ukrainians.

Analysis of recent research and publications. The original elements in a language are those words that do not have lexical equivalents in other languages. F. Filin noted: «Every language in its modern state and in its history is original and unique» [7, p. 5]. The name of realias is of two types, namely: a) lexical and b) descriptive words. We can say that original words are a type of special words that have their own special qualities that cannot be conveyed in one word when translated into another language. There are not many specific words, but still they are necessary, because they convey the originality of the people. It should be noted that these linguistic units have been given attention by both domestic and foreign researchers. As noted by S. Vlahov and S. Florin, people started talking about realias as carriers of color, concrete, visible elements of national identity in the early 50 s. [2, p. 434]. The same researchers mention the works of such scientists as L. Sobolev, G. Chernov, G. Shatkov, A. Suprun. S. Vlahov and S. Florin drew attention to such «untranslatable» elements almost half a century ago (in 1960 their article «Realias» was published). Later, their book «The Untranslatable in Translation» was published,

which presented a complete description, classification and methods of translating realias. Realias-Americanisms are the main object of G. Tomakhin's research. In the textbooks on the theory of translation by L. Barkhudarova, V. Komissarov, V. Krupnov, L. Latysheva, A. Fedorova also provide information on culturally marked words. Problems of relations between language and culture are also considered by E. Vereshchagin and V. Kostomarov. The role of words-realias in a work of art is paid attention to by N. Pamorozskaya and V. Vinogradov.

We see the relevance of this topic in the fact that at present the question of the nature, types of realias and ways of their translation is open. At the same time, the role of words-realias in the process of intercultural communication is quite important. The question of the realias that are an integral part of the text of a work of art is of particular interest. There are only a few publications on this problem (V. Vinogradov, E. Mednikova, N. Pamorozskaya), and the issue remains unresolved, since until now the realias were considered as linguistic units outside the literary text, the functions of these words in the context were not taken into account in the work itself. The study of various ways of translating realia words from the point of view of their role in a literary text is of particular interest. This is the novelty of this study.

Presenting main material. In our case the words related to everyday life, can lead the reader to misunderstanding. Let's take, for example, the Ukrainian word «сап'янці / sapyantsi», translated into English by the word «shoes». The author-translator simply used a generalized word. In Ukraine, these are festive women's boots made of special leather (dyed thin, soft leather, which is produced mainly from goats) in red, yellow and green. The same could be said here for «moroccan boots, suffian leather boots or goatskin boots». To preserve the rhyme, one could change the word «fancy» to «moroccan or goatskin» and thus convey the whole semantics of the word.

«Це за сап'янці мої!» [8, p. 84].

«Do you recall my fancy shoes» [8, p. 85].

The word «наймит» is translated into English as «servant», although it is a word that has a narrower meaning – «hired farm laborer». Again, here Bohdan Melnyk was forced to use the universal «servant» to preserve the smooth rhyming of the lines in the fairy tale.

Наймит призирався зблизька [8, p. 92].

He servant stood as if transfixed [8, p. 93].

Ivan Franko often used and considered valuable words from the deep deposits of the living language of the people. It was the vocabulary that formed a great force that helped to organize I. Franko's own

linguistic wealth. Such original lexical units carried, carry and will carry in themselves «national spirit». They function as realias in their basic, most general features, while reflecting the features that are important for the characterization of certain phenomena. Such vocabulary helps to create a general style of poetic context and color of the work of fiction. In the poems of Ivan Franko and his fairy-tale poem «Fox Mykyta» original words helped him to create accurately the atmosphere of lifestyle and mentality of the Ukrainian people, as well as its social relations and style of thinking.

Ivan Franko used original Ukrainian vocabulary to name household items, clothing or dishes of the time. In I. Franko's works such words are used very often, giving the work even greater brightness and expressiveness.

Here is how they function in the poem «Fox Mykyta» in the original and translated into English:

Вовк їх там не дожидався,

А в спіжарні заховався [8, p. 72].

Wolf got the proper inspiration

To wait beside the pantry door [8, p. 73].

We can note that here the translation loses a little expressiveness. The equivalent of «спіжарня» is a neutral word meaning «pantry», and in general, such a word is suitable for melodiousness and string form.

Навантажив, як коралі,

Та й до ліса далі, далі,

Скарб у яму заховать [8, p. 68].

I put them all just like a necklace [8, p. 69].

Сів на призьбі, віддихає [8, p. 62].

Relaxing on the pryzba, Old Babai

Was fondly nursing a tall glass of rye [8, p. 63].

The word «призьба» is translated into English by transcription. Otherwise, the exact semantics of this realia will not be conveyed, except descriptively – (a small amount of soil along the outer walls of the peasant's house). This would be the case if it were not a poetic work. An English-speaking reader would rather understand the word «bank», but unfortunately it will not convey the originality of the word «призьба».

Хай мені явиться тут

Лис Микита гайдамака! [8, p. 28].

And when that haidamaka should

Refuse to come, then torture him! [8, p. 29].

It's a little easier with the word «haidamaka». Such a word and its meaning can be found on the Internet, even entering it in Latin letters and get the full description of the word in English. And yet, in any case, a person unfamiliar with the history of Ukraine will be a little confused by reading lines with such words.

The word «обух», which is also found in the poem (a kind of primitive tool, weapon in the form of a metal bar placed on the handle; hammer) in the line «На до рук оцей обух», – the translator B. Melnyk simply replaced it with the word «stuff», which translated as a thing (things), you can translate as a tool, but it all depends on the context. The word «stuff» is synonymous with the word «thing», which is most often used in colloquial everyday language. In slang, the noun «stuff» is also very common. There is no such thing as a «obuch» in English, so the author used the word «stuff», which is universal in nature, and even more, fits the rhyme of the lines of this translation. Such a method of hyperonymization, where the «obuch» is a hyponym to the hyperonym of the tool. The usual transliteration is also used when translating the words «porridge with butter» in the line: «Court for me – porridge with butter!» – «The court for me – a kasha dish!».

We can also notice the use of characteristic folk names of natural phenomena, animals, objects, etc.:

І Медведя зве Бурмила:

Не summoned Bear [8, p. 27].

Ще раз шарпнув – вирвав лапу,

Але шкіру й кігті – драти

Дуб немов своє забрав [8, p. 36].

Another tug and his raw paws

Came out, alas without the claws [8, p. 37].

А поганий той Лисюра,

Що так вибрехавсь від шнура,

Буде вийнятий з-під прав [8, p. 146].

And Fox, that goon with shifty eyes,

Who saved his life by telling eyes,

I do declare outside the law [8, p. 147].

The translator is not always able to convey successfully folk lexical items such as: bear, with a well-chosen characteristic «Burmylo», the translator changed simply to the equivalent of «bear», where as we mentioned earlier the equivalent of «Burmylo», it would be better to pass «fairy bear» for English-speaking reader. The noun «fox» B. Melnyk decided to translate descriptively: «Fox, that goon with shifty eyes».

In addition to nouns-realias, Ivan Franko also uses words of idiomatic-original type such as: verbs, adjectives, adverbs, etc.

Заскомлів, немов на зуби.

As if from toothache, Father whined [8, p. 105].

Там лежить той скарб неткнутий [8, p. 106].

In there, untouched, the treasure waits [8, p. 107].

От воно що тутки скрито! [8, p. 106].

Aha! That's what now comes to light.

Гепнув так з цілого маху... [8, p. 91].

So loud and painful was my fall.

Вовк м'ясиво хав – і драла! [8, p. 98].

He grabbed the bacon and was gone [8, p. 89].

Such words are semantically capacious and functionally active. With the help of subtle shades of their meanings, it is possible to create different artistic images. The author uses many vivid comparisons. For example, it is figurative to compare spring «like a girl in a wreath» [8, p. 6], «like some sweet girl who wears a wreath» [8, p. 7]; or «Mykyta became like a monk» [8, p. 25], «stood at the gate like some saint» [8, p. 25].

І потюпав Лис мій гладко

Смирний, тихий, як ягнятко [8, p. 134].

Mykyta downcast, mild and meek,

Trudged like a lamb, resigned and weak [8, p. 135].

Comparative inversions form the basis of most artistic methods in Franko's poetry. They make the work especially multicolored. The figurative meaning of the word «longing» is taken from folklore: «sir, the heart is longing» [8, p. 122]. Unfortunately, the translator does not convey the exact meaning of these lines in English.

Have you, sir, ever had a sign

From someone human or divine? [8, p. 123].

Acute social motives in the poem «Fox Mykyta» by I. Franko are reproduced with the help of such words as: сарака, неборака, небіж, німі, понури, сіромаха:

Особливо Цап-сарака!

Ну, скажіть, яка подяка

Випала за те йому... [8, p. 146].

Consider Billy's disposition,

But where is, tell me, his reward... [8, p. 147].

«Сарака, неборака, бідняга, бідняк» – in such a way were called socially humiliated, unhappy, poor people.

Here is how the poet depicts his thoughts on gaining freedom:

Думка в мене – розбудити

І з неволі слобонити

Весь овечий наш народ [8, p. 122].

I have a plan to stir my sheep,

To interrupt their slavish sleep,

To set them free, no matter what [8, p. 123].

Що нам воля?

Вовк поїсть нас серед поля.

Нам про волю думать гріх! [8, p. 122].

And to the place where freedom is,

And what came out of it? A fizz!

To them, my effort is a joke! [8, p. 123].

Synonyms, which are also vividly folk and expressive are not left out. In the poem «Fox Mykyta» they are diverse and there are quite a lot of them. Among them are those that form whole

synonymous series, such as from the word «walk» (praise, serve, move):

Бач, кумпанія чимала,

Бог зна звідки причвалала... [8, p. 22].

Right then a flock of noisy birds

Appeared before the Royal pair [8, p. 23].

Вуйку, хлопа біс несе! [8, p. 36].

The devil brings the Farmer, Jim.

Всяка погань лісом лазить.

Нуж но хто на нас наважить! [8, p. 50].

We might meet in the woods some vicious pack,

Who would for sure launch an attack [8, p. 51].

Лис Микита мов у гості,

В Львів, назустріч царській злості,

Враз з Бабаєм почвалав [8, p. 76].

And then, as if to some blithe party,

He left with Badger, gay and hearty,

To face the very angry King [8, p. 77].

Ти зо мною в Чорногору

Завтра рушиш скоро світ [8, p. 108].

To reach the Chornohora climb

Tomorrow at sunrise [8, p. 109].

Щоб влекшить себе хоч трошки,

Я подався до ворожки [8, p. 122].

To soften my severe distress,

I called upon a sorceress [8, p. 123].

After analyzing the English translations, we can conclude that the translator was not able to convey accurately all shades of words: «чвалати, лазити, податися, рушати». The same applies to the words-shades of the lexeme «говорити»: «промовляти, рікти, бурчати, мовити, верзти».

Лисе, що це ти верзеш? [8, p. 94].

Heу, Fox, what are you babbling now? [8, p. 95].

Мав ти висіть, правду рікши.

For which you were condemned to die [8, p. 107].

Хто там сміє ще бурчать? [8, p. 110].

Who's starting all that provocation? [8, p. 111].

А тепер – та що балакать! [8, p. 116].

But what the use to go on talking [8, p. 117].

Unfortunately, not all figuratively expressive folk words-realias are always translated successfully. Ways and methods of transmitting Ukrainian expressive-colored realias in English will be enriched and expanded.

Conclusions. The absence of a certain grammatical or word-forming phenomenon in the language of translation does not mean that the word cannot be translated or at least partially transmitted, and this is reflected in the fairy-tale poem «Fox Mykyta» by Ivan Franko.

In order to translate correctly realias, it is necessary to know it accurately, to take into account the historical period, to pay attention to the context of

the work and the author's intention. When translating certain vocabulary of natural phenomena, words related to the way of life, culture or everyday life of the people, each translator must use all the riches of his native language: to think about how a word would sound if it were the realia of my people. Hence the conclusion that every translator must know at a high level not only the language and culture, in our case English speaking people, but also his own as well.

In the works of Ivan Franko there is a large number of original words, so the translation of his works is not only scientific but also creative work at the same time.

When translating Franko's works, the main thing is not to miss interesting moments and try to preserve

in the English language the idea that is present in the Ukrainian. It is necessary to use not only the professionalism of language skills, but also sensory knowledge, the ability to improvise and put yourself in the place of an English-speaking reader.

So, we can once again summarize the above. There are no clearly established rules for translating realias or any universal method by which it would be possible to translate not all, but most of these peculiar words. The main thing is the professionalism of the translator, knowledge of both the source language and the target language at a high level, as well as the culture and history of the languages with which the translator works. In addition, we should not forget that translation is an art and there are no words that cannot be translated.

REFERENCES:

1. Бугулов И., Шевченко О. Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран. К., 1985. 106 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе (реалии). Мастерство перевода. Москва, 1970. С. 433–454.
3. Зимомря М. К вопросу о феномене взаимодействия национальных литератур: рецепция, оценка, перевод. *Recepcja treści: studia literackie i translatorszcne / Pod red.: I. Zymomyra, W. Grzeszczuk, M. Zymomyra. Drohobycz–Użhorod–Częstochowa–Gdańsk*, 2014. С. 279–301.
4. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Видаництво при Львівському державному університеті, 1989. 216 с.
5. Зорівчак Р.П. Статус реалії як перекладознавчого терміна. *Теорія и практика перевода*. Киев, 1985. Вып. 12. С. 22–31.
6. Корунець І. Франкові поеми в англomовному світі. *Слово і Час*. 1990. № 4. С. 69–71.
7. Філін Ф.П. О.О.Потебня і сучасне мовознавство. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 3–9.
8. Franko I. Fox Mykyta. English version by Bohdan Melnyk. Toronto, 2001. 238 p.

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.35>

ПЕРЕКЛАД ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

TRANSLATION OF IDIOMATIC EXPRESSIONS: THEORETICAL ASPECTS

Зубенко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

асистент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті з'ясовано теоретичні аспекти адекватного перекладу ідіоматичних одиниць англійської мови, адже в них віддзеркалюється національний характер народу, збережено багатовікову культуру та надбання з усіх сфер життєдіяльності людини. Активне засвоєння ідіом та вміння коректно вживати їх у мовленні, правильно відчувати стилістичний аспект, є необхідним для кожного, хто опановує мову. Мета роботи – визначити теоретичні аспекти перекладу ідіоматичних виразів шляхом аналізу їх структурно-семантичних особливостей, звертаючи увагу на національну своєрідність в англійській мові та засоби їхньої передачі українською мовою. Об'єкт дослідження – ідіоматичні одиниці в англійській мові. Предмет дослідження – теоретичні аспекти перекладу ідіом з англійської мови на українську. Методи дослідження: систематизація, порівняння, аналіз, функціональний, конструктивний, стилістичний, описовий та метод перекладу. Ідіоми – це одиниці постійного контексту, що характеризуються цілісністю значення. Їм характерна образність та експресивність. Вони поділяються на ідіоми, які не можна змінювати зовсім;

ідіоми, що є фіксованими в окремих частинах, а в інших словосполучення є вільним; ідіоми, які дозволяють лише окремі зміни у своїх нефіксованих частинах. Найбільш проблемним залишається питання щодо адекватного перекладу ідіом з мови оригіналу. Адекватний переклад – це відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Основними типами перекладу ідіоматичних одиниць є дослівний, еквівалентно-повний, еквівалентно-неповний та описовий. Для адекватного перекладу англійських ідіом необхідно враховувати також образний, наочний, емоційний, стилістичний та етнічно-національний компоненти. Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі особливостей, що стосуються перекладу ідіоматичних одиниць на заняттях з вивчення англійської мови для студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: ідіома, адекватний переклад, дослівний переклад, еквівалентно-повний переклад, еквівалентно-неповний переклад, описовий переклад, англійська мова.

The article represents theoretical aspects about the adequate translation of idiomatic English units as they reflect the national character of the people and contain heritage from all spheres of human life. Active use of idioms correctly in speech, feeling the stylistic aspect, is necessary for everyone who masters the language. The study aim is to determine the theoretical aspects about translation of idiomatic expressions by analyzing their structural and semantic features, paying attention to the national identity in English and the means of their handing in Ukrainian. The study object is idiomatic units in English. The study subject is theoretical aspects about translation of idioms from English into Ukrainian. Research methods: systematization, comparison, analysis, translation; functional, constructive, stylistic, and descriptive methods. Idioms are units of constant context with meaning integrity. They are characterized by imagery and expressiveness. They are divided into idioms that cannot be changed at all; idioms that are fixed in some parts, and others the phrase is free; idioms with changes in their unfixed parts. The most problematic issue is the adequate translation of idioms from the original language. Adequate translation is the reproduction of the unity of content and form of the original through another language. The main types of translation of idiomatic units are literal, equivalent-complete, equivalent-incomplete and descriptive. For an adequate translation of English idioms it is necessary to take into account the figurative, visual, emotional, stylistic and ethnic-national components. The prospect of further research is to analyze the features related to the translation of idiomatic units at English language classes for students of higher education.

Key words: idiom, adequate translation, literal translation, equivalent-complete translation, equivalent-incomplete translation, descriptive translation, English.

Постановка проблеми. XXI століття вимагає інтенсивності міжкультурної комунікації, що зумовлює активне вживання сталих структур та необхідність детального дослідження способів передачі значення через їх адекватний переклад. Проблема рівнозначного перекладу ідіом завжди була актуальною, тому що наявна певна асиметричність у співвідношенні значень складових ідіоми та значення самого вислову, і тому інколи складно зберегти специфіку ідіоми з етномаркованим компонентом, перекладаючи її на іншу мову. Адже, в ідіоматичних виразах віддзеркалюється національний характер народу, збережено багатовікову культуру та надбання з усіх сфер життєдіяльності людини. Активне засвоєння ідіом та вміння коректно вживати їх у мовленні, правильно відчувати стилістичний аспект, є необхідним для кожного, хто опановує мову. Ідіоматичні одиниці віддзеркалюють світобачення та розуміння світу носіїв мови та їх культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням особливостей перекладу ідіоматичних виразів англійської мови займалися багато видатних перекладознавців: В. П. Жуков, В. Н. Телія, Н. М. Шанський, В. В. Виноградов, Н. Н. Амосова та багато інших. Так, І. В. Корунець, Б. М. Ажнюк, Р. П. Зорівчак сформулювали головні способи передачі значення ідіом різних видів. С. Г. Тер-Мінасова, В. П. Жуков, М. А. Леонідова, А. М. Чепасова, Л. А. Булаховський, В. Н. Телія запропонували свої класифікації сталих одиниць.

Однак питанню теоретичних особливостей перекладу ідіоматичних структур, які вживаються у сучасних підручниках для вивчення англійської мови високого рівня приділено недостатньо уваги, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи – визначити теоретичні аспекти перекладу ідіоматичних виразів шляхом аналізу їх структурно-семантичних особливостей, звертаючи увагу на національну своєрідність в англійській мові та засоби їхньої передачі українською мовою. Об'єкт дослідження – ідіоматичні одиниці в англійській мові. Предмет дослідження – теоретичні аспекти перекладу ідіом з англійської мови на українську. Матеріалом дослідження стали ідіоматичні вирази з навчального комплексу High Note 4 та 5, що призначений для студентів із високим рівнем володіння англійською мовою. Методи дослідження: систематизація, порівняння, аналіз, функціональний, конструктивний, стилістичний, описовий та метод перекладу.

Виклад основного матеріалу. Термін *ідіома* походить від давньогрецького слова «*ídiōma*», що означає *особливість, своєрідність*. Виділяються два основні погляди на ідіоматичні одиниці – так звані «широкий підхід» та «вузький підхід». Згідно з останнім, ідіомами вважається лише такі «стійкі словосполуки, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок втрати мотиваційних відношень» [7, с. 173].

Сучасна наука протягом довгого часу називала ідіоми «фразеологічними зрощеннями» за термінологією відомого мовознавця В. В. Виноградова, який розподілив фразеологічні одиниці на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [12].

У. Вайнрайх трактує ідіому як фразеологічну одиницю, що складається принаймні з двох компонентів, в яких існує можливий вибір зворотних контекстуальних підсміслів [20, с. 4]. Ф. Хаузхольдер називає ідіому основною або елементарною одиницею, за допомогою якої будуються речення [17, с. 235]. І. Арнольд визначає ідіому як словосполучення, значення якого важко або неможливо вивести з компонентів, якщо їх розглядати окремо і пропонує замінити терміном «стійкий вираз», який, на її думку, є більш точним і краще відображає природу сталого утворення [11, с. 141]. Ч. Хоккет використовує термін ідіома для таких лексикографічних і синтаксичних явищ, значення яких не можна вивести з їх структури [16, с. 171]. У найбільш загальному розумінні, на думку О. Селіванової, ідіоматичність позначає «властивість мовних одиниць формувати цілісне значення не із суми значень її складників або незалежно від них» [7, с. 173]. На нашу думку, ідіоми – це одиниці постійного контексту, що характеризуються цілісністю значення.

Усім ідіоматичних одиницях характерна образність та експресивність. І. В. Арнольд під експресивністю розуміє таку властивість тексту або частини тексту, яка передає значення із збільшеною інтенсивністю, яка виражає внутрішній стан мовця і має своїм результатом емоційне або логічне підсилення, яке може бути, а може і не бути, образним [10, с. 16]. Експресія – це не тільки емоційна якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст, але й складна стилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного [9, с. 115].

В. Колінз зазначає, що вивчаючи ідіоми, завжди маєш справу з двома найголовнішими проблемами. Перша – проблема походження. Як зауважує Парсел Сміт, навіть фахівці не в змозі чітко і впевнено пояснити значення численних ідіоматичних виразів. По-друге, існує проблема зв'язку між походженням та поточним використанням. Часто стає необхідним, при вивченні ідіоми, наявне значення якої зрозуміло і широким загалом використовується правильно, визнати,

що зв'язок між походженням та значенням не є відомим [15, с. 11].

Дж. Сейдл та У. Макморді [14] класифікують ідіоми на: ідіоми, які не можна змінювати зовсім (fixed idioms); ідіоми, що є фіксованими в окремих частинах, а в інших словосполучення є вільним; ідіоми, які дозволяють лише окремі зміни у своїх нефіксованих частинах.

Вважаємо, що найбільш проблемним залишається питання щодо адекватного перекладу ідіом з мови оригіналу.

Переклад є цілеспрямованою лінгвопсихоментальною діяльністю особистості перекладача як рекреативної системи, що поєднує в одному перетворювальному процесі дві фази: інтерпретацію оригінального тексту та породження на підставі цієї інтерпретації тексту-перекладу. При цьому перша фаза передбачає «рефлексивне розуміння перекладачем світу смислів адресанта оригінального тексту, його програми інтерпретації для читача оригіналу, ступеня цінності текстової інформації та співвіднесеності її з вихідною культурою й буттям. Друга фаза є зіставленням внутрішньо висловленої рефлексії перекладача з кодом іншої мови з урахуванням універсуму іншої культури й інтеріоризованого буття іншого етносу [7, с. 452].

Переклад – це вид мовного посередництва, який цілком орієнтований на оригінал. Переклад є іншомовною формою існування повідомлення, яке містить оригінал. Завдання перекладу полягає у забезпеченні такого рівня міжкультурної комунікації, при якому текст, який утворюється в мові реципієнта міг би виступати як повноцінна комунікативна заміна оригіналу і ототожнюватися реципієнтами перекладу з оригіналом у функціональному, структурному і змістовному відношеннях [13, с. 114].

Головними проблемами сучасного перекладознавства є: розробка понять еквівалентності, установлення типів еквівалентності й чинників їхнього балансу при перекладі, визначення перекладацьких стратегій, аналіз засобів прагматичної адаптації при перекладі, виділення й класифікація помилок при перекладі, засоби компенсації лакун тощо. Для вирішення цих завдань перекладознавство використовує загальнолінгвістичні методи і створює свої власні: трансформаційний та дистрибутивний аналіз, герменевтичний метод (метод тлумачення глибинного смислу текстів та їхніх перекладів шляхом досліджень структури й семіотичної природи мови, вивчення історичних, філософських, релігійних та інших даних, пов'язаних із конкретним типом літературного твору) [7, с. 81].

2. Еквівалентно-повний. У мові перекладі наявний ідіоматичний вираз із таким самим значенням, як і у мові оригіналу. Тобто такий еквівалент, який повністю відповідає не лише значенню фразеологізму мови оригіналу, але і його внутрішній формі. Наприклад,

<i>from rags-to-riches</i>	<i>з гязі в князі</i>
<i>a leopard cannot change its spots</i>	<i>горбатого могила виправить</i>
<i>whatever floats your boat</i>	<i>чим би дитя не бавилось, аби не плакало</i>

На такий тип перекладу, як на найбільш адекватний, варто звертати увагу студентів закладів вищої освіти, що опановують англійську мову.

3. Еквівалентно-неповний. Цей спосіб полягає у пошуку відповідного еквівалентного сполучення у мові перекладі з таким же значенням, але з іншою внутрішньою формою. Наприклад,

<i>to jump down someone's throat</i>	<i>перебити, «заткнути рота»</i>
<i>put by for rainy day</i>	<i>відкласти на чорний день</i>
<i>break the ice</i>	<i>розрядити атмосферу</i>
<i>fire questions at sb</i>	<i>«закидати» когось запитаннями</i>

Як свідчить наш практичний досвід у сфері перекладання ідіоматичних одиниць, кількість образних ідіом, які співпадають по змісту та образності в англійській та українській мовах, порівняно невелика. Значно частіше виникає необхідність використовувати українську ідіому, аналогічну за змістом англійській, але в основі інший образ.

4. Описовий. Описовий переклад використовується у тих випадках, коли вищеназвані способи неможливі, однак при ньому зникає своєрідність, образність та емоційність. Наприклад,

<i>dark horse</i>	<i>невідомий раніше кандидат</i>
<i>piece of cake</i>	<i>щось дуже просте, що не вимагає зусиль</i>
<i>crunch time</i>	<i>найбільш напружений час перед складанням проєкту, екзамену</i>

Якщо англійська ідіома не має в українській мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад міг би привести до малозрозумілого буквализму, перекладачеві необхідно відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту ідіоматичні одиниці за допомогою вільного сполучення слів [2].

Важливу роль у процесі перекладу ідіоматичних виразів відіграють контекстуальні заміни. Вони полягають в тому, що перекладач намагається знайти таку українську ідіому, яка хоча і не відповідає за значенням англійській, але з достатньою точністю передає її зміст у даному конкретному контексті [5, с. 129].

Вибір прийомів перекладу ідіоматичних одиниць залежить також і від наявності або відсутності національного забарвлення. Для адекватного перекладу англійських ідіом необхідно враховувати образний, наочний, емоційний, стилістичний та етнічний компоненти.

Висновки. Справжнє володіння мовою – це вміння говорити вільно, передаючи свої думки невимушено і використовуючи сталі мовні одиниці доречно. Саме ідіоматичні вирази дають можливість висловлювати емоції та почуття на рівні носія мови. Експресивність виступає головною характерною рисою ідіом. Слова-компоненти ідіоматичного сполучення втрачають своє власне семантичне значення, набуваючи зовсім відмінного денотативного значення, у якому зберігається емоційна пам'ять народу, його історичний досвід та культура. Тому, перекладаючи ідіоматичні сполуки, дуже важливо зробити правильний вибір прийомів і способів для адекватного перекладу, використання яких допомогло б досягти повноти стилю та оптимального варіанту вираження семантики значення.

Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі особливостей, що стосуються перекладу ідіоматичних одиниць на заняттях з вивчення англійської мови для студентів закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. К. : Т-во «Знання», 2005. 1056 с.
2. Бондаренко О. М., Радзієвська О. В. До проблеми перекладу англійських фразеологізмів. URL: http://enpuir.pnu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/14697/Bondarenko_Radzievska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
3. Гаврилюк А. П. Соціокультурні особливості англійських та німецьких фразеологізмів та способи їх перекладу українською мовою. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288816037.pdf>.
4. Гомзякова О. Ю. Основні шляхи перекладу англійських фразеологізмів. URL: <https://www.int-konf.org/uk/2013/nauka-i-zhittya-suchasni-tendantsiji-integratsiya-u-svitovu-naukovu-dumku-23-25-05-2013/303-gomzyakova-o-yu-osnovni-shlyakhi-perekladu-anglijskikh-frazeologizmv>.
5. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Л. : Вища школа, 1983. 156 с.
6. Свешнікова О. В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську. *Прикладна лінгвістика 2014: проблеми та рішення*. 2014. С. 15–17.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

8. Сокальська Ю. О. Методичні прийоми для вивчення ідіом англійської мови. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 115–119.
9. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. К., 1984. 166 с.
10. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. М.: Флинта, 2002. 384 с.
11. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М.: Флинта, 2012. 376 с.
12. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. М.: Наука, 1986. С. 140–161.
13. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС. 2000. 192 с.
14. Сейдл Дж. Идиомы английского языка и их употребление. М.: Высшая школа, 1993. 266 с.
15. Collins V. H. A Book of English Idioms with Explanations. London: Longmans, 1980. 258 p.
16. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics. New York: Macmillan, 1998. 364 p.
17. Householder F. On Linguistic Primes. London: Word, 1989. 347 p.
18. Roberts R., Krantz C., Edwards L. High Note 4. Harlow: Pearson Education Limited, 2019. 200 p.
19. Roberts R., Edwards L. High Note 5. Harlow: Pearson Education Limited, 2021. 190 p.
20. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. Los Angeles: University of California Press, 1984. 238 p.

УДК 81'25+81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.36>

LEXICAL LACUNAS IN XIAO HONG'S NOVEL "TALES OF HULAN RIVER": CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION

ЛЕКСИЧНІ ЛАКУНИ В РОМАНІ СЯО ХУН «ЛЕГЕНДИ ПРО ХУЛАНЬХЕ»: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Li Yanxue,

orcid.org/0000-0003-4441-2931*PhD student at Department of Languages and Literatures of the Far East and Southeast Asia
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The novels of Xiao Hong have attracted close attention of the research community since their publication. Research on Xiao Hong's work has been going on for almost 80 years, the English translation of the novel "Tales of hulán river" was made back in the 1970s, but there is no Russian translation yet. Due to the differences in Chinese and Western culture, when translating the novel "Tales of hulán river", a lot of lexical lacunas are found. So the **actual task** of this article was to resolve the issue of how to take into account the general cultural differences and linguistic features of the author when translating, as well as competently eliminate these lacunas in the translation process. From the point of view of the classification of vocabulary according to the principle of cultural characteristics, and in accordance with the opinion of the Chinese linguist Liu Xun regarding the theory of cultural hierarchy, in this article, the lexical lacunas from the "Tales of hulán river" are divided into lexical lacunas of material culture, lexical lacunas of conceptual culture, lexical lacunas of behavioral culture and lexical lacunas of institutional culture. Their number is also counted and the general characteristics of four types of lexical lacunas are analyzed based on the language style of Xiao Hong. This is the **novelty** of this article. The results of the **statistical analysis** of lexical lacunas in the text are briefly summarized as follows: 1) The lexical lacunas of material culture take clothing, headwear and furniture as examples, with noun content words as the main, and function words mainly in geographic and solar terms; 2) Taking the appellation relationship as an example for the lexical lacunas of institutional culture, the lexical structure includes simple appellation and compound appellation, and the compound appellation structure includes combination "attributive + main element", combination "appositional + appositional element" and complex nested combination; 3) The lexical lacunas of behavioral culture take behavioral habits, lifestyles and customs and superstitions as examples, mainly nouns, verbs, and verb structures, and the verb structure as adverbial is a feature; 4) The lexical lacunas of conceptual culture take aesthetic taste and way of thinking as examples, mainly color words, sound words, four-character idioms, and feature ABB, AABB and other forms. **The prospect of further research** lies in the possibility of identifying lacunas in the text based on this classification and narrowing the scope of the search for equivalents for them in the target language.

Key words: literary translation, classification of culturally marked lexical items, lacuna, lexical characteristics, "Tales of hulán river" by Xiao Hong.

Твори Сяо Хун привернули до себе пильну увагу дослідницької спільноти з їх публікації. Дослідження творчості Сяо Хун ведуться вже майже 80 років, англійський переклад роману «Легенди про Хуланьхе» було виконано ще у 1970-х роках, проте російського перекладу поки що немає. Через відмінності в китайській та західній культурі, при перекладі роману «Легенди про Хуланьхе» виявляється безліч лексичних лакун, Тому **актуальним завданням**

цієї статті стало вирішення питання про те, як врахувати при перекладі загальнокультурні відмінності та мовні особливості автора, а також грамотно усунути ці лакуни у процесі перекладу. З точки зору класифікації лексики за принципом культурних особливостей і згідно з думкою китайського лінгвіста Лю Сюня щодо теорії культурної ієрархії, в даній статті лексичні лакуни з «Легенд про Хуланьхе» поділяються на лексичні лакуни концептуальної культури, лексичні лакуни матеріальної культури, лексичні лакуни інституційної культури. Також підраховується їх кількість та аналізуються загальні характеристики чотирьох типів лексичних лакун на основі мовного стилю Сяо Хун. Це становить **новизну** цієї статті. Результати **статистичного аналізу** лексичних лакун у тексті коротко резюмуються наступним чином: 1) лексичні лакуни матеріальної культури включають назви предметів одягу, головних уборів, меблів та предметів першої необхідності як приклади. Слова знаменні становлять більшість, а службові – здебільшого сконцентровані у географічних та календарних термінах; 2) лексичні лакуни інституційної культури включають як приклади звернення, зокрема просте і складове звернення. Лексична структура складового звернення є комбінацією «атрибутивний + основний елемент», комбінацію «апозиційний + апазіційний елемент» і складну вкладену комбінацію; 3) лексичні лакуни поведінкової культури як приклади представляють поведінкові звички, спосіб життя, звичаї та забобони. Іменники, дієслова та дієслівні конструкції в них становлять більшість, а дієслівні конструкції використовуються як прислівники - це основна характеристика. 4) лексичні лакуни концептуальної культури описують як приклади естетичну привабливість і спосіб мислення. У більшості випадків використовуються колоративи, звуконаслідування, чотирискладові ідіоми. З погляду лексичної структури, використання подвоєння унікальне: зустрічаються подвоєння за формулою АBB і AABV. **Перспектива подальших досліджень** полягає у можливості ідентифікувати у тексті лакун на основі даної класифікації та звзвити сферу пошуку еквівалентів для них у мові перекладу.

Ключові слова: художній переклад, класифікація культурно-маркованої лексики, лакуна, лексична характеристика, «Легенди про Хуланьхе» Сяо Хун.

Problem statement. The famous Chinese writer Xiao Hong (1911-1942, Hulan City, Heilongjiang Province) is an outstanding figure in the history of modern Chinese literature. In less than ten years of her creative career, she wrote almost a million words. The representative works are the novel “Tales of hulan river”, short and medium stories, such as “Field of Life and Death”, “March in the Province”, etc. Themes and descriptions of many of Xiao Hong’s works, representing landscapes and people’s lives in Northeast China. Thus, we can say that she is also an excellent writer of literature with a regional flavor. In addition to its literary value, Xiao Hong’s unique style is also worthy of deep study, since it can not only serve as an important reference point for the study of Beijing and the northeastern dialects, but also for the study of the common Han Chinese language- Putonghua.

Translation of Chinese outstanding literary works has always been a top priority for Chinese translators and sinologists from all over the world, as it allows more foreign readers to understand Chinese culture and literature. But literary translation is an intercultural language translation, it should be understandable to readers from other countries who speak a different language and are carriers of a different culture. Among the works of Xiao Hong, the most representative in terms of regional color is the novel “Tales of hulan river”, written in 1939. At that time, Chinese society was in conflict between the old and new cultures, and the traditional way of life was influenced by various foreign cultures. Xiao Hong writes in the first person in the novel and uses the colloquial Baihua interspersed with dialects to tell everyone family stories as they unfolded in the old society and northeastern culture. Due to cultural

differences caused by time and region, as well as one’s own language preferences, in the process of translating the vocabulary of the novel “Tales of hulan river” there are many lacunas¹. The study of culture and an attempt to classify culturemes², the choice of principles for the classification of lexical lacunas and a sufficient preliminary analysis of the language style are the keys to obtaining high-quality translations.

Purpose of the article. This article discusses the classification of culturemes, makes a choice of rational methods of such classification. The author counts the number of lexical lacunas in the novel “Tales of hulan river” associated precisely with the presence of culturemes, and also examines the features of Xiao Hong’s language style to analyze the characteristics of lexical lacunas in her works.

1. Research in matters of culture and classification of cultural phenomena

¹ By lacuna (Лакуна), we mean the phenomenon of cultural and semantic inconsistency at the level of vocabulary when comparing two languages, that is, a cultural connotation or semantic basis expressed by words in one language does not exist in another. This phenomenon may be more or less obvious and will be gradually verbalized depending on objective needs. There are two forms of such discrepancy between languages: (1) The concept of one language is not verbalized in another language, that is, there is no lexical correspondence, it is REALITY (РЕАЛИЯ). (2) Another form is that a concept in one language has a lexical correspondence with it in another language, but this correspondence is incomplete, the semantic scope is different, and there is an inclusive relationship. At the moment, we call this phenomenon HALF-REALITY (ПОЛУРЕАЛИЯ - semantic reality). All such words that have inconsistencies or incomplete matches when comparing two languages are called non-equivalent vocabulary from the point of view of the source language, and are called lacuna from the point of view of the target language. With this understanding, the term “REALITY” belongs to non-equivalent vocabulary in the source language.

² Cultureme - the term was introduced by the French sociologist A. Moles (Abraham Moles, 1973) - “the atom of culture”; random accumulation of culturemes forms the culture of a particular community [1, p. 210].

Analysis of recent research and publications.

Because researchers have different starting points, culture has different meanings, frameworks, and elements. The central concept of anthropology, especially cultural anthropology, is culture. The first to define culture from an anthropological point of view was the Edward Burnett Tylor, who wrote in his book "Primitive Culture", published in 1871: "Culture or Civilization, taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society." [2, p. 11]. In the above definition, Taylor pointed to the integrity of culture, which most anthropologists agree on. Therefore, until now, when discussing cultural concepts in the field of anthropology and other fields, people still cannot get around this classical definition. In 1952, when prominent American anthropologists Alfred Louis Kroeber and C. Kluckhohn were discussing the concepts of culture, according to their calculations in "Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions", there were already more than 160 influential definitions of the concept of "culture" proposed by scientists in the field of sociology, psychology and other disciplines. And the world-famous orientalist and linguist Ji Xianlin bluntly said that "they say that there are more than 500 definitions of culture in the world, and it is better for me not to give another definition. It will simply be an additional definition to the 500 existing ones. So the problem cannot be solved" [3, p. 1].

Chinese characters can also be considered a kind of definition of the concept of "culture" for the Chinese. The word "culture" in Chinese consists of two hieroglyphs: 文化, where the first hieroglyph (文) comes from the image of a tattoo on the body, indicates something artificially made (by man, not nature), and the second (化) - represents two identical elements (the human body) in a mirror image, means "changes, transformations". Thus, in the understanding of the Chinese, culture is that which is produced by man (artificially) in order to transform the world.

Definition makes the world our world, and classification makes the world more suitable for our mind. People can perceive the surrounding natural and social cultural environment through classification. The classification of cultural phenomena is the same as the definition of culture. But this is a broader topic. Many scientists around the world have done research on this topic and put forward their different opinions. For example, the famous American linguist and translation theorist Eugene A. Nida divided cultural

phenomena into areas: ecology, material culture, social culture, religious culture and linguistic culture [4, p. 54]. These five aspects include the material and spiritual levels. The Russian historian Yu. N. Zhukov, in his book "Fundamentals of the Theory of Culture", proposed to single out three forms (types) of culture, namely: 1) material (human relations with nature and artificial habitat); 2) social (relationships with other people, or social relations) and 3) spiritual culture (relationships with oneself, inner wealth of the individual) [5, p. 92]. At the same time, social relations are usually referred to as spiritual culture, thereby reducing the number of forms of culture to two - material (a set of material values) and spiritual (a set of spiritual values). From the point of view of culture reception, the traditional approach to classification is to single out the dominant culture and subculture [6, p. 10]. A subculture refers to a non-mainstream culture that exists within a particular mainstream culture—the culture of a particular minority group. Edward T. Hall, the founder of the theory of intercultural communication, pointed out in "The Silent Language" that culture exists on two levels: an overt culture and a covert culture. The first is visible and descriptive, the second is invisible, and it is difficult to detect it even for specially trained observers [7, p. 85]. Many scholars believe that the discourse of overt culture and a covert culture is still the most accurate and scientific description of culture. The biggest advantage of this classification is that it has a wide range, avoids duplication of cultural classifications, can reveal the essence of a culture in simple words, but this cultural classification can lead to more subcategories. Liu Xun, a professor at Peking University of Language and Culture, in his book "Introduction to Teaching Chinese as a Foreign Language" divides cultural phenomena into four types, arranging them in a certain hierarchy: material culture, behavioral culture, institutional culture and conceptual culture. At the same time, material culture refers to all objects created as a result of processing and transformation by a person, including various tools, food, tobacco and alcohol, clothes, buildings, etc.; Behavioral culture refers to all cultural factors associated with various human behaviors, including interpersonal communicative behavior (linguistic and non-linguistic), norms of etiquette, codes of conduct, etc., as well as non-communicative general social behaviors such as vacation, love, marriage, lifestyle, customs, etc.; Conceptual culture refers to all cultural factors associated with a person's worldview and values, including values, way of thinking, national psychology, aesthetic appeal, ethics, religious beliefs, etc.; Institutional culture is an organized normative

system created by people for the needs of their own survival and social development. The legal system, political system, economic system and various relationships between people are all phenomena of institutional culture [8, p. 119].

It is easy to see from Liu Xun’s classification that it does not contradict the views of other scientists mentioned above, but is additional and more detailed. First, this classification corresponds to the hierarchy of cultural phenomena adopted in Chinese cultural studies and covering two main categories - material culture and spiritual culture. In addition, material and behavioral culture belong to overt culture, while institutional and conceptual culture belong to covert culture. The relationship between them is shown in the diagram below.

From the above classification of cultural phenomena proposed by scientists, it can be seen that studies in this area are becoming more and more detailed, and various classifications intersect with each other. Moreover, classifications of cultural phenomena usually differ depending on the field of research of the author, and different schools can be divided according to different points of view.

2. Statistics and classification of lexical lacunas in the novel “Tales of hulan river”

Presentation of the main material. According to the statistics of the author of this article, there are a total of 1504 lexical lacunas in the novel “Tales of hulan river” caused by cultural and linguistic factors. Taking into account the elements of cultural information presented in the vocabulary of this novel, and Liu Xun’s opinion, which is most suitable for the study of our subject, presenting the theory of the hierarchy of cultural phenomena, the lexical lacunas in the novel are classified as follows.

The proportion of various lexical lacunas in the novel “Tales of hulan river” is represented by the following statistics on a pie chart (Fig. 2):

Statistical analysis of vocabulary is a quantitative description of the use of vocabulary, revealing various statistical characteristics of vocabulary, which is of great practical importance for the study of language and information processing. The above table of statistics and data analysis compactly presents the classification of lexical lacunas scattered throughout the novel, and from the statistical chart, we can see that in Xiao Hong’s novel “Tales of hulan river”, the lexical lacunas of material culture (40.82%) take the first place, followed by lexical lacunas of conceptual culture (26.60%). Lexical lacunas caused by differences in material culture and conceptual culture account for more than 60%. The former reflect the way of life of people in the old society in Northeast China, while the latter are a vivid embodiment of the way of thinking of different nationalities. Through the statistical analysis of such lexemes, translators can find out the main problems of transmitting information in another language. Thus, a key analysis of these lexical characteristics and cultural connotations is a prerequisite for formulating translation strategies for the relevant vocabulary.

3. Characteristics of lexical lacunas in the novel “Tales of hulan river” and the language style of the author.

By classifying the lexical lacunas in “Tales of hulan river” according to the hierarchy of cultural phenomena, we find that the lacunas of all four types discussed above in the writings of Xiao Hong have their own characteristics, and under different circumstances create the so-called lacunas for the target language. To achieve the effect of equivalence

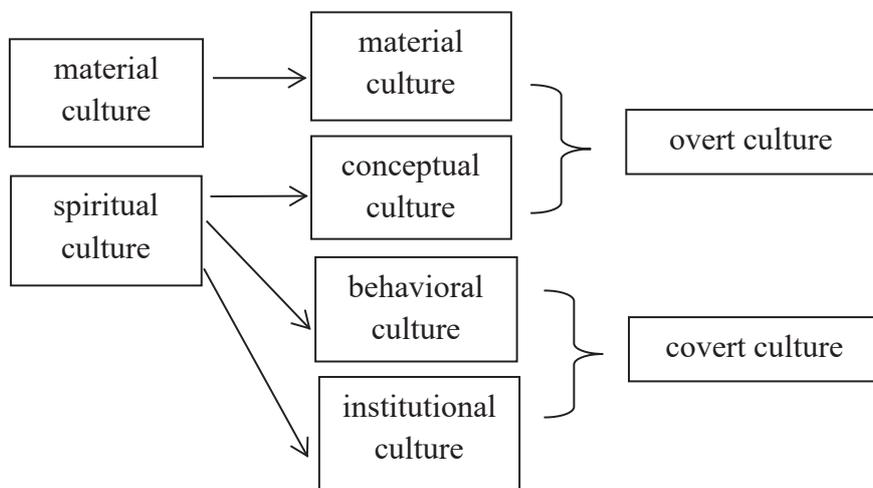

Fig.1. Relations between elements of overt and covert cultures

Table 1

Classification of lexical lacunas in the “Tales of hulan river”

lexical lacunas of material culture (400)	food and plants	全百合；马蛇菜；天星星；红花；倭瓜花心；韭菜花；黄连冻梨；油炸糕；香油揪饼；豆腐脑；五谷杂粮；凉粉；小葱蘸大酱etc. total 51 pcs.
	Clothing and hats	狗皮帽子；搭腰；裤腿；马蹄袖；绣花的领子；蓝翠的耳环花兜肚嘴；银簪子；风帽；蓝缎鞋；拼金大红缎子etc. total 82 pcs.
	architectural structures	房檐；黄土坑；厢房；大瓦房；炕坑；马梁；小门洞子；大梁；板隔壁；烟筒etc. total 70 pcs.
	household items and furnishings	地秤；大澡盆；水胶；酱油碟；筐子篓子；水缸；缸礅蝇甩子；扇子梢上；梳头匣子；黄铜盆；显微镜；描金柜etc. total 71 pcs.
	agricultural implements	铁火勺；碾子；火磨；猪槽子；花轮子；风车子；罗柜；磨盘etc. total 20 pcs.
	geography and solar term	三星；毛毛雨；清明；火烧云；西荒；呼兰河的左右；白旗屯etc. total 22 pcs.
	shops	粮栈；学堂；粮食房子；药铺；粮米铺；豆腐房；摊子；庙台；肉铺子；油房etc. total 22 pcs.
	other examples	脉络；蚊虫；大口袋；毛猴子；骡子；腿带钱的；大佛手；铜板etc. total 62 pcs.
lexical lacunas of institutional culture (142)	kinship appellation	二老婆；大娘；老丈人；姑母；大姐姐；三妹妹；家眷；媳妇妯娌и т.д. всего 28 шт.
	job appellation	洋医生；车夫；掌柜的；卖豆芽菜的；碾馆磨馆；卖麻花的；车夫马官；马童；贩子etc. total 48 pcs.
	name-appellation	老赵头；老李家；周三奶；冯歪嘴子的女人etc. total 12 pcs.
	abusive appellation	疯子傻子；小秃子；老头子；二傻子；二小子；有二子etc. total 18 pcs.
	mediated descriptions (description of a person through objects and actions)	毛头发的；看热闹的人；乘凉的人；旁观者；粗人；闲散杂人；满清的翰林；十家二十家的人etc. total 26 pcs.
	nickname	有二伯；有子etc. total 2 pcs.
	appellation of modesty or respect	大少爷；长公子；绅士；老太爷etc. total 7 pcs.
	appellation of legal system phenomena	无期徒刑.
lexical lacunas of conceptual culture (614)	aesthetic taste (colors)	葡萄灰；大黄梨；紫茄子；翠的；黑沉沉的；黑忽忽的；蛋青的；雪雪白；蓝悠悠；桃红的；蓝瓦瓦地；亮晶晶的etc. total 43 pcs.
	national psychology (metaphor and modifier)	似鱼非鱼，似虫非虫；一五十一的；一窝蜂似的；一溜烟；半死；鞋就张着嘴；娇贵；三个一群，两个一伙；震耳；敢死队；地位；瞎话；眼前；也没有影；风、霜、雨、雪的过着etc. total 181 pcs.
	way of thinking (onomatopoeia)	格仍格仍；拖拖的；呱呱的响；咯咯的；刷拉刷拉；喝喝呼呼；啊啊的大叫；咚咚的etc. total 41 pcs.
	literature and art (poems and four-character idioms)	狼哭鬼叫；温文尔雅；子女成群；因果报应；三心二意；万万不可；窗明几净；光天化日；三年二载；大嚷大吵；生老病死；重重叠叠上楼台，几度呼童扫不开；没有愧心事，不怕鬼叫门；《打渔杀家》《汾河湾》etc. total 349 pcs.
lexical lacunas of behavioral culture (348)	behavioral habits	施舍；拍手叫绝，跳脚欢迎；耍酒疯；咬着牙、打着哼；摸索着；打腻；作揖；拧大腿；看热闹；倒彩；压人；叫卖声音；不梳头，不洗脸；出乱子；打起场子；张罗；肩膀一抱；瞎闹；跳下地去；气哭了etc. total 153 pcs.
	lifestyle	斗；丈；寸；大加一；烧火；捶棒捶；浆洗缝补；耐用；更生；压烧酒；闹眼睛；乘凉；打八顿，骂三场；吊膀子etc. total 71 pcs.
	customs and superstitions	黄纸钱；吉凶；鬼节；祭鬼；福分；河灯；兔儿爷；逛庙；掉魂；脱生；大金山大银山；大泥像；跳神赶鬼；张天师；“望门妨”；替身；喷钱兽；出丧；福相；牌位；聚宝盆；老龙王；阴间；祸根；庙etc. total 124 pcs.

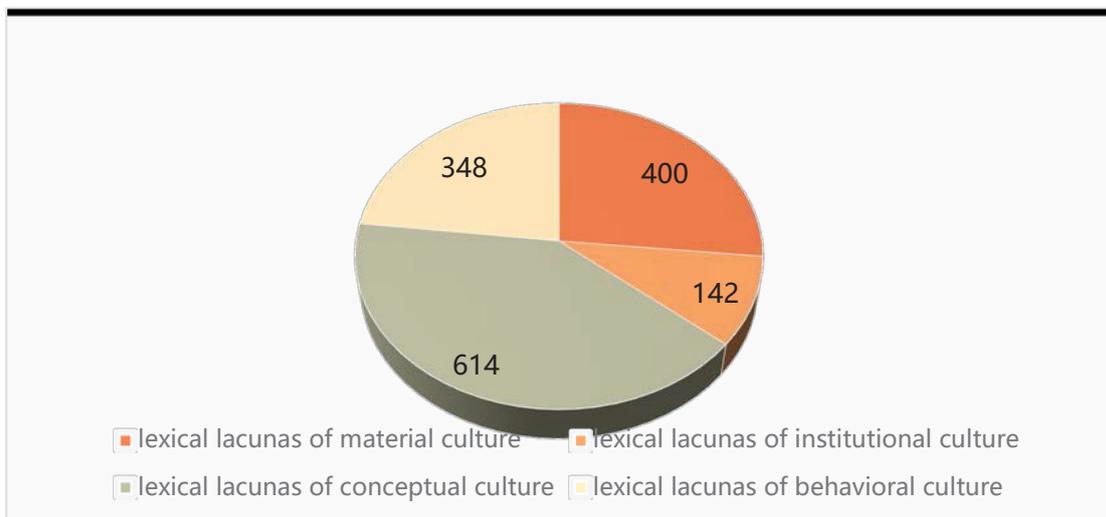

Fig.2. Lacunas in the novel “Tales of Hulan River”

in the process of translating such vocabulary, it is necessary not only to take into account the language style of the author, but also to preserve the relevant cultural information.

As for the lexical lacunas of material culture (400 pcs), they were related to 7 main areas, namely, food and plants (51 pcs), clothes and hats (82 pcs), architectural structures (70 pcs), household items and furnishings (71 pcs), agricultural implements (20 pcs), geographic and solar terms (22 pcs), shops (22 pcs). In these terms, noun content words are mainly used, and function words are mainly concentrated in the field of geographic and solar terms. The chronotope of this novel determines the peculiarity that the description of clothing and furnishings is the most concrete and vivid embodiment of the conflicts between the traditional culture of the Manchus (the ruling Qing dynasty at that time) and foreign cultures penetrating China. For example, words such as 花兜肚嘴 (китайское нижнее белье как набрюшник и нагрудник), 花洋布 (яркие иностранные ткани), and 地样 (напольный деревянный шкаф, внутрь которого можно складывать вещи, а верхнюю часть – использовать как рабочий стол) and some other descriptions of clothing, furniture and household items are unfamiliar to modern Chinese, let alone readers in the target language, so such lexical items remain lacunas, it is difficult for them to find appropriate equivalent words. The difference between Chinese and Western food culture is reflected in the lexical units of material culture represented by food and plants, such as 油炸糕 (китайская традиционная жареная еда из клейкого риса и красной фасоли, имеет сладкий вкус). It is obvious that in Western cultures there is no adequate substitute for this type of food, which would reflect all the cultural

information associated with it, therefore, in order to rationally eliminate this type of lacuna, the subjective consciousness of the translator when translating such words is extremely important. We propose to translate this word as “жареный пирог из клейкого риса”. In the same way, differences in farming methods have led to differences in working tools in China and in the West, which in turn has become a source of lacunas in the translation of the corresponding words into another language. A similar situation exists with trade forms, not only because some of the old forms of commercial establishments no longer exist, but also because the target language culture did not have concepts for goods such as, for example, 粉条 (крахмальная вермишель, или фунчоза). These considerations help to identify lacunas in the text, despite the fact that in the Chinese language there is a rich synonymic range for denoting one (generic) concept. For example, in her writings, Xiao Hong uses lexical units such as “摊” (раскладка), “店” (магазин), “铺” (лавочка) and “房” (мини-фабрика) to refer to places where various things are sold, but the scale of these places is completely different. Therefore, a problem arises for the translator - whether to look for the corresponding lexical units in the target language, or go through transcription and then add an explanation.

As for the lexical lacunas of institutional culture, the most numerous group among them are words for denoting interpersonal relations, followed by political, economic, legal and other institutional spheres of culture. An appellation is a special element of communication used by its parties to convey information related to the status, position, emotions and relationships of the parties to the communication. According to statistics, the

Chinese, who attach importance to social position and relationships between people, have more than 5,000 lexical units for expressing appellations. This number does not yet include unique appellations that are created according to the situation. As for Western culture, they treat names more simply, the number of appellations is small, but the scope of their application is wide. Due to differences in Chinese and Western cultures, the composition of the appellation system also differs, which leads to the inability to find a completely equivalent replacement in translation and the appearance of lexical lacunas. In the novel "Tales of hulan river" there are 142 lexical lacunas of institutional culture, represented by appellation. From the point of view of the communicative function, they include mediated description (26 pcs.), kinship appellation (28 pcs.), job appellation (48 pcs.), appellation of modesty or respect (7 pcs.), name-appellation (12 pcs.), nickname (2 pcs.), abusive appellation (18 pcs.). In terms of composition, the appellations in this Xiao Hong novel can be divided into two categories: simple appellations such as 姑母 (тётка по отцу), 二傻子 (дурачок), and compound appellations such as 卖豆芽菜的 (люди, которые зарабатывают на жизнь продажей бобовых ростков). Among them, a simple appellation are more common in name-appellation, abusive appellation and appellation of modesty or respect. It can be used independently or as a unit of compound appellation. Compound appellation are often used in terms of kinship appellation, mediated description and job appellation. The structure includes an attributive + main element combination, an appositional + appositional element combination, and a complex nested combination. In addition to the form of lexical units, when filling in the lacunas, it is also necessary to try to fully convey the cultural information of the appellation. For example, a problem in translation will be how to express paternal or matrilineal, direct or collateral lineage, as well as the order (senior and junior) in the appellation of relatives, as well as how to translate the prefix "老" (старый/опытный/почтенный), commonly used in appellation of modesty or respect, and show the distinctive features of character or appearance in abusive appellation.

As for the lexical lacunas in behavioral culture, the focus is on verbs and verb phrases that express the behavioral habits and way of life of the Northeast Chinese of that time, as well as verbs and nouns associated with customs and superstitions. According to statistics, there are 153 lacunas in the vocabulary describing behavior and habits, 71 - lifestyle and 124 - customs and superstitions. Through the description of a large number of movements, Xiao

Hong vividly shows the behavior and habits of farmers in Northeast China. These habits are different from those of intellectuals and have the characteristics of the times, such as 作揖 (малый поклон, когда одна рука охватывает сложенную в кулак другую; жесты китайского традиционного этикета), and 肩膀一抱 (обнять себя за плечи, распространенные действия китайцев, когда они сплетничают или спорят), and reflects the personal characteristics of different groups of people. In addition to unpaired verbs, Xiao Hong makes extensive use of verb-object, double-object, verb-complement, and other verb structures directly as subject, attribute, circumstance, or object in sentences. This is also an important distinguishing feature of the Xiao Hong's language, against the background that in modern normative Chinese, verb structures usually act only as a subject or object. For example, Xiao Hong writes: 一天到晚的, 不梳头, 不洗脸的坐在锅台上抽着烟袋...(она с утра до вечера сидит на печи и курит трубку, не расчесывая волосы и не умываясь). Here, the verb-object structures "不梳头, 不洗脸" are used as adverbs in a sentence to describe the state of the mother-in-law after she found out about her daughter-in-law's infidelity. Therefore, the role of verbs and verb structures in semantics and pragmatics can lead to the appearance of lacunas and difficulties in choosing lexical units of the target language in the process of translation.

Taking customs and superstitions as an example, the lexical lacunas in the behavioral culture of "Tales of hulan river" mainly include folk customs and superstitions. There are 124 of them, including nouns and verb phrases. Undoubtedly, by describing these customs and superstitions, Xiao Hong wanted to express the backwardness of unhealthy customs and superstitions and the degradation of people under the influence of negative and evil thoughts. From the point of view of the lexical lacuna, the importance is how to accurately translate words with "鬼" and "神" in the text and how to correctly translate the lexical units of folk culture with a bright national and regional flavor. In particular, for the case of "鬼神" (the joint use of these hieroglyphs within the framework of the collective term), we propose to translate into "злые и добрые духи". But if these hieroglyphs are used separately, then their translation will depend on the context, since they can describe living people in certain situations.

As for the lexical lacunae of conceptual culture in the novel "Tales of hulan river", of which there are 614 pieces, they include color trem, onomatopoeia, metaphor and modifier, as well as four-character phrases and idioms. The description of colors reflects

the personal aesthetic taste of the author, and the imitation of sound reflects the way of thinking. When describing colors, Xiao Hong likes to convey them through the color of certain objects, for example, 桃红的 (персиково-красный), 葡萄灰 (виноградно-серый). In addition, The color words in the form of ABB and ABAB and the onomatopoeias in the form of AAB, ABAB and AABB are the most distinctive in Xiao Hong's writing. In the novel, there are 20 colors in form ABB and 4 in form ABAB formula. Also in the novel there are 19 onomatopoeias in form AAB, 8 - ABAB and 5 cases in form AABB. This shows that when depicting colors and sounds, Xiao Hong's overlapping state words are used frequently. The second characteristic of this type of lexical lacuna is the author's uniqueness. Many lexical items like ABB and ABAB are not used in Beijing or Northeastern dialects, they were temporarily created by Xiao Hong, according to the requirements of her style. Her works also use lexical items that cannot be combined, such as 黑沉沉的 (безжизненно-темный). The use of a large number of reduplications in terms of color and onomatopoeia not only reflects the different aesthetic tastes and ways of thinking of different Chinese, but also the style of the author's prose. In the process of translating such lexical lacunas, it is difficult to find equivalent units at the morphological and semantic levels.

Four-character Chinese words, including idioms, embody the patterns of development of the modern Chinese language in the direction of two-syllable, and the desire for a concise expression of thought, and also have a bright national color and wide visual possibilities. Xiao Hong used such idioms 319 times in the novel "Tales of hulan river", and their frequency is extremely high. From the point of view of word-formation characteristics, Xiao Hong prefers to use idioms with lexical repetitions, such as contact repetitions 零零碎碎 (разрозненно), 恍恍惚惚 (смутно) and distant repetitions 人云亦云 (не иметь собственного мнения, повторять то, что говорят другие), 能说能笑 (жизнерадостная личность, способная поболтать и пошутить с кем угодно), there are 44 four-character phrases with contact repetitions and 48 with distant repetitions in the

novel. The linguistic structure of such Chinese idioms is difficult to reproduce when translated into other languages, and this leads to the appearance of lacunas at the level of the structure of lexical units.

The metaphor and modifier demonstrate both the language habits of the Chinese and Xiao Hong's personal rhetorical preferences. Each case of metaphor must be analyzed individually. However, it can be noted that Xiao Hong tended to combine two unrelated things to form a "supernatural" word combination. These combinations include subject + verb structure, such as 鞋就长了嘴 ("обувь открыла свой рот", что означает: подошва оторвалась), 眼睛冒了火 ("глаза загорелись": преувеличенное выражение ужаса на лицах скульптур в храме), and attributive + main element, as in the phrase 墙板的威风 ("Величие стен"). Phrases in this type require careful thought by the translator, since a literal translation can completely confuse readers of the target language. And when we translate them, it is impossible to manage without changing concepts in the culture of the target language. Of course, this situation can also be understood as the phenomenon of a phrasal lacuna caused by an unconventional combination of words.

Conclusions. Different cultures have different belief systems, values, lifestyles, customs and habits, and these differences in translation show up as lexical lacunas in the target language. If we analyze the context of the appearance of the lacuna, choose a reasonable method of classifying cultural phenomena, and classify these lacunas, while taking into account the linguistic habits and characteristics of the author, we can more clearly analyze the general characteristics of lexical lacunas against the backdrop of cultural differences. Thanks to this, it will be easier for translators to take into account cultural factors and reproduce the linguistic features of the author's style in the translation process. And the ability to properly fill in lexical lacunas both at the level of language and at the level of culture is the key to the successful development of intercultural communication. Thus, the results of this article are also of decisive importance for further research on the strategies for translating lexical lacunas in the works of Xiao Hong.

REFERENCES:

1. Словарь терминов межкультурной коммуникации 2013/ И. Н. Жуковаи др. Москва: Издательство "Флинта", 2013. 210 с.
2. Tylor E. B. Primitive Culture. Vol.1. London: JOHN MURRAY. 1920. 210 p.
3. 季羨林. 西方不亮, 东方亮 - - 季羨林在北京外国语学院中文学院的演讲. 中国文化研究. 1995. NO.4. 1-7.
4. 张万防. 奈达的文化分类及其视角下的翻译研究. 新余学院学报. 2012. Vol. 17, NO. 6. 54-55.
5. Жуков В. Ю. Основы теории культуры: Учебное пособие для студентов вузов. СПб.: СПбГАСУ, 2004. 92с.

6. 刘雪. 文化分类问题研究综述. 岱宗学刊. 2006 (12). Vol. 10. NO. 4. 9-11.
7. Edward T Hall. *The Silent Language*. Garden city, New York: Doubleday, Doran & Company, Inc. 1959. 85p.
8. 刘珣. 对外汉语教育学引论. 北京: 北京语言大学出版社. 2000. 119.
9. Ли Яньсюе. Исследования явления лакунарности в современной лингвистике. *Нова філологія*. 2021. № 84. 274 .
10. 聂志平. 萧红作品 ABB 式状态词结构、功能及语言风格初探. 长春师范大学学报. 2019 (07). Vol.38 No.7. 99 -106.
11. 萧红. 呼兰河传. 天津: 天津人民出版社. 2015.

УДК 81.111-81.276

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.37>

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АМЕРИКАНСЬКИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

METHODS OF TRANSLATING THE TITLES OF AMERICAN FILMS INTO UKRAINIAN

Поляк У.С.,

orcid.org/0000-0002-4743-5998

*викладач кафедри перекладу та філології
Університет Короля Данила*

Зубрицький Р.,

orcid.org/0000-0002-9581-7309

*викладач кафедри перекладу та філології
Університет Короля Данила*

Назва фільму – це перший погляд на фільм, що дає подвійний ефект оцінки мистецтва та комерційної реклами та безпосередньо грає роль у менеджменті та просуванні кінопроєкту. Влучні назви фільмів передають зміст фільмів і викликають інтерес аудиторії, тим самим отримуючи значні касові збори. З безперервним розвитком міжнародних культурних обмінів, кіно починає все більше привертати увагу кожної нації як важливий медійний інструмент в культурному обміні й кращому вивченні та розумінні іноземної мови.

З 2004 року, коли українське суспільство стало більш орієнтованим на Захід та, особливо, після отримання безвізового режиму, в Україні збільшується цікавість до американських та англійських фільмів. І перш ніж глядач насолодиться фільмом, йому треба з назви зрозуміти, про що саме обрана кінострічка. Але через різні культурні традиції, контексти, звичаї та способи мислення між американським та східним європейським світом, назви фільмів мають бути перекладені так, щоб передати історію глядачам і зацікавити їх.

Це вимагає, щоб переклад назв фільмів був точним і був комерційно вдалим.

У даній статті проаналізовано та досліджено стратегії перекладу назв англійських фільмів. Описано принципи перекладу англійських назв фільмів і вказано на стратегії перекладу назв англійських фільмів. У цій статті представлено визначення стратегій перекладу та деякі особливості назв і функцій англійських фільмів.

В даній роботі визначено та проаналізовано, шляхом порівняльного та аналітичного методів, назви американських фільмів та їх переклад на українську мову. Вивчаючи дослідний матеріал, було розглянуто специфіку назв американських фільмів і виявлено чотири способи їх перекладу.

В статті наведено приклади перекладу назв англійських фільмів українською мовою на основі дослідження характеристик, функцій та принципів перекладу, а також специфіки англійської та української мов.

Метою даної роботи було показати необхідність правильного перекладу назв англійських фільмів та варіативність методів перекладу для поширення американських та англійських кінострічок в українському медіапросторі.

Ключові слова: назви фільмів англійською мовою, стратегії перекладу, визначення, буквальный переклад, довільний переклад.

The title of the film is the first look at the film, which gives a double effect to the evaluation of art and commercial advertising and directly plays a role in the management and promotion of the film project. Accurate titles of films convey the content of films and arouse the interest of the audience, thus receiving significant box office. With the continuous development of international cultural exchanges, cinema is beginning to attract more and more attention of every nation as an important media tool in cultural exchange and better study and understanding of a foreign language.

Since 2004, when Ukrainian society became more West-oriented, and especially after the visa-free regime, interest in American and English-language films has increased in Ukraine. And before the viewer enjoys the film, he needs to

understand from the title what exactly the selected film is about. But because of the different cultural traditions, contexts, customs, and ways of thinking between the American and Eastern European worlds, the titles of the films must be translated to convey the story to the audience and interest them.

This requires that the translation of the titles of the films be accurate and commercially successful.

This article analyzes and explores strategies for translating English film titles. The principles of translation of English film titles are described and the strategies of translation of English film titles are indicated. This article presents the definition of translation strategies and some features of the titles and functions of English films.

This paper identifies and analyzes, through comparative and analytical methods, the titles of American films and their translation into Ukrainian. Studying the research material, the specifics of the names of American films were considered and four ways of their translation were identified.

The article presents examples of translation of titles of English-language films into Ukrainian based on a study of the characteristics, functions and principles of translation, as well as the specifics of English and Ukrainian.

The aim of this work was to show the need for correct translation of English film titles and the variability of translation methods for the distribution of American and English-language films in the Ukrainian media space.

Key words: titles of films in English, translation strategies, definitions, literal translation, free translation.

Постановка проблеми. Кіно – це не тільки мистецтво, але й товар. Український медіапростір завжди був відкритим для англійських фільмів, де їхня кількість постійно збільшується. Назви фільмів виражають головну ідею для глядачів, щоб привернути їхню увагу. Для цього потрібен грамотний переклад фільму. Назва фільму є його необхідною частиною і може додати завершального штриху та надати привабливості для аудиторії або надихнути на роздуми над фільмом.

Ідеальний переклад назви може передати головну думку фільму та викликати бажання глядачів відвідати фільм, саме тому переклад англійських назв кіно дуже важливий.

Перекласти навіть просту назву фільму видається легкою справою, але нелегко перекласти **добре**. Прочитавши назву фільму, ми повинні зрозуміти його основну ідею та зміст. Однак інколи студії перекладу розглядають лише докладний переклад назв фільмів, наприклад, дослівний переклад і транслітерацію. При цьому вони ігнорують вплив культури у перекладі назв фільмів. З іншого боку, інколи можна зустріти відверті «відсебеньки». Наразі бракує досліджень в процесі перекладу та оцінки його адекватності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладу назв американських фільмів привертає увагу науковців різних країн. В. Бердіс, Лу Їн, Л. Калиниченко та О. Крисало давно аналізують назви кінострічок. Китайський вчений Хе вважає, що переклад назви фільму має відповідати таким принципам: культура, естетика, комерційна таємниця. А його колега Вонг стверджує, що переклад – це мовна трансформація, заснована на оригінальному змісті та обмежена запитами та культурою цільової аудиторії, тож переклад має відповідати оригіналу за змістом формою, стилем та функцією.

Мета статті – дослідити переклади назв американських фільмів, розкрити специфіку перекладу та визначити доцільність тих чи інших

способів перекладу назв американських фільмів. Ресурси відібрано з інтернету та журналів. Усі проаналізовані кінострічки добре знайомі українській аудиторії.

Виклад основного матеріалу. Аналіз перекладу понад ста англійських стрічок [1, 2] допоміг виявити 4 основні принципи перекладу таких назв.

Прямий (еквівалентний, буквальный, дослівний) переклад застосовують, коли в оригінальній назві фільму відсутні специфічні культурні компоненти і умови дозволяють зберегти оригінальний зміст або метафору. Наприклад: «Roman holidays» – «Римські канікули», «The Adaptation» – «Адаптація», «How to Train Your Dragon» – «Як приборкати дракона», «Toy Story» – «Історія іграшок», «Wild Orchid» – «Дика Орхідея» та ін.

Разом із тим, навіть у цьому випадку можливі певні трансформації, що роблять назву фільму більш звичною для українського глядача. Так, стилістично нейтральні англійські слова «Planes» та «Happy Feet» в українському перекладі перетворилися, відповідно, на зменшено-пестливі «Літачки» й «Веселі ніжки». З легкої руки перекладачів «The Smurfs» – «Смурфи» перетворилися на «Смурфіків». Такі назви зазвичай яскраві та короткі й складаються щонайбільше з трьох слів.

Транслітерація або **транскрипція** – це способи перекладу назви англійського фільму іншою мовою відповідно до вимови.

У ряді англійських фільмів ім'я або місце розташування героя розглядається як назва. Такий вид перекладу заголовка зазвичай означає транслітерацію. Якщо ім'я відоме аудиторії або має важливу історичну цінність чи краще може передати екзотичні любовні почуття, використовується цей метод. Якщо глядачу назва допоможе зрозуміти чи хоча б натякне, попри іноземний текст, мову і культурні відмінності, про що стрічка або де відбуватимуться події, цей метод також використовується. Наприклад:

- «Jane Eyere», «Tess», «Harry potter», «Romeo and Juliet» розповідають про персонажів та події, добре відомі українцям з однойменних книг;

- у «Pearl Harbor» події відбуваються на тлі нападу на військову базу США;

- «Chicago», «New York, New York» розповідають про події в американських містах.

Звичайно, переклад географічної назви чи місцевості не завжди є доречним: є деякі назви заголовків, з якими аудиторія не знайома або вони не мають прямого сенсу або ними легко ввести в оману, або вони будуть неоднозначними для аудиторії, тому перекладу цих назв слід уникати [3]. Наприклад, «Forrest Gump» мав би перекладатися як «Лісовий Гамп», але цей переклад не є доречним, адже він не справив би ніякого враження на українську аудиторію і нічого не сказав би про суть фільму; тоді як його всім добре знайомий переклад Форрест Гамп набагато цікавіший і дає зрозуміти, що історія про певну персону. Загалом метод транслітерації і транскрипції використовується для кінострічок, де в заголовку є власна назва: «Max Payne» – «Макс Пейн».

Трансформація – спосіб перекладу назв фільмів, при якому оригінальний заголовок трансформується шляхом заміни лексичних одиниць, додавання елементів або, навпаки, скорочення назви тощо. Засіб цілком виправданий через відмінності в культурі та світосприйнятті американського та українського глядача. Так, абсолютно доречним є переклад мультфільму «Spirit: Stallion of the Cimarron». Дослівний переклад би був: «Дух: жеребець Сімаррона». Але топонім Сімаррон було замінено загальною назвою прерії, тому що Сімаррон означає адміністративно-територіальний округ в штаті Оклахома, США, річку в США та здичавілого коня в США. Ім'я головного героя – волелюбного коня Спіріта, зберегли завдяки значенню слова spirit – «дух», «душа». Також в українському варіанті немає відповідного значення перекладу слова stallion (жеребець), який навряд чи припав би до душі українському глядачеві. Тобто, дослівний переклад назви мультфільму для українця був би незрозумілий і не привернув би значної уваги.

В назвах американських кіно- та анімаційних стрічок зустрічаються такі, що в англійській мові не мають роду і числа, наприклад «Frozen». В перекладі на українську мову це мало б означати «Крижаний, Крижана, Крижане». Тому, для більш чіткого розуміння сенсу мультфільму, його переклали як «Крижане серце». Та ж сама ситуація з назвою «Tangled» – «Заплутана історія».

Мультфільм «Сімейка Крудсів» в оригіналі звучить як «The Croods». Тобто для нас це означа-

тиме «Крудси». Але через те, що в Україні це прізвище не є вживаним, глядачу було б незрозуміло, про що чи про кого саме розказується історія. До того ж слово «сімейка» явно вказує на комедійний жанр. Саме тому добре відомий адаптивний переклад анімаційної стрічки є найбільш вдалим.

Один з прийомів цього методу полягає в додаванні лексичних елементів, що розширює чи розкриває суть назви [4. с 69]. Наприклад:

- «TheGrinch» – «Грінч, викрадач Різдва»

- «Hitch» – «Правила зйому – метод Хітча»

- «Identity Thief» – Пиймай шахрайку, якщо зможеш»

- «Valiant» – «Веліант: пернатий спецназ»

- «Bad Moms» – «Дуже погані матусі»

Приклади прийому трансформації назви з опущенням слів:

- «My Big Fat Greek Wedding 2» – «Моя велике грецьке весілля 2»

- «Neighbors 2: Sorority Rising» – «Сусіди 2»

- «This Means War» – «Значить, війна»

Вилучення слова в перекладі назви американського фільму доречно не тільки через надмірну конкретизацію і розкриття суті кінострічок, де це не потрібно, а й через лексичні відмінності англійської та української мов – переклад може бути завантажений словами, що відобразиться на його комерційному успіху: мало кого зацікавить назва, що складається з чотирьох або більше слів.

Хоча ефект дослівного перекладу буває вдалий, не всі назви підходять для дослівного перекладу. Через відмінності в мові та культурі між Україною та Америкою, в деяких випадках застосовується метод **довільного перекладу** або **заміна**.

Американський фільм «Gone with the Wind» використовує метод вільного перекладу. Дослівний переклад, лояльний до початкового тексту мав би бути чимось на кшталт «Пішли з вітром», і цей переклад не надто гарний. Різниця тут між довільним та дослівним перекладами проявляється у висловленні. Саме через труднощі перекладу кінострічки застосовується спосіб заміни. Через дослівний переклад важко відобразити суть фільму, перекладачам слід проаналізувати й зрозуміти зміст, сюжет і навіть стиль, щоб вдало перекласти назву. Таким чином заміна може показати риси оригінальної назви та допоможе усвідомити культурну, естетичну та економічну цінність фільму.

Через різницю в національній ціннісній орієнтації, культурі та взагалі менталітеті між Україною та США, дослівний переклад назви американського кіно може спотворити справжній зміст оригінальної назви або навіть викли-

кати якесь неправильні асоціації, впливаючи на образ фільму у свідомості глядача. В цьому випадку довільний переклад використовується, щоб підкреслити характеристики фільму, аби викликати бажання аудиторії оцінити фільми. Наприклад [5]:

- «Chalet Girl» – буквально означає «Дівчина з шале». Фільм і справді про дівчину-покоївку, яка працює на гірськолижному курорті. Але перекладачі для кращого розкриття суті вирішили перекласти назву як «Як вийти заміж за мільярдера». Глядачеві дають зрозуміти, про що йдеться у фільмі.

- «I Fell Pretty» – замість дослівного «Я почувуюся гарною», українські перекладачі постаралися, і у підсумку ми маємо «Красуню на всю голову». Буквальний переклад більше підійшов би для мелодрами, в оригінальній назві навіть можна було б побачити певну рефлексію головної героїні. А спосіб заміни натякає, по-перше, на комедійний жанр фільму, а по-друге, на те, що героїня явно не схильна до самокритики.

- «The Nut Job». «Горіхова робота, горіхова справа» – так би називалась анімаційна стрічка в дослівному перекладі, аби не український влучний переклад. «Реальна білка» відразу вказує на те, хто є головним героєм, до того ж він явно не з тих, що пасуть задніх. Довільний переклад, таким чином ще й додає стилістичного забарвлення мультфільму для українського глядача.

- «Silver Linings Playbook» – завдяки методу заміни маємо «Збірку промінців надії». Замість незрозумілого дослівного перекладу спеціалісти дуже влучно адаптували назву згідно з сюжетом. До речі, в РФ оригінальну назву переклали як «Мій хлопець – псих» і вона зрідка зустрічається на просторах українського інтернету. Це також досить влучна назва, яка натякає на характер чи психічні розлади героя, але сам переклад більше підходить до комедії, тоді як жанр кінострічки – драматична комедія з упором на драму. До того ж саме український переклад найкраще передає глибокий зміст фільму.

- «Life After Beth» – буквально «Життя після Бет», що мало про що говорить українській аудиторії. А от переклад із заміною «Якщо твоя дівчина – зомбі» натякає на певні деталі сюжету.

- «Die Hard» – «Померти важко, помирай важко» – так би й називалося в Україні це кіно. Назва більше підходить для чергового прохід-

ного бойовика, і навряд чи вона викликала б цікавість у широкої української аудиторії. Але завдяки нашим перекладачам ми маємо «Міцного горішка», який навіть сталим висловом.

- «The Fast and the Furious» – «Швидкі та люті». Саме так дослівно перекладається назва всесвітньовідомої франшизи. Але наші спеціалісти використали термін «Форсаж» (режим роботи двигуна): коротка і яскрава назва добре всім відома і підходить фільму навіть краще за оригінальну назву [6].

Висновок. Фільм відіграє важливу роль як у повсякденному житті людей, так і в міжнародній економіці. Одним словом, переклад назви фільму це дуже важка робота. Як товар і мистецтво, кіно все одно будуть добре сприйняти. На українському кіноринку з'являється все більше англійських стрічок. Але через культурні відмінності українців та американців, а також через лексичні відмінності наших мов, переклад може бути вкрай складним і суть оригіналу та перекладу подекуди може не збігатися. Держава має по можливості підтримувати вітчизняну кіноіндустрію, студії адаптації та перекладу, щоб український глядач через переклад відчув англійську мову, самотутній культурний відтінок та художню спадщину американського кіно.

Назва фільму – це перше, що бачить глядач, тож вона має відповідати таким характеристикам: бути короткою та зрозумілою, культурною та якісною в художньому й комерційному плані.

Різні назви фільмів потребують різних стратегій перекладу. Проаналізувавши особливості, функції назв фільмів, перекладачі можуть використовувати методи транслітерації, дослівного перекладу, трансформації і довільний переклад, щоб надати аудиторії найкращий переклад.

Переклад фільму – це не мовний переклад, а культурний переклад. Перекладач повинен працювати з мовою оригіналу та мовою перекладу та знаходити відмінності між мовою оригіналу та мовою цільової аудиторії, відмінності в національній культурі. Перекладач також повинен зберегти естетичні властивості фільму та розуміти важливість грамотного перекладу для міжкультурного спілкування. Водночас перекладач має використати відповідні навички перекладу для збереження культурних особливостей країни-виробника кінострічки і зробити все можливе, щоб представити людям ідеальний переклад назв фільмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каталог фільмів. Кіноафіша: веб-сайт. URL: <https://kinoafisha.ua/ua/films/> (дата звернення 09.01.2021).

2. IMDb Top 250 Movies. IMDb: веб-сайт. URL: <https://www.imdb.com/> (дата звернення 09.01.2021).
3. Милевич И. Стратегии перевода названий фильмов. Русский язык за рубежом. Литература и культура. 2007 №5. URL: [http://journal.pushkin.institute/archive/archive/2007/5_\(204\)/6080_Стратегии_перевода_названий_фильмов/stat2007-5-6080.pdf](http://journal.pushkin.institute/archive/archive/2007/5_(204)/6080_Стратегии_перевода_названий_фильмов/stat2007-5-6080.pdf) (дата звернення 09.01.2021).
4. Милевич И. Стратегии перевода названий фильмов. Русский язык за рубежом. Литература и культура. 2007 № 5. URL: [http://journal.pushkin.institute/archive/archive/2007/5_\(204\)/6080_Стратегии_перевода_названий_фильмов/stat2007-5-6080.pdf](http://journal.pushkin.institute/archive/archive/2007/5_(204)/6080_Стратегии_перевода_названий_фильмов/stat2007-5-6080.pdf) (дата звернення 09.01.2021).
5. Oxford Learner's Dictionaries: веб-сайт. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення 09.01.2021).
6. Вікторія В. <https://buki.com.ua/blogs/pereklad-nazv-filmiv/> (дата звернення 09.01.2021).

УДК 811.112.2'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.38>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

PECULIARITIES OF INDUSTRY TRANSLATOR'S PROFESSION

Рахімова О.К.,*orcid.org/0000-0002-0183-9225**старший викладач кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету***Лебедєва Л.Е.,***orcid.org/0000-0003-1715-4201**старший викладач кафедри іноземних мов**Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

У статті розглянуто спеціальний/галузевий переклад, який є сьогодні одним із найбільш затребуваних спеціальностей перекладача. Нові спеціальності перекладача виходять за рамки традиційних класифікацій перекладу, які визначали види та типи перекладу. Новим видом перекладу, який охоплює письмовий та усний види перекладу, став аудіовізуальний переклад. З'явилися такі спеціальності, як перекладач-термінолог, керівник проєктів, перекладач-локалізатор та ін.. Для того, щоб випускники-перекладачі були затребувані на сучасному ринку праці, існуючі спеціальності бути інтегровані у навчальний процес. Тому, авторам статті видається доцільним ґрунтовніше дослідити вимоги, які висуваються до цих спеціальностей.

У статті основна увага приділяється насамперед професії перекладача з позиції його ставлення до навколишнього світу, людей, техніки. Знакові, мовні системи є основними засобами передачі науково-технічної інформації та водночас є предметом даної професійної діяльності. Довгий час дослідники розглядали лише письмову форму галузевого перекладу, яка відноситься до типу професійної діяльності «Людина-Знак».

На переконання авторів статті зміст особливого розділу науки про переклад має скласти розгляд завдань та умов перекладу у зв'язку з жанровими особливостями матеріалу, оскільки кожен з різновидів матеріалу, що перекладається має специфічні риси, які висувають особливі вимоги до перекладу. Якщо при перекладі наукових та ділових текстів допустимі обороти книжково-письмового мовлення, то при перекладі художньої літератури повноцінність перекладу може досягатися шляхом відступів від дослівної передачі тексту мовою перекладу.

На переконання авторів статті термін «технічний/науково-технічний» переклад не охоплює усі типи перекладених текстів. За рамками цього типу перекладу залишається переклад філологічних, економічних, медичних, юридичних текстів тощо. Не дуже вдалим є термін «переклад у сфері професійної комунікації», який можна уявити як переклад у власне перекладацькому середовищі. Тому, тип перекладу, який цікавить автора статті, варто називати «спеціальний» або «галузевий», а перекладача, який виконує даний тип перекладу – галузевим перекладачем.

Ключові слова: галузевий переклад, аудіовізуальний переклад, термінолог, керівник проєктів, локалізатор.

The article considers special / industry translation, which is today one of the most popular specialties of translator. The new specialties of the translator go beyond the traditional classifications of translation, which defined the types of translation. Audiovisual translation has become a new type of translation that combines written and oral one. Specialties such as translator-terminologist, project manager, translator-localizer, etc. have appeared. In order for graduate translators to be in demand in today's labor market, existing specialties should be integrated into the educational process. It seems appropriate to acquaint students with the requirements for these specialties.

The article focuses primarily on the profession of translator from the standpoint of his attitude to the world, people, technology. Sign, language systems are the main means of transmitting scientific and technical information and at the same

time are the subject of this professional activity. For a long time, researchers considered only the written form of a special translation, which belongs to the type of professional activity 'Man-Sign'.

According to the authors of the article, the content of a special section of translation science should consider the tasks and conditions of translation in connection with the genre features of the material, as each type of translated material has specific features that make special demands on translation. If in the translation of scientific and business texts the turns of literary speech are allowed, then in the translation of fiction the fullness of the translation can be achieved by deviating from the literal transmission of the text in the language of translation.

Athours suppose that the term 'technical / scientific-technical' translation does not cover all types of translated texts. The translation of philological, economic, medical, legal texts, etc. remains outside this type of translation. The term 'translation in the field of professional communication' is not very successful, which can be thought of as translation in the actual translation environment. Therefore, the type of translation that interests us, we consider it appropriate to call 'special' or 'industry', and the translator who performs this type of translation - industry translator.

Key words: industry translation, audiovisual translation, terminologist, project manager, localizer.

Постановка проблеми. Відправною точкою у процесі виділення типів перекладу для багатьох дослідників стала лінгвістична класифікація функціональних стилів. На підставі переважної інформуючої функції дослідники виділяють самостійний тип перекладу, називаючи його науково-технічним, спеціальним, технічним, прагматичним / інформативним. Сьогодні все частіше зустрічаються такі визначення даного типу перекладу у сфері професійної комунікації, як: професійно орієнтований переклад, галузевий переклад тощо. Термін «технічний/науково-технічний» переклад, на жаль, не охоплює усі типи перекладених текстів. За рамками цього типу перекладу залишається переклад філологічних, економічних, медичних, юридичних текстів тощо. Не дуже вдалим є термін «переклад у сфері професійної комунікації», який можна уявити як переклад у власне перекладацькому середовищі. Тому, тип перекладу, який нас цікавить, ми вважаємо за доцільність називати «спеціальний» або «галузевий», а перекладача, який виконує даний тип перекладу – галузевим перекладачем.

Аналіз досліджень. Теоретичні та практичні аспекти становлення особистості галузевого перекладача та особливості його професійної діяльності є об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, у тому числі: Ф. Баєр, А. Людсканович, Є.А. Клімова, П.І. Копанева, В.Н. Комісарова, Р.К. Міньяр-Білоручова, Ж. Пелаж, А. Попович, К. Райс, та інших.

Метою статті є дослідження становлення особистості галузевого перекладача та особливості його професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Запропоновані традиційні класифікації професії перекладача сьогодні не повністю відображають зміни, що відбулися за останнє десятиліття у професійній діяльності останнього. У професії перекладача з'явилося багато нових спеціальностей. Аналізуючи ці зміни, дослідники відзначають появу таких спеціальностей, таких як: перекладач-термінолог, перекладач-генераліст, перекла-

дач, що спеціалізується в галузі інформатики, технічний перекладач, редактор, медіа-перекладач (субтитрування), технічний редактор, відповідальний за документацію, керівник проєктів, локалізатор програмного забезпечення, веб-сайтів, відеоігор. Ці зміни знаходять своє відображення і в українському професійному стандарті перекладача, в якому передбачається уявити досить широкий спектр спеціальностей.

Розробляючи типологію перекладених текстів, Катаріна Райс бере за основу гіпотезу, згідно з якою основним фактором, що визначає процес перекладу, є головна комунікативна функція вихідного тексту [1, с. 180–183]. Проведений аналіз демонструє різноманітність підходів до виділення типів перекладу. Диференціація спеціального перекладу відбувається на підставі різних галузей знань. Наприклад, Р.К. Міньяр-Білоручов поділяє цей тип перекладу на науково-технічний та суспільно-політичний. Науково-технічний, у свою чергу, – на військовий, медичний, радіотехнічний, у галузі космосу, сільського господарства, юриспруденції, біотехніки тощо [2, с. 139].

П.І. Копанєв та Ф. Беєр у рамках науково-технічного перекладу виділяють: технічний переклад, переклад природничих текстів, переклад науково-популярних текстів, переклад суспільно-наукових текстів, переклад антропологічних текстів [2, с. 120–121].

Розвиваючи класифікацію науки про переклад, запропоновану болгарським дослідником А. Людскановим, А. Попович виділяє теорію науково-технічного перекладу, теорію перекладу публіцистичних текстів та теорію перекладу літературних текстів. У рамках науково-технічного перекладу дослідник виділяє переклад наукових та переклад технічних текстів [3, с. 27–28].

Французький дослідник Ж. Пелаж у рамках спеціального перекладу розглядає переклад текстів у галузі права, гуманітарних, економічних, біологічних, фізичних наук та математики [1, с. 69].

Однак, на нашу думку, такий прискіпливий розподіл типів перекладу, що нас цікавить, є незручним для створення загальної методики формування професійних галузевих перекладачів. На жаль, сьогодні у процесі виділення сфер наукових знань не існує єдиної точки зору. У рамках галузевого перекладу часто виділяють переклад газетних публікацій, наукових статей, технічних описів, патентної літератури, матеріалів з економіки та комерційної діяльності, юридичні документи та ін. Проте цей перелік включає неоднорідні об'єкти: статті, патенти є жанровими різновидами текстів, у той час як «тексти з економіки» або «юридичні тексти» вказують на їхню належність до певної галузі знань.

На сьогоднішній день найбільш повною і такою, що відповідає останнім уявленням про існуючі галузі знань, на наш погляд, є Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО) ЮНЕСКО, в якій виділяються вісім основних груп підготовки спеціалістів:

1. Освіта
2. Гуманітарні науки та мистецтво
3. Соціальні науки, бізнес та право
4. Наука (наука про життя, фізичні науки, математика та статистика, комп'ютерна справа)
5. Інженерні, обробні та будівельні галузі
6. Сільське господарство (сільське, лісове та рибальське) господарство, ветеринарія)
7. Охорона здоров'я та соціальне забезпечення
8. Служби (сфера обслуговування, транспорт, охорона довкілля, служби безпеки) [2].

Не використовуючи дуже дрібну класифікацію, даний підхід охоплює максимальну кількість існуючих галузей знань. Таким чином, з урахуванням груп підготовки фахівців, що виділяються Міжнародною класифікацією освіти ЮНЕСКО, у рамках галузевого перекладу можна виділяти різні підтипи та категорії галузевого перекладу, що відображають належність вихідного тексту до тієї чи іншої галузі знань.

У рамках професійної діяльності психологи виділяють спеціальності як підвиди професійної діяльності всередині професії, які спрямовані на досягнення більш приватних чи проміжних результатів специфічними засобами. Такий підхід дозволяє на виокремлювати галузевий переклад з-поміж усіх інших типів перекладу.

Раніше зазначалося, що тривалий час цей тип перекладу розглядався дослідниками як переклад, що існує лише у письмовій формі. Проте стрімкий розвиток науки і техніки, розширення контактів між ученими, фахівцями у різних галузях призвело до того, що цей вид перекладу став

часто використовуватись і в усному спілкуванні. Тому у цій діяльності відповідно до класифікації, запропонованої Є.А. Клімовим [4, с. 8–18], нарівні зі схемою відносин «Людина-Знак» можуть бути запропоновані й відносини «Людина-Людина», що робить доцільним розгляд існуючих видів галузевого перекладу залежно від умов роботи перекладача.

Якщо в основі першої класифікації перекладу лежить специфіка об'єкта / предмета перекладу, залежно від дій суб'єкта – самого перекладача дослідники виділяють два види перекладу: усний та письмовий. Основний вид усного перекладу є так званим «перекладом на слух», за якого галузевий перекладач сприймає оригінал в усній формі, пропонує текст перекладу в цій же формі для усного сприйняття. Під письмовим перекладом зазвичай розуміється переклад у письмовій формі «написаного» оригіналу, для того щоб реципієнт перекладу міг у подальшому його прочитати» [5, с. 120].

Головна відмінність цих двох форм полягає, перш за все, в «одноразовості» усного перекладу та «багаторазовості» письмового. У процесі письмового перекладу за бажання перекладача сприйняття тексту оригіналу та відтворення тексту перекладу можуть повторюватися неодноразово.

Під час розмежування перекладу на письмовий і усний усі дослідники однакові, проте у межах усного перекладу існують різні погляди з його основні види. Деякі перекладознавці виділяють в усному перекладі лише синхронний і послідовний переклад, до того ж, до першого відносять і переклад з паперу, оскільки і той і інший збігаються з моментом сприйняття вихідного мовленнєвого твору.

Найбільш детальну та повну класифікацію перекладу дає у своїх роботах Р. К. Мін'яр-Білоручів [2]. Усний переклад він поділяє з погляду функціонування розумових механізмів перекладу на синхронний переклад, переклад з паперу та послідовний переклад. Під перекладом з аркуша розуміється «зорово-усний переклад» без попереднього ознайомлення із текстом.

Послідовний переклад, у свою чергу, передбачає односторонній та двосторонній, із записами та абзацно-фразовий. Абзацно-фразовий переклад відрізняється від послідовного лише величиною відрізків, що пропонується для перекладу тексту, а двосторонній переклад – ще й зміною напрямку перекладу, що повторюється. Таким чином, послідовний переклад представлений як одностороннім, і двостороннім видами перекладу.

Послідовний переклад за ознакою сфери застосування поєднується із синхронним перекладом поняттям «перекладу конференцій». Це вид усного перекладу публічних виступів, що здійснюється після завершення виступу або в паузах, що їх робить оратор. Слід зазначити, що тривалість звучання мови оратора до паузи може коливатися від кількох секунд до кількох хвилин. На відміну від послідовного перекладу у процесі синхронного перекладу сприйняття мови мовою джерела і відтворення її мовою перекладача відбувається паралельно. При цьому кожен із цих видів перекладу має свою специфіку та виклики. Протяжність у часі повідомлення при послідовному перекладі часто змушує перекладача вдаватися до записів, скоропису [1]. Отже, на першому етапі послідовного перекладу сприйняття синхронізовано з папером. На етапі ж говоріння він має розшифрувати свої записи та без пауз викласти повідомлення мовою перекладача.

В останні роки широкого поширення набув аудіовізуальний переклад, який можна розглядати як з позиції типів перекладу (класифікація за типом перекладу тексту), так і в рамках класифікації за видами перекладу, оскільки в основі цього виду перекладу закладені різні види мовної діяльності самого перекладача – і читання, і аудіювання, і говоріння та листування [6, с. 12].

У процесі навчання галузевого перекладача як другої спеціальності передбачається розглядати письмовий переклад та усний (послідовний) переклад, оскільки саме з цього виду перекладу починається навчання усного перекладача. Надалі, маючи сформовану базу для подальшого навчання, галузевий перекладач може спеціалізуватися як в аудіовізуальному, так і синхронному видах перекладу.

Розглянемо важливі, на наш погляд, спеціальності галузевого перекладача, з якими слід знайомити студентів, які навчаються за програмою «Переклад». Як правило, для роботи в цих галузях знань потрібні перекладачі, які мають, крім диплома перекладача, диплом за фахом. В цьому випадку від перекладача потрібне володіння іноземною мовою, темою тексту, що перекладається та володіння перекладацькими прийомами + знаннями інформаційних технологій, що використовуються перекладачем.

Найбільш затребуваним сьогодні є переклад у таких областях:

- фінанси (фінансові інструменти – щорічні звіти, інформація для акціонерів тощо);
- медицина (лабораторні дослідження, просування медичних препаратів, інструкції тощо);

- наука (статті, наукові доповіді, огляди, реферати тощо);

- ділове спілкування (рекламні матеріали тощо);

- юриспруденція тощо.

Галузеві перекладачі можуть спеціалізуватися не тільки в перекладі текстів, що належать до різних областей знань, але і перекладі певних типів документів: договорів, патентів, каталогів і т.д.

Важливим для успішної діяльності галузевого перекладача є володіння термінологією у певній галузі знань. До обов'язків перекладача-термінолога входять такі завдання:

- стежити за появою нових термінологічних ресурсів;

- знаходити джерела та людей, здатних дати необхідну термінологічну інформацію;

- створювати та підтримувати загальну базу зроблених за певними галузями знань перекладів;

- готувати термінологічні словники до майбутніх перекладів;

- створювати та підтримувати термінологічні ресурси бюро перекладу;

- консультувати перекладачів з питань вибору термінології, держстандартів та норм;

- інформувати перекладачів з усіх питань, що стосуються термінології: поява нових словників, норм, зауважень клієнтів, тощо.

Важливим для галузевого перекладача є також спеціальність керівника проекту, який виконує такі функції:

- переговори із замовником;

- набір перекладачів та інших необхідних перекладу проекту фахівців;

- визначення сплати за виконану роботу;

- планування перекладу;

- керівництво процесом перекладу;

- контроль якості виконаного перекладу.

Цікавою для галузевого перекладача є така нова спеціальність як перекладач-локалізатор. Термін «локалізація», хоча використовується сьогодні досить часто, не має чіткого визначення. Цим терміном визначають три типи процесів: локалізацію продуктів, локалізацію програмного забезпечення, локалізацію інтернет-сайтів.

Близьким до локалізації є термін «адаптація», який є більш широким поняттям, що передбачає пристосування тексту на граматичному, лексичному та стилістичному рівнях мови. Тоді як локалізація – це процес адаптації іноземного тексту до культурного контексту країни, мовою якою робиться переклад. Отже, локалізацію можна визначити як один із видів адаптації.

Висновки. Отже, все вищевикладене дозволяє розглядати спеціальний/галузевий переклад як спеціальність у рамках професійної діяльності перекладача. За предметом праці дану діяльність можна віднести до типу «Людина-Знак», у процесі усного перекладу будуть присутні відносини «Людина-Людина». Використання інформаційних технологій визначає такі відносини, як «Людина-Техніка». У процесі навчання

студентів ЗВО перекладу їх слід знайомити не лише зі специфікою усного чи письмового перекладу, але й з такими спеціальностями, як перекладач-термінолог, керівник проекту, перекладач-локалізатор та ін. Такий підхід, на наше переконання, дозволить випускникам ясніше уявляти шляхи свого професійного зростання та враховувати свої особисті якості під час вибору спеціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аликина Е. В. Концепция обучения устной переводческой деятельности в системе высшего лингвистического образования на основе интегративного подхода: дисс. ... д-ра пед. наук. Нижний Новгород, 2017. 409 с.
2. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. Москва: «Московский лицей», 1996. 208 с.
3. Попович А. Проблемы художественного перевода. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 180 с.
4. Климов Е. А. О феномене профессиональной относительности образа мира. *Вестник Московского университета. Сер 14. Психология*. 1995. № 1. С. 8–18.
5. Комиссаров В. Н. Проблема лингвистического анализа перевода: дисс. ... д-ра филолог. наук. Москва, 1975. 390 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва: Высшая школа, 1983. 393 с.
7. Міжнародна стандартна класифікація освіти (ISCED) URL: <http://naps.gov.ua/uploads/files/sod/NSKO.pdf>. (Дата звернення: 10.01.22).

РОЗДІЛ 6 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.39>

ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІМАГОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF IMAGOLGY IN MODERN LITERARY DISCOURSE

Ступницька Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7560-0049

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Ленська О.О.,

orcid.org/0000-0001-8972-9962

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто імагологічний напрямок сучасного літературознавчого дискурсу, який займається вивченням літературних образів інонаціональних держав. Зазначено, що імагологія вивчає особливості сприйняття країни іншим народом, зародження та становлення міфічних уявлень про чужі культури, та намагається надати правдиву інформацію про іншу країну. В роботі розглянуто різноманітні способи сприйняття імагології, від розділу компаративістики до цілком самостійної науки. Базисною складовою імагології є дихотомія «свій-чужий».

Усвідомлення необхідності імагологічних досліджень й дискусії щодо особливостей такого типу розвідок розпочалося у західноєвропейському науковому середовищі, але не варто оминати увагою спроби радянських дослідників привернути увагу до цього питання. Наприкінці ХХ століття у радянському літературознавстві імагологічні дослідження посідали більш вагоме місце у загальнолітературному полі.

Імагологія має міждисциплінарний характер: її джерелами є мова, культура, різні види мистецтва, література, фольклор, дані семіотичних, етнолінгвістичних, культурологічних, історичних досліджень та розвідок в інших галузях наукової думки.

Імагологія має велике значення й у літературознавстві, слід зазначити, що саме в цій сфері вона має доволі давні й продуктивні традиції. Художня література відіграє велику опосередковуючу роль, по-перше, у створенні певного іміджу народу країни, який створив цю літературу, по-друге, вона стає своєрідним каналом комунікації, ознайомлюючи власний народ з іншими народами та культурами. У розумінні імагологів нація являє собою не ідентичність, а ідентифікацію, тобто ототожнення себе з національними міфами, інтелектуальними концептами, які знаходяться у витоках відчуття належності до певної нації й впливають на соціокультурну практику народу. Імагологія досліджує саме ментальні моделі, які є основою національної ідентичності та їх об'єктивування у літературі.

У статті виявлені особливості інтерпретування концепту «імагологія» у літературознавчому дискурсі, висвітлені особливості сприйняття й дослідження цього поняття науковим середовищем.

Ключові слова: дискурс, дихотомія, імагологія, імідж, літературний образ, міждисциплінарний характер.

Imagological direction of modern literary discourse which deals with the study of literary images of non-national states is considered in the article. It is noted that imagology studies the peculiarities of the perception of a country by another people, the origin and formation of mythical ideas about foreign cultures, and tries to provide truthful information about another country. Various ways of perceiving imagology, from the section of comparative studies to a completely independent science are shown in the article. The basic component of imagology is the dichotomy "one's own and another's".

Awareness of the need for imagological research and discussion of the peculiarities of this type of intelligence began in the Western European scientific community, but we should not overlook the attempts of Soviet researchers to draw attention to this issue. At the end of the twentieth century, in Soviet literary studies, imagological studies occupied a more important place in the general literary field.

Imagology is interdisciplinary: its sources are language, culture, various arts, literature, folklore, data of semiotic, ethnolinguistic, culturological, historical research and exploration in other fields of scientific thought. Imagology has a great importance in literary studies, it should be noted that that it has a long and productive tradition in this sphere. Fiction plays a great mediating role, firstly, in creating a certain image of the people who created this literature, and secondly, it becomes a kind of channel of communication, acquainting their own people with other peoples and cultures. According to imagolo-

gists, a nation is not an identity, but an identification, i.e. identification with national myths, intellectual concepts that are at the origins of a sense of belonging to a particular nation and affect the social and cultural practices of the people. Imagology explores the mental models that are the basis of national identity and their objectification in literature.

The peculiarities of the interpretation of the concept of "imagology" in literary discourse, highlights the peculiarities of perception and study of this concept by the scientific community are revealed in the article.

Key words: discourse, dichotomy, imagology, image, literary image, interdisciplinary nature.

Постановка проблеми

У літературознавчому дискурсі сьогодення, на нашу думку, значного розвитку набуває напрямок, що займається вивченням літературних образів інонаціональних держав та має назву «імагологія». Імагологія вивчає рецепцію країни іншим народом, виокремлюючи правдиві та сфальсифіковані уявлення про неї. Знання про інших народів та повідомлення їм правдивої вичерпної інформації про власний етнос становить невід'ємну складову імагології. Співставлення різних народів та культур, безумовно, входить до сфери вивчення теорії міжкультурної комунікації, але вивченням образу займаються й інші дисципліни, перед усім компаративістика та історична поетика. Думку про те, що імагологія не самостійна дисципліна, а розділ компаративістики висловлюють О.Ю. Поляков та О.А. Полякова у монографії «Імагологія: теоретико-методологічні основи» [1]. Генетично імагологія дійсно тісно пов'язана з компаративістикою, у рамках якої вона, власне, й зародилася у середині ХХ століття як спроба подолання кризи компаративістики шляхом переключення уваги дослідників із вивчення впливів, витоків й контактних зв'язків на дослідження образу «Іншого». Така зміна предмету дослідження у компаративістиці була запропонована французьким ученим М.-Ф. Гийяром: «Не будемо більше простежувати й вивчати ілюзорні впливи однієї літератури на іншу. Краще спробуємо зрозуміти, як саме формуються і існують у індивідуальній або колективній свідомості великі міфи про інші народи та нації <...> - у цьому полягає залог оновлення компаративістики, новий напрямок її дослідження» [2, с. 119].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Термін «імагологія» походить від латинського слова *imago* – образ й давньогрецького *ἰμῶς* – знання [3, с. 122-123], таким чином, імагологія у широкому розумінні являє собою знання про образ, але, слід взяти до уваги, що це знання про образ іншого, «чужого» народу, країни, тобто базисною складовою імагології є дихотомія «свій – чужий», якою, на думку Ю.С. Степанова, просякнута уся культура і яка є одним з головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття. [4, с. 126].

Значний внесок у розробку теоретичних засад імагології внесли засновник Аахенської школи компаративістики Х. Дизерінк [5], та його послідовник, нідерландський учений Й. Леєрссен, який підкреслює значущість історичного контекста у дослідженні національної репрезентації, крім того, важливого значення він надає прагматико-функціональному підходу, який враховує цільову аудиторію твору, його вплив на читача. Учений наголосив на необхідності відстежування динаміки взаємозв'язку образу «інших», який зветься гетеро образом у імагології, й образу «своїх», який зветься авто образом [6, с. 27-28]. Вагомий внесок у розробку ідей імагології внесли західні учені, так, наприклад, ще Луї-Поль Бетц у роботі «Критичні спостереження над сутністю, завданням і значенням порівняльної історії літератури» (Париж, 1896) наполягав на необхідності аналізувати змінювання взаємних уявлень народів і націй і вважав це одним з найважливіших завдань компаративістики. Дослідник частково спирався на думку Гете, який говорив про зв'язок між народами, що сприяє самопізнанню кожної національної літератури [7, с. 126]. Так, Ж.-М. Карре, досліджуючи еволюцію образу Німеччини у французькій літературі ХІХ – першої половини ХХ століть, у передмові зазначив, що не буде вивчати вплив німецької літератури на французьку, а за мету він собі ставить нагадати «про ті оптичні помилки, що були зроблені французькими письменниками у їх уявленнях про Німеччину» [8, с. 223].

Досліджуючи питання імагології, на нашу думку, доцільно згадати польську дослідницю М. Швидерську, яка пов'язує виникнення імагології з іменем французького компаративіста Ж.-М. Мура та французького філософа Поля Рікера. Дослідниця зауважує, що «на думку Ж.-М. Мура, суспільна фантазія сприяє створенню культурно-опосередкованих образів “чужого” у літературі, які мають ідеологічний або утопічний характер. У тексті ці образи виконують або інтегруючу роль (як ідеологія), або (як утопія) роль субверсивну, що руйнує певну групу, націю або культуру» [9, с. 115].

Постановка завдання

Мета статті полягає у виявленні особливостей інтерпретування концепту «імагологія» у літера-

турознавчому дискурсі, висвітленні особливостей сприйняття й дослідження цього поняття науковим середовищем.

Виклад основного матеріалу

Усвідомлення необхідності імагологічних досліджень й дискусії щодо особливостей такого типу розвідок розпочалося у західно-європейському науковому середовищі, але, на нашу думку, не варто оминати увагою спроби радянських дослідників привернути увагу до цього питання. У радянський період у літературознавстві утворився напрямок, який, на думку Л.П. Єгорової, з ретроспективної точки зору, можна назвати імагологічним. Незважаючи на те, що праці учених мали неминучий у той час ідеологічний заряд, обумовлений визначеним кліше «Дружба народів – дружба літератур», у них розкривався процес сприйняття радянськими письменниками менталітету й побуту представників інших національностей, література розглядалася як важливий фактор міжкультурної комунікації, а головне – проходила така актуальна для сьогодення думка про поліетнічну й багатоконфесійну єдність величезної держави [10].

Так, першим серед радянських учених виступив з теоретичним обґрунтуванням необхідності імагологічних досліджень Б.Г. Реїзов. «Важливим фактором у історії міжнародних літературних зв'язків, – зауважував учений у 1966 році, – є образ країни, утворений уявою істориків, критиків, філософів, – читачів різних смаків і інтересів. <...> Тісно пов'язаний з ним <...> образ народу, національний тип, створений відповідно обставинам, міжнародним відносинам тощо. Виникнення або еволюювання цих національних типів, такими якими вони існують в уяві інших народів або у власному уявленні, досі не дослідженні, проте добре відомі усім європейським літературам» [11, с. 299- 300].

Імагологами були сприйняті положення розробленої М.М. Бахтіним концепції «діалогу культур», а саме думка про те, що чужа культура тільки очима іншої культури розкриває себе повніше і глибше: «Ми ставимо чужій культурі нові запитання, яких вона собі не ставила. Ми шукаємо у ній відповіді на ці запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами свої сторони, нові змістові глибини» [12].

Наприкінці ХХ століття у радянському літературознавстві імагологічні дослідження посідали більш вагоме місце у загальнолітературному полі. Український компаративіст Д.С. Наливайко у монографії «Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського

літературного процесу» (1988) реконструює образ України по іноземним джерелам й теоретично осмислює актуальність подібних досліджень. У подальшому Д.С. Наливайко присвятив вивченню сприйняття іноземцями української дійсності дві спеціальні монографії: «Казацька християнська республіка» (1992) і «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ – ХVІІІ ст.» (1998).

Імагологія має міждисциплінарний характер: її джерелами є мова, культура, різні види мистецтва, література, фольклор, дані семіотичних, етнолінгвістичних, культурологічних, історичних досліджень та розвідок в інших галузях наукової думки. Вивчаючи дані, отримані з цих галузей, імагологія прагне їх узагальнення й вироблення відповідної загальної парадигми рецепції «чужого» у просторі тієї чи іншої національної свідомості.

Враховуючи міждисциплінарний характер імагології, на нашу думку, можна вести мову про історичну імагологію, яка спирається на факти історії держави, на архівні документи та мемуари, які надають інформацію про те, як формувалися та трансформувалися уявлення одного народу про інший з плином історії. Мистецтво, наприклад, кіно, також відображує уявлення про інші культури та держави, використовуючи для цього кінематографічні засоби.

Імагологію цікавить питання, яким чином образи «Іншого», що утворюються у художній літературі, ЗМІ, публіцистиці, мистецтві, тобто у різних типах дискурсу, входять до суспільної свідомості, перетворюються у стереотипні іміджі та формують уявлення нації про себе та про інші народи. Літературний твір розглядається імагологами не у якості самостійного естетичного феномена, а як джерело «іміджів», стереотипних, сталих, спрощених образів, які транслюються до суспільної свідомості з різних типів дискурсу та значною мірою визначають ставлення одного народу до іншого.

Образи «чужих», що створюються у творах художньої літератури дають змогу виокремити, так звану, «художню імагологію», яка розвивається у літературознавчій компаративістиці. На відміну від історичної імагології, яка спирається на матеріал з високим ступенем достовірності, художній імагології притаманна достовірність іншого типу: література з усією її умовністю здатна повною мірою відтворити атмосферу людських взаємин, менталітет, характер, мовленнєві особливості, стереотипи буттєвої свідомості, що сформувалися у певному національному або соціальному середовищі. Імагологія, безумовно, потребує міждисци-

плінарного підходу, тобто застосування матеріалів історії, культурології, етнопсихології, відомостей про національний характер, спосіб життя, поведінку, звичаї, релігії тощо.

Имагологія має велике значення й у літературознавстві, слід зазначити, що саме в цій сфері вона має доволі давні й продуктивні традиції. Художня література відіграє велику опосередковуючу роль, по-перше, у створенні певного іміджа народу країни, який створив цю літературу, по-друге, вона стає своєрідним каналом комунікації, ознайомлюючи власний народ з іншими народами та культурами. У розумінні имагологів нація являє собою не ідентичність, а ідентифікацію, тобто ототожнення себе з національними міфами, інтелектуальними концептами, які знаходяться у витоках відчуття належності до певної нації й впливають на соціокультурну практику народу. Имагологія досліджує саме ментальні моделі, які є основою національної ідентичності та їх об'єктивування у літературі.

А. Нуннінг вважає, що вивчення культури пов'язано з відновленням «ментальної програми» суспільства, яка у стислому вигляді репрезентована у літературних текстах. Відповідно до цього, літературу необхідно досліджувати з точки зору матеріалізування у ній системи культури, втілення форм соціальної ментальності й культурної пам'яті [13]. З погляду цього підходу, літературні тексти є формами самопізнання культури. Більш

того, у світі учення про «інтердискурс», розробленого Ю. Лінком, тексти літератури завдяки їхньої міждискурсивної структурі сприяють зближенню усіх дискурсів культури й встановленню єдиного дискурсивного простору культурних епох [14]. Важливо пам'ятати, що образ іншої держави є надбанням не тільки художньої літератури, а й, у першу чергу, масової свідомості, яка знаходить свою реалізацію у творчості окремих авторів, тому окрім белетристиці треба брати до уваги наукові тексти, публіцистику, політичні промови та декларації тощо.

Висновки

У наш час перспективність нової наукової дисципліни не викликає сумнівів. Науковий інструментарій имагології продовжує розроблятися, відкриваються нові галузі її міждисциплінарних взаємодій, з'являються фундаментальні праці, присвячені имагологічним дослідженням. Потребує поглибленого розроблення питання про вираження естетичних функцій національних стереотипів у літературах, необхідно осмислення канонів окремих національних літератур, які являють собою сховище культурної пам'яті народу, національних традицій та стереотипів, дослідження можливості створення у літературах моделей постнаціональної ідентичності. Нові перспективи відкриває активна взаємодія имагології з фольклористикою, етнографією, соціальною психологією та іншими науками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поляков, О. Ю., Полякова, О. А. Имагология: теоретико-методологические основы. Киров : ООО «Радуга-ПРЕСС», 2013. 162 с.
2. Guyard, M.-F. La littérature comparée. Paris : PUF, 1951. 126 p.
3. Теория и методология исторической науки : терминологический словарь / отв. ред. А. О. Чубарьян. Москва : Аквилон, 2014. 575 с.
4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.
5. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity. *Intercultural Studies*. 2003. № 1. URL: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2009/NIDCC03_01/um/2_Dyserinck.pdf. (дата звернення: 17.02.2022).
6. Imagology : The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey. Series : Studia Imagologica / ed. H. Dyserinck, J. Leerssen. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2007. Vol. 13. 476 p.
7. Dyserinck H. Komparatistik. Eine Einfhrgung . Bonn : Bouvier, 1977. 203 s.
8. Carr J.-M. Les crivains fran ais et le mirage allemand: 1800–1940. P. : Boivin et Cie, 1947. 175 p.
9. Schwiderska M. Das literarische Werk F. M. Dostoevskijs aus imagologischer Sicht mit besonderer Berucksichtigung der Darstellung Polens. Muenchen, 2001. 495 s.
10. Егорова Л. П. Литературоведческая имагология. *Выпускные квалификационные работы по русской литературе*. Москва: Высш. шк., 2009. 296 с.
11. Реизов Б.Г. Сравнительное изучение литературы. *История и теория литературы*. Ленинград : Наука, 1986. С. 276 – 310.
12. Проблемы современного сравнительного литературоведения. Москва: ИМЛИ РАН, 2004. 96 с.
13. Nunning, A. Literary studies and-as-into cultural studies: Gauging a complex relation and suggestions for the future directions of research. *New prospects in literary research* / Ed. K. Hilberdink. Amsterdam. P. 38-39.
14. Link, J. Literaturanalyse als Diskuranalyse. Am Beispiel der Ursprungs Literarischer Symbolik in Kollektivsymbolik. *Diskurs and Literaturwissenschaft*. Frankfurt / M., 1988. S. 258-286; 293.

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.40>

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДРАМАТУРГІЇ II ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

THE PROBLEM OF CREATIVE PERSONALITY IN DRAMATURGY OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Лаврусенко М.І.,

orcid.org/0000-0003-0052-5627

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератури

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Тема місця і ролі національної інтелігенції у житті суспільства актуалізується в українській літературі другої половини XIX століття. Доля творчої особистості в імперській державі артикульована й у драмах М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого.

У драмі «Талан» М. Старицький зосередив увагу на позачасових проблемах творчої особистості, зокрема реалізації таланту, ролі родини в цьому процесі, стосунках у мистецькому середовищі. Автор окреслив і контексти життя к. XIX – поч. XX століття, які стояли на перешкоді професійного щастя жінки, яка пов'язала себе з театром.

Головна героїня драми «Олеся» М. Кропивницького – це типовий, на наш погляд, приклад долі непересічної людини кінця XIX – початку XX століття. Вона хоче свободи й бути корисною світу. Її філософія життя суголосна теорії Ф. Ніцше. У цьому випадку автор цілком відбиває тенденції свого часу.

Художня інтерпретація векторів життя творчої особистості простежується у драмах І. Карпенка-Карого «Суєта» й «Житейське море». Автор доводить, що на межі XIX і XX століть творча людина не могла вільно займатися улюбленою справою. На прикладі долі Івана Барильченка автор констатує, що прагнення зреалізувати свій талант заганяє героя в тенета корисливих намірів оточення.

У п'єсах М. Старицького «Талан», М. Кропивницького «Олеся», І. Тобілевича «Суєта» й «Житейське море» порушена проблема життя творчої особистості в другій половині XIX століття. Драматурги змалювали її відповідно до реалій часу. У творах зауважено, що перешкоджають реалізації таланту закони імперського суспільства. Драми зосереджують увагу й на психології непересічної особистості, котра перебуває у внутрішніх сумнівах, шукає себе, прагне вдосконалення та розвитку. Творча людина, змальована в п'єсах «корифеїв української сцени», розуміє важливість національного театру для суспільства, хоче служити мистецтву, навчатися, бути гідною людиною.

Ключові слова: Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), драма, драматургія, творча особистість, театр.

The theme of the place and role of the national intelligentsia in the life of society is actualized in the Ukrainian literature of the second half of the XIX century. The fate of the creative personality in the imperial state is also articulated in the dramas of M. Starytskyi, M. Kropyvnytskyi, and I. Karpenko-Karyi.

In the drama "Talent" M. Starytsky focused on the timeless problems of creative personality, in particular the realization of talent, the role of the family in this process, relationships in the artistic environment. The author also outlined the contexts of life in the XIX – early XX centuries. Twentieth century, which stood in the way of the professional happiness of a woman who associated herself with the theater.

The main heroine of M. Kropyvnytskyi's drama "Olesya" is a typical, in our opinion, example of the fate of an extraordinary man of the late XIX – early XX centuries. She wants freedom and to be useful to the world. Her philosophy of life is consistent with Nietzsche's theory. In this case, the author fully reflects the trends of his time.

Artistic interpretation of the vectors of life of the creative personality can be traced in I. Karpenko-Karyi's dramas "Vanity" and "Sea of Life". The author argues that at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, a creative person could not freely engage in a favorite pastime. On the example of Ivan Barylchenko's fate, the author states that the desire to realize his talent drives the hero into the web of selfish intentions of others.

In the plays of M. Starytskyi "Talan", M. Kropyvnytskyi "Oles", I. Tobilevych "Vanity" and "Sea of Life" the problem of life of a creative person in the second half of the XIX century is raised. The playwrights portrayed it according to the realities of the time. It is noted in the works that the laws of imperial society hinder the realization of talent. The dramas also focus on the psychology of an extraordinary person who is in inner doubt, looking for himself, striving for improvement and development. The creative person, portrayed in the plays of the "luminaries of the Ukrainian stage", understands the importance of the national theater for society, wants to serve art, study, be a worthy person.

Key words: Marko Kropyvnytskyi, Mykhailo Starytskyi, Ivan Tobilevych (Karpenko-Karyi), drama, dramaturgy, creative personality, theater.

Постановка проблеми. Друга половина XIX століття позначена активним розвитком реалістичної літератури. Прихильниками цього стилю стають І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, Б. Грінченко, І. Франко, П. Грабовський та ін. Реалізм властивий і творчості українських драматургів цієї епохи – М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого.

Серед актуалізованих у художній творчості II половини XIX століття проблем, безумовно, домінує проблема морального занепаду українського селянства після реформи 1861 року, нерезалізованості людини в імперській Росії, свободи особистості. Проте разом із цими питаннями письменники розмірковують і над місцем і роллю інтелігенції у житті суспільства, яка бере на себе роль суспільного лідера.

У прозі цієї теми торкнулися у своїх повістях І. Нечуй-Левицький («Хмари», «Причеп», «Над Чорним морем»), П. Мирний («Лихі люди», «П'яниця»), Б. Грінченко («Сонячний промінь», «На розпутті») та ін.

Не стояла осторонь цих проблем й українська драматургія. Об'єктом художнього осмислення п'єс М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого стає доля особистості, котра своє життя пов'язала чи хоче пов'язати з мистецтвом, зокрема з театром. Ми не можемо сказати, що драматурги II половини XIX століття цій темі присвятили багато своїх п'єс. На етапі створення національного театру перед ними стояло інше завдання – написати ті твори, які б зацікавили україномовного читача, а таким було переважно неосвічене селянство. Митці зосередилися переважно на соціально-побутовій та історичній темах.

Однак поряд із цими темами національна драматургія змальовує типові ситуації й обставини, які були актуальними для акторів і режисерів, котрі долали прес держави щодо професійного національного театру, перша труппа якого під керівництвом М. Кропивницького запрацювала в Єлисаветграді 1882 року.

І М. Кропивницький, і М. Старицький, й І. Карпенка-Карий із власного досвіду знали, наскільки складно було знайти себе в мистецтві людині Російської імперії. У своїй розвідці ми ставимо на меті, зважаючи на висновки вчених, дослідити, якою змальована творча особистість у п'єсах М. Старицького «Талан», М. Кропивницького «Олеся», І. Карпенка-Карого «Суєта» і «Житейське море».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підкреслимо, що доробок цих авторів і твори, що стануть об'єктом нашої уваги, достойно оці-

нені в літературознавчій науці. Маємо праці О. Буряк [1], Л. Дем'янівської [2], Л. Зубак [3], В. Івашківа [4], А. Новикова [7; 8], Л. Павлішевої [9], В. Поліщука [10] та багатьох інших.

Постановка завдання. Завдання пропонованої розвідки – простежити специфіку змаювання людини-митця в п'єсах драматургів II половини XIX століття (М. Старицького «Талан», М. Кропивницького «Олеся», І. Карпенка-Карого «Суєта» і «Житейське море»).

Виклад основного матеріалу. П'єса М. Старицького «Талан» присвячена акторці Марії Заньковецькій. У творі автор порушує проблему вибору героїні між особистим щастям й улюбленою справою – театром. Зауважимо, що сюжет твору перегукується із драмою російського драматурга О. Островського «Таланти і шанувальники». Головна героїня Марія Лучицька віддана грі на сцені, своїм талантом вона надихає й інших акторів. Успіх не засліплює героїню. На сцену акторка виходить за покликом серця, там вона не просто грає, а живе («... у праці художній ми повинні людям служити, цілком себе отдавати миру, громаді» [11, с. 285]). Понад усе героїня хоче служити національному театрові. Пропозиції, які йдуть від імперських імпресаріо, вона категорично відкидає.

Драматург зауважує, що на шляху до реалізації в професії Марії доводиться долати багато перешкод. Лучицька вигідна для власників театру, бо на її вистави приходять глядачі. Отже, вона приносить театру не тільки славу, але й фінансове благополуччя. Однак псевдодрузі – посередні актори, зокрема Квятковська, – плетуть проти героїні інтриги, аби посісти її місце. Не поблажливою до неї є й преса (образ репортера з газети Аврама Юркевича), яка шукає будь-яку дрібницю, аби дискредитувати приму.

Інтриги, заздрощі спонукають головну героїню драми «Талан» М. Старицького до того, що вона покидає театр і виходить заміж за дворянина Квітку. Спостерігаючи за грою Марії на сцені, чоловік прагнув мати собі талановиту жінку, якою захоплюються всі. Акторка для безвідповідального Квітки – це чергова іграшка, якою він швидко набавився. Отже, щасливою у шлюбі Лучицька не стає. Прагнення (за З. Фрейдом) витіснити/замістити героїнею одну сферу життя іншою зазнає поразки. Пташка в золотій клітці, якою стає для чоловіка Марія, не має щастя. Її ігнорує коханий, оббріхує свекруха, якій нестерпно бачити нерівню поруч із сином.

Оточення не розуміє, що справжнє задоволення від життя Лучицька отримує лише на

сцені, бо це її природна потреба, суть. «Одно тільки ясно, що двом богам служити не можна» [11, с. 289], – робить висновок Марія, однак, повернувшись у театр, вона помирає в розквіті свого таланту.

У драмі «Талан» М. Старицький зосередив увагу на позачасових проблемах творчої особистості, зокрема реалізації таланту, ролі родини в цьому процесі, стосунках у мистецькому середовищі. Автор окреслив і контексти життя к. XIX – поч. XX століття, які стояли на перешкоді професійного щастя жінки, яка пов'язала себе з театром.

Творча людина, яка шукає себе, змальована й у драмі М. Кропивницького «Олеся». Цей твір засновника українського професійного театру має модерністську спрямованість. Як зауважують дослідниці О.Буряк [1], Л. Зубак [3], однією із головних проблем п'єси є екзистенційна – прагнення героїні до свободи, самореалізації.

Якщо в драмі «Талан» М. Старицький чітко означає професію й прагнення своєї героїні Марії Лучицької, то М. Кропивницький через репліки Олесі стверджує, що вона «ні Богу свічка, ні чорту кочерга» [6, с. 303]. Героїня шукає себе в цьому світі. Перед нами, по суті, маргінальна особистість межі XIX й XX століть. Вона – донька неосвіченого багатія Балтиза, який свої статки нажив і важкою працею, і вдаючись до нечесних шляхів. Учинки героя відповідають «вимогам часу». Наприклад, донька дорікає батькові за неморальність його поведінки під час купівлі маєтку дворянина Загриви й просить його віддати власникові справжні кошти за будинок. Проте це викликає у Балтиза тільки сміх, адже він діяв за правилами, яке «прописало» життя – скупив боргові векселі Загриви й став власником його статків.

Непорозуміння між Олесею й батьком стає в центрі конфлікту драми. Найрідніші люди мають абсолютно відмінні погляди на життя. Балтиз бачить щастя в збагаченні, Олеся – в саморозвитку, в чесному житті. Своїй доньці він дає освіту, хоча користі в цьому не бачить ніякої. У розмові з Воздвиженським він заявляє про свою байдужість до театру: «А, на театрі? Ну, це нас не касається, а я думав...» [6, с. 289]. Героїня не хоче слідувати законам життя свого батька. Вона прагне розвиватися, хоче здобувати освіту далі, бачить своє майбутнє і в акторській професії, зокрема.

Зауважимо, що в п'єсі М. Кропивницького «Олеся» немає бурхливого розвитку подій. Митець у стилі Ібсена зосереджує увагу на внутрішніх переживаннях своєї героїні. Як і Марія Лучицька в драмі М. Старицького «Талан», Олеся

не знаходить свого особистого щастя. Коханий Влас одружується з іншою. Щодо освіти, якої так прагне героїня, аби займатися улюбленою справою, то М. Кропивницький подає надію читачеві. У фіналі п'єси Кіндрат Балтиз обіцяє Олесі відправити її на навчання як тільки вона видужає. Кінцівку твору можна, безперечно, прочитати по-різному. Якщо Олеся житиме, то й здобуде омріяну освіту. Але автор, на наш погляд, не переконує реципієнта в саме такому розвитку подій.

Героїня М. Кропивницького – це типовий, на наш погляд, приклад долі непересічної людини кінця XIX – початку XX століття. Вона хоче свободи й бути корисною світу. Її філософія життя суголосна теорії Ф. Ніцше. У цьому випадку автор цілком відбиває тенденції свого часу.

В аналізованих творах М. Старицького й М. Кропивницького головними героями є жінки. Отож обидва автори артикують у своїх драмах не тільки проблему нереалізованості творчої особистості, а жіночої емансипації. Питання гідного місця жінки було актуалізоване в Європі початку XX століття. Наголосимо, що цій темі присвячені й твори українських письменниць – сучасниць драматургів – Лесі Українки, О. Кобилянської, Н. Кобринської. Таким чином, п'єси митців суголосні громадянським і літературним запитам свого часу.

Художня інтерпретація векторів життя творчої особистості простежується й у драматургії І. Карпенка-Карого. Проблема освіченої людини, що опирається невігластву, автор порушує у своїй сатиричній комедії «Хазяїн». Авторська позиція у творі розкрита через образ пана Золотницького, що дорікає Пузиреві, який не хоче жертвувати кошти на пам'ятник І. Котляревському.

Доля актора, роль театру в житті суспільства осмислена у драмах «Суєта» й «Житейське море». Змальовуючи родину Барильченків, драматург акцентує на проблемі стосунків батьків і дітей. Прірва між старшим і молодшим поколіннями в комедіях утворилася, коли діти відірвалися від рідного культурного кола, здобуваючи собі освіту. Порвавши із природним середовищем, ставши «панамі», герої починають пристосовуватися до нових умов життя й морально деградують.

Цікавим у контексті нашої розмови є образ наймолодшого сина Івана. Йому властиві й риси Олесі з однойменної драми М. Кропивницького, й Марії Лучицької з п'єси М. Старицького «Талан». Герой у пошуку себе, він має акторські здібності й, врешті, починає служити в театрі. Як професійний актор Іван розуміє важливість сценічного мистецтва для суспільства: «Сцена

ж – мій кумир, театр – священний храм для мене! Тільки з театру, як з храму крамарів, треба гнати і фарс, і оперетку, вони – позор іскуства, бо смак псують і тільки тішаться пороком!.. В театрі грати повинні тільки справжню літературну драму, де страждання душі людської тривожить кам'яні серця і, кору леядну байдужості на них розбивши, проводить в думу слухача жадання правди, жадання загального добра, а пролитими над чужим горем сльозами убіляють його душу паче снігу! Кумедію нам дайте, кумедію, що бичує сатирою всіх, і сміхом через сльози сміється над пороками, і заставля людей, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків!.. Служить таким широким ідеалам любо! Тут можна іноді і поголодати, щоб тільки певність певність мати, що справді ти несеш несхибно цей стяг священний» [5, с. 51–52].

Як і Марія Лучицька, герой перебуває в стані нестабільності й розчарувань. Але якщо героїня в М. Старицького змальована майже ідеальною, то Іван у п'єсі І. Тобілевича «Житейське море» позбавлений цих рис. Л. Павлішева щодо образу Івана Барильченка цілком справедливо твердить: «Талановитий артист, чуйна, тонка натура, він “узав хвилю”, та не втримав висоти. Він пізнав і славу, і розчарування, і докори сумління, і занурення у гріховне болото, і тяжкий стан депресії» [9, с. 69]. Автор наголошує на зовнішніх обставинах, які визначають вибір героя. Цей світ безжалісний до митця. Прагнення зреалізувати свій

талант заганяє Івана в тенета корисливих намірів оточення. Герой мусить працювати на антрепренера Усяя, розважати заможних шанувальників. Улюблена справа фактично позбавляє актора бажаної свободи. Герой мислить раціонально, він по-чоловічому аналізує кроки, до яких його спонукає акторське оточення, аби рухатися кар'єрною драбиною. Іван усвідомлює свої помилки й нехтує здобутим, аби залишитися людиною: «Тікати треба в свій тихий приют, де жде мене щира голубка... Я збився з шляху, я потеряв смак до чистого життя... А там я знайду рівновагу, спочивок і тиху радість; там я вилічу свою душу, розштану, розбиту хвилями житейського моря» [5, с. 318]. Отже, як усі творчі люди, Іван самотній, проте чи в цьому полягає щастя митця? Це питання прочитується в підтексті твору.

Висновки. Образ творчої людини в драматургії II половини XIX століття змальований відповідно до реалій часу. Закони імперського суспільства створюють перешкоди для реалізації таланту. Однак і М. Старицький, і М. Кропивницький, й І. Карпенко-Карий зосереджують розмову й на психології непересічної особистості, котра перебуває у внутрішніх сумнівах, шукає себе, прагне вдосконалення та розвитку. Отже, синтез об'єктивних і суб'єктивних чинників окреслює в аналізованих п'єсах «корифеїв української сцени» тип творчої людини, яка розуміє важливість національного театру для суспільства, хоче служити мистецтву, навчатися, бути гідною людиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буряк О. Художньо-стильові особливості п'єс Марка Кропивницького. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Випуск 79. Кіровоград, 2008. С. 16–25.
2. Дем'янівська Л. Іван Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творчість : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1995. 144 с.
3. Зубак Л. Драма Марка Кропивницького Олеся як вияв новаторських тенденцій в українській драматургії кінця XIX століття. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Випуск 114. Кіровоград. 2013. С. 113–122.
4. Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : нарис життя і творчості. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с.
5. Карпенко-Карий І. К. (Тобілевич) Твори : в 3 т. Київ : Дніпро, 1985. Т. 3 : Драматичні твори. Статті. Листи, 1985. 372 с.
6. Кропивницький М. Олеся. *М. Кропивницький. П'єси*. Київ: Дніпро, 1982. С. 277–362.
7. Новиков А. О. Художній універсум Марка Кропивницького. Харків: Майдан, 2006. 352 с.
8. Новиков А. Тема боротьби за високі ідеали мистецтва в п'єсах драматургів театр у корифеїв. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 10. С. 11–15.
9. Павлішева Л. Образи-символи у «серйозних» комедіях Івана Карпенка-Карого «Суєта» та «Житейське море». *Мандрівець*. 2015. № 1. С. 67–71.
10. Поліщук В.Т. Михайло Старицький: методологічні аспекти творчості. Черкаси: Брама, 2003. 100 с.
11. Старицький М. Талан. *М. Старицький. Поетичні твори. Драматичні твори*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 263–334.

ЕПІСТОЛЯРІЙ МИТЦІВ ДІАСПОРИ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ЇХ СВІТОГЛЯДНИХ ТА ЕСТЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ

EPISTOLARY OF DIASPORA AETISTS AS REALIZATION OF THEIR WORLDVIEW AND AESTHETIC POSITSONS

Мазоха Г.С.,

orcid.org/0000-0002-6803-3306

доктор філологічних наук, професор,

*завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

У статті на основі розлогого фактичного матеріалу осмислено приватне листування письменників української діаспори. Аргументується думка про те, що майстри художнього слова не випадково зверталися до означеного жанру. Лист у них відзначається швидкою реакцією на факт, виражає миттєве ставлення його автора до події, а також останній не обмежений ні тематично, ні стилістично. Доводиться, що кореспонденції майстрів слова – це не просто розповідь про побачене й пережите, а власне діалог, що засвідчує єднання душ, глибинне проникнення адресантів у суть саме тих процесів, які характеризують проблеми розвитку літератури та суспільства. Такі листи відзначаються не лише своїм приватним спрямуванням і цікаві тільки для безпосередніх учасників «діалогів на відстані». Останні слугують ареною історичної й літературної полеміки. Епістолярне контактування у письменників слугувало каталізатором їх національної самосвідомості. Обґрунтовується думка, що власне такий діалог ставав можливим лише за таких умов, коли кожен із його учасників із пошануванням ставився до іншого, убачаючи в ньому рівноправного партнера, а не потенційного супротивника. На конкретних прикладах проілюстровано, що, аби зрозуміти іншого, варто в першу чергу оцінити себе. Це стосується як окремої людини, так нації й народу в цілому.

Особливу увагу звернено на глибинний пласт епістолярію митців: самоаналіз, розкриття потаємних механізмів особистої вдачі, зародження творчих задумів, перевтілення зовнішніх вражень – життєвих, мистецьких, характер реакції, інтенсивність спогадів. Саме в таких листах, як продемонстрували епістолярні тексти, віднаходимо багатий матеріал для розуміння цих невидимих, але дуже важливих процесів. Епістоли ідентифікують силу письменників в історичній пам'яті, гостроті сприйняття духу, сутності конфліктів, проблем, тенденцій дійсності мистецтва. У кожному листі адресант є і письменником, і трибуном, витоки його любові й ненависті – в особистісних колізіях із дійсністю; ними добирається в кореспонденції лише те, що є гідним суспільної об'єктивації.

Відзначено, що листи письменників української діаспори засвідчують новий тип світосприйняття, світорозуміння. А нове мислення – це не тільки оцінка зовнішнього, об'єктивно існуючої дійсності – це ще й психологічний стан, спонтанний «вибух» настрою, переживань, оцінок і переоцінок, як дійсності, так і себе самого. Широта зацікавленості, постійна пильна увага до навколишнього світу поєднуються в листах із дивовижною свободою суджень і оцінок, високою літературною культурою, вишуканістю з максимальною простотою і природністю вираження. А, отже, це наслідок величезної довготривалої роботи души.

Ключові слова: лист, епістолярій, літературний процес, епістолярний діалог, жанр, стиль.

The article, based on extensive factual material, comprehends the private correspondence of writers of the Ukrainian diaspora. It is argued that the masters of the artistic word did not accidentally turn to this genre. Their letter is marked by a quick reaction to the fact, expresses the instantaneous attitude of its author to the event, and the latter is not limited either thematically or stylistically. It turns out that the correspondence of the masters of the word is not just a story about what is seen and experienced, but actually a dialogue that testifies to the unity of souls, deep penetration of addressees into the essence of those processes that characterize the problems of literature and society. Such letters are marked not only by their private direction and are of interest only to the direct participants in "dialogues at a distance". The latter serve as an arena of historical and literary controversy. Epistolary contact in writers served as a catalyst for their national identity. The opinion is substantiated that such a dialogue became possible only under such conditions, when each of its participants treated the other with respect, seeing in him an equal partner and not a potential adversary. Specific examples illustrate that in order to understand another, one must first evaluate oneself. This applies both to the individual and to the nation and the nation as a whole.

Particular attention is paid to the deep layer of the epistolary of artists: introspection, the disclosure of secret mechanisms of personal nature, the emergence of creative ideas, the embodiment of external impressions – life, art – the nature of the reaction, the intensity of memories. It is in such letters, as the epistolary texts have shown, that we find rich material for understanding these invisible but very important processes. Epistles identify the strength of writers in historical memory, the sharpness of perception of the spirit, the essence of conflicts, problems, trends in the reality of art. In each letter, the addressee is both a writer and a tribune, the origins of his love and hate – in personal conflicts with reality; they select in correspondence only that which is worthy of public objectification.

It is noted that the letters of the writers of the Ukrainian diaspora testify to a new type of world perception, worldview. And new thinking is not only an assessment of external, objectively existing reality – it is also a psychological state, a spontaneous "explosion" of mood, experiences, evaluations and reassessments of both reality and oneself. The breadth

of interests, constant close attention to the world around are combined in the letters with amazing freedom of judgment and evaluation, high literary culture, sophistication with maximum simplicity and natural expression. And, therefore, it is a consequence of a huge long-term work of the soul.

Key words: *letter*, epistolary, literary process, epistolary dialogue, genre, style.

Постановка проблеми. Важливим аспектом для об'єктивного й всебічного вивчення розмаїтого доробку письменників української діаспори, їх багатогранної духовно-творчої діяльності, слугує джерельна база, одну з домінуючих ланок якої становлять приватні кореспонденції, як самостійне й цілком оригінальне творіння їхньої думки. У листах по-особливому розкриваються характери майстрів слова, їх художньо-естетичні смаки та уподобання, глибокий інтелектуалізм і громадянська активність. Власне кореспонденції і стають тими «променями, які лучать між собою духовні іпостасі, а отже, є ніби своєрідними потоками енергії, якими адресати обмінюються» [1, с.14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні літературознавчі дискурси (А. Ільків, М. Коцюбинська, В. Кузьменко, М. Пангелова, І. Погребняк, О. Свириденко) засвідчують, що епістолярій письменників української діаспори ще й до сьогодні перебуває на маргінесах наукових зацікавлень і не отримав належного поцінування. Відтак дослідження та коментування означених листів значно посприяло б увиразненню та розкриттю мистецького доробку вітчизняних майстрів слова в екзилі з різних ракурсів. Потреба такого системного погляду на епістолярій письменників діаспори й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою наукової студії є осмислення специфіки та функцій листування митців діаспори, зокрема в аспекті літературних дискусій і полеміки, у зв'язку з дискурсом художньої словесності означеного періоду.

Із огляду на обсяг та неоднорідність першоджерельного матеріалу, у роботі застосовуються типологічний, порівняльно-історичний та рецептивно-інтерпретаційний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження приватних листів митців української діаспори у дискурсі їх світоглядних та естетичних позицій дає підстави вести мову про тематичне багатство останніх: трагічна буденність, глибинна сила людської особистості, полеміка стосовно специфічного духовного призначення України тощо. І це не випадково, адже лист, як і інші жанри, у різні епохи ідентифікує еволюцію культури в тому плані, як у ньому відбувається відбір і формування певних тем і змісту в цілому.

Слід визнати, що митців діаспори ніколи не влаштовувала роль простих «оповідачів новин»

у своїх листах. Вони намагалися піднятися над «хаосом емпірії», співвіднести все це із собою, подати власне розуміння, своє ставлення та бачення, створити свій «портрет». Усе це створює в адресантів певні проблеми, зокрема: добору інформації та способів її відтворення, одночасно з аналізом подій, які щойно відбулися, почуттів, пережитих зараз, сьогодні, нещодавно (у цьому специфіка листа як жанру), можливий і ретроспективний погляд, «віддаленість» від факту, його «пережитість». Водночас така кореспонденція вимагала творчого натхнення, активізувала уяву, загострювала спостереження. Не виключена можливість публікації листів трансформувала у письменників почуття, яке завжди було владне людям, – записати те, що вразило або зацікавило. Підкреслено суб'єктивний характер оцінок, те значення, яке надавалося майстрами слова думкам і почуттям, що спонукали їх до написання кореспонденцій, свідчить про певні зміни в свідомості, зокрема художній. І. Багрянний, У. Самчук, Д. Гуменна, В. Гайдарівський та інші письменники намагаються проникнути в секрети власної свідомості й психології, одночасно аналізують і стають об'єктом аналізу. У їхніх листах спостерігається процес поглибленого самопізнання свого «Я», самовизначення у зв'язках з іншими людьми. Охоплення в епістолах різних сфер життя, зокрема подієвих, інтелектуальних та емоційних, зумовлює особливу поліфонічність їхнього звучання. Створюється ілюзія безпосереднього спілкування, своєрідного доторку до людини, до участі в реальних подіях.

Листи передають глибокий психологічний самоаналіз, трагічні сум'яття адресантів, загнаних у заідеологізовані стандарти життя й творчості, відтворюють героїчні зусилля митців в екзилі, які прагнуть до вільного вияву людської та творчої індивідуальності. Постійна самохарактеристика, виявлення структури свідомості, звернення до адресата різними гранями, створюють найважливіші для аналізу епістолярні образи. І це не випадково, адже листи творилися людьми, які не виступали «реєстратором, або фіксатором» подій, що мали місце на той час, а власне письменниками-дослідниками, які уже мали певну сформовану думку щодо тих чи інших реалій життя. Свого часу англійський письменник У.-С. Моем писав: «Митець завжди і всюди працює, щоб звільнити свою душу... Всі гріхи й боже-

вілля, нещастя, що випали на його долю, самотність, хвороби, розбиті мрії, приниження – усе це він здатен перетворити на матеріал і перемогти. З усіх людей тільки письменнику надана творча воля» [2, с.38].

Зокрема кореспонденції І. Багряного, життя якого на чужині складалося нелегко, уміщують проблеми, що хвилювали митця як до еміграції, так і впродовж життя, поза межами України. Як відомо, він був не лише визначним публіцистом і письменником, а ще й активним громадсько-політичним діячем. І звісно ж, у своєму листуванні митець не міг стояти осторонь проблем громадсько-політичного характеру. Освіченість І. Багряного у поєднанні з пристрасним характером та радикальними поглядами на політику сформували його як митця-політика, що доволі виразно проступає і в його приватному листуванні. Значний пласт інформації у його кореспонденціях носить просопографічний характер, тобто, це дані про І. Багряного як особистість: його захоплення, уподобання, смаки тощо. Зокрема маємо змогу простежити в листах письменника гостру полемічність, почасти навіть імпульсивність у відстоюванні власних переконань. Наприклад, у листі до В. Бендера, що став відповіддю на статтю дописувача «Без перечулень», автор гнівно констатує, що не знає, чи вдасться адресату «врятувати» письменницьку репутацію після такої операції над нею. «Майте на увазі, – пише І. Багрянний, – що всі справжні письменники й митці були тільки тому письменниками у повному розумінні цього слова (тобто якимись світочами, великими людьми), що були гуманістами і стояли завжди на стороні добра, проти зла у всіх його відтінках. Вони були гуманістами в універсальному розумінні цього слова і ніколи не керувалися егоїстичною, хитрохахлацькою засадою, що зло тільки те, що нам болить особисто, а те, що болить іншим – це добро. Найганебнішим у нашій національній психіці було оте знамените «моя хата скраю». Це хахлятьська, когутська мораль. І через цю мораль, ми, власне, не маємо ані свободи, ані держави, ані пошани в світі» [3, с.131].

Отже, бути митцем, це не лише служити художньому слову, а й «підставляти плечі» під тягар інших справ – громадсько-політичних, освітніх, видавничих тощо. Звучить тут і самоіронія, породжена гіркими роздумами та вболіваннями І. Багряного за долю української нації. Він обрав свою позицію діяча ще в складних умовах розгортання репресій проти української інтелігенції і не вважав за потрібне щось змінювати або приховувати.

Авторська індивідуальність адресанта, міра його присутності в тексті, яка в інших жанрах носить більш опосередкований характер, у приватних кореспонденціях І. Багряного заявлена «відкритим текстом» у вигляді прямих звернень до адресатів. Зацікавленість письменника найрізноманітнішими громадськими, літературними проблемами дуже щира, оскільки це стосується конкретних фактів, осіб, вчинків.

Як бачимо, листи І. Багряного ідентифікують його внутрішній зв'язок із добою. І це не випадково, адже специфічними рисами епістоли є обов'язкова дотичність автора до тих подій, про які він пише. Межі листа відкриті, кореспонденція набуває всеохопного характеру завдяки трансформації в ній індивідуальної долі (смаків, уподобань, оцінок різних подій і явищ) та внутрішнього життя автора, а також причин, що призвели до її написання.

Розлоге й добре збережене приватне листування У. Самчука дає змогу отримати загалом об'єктивне уявлення про світоглядні цінності та художньо-естетичні уподобання митця. Як майстер слова, він вважав одним зі своїх літературних обов'язків багаторівнево і художньо неординарно дослідити дуже важливу проблему – випробування на живучість та міцність в соціально-політичних струсах ХХ віку ідеї української державності. Усі ці завдання конкретизовані ним як у творчості, так і в громадській діяльності. І власне приватні кореспонденції прозаїка передають нам те, що саме хвилювало його як письменника та розкривають творчі й видавничі наміри митця. Неквапливий, дуже уважний до слова й до людини, він у своїх листах порушує цілу низку проблем, які почасти наявні в епістолах й інших майстрів художнього слова.

Ще в грудні 1945 р. У. Самчука було обрано головою правління МУРу. Він дуже активно працював над згуртуванням письменницьких сил, яким належало творити в еміграції «велику літературу». Митець із повагою ставиться до тих, хто продовжував працювати на письменницькій ниві, переймається тим, що відходять у інший світ духовно близькі йому люди. «В літературі такі новини: вийшов «Сад Гетсиманський» Багряного. – Ви вже напевно знаєте. Дуже добра книжка. Вийшов «План до двору» Осьмачки. Також не зла річ. Сумна новина, що помер В. Винниченко. Ви це, мабуть, також знаєте. Стара гвардія поволі відходить і не знати, чи зможемо їх гідно заступити. Наша організація МУР розпалася і нема можливості її зібрати назад» [4, с.228].

Сам митець дуже активно працює над творами: «На білому коні» (1955), «Чого не гоїть огонь» (1959), «На коні вороному» (1975), «Плянета Ді-Пі» (1979) та ін. У той час, коли в підрадянській Україні керівні вказівки «корманчів» мистецтва вимагали від літератури глибокого відображення процесів НТР і особливо старанно працювали над створенням образу «ділової людини», У. Самчук у своїх творах звернувся до занедбаних сфер національного життя. Він пройнявся духом часу, думав і відчував у руслі тогочасних художніх новацій, хоча, як митець, розвивався за власними «законами», наполегливо виборюючи свою «нішу» в літературному процесі. Про це йдеться чи не в кожній кореспонденції. «З видавництвами справа зовсім зле, – пише він до Д. Нитченка. – Я все роблю намагання рушити цю справу, але поки що наслідки не найкращі» [5, с.79]. Митець прикладав максимум зусиль, шукаючи підтримки у людей, які не лише не залишалися байдужими до української літератури, але й до того, аби його твори побачили світ. Отже, листування У. Самчука виконувало, головним чином, функцію інформативну, тобто слугувало еквівалентом безпосередньої розмови. Такі кореспонденції експлікують такий комунікативний контакт, у якому «адресант виступає як носій певного фізичного, психічного та ідеологічного складу, схильностей, рис, носій певної системи цінностей, поглядів, смаків, думок, певної культури тощо» [6, с.19]. Власне таке кореспондування може передбачати виклик адресата «на розмову» у будь-який час, імітувати зустріч, обмін потаємними думками, порадами, сподіваючись на відгук та взаєморозуміння.

Листування Д. Гуменної зі своїми дописувачами також швидше нагадує усну розмову. Тобто, йдеться про невимушеність у висловлюванні, імпровізацію, внутрішній сюжет тощо. Її дуже хвилює те, що все в світі перетворюється на бізнес, міряється вартістю долара. «Наші православні не мають книгарень, чого? – Я тепер думаю над цим, чи потрібне ще наше змагання і чи не вмирає таки письменницьке ремесло. Нема ні меценатів, ні організації, свідомих ваги літератури. Вони – бізнес знають... І коли бачиш таку незаінтересованість, то нема стимулу до в'язання у голові сюжетів...» [7, с.49].

Д. Гуменна усвідомлює, що необхідно зорганізуватись у письменницьку спілку, бо інакше – це пустеля, відсутність спільних дій, що означає неможливість друкуватися, а також поширювати власні твори. І крізь усі її листи проступає бажання мати змогу співпрацювати з видавництвами, оскільки митець не може одночасно

писати і видавати свої твори. Відтак письменниця припускає, що можливо тут виною є і певна неорганізованість самих літераторів, оскільки вже всі давно пересварилися між собою.

Проте, окрім фактів чисто біографічних, Д. Гуменна дуже розлого говорить про нові твори, дає їм різнобічну характеристику. Зокрема, вона дуже схвально відгукнулася на книгу Д. Нитченка (Чуба) «Від Зінькова до Мельборну». На її переконання означений твір, це ще одна перемога над життєвими перешкодами. «Дуже цінна своєю документальністю книжка, – пише Д. Гуменна автору видання. – Я думаю, що з таких книжок вивчатимуть історію української літератури. Тим більше, що вона щира і безпретензійна. Я сказала б, це – декларація-обвинувачення радянської системи від імені цілого покоління, таких, як Ви, як я, що бажали працювати для свого народу, а не мали місця в цій системі, ні за що, ні про що викинуті, «вороги народу» [8, с.54]. Дуже пієтетну характеристику мисткиня дає й роману Василя Барки «Рай», слушно акцентуючи на тому, що його письменницькій палітрі притаманні елементи різних стильових шкіл та напрямів. І це твердження цілком слушне, адже Василь Барка справді завжди уважно ставився до вибору форми твору, він – майстер контрастів, за допомогою яких досягає зорової відчутності описуваного. І все це дуже виразно проступає в його романі «Рай».

Епістолярій А. Калиновського відзначається підвищеною суб'єктивністю і психологічною емоційністю, що вочевидь пояснюється його надзвичайно тонким, нюансованим відчуттям дійсності. А це, у свою чергу, і дало письменникові змогу відтворити останню у всьому її розмаїтті. Аби висвітлити справжню суть проблеми, він завжди в своїх листах висловлювався з притаманною для нього відвертістю й невимушеністю. Наприклад, критикуючи підрадянську дійсність, А. Калиновський також не шкодував фарб, аби показати й те, що мало місце на той час в еміграції. Даючи відгук про книжку «Міркування серйозні, не дуже серйозні, і так собі» у листі до Д. Нитченка, він пише наступне: «Там ти здибаєш досить прикрого матеріалу з нашої емігрантської дійсності, хоч я те все злагіднив. А коли б став на шлях відвертості, була б дуже жалюгідна картина. Але...не рекомендується виносити сміття з хати. Взагалі ж, як казав безсмертний Микола Васильович Гоголь, «нудно жити на цьому світі панове». Нудно, бо на провідних становищах примітиві, життям керують невігласи, дилетанти, в крайньому випадку недоучки» [9, с.62]. У листах

письменника, де наявні яскраві зразки міні-рецензій, митець намагається бути не лише об'єктивним, але й оригінальним. Аналізуючи роман П. Загребельного «День для прийдешнього», він пише: «Цікава й вартісна книга, окрім де-не-де розлитих «ложок дьогтю» – реверансів у бік комуністичної ідеології». І далі резюмує: «Та це вже собаці кістка», очевидно, без тої «кістки» не надрукували б, і не можна за те осуджувати письменника» [10, с.59]. Як на наш погляд, це дуже лаконічна, але від того, не менш значима і влучна оцінка твору. У цитованому листі наявна згадка й про А. Малишка: «Недавно довідався з преси, що помер Малишко. Шкода! Його «Рушничок» – вічний, та й поза тим є багато доброго».

Про естетичні уподобання А. Калиновського промовисто свідчить його лист до Д. Нитченка, в якому йдеться про книгу мемуарів Ю. Смолича «Розповідь про неспокій», що побачила світ 1968 року. «Обов'язково прочитай книгу Ю. Смолича «Розповідь про неспокій». Спогади цікаві, але просякнуті такою партійщиною й «советським патріотизмом», що стає нудно. Дуже обережно, завуальовано висловлюється маєстро Смолич. Наприклад: «У лихоліття війни ми вступили з тяжкою незагоєною раною – після років порушення соціалістичної законності». Добре мені «порушення, – з обуренням зауважує адресант, – мільйони відрубаних голів і мільйони запроторених у табори смерті. А до Смолича я маю ще й особистий «зуб», бо коли мене звільнили, як «чужий елемент», і я просив Смолича мені «прописатись» у Харкові, на один місяць, він запитав: – А чому ви на волі? В його книжці, розуміється, безпардонне паплюження письменників-емігрантів: Багряного, Любченка, Веретенченка, Гака. Словом, совість у Смолича не заговорила й на схилі життя», – з гіркотою зауважує автор листа [11, с.74-75].

А. Калиновський також дуже влучно охарактеризував риси трьох книг мемуарів Ю. Смолича, а саме – «хвостамахательство в бік рідної советської влади і не менш рідної партії» [12, с.76]. Автор кореспонденції вважає, що його візаві навіть не може припуститися думки, аби писати інакше. Через те він і відзначає, що «... занадто вже Юрій Корнієвич ортодоксальний, можна б трохи й попустити. Там же, де І. Багрянний, А. Любченко, А. Гак, О. Веретенченко – «зрадники й графомани» пам'ять про яких, як і їхні невідомі могили, хай поросте споришем. Все ж таки є й багато цікавого в тих книжках, особливо для тих, що до того часу крутилися в письменницькому колі» [13, с.77].

Із цими судженнями А. Калиновського можна погодитись, адже перелічені в листі майстри слова справді залишили непроминальний слід в історії вітчизняної літератури. Вони першими порушили питання голодомору, започаткували архівно-пошукову роботу, вели мову про ідеологічний пресинг, попирання національних і особистих прав людини. Їхні твори стали справжнім викликом схематизму, ілюстративності й безконфліктності, оскільки в них спостерігається відчутне тяжіння до аналітичності та збагачення письма засобами психологічного аналізу.

Реалізацією світоглядних та естетичних позицій став й епістолярій І. Качуровського. У своїх листах митець досить часто виступає в амплу літературного критика. Він буває доволі різким, але, принаймні, завжди намагається бути справедливим. Ось, наприклад, захищаючи Б. Антоненка-Давидовича від різноманітних «критиків від літератури», І. Качуровський звертається з проханням до Д. Нитченка: «Статтю паскудняка (автор пасквілю про митця – (І. Бронницький) – уточнення наше – Г.М.) проти Антоненка-Давидовича обов'язково пришліть. Не знаю, чи вам відомо, що твори Антоненка-Давидовича і Станіслава Тельнюка «заморожені» у видавництвах з наказу КДБ. Письменники поставлені перед вибором: будеш свідчити проти заарештованих Світличного – Дзюби – Сверстюка – Чорновола, – надрукуємо, а як ні – лежатимуть твої книжки без дозволу на друк. Те, що той паскудняк наважився друкувати пасквіль проти Антоненка-Давидовича саме тепер, свідчить, що тут ми маємо справу зі звичайним агентом» [14, с.117]. Тому, викладаючи для докторантів курс «Українська література між двома війнами», І. Качуровський долучає до аналізу й твори Б. Антоненка-Давидовича, В. Гжицького та багатьох інших дисидентів. І до 75-річчя Б. Антоненка-Давидовича І. Качуровський навіть пише окреме радіо послання. Його також хвилює, як довідуємось із листа, датованого 9 вересня 1974 р., те, що про причини смерті В. Гжицького йому нічого не відомо. Лише дійшли слухи про виключення зі спілки письменників М. Лукаша й Г. Кочура. Отже, як бачимо, перебуваючи поза межами України, І. Качуровський не пориває з нею свого духовного зв'язку.

Водночасу листах І. Качуровського розкидано й чимало містких і точних деталей з того середовища, в яке поета закидала доля. Епістоли ідентифікують силу історичної пам'яті письменника, його духу, передають суть тих проблем, що його хвилюють. У кожній зі своїх кореспонденцій він

виступає і поетом (бо дуже багато в них місця відводиться його творам, особливостям їх створення), і трибуном, тут ми спостерігаємо витoki його любові й осуду – в особистісних колізіях із дійсністю. У його приватних листах, як правило, фіксується й синтезується лише те, що дає можливість зрозуміти всі ці невидимі, але дуже важливі процеси.

Висновки. Отже, епістолярій письменників української діаспори засвідчує, що останній у їхній творчості, долаючи вузькість і замкнутість сфери приватного документа, перестав «жити» своїм камерним життям, став не лише формою самопізнання та самовираження особистості, а значно ширше – формою освоєння дійсності. І власне цим означені кореспонденції стали причетними до найважливіших історико-літературних процесів свого часу, бо все перебуває у зв'язку зі всім.

Поряд із фактами біографії у листах виразно прочитуються проблеми, пов'язані з художньою творчістю, зосібна з літературою, яку письменники намагалися творити в душі нового мислення. Через те й домінують в означених кореспонденціях стала не просто «епістолярна людина», що, як правило, створюється в листах, а ще й культура та мистецтво. Йдеться про намагання відчувати ті внутрішні спонуки, що активізують творчість та сам процес художньої реалізації письменницьких задумів, а також характер емоційності й образотворення в їхніх творах.

У процесі дослідження листів письменників української діаспори виявлено аспекти, що потребують подальшого вивчення, зокрема, розгляд означених кореспонденцій з погляду їх художньо-естетичної вартості та жанрово-стильових модифікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і літера, 2001. 299 с.
2. Моэм С. Театр. Москва : Форс, 2021. 320 с.
3. Багрянний І. Листування : в 2 т. Київ : Смолоскип, 2002. Т. 1. 706 с.
4. Нитченко Д. Листи письменників. Збірник другий. Мельборн (Австралія) – Ніжин : Просвіта, 1998. 268 с.
5. Нитченко Д. Листи письменників. Збірник четвертий. Мельборн (Австралія) – Ніжин – Київ : Смолоскип, 2001. 242 с.
6. Богдан С. Лист як особливий вид комунікативної діяльності. *Дивослово*. 2004. № 1. С. 19 – 23.
7. Нитченко Д. Листи письменників. Збірник другий. Мельборн (Австралія) – Ніжин : Просвіта, 1998. 268 с.
8. Нитченко Д. Листи письменників. Збірник другий. Мельборн (Австралія) – Ніжин : Просвіта, 1998. 286 с.
9. Нитченко Д. Листи письменників. Збірник п'ятий. Мельборн (Австралія) – Ніжин – Київ : Смолоскип, 2001. 250 с.

УДК 821.161.2:82-82:82-3+165.642+7.047

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.42>

ПОЕТИКА ХРОНОТОПУ В КОНТЕКСТІ ЖАНРОТВОРЕННЯ ТА ОБРАЗОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О. ДОВЖЕНКА ТА М. ХВИЛЬОВОГО)

POETICS OF THE CHRONOTOPE IN THE CONTEXT OF GENRE CREATION AND IMAGE FORMATION (ON THE MATERIAL OF THE STORIES BY O. DOVZHENKO AND M. KHVYLOVY)

Павлюк Н.Л.,

orcid.org/0000-0001-7170-5743

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри української на зарубіжній літератур

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті досліджено поетикальні особливості хронотопу в контексті жанротворення та образотворення на матеріалі однаково названих новел «Мати» О. Довженка та М. Хвильового. У результаті дослідження з'ясовано, що хронотоп виняткової події – факт загибелі матерів, – покладений в основу творів, сприяв оформленню текстів у жанр

новели. Твір О. Довженка визначає своєрідна композиційна будова, зумовлена жанровими ознаками кіносценарію. Доведено, що новели О. Довженка та М. Хвильового є психологічними, засобами психологічного аналізу, за допомогою яких автори майстерно проникають у глибини людської сутності, відтворюючи внутрішній стан матерів, є градація, ретроспекція, антиципація, уривчастість оповіді, риторичні питання, поєднання діалого-монологічного мовлення з потоком думок матерів в останні хвилини перед смертю. Онтологічне навантаження творів письменників реалізується через темпоральний концепт «мить», пов'язаний з проблемою вибору, який заганяє героїнь у глухий кут, паралізує логічне мислення, спричинюючи біфуркацію (роздвоєння) їхнього душевного стану. З'ясовано, що возвеличення героїчного вчинку матерів, зображення жертвності як важливої аксіологічної доміанти людської екзистенції дає можливість говорити про міфопоетичний хронотоп, у контексті якого розкривається архитипічна складова образу матері в новелах письменників. Глибоко драматичні епізоди новел подаються О. Довженком та М. Хвильовим у взаємозв'язку з міфопоетичним хронотопом, в якому час та простір стають нерозривною єдністю, створюючи новий вимір, ознаками якого є небуття та вічність. Набуваючи всеосяжного значення та узагальненого смислу, архетип матері в аналізованих однойменних творах певною мірою трансформується в образ України-матері, яка в період Першої та Другої світових воєн зазнала багато людських втрат.

Ключові слова: хронотоп, жанр, архетип, символ, психологізм, екзистенція, цінності.

The article focuses on the poetic features of the chronotope in the context of genre creation and imagine formation on the material of the equally named short stories «Mother» by O. Dovzhenko and M. Khvylovy. The study found that the chronotope of an exceptional event – the death of mothers – was the basis of the works, and it contributed to the design of texts in the genre of short stories. O. Dovzhenko's work is determined by a peculiar compositional structure due to the genre features of the screenplay. It is proved that O. Dovzhenko's and M. Khvylovy's short stories are psychological. Psychological analysis tools help the authors to skillfully penetrate into the depths of the human essence, reproducing the inner state of mothers. They are gradation, retrospection, anticipation, fragmentary narrative, rhetorical questions, a combination of dialogue and monologue speech with the flow of thoughts of mothers in the last minutes before death. The ontological workload of writers' works is realized through the temporal concept of «moment» and it is connected with the problem of choice. It drives the heroines into a dead end, paralyzes logical thinking, causing bifurcation (bifurcation) of their mental state. It was found that the glorification of the heroic deed of mothers, the image of sacrifice as an important axiological dominant of human existence makes it possible to speak of a mythopoetic chronotope. In its context, the archetypal component of the image of the mother in the short stories of writers is revealed. Deeply dramatic episodes of short stories are presented by O. Dovzhenko and M. Khvylovy in connection with the mythopoetic chronotope. In this connection, time and space become an inseparable unity, they create a new dimension, the signs of which are non-existence and eternity. The archetype of the mother in the analyzed works acquires a comprehensive meaning and generalized meaning and it is transformed into the image of Ukraine-mother, which suffered many human losses during the First and Second World Wars.

Key words: chronotope, genre, archetype, symbol, psychologism, existence, values.

Постановка проблеми. Специфіка часопросторової організації є важливим принципом творення письменником художнього світу кожного окремого твору та розкривається через гармонійний взаємозв'язок авторського індивідуального стилю та жанру, в якому працює наратор. Для означення єдності часових та просторових координат у літературознавчій науці використовується термін «хронотоп». Дослідженню своєрідності реалізації хронотопу в художній літературі присвячено цілий ряд наукових праць М. Бахтіна, В. Топорова, Н. Копистянської, Л. Целевича тощо.

«Хронотоп у літературі має суттєве жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, при цьому у літературі провідним началом у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістова категорія визначає суттєво і образ людини у літературі; цей образ завжди суттєво хронотопічний...» [2, с. 235]. Тож, особливості часопросторової організації твору впливають на жанрову специфіку і малої прози, зокрема жанр новели.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На особливу увагу заслуговує мала проза О. Довженка та М. Хвильового, яка у літературознавстві досліджується досить активно. Відомими

є праці О. Бабишкіна, І. Кошелівця, О. Поляруша, І. Семенчука, Б. Степанишина, О. Білецького, М. Чиркова, С. Єфремова, Г. Костюка тощо. Актуальність художньої творчості О. Довженка та М. Хвильового зумовлює різноаспектне та повсякчасне дослідження текстів письменників.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості хронотопу в контексті жанротворення та образотворення на матеріалі новел «Мати» О. Довженка та М. Хвильового. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати наступні завдання: проаналізувати взаємозв'язок хронотопу та жанру; визначити жанрову специфіку творів О. Довженка та М. Хвильового; дослідити архитипічну складову образів творів письменника; з'ясувати поетикальні особливості часопростору новел авторів.

Виклад основного матеріалу. Новела – «короткий епічний твір, в якому здійснюється композиційно стисле відкриття цілого світу в «зосереджуючій миті» життя, тобто в невеликому колі зв'язків, які в певному вузлі утворюють один, на відміну від роману чи повісті, епіцентр настрою і думки, важливої і значної для досягнення протиріч дійсності» [15, с. 177]. М. Хвильовий та О. Довженко, певною мірою, дотримуються зако-

нів створення новели, будуючи їх не на конкретному епізоді, «...а на якійсь миті з епізоду...», де письменники «...точним виразним штрихом, соковитим словом...» передають зображення [11, с. 79], намагаючись при цьому створити оригінальні художні полотна.

Новели М. Хвильового «Мати» та О. Довженка «Мати» є своєрідним відгуком на важливі історичні події ХХ століття. Так, фабулою творів є події в період війн: Першої світової – у М. Хвильового та Другої світової – у О. Довженка. У зв'язку з тим, що хронотоп аналізованих творів визначається специфікою жанру новели, то час дії обмежений одним чи кількома днями, адже «...інтенсифікованість та концентрація новелістичного часу зумовлена генетичним зв'язком новели з «новиною», «випадком», анекдотом» [12, с. 32]. Крім того, орієнтуючись на жанрові особливості новели, О. Довженко та М. Хвильовий в основу своїх творів поклали виняткову подію – факт загибелі матерів, зобразивши його не просто як «кульмінаційний пункт дії» у часовому потоці, а як своєрідний подвиг в ім'я людства. Тож, возвеличення героїчного вчинку матерів, зображення жертвовності як важливої аксіологічної домінанти людської екзистенції налаштовує читача на сприйняття аналізованих творів не тільки як художнього відображення конкретних історичних подій, а й більш узагальнено – як своєрідну розповідь про добро, справедливість, людяність та жертвовність. Це дає можливість говорити про міфопоетичний хронотоп, у контексті якого розкривається архетипічна складова образу матері в новелах письменників.

Новелу О. Довженка «Мати» визначає своєрідна композиційна будова, зумовлена жанровими ознаками кіносценарію. Автор починає оповідь з розв'язки, у якій, використовуючи прийом питання-відповіді, змальовує глибоко психологічний епізод зустрічі сина Василя з мертвою матір'ю:

«Хто серед трупів ворожих біжить по селу, що вже догорає?

Хто це стогне біжучи? Чиє серце стугонить у грудях, мов вистрибнути хоче вперед?

Це Василь з автоматом і бомбами, Марії Стоянихи син.

Хто мертвий висить коло хати під небом?

Оце його мати» [8, с. 330].

Перехід від актуального хронотопу, який виконує функцію обрамлення у новелі, до часового пласту минулого здійснюється письменником на початку твору. Події зав'язки, експозиції, основної частини та кульмінації письменник подає як окремі кадри кіносценарію, об'єднуючи їх у роз-

логий ретроспективний блок, у якому описує життєвий калейдоскоп головної героїні – від моменту зустрічі з льотчиками: «...зимою в люту хуртовину, опівночі одного разу щось стало стукати у двері» [8, 330] до моменту її страшної загибелі.

У новелі «Мати» М. Хвильовий також звертається до засобів ретроспективи. Своєрідною межею між минулим та теперішнім у творі є 1914 рік, коли, «...як відомо, почалась велика європейська війна» [17, с. 538], у результаті якої рідні брати стали заклятими ворогами, а їхня мати загинула.

Характерною особливістю часопросторової організації творів є просторова невизначеність, тобто, автори конкретно не зазначають місце дії, але лише узагальнено окреслюють просторові площини: село – у новелі О. Довженка та місто – у М. Хвильового. Аналізовані новели об'єднує певна кількість спільних просторово-часових відносин, які несуть значне смислове навантаження та мають неабияке значення для розкриття характерів героїв, їхнього внутрішнього стану, адже «...взаємозалежність часу і простору найбільш повно простежується у процесі їх відношень з людиною» [5, с. 42].

У центрі зазначених творів – образи жінок-матерів, які провели своїх синів воювати, всім серцем сподіваючись побачити їх живими та неушкодженими. Образ матері, підносячись до рівня архетипу, червоною ниткою проходить через художню творчість М. Хвильового та О. Довженка, і реалізується він у новелах, однаково названих письменниками, – «Мати».

Архетип Матері є найважливішим серед загальнолюдських архетипів, він «...тісно пов'язаний із визначеністю людської долі; саме тому міфологічні образи долі зазвичай є жіночими, а часто – материнськими» [3]. В образі матері втілюється не тільки психологічна, але й фізична основа людського існування. Архетип Великої Матері відіграє провідну роль в українській культурі. «Для українців образ Матері триєдиний: любов до рідної неньки, яка переростає у глибоку пошану до Матері Божої, яка завжди була покровителькою українців, та неугасиму палку любов, що втілювалася у вічній боротьбі, до Матері-України, яка потребує захисту» [14, с. 602].

Для художнього поглиблення теми громадянської війни 1914 року в період Першої світової війни та посилення трагедійного звучання образу жінки-матері, яка опинилася у складній ситуації життєвого вибору, М. Хвильовий в основу новели поклав легенду про братів Каїна та Авеля, переосмислюючи загальновідомий сюжет у контексті

історичних подій зображеного періоду. Алюзія на біблійну легенду в новелі М. Хвильового «Мати» є своєрідним узагальненням громадянської війни, а образ Каїна, з ім'ям якого асоціюються поняття гніву та вбивства, автором ні на кого конкретно не накладається, тому що він лише змальовує прагнення братів знищити один одного, що породжує багато філософських, національних, політичних та онтологічно-аксіологічних питань.

Двоє синів – Остап і Андрій, – яких викохала, випестила мати, в один момент стали найзапеклішими ворогами, намагаючись за будь-якої слушної хвилини вбити один одного. Протягом усього твору автор, використовуючи художній прийом контрасту, наголошує, що «...сама судьба повела двох братів по різних дорогах, і сталося так, як у сентиментальних народніх казках: один завжди носив чистенький костюмчик та вже з дитинства мав тенденцію зробитись негативним типом, а другий і не знімав засмальцьованої сорочки. Одного мати мусіла годувати пахучими сосісками..., а другий їв чорний хліб з олією. І тому Остапові, як і треба було чекати, завжди грала на обличчі весела усмішка, а Андрій ніколи й не посміхався: він завжди дивився на світ суворим поглядом незадоволеної людини» [17, с. 537]. Братерство, як обов'язок сакрального характеру, відповідальність перед Богом за рідну людину, втратило свою цінність у момент смерті батька родини, який до смерті встиг «...повести свого первака до місцевої гімназії» [17, с. 537], а молодшого матір у зв'язку зі скрутним становищем віддала «...до простенької ремісної школи» [17, с. 537]. Серце матері розривалося від болю, що «...нездібна виховати обох їх так, як хотілось би...» [17, с. 538], але вона однаково сильно любила своїх синів, невпинно працюючи щодня.

З архетипом матері асоціюються такі якості, як материнська турбота, співчуття, мудрість та доброта, тому що кожен архетип несе в собі характерні ознаки, що підтверджують їхні назви. Саме такою і була героїня новели О. Довженка – істинною матір'ю, адже в кожній жінці природою закладена власне жіноча сутність – почуття материнства, що визначається архетипом Матері. Марія Стояниха чужих дітей – двох ранених льотчиків – прийняла як рідних, називаючи їх «голубоньками», «діточками», «синами»: «Два тижні ховала Марія гостей. Стерегла хату, годувала...» [8, с. 332], однак «...не судилося Марії вберегти дітей» [8, с. 332]. Жінка навіть просила милостині для них, «...та не абиякої, а молока і сала» [8, с. 332].

Стиька життєва позиція, непорушність поглядів Марії передається автором у діалозі жінки з німцями: «Марія глянула та в хату:

– Діточки! Йдуть!

Німці на порозі.

– Що за люди?

– Сини мої.

– Брешеш!

– Не брешу, клянуся!» [8, с. 332-333].

Героїня твору не зрадила своєму материнському началу. Затуливши собою обох льотчиків, вона готова була сама загинути, аби тільки діти, хоч і не її рідні, залишилися в живих:

«– Не дам! Бийте мене... Не дам, людоїди!» [8, с. 333]. Використаний О. Довженком у зазначеній вище цитаті художній засіб тавтології є своєрідним протистоянням, викликом Марії, який вона кидає ворогам, адже любов матері – безмежна, а ненависть її – страшна. «Щоб зрозуміти природу материнського архетипу, потрібно задуматися про суть материнського початку. У самому широкому сенсі він символізує життєвий досвід кожної живої істоти. Жодне з них не було створено з порожнечі; у кожного є мати» [3]. Саме тому Марія прохає не вбивати хлопців, наголошуючи, що й у вбивць є мати:

«– Голубчики, не трогайте, не вовчиця ж вас родила, а людина, мати! – заплакала Стояниха» [8, с. 333]. Як бачимо, в ідейно-філософській основі новели «Мати» О. Довженка вагоме місце займає гуманістична проблематика: підноситься цінність людського життя та засуджується абсурдність війни, яка є великим злом «...у багатограних своїх іпостасях» [4, с. 133].

Вчинок Марії Стоян дійсно можна назвати героїчним. Вона не побоялася привселюдно видати льотчиків Степана Пшеницина та Костю Рябова за власних синів Івана та Василя, закликаючи односельчани підтримати її:

«– Люди добрі, адже мої діти Василь і Іван! Погляньте-бо, хіба ж не визнаєте?..» [8, с. 333]. Для підсилення трагізму змальованої ситуації автор вводить символічний образ чайки, порівнюючи з нею Марію: «...билася Стояниха, мов чайка об дорогу» [8, с. 333]. Однак це не врятувало молодих людей від загибелі, бо Марія «...не сказала їм свого прізвища, а вони не спитали по не уважності своїй дурній» [8, с. 334]. Зрозумівши свою помилку, жінка мужньо була готова прийняти неминучу смерть. Її стійкість та хоробрість настільки сильно вразила льотчиків, що останніми їхніми словами перед розправою були слова:

«– Прощайте, мамо! Спасибі! З вами і вмирати не страшно!» [8, 334]. Автор досить лаконічно

зображує момент страти юнаків: «Зчинилась стрілянина.

Вони лежали на снігу, обнявшись обоє» [8, 334]. Реалістично, навіть натуралістично, відтворено епізод смерті матері, яка прохала кулю, «... одну куліночку...» [8, с. 334], аби тільки не повісили її:

«– Не вішайте, не страмій мене. Як же мені висітоньки? Я ж таки жінка стара» [8, с. 334]. Так як кулю не дали, жінка «...хутенько стала на пеньочок, перехрестилась» [8, с. 334], сама одягнула мотузку, але не дозволила вбивцям доторкнутися до своєї шиї. Померла Марія Стоян зі словом «діти» на вустах.

Образ Марії Стоянихи співвідноситься з архетипом Великої Матері. Підтвердженням цьому є й її героїчний вчинок та семантика її імені. Марія – ім'я, що із прийняттям християнства стало традиційним в українській культурі. Символізації імені сприяють також народні уявлення, пов'язані з Марією як Матір'ю Божою, Богородицею.

Це ім'я є ніби ключем до розуміння глибини архетипу матері. Використання такого поширеного жіночого імені для іменування героїні твору символічне, адже Діва Марія тісно пов'язана з мотивом материнства: «Вічна слава вашому імені, мамо Маріє, красоті вашій» [8, с. 335]. У східних слов'ян вона означає «мати», «покровительку», «заступницю». Марія Стоян заступилася за чужих дітей, віддала за них життя: «Перед нею проходило військо без шапок. Шанували материнство, ідучи до бою» [8, с. 335]. О. Довженко возвеличує образ Марії, написавши «...про цю велику смерть...» [8, с. 330] «...не ради сліз, і розпачу, й скорбот...» [8, с. 330], а «...задля слави нашого роду написано і во ім'я любові...» [8, с. 330].

Досліджуючи жанрові особливості новели, І. Денисюк наголошував: «...інформація, яку несе новела, – особливої якості: це глибинний зондаж у феноменальні явища життя й особливості людської психіки» [6, с. 37]. Новели О. Довженка та М. Хвильового можна назвати психологічними, адже письменники, використовуючи засоби психологічного аналізу, майстерно відтворюють внутрішній стан матерів.

Почуття небезпеки, яке тривожить душу, в новелі «Мати» М. Хвильового посилюється з моментом початку війни, адже «...війна надійшла тоді саме, коли перед кравчиною допіру потихеньку почали розгортатись добрі обрії довгожданого щасливого життя» [17, с. 538]. Автор ніби готує читача до якихось страшних подій, поділивши життя героїні на певні етапи, кожен з яких починається з лексеми «удар». Так, пер-

ший «...удар для матері... надійшов тоді, коли Остап раптом заявив за вечерею, що він вирішив іти добровольцем на фронт і що він хоче цим рішенням, так би мовити, вшанувати пам'ять свого батька» [17, с. 539], який «...за всяку ціну хотів він бачити своїх синів на вороних кониках» [17, с. 537]. Важко було матері проводити сина на фронт, але не могла вона вплинути на його рішення. Другим ударом стала звістка про те, що «...покликали Андрія до військової служби. Але не пішов той на військову службу, і оголошено було його дезертиром» [17, с. 540]. Мати залишилася «...самотньою зозулею у своїй підвальній кімнаті» [17, с. 540]. Третім ударом було усвідомлення матір'ю того, що її любі сини «...в різних таборах, що десь на донських степах Остап і Андрій кидаються один на одного, як розлютовані звірі, і що, можливо, десь вони вже в мертвій схватці і якийсь із них уже хрипить на гострому кинджалі свого рідного брата» [17, с. 541]. Думка про те, що її сини є ворогами, була болочною, вона робила жінку напівмертвою. Однак найкритичнішою точкою її екзистенції був останній удар, коли мати повинна була видати одного сина іншому на вічну смерть. Жінка постала перед складним життєвим вибором, вона опинилася у ситуації «...на межі життя і смерті, коли зникають тенета, що утримують людину у рамках буденності» [10]. Проблема вибору загнала її у глухий кут, паралізувала логічне мислення, спричинивши біфуркацію (роздвоєння) душевного стану героїні твору. Серце її розривалося від болю, «...і тоді захотілося матері вмерти» [17, с. 545].

Героїні новели М. Хвильового не могла допустити навіть думки про те, що один її син може вбити іншого, хоча її діти не відчували один до одного ні братерської любові, ні поваги, ні дружби, на першому місці у них був обов'язок: «...наш пан-отаман не знає рідні і для нього в боротьбі нема братів!» [17, с. 544], для них «...в боротьбі нема і матері» [17, с. 544].

Момент смерті близьких серцю людей, особливо дітей та коханих, пов'язаний із крахом надій, сподівань щодо майбутнього. Психолог А. Баканова з приводу ситуації втрати дитини, підкреслює, що «...частіше буває легше прийняти свою смерть (або думку про неї), ніж смерть близької людини, особливо дитини...» [1]. Саме тому мати прийняла рішення вмерти самій, ніж бути свідком загибелі власних синів, які через політичні переконання стали найлютішими ворогами. Заховавши молодшого сина Андрія на горищі, тим самим рятуючи його від смертельної руки Остапа, мати повідомила Андрієві, в очах

якого побачила «...підозрілий блиск» [17, с. 546], що Остап спить на її ліжку, і сама лягла в те ліжко, щоб врятувати старшого сина.

В аналізованій новелі спостерігаємо своєрідну градацію психологічного стану жінки, якщо після першого удару в неї «...почорніло на душі...» [17, с. 540], то наступне потрясіння супроводжується станом похмурої, чорної меланхолії, туги, самотності та підсилюється психологічною деталлю «мертвих очей» матері та сприйняттям навколишнього світу як великої та безвихідної домовини, а після третього удару «...здалося їй тепер життя не домовиною, а безвихідним, страшним виттям смертельно пораненого пса» [17, с. 542].

Психологічно насиченими епізодами твору М. Хвильового є момент прийняття героїнею рішення стосовно власної смерті та безпосереднє очікування смерті від руки власного сина, а у новелі О. Довженка – мить одягання матір'ю мотузки на шию. Ці глибоко драматичні епізоди новел супроводжуються уповільненою темпоральністю, що дає змогу письменникові заглибитися у надра душі героїнь, зафіксувати найменші зміни виразу їхніх облич, проаналізувати кожен їхню думку. В окреслених епізодах творів спостерігаємо міфопоетичний хронотоп, у якому «...час згущується і стає формою простору, ... його новим («четвертим») виміром. Простір ж, навпаки, «заражається» внутрішньо-інтенсивними властивостями часу..., втягується у його рух...» [13, с. 232]. Хвилини перед смертю допомагають усвідомити важливість екзистенції як такої та її логічний перехід у небуття. Тож, остання мить життя матерів вражає своєю глибиною та масштабністю. Вона асоціюється з межею, бар'єром та прірвою, тому що за нею – безчасся та вічність. Саме це підкреслює О. Довженко у розв'язці твору, наголошуючи, що подвиг матері поза часом та простором: «Хай же знає весь світ, як висіли ви, мамо, на старій груші за други своя у велику всесвітню війну в українському кривавому селі на Україні кривавій» [8, с. 335].

У художній інтерпретації міфопоетичного хронотопу новели «Мати» М. Хвильового важливим є символічний образ стінного годинника, який «... одбивав секунди» [17, 545]. Вибиваючи секунду за секундою, хвилину за хвилиною, годину за годиною годинник ніби відраховує час смерті, що посилює психологічне напруження, адже з кожним новим ударом збільшується відчуття наближення чогось невідворотного та жахливого: «Стінний годинник одноманітно тукає, і летять у вічність бистрокриллі секунди, їх навздоганяють хвилини

і – ще повільніш – години. <...> Організовано, в шахматному порядку, але й байдуже, поважно ступає його королівська величність сам король – час» [17, с. 546]. Хвилини очікування здаються матері вічністю. Як відомо, смерть «...завичай викликає в людини страх через свою невідворотність, непередбачуваність та відсутність досвіду вмирання...» [9, с. 249], однак жінка взагалі не відчуває страху перед смертю.

Важливим художнім засобом психологізму є ретроспекція, яка використовується письменниками здебільшого з психологічною метою: заглибитися у внутрішній стан героїв. Життєвий шлях героїні твору М. Хвильового розгортається в кількох часових площинах – в умовному сьогоденні та ретроспективно. Так, залишившись наодинці зі своїми думками, мати мимоволі пригадала минуле: «Перед матір'ю проходили одна по одній картини її невеселого життя і проходили дорогі обличчя її маленьких синів. Сьогодні в містечку порожньо і дико, сьогодні зчепились в мертвій схватці два рідних брати, а колись над містечком стояло хоч і вбоге; але ясне й ласкаве сонце, і Остап та Андрій були такими симпатичними людьми. Сьогодні грохочуть оселі грохотом громадянської війни, скачуть по шляхах божевільні вершники, і сини не хочуть визнавати один одного, навіть матері уже не визнають. А тоді вони ласкали її своїми дитячими рученятами і так хороше зазирали в її обличчя» [17, с. 545].

Ретроспективне осмислення подій сприяє також і розширенню часовопросторових параметрів твору, з цією метою автор робить акцент на темпоральних бінарних опозиціях «сьогодні»/«колись» «сьогодні»/«тоді». Зіставлення життя персонажів у часових площинах теперішнього і минулого є також важливим засобом психологічного аналізу, адже підкреслює душевні муки жінки під час такого порівняння. Ключовою подією, яка змінила життя її родини, стала війна. До війни життя родини було важким, однак розміреним та спокійним, сповненим турботою матері за рідних синів. Життя в умовах війни супроводжується екзистенційними категоріями смутку, страху, смерті, самотності, туги тощо, серед яких екзистенціал смерті є домінуючим. Війна змінила рідних братів, вони стали ворогами один одному та чужими для матері: «Вона кинулась до порога і побачила, нарешті, свого дорогого Андрія.

Але й його побачила вона таким же далеким і чужим, як і Остапа. Він навіть не привітав її, він навіть не дивився на неї і, як неприручений звір, увесь час ховав на підлозі свої колись добрі очі» [17, с. 542-543].

Ретроспективне описування подій змінюється думками героїні в антиципаційному ключі на рівні мрії. В останні хвилини перед смертю матір мріяла про щасливе життя: «...так приємно мріяти. І вона продовжує мріяти. І мріє вона про щасливе життя, і мріє, аж поки до неї підходить Андрій, аж поки трапилось те, чого їй треба було чекати...» [16, 546]. Символічним образом нереалізованого щасливого життя є образ солодких цукерок, якими обіцяв «...годувати свою мамуську...» [17, с. 538] старший син Остап. Під час зустрічі з вороже налаштованим сином жінка намагається переконати його не вбивати молодшого брата, нагадуючи йому про цукерки:

«– Невже ти, мій п'яний сину, забув своє дитинство й «солодкі цукерки»?!» [Хвильовий, 544], однак відповідь була жорстокою:

«– Не, матуську, цукерки тебе не спасуть!» [17, с. 544].

В аналізованому творі психологічне напруження передається також через уривчастість оповіді, риторичні питання, поєднання діалого-монологічного мовлення з потоком думок матері в останні хвилини перед смертю: «Але чого ж він стоїть? Невже їй тепер не кінець! Ні, мабуть, тепер кінець! Недарма ж їй до болю хочеться вмерти, недарма» [17, с. 546]. Глибоко трагічний момент смерті матері підсилюється рефреном фрази «Матері вже не було» [17, с. 547], яку автор повторює чотири рази наприкінці твору.

Варто зауважити, що новела О. Довженка також побудована із суцільних драматичних епізодів, що спричинено природою досліджуваного конфлікту. Надзвичайно тонко передано автором психологічний стан Василя у момент пошуку матері. Сповненими болем та тривоги є риторичні питання, які О. Довженко вводить у канву твору:

«– Мамо, де ви? Це я, Василь, живий! Івана вбито, мамо, а я живий... Я вбив їх, мамо, коло двох сотень... Де ви?...» [8, с. 330];

«– Мамо, матінко моя, де ви? Рідна моя, чому ж ви не стрічаєте мене? Чом не чую вашого тихого голосу? Де ви, голубко, матінко моя сива?» [8, с. 330]. У наступному епізоді твору тривога персонажа змінюється на почуття невимовного страху в передчутті чогось страшного: «Спинивсь Василь коло хати, а хати немає. Василь у двір – нема двору. У сад – нема саду» [8, с. 330]. За психологом З. Фрейдом, тривога «...має безсумнівне відношення до очікування... Їй притаманна властивість невизначеності і безоб'єктності; якщо вона знаходить об'єкт, правильне слововживання саме змінює її назву, в такому випадку замінюючи її страхом» [16, с. 302]. В описаному епізоді три-

вога спричинює страх глибоко на підсвідомому рівні. Жахливі картини спустошення батьківського подвір'я породжують стан екзистенційного вакууму. Наступний епізод новели має вбивчий характер, адже передає градацію напруження відчуттів протагоніста: «Тільки одна стара груша, а на груші мати.

О тихий жах... О незабутній смутку...» [8, с. 330]. Невимовний біль юнака автор передає, використовуючи цілий спектр художніх засобів, які підсилюють його психологічний стан: метафору («...од морозу скаменіло його серце...» [8, с. 334]), полісиндетон («Ніхто не чув ні стогону, ні туги, ні скреготу зубів» [8, с. 334]), епітети («Потім, підвівшись з землі, він поцілував холодну материну руку» [8, 334]), символічний образ загорнутої в хустку жмені попелу, яку Василь забрав з собою, «...щоб не втомлялися ні ноги..., ні руки, ні серце» [8, с. 334]. З цього приводу слухними є слова В. Фашенка, що всі ці засоби «...взаємно посилюють один одного, щоб у своєму взаємозв'язку передати усі сторони людського буття, його найпотаємніші глибини» [15, с. 153].

Варто зауважити, що архетип Матері – надзвичайно різноплановий: «це і образ неньки, що на світ благословила, і образ України-матері, і Хортиці-матері, і Матері-Берегині Роду» [7]. У зв'язку з цим через жіночі образи письменники прагнули показати образ України: образ жінки-матері є уособленим образом рідної землі, хоча мати, перш за все, – це початок життя, берегиня роду. О. Довженко та М. Хвильовий, змальовуючи трагічну долю жінки, підкреслюють сакральність цього образу для української культури. Набуваючи всеосяжного значення та узагальненого смислу, архетип матері в аналізованих творах трансформується в образ України-матері, яка в період Першої та Другої світових воєн зазнала багато людських втрат.

Висновки. Як бачимо, хронотоп виняткової події наклав певний відбиток на жанрову специфіку творів О. Довженка та М. Хвильового. Просторова та часова обмеженість жанру новели сприяє пошуку своєрідних прийомів вираження вагомості змісту творів. В однаково названих новелах – «Мати» – М. Хвильовий та О. Довженко використовують сюжетотворчі можливості хронотопу. Автори звертаються до засобів ретроспективи (спогади, роздуми), що дозволяє розширити хронологічні рамки творів, показати характери не статично, а в процесі їхнього формування, прийому антиципації та темпорального уповільнення в момент відтворення кульмінаційних епізодів творів (прийняття героїнею рішення стосовно

власної смерті та безпосереднє очікування смерті від руки власного сина у творі М. Хвильового, а у новелі О. Довженка – мить одягання жінкою мотузки на шию та «зустріч» сина з мертвою матір'ю). Глибоко драматичні епізоди новел подаються авторами у взаємозв'язку з міфопоетичним хронотопом, в якому час та простір стають нерозривною єдністю, створюючи новий вимір, ознаками якого є небуття та вічність. У творах письменників у контексті міфопоетичного хроно-

топу розкривається також архетипічна складова образу матері. Возвеличення героїчного вчинку жінок, піднесення їхньої жертвовності як високоморальної цінності людської екзистенції тісно пов'язане із життєвими проблемами свідомого вибору та сенсу буття.

Перспективою подальшого дослідження є аналіз провідних архетипів, які окреслюють онтологічно-аксіологічну парадигму антивоєнної прози О. Довженка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баканова А. Экзистенциальные аспекты переживаний при потере ребенка URL: <http://hpsy.ru/public/x1208.htm>
2. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе : Очерки по исторической поэтике. *Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература. 1975. С. 234–407.
3. Биркхойзер-Оэри С. Мать. Архетипический образ в волшебной сказке. Москва: Когито-Центр, 2006. 256 с. URL: http://www.koob.ru/birkhozyer_oeri/mat_obraz
4. Гуменний М. Західний антивоєнний роман і проза О. Гончара: компаративний аспект. Київ: «Євшан-зілля», 2009. 318 с.
5. Гуменний М. Поетика романного жанру Олеся Гончара : проблеми типологій. Київ: Акцент, 2005. 240 с.
6. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: [б.м.], 2005. Том 1: Літературознавчі дослідження. Книга 1. 2005. 432 с.
7. Дідківський В. Ідейно-художні особливості образів-архетипів у творчості Петра Розвозчика. *Українська література в загальноосвітній школі*. Київ: ТОВ «Задруга». 2006. № 11. С.7-12. URL: <https://schoollessons.ru/idejno-xudozhni-osoblivosti-obraziv-arhetipiv-u-tvorchosti-petra-rozvozchika-stattya-z-ukraïnskoï-literaturi/>
8. Довженко О. Твори : в 5 т. Київ : Дніпро. Т. 3. 1984. 364 с.
9. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
10. Лепьохін Є. «Граничні ситуації» : роль і значення у літературі екзистенціалізму. *Вісник Львівського національного університету імені І. Франка*. Львів, 2009. Вип. 2. С. 5–11. URL: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Lepyokhin.pdf.
11. Словник-довідник літературознавчих термінів / За ред. О. В. Бобиря. Чернівці : ФОРМ Лозовий В., 2016. 132 с.
12. Потебня А. Теоретическая поэтика. Москва: Высшая школа, 1990. 342 с.
13. Топоров В. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. Москва, 1983. С. 227–284.
14. Третяченко А. Образ матері у творчості Володимира Підпалого. *Історико-літературний журнал*. Одеса, 2010. Вип. 18. С. 601–608.
15. Фащенко В. У глибинах людського буття: Літературознавчі студії. Одеса: Маяк, 2005. 640 с.
16. Фрейд З. Собрание сочинений: в 10 т. Москва : СТД, 2003-2008. Т. 6 : Истерия и страх; [пер. с нем. А. Боковикова]. 2006. 320 с.
17. Хвильовий М. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. 650 с.

КРАСА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я У ТВОРЧОСТІ АРКАСІВ (ДІДА ТА ОНУКА)

THE BEAUTY OF THE NORTHERN BLACK SEA COAST IN THE ARKASES' WORK (GRANDFATHER AND GRANDSON)

Руссова В.М.,

orcid.org/0000-0002-3314-2625

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Автор аналізує прозову спадщину Миколи Аркаса III, який виріс і сформувався на Миколаївщині. Згадується його національне та біографічне коріння. Микола Аркас-молодший у своїй «Повісті про наш степ широкополий», яка була опублікована в 1975-1978 рр. в українському політичному суспільно-науково-літературному журналі «Визвольний шлях» у Лондоні, зобразив спогади про Україну не лише в картинах дитинства та юності, а й створив мозаїчне полотно з історії Південного Причорномор'я на тлі всієї історії України, акцентуючи увагу на народній культурі та побуті. Продемонстровані його знання про природознавство, звичаї та міфи рідного краю. Як більшість письменників-емігрантів, він інтерпретує історичне минуле свого народу в контексті європейської історії. Образ давньої України з її природними багатствами та звичаями культури посідає провідне місце в «Повісті про наш крок широкодолий». Одним із провідних мотивів «Повісті про наш крок широкодолий» є ностальгія за втраченим «раєм» – рідною домівкою та неможливістю повернутися на батьківщину за життя. Подорож у садибі предків на берегах Південного Бугу, до Чорного моря, на простори Бузьких степів показана автором, щоб передати свою любов до рідного краю та його людей. Водночас звернення до сучасних автору молодих українців 60-70-х років ХХ століття сповнене віри в можливість повернення України до волі, незалежності, за яку збройно боровся Микола Аркас-третій. І все це молодший успадкував від діда. Адже М. Аркас-старший – автор «Історії України-Русі». Відомий ще своєю оперою «Катерина» Микола Аркас-старший є яскравим прикладом свідомого виховання своїх дітей. «Повісті про наш степ широкополий» до сих пір не розглянуто літературознавцями докладно. Аркас-молодший, знаходячись поза межами батьківщини, слідував традиції емігрантської української літератури ХХ століття, зображуючи свою українську ідентичність та намагаючись зафіксувати, утримати при житті літературні традиції України. Розглядаються традиції у художній творчості М.Аркаса-молодшого, який засвоїв і духовно успадкував патріотичні й естетичні здобутки свого діда.

Ключові слова: Аркас, історія України, батьківщина, степ, Миколаївська область.

The author analyzes the prose heritage of Mykola Arkas III, who grew up and was formed in Mykolayiv region. His national and biographical roots are mentioned. M. Arkas Jr. in his "Povist pro nash step shyrokodolyi" ("The Tale of Our Broad Steppe"), which was published in 1975-1978 in the Ukrainian political, social, scientific and literature magazine "Liberation Path" in London, depicted the memories about Ukraine not only in the pictures of his childhood and adolescence, but also created a mosaic canvas on the history of the Southern Black Sea region on the background of the entire history of Ukraine, emphasizing folk culture and everyday life, involving into these pictures his knowledge of the natural sciences, customs and myths of the native land. Like most emigrant writers, he interprets the historical past of his nation in the context of European history. The image of ancient Ukraine with its natural resources and culture customs occupies a leading place in "Povist pro nash step shyrokodolyi." One of the leading motifs of "Povist..." and of the lyrical digression, in particular, is nostalgia for the lost "paradise" – the native home and inability to return to his homeland during the life. A journey within the estate of the ancestors on the banks of the Southern Bug, to the Black Sea, on the expanses of the Bug steppes is provided by the author to present his love to his native land and its people. At the same time, an appeal to contemporary to the author young Ukrainians of the 60-70's of the 20th century is full of faith in the possibility of Ukraine to return to the freedom, independence, for which Mykola Arkas III was fighting by weapons and the word. And the younger inherited all this from his grandfather. After all, M. Arkas Sr. is the author of "History of Ukraine-Rus". Mykola Arkas Sr., known for his opera "Kateryna", is a shining example of the conscious upbringing of his children. "Povist pro nash step shyrokodolyi" has not yet been considered in detail by literary critics. Arkas Jr., being outside his homeland, followed the traditions of emigrant Ukrainian literature of the twentieth century, depicting his Ukrainian identity and trying to capture, keep alive the literary traditions of Ukraine.

Key words: Arkas, history of Ukraine, motherland, steppe, Mykolayiv oblast.

Повернення до історичного минулого є характерною ознакою творення національних держав. Особливу увагу щодо українського державотворення сьогодні має перепрочитання біографій, творчої спадщини кращих синів України. Серед таких особистостей на Миколаївщині приваблю-

вими є у плані використання їх творчості родина Аркасів. Зокрема, історична і художня спадщина Миколи Аркаса-старшого та його названого сина (онука) так само Миколи Аркаса.

Відомий своєю оперою «Катерина» та «Історією України-Русі» М.Аркас-старший

є яскравим прикладом свідомого виховання своїх дітей. У пошані до всього прекрасного у патріотичному дусі Аркас-молодший, наприклад, згадавав, що свою «Історію...» його предок написав, власне, для навчання нащадка історії України. Так, описуючи дідівський дім у с. Богданівці у «Повісті про наш степ широкополий» автор зазначає: «За цим столом тато пише «Історію...», призначену для мене» [4, с. 438].

Безумовно, естетичні акценти для передачі патріотичних почуттів Аркаса-старшого мали свідоме місце в описах рідного краю, яким для юного читача «Історії...» була, перш за все, Північна Причорноморщина, а в ширшому смислі – вся Україна. Не випадково, пізніше, коли Аркас-молодший приступив до «Повісті про наш степ широкополий», то у зверненні до українського читача кінця ХХ століття із захопленням писав: «... вручаю цю повість про тепер вже казковий край степів широкополий» [6, с. 712].

Загалом творчість сім'ї Аркасів привертала увагу дослідників мистецтвознавства, фольклористики та історичної галузі науки. Тут, зокрема, треба згадати першого біографа М. Аркаса-старшого Л. С. Кауфмана (1958 р.), книга якого стала раритетом, Т. В. Березовської «Історичний портрет роду Аркасів» (2006 р.), В. П. Шкварця «Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність. Монографія» (2002 р.). Але окремо питанню продовження традицій духовного, естетичного виховання та творчості сім'ї не було оприявлено у наукових дослідженнях. Щоправда, були у ювілейному збірнику в Миколаєві у 1997 році подані статті І. Ю. Берези та Л. В. Айзікової «Етичні та естетичні ідеали М. М. Аркаса», Л. В. Старовойт «Творчі взаємини М. М. Аркаса з М. Л. Кропивницьким», В. Ф. Іванова «Музичні джерела опери М. Аркаса «Катерина»», О. М. Петренко «Катерина» М. М. Аркаса у контексті світової оперної класики» та С. М. Авраменко «Опера М. Аркаса «Катерина» – твір національного музично-театрального мистецтва» [10]. Тож ґрунтовної праці про спадкоємність у царині виховання любові до прекрасного в родині Аркасів ще не написано, а художня спадщина М. Аркаса-молодшого не стала об'єктом дослідження.

Зауважимо, що «Повість...», на жаль, до сих пір не розглянуто літературознавцями докладно. Тож маємо можливість сказати і своє присутнє слово щодо акцентації краси рідної природи, його отчого краю, наголошуючи традиційне й у оприявленні прекрасного. Не відкидаємо і певну екзальтованість автора, який у той час знаходився

вже більше 50 років за межами батьківщини і часто його рідна земля ввижалася йому раєм.

Власне до естетичних мотивів у своїй історичній прозі, а саме «Історії Північної Чорноморщини» М. Аркас-третій звертається так само, як і його предок – дід (батько) М. Аркас-молодший у зв'язку з залюбленістю у давньогрецький епос, зокрема – «Одіссею» Гомера. Він акцентує велич і красу Ольвії, наголошуючи її значну цивілізаційну місію. Водночас подає оцінку впливу тубільного населення на культуру греків Ольвії, що врешті позначилося на втраті античних традицій естетизму і «варваризації» ольвіополітів [2, с. 137]. З пієтетом згадує Аркас-молодший подорожі з татом до Ольвії. Зокрема, він з особливим ліризмом зауважує: «І щоразу, як я побачив попереду високу могилу Зевса, якесь беззвісне, благоговійне почуття охоплювало мене, ніби я наближався до великої святині» [2, с. 220].

Відзначимо, що особливе ставлення автора до культових споруд – священних місць так само відзначаються і у «Повісті про наш степ широкополий», коли він згадує домову церкву, яку побудував його прадід у Богданівському маєтку. Цій споруді присвячено невеликий підрозділ «Богданівська церква». У тому, як автор змальовує архітектуру й інтер'єр цієї церкви вчуваються традиції давньоукраїнської літописної та агіографічної прози. Відзначимо, що він правдиво пише про «безстильність» храму з банальною архітектурою, але додає згадку про щедру оздоблення церкви. Він підкреслює родзинку у прикрасі: «Особливо виділялися своєю красою «Царські врата», сяючий позолотою й вимережаний тонким різьбленням іконостас та розмальована баня, що зображувала небесну блакить із золотими зірками й білими шматочками хмаринок» [6, с. 1978]. В «Історії Північного Чорноморщини» автор підкреслював красу стародавнього грецького міста. Зокрема у розділі 20 «Історія Ольвії ХVII-III ст. до Р.Х.» акцентується естетична довершеність «красуні-осади». Серед архітектурних пам'яток виділяє храми Аполлона і Зевса [2, с. 138].

Привабливим виглядає у праці й опис пейзажу Ольвійського узбережжя. Автор живописує: «Рокотали хвилі, б'ючись об берег, ласкали пісок, прикрашали його білопінним мережжям, рівномірно гоїдалися закотвені трієри й дубки рибалок, блакитнів широководий Гіппаніс, поцяцькований баранцями хвиль. Кигиками мартини, перешіптувалися з кугою очерети» [2, с. 219].

Емпатією до загиблих під натиском гетів ольвіополітів та їх славного міста насичені картини «Здобуття Ольвії гетами (Туманне марево минув-

шини» [2, с. 220-244]. Перераховуючи перлини архітектурного мистецтва – храми, святилища, автор сумно зауважує їх руйнацію. Він акцентує духовний розвій міста, згадуючи, що в найбільшій будові Ольвії – стої «філософи ведуть мудрі бесіди, тут поети читають свої вірші, тут аойди декламують уривки з Гомерової «Іліади» [2, с. 220]. Декілька разів упродовж оповіді про здобуття Ольвії варварами-гетами, автор підкреслює красу міста, чудові пейзажі його околиць. Наприклад, таке опоетизоване М.Аркасом-третім можливе сприйняття ольвійськими захисниками своєї матірної землі: «Загартовані у битвах з варварами, вояки звертали іноді свій зір з безкрайнього тла зелених степів на блакитну повідь лиману, на хащі протилежної Гилеї і на море, за яким, в недосяжній далені, під яскравим соняшним промінням, мліла прекрасна Геллада...» [2, с. 221].

Прикраси та інші оздоблення кораблів ольвіополітів подаються із захватом від їх краси, і читач може собі уявити ці бойові трієри з «жахливими грифами з тілом і ногами лева, з головою й крилами орла, з кінськими вухами та гривною з риб'ячих плавників» і т.п. [2, с. 221].

Наголошує автор і на майстерності, художньому смаку грецьких і тубільних митців гончарної, ковальської та ювелірної справи. При цьому зазначає прихильність богів до митців, що творять викінчені та красиві вироби. Милують око й міські майдани, «оздоблені статуями, гермами та стелами ольвійських героїв...» [2, с. 223].

Біль і розпач пронизують рядки, які оповідають про пожежі в місті, руйнацію будинків, струнких колонад, знищення статуй та жертвників. У візіях автора знову постають картини, коли «Білоколонна Ольвія обернулася в згарище, руїни», як він і уявляв собі ще хлопчиком, відвідуючи ці місця на початку ХХ століття, і слухаючи коментарі свого батька [2, с. 235]. Зазначимо, що Аркас-молодший, знаходячись поза межами батьківщини, слідував традиції емігрантської української літератури ХХ століття, зображуючи свою українську ідентичність та намагаючись зафіксувати, утримати при житті літературні традиції України. Тобто, замилування красою степів, лісів, гір України, її минулим докозацьких і козацьких часів часто відтіняло пейзажі, описи багатств рідного краю.

Розглянемо окремі розділи «Повісті...», в яких автор подає дійсно чарівні, казкові картини весняного пробудження природи. Про це йдеться у розділах «Сонцеворот на весну – літо, провесна устелює шлях весні-Ладі», «Весна на Півдні України»

та «Пташиний рай». Живописуючи прихід Весни-Лади – богині відродження Природи, кохання, любові, творчої сили буяння, Аркас-молодший зупиняється на чудовому пейзажі, який підсилений багатьма голосами. Ми ніби чуємо симфонію на тлі оживленої природи – рослинного і тваринного світу, степів, річок та небесних просторів. Багатоманітність образів, які попадають у поле зору автора і читача, вражають. Йдеться про спів солов'я, кукування зозулі, дрібушечки дятлів, дзвінки трелі жайворонків у піднебессі, цвіріння ластівок та горобців. Тут і клекіт лелек, і хорання горличок, курликання журавлів. До пташиного розмаїтого хору він додає хорал «цвіркунів у позахідний час, шум лісу, приздобленого молодим листячком, дзюрчання струмочків...». Звукові образи доповнюються яскравою картиною смарагдового килиму трав, річок, «обмерзаних зеленими стрічками молодого очерету». Прикметно, що образи птахів, так само, як і зелень розквітлої природи передають той позитив, який в описі поетично налаштованого автора-патріота несе в собі через символіку віру на краще.

Цікавим фрагментом у весняних картинах Причорномор'я, є «Приліт з вирію птаства». Тут автор не лише з любов'ю описує повернення птахів до місця їх народження і зростання, але й ностальгійно оприявнює свої почуття «відлетілого» не зі своєї волі українця в чужеземні світи без реальної перспективи повернення до рідних могил. Ось досить символічний опис прильоту диких гусей: «Одними з перших прилітали сіропері дикі гуси. Їх клопітливе гелготання, іноді владний суремний клич гусака серед очеретного сухостою, будили приспані зимою плавні» [3, с. 713]. Так само психологічно насичений й опис журавлиного прильоту: «Летіли ключами журавлі, курликали, перегукувалися, ніби кликали за собою в далечінь, в далеку дорогу. І думки, мрії летіли за ними, за туманючі степові простори» [3, с. 712].

Нерідко автор підсилює свої спогади про птаство, його любий різноголосий спів, посиленням на український фольклор, зокрема – на українську пісню. Так, уривком із щедрівки автор ілюструє приліт ластівочок вже після прильоту журавлів [3, с. 231]. Не буде перебільшенням визначити, що оспівування Аркас-молодшим животворної краси Весни-Лади, з її птаством, зелом, було псалмом рідній країні, землі, на якій він народився і провів свої юні роки. Тож не дивно, що він звертається не лише до образів народної української творчості, а й до класиків української літератури, які оспівували красу рідної землі. Такою

є цитатія «Лісової пісні» Лесі Українки, наприклад [3, с. 229].

Широко послуговуючись фольклорною поетикою, звертаючись до постійних епітетів, порівнянь, метафор, персоніфікуючи природу, автор змальовує наступальний прихід весни, зупиняючись на окремих святах. Наприклад: «на святого Герасима, 4-го березня ст.ст. заклекали в гнізді на даху леличі. Вони, як і ластівочки, щороку вертаються до своїх гнізд і ось тепер прилетіли, щоб їх почистити, підправити, приготувати для своїх пань. Полагодять і на кілька днів щезнуть, щоб повернутися потім із своїми матронами-лелеками» [3, с. 474].

Не обходить увагою письменник і образ зозулі. До неї він звертається і у своїх поезіях. Так, зокрема, у вірші «В гаю» (1931 р.) голосне, чуле кування зозулі будять у автора спогади про далеке минуле, про дівчину, яка можливо теж згадає його [7, с. 42]. Тут явно присутні міфологічні уявлення українського народу, коли зозуля атропоморфується і вступає з людьми в розмови. До того ж, зозуля в народних піснях і переказах постає як віщий птах, що пророкує людині число років її життя, пояснює передчуття серця [8, с. 63-65].

У «Повісті...» зозуля згадується з ніжністю, так само як і соловейко, присмачені ностальгією за чудовим краєвидом рідного і далекого краю. На тлі рясніючої квітами та травами Землі-Неньки, голосів з байраків, «... в гаю кукує зозуля, а в квітучих садах – соловейко щебече – тьохкає» [3, с. 475]. І цю благосну картину весняного розквіту Аркас-молодший підкріплює прекрасним образом стародавньої веснянки, де розлившись на чотири броди води, оприявнюють, як «у першому броді – соловей щебече, у другому броді – зозуленька кукує...» [3, с. 475].

Ось як автор «Повісті...» акцентує на народних прикметах щодо зозулі: віщувати, нести тугу за неvertаним минулим: «Перед її очима відкривається майбуття, і кожній людині вона охоче віщує кукуванням, скільки літ їй суджено прожити на землі...». І тут же ілюструється уривком «Закувала та сива зозуля / Раннім – рано на зорі...» – відомої пісні Ніщинського з драми «Назар Стодоля» Т.Шевченка.

Залюблений, як і його дід в перлини українського фольклору, автор із особливо загостреним почуттям патріотизму наголошує на естетичних перевагах музики українців над мистецтвом народних інструментів росіян. Зокрема, через сприйняття кобзаря, якого малим слухав ще у маєтку діда, констатує, що «завелися й по селах всілякі там балалайки й гармошки, трень-

кають, аж вуха закладають» [4, с. 1192]. І на підтвердження невмирущості української пісні наводить автор рядки Шевченкові з поезії «До Основ'яненка»: «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине – / Ось де люди, наша слава, слава України...» [4, с. 1192].

Широко послуговується Аркас-молодший колористикою. Особливо, коли йдеться про буйноцвіття Причорномор'я чи-то весною, чи влітку. Наприклад, коли йдеться про весняні кольори степу, то це, перш за все, «зелений килим», який «оздоблений весняним квіттям», а над ним «блакитна безодня» неба [3, с. 336]. Серед зеленоцвітних пейзажів приваблюють у спогадах Галицинівські краєвиди, де «на тлі блакитного Бугу зеленіють прибережні хащі очерету та дрімучих плавнів» [3, с. 340]. Так само привабливим, красивим постає зі спогадів Аркаса-молодшого сигнальний маяк над «Болгарськими кручами», що «увесь ховається в зелені старих акацій, елантусів та бересту» [3, с. 341].

Найяскравіше і з одорацією автор змальовує весняну і літню пору, коли все навколо відроджується і проізрастає. Водночас і барви та звуки осінньої пори пронизані підсумковим спокоєм господаря, який радіє плодам праці. Так у підрозділку «Повісті...» «Деякі моменти осінньої пори» подано фрагменти завершення жнив і свято Спаса – «свято Божого хліба, овочів, усіх плодів земних, а також – меду [3, с. 1435]. Серед святкового різнобарв'я одягу письменник відзначає кольори вишиваних сорочок, керсеток, плахт. Зауважує, що «як мак червоніють чобітки жартівливих дівчат та чепурних молодниць, синіють чумарки, підперезані барвистими поясами... [і] кошики, покриті барвистими хустками» [3, с. 1435].

Опоетизовує автор скупі на фарби осінні дні «бабиного літа», – як він їх називає, останній привіт теплого сонця...». Тут панує сріблястий колір, як попередження про майбутні зимові сріблясто-білі поле і дороги [3, с. 1457]. Зимові пейзажі із сніговою, морозною колористикою зустрічаємо у підрозділку «Зима в степу».

Пейзаж нічного морозного степу оприявнюється кольорами небесних світил, які незвичайно чітко окреслювали «мідяний диск місяця», а «попелясто-сірий «Чумацький шлях» вабив у безодню всесвіту [4, с. 110]. Не менш казково змальовано й схід зимового сонця, яке сходило «тьмяно-цеглистим колом» та сліпучим світом «осяювало білу пелену снігів, барвило їх на рожево, посипало золотистим бісером» [4, с. 109].

Отже, колористика пейзажів та народних свят у «Повісті...» акцентують красу як природню, так і рукотворну полишаючи післясмак занурення у розкіш прадавнього степу, у спогади про національні звичаї.

А опис краси служби у Богданівській церкві в дитячих спогадах Аркаса-молодшого десь асоціюється із одухотворенною картиною служби Божою в церкві Візантійській за «Повістю минулих літ», коли йдеться про вибір віри русичами. Так, само хороше, благосно було в ті далекі дні у дідовій церкві малому Миколці: «Яскраве, літнє сонечко скісним промінням пронизувало синявий серпанок ладанного диму, гралося самоцвітами на кришталевих дармовисах панікадила, блискотіло-виблискувало на ризах святих образах та на облаченнях панотця й дядька. Тремтливими, гарячими язичками горіли свічі, вірганно співав хор...» [6, с. 205].

Привертає увагу й епізод, де автор зберігає відчуття естетичної насолоди від споглядання

віночків з колористикою безсмертників – небесного та жовтого кольорів, якими уквітчано було ікони в родовому маєтку – «Богданівському гнізді» [6, с. 204]. І це кольори тішили душу українця-емігранта символікою рідної України – її прапора.

Отже, розглянувши традиції у художній творчості М.Аркаса-молодшого, який засвоїв і духовно успадкував патріотичні й естетичні здобутки свого діда М.М.Аркаса-старшого, можемо відзначити акценти протистояння прекрасного потворному, залюбленість у рідну природу, кращі зразки народної творчості. Власне, духовна традиція сім'ї Аркасів є яскравим підтвердженням важливої педагогічної істини, що виховання в сім'ї залежить не від словесних настанов, а від позитивного прикладу предків, зокрема, батьків, яким для Аркаса-молодшого був славетний автор «Катерини», «Історії України-Русі» та засновник Миколаївської Просвіти Микола Миколайович Аркас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркас М.М. Історія України-Русі. Факс.вид. Київ: ВШ, 1990. 456 с.
2. Аркас Микола. Історія Північної Чорноморщини. Т.1. Від найдавніших часів до початків формування Київської держави. Торонто: Гомін України, 1969. 350 с.
3. Аркас М.М. Повість про наш степ широкополий. *Визвольний шлях*. Кн. 2, 4, 6, 7-8, 9, 10, 11, 12. Лондон: Українська видавнича спілка, 1975.
4. Аркас М.М. Повість про наш степ широкополий. *Визвольний шлях*. Кн. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7-8, 9, 10, 11, 12. Лондон: Українська видавнича спілка, 1976.
5. Аркас М.М. Повість про наш степ широкополий. *Визвольний шлях*. Кн. 1, 2, 3, 4, 6, 7-8, 9, 10. Лондон: Українська видавнича спілка, 1977.
6. Аркас М.М. Повість про наш степ широкополий. *Визвольний шлях*. Кн. 2, 3, 4, 5. Лондон: Українська видавнича спілка, 1978.
7. Микола Аркас. З родинної хроніки. Поезії. Дума про похід на половців Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича у 1185 р. Миколаїв, 1993. 93 с.
8. Сліпушко Оксана. Давньоукраїнський бестіарій (звірослов). Київ: Дніпро, 2001. 144 с.
9. Шкварець В.П. Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність. Монографія. Миколаїв-Одеса: Титра, 2002. 260 с.
10. Шануючи пам'ять патріота України. Документи і матеріали про життя та діяльність М.М.Аркаса. Миколаїв, 1997. 98 с.

ПСИХОАНАЛІЗ Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ХХ СТ.: АСИМІЛЯЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, АКТУАЛІЗАЦІЯ

PSYCHOANALYSIS AND UKRAINIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY: ASSIMILATION, INTEGRATION, ACTUALIZATION

Черниш А.Є.,

orcid.org/0000-0001-6183-7312

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті простежено взаємодію психоаналізу й української літератури. Зазначено, що інтеграція психоаналізу в українській літературі почалася ще у ХІХ ст., активізувавши появу творів психоаналітичного спрямування або з психоаналітичними елементами наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (А. Кримський, І. Франко, Леся Українка, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Коцюбинський, О. Плющ, поети-молотомузівці та ін.). Від 20-х рр. ХХ ст. в українській літературі спостерігається процес активного впровадження психоаналізу, інтеграції й асиміляції його основних методів, принципів і прийомів, позначаючись на текстоукладанні епіки – інтимізації оповіді, монологічних і сповідальних формах представлення думок персонажів, глибинному асоціюванні, потоці свідомості, складній метафоричній, оригінально скомпонованому оніричному, галюцинаційному, фантазійному дискурсах. Психози, неврози, моральні девіації, психічні патології, страхи, комплекси, множинність особистості, внутрішні комплекси, увага до несвідомого, табуованого і непристойного – провідні теми і мотиви української літератури, на якій відчутно вплив теорії психоаналізу. Епіка М. Хвильового, В. Петрова-Домонтовича, В. Підмогильного, В. Винниченка, І. Багряного, Т. Осьмачки, Р. Андріяшика та ін. промовисто декларує складні інтрапсихічні процеси, травми, патологію психічної організації, трагедії, втрати, комплекси, розчарування, насильство, тиск як ключові важелі формування психоаналітичного дискурсу художніх творів. Відтак зацькованість, депресивність, мовчазність, пасивність, безликість, аморальність, відчуття абсурдності, катастрофічності і марнотності життя – визначальні імперативи персонажа, що потребує себе-оздоровлення через складні практики усвідомлення, прийняття, проговорювання, пропрацювання, вдаючись до глибинного самокопирсання, самоаналізу і самосповіді.

Ключові слова: психоаналіз, література, інтеграція, психіка, несвідоме, травма.

The article is devoted to the interaction of psychoanalysis and Ukrainian literature. It is noted that the integration of psychoanalysis in Ukrainian literature began in the XIX century, intensifying the emergence of works of psychoanalytic orientation or with psychoanalytic elements in the late XIX – early XX century (A. Krymskiy, I. Franko, Lesya Ukrainka, O. Kobylanska, V. Stefanyk, M. Kotsyubynskiy, O. Plyushch, poets of "Young Musicians" etc.). From the 20s of the XX century in Ukrainian literature there is a process of active implementation of psychoanalysis, integration and assimilation of its basic methods, principles and techniques, affecting the epic text of the – intimation of the story, monologue and confessional forms of representation of characters, deep association, flow of consciousness, complex metaphorical, original metaphorical, fantasy discourses. Psychosis, neurosis, moral deviations, mental pathologies, fears, complexes, plurality of personality, internal complexes, attention to the unconscious, taboo and obscene are the leading themes and motives of Ukrainian literature, which is influenced by the theory of psychoanalysis. Epics of M. Khvyloviy, V. Petrov-Domontovych, V. Pidmohylniy, V. Vynnychenko, I. Bagryaniy, T. Osmachka, R. Andriyashyk and others eloquently declares complex intrapsychic processes, traumas, pathology of mental organization, tragedies, losses, complexes, frustrations, violence, pressure as key levers in the formation of psychoanalytic discourse of works of art. Thus, obsession, depression, silence, passivity, impersonality, immorality, absurdity, catastrophics and futility of life are the defining imperatives of the character in need of self-healing through complex practices of awareness, acceptance, speaking, working out, resorting to self-copying.

Key words: psychoanalysis, literature, integration, psyche, unconscious, trauma.

Постановка проблеми. Психоаналіз як одна з найпродуктивніших теорій пізнання психіки людини помітно актуалізувався й інтегрувався в українську літературу ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., що засвідчують окремі твори А. Кримського, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, В. Стефаника, М. Коцюбинського, О. Плюща та ін. Застосування психоаналітичного інструментарію, його засобів і методів демонструє складні неусвідомлювані процеси у психічній організації авторів та їхніх персонажів.

С. Павличко одна з перших в українському літературознавстві обґрунтувала невротичний характер українського літературного дискурсу від початку ХХ ст., означивши неврози важливим елементом психопатичного/ психоаналітичного дискурсу українського письменства, яке, координуючись із естетичними засадами європейського модернізму, жваво проявляло інтерес до невротичного, нетрадиційного, табуованого і непристойного, вимагаючи нових тем і незвичних типажів героїв. Невроз, на думку С. Павличко, сприймався «майже вимогою, необхідною части-

ною модерності, <...> виразом декадансу, самої новітньої цивілізації» [13, с. 237], уможливаючи застосування теорії психоаналізу до інтерпретації явищ культури й мистецтва, а також художньої літератури. Невротизація літературного дискурсу виявилася у симптоматиці невротичної природи індивіда, про яку стало можливим говорити на початку ХХ ст. із появою перших вагомих наукових студій клінічного психоаналізу. Він ставив за мету допомогти особистості пізнати себе, приборкати неусвідомлене як своєрідну деструктивну силу, що проявлялася через неумотивовану поведінку, потяги й бажання, а також подолати численні страхи, комплекси й психічні патології шляхом їхнього визнання, усвідомлення й проговорювання, часто вдаючись до самоаналізу й самосповіді передусім перед самим собою.

Мета статті – дослідити особливості процесу інтеграції й асиміляції психоаналізу в українській літературі ХХ ст., його актуалізацію у художньо-літературному дискурсі, механізми, алгоритми та інструментарій проявлення психоаналізу у художніх текстах.

Виклад основного матеріалу. Активне формування психоаналітичного дискурсу української епіки припадає на кінець ХІХ – початок ХХ ст., актуалізуючи впровадження технік, прийомів, засобів і методів психоаналізу в літературі поміжів'я (А. Кримський, І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник, М. Коцюбинський, О. Плющ, поети-молодомузівці та ін.). Українська епіка початку ХХ ст. промовисто декларує нові техніки письма відповідно до настанов модернізму, вагомо акцентуючи на нових для української літератури темах і предметах зображення – неврастенії, латентних психозах, неврозах, фобіях, тривогах, страхах як виразних психоаналітичних елементах, проявлення яких вимагало й нових художніх підходів до моделювання художнього дискурсу – інтимізованої оповіді, монологічних і сповідальних форм представлення думок персонажів, оригінально скомпонованого оніричного дискурсу тощо [детальніше про це: 22].

20-30-ті роки ХХ ст. – період літературної асиміляції й інтеграції психоаналізу в художню літературу України, засвідчений творами М. Хвильового, В. Петрова-Домонтовича, В. Підмогильного, В. Винниченка. Темі сум'яття, роздвоєння або множинності особистості, страхи, комплекси, моральні девіації (приспосовуванство, зради, аморальність, відступництво тощо), психози, невроза, параноїдально-шизоїдні форми світосприймання вимагають відповідної техніки текстоткладання – інтимізованої оповіді, межо-

ваної зі сповідальністю й оголеністю думок, роздумів, монологів, техніки потоку свідомості, глибинного асоціювання, міфологічного паралелізму, інтертекстуальних вкраплень, фантазійного, галюцинаційного, сновидного дискурсів, що сукупно є базовим інструментарієм психоаналізу. Відповідно художня література першої половини ХХ ст., враховуючи й еміграційну прозу В. Винниченка, Т. Осьмачки, І. Багряного, містить присутні психоаналітичні засновки, оформлюючись у художньо-літературні твори з елементами психоаналізу чи психоаналітичними конструктами.

Найпродуктивніше психоаналітичні елементи розкриваються у творах В. Петрова «Доктор Серафікус» і «Без ґрунту». Самопізнання особистості, самоідентифікація, спроба порозумітися й узгодити голос душі із настановами часу, самокопирсання й самобичування – провідні теми романів В. Петрова, рясно помережані базовими категоріями аналітичної психології й екзистенціалізму – страхом, вибором, комплексами, травмами, масками, ідентитентами. Творчий доробок В. Петрова неодноразово поставав у центрі наукових зацікавлень, лише частково оприявнюючи окремі аспекти психоаналізу у його романах. Однак і ці наукові спроби засвідчують процес інтеграції та асиміляції, активізуючи формування дискурсу психоаналізу в українському літературознавстві [1; 5; 8].

Роздуми, монологи, елементи сповіді, техніка потоку свідомості, глибинне асоціювання, міфологічні паралелі, інтертекстуальні вкраплення, сни і фантазії увиразнюють психоаналітичний фундамент творів українського митця. Поведінка його персонажів промовисто маніфестує складні інтрапсихічні процеси, базовані на неврозах, психозах, елементах шизофренії, множинності особистості, що зачасту призводить до ускладненого порозуміння індивіда зі світом. Герої В. Петрова самотні й відлюдькуваті, окуповані інстинктами й базовими потребами, вражені фобіями й неврозами. Ці та ряд інших присутніх ознак увиразнюють психоаналітичне тло української епіки першої половини ХХ ст.

Художні твори В. Винниченка також активно утверджували продуктивність узаємодії психоаналізу й літератури. Письменник, як і В. Петров, В. Підмогильний, Т. Осьмачка, М. Хвильовий, вдавався до поглибленого інтрапсихічного осягнення своїх персонажів, утілюючи експериментальні й новітні для мистецтва й філософії першої половини ХХ ст. ідеї і концепцію конкордизму, «нової моралі» [7]. Щоправда,

Винниченкова «нова мораль», попри маніфестовану суспільну цінність, передусім стала засобом проявлення його власних болісних, травматичних, психічних проблем і низки комплексів [6; 14; 18]. Він усеціло прагнув визнання й слави, не приховуючи свого егоцентризму, який і намагався виправдати концепцією конкордизму, екстраполюючи механізм trauma work-out у художніх ситуаціях і моделях своїх творів. З цього приводу А. Печарський зауважував: «Отже, Винниченків ідеал «нової моралі», облагороджений ореолом «чесності з собою», можна розглядати як незавершений гештальт авторової «манії грандіозії», що темними фарбами інстинкту знесилювала своїх героїв у пошуках “Шляху, Істини й Життя”» [16, с. 197].

Базуючись на принципах чесності з собою, погодження з природою й соціумом, глибинним самопізнанням, інтуїтивним поведінням, по суті, український письменник наблизився до вершинної мети психоаналізу – глибокого пізнання себе, гармонізації й умиротворення через пропрацювання, проговорення й викорінення дитячих травм, інфантильності, різного роду комплексів. Він сміливо озвучував не пристойні й не прийнятні теми для радянської ідеології перших десятиліть ХХ ст. – сексуальності, вільних стосунків, легковажності, незалежності й індивідуальності, епатуючи, бентежачи й викликаючи осуд і непорозуміння. В. Панченко слушно зауважував: «Якщо З. Фройд досліджував статевий потяг (лібідо) як могутній та універсальний чинник людської поведінки, якщо в “Нарисах із психології сексуальності” він брав під мікроскоп, так би мовити, “біологію любові”, то А. Бебеля “статева” проблематика цікавила передусім з т. з. соціалістичної реорганізації суспільства. Винниченко-художник виявляв інтерес і до одного, і до другого» [15, с. 59], акцентуючи на дуальності психоаналітичної природи творів українського митця. Відтак паталогічні й аб’юзерські стосунки, вільнолюбство й непристойність, складні душевні вагання, стреси, ситуації вибору, трагедії і втрати, комплекси, розчарування, насильство, тиск, узяження, травмування персонажів його епіки («Записки кирпатого Мефістофеля», «Божки», «Лепрозорій», «Слово за тобою, Сталіне!») – необхідні й закономірні етапи із вироблення алгоритму віднайдення себе, пізнання своєї сутності, досягнення істинного щастя.

Психоаналітичне тло української епіки ХХ ст. доповнювали й твори інших письменників-емігрантів – Т. Осьмачки й І. Багряного. Позбавлена романтичних тенденцій прозопису, їхня твор-

чість оголювала доволі контроверсійні й край непроговорювані для літератури України теми і проблеми [4; 10; 11; 17; 19]. Та й шляхи художньої реалізації правди, що «виїдала очі», були новітніми для української прози: розвінчувальний і звинувачувальний наратив потребував ускладненої метафоричності, поглибленого асоціювання, сповідальної техніки, відразних каральних сцен і механізмів знущань-катувань-знищень, провокації і шантажі, розсекречення таємних принципів психічного цькування, деморалізації й поневолення, а також низки алгоритмів перетворення у сексотів і наглядців. Подібна деміфологізація щасливого радянського буття обов’язково супроводжувалася розлогими художніми роздумами про природу появи й функціонування комплексу проблем і психічних порушень як результату насильницького втручання у природну організацію психічного й фізіологічного плину життя.

Відтак у творах Т. Осьмачки й І. Багряного чимало текстових конструкцій й елементів, що їх слушно інтерпретувати з позицій психоаналізу, – психоневротичні стани персонажів, широкий галюцинаційний простір, божевілья й стани афекту, символічні глибокі сні і марення, множинна особистість, незносні душевні муки, вагання і сум’яття персонажів, утривавлений страх і неспокій, нав’язливі думки, шизоїдні й параноїдальні стани тощо. Виразні психоаналітичні елементи промовисто поглиблені проблемами вибору, провини, спокути й відчуттям катастрофізму, що деструктували героїв, зневолюючи їх, позбавляючи здатності до активної боротьби й опору.

Звісно, не лише суспільно-політичні умови радянської України спонукали письменників до впровадження психоаналітичних елементів й розмислів над глибинними екзистенційними проблемами, а й психічні вдачі обох. Скажімо, світоставлення Т. Осьмачки вирізнялося нестійкими психічними станами й відчуттям провини за згублене материнське повноцінне життя й смерть старшого брата, а також виразним проявом шизофренії та суїцидальних настроїв, у той час, як І. Багрянний виповнювався численними образами передусім на радянську владу, що виформувала в нього стійке рішення не повертатися в країну рад, в якій «виховався тип людини, такий поширений там – людини заляканої, підозрілої, мовчазної і фатально настроєної» [3, с. 23]. Доповнимо цей опис ще й іншими виразними якостями радянської людини – зацькованістю, депривністю, пасивністю, безликістю, що й спону-

кало письменників-емігрантів до викривального й достовірного правдописання.

Очевидним лишається факт, що особистісні образи і претензії, приправлені радянською ідеологією українського знекровлення і виродження, відвертий і цинічний геноцид, кульроцид і лінгвоцид, сприяв формуванню морального дисонансу або конфлікту в обох письменників. На ці внутрішні неузгодження і конфлікти вони вимушено реагували різними формами протесту, зокрема й епатажною невротизацією своєї поведінки та невротичними типажми героїв як ймовірними авторськими проєкціями. Як зауважує Е. Фромм, «у багатьох випадках невротизація являють собою специфічне вираження морального конфлікту» [21, с. 19] як способу розв'язання власної неузгодженості з собою, соціумом чи політичною атмосферою загалом, а також можливість виживання в екстремальних ситуаціях, небезпечних для повноцінного психічного й морального виконання. Часто саме невротизація забезпечує передумови до продуктивної боротьби і саморозвитку. Відтак цілком слушно потрактувати несприятливу суспільно-політичну атмосферу як позитивний чинник людського самопізнання, саморозвитку й випробування крайніх меж свого терпіння і стійкості. У випадку з Т. Осьмачкою та І. Багряним до численних провин, образ, дисонансів і внутрішнього неспокою додавалося поглиблене переживання себе як жертви, що й активізувало супротив, агресію і ненависть до радянського режиму, що їх вони відверто маніфестували не лише у памфлетах і публіцистиці, але й у низці своїх творів і персонажів: І. Багрянний «Тигролови» (Григорій Многогрішний), «Сад Гетсиманський» (Андрій Чумак) й «Людина біжить над прірвою» (Максим Колот), Т. Осьмачка «Ротонда душегубців» (Іван Брус) та ін.

Так соціальні й політичні чинники людської невладованості активізували психічні прояви питомо неусвідомлених і важкоконтрольованих феноменів – помсти, агресії, ворожнечі, насильства. Т. Осьмачка особливо гостро переживав ці стани й відповідний діапазон погібельних і тяжких відчуттів, тому «його внутрішні психічні фобії, викликані соціальною деструктивністю, виявили катастрофічний зв'язок його психіки із зовнішнім світом. Творчість Т. Осьмачки являє процес формування опозиційної до більшовицького соціального характеру бунтівної національної особистості, яка шукає способів виживання у катастрофічному світі, що переструктурується за тоталітарними законами» [12, с. 385]. Відтак епічна творчість Т. Осьмачки («Старший

боярин», «План до двору», «Ротонда душегубців»), як й І. Багряного («Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою») і навіть частково В. Винниченка («Слово за тобою, Сталіне!»), пропонує механізми виживання й протистояння більшовицькому режиму навіть готовністю до проявлення крайніх його форм – божевілля і смерті.

Письменники-емігранти, доведені до відчаю і цілковитого психічного розбалансування переслідуваннями, цькуваннями, катуваннями й тотальним тиском у своїх творах здійснювали процес перенесення власних суб'єктивних переживань на долю персонажів, щоб уможливити болісне, але украй необхідне передусім для них самих, та й власне для всієї нації, відпрацювання досвіду і травми насильницької політики радянського режиму. Відтак особистий досвід морального цькування й фізичних тортур сублімувався у відповідний психоаналітичний інструментарій, розлого представлений у їхніх творах, – страх, агресія, помста, психічні девіації, шизоїдні й параноїдальні нав'язливі стани, ненависть, бунт, галюцинації, божевілля тощо. Враховуючи особний досвід травмування письменників, а також розлогу систему персонажів, удатних до психоаналітичної інтерпретації і широкий діапазон категорій, засобів та інструментарію психоаналітичної теорії, можемо сміливо стверджувати, що епіка першої половини ХХ ст. підготувала якісний ґрунт для прийдешнього продуктивного впровадження технік й елементів психоаналізу, активізації й інтеграції психоаналізу в художню літературу, що мало гідне продовження в епічній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також сприяло подальшій інститузації взаємин між психоаналізом і літературознавством як інтеграційного міждисциплінарного досвіду.

Епіка перших десятиліть ХХ ст. створила продуктивне мистецьке тло для української художньої прози ХХ ст. Однак метод соцреалізму в художній літературі, посилений контроль над мистецтвом і партійна цензура унеможливили прийдешній розвиток якісної художньої літератури з психоаналітичними елементами і домінантами, оскільки подібна лектура спонукає як автора, так і реципієнта до самовслуховування, самокопирсання й самоаналізу, а відтак самопізнання й еволюціонування, украй небажаного для радянської політики. Тож цілком зрозумілі причини обміління художньої літератури з елементами психоаналізу або психоаналітичною домінантою, потужний розвиток якої припадає на перші десятиліття ХХ ст. Лише поодинокі мистецькі постаті (скажімо,

Р. Андріяшик, Гр. Тютюнник) наважувалися на оприявлення художніх текстів, у яких промовисто звучать мотиви прихованих неврозів, самокопирсання, невдоволення собою, суїцидальні нахили, а також літературні типи, позбавлені чіткої прорадянської позиції, швидше невизначені чи «неблагонадійні».

1966 р. ознаменований виходом роману Р. Андріяшика «Люди зі страху». Після довготривалої оборони тексту авторіві все ж удалося спромогтися на публікацію твору, який, попри виражену екзистенційну спрямованість тексту, містить й окремі промовисті елементи психоаналітичного характеру – відповідний типаж персонажів, невротичну поведінку окремих героїв, майстерно змодельовану онірику й психоаналітичні прийоми асоціювання і перенесення, замасковані під скупі розмисли і розгубленість. Роман Р. Андріяшика «Люди зі страху» оприявнює доволі нетипового для української літератури 70-х років героя, чий психотип формується під впливом несприятливих зовнішніх чинників – подій Першої світової війни і післявоєнного політичного хаосу. Травмований воєнними лихоліттями герой прагне фізичної і духовної втечі від світу, природно засоційованого зі смертю і болем.

Прокіп Повсюда – модель трамованого маргінала, що прагне відгородитися від соціуму, щоб забезпечити своє існування. Його психотип визначений трьома концептами – війною, недугою і голодом, що активізувало у нього відчуття фатальності, катастрофічності, приреченості, розгубленості, безпорадності, провини і тотального страху: «Але в душі не випогоджувалось. На гадку навивалося то одне, то друге, примушуючи заново все переживати. Мене мучило незрозуміле почуття вини. Отак іноді встаєш після кошмарного сну, який залишає в надрах свідомості гостре відчуття фатальної випадковості і, як дикуна, наводнює тебе страхом перед самим собою. Тоді й не дотямиш, що робити, аби позбутися цього страху, аби накинути гамівну сорочку на своє підсвідоме неуспокоєне “я”» [2]. Окрім типових ознак героя втраченого покоління, який усеціло прагне подолати свою депресію і розчарування, на його психомодель виразно накладається концепт страху як стрижневого чинника його ідентичності. Страх фізичного не-буття пролонгується страхом непотрібності, що й формує відповідний типаж героя-ескапіста, героя-невдахи чи героя-маргінала, який, однак, у творі ідентифікує себе шизофреником. М. Слабошпицький, акцентуючи на провідному мотиві страху у романі Р. Андріяшика, зауважу-

вав: «Це роман не про героїв. Роман про звичайних людей. Більше навіть про тих, кого називають аутсайдерами та маргіналами. Тих, хто не годен рішуче й раптово приймати рішення, а чекає, щоб хтось прийняв їх за нього і щоб у нього неодмінно була можливість для відступу» [20, с. 6]. Прокіп, як і решта персонажів твору, – надмірно втомлений від утривавленого страху, що метафізично у романі означений концептом війни.

Назагал, світовідчуття Прокопа у романі вкладаються у тезу «У мене шизофренія» [2], що є радше своєрідною метафорою національного відчуття світу українством у цілому, позаяк роззосереджені думки, соціальна апатія, суцільна демотивація, інфантильність, страх розправи і страх переслідування, дезорганізоване й здеморалізоване поведіння у роки війни і післявоєнний час – визначальні чинники поведінки цілих поколінь, нещадно вражених війною. Відтак тимчасові потьмарення, галюцинації і думки Прокопа про самогубство, постійний ескапізм, божевілья односільчан, неврастенічна поведінка жіноцтва, розгубленість і роззосередженість персонажів формують спробу художнього моделювання дискурсу національної шизофренії, хоча Н. Зборовська витлумачує її швидше як психоаналітичну недолугість, що «помітна на допущенні грубих помилок при зображенні психопатичних станів. Божевілья Тодосія, депресивний психоз Степаниди, шизофренія Прокопа – це лише заявка на інтерес до психопатології. Героям Р. Андріяшика притаманні невроз страху та депресивний стан, що проявляються хронічною втомою, апатією та відразою до життя. Роман засвідчує перші, але дуже несміливі й часто невдалі спроби психологічного аналізу» [9, с. 36]. Ураховуючи позицію української дослідниці, все ж констатуємо, що навіть ці незначні спроби психоаналітичного нюансування засвідчують бодай мінімальний рух до взаємодії літератури й психоаналізу в українській епіці другої половини ХХ ст. Подібні психоаналітичні штрихи до портретів персонажів вмонтовані й в інших творах Р. Андріяшика «Додому нема вороття», «Полтва», що однак звучать вже не так виразно й гостро, як у романі «Люди зі страху».

Висновки. Отже, історія формування й утвердження психоаналітичного дискурсу літератури в Україні починається ще за довго до формального декларування основ клінічного психоаналізу, започаткованого З. Фройдом. Інтуїтивне глибинне осягнення психічних обсервацій у текстах Т. Шевченка, Панаса Мирного та І. Нечуя-

Левицького підготувало стартову платформу для подальшої актуалізації і впровадження технік, прийомів, засобів і методів психоаналізу в літературі помежів'я (А. Кримський, І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник, М. Коцюбинський, О. Плющ, поети-молодомузівці та ін.). 20-30-ті роки ХХ ст. інтерпретуємо періодом літературної асиміляції й інтеграції психоаналізу в художню літературу України, засвідчені творами М. Хвильового, В. Петрова-Домонтовича, В. Підмогильного, В. Винниченка.

Теми сум'яття, роздвоєння або множинності особистості, страхи, комплекси, моральні девіації (приспосовуванство, зради, аморальність, відступництво тощо), психози, неврози, параноїдально-шизоїдні форми світосприймання вимагають відповідної техніки текстоткладання – інтимізованої оповіді, межованої зі сповідальністю й оголеністю думок, роздумів, монологів, техніки потоку

свідомості, глибинного асоціювання, міфологічного паралелізму, інтертекстуальних вкраплення, фантазійного, галюцинаційного, сновидного дискурсів, що сукупно є базовим інструментарієм психоаналізу.

Епічна творчість І. Франка, А. Кримського, Лесі Українки, В. Стефаника, М. Коцюбинського, О. Плюща, поетів-молодомузівців, В. Винниченка, Т. Осьмачки, І. Багряного та ін. оформилася у досить потужний психоаналітичний дискурс в українській літературі, нещадно перерваний експансією методу соцреалізму. Лише окремі письменники (Р. Андріяшик, Гр. Тютюнник) вдавалися до художнього моделювання елементів, засобів і технік у своїй епіці, актуалізуючи теми неусвідомленого, неврозів, страхів, суїцидальних нахилів, невдоволення, травмованості, поступово актуалізуючи інтеграцію окремих засад психоаналізу в літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ: Факт, 2006. 432 с.
2. Андріяшик Р. Додому нема вороття. Люди зі страху: романи. Київ: Дніпро, 1983. 535 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1>
3. Багряний І. Чому я не хочу повертатися до СРСР? Вінніпег: Накладом Ком. Українців Канади, 1946. 38 с.
4. Балаклицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного: Монографія. Київ: Смолоскип, 2005. 167 с.
5. Брюховецький В. Віктор Петров: верхи долі – верхи і долі. Київ: Темпора, 2013. 167 с.
6. Варданян М. Психоаналітичний дискурс у романах В. Винниченка 1930-40-х рр. Наукові записки. Серія: філологічні науки. 2018. Випуск 92. С. 15–20.
7. Винниченко В. Конкордизм. Система будовання щастя. Київ: Український письменник, 2011. 342 с.
8. Гірняк М. Таємниця роздвоєнного обличчя: авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. Львів: Літопис, 2008. 288 с.
9. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва. *Слово і Час*. 2001. № 12. С. 34-39.
10. Зборовська Н. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ: МСП «Козаки», 1996. 64 с.
11. Колошук Н.Г. У.Самчук та І.Багряний у пошуках «великої літератури» (на матеріалі мемуаристики, епістолярії та критики). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2006. № 742. Сер. Філологія. Вип. 48. С.97-109.
12. Мірошник О. Психобіографічний метод у літературознавстві. Теорія питання та деякі аспекти практичного застосування. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2015. Вип. 18-20. С. 363-389.
13. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Основи, 2002. 679 с.
14. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості. Київ: Твім інтер, 2004. 288 с.
15. Панченко В. «Проблема статі» в художній інтерпритації В. Винниченка (на матеріалі оповідань «Момент», «Рабині справжнього», «Чудний епізод»). *Наукові записки*. 1998. Вип. 15. Серія: Філологічні науки. С. 53-70.
16. Печарський А. Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 466 с.
17. Піскун О. Ю. Психічні травми Т. Осьмачки: витоки і наслідки. Вісник Черкаського університету. Серія: філологічні науки. 2002. Випуск 36. С. 74-79.
18. Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріанський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст. Київ: Альтернативи, 2003. 280 с.
19. Слабошпицький М. Поет із пекла (Тодось Осьмачка). Київ: Ярославів Вал, 2003. 368 с.
20. Слабошпицький М. Подолання страху і пошук надії: проза Романа Андріяшика. *Дивослово*. 2003. № 10 С. 5-7.
21. Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва: АСТ-ЛТД, 1993. 415 с.
22. Черниш А. Психоаналітичний дискурс в українській літературі: витоки становлення. *Philological science and education: transformation and development vectors: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. 422 p. P. 318-337.*

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 81'1:821.162.1.0(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.45>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСЕМИ 'ЛЮДИНА' В МОВНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ» ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

VERBALIZATION OF THE LEXEME 'MAN' IN THE TEXT OF THE NOVEL 'WITH FIRE AND SWORD' BY HENRIK SENKEVICH

Осіпчук Г.В.,

orcid.org/0000-0002-9640-5533

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Стаття продовжує цикл наукових досліджень індивідуального стилю польського письменника Генрика Сенкевича на основі концептуального аналізу. Враховано особливості жанру історичного роману та специфіку побудови аналогічних художніх творів. Звернена увага на історико-політичні і суспільно-економічні події, описані в творі «Вогнем і мечем», що демонструють реалії відображеної епохи та ввібрали в себе ознаки двох літературних напрямів: романтизму й реалізму.

У першій частині славетної трилогії лауреата Нобелівської премії деталізовано майстерні й колоритні епізоди подій українсько-польської війни 1648–1657 років на тлі кохання двох головних героїв. Концептуальний підхід до зображення художніх персонажів дозволив письменнику представити людину як рушійну силу історії, глибше розкрити індивідуальний світ кожного зображуваного суб'єкта, а трансформація художніх образів допомагає читачеві побачити епоху зсередини. Вказано на різноманітність авторських мовних зображальних засобів на позначення лексеми 'людина'.

Г. Сенкевич захоплюється польським військом, возвеличує шляхту, показує долі польського шляхтича Яна Схшетуського і молодій князівни Олени в нерозривному зв'язку із запеклою війною між Річчю Посполитою й Україною, охопленою народними повстаннями. На першому плані роману «Вогнем і мечем» – ідея расової винятковості шляхтичів Речі Посполитої, що набула популярності в XVI–XIX століттях. Акцентовано увагу на підборі авторських мовних засобів для зображення героїв, що демонструє особливості індивідуального стилю.

Серед численних персонажів роману привертає увагу постать козацького гетьмана Богдана Хмельницького, роль якого в історії України є визначальною. Образи ж українців забарвлені в суб'єктивне авторське трактування та конотують негативне ставлення, що й до сьогоднішнього дня викликає ряд суперечок та дискусій в наукових колах істориків, соціологів, політиків.

Колоритність жіночих образів в романі свідчить про письменницьку майстерність та глибокий психологізм. Антитеза, використана Г. Сенкевичем у зображенні Олени й Горпини, ще раз демонструє авторське ставлення до зображуваних подій. Концептуальний погляд дозволяє простежити і з'ясувати співвідношення між історичною правдою та художнім вимислом у змалюванні історичних постатей жінок.

Ключові слова: індивідуальний авторський стиль, концепт 'людина', романтизм, реалізм, історичний роман, шляхта, українське козацтво.

The article is the next work in the series of scientific researches of the individual style of Polish writer Henrik Senkevich based on the conceptual analysis. Specific features of the genre of historical novel and the composition of the works have been taken into account. The considerable attention has been drawn to historical and political, social and economic events that are described in the novel. They demonstrate the reality of the period and include the features of two literary styles: romanticism and realism.

In the first part of the trilogy the Nobel laureate details skillful and colorful events of Ukrainian and Polish war of 1648–1657 against the background of romance between two main heroes. The conceptual approach to depict literary characters helps the writer describe a man like a motive force of the history, demonstrate deeper reveal of the individual world of every character, as well as the transformation of the literary images favour readers to watch the epoch from the inside. The variety of authorial pictorial instruments to denote the lexeme 'man' has been indicated.

H. Senkevich is absorbed by the Polish army, praises nobility, and describes the destinies of the Polish nobleman Jan Scshetuskyi and young princess Olena in indissoluble bond during the desperate war between Polish-Lithuanian Commonwealth and Ukraine with popular rebellion. In the forefront of the novel 'With Fire and Sword' the idea of race exclusivity of the noble men of Polish-Lithuanian Commonwealth has been shown. The idea was popular in the 16th-19th centuries. It is the use of authorial lingual instruments to depict the characters that demonstrates the specific features of the individual style.

Among a number of characters of the novel the figure of the Cossack hetman Bohdan Khmelnytsky having a prominent role in the history of Ukraine attracts the reader's attention. But images of Ukrainians are described with subjective authorial interpretation and demonstrate the negative treatment. Up to the present days it has been provoking debates among historians, sociologists and politicians.

In the novel the richness of colouring of female characters assures the writer's skillfulness and deep psychologism. The antithesis, used by H. Senkevich when he depicts Olena and Horpyna, proves the author's attitude to the described events. The conceptual approach helps trace, watch and establish the correlation between the historical truth and literary fiction while depicting historical images of women.

Key words: individual author's style, concept 'man', romanticism, realism, historical novel, Polish noble men, Ukrainian Cossacks.

Постановка проблеми. Роман «Вогнем і мечем» був написаний в 1883–1884 роках. У цей період в європейському літературному русі романтизм відходить на задній план, а критичний реалізм виборює першість та активно розвивається як напрям. Одним із досягнень романтизму є заснування нового жанру – історичного роману (Вальтер Скотт). Писати про історичні події було на часі, адже Французька буржуазна революція кінця XVIII століття ще раз привернула увагу письменників до важливих подій у долі всього людства. Особливості ж критичного реалізму, як літературного напрямку, змушували митців деталізувати факти та явища, намагатися проаналізувати закономірності історичних подій. Тож усі сфери життя людини, статус особи в соціумі стають об'єктом зацікавленості усіх творчих особистостей, а вплив індивідууму на світ та історію є визначальним.

Генрик Сенкевич певний час проживав у США, а згодом – подорожував усією Європою, однак його ідея написання роману про славетну історію польського народу, що довго виношувалася письменником, нарешті зреалізувалася в історичній трилогії: «Вогнем і мечем», «Потоп» й «Пан Володийовський». Через створені образи автор демонструє власний світогляд, інколи суб'єктивне бачення подій, просякнуте явищем сарматизму.

Уживані письменником мовні та художні засоби допомагають глибше зрозуміти реалізацію авторської думки, згідно з якою людина – центр і мета всього, що відбувається навколо. Антропоцентричність сучасних наукових досліджень зумовлює акцентування уваги на мовному матеріалі художнього твору. Тому комплексний аналіз авторського вербального представлення образу людини в історичних творах Г. Сенкевича є актуальним, що і зумовлює важливість наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість польського письменника вивчалася вітчизняними та зарубіжними дослідниками у різних векторах. Польські вчені аналізували роман «Вогнем і мечем» з історичної точки зору

(В. Дзедушицький [1], В. Конопчинський [2], М. Кукел [3], В. Томкевич [4], Р. Висоцький [5] та інші).

В Україні творча спадщина Г. Сенкевича зацікавила не істориків, а лінгвістів та літературознавців (М. Васьків [6], В. Марценішко [7], Р. Радишевський [8], А. Ткачук [9], Т. Чужа [10], О. Ясь [11] та ін.).

Постановка завдання. Мовні засоби зображення людини, вжиті Г. Сенкевичем в художньому творі, є виразниками індивідуального авторського стилю. Змістове, стилістичне та функціональне наповнення таких лексем не представлено в наукових працях, тому обрана тема – на часі.

Метою наукової розвідки є комплексний аналіз вербальних засобів вираження образу людини в художньому творі. Меті підпорядковується вирішення завдань: 1) визначити структуру та зміст мовних репрезентантів образу людини; 2) проаналізувати мовні засоби вербальної репрезентації образу людини в історичній прозі польського письменника; 3) вивчити змістове та емоційне навантаження образу людини в романі «Вогнем і мечем», що демонструє особливості польської мови й представляє риси індивідуального стилю митця.

Виклад основного матеріалу. Увесь історичний роман Г. Сенкевича про рід людський *rodzaj ludzki* [12, с. 3]. На почесному місці в письменника – польська шляхта. Воїни Речі Посполитої завжди демонструють урочистість, піднесеність, гордість, готовність кожному мить виконувати свій військовий обов'язок: *Promienie słońca łamały się na ich zbrojach, na grotach sterczących kopii – i szli wszyscy w blaskach niezwykłych, jakoby już ich otaczała gloria zwycięstwa* [93, с. 403]. Навіть, якщо програно битву, то військо одразу готове до нових дій: *Krwawi żołnierze, okryci potem, pyłem, czarni od prochu, z ociekłymi twarzami, i brwią jeszcze zmarszczoną, z płomieniem jeszcze nie zgasłym w oczach, stali oparci na bronii, chwytając piersiami powietrze, gotowi znów zerwać się do boju, gdyby tego zaszła potrzeba* [12, с. 416].

Польське військо з гідністю приймає негаразди та тимчасові поразки: *Odwaga podniósł*

głowę jeszcze wyżej i tak mówił: – *Nie myśl, atamanie koszowy, bym się śmierci obawiał albo żywota bronił, albo się z mej niewinności wywodził* [12, с. 91].

Утіленням всіх можливих чеснот в романі є Пан Скршетуський: *W jednym z czołen stał pan Skrzetuski, wyższy nad innych, dumny, spokojny, z porucznikowskim buzdyganem w ręku i z gołą głową, bo mu strzala tatarska zerwała czapkę* [12, с. 82]. Несхожий на інших та ідеалізований цей герой не лише, як воїн, але як і звичайна людина: кохання до княгині надихає його, надає наснагу: *Nazajutrz zbudził się świeży, zdrow i z weselszą myślą* [12, с. 73], робить його впевненішим, молодшим, натхненішим та щасливішим: *Życie uśmiechało mu się wprawdzie, bo był młody i kochał, i miał żyć obok ukochanej; wszelako od życia więcej honor i sławę kochał* [12, с. 77]. Цей герой ніколи не здається, він нескорений перед будь-якими життєвими негараздами: *Jakoż Skrzetuski zdrow był już w istocie, bo młodość i potężna siła zwalczyły w nim chorobę. Zgryzoty przeżarły mu duszę, ale ciała zgryźć nie mogły. Wychudł tylko bardzo i pożółkł tak, że czoło, policzki i nos miał jakby z wosku kościelnego uczynione. Dawna kamienna surowość została mu w twarzy i był w niej taki skrzepły spokój, jak w twarzach umarłych* [12, с. 401].

Усі історичні постаті в романі вражають самобутністю, постійним пошуком правильного шляху до самовираження, реалізації потенціалу дивовижної власної енергії в боротьбі за свій уявний світ, де перемагає справедливе суспільство в сильній, могутній державі: *Grodzicki, który świeżo miał w pamięci wizytę księżęcą, sam na jego spotkanie wyszedł. Był to człowiek pięćdziesięcioletni, jednooki jak cyklop i posępny, bo siedząc w pustyni na końcu świata i nie widując ludzi, zdziczał, a sprawując nieograniczoną władzę, nabrał powagi i surowości. Twarz mu przy tym zeszpeciła ospa, a ozdobiły nacięcia szabel i blizny od strzał tatarskich, podobne do białych piętn na ciemnej skórze. Był to jednak żołnierz szczerzy, czujny jak żuraw, który ustawicznie oczy miał w stronę Tatarów i Kozaków wyteżone. Pijał tylko wodę, nie sypiał, jak siedm godzin na dobę, częstokroć zrywał się w nocy, by obaczyć, czy strażę dobrze wałów pilnują, i za najmniejsze niedbalstwo porywał na śmierć żołnierzy* [12, с. 75].

На фоні зображених реальних подій Г. Сенкевич показує поза соціумом таких неоднозначних героїв, як Б. Хмельницького, Богуна, котрі представляли козацький табір, та Скршетуського, князя Ярему Вишневецького, Заглобу – їхніх ворогів. Ці два табори упродовж розвитку всієї сюжетної лінії завзято змагаються, аж до смерті. Такі особистості випадають із суспільства й автор

показує їх в новому і дещо незвичному ракурсі: вище самого соціуму. Навіть зовнішність у таких героїв особлива: *Wesołość na tej twarzy przebijała przez ukraińską zadumę jako słońce przez mgłę. Czoło miał watażka wysokie, na które spadała czarna czupryna w postaci grzywki ułożonej w pojedyncze kosmyki obcięte w równe ząbki nad silną brwią. Nos orli, rozdęte nozdrza i białe zęby, połyskujące przy każdym uśmiechu, nadawały tej twarzy wyraz trochę drapieżny, ale w ogóle był to typ piękności ukraińskiej, bujnej, barwnej i zawadiackiej* [12, с. 39].

Неординарна особистість завжди конфліктує із оточенням, й перед очима читача розкривається глибока душевна драма, що деталізує непростий внутрішній світ героя. Соціальні норми, вимоги часу впливають на думки та почуття такого персонажа й змінюють їхню долю. І всі ці перипетії – на рівні державотворення. Упродовж всього роману письменник намагається переконати читача, що в житті найвище ціняться вірність, справжня дружба, хоробрість та справедливість. Г. Сенкевич захоплюється образом українського гетьмана, вказуючи на його вміння вистояти у військових та життєвих перепиттях: *Nie był to już Chmielnicki pokrzywdzony, uciekający na Sicz przez Dzikie Pola, ale Chmielnicki hetman, krwawy demon, olbrzym, mściciel własnej krzywdy na milionach* [12, с. 87].

У гніві Богдан Хмельницький називає своїх ворогів назвами тварин. Ці номінації носять виключно конотативний характер і вказують не на риси зовнішності персонажів, а на відношення мовця до присутніх: «– *Precz, capy, psy niewierne! Niewolnicy! Swynojady!* – ryknął chwytając za Przyjaźń, Przekleństwo brody dwóch Zaporozców i targając nimi z wściekłością. – *Precz, pijanice, bydłeta nieczyste! Gady plugawe! Wy mnie jasyr zabierać przyszli, a ot, ja wam tak!... capy!*» [12, с. 92]. Використовуючи ці слова, очільник козаків діями демонструє свій емоційний стан: «– *To mówiąc, targał za brody coraz innych mołojców, na koniec zwaliwszy jednego poczał go deptać nogami*» [12, с. 92].

Автор детально передає непрості образи запорізьких козаків, побут та особливості життя котрих в мирний час змальовано просто та буденно, навіть з повагою до їхньої працелюбності: *Nie było nad nich lepszych kowali, kołodziejów, garbarzy, woskobjów, rybitwów i myśliwych. Kozak wszystko umiał, wszystko zrobił: dom postawił i siodło uszył. Powszechnie jednak nie byli to osadnicy spokojni, bo żyli życiem tymczasowym* [12, с. 59]. Письменник підкреслює головну особливість козацтва: мрію боротися за рідний край, навіть

жертвуючи власним життям. У випадку небезпеки волелюбні запорожці з мирних чоловіків перетворювалися на некероване військо: *Kto chciał wyrok zbrojno wyegzekwować, na sąsiada najazd zrobić lub się od spodziewanego obronić, potrzebował tylko krzyknąć* [12, с. 59], що хоче знищити будь-яких непроханих гостей: *roztratować nieproszonych gości* [12, с. 63].

Психологічно складні образи козаків автор змалював у контрасті – мужні й сміливі на полі битви: *Spostrzegales między nimi postacie podobniejsze do zbójów niż do pasterzy, okrutne, straszne, pokryte lachmanami rozmaitych ubiorów. Większa ich część była przybrana w tołuby baranie albo w niewyprawne skóry welną na wierzch, rozchelstane na przodzie i ukazujące, choć była to zima, nagą pierś spaloną od wiatrów stepowych. Każden zbrojny, ale w najrozmaitszą broń: jedni mieli luki i sajdaki na plecach, niektórzy samopały albo tak zwane z kozacka «piszczele», inni szable, inni kosy* [12, с. 19], завжди готові боротися до останнього подиху: *Krwawi żołnierze, okryci potem, pyłem, czarni od prochu, z ociekłymi twarzami, i brwią jeszcze zmarszczoną, z płomieniem jeszcze nie zgasłym w oczach, stali oparci na bronie, chwytając piersiami powietrze, gotowi znów zerwać się do boju, gdyby tego zaszła potrzeba* [12, с. 416]; однак у вільний час від бойових дій – це звичайне зібрання людей, які є невихованими, хамовитими та завжди вживають алкогольні напої: *Kilkunastu Kozaków, okrwawionych, zziąjanych, okrytych potem, pijanych, weszło do izby. Stanęli przy drzwiach i wyciągając ręce jeszcze dymiące od krwi poczęli mówić* [12, с. 91].

Таке надмірне живання їжі й напоїв свідчили завжди про те, що козаки готуються чи то до військового походу, повстання, бунту: *i wnet ci kołodzieje, kowale, garbarze, woskoboje porzucali spokojne zajęcie i przede wszystkim poczynali pić na śmierć we wszystkich szynkach ukraińskich. Przepiwszy wszystko, pili dalej na borg, ne na to, szczo je, ale na to, szczo bude. Omen Przyszłe łupy miały zapłacić hulatykę. Zjawisko owo powtarzało się tak stale, że później doświadczeni ludzie ukraińscy zwykli mawiać: «Oho! trzęsą się szynki od Niżowców – w Ukrainie coś się gotuje»* [12, с. 59].

Концептуальний підхід до зображення навіть й реальних історичних, й звичайних пересічних персонажів роману дозволяють письменнику змалювати неординарні характеристики людей, персоналізувати героїв у їхньому повсякденному житті. На першому плані з'являються найвиразніші риси кожного персонажа: в Яна Заглови – кумедність та хитрість,

литовець Лонгинус Підбийп'ятка вражає своєю добротою та наївністю, Міхал Володийовський є «найвправнішою шаблею» Речі Посполитої, слуга Скшетуського – Редзян викликає співчуття в своїх нерозділених почуттях до Олени, а в змалюванні двох найважливіших історичних постатей цього твору (Яреми Вишневецького та Богдана Хмельницького) читач бачить сміливу українську героїчну душу. Автор майстерно описує військові сутички між героями різних таборів, деталізує кожну мить бою, де є свої «життєві» правила, традиції і звичаї.

Особливості художнього моделювання жіночого образу – Олени – свідчать про індивідуальний авторський підхід до вибору мовних засобів. Жінка втілює в собі риси того часу, в якому живе. Героїня демонструє жіночність, вірність, щирість, є втіленням справжнього вірного кохання. Завдячуючи цьому образу, Г. Сенкевич підкреслює кращі риси тих чоловіків, які знаходяться з нею поруч: *Gdy tylko padły na nią ciepłe promienie miłości, zaraz zakwitła jak róża i do nowego, nieznanego rozbudziła się życia. W jej twarzy zabłysło szczęście, odwaga, a te porywy, walcząc ze wstydem dziewiczym, umalowały jej policzki w śliczne kolory różane* [12, с. 41].

Отже, своєю творчістю письменник представляє стан розвитку загальнонародної мови, її потенціал у напрямку стилістики, експресії та естетики, адже будь-яка мовна особистість є «індивідуалізуючою моделлю етносу та його мови як експлікативно-суттєвого атрибута народу, її національні риси розпізнаються у творчому перетворенні й вербалізації нею світу» [13, с. 58].

Процес взаємозв'язку між митцем та мовою народу є двобічним: «загальноживана мова є основою творчості будь-якого письменника, а митець, змальовуючи художні образи, збагачує літературну мову новими значеннями слів, новими словосполученнями» [14, с. 26]. У результаті діяльності письменника з'являється художній твір – взаємодія різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Висновки. Загальні теми, проблеми, події, описані в художній прозі крізь призму індивідуального письменницького стилю. Генрик Сенкевич зумів представити на розсуд читача детальне зображення цілої історичної епохи. Внаслідок викладеної авторської позиції в романі «Вогнем і мечем» щодо конфлікту між польською шляхтою та українським козацтвом, художні праці письменника довгий час детально досліджувалися лише польськими істориками, українські ж – зверталися до сюжетів «Трилогії» побіжно.

Незважаючи на суб'єктивне бачення опису ворогуючих таборів, Г. Сенкевич є дивовижним майстром в побудові сюжету та постійної підтримки зацікавленості читачів: герої роману запам'ятовуються, викликають обговорення, дискусії. Підняті автором теми державотворення й національної позиції, вплив творчості митця на суспільну думку ще довгий час викликатимуть різновекторні вра-

ження та думки. Використання ж автором значної кількості різноманітних лексем для змалювання образу людини забезпечує виконання текстотвірної функції та є важливим чинником репрезентації індивідуального стилю письменника.

У подальших наукових розвідках досліджуватиметься концепт 'зовнішність людини' в творчості Г. Сенкевича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dziejuszycki W. O Sienkiewiczu. *Gazeta Lwowska*. 1906. Nr 259. S. 12–14.
2. Konopczyński W. Fotomontaż historyczny. W obronie «Ogniem i mieczem». *Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów wstęp i opracowanie H. Kosętki*. Kraków. 2006. S. 96–99.
3. Kukiel M. «Ogniem i mieczem» a odwracana rzeczywistość dziejowa. *W obronie «Ogniem i mieczem» Polemiki z Olgierdem Górką*. Kraków. 2006. S. 90–94.
4. Tomkiewicz W. Wartości historyczne «Ogniem i mieczem». *W obronie «Ogniem i mieczem». Polemiki z Olgierdem Górką*. Kraków. 2006. S. 141–168.
5. Wysocki R. Narodziny nowoczesnego narodu. Ukraińska idea narodowa w latach. 1775–1914. *Res historica*. 2006. T. 22. S. 19–50.
6. Васьків М. Світло і тіні Генріка Сенкевича. «Вогнем і мечем»: антиукраїнський роман чи твір для «зміцнення сердець»? *День*. 2012. № 229/230 (14–15 грудня). С. 9.
7. Марценішко В. Сюжетно-композиційні особливості трилогії «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роману «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича: типологічні паралелі. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». 2012. Вип. 5. С. 29–37.
8. Радишевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича. *Вісник Черкаського університету*. 2005. Вип. 2. С. 132–148.
9. Ткачук А. І. Спроба «ревізії» в оцінках особистості Б. Хмельницького польськими дослідниками часів Другої Речі Посполитої. *Історичний архів. Наукові студії*. 2014. Вип. 13. С. 164–168.
10. Чужа Т. Непольські джерела роману Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем». *Українська полоністика. Філологічні дослідження*. 2007. № 3–4. С. 338–350.
11. Ясь О. Сенкевич Генрик. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 532.
12. Sienkiewicz H. *Ogniem i mieczem*. Warszawa. Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska, 1974. S. 476. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ogniem-i-mieczem.pdf> (дата звернення: 31.01.2022).
13. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 1997. 96 с.
14. Сологуб Н. М. Цвіт художнього слова Олесея Гончара. *Мовознавство*. 1988. № 3. С. 21–26.

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82.0:821.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.46>

«КАР'ЄРА АРТУРО УЇ, ЯКОЇ МОГЛО Б НЕ БУТИ» ТА «КРУГЛОГОЛОВІ Й ГОСТРОГОЛОВІ» Б. БРЕХТА ЯК АЛЮЗИВНІ ДРАМИ-АНТИУТОПІЇ

"THE ARTHUR WEE'S CAREER, WHICH COULD HAVE FAILED TO BE" AND "THE ROUNDHEADED AND THE SHARPHEADED" BY B. BRECHT AS ALLUSIVE ANTIUTOPIA DRAMAS

Євченко О.В.,

orcid.org/0000-0003-4330-2415

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»

У статті розглянуто драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» як алюзивні драми-антиутопії, в основу котрих покладено створені драматургом парадоксальні, позбавлені історичної конкретності ситуації; визначено їхні жанрові особливості з точки зору виявлення в них гену антиутопії – ефекту антиутопізму та з точки зору ефекту очуження; зазначено такі основоположні риси вказаних драм-антиутопій, як параболічна побудова, абсурдизація буття за допомогою парадоксу, гротеску, фантастики; вирізняє умовно-експериментальний хронотоп, який насичений не побутовим або біографічним, а історичним часом, що зумовлює схематизацію сюжету алюзивних драм-антиутопій, схематизацію і статичність характерів й відповідні засоби інтелектуалізації та епізації алюзивних драм-антиутопій (оповідний діалог, історичний коментар, який переводить зображуване в нову смислову площину, гіперболізацію в монологіях, діалогах та репліках дійових персонажів); окреслено специфічні особливості алюзивних драм-антиутопій, які споріднюють їх з антиутопічною літературою в цілому, передусім прозою – соціологізм, прогнозування небажаного майбутнього, універсалізм, інтелектуалізм, пафос застереження; охарактеризовано авторську установку драматурга, котра визначає підпорядкованість сюжету, ситуацій, персонажів інтелектуальній схемі; зазначено звернення драматурга до параболічної побудови п'єс, що сприяє появі в них не лише алегоризації і притчовості, а й попереджувального пафосу, притаманного антиутопічній літературі загалом.

Ключові слова: драма-антиутопія, алюзивна драма-антиутопія, ефект антиутопізму, ефект очуження, умовно-експериментальний хронотоп, алегоризація, притчовість, епізація, абсурдизація, параболічна побудова, попереджувальний пафос, інтелектуалізм, універсалізм.

The article focuses on B. Brecht's dramas "The Arthur Wee's Career, Which Could Have Failed to Be" and "The Round-headed and the Sharpheaded" as allusive antiutopia dramas created by the playwright which are based on paradoxical situations devoid of historical specificity; their genre features are determined from the point of view of detection of the gene of anti-utopia in them – the effect of anti-utopianism and from the point of view of the effect of alienation; such basic features of the specified anti-utopian dramas as parabolic construction, absurdization of the being by means of paradox, grotesque, fantasy are also noted; the conditional-experimental chronotope is distinguished, which is saturated not with everyday or biographical, but with historical time which determines the schematization of the plot of allusive drama-anti-utopias, schematization and statics of characters and appropriate means of intellectualization and epization of allusive drama-anti-utopias (narrative dialogue, historical commentary, which translates the image into a new semantic plane, hyperbolization in monologues, dialogues and lines of the protagonists); the specific features of allusive anti-utopian dramas are outlined, which make them related to anti-utopian literature in general, especially prose – sociology, predicting the undesirable future, universalism, intellectualism, pathos of warning; the author's attitude of the playwright is characterized, which determines the subordination of the plot, situations, characters to the intellectual scheme; the playwright's appeal to the parabolic construction of plays is noted, which contributes to the emergence of not only allegory and parable, but also the warning pathos inherent in anti-utopian literature in general.

Key words: anti-utopia drama, allusive anti-utopian drama, anti-utopian effect, alienation effect, conditional-experimental chronotope, allegory, parable, epization, absurdization, parabolic construction, warning pathos, intellectualism, universalism.

Постановка проблеми. Феномен антиутопічної літератури виникає у ХХ столітті і бурхливо розвивається спочатку на ґрунті прози, а згодом виразно виявляє себе у драмі. Слід зазначити, що

переважна більшість наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних літературознавців присвячена вивченню роману-антиутопії. Сучасних дослідників цікавить співвідношення антиутопії

та утопії, питання генезису – становлення й розвитку нового жанру, жанрові особливості антиутопії, означений жанровий різновид вивчається як соціально-філософська модель небажаного майбутнього, в котрій реальні тенденції дійсного буття доведені до логічного абсурду. У фокусі уваги дослідників опиняється не лише проблематика, пов'язана з термінологією, а й проблема становлення художності в означеному жанровому різновиді, констатується значення наукової фантастики та необхідність наявності романного конфлікту, коли герой постає проти насильства над природою в широкому розумінні поняття. Варто зауважити синхронність розвитку антиутопізму у прозі та драмі з певним випередженням у прозових жанрах. У цілому роман-антиутопія розглядається як синтетичний жанр – поєднання утопії і сатиричної фантастики, доведення до абсурду певних соціальних ідей. У той же час драма-антиутопія досліджена значно меншою мірою, ніж роман-антиутопія або інший прозовий жанр антиутопічної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідники епічної драми і творчості Б. Брехта зокрема пишуть про двоплановість п'єс цього драматурга, зумовлену їхньою параболічною побудовою. Так, наприклад, І. Фрадкін вважає параболу провідним жанром брехтівської драматургії, оскільки вона максимально відповідає принципам очуження: в ній «умовно-експериментальний характер фабули, деяка штучність у побудові дії і фантастичність обставин постають ... прямою противагою манері зображення життя у формах самого життя» [1, с. 316]. О. Чирков також розглядає драму-антиутопію у межах драми-параболи, визначаючи притаманне параболі «алегоричне, парадоксальне осмислення ... найважливіших проблем сучасної дійсності» [2, с. 79]. А. Близнюк вирізняє жанр драми-антиутопії у межах епічної драми і зазначає її специфічну особливість – вона «будується на фантастичній умовності» [3, с. 136]. Однак, ні в згаданих дослідженнях, ні в інших статтях, присвячених літературі антиутопії, детально не розглядаються питання, які пов'язані із визначенням антиутопічної природи п'єс Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові», хоча, на нашу думку, остаточному формуванню драми-антиутопії, яка розвивалася одночасно з антиутопічною прозою, сприяла передусім драматургічна творчість Б. Брехта, а епізодична драма ним «може бути розглянута як прагнення бачити в п'єсі літературний твір, наділений колосальним міжродовим потенціалом впливу на свідомість читача, і водночас літературну основу

вистави, яка має стати інтелектуальною подією для глядачів» [4, с. 244].

Загалом вивчення алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта – малодосліджена царина літератури антиутопії в цілому та драми-антиутопії зокрема. Специфічною особливістю алюзивної драми-антиутопії є те, що вона ніколи не відтворює саму дійсну подію та не містить прямих і безпосередніх паралелей із нею. Асоціації, які виникають під час розгортання дії, лише спливають на думку, оскільки натяки драматурга імпліцитні – неявні й обережні, що дозволяє універсалізувати зображуване в означеному жанровому різновиді драми-антиутопії. Алюзивна драма-антиутопія розвивається під безпосереднім впливом роману або повісті-антиутопії, яким у значній мірі притаманною є алюзивність зображення, при котрому відтворення дійсної події реалізується у формах неадекватних цим подіям, внаслідок чого створюється художня модель, позбавлена історичної і реальної конкретності. Хоча сам Б. Брехт не визначав жанрові форми своїх п'єс як антиутопії, він неодноразово підкреслював їхню алюзивність.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні основних принципів творення алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові», яка зумовила низку завдань: вирізнити риси, які споріднюють п'єси Б. Брехта з антиутопічною літературою, передусім прозою; з'ясувати засоби створення інтелектуалізму в п'єсах та простежити особливості їхнього хронотопу; визначити характерні ознаки алюзивних драм-антиутопій на прикладі аналізованих драматургічних творів.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, чому ми розглядаємо драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» у жанрових межах драми-антиутопії. Сучасне поняття антиутопії (як виду літератури) складне й багатозначне, оскільки дослідники антиутопії визначають різні соціальні функції антиутопії та її художні форми: «Інколи це сатиричне пародіювання позитивних утопій, вивертання їх навиворіт, іноді віщування похмурих перспектив. Найчастіше антиутопії описували можливі негативні наслідки технічного й наукового прогресу, механізації праці й стилю життя, попереджували про небезпеку світових воєн, які можуть повернути історію назад» [5, с. 14 – 15]. Майжебуть-якасерйозназагроза, з якою стикається людство у своєму розвитку, відбивається в антиутопічній літературі, тому сучасна література антиутопій – не пародії, побудовані

на шаржуванні утопічних творів, а «справжні сигнали біди» [6, с. 30]. Геном антиутопії різних родів літератури є ефект антиутопізму, що виявляє себе у найрізноманітніших формах: пародії, абсурдизації, фантастики, гротеску. За своєю суттю ефект антиутопізму надзвичайно близький до ефекту очуження, оскільки він зводить звичайне, те, що стало звичним, у ранг незвичайного. Спільною є і функція обох ефектів – сприяти формуванню у глядача аналітичного та критичного бачення щодо зображуваного на сцені. Проте відмінність ефекту антиутопізму від ефекту очуження полягає у тому, що в його основу покладено доведену до абсурду тенденцію буття, коли ірреальне постає як існуюче.

Таке розуміння поняття антиутопії та її сутності дозволяє розглядати драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» як алюзивні драми-антиутопії, тобто такі драматургічні твори, в яких конкретна подія або тенденція, що мали місце у реальній дійсності, вуалюються автором, подаються у формах їм неадекватних, непригаманних, бо митець створює їхню художню модель, позбавлену історичної реальності і конкретності. Отже, алегорична форма подання матеріалу покликана переводити історичну конкретику у план універсально-позачасовий, а відтак, інтелектуалізувати драму.

П'єса «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» є за своєю суттю алюзивною драмою-антиутопією. У смисловий центр твору покладено проблему можливості захоплення влади негідниками-авантюристами, але у його сюжеті відсутні зображення конкретних історичних ситуацій, справжніх історичних подій та реальних історичних постатей. Змістом п'єси стає алегоричне зображення подій, які сприяли приходу Гітлера до влади, а також методів його політики. Гангстеризм політики нацистів спонукав драматурга перенести дію п'єси до Сполучених Штатів Америки, у Чикаго та Цицеро. Тут розповідається про те, як внаслідок системної жорсткої економічної кризи американський бізнес втрачає свої прибутки. У числі тих, хто опинився на межі банкрутства, і трест «Цвітна капуста», члени правління котрого у будь-який спосіб намагаються одержати від міста кредит на розвиток бізнесу. Ділки із Сіті після кількох невдалих спроб виправити своє скрутне фінансове становище під виглядом захисту інтересів суспільства і дрібних торговців зробили ставку на ватажка гангстерської банди із чикагських нетрів – Артуро Уї.

Подальша історія правління гангстера постає як безперервний ланцюг злочинів, зрад, інтриг та демагогічних загравань із натовпом. У фіналі драми Артуро Уї – самовпевнений єдиноосібний розпорядник міста, чия влада ґрунтується на брехні та насильстві. Він має намір «міцний мир завоювати для овочевої торгівлі в усьому світі» [7, с. 432], а оскільки цей «міцний мир» у чикагській торгівлі не мрія, а «грізна реальність» [7, с. 432], він звелів доставити «нові гармати, панцерники, гранати, кулемети і сотень п'ять гумових кийків» [7, с. 432].

Кожна фарсова сцена п'єси завершується проекцією історичного коментаря, покликаного перевести зображуване у нову смислову площину. Так, наприклад, у першій сцені Б. Брехт подає напис: «1929 – 1932. Всесвітня криза особливо сильно потрясла Німеччину. Коли вона досягла найвищої точки, пруські юнкери зробили декілька спроб отримати позику від держави. Тривалий час ці спроби залишались марними. Рейнські промисловці мріють про завоювання» [7, с. 434]. Функція таких ретельно розроблених написів – допомогти реципієнту встановити аналогії між вигаданими алегоричними сценами й реальним історичним життям Німеччини. У свою чергу алегоричні сцени «очужують» історичний коментар. Це стає необхідним для того, «щоб не стільки створити філігранно виписаний історико-соціальний тип, скільки виявити в образній, частогусто художньо-незвичній формі закономірність народження в поданій соціальній реальності подібного явища, проаналізувати його класові витоки, тобто розповісти про конкретну історію алегорично» [2, с. 67], і тому драма «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути», в котрій «історія втілюється і в формах умовних, і в формах самої історії» [2, с. 67], є параболічною.

Кінцівка п'єси – монолог смертельно пораненої жінки, в якої вбито чоловіка. Вона проклинає бандитський режим Артуро Уї. Завершується драма епілогом, який містить у собі мораль. Автор закликає глядачів збагнути справжню сутність за видимістю і бути пильними, оскільки соціальні корені фашизму не ліквідовані. У такий спосіб драма Б. Брехта набуває рис і драми-притчі, і драми-застереження.

Крім того, «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» містить у собі й риси пародії, оскільки драматург пародіює стиль шекспірівських драм «Ричарда II», «Ричарда III», «Макбета» [8, с. 462]. Невідповідність пафосного, піднесеного лексичного ладу і синтаксичної структури мовлення нищій природі її виразника, як і зображення прак-

тики гангстерів, що перегукується з діяльністю відомих політичних негідників, є одним із засобів створення ефекту очуження, мета якого – спонукання глядача до роздумів. У зв'язку з цим особливого змісту набуває назва п'єси, тому що драматург пише про кар'єру, якої могло б не бути, і змушує реципієнта замислитися над тими обставинами, які сприяли блискавичному успіху закоренілого бандита, а також над тим, що в інших політичних умовах ця кар'єра не могла б здійснитися. У такий спосіб назвою драматург ще раз підкреслює викривальний пафос свого твору.

У драмі «Круглоголові й гостроголові» внаслідок широкого звернення Б. Брехта до гіперболізації у діалогах, монологів та репліках дійових осіб виникає гротескно-абсурдна картина світу. Ця побудована за параболою драма виконана засобами сатиричного гротеску. У центр п'єси автор виносить расову проблему. Дія відбувається в умовному місці – вигаданій країні Яху. Там панує безлад, безнадія та повна руїна. Уряд не в змозі зупинити економічний колапс. Загострення ситуації призводить до спалаху в країні громадянської війни – селяни вирішили взятися за зброю, щоб відстояти свої права. У такий важкий для країни час «рятівником для батьківщини» стає пройдисвіт, негідник і маніпулятор-демагог Анжело Іберін, який звертається за допомогою радіозв'язку до народу з такою промовою: «Чухський народе! Країна Яху здавна / Негідним, чужим духом одержима, / Який загрожує знищити все, – / То дух розбрату й користоловства. / Чухський народе, що живе в злиднях / І в рабстві! Хто кров твою п'є? / І хто тебе гнобить? В ряди твої прокрався / Ворог злісний, але невідомий тобі, / То чих! І тільки він один – винуватець / Усіх бід наших. То ж борися з чихом! / А як впізнати його? По голові! / По гострій голові його впізнаєш! / Наш спільний ворог – гостроголовий чих!» [9, с. 35].

Відповідно до расового вчення Іберіна, круглоголові – «чесні й прямі, їхня основна чеснота – вірність», а гостроголові, навпаки, «ощадливі, підступні, схильні до брехні, нещирі» [9, с. 19]. Під гаслом обстоювання справедливості, він проголошує, що буде карати також багатіїв за зловживання владою, зазначаючи, що це типова «чихська риса» [9, с. 19]. Расова політика Іберіна посварила колись дружних сусідів – селян різних національностей, тому що чухи (круглоголові) стали плекати надію на послаблення податків, звільнення від орендної плати. Розповідаючи про те, як усі починають обмацувати свої голови, сподіваючись отримати переваги і користь від їхньої форми, автор знущається над расовими

теоріями німецького нацизму, викриває ілюзії найвінших, політично неграмотних людей, а також показує, кому вигідний розкол у народному русі. Тому апофеозом парадоксальності звучать слова орендатора Кальнеса, одного з обдурених фюре-ром селян: «За чиха – чух, бідняк за багача / Загине на мотузці ката» [9, с. 113].

Створені драматургом парадоксальні, позбавлені історичної конкретності ситуації покладено в основу обох алюзивних драм-антиутопій. Їхня функція полягає у руйнуванні стереотипних поглядів та уявлень про події, що відбуваються у суспільстві. Парадокс, у свою чергу, знаходить художнє втілення у гротеску, художньому засобі, який будується на фантастиці, алогізмі, абсурді й тісно пов'язаний з алегорією, символом, гіперболою.

Для обох алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта характерним є особливий, умовно-експериментальний хронотоп, оскільки драматург має на меті створити таку картину світу, коли людині загрожує не лише моральне виродження, а й фізична загибель. В означеному контексті образ конкретної людини не є важливим. Драматург створює експериментальний художній світ, у якому негативні соціально-політичні тенденції, що є у сьогоденні, набувають граничного й закінченого розвитку, постаючи перед реципієнтом у гротескно-парадоксальному втіленні. Дія драм-антиутопій Б. Брехта відбувається у сьогоденні. Експериментальність художнього світу підкреслює універсальність цих драм-антиутопій, і тому місце дії не є принципово важливим, відбувається вона у конкретно визначеній автором країні («Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути»), чи у вигаданій («Круглоголові й гостроголові»). Такий умовно-експериментальний хронотоп визначає жанр і побудову сюжету, підкреслює універсальність драм-антиутопій, адже експериментальний простір насичений не побутовим і біографічним часом, а історичним, що зумовлює схематизацію сюжету драми-антиутопії: драматург навмисно відсікає додаткові сюжетні лінії – вони не потрібні в п'єсі, присвяченій не дослідженню психології героя, а тій критично-суспільній ситуації, що склалася і загрожує людству. Відповідно схематизм і статичність образів у драмах-антиутопіях Б. Брехта (вони виступають рупорами певної ідеології або суспільної позиції) теж зумовлені своєрідністю хронотопа, який забезпечує створення в них інтелектуалізму.

Одним із засобів його створення є алегоризація, яка неминуче з'являється в драмах-антиутопіях

Б. Брехта внаслідок їхньої параболічної побудови. Не менш важливого значення, ніж алегорія, набуває притчовість, яка в обох драмах-антиутопіях пов'язана з традиційною притчою, котрій притаманні такі риси, як оголеність думки, дидактика, умовність характерів.

Оскільки алюзивні драми-антиутопії «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» репрезентують одну із жанрових форм епічної драми або «відкритої», «деілюзійної» драми, для якої характерним є як «зняття ілюзії достовірності сценічної дії», так і «руйнування перешкод між драмою й епосом» [10, с. 172], однією із художніх тенденцій, їм притаманних, стає широке використання Б. Брехтом оповідного діалогу. Оповідний діалог відрізняється від діалогу конфліктного тим, що не містить у собі будь-якої боротьби, частіше дійові особи просто «розгортають одну тему ... змінюючи лише голоси» [11, с. 144]. Наприклад, у першій картині п'єси «Круглоголові й гостроголові» за допомогою оповідного діалогу драматург вводить реципієнта у сутність політичної ситуації в державі, яка змушує замислитися над необхідністю встановлення сильної влади, адже в країні знизилася ціна й «нестача породи потреби» [9, с. 14] : «Міссена. / Хитаються підвалини держави! / До уряду поміщики воляють / І вимагають, щоб він стягнув / З селян оренду! А тим часом на півдні / Збираються під прапор за колоту / Селяни... / Віце-король. / Скажи, чи не заставити нам дороги / Залізни? / Міссена. / Заставлені. Удруге. / Віце-король. / А мито? / Міссена. / Давно дане на відкуп. / Віце-король. / ... А чи не можна / Звернутися до Великої П'ятірки? Нехай / Вона нам гроші дасть і тим врятує нас! / В її руках не менше, ніж третина / Всіх орних земель» [9, с. 14]. Із діалогу цих персонажів стає зрозумілим, що великі землевласники втратили довіру до влади, тому що вона, згідно з їхньою точкою зору, проводить недостатньо жорстку політику щодо селянства. А розпочати війну, яка могла б дати нові ринки, в умовах соціальної напруги не виявляється можливим, оскільки «ворог внутрішній перешкоджає розправі з ворогами зовнішніми» [9, с. 14]. Вказаний діалог представників політичної еліти виконує у п'єсі роль своєрідної експозиції, адже передчує розповіді Міссени про Іберіна та випереджає появу цього персонажа на сцені в кінці першої картини.

Діалогізація оповіді притаманна драмам-антиутопіям у цілому, адже оповідний діалог широко використовується драматургами тому, що дозволяє їм висловити те, що важко піддається сценічному втіленню, а Б. Брехт використовує його у п'єсі «Круглоголові й гостроголові» також

тоді, коли актор представляє глядачеві свою роль: «Директор (театру). / Ось плаття вам. / Актори вибирають плаття. / Поміщик. / Поміщик я. / Орендатор. / Бідняк – ось роль моя. / Дочка орендатора. / А шлюхою буду я» [9, с. 2]. Такий діалог стає одним із провідних засобів створення ефекту очуження у творі.

Висновки. Аналіз п'єс Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» дає змогу стверджувати, що вони є зразками алюзивної драми-антиутопії. З антиутопічною літературою, передусім із прозою, їх споріднює ефект антиутопізму, соціологізм, прогнозування небажаного, універсалізм, інтелектуалізм, пафос застереження. Авторська установка визначає, по-перше, підпорядкованість сюжету, ситуацій, персонажів інтелектуальній схемі; по-друге, звернення драматурга до параболічної побудови п'єси, завдяки чому він одержує можливість говорити про небезпечні тенденції в житті людства у сьогоденні, оскільки параболічна побудова творів забезпечує появу в них алегоризації і притчовості. Засобами створення інтелектуалізму в алюзивних драмах-антиутопіях Б. Брехта є сатиричний гротеск, парадоксальність ситуацій та образів, гіперболізація. Від драматургічних творів інших жанрів алюзивну драму-антиутопію (як і драму-антиутопію інших різновидів) відрізняє особливий умовно-експериментальний хронотоп, насичений не побутовим або біографічним, а історичним часом. Такий хронотоп зумовлює, з одного боку, схематизацію сюжету драм-антиутопій, схематизацію і статичність характерів, а з другого, – не лише інтелектуалізацію, але й епізацію через створення ефекту очуження. Іншими засобами створення ефекту очуження є використання історичного коментаря («Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути»), діалогу акторів п'єси, коли кожен із них обирає театральний костюм і представляє глядачеві свою роль. Однак у цілому широке використання Б. Брехтом в обох алюзивних драмах-антиутопіях діалогізації оповіді покликане стерти межу між епосом і драмою.

Отже, алюзивні драми-антиутопії «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» характеризуються синтезом принципів, притаманних антиутопії й епічній драмі. Такий синтез жанрів і різних родів літератури є надзвичайно плідним для мистецтва взагалі, він також стає показником продуктивного розвитку алюзивної форми драми-антиутопії у другій половині ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фрадкин И. М. О жанровом своеобразии драматургии Брехта. *Бертольт Брехт. Путь и метод*. Москва : Наука, 1965. 374 с.
2. Чирков А. С. Эпическая драма (проблемы теории и поэтики) : монография. Київ : Вища школа, 1988. 160 с.
3. Близнюк А. С. Притчово-аллегоричний напрям в епічній драмі. Поетика. Жанри : дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 06. Житомир, 1995. 208 с.
4. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
5. Шестаков В. Эволюция русской литературной утопии. *Утопия и антиутопия XX века. Вечер в 2217 году*. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–21.
6. Баталов Э. Я. В мире утопии. Москва : Изд-во полит. лит., 1989. 318 с.
7. Брехт Б. Карьера Артуро Уи, которой могло бы не быть / пер. с нем. Е. Эткинда. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 3. Москва : Искусство, 1964. С. 331–433.
8. Эткинд Е. Комментарий. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 3. Москва : Искусство, 1964. С. 443–471.
9. Брехт Б. Круглоголовые и остроголовые / пер. с нем. В. Стенича. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 2. Москва : Искусство, 1964. С. 5–125.
10. Затонский Д. В. Театр Фриша и Дюрренматта. *Зеркала искусств. Статьи о современной зарубежной литературе*. Москва : Сов. писат., 1975. С. 141–179.
11. Владимиров С. Эпическая драма. *Действие в драме*. Ленинград : Искусство, 1972. 159 с.

УДК 821.111(71)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.47>

**НАРАТИВ ДИТИНСТВА У КАНАДСЬКОМУ АНГЛОМОВНОМУ РОМАНІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Л.М. МОНТГОМЕРІ)**

**CHILDHOOD NARRATIVE IN THE CANADIAN ENGLISH NOVEL
(BASED ON L.M. MONTGOMERY'S WORKS)**

Ніколенко К.С.,

orcid.org/0000-0002-1299-8483

аспірантка кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто художню специфіку наративу дитинства у канадському англomовному романі на матеріалі творчості Люсі Мод Монтгомері, зокрема романів «Енн із Зелених Дахів» («Anne of Green Gables», 1908) та «Енн із Ейвонлі» («Anne of Avonlea», 1909). Встановлено, що дискурс дитинства у канадській літературі першої половини ХХ ст. є багатовимірним і неоднозначним, нерідко поєднуючись із такими «емоційно навантаженими» темами, як смерть, втрата близьких людей, плин часу. Дитинство зображується не лише як «щаслива» і «безтурботна» пора становлення особистості, але і як період активного пізнання себе і світу, засвоєння важливих суспільних цінностей, переживання перших серйозних внутрішніх конфліктів і спроб осмислення складних, суперечливих питань людського буття. У даному аспекті важливу роль у канадській літературі ХХ ст. відіграють такі жанри, як роман виховання, сімейна хроніка, роман випробування і особистої відповідальності.

У порівнянні з романом «Anne of Green Gables» концепт «дитинство» в романі «Anne of Avonlea» набув істотних трансформацій. У першому романі концепт «дитинство» пов'язується з поняттями УЯВА, МРІЯ, ДРУЖБА, ТВОРЧИСТЬ, і знаходить найяскравіше втілення в образі головної героїні – Енн Ширлі та її друзів. Натомість у другому романі галерея образів дітей розширюється: авторка прослідковує не лише історії життя героїв, які подорослішали з часів першого роману (Енн, Діана, Гілберт тощо), але і вводить нові образи – учнів Енн у школі, а також нових членів її родини – сиріток Дори і Деві, яких взяла до себе на виховання Марілла.

Концепт «дитинство» виявляється на різних рівнях структури роману: поетикальному, проблемно-тематичному, образному. Важливим чинником наративної структури твору є система дзеркал, що зумовлює нові інтерпретації образів, мотивів і сюжетних ліній, які вже раніше розроблялися авторкою в романі «Енн із Зелених Дахів». Виразної експліцитності концепт «дитинство» набуває за рахунок різноманітних наративних шарів, що утворюють ефект «багатоголосся» роману. Це стало новим кроком у розвитку канадського «роману виховання».

Ключові слова: канадська література, Л.М. Монтгомері, роман виховання, концепт, образ, мотив.

The article aims to explore the artistic peculiarities of childhood narrative in the Canadian English novel, based on Lucy Maud Montgomery's works (namely her novels "Anne of Green Gables" (1908) and "Anne of Avonlea" (1909)). It has been determined that childhood discourse in early 20th century Canadian literature is a multifaceted and ambivalent phenomenon, which is frequently combined with such emotionally "loaded" topics as death, loss of loved ones, and the passing of time. Not only is childhood portrayed as a "happy" and "carefree" stage of life, but also as a period of active discovery (both in terms of getting to know oneself and the world in general), becoming acquainted with important social values, going through first serious experiences of profound inner turmoil and trying to comprehend difficult aspects of human existence. Genres such as the Bildungsroman, family chronicles, trial and personal responsibility novels played a big role in 20th century Canadian literature.

Compared to "Anne of Green Gables," the concept of childhood has undergone significant transformations in the "Anne of Avonlea" novel. In the first novel, this concept would typically relate to notions like IMAGINATION, DREAM, FRIENDSHIP, CREATIVITY, and would be most vividly expressed in the image of the main heroine, Anne Shirley, and her friends. In the second novel, however, we may observe the range of child characters expanding, including now Anne's pupils at her local school (where she works as a teacher), as well as new members of her family – little orphans named Dora and Davey, as recently adopted by Marilla.

The concept of childhood manifests itself on different levels of novel structure, including its poetics, problems, themes, imagery. An important factor to consider when analyzing the narrative structure is the "mirror system" utilized by L.M. Montgomery to highlight similarities between and further develop images, motives and plotlines which had previously appeared in "Anne of Green Gables." The concept of childhood becomes vividly explicit through the combination of different narrative layers creating a specific "polyphonic" effect, which has become a new step in the development of the Canadian Bildungsroman.

Key words: Canadian literature, L.M. Montgomery, Bildungsroman, concept, image, motive.

Постановка проблеми. Творчість письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874-1942) становить складний і багатогранний феномен, що заслуговує на детальне вивчення у контексті розвитку англійської канадської прози межі XIX – XX ст. Всесвітнє визнання мисткині принесла насамперед серія романів про життя рудоволосої дівчинки Енн Ширлі ("Anne of Green Gables", 1908-1942), яку Марк Твен охарактеризував як "the dearest and most moving and delightful child since the immortal Alice" [12, p.2]. Незважаючи на те, що в останні роки у світовому літературознавстві (L. Haire-Sargeant, V. Czerny, N. Ballon, A.L. Jones, V.L. Williams) спостерігається зростання інтересу до канадської художньої літератури для/про дітей, специфіка романного нарративу Л.М. Монтгомері в даному аспекті потребує детальнішого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія дитинства в історії світової літературної думки посідає особливе місце. У добу Просвітництва дитинство асоціювалося насамперед із природою, творчістю, невинністю, щирістю, чистотою помислів і мрій. Звертаючись до постаті Ж.-Ж. Руссо, американська дослідниця М. Браун відзначає, що сучасне розуміння категорії дитинства бере відлік від публікації його роману «Еміль, або Про виховання» (1762) [11, p.3]. На думку Л. Поллок, саме XVIII ст. маркувало початок ґрунтовних змін у філософії, мистецтві, літературі, що призвели до усвідомлення специфічних потреб дитини (у порівнянні з дорослими) і, як наслідок – формування нового ставлення до дитини як особистості в процесі інтенсивного пізнання світу і адаптації в ньому. Якщо раніше дітей розглядали як «маленьких дорослих» (англ.

"miniature adults"), то з появою нових літературних творів і філософських концепцій (Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо) розвинулося розуміння дитинства як особливого періоду становлення людини, наділеного власними психологічними закономірностями. Відповідно, зростало усвідомлення тієї ключової ролі, яку відіграє у житті дитини сім'я, посилилася настанова на щирі й людяні стосунки між батьками й дітьми [11].

Незважаючи на те, що соціальний та економічний розрив між багатими й бідними сім'ями тривалий час був причиною істотних відмінностей у ставленні до дитини (Л. Поллок підкреслює: "Children of the poor were seen as necessarily different as those of the rich, and commentators focused on poverty rather than childhood" [11, pp.xv-xvi]), митці XIX ст. (Г. Курбе, Ш. Бодлер, Е. Мане, В. Гюго, Ч. Дікенс) зробили істотний внесок в інтерпретацію образу дитини у вимірі людяності. Саме людські риси (а не соціальний статус) дитини вийшли наприкінці XIX – на початку XX ст. на перший план зображення.

Для багатьох сучасних дослідників літератури про дітей точкою відліку стало поширене у постструктуралістській парадигмі (Р. Барт, М. Фуко, Ж. Лакан) уявлення про те, що людина як суб'єкт представляє собою певну сукупність варіативних історичних факторів, або деякий соціальний конструкт, який може змінюватися відповідно до епохи та/або суспільних умов, і що людська природа не існує поза соціумом і посередництвом мови. Відповідно, М. Браун наголошує, що репрезентації образів дітей у літературі (або мистецтві загалом) можуть бути проєкціями очікувань і уявлень дорослих про суспільний лад, характерний для певної країни/епохи [11], а Дж. Дімок вважає,

що наратив дитинства «конструюється на матеріалі уже наявного репертуару образів у специфічному культурному контексті як відповідь на певні історичні моменти» [11, р.2]. Досліджуючи образи дітей у мистецтві, Е. Ленгмюр серед основних тем, асоційованих із дитинством, визначила такі: сім'я, старіння, утрата невинності, хвороби, смерть [7].

Специфіку ідіостильової репрезентації дитинства у сучасній літературі (зокрема у творах Ю. Гордера, Дж. С. Фоера, А. Гавальди) крізь призму поняття «радість» ґрунтовно розглянуто у дисертаційному дослідженні Р. Кохан [3]. Проаналізувавши домінантні принципи конструювання художнього світу творів, дослідниця показала філософсько-світоглядні, етико-естетичні, поетологічні особливості розгортання «нарративу радості», окреслила особливості художньої моделі сучасної літератури про дітей та її подальшого рецептивного розкодування в призмі «радісних» смислів. На думку Р. Кохан, «Герой-дитина у дитячій літературі репрезентований із необхідністю себе-впізнання читачем (також дитиною) з подальшими цілями психологічного, дидактичного, розвиваючого характеру. Натомість, персонаж юного віку в літературі, адресованій дорослому читачеві, відповідає, насамперед, філософсько-проблемному задуму автора: надати актуалізованій проблемі особливого емоційно-психологічного насичення та драматизму» [3, с.48]

В англоканадській літературі ХХ ст. тема дорослішання молодого людини та входження її у світ набула особливого значення. Дослідники відзначили зростання популярності таких жанрів, як роман виховання ("A Bird in the House" М. Лоуренс, "Lives of Girls and Women" Е. Манро), сімейна хроніка ("Two Solitudes," "The Precipice," "Each Man's Son" Х. Макленнана), роман випробування і особистої відповідальності ("The Emperor of Ice-Cream" Б. Мура, "Cabbagetown" Х. Гарнера). Нерідко ці жанри поєднуються із іншими різновидами роману, такими як регіональний роман, роман прерії, роман про митця та ін. У даному контексті необхідно також акцентувати на тому, що тема дитинства у канадській літературі нерозривно пов'язана з темою ідентичності у різних її аспектах (національна, культурна, гендерна ідентичність тощо), із необхідністю аналізу й концептуалізації дитячих вражень, що становлять підґрунтя для формування дорослої «самості». Трактуючи інтерес митців різних епох до теми дитинства (переважно осмисленої з точки зору дорослого) як важливу форму рефлексії,

К. Мейвор стверджує, що «розповідь про дитинство неминуче є розповіддю про себе» [11, р.205], котра допомагає пов'язати минуле з майбутнім, актуальне на даний момент – із уже пережитим і засвоєним. На думку Е. Хігонне: "Childhood is a subject that will always be an investigation of our mothers, our homes, our memories, our unattainable selves. Our accounts of the past are always fictions for the present" [11, р.205].

Історик канадської літератури В.Дж. Кіт до найвизначніших зразків канадського роману виховання зараховує такі твори, як «Гора і долина» ("The Mountain and the Valley", 1952) Е. Баклера, а також «Хто бачив вітер?» ("Who Has Seen the Wind", 1947) В.О. Мітчелла, у яких висвітлено процес дорослішання молодих людей і осмислення ними складних життєвих проблем. Дослідник вважає: "In both books acute happiness blends with equally acute sorrow, and in both the authors maintain their admirable balance between pain and wonder through the force of their individualized prose styles. And both struggle to universalize their intensely regional subject matter" [8, pp.48-49]. Важливою особливістю твору Е. Баклера є поєднання ознак роману виховання (нім. *Bildungsroman*) і роману про митця (нім. *Künstlerroman*): історія письменника на ім'я Давид Ханаан, котрий прагне втілити в життя утопічну візію людського суспільства і зрештою помирає на вершині гори, репрезентує прагнення героя повернутися до ідеалів його дитинства, відновити теплі, щирі стосунки між людьми.

У романі «Хто бачив вітер?» В. Мітчелл, за його власними словами, «зробив спробу показати прагнення хлопчика зрозуміти те, перед чим пасують зрілі й вчені люди: вічний сенс життєвого циклу. Йому відкриваються такі реалії, як народження, смерть, голод, пересичення, вічність. У такі хвилини серце вимагає визначеності і ланцюг ночі здається розірваним. Це розповідь про хлопчика й про вітер» [5, с.92]. На думку Н.Ф. Овчаренко, символіка прерії в цьому романі тісно пов'язана із одвічними філософськими проблемами: конфлікт між добром і злом у всесвіті, сутність буття Людини, відповідність життя й смерті, творення й руйнації. Таким чином, в авторському трактуванні «погрозливе оточення прерії перетворюється на мікрокосм всесвіту» [5, с.94].

Таким чином, можемо зробити висновок, що дискурс дитинства у канадській літературі першої половини ХХ ст. є багатомірним і неоднозначним, нерідко поєднуючись із такими «емоційно навантаженими» темами, як смерть, втрата близьких людей, плин часу. Дитинство зображу-

ється не лише як «щаслива» і «безтурботна» пора становлення особистості, але і як період активного пізнання себе і світу, засвоєння важливих суспільних цінностей, переживання перших серйозних внутрішніх конфліктів і спроб осмислення складних, суперечливих питань людського буття. Використання дитячої точки зору (більш вільної, ширшої, творчої, не обмеженої стереотипами й суспільними умовностями) для зображення подій у художньому творі нерідко слугує формою саморефлексії дорослого, оскільки більшість творів, які фокусуються на зображенні дитинства (та/або дитини як головного героя), створюються із певної часової дистанції (через багато років відтоді, як сам письменник був дитиною).

Постановка мети дослідження. Мета даної статті – розглянути художню специфіку нарративу дитинства у канадському англomовному романі на матеріалі творчості Люсі Мод Монтгомері, зокрема романів «Енн із Зелених Дахів» (“*Anne of Green Gables*”, 1908) та «Енн із Ейвонлі» (“*Anne of Avonlea*”, 1909).

Виклад основного матеріалу. Однією із проблем, що постають перед дослідниками творчості Л.М. Монтгомері, є проблема окреслення вікових меж читацької аудиторії, для якої призначені її романи, а відтак – проблема адекватної категоризації творів мисткині й визначення їхнього місця у контексті розвитку канадської літератури загалом і канадського англomовного роману зокрема. Зважаючи на те, що центральними героями (героїнями) багатьох творів Л.М. Монтгомері є діти, чимало дослідників (Л.М. Робінсон, Н.М. Баллон, Л.А. Стівенсон) дотримуються думки, що ці твори представляють собою яскраві зразки «дитячої літератури», позиціонуючи таким чином «дитину-героя» і «дитину-реципієнта (читача)» як головні чинники, що визначають специфіку романного нарративу і його рецепції. У даному контексті слід зауважити, що термін «дитяча література» вирізняється множинністю і різноманітністю дефініцій і зазвичай ґрунтується на домінуванні одного або кількох факторів: 1) дитина як герой (героїня) твору (література *про* дітей); 2) дитина як реципієнт (література *для* дітей); 3) дитина як автор (література, *створена* дітьми).

На думку Б. Лефева, деяка упередженість стосовно «дитячої літератури», котра була поширеним явищем у канадських літературознавчих колах середини ХХ ст., призвела до дещо зневажливого ставлення до романів Л.М. Монтгомері: “Although all her novels were initially published for a general audience, appearing frequently on Canadian annual bestseller lists, they were *demoted to the chil-*

dren’s shelves (курсив наш – К.Н.) following a rise in literacy among North America’s white middle classes after World War I. Because of biases against popular literature and children’s literature, Montgomery’s reputation remained low – despite consistently high sales – until the almost simultaneous appearance, in late 1985, of the first volume of *The Selected Journals of L.M. Montgomery* (Oxford University Press) and Kevin Sullivan’s highly acclaimed television adaptation of *Anne of Green Gables*” [9, p. 89]. Лише нещодавно почали з’являтися нові праці (М.Н. Рубіо, Е. Уотерстон, Е.Р. Епперлі, І. Гаммел, С.С. Росс), у яких досліджено складну жанрову природу і тематичне розмаїття творів канадської письменниці.

Стосовно творчості Л.М. Монтгомері (зокрема серії романів “*Anne of Green Gables*”) маємо підстави погодитися, що конструювання нарративу в рамках традиційної жанрової матриці роману виховання безпосередньо визначає центральну смислову лінію роману, а саме висвітлення історії життя, дорослішання й особистісного розвитку дитини. Водночас сама письменниця зазначила, що її твори відкриті широкій читацькій аудиторії, незалежно від віку, гендеру, соціального статусу тощо: “One review said I had “written *Anne of Green Gables* for children and *Anne of Avonlea* for adults and was mistaken in both.” I was not. I did not write *Green Gables* for children. And *Avonlea* was not written for anybody or any class but merely to carry on Anne’s adventures for anybody who was interested in them” [9, p. 88]. Таким чином, об’єктом дослідження маємо твори, у яких центральною фігурою є дитина (і які мають репрезентувати дитячий погляд на світ), але які не призначені для дитини як для єдиного можливого реципієнта.

Серія “*Anne of Green Gables*”, над якою письменниця працювала в період із 1908 року і аж до своєї смерті у 1942 р., складається із 9 романів. Ці романи у хронологічній послідовності розкривають історію життя головної героїні – рудоволосої дівчинки на ім’я Енн Ширлі, із якою читач вперше зустрічається в романі «Енн із Зелених Дахів». На момент початку оповіді героїні одинадцять років, однак у процесі розгортання сюжету й дорослішання Енн її образ поглиблюється, збагачується новими перспективами, новим досвідом і переживаннями. Незважаючи на те, що художній час в романах не переривається (вони утворюють послідовний біографічний нарратив), процес створення серії “*Anne of Green Gables*” не був лінійним. Упродовж життя Л.М. Монтгомері неодноразово поверталася до історії про Енн, доповнювала «прогалини» в житті своєї героїні, розширювала

і по-новому розробляла теми, мотиви, сюжетні лінії, які прозвучали в її ранніх романах.

У романі «Енн із Ейвонлі» (“Anne of Avonlea”, 1909), що є логічним продовженням першого роману Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів» (“Anne of Green Gables”, 1908), зображено процес інтелектуального, духовного, професійного становлення героїні у ролі молодої вчительки, якій у межах своєї діяльності необхідно взаємодіяти із різними дітьми та їхніми батьками. Образ Енн Ширлі, якій на момент початку оповіді виповнилося «шістнадцять із половиною років», розробляється авторкою в порівнянні з учнями та ученицями, що увиразнює «дитинність» світосприйняття юної героїні: “You both have the advantage of me <...> You’re going to teach children who don’t know you, but I have to teach my own old schoolmates” [10, p. 34]; “Anne Shirley, you’re only pretending to be grown up. I believe when you’re alone you’re as much a little girl as you ever were” [10, p. 97]; “You’re too young to be teaching anyhow ... far too young and childish” [10, p. 40]. «Дитинність» Енн акцентовано переважно через зображення сили її творчої уяви, здатності мріяти, бажання змінити довколишню дійсність на краще, водночас ці риси виявляються не лише в її особистому житті, але і спроектовані на професійну діяльність героїні: “... far away in a delicious world where a certain schoolteacher was doing a wonderful work, shaping the destinies of future statesmen, and inspiring youthful minds and hearts with high and lofty ambitions” [10, p. 1].

Слід зазначити, що у порівнянні з романом “Anne of Green Gables” концепт «дитинство» в романі “Anne of Avonlea” набув істотних трансформацій. У першому романі концепт «дитинство» пов’язується з поняттями УЯВА, МРІЯ, ДРУЖБА, ТВОРЧИСТЬ, і знаходить найяскравіше втілення в образі головної героїні – Енн Ширлі та її друзів. “When Anne comes to Avonlea <...>, she is a little chatterbox given to extravagant language and excessive emotions. She is either “in the depths of despair” or overexcited with her enthusiasms. She is impulsive and gets into all kinds of funny scrapes. Her most noteworthy trait is her fertile imagination. Staid, sensible Marilla guides Anne into curtailing her wild, romantic excesses of words and actions” [12, p. 120]. Проте у другому романі галерея образів дітей розширюється: авторка прослідковує не лише історії життя героїв, які подорослішали з часів першого роману (Енн, Діана, Гілберт тощо), але і вводить нові образи – учнів Енн у школі та нових членів її родини – сиріток Дори і Деві, яких взяла до себе на виховання Марілла. Дзеркальність сюжетних

ліній, пов’язаних із вихованням сиріт (у першому і другому романах відповідно – виховання Енн і виховання Дори та Деві), підкреслюється через експліцитні оцінки персонажів, які добре пам’ятають період дорослішання Енн: “Dear me, it doesn’t seem a day since poor Matthew brought Anne herself home and everybody laughed at the idea of Marilla bringing up a child. And now she has adopted twins” [10, p. 75]; “Anne, you never were bad ... never. I see that now, when I’ve learned what real badness is. You were always getting into terrible scrapes, I’ll admit, but your motive was always good. Davy is just bad from sheer love of it” [10, p. 108].

Повернення до мотиву сирітства дозволяє авторці розширити спектр конотацій, асоційованих з ним: якщо в першому романі потужно звучала тема непотрібності сироти загалом і непотрібності дівчинки зокрема, а також туги за рідним домом, пошуку «рідної душі» (англ. “kindred spirit”), то в другому романі приділено більше уваги розкриттю теми соціальної адаптації сиріт, засвоєння ними важливих суспільних норм, правил і цінностей, які об’єднують мешканців фікційного містечка Ейвонлі. Образи двійнят Деві та Дори, яких взяла до себе на виховання Марілла, зображуються за принципом контрасту: “Davy had been out making mud pies and Dora went out to call him in. <...> Mary said Dora was really a very good child but that Davy was full of mischief. He has never had any bringing up you might say” [10, p. 9]. Образ Деві утворює низку опозиційних пар: Деві – Дора, Деві – Енн Ширлі, Деві – Пол Ірвінг. Така система «дзеркальних» образів, які перегукуються, експліцитно порівнюються один з одним, поглиблюють і доповнюють одне одного, відкриває нові грані концепту «дитинство», який стає багатовимірним і набуває нових значень.

Л.М. Монтгомері порушила в романі актуальну для канадського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст. проблему вибору доцільних методик навчання і виховання, що розкривається головним чином у дискусіях педагогів (“I shall never whip a child <...> There is some good in every person if you can find it” [10, p. 36]), а також в описах конкретних випадків із професійної діяльності Енн (виховання Деві за допомогою методу «серйозної бесіди», тілесне покарання Ентоні Пая та ін.). Проблема необхідності дотримуватися формальних критеріїв оцінювання знань поєднується у творі із проблемою важливості «доброго впливу на душу учня», виховання дітей у дусі високих моральних цінностей.

Водночас логіка художнього світу, змодельованого авторкою в романі «Енн із Ейвонлі», визна-

чає характер взаємодії між світом дітей і світом дорослих, які не складають антитезу відносно один одного, а навпаки, об'єднані спільними категоріями і знаходяться у складних стосунках діалектичної взаємодії. Образ Енн як учительки не стільки протиставляється образам дітей, скільки доповнює і поглиблює їх, оскільки вона сама ще є дитиною (шістнадцяти з половиною років).

Образи дітей у романі є провідними й розкриваються через сукупність засобів, зокрема: характеристика їхньої зовнішності та одягу (“he had a dark, sullen little face, and was staring at Anne with a hostile expression in his black eyes”; “a pale little thing, with smooth ripples of fine, silky, fawn-coloured hair”; “she wore a faded pink silk dress, trimmed with a great deal of cotton lace” [10, pp. 42-43]); яскрава, стилістично маркована мова (у дитячих листах, що фігурують як вставні оповіді в тексті роману, наратор послідовно переходить на мовну точку зору кожного із персонажів, що досягається за рахунок використання характерних для нього стилістичних засобів, домінування простих або складних речень, навмисних лексичних, граматичних, пунктуаційних помилок); характеристика дій або бездіяльності (“St. Clair Donnell had *not* fought any of the other boys over the question of his name; Prillie Rogerson’s face had been so puffed up from the effects of toothache that she did not once try to coquette with the boys in her vicinity. Barbara Shaw had met with only *one* accident ... spilling a dipper of water over the floor ... and Anthony Pye had not been in school at all” [10, p. 96]). Використання системи вставних оповідей (у формі дитячих листів) дозволяє авторці висвітлити специфіку перцептивної та мовної точок зору учнів Енн, кожен із яких виступає як окрема оповідна інстанція. Таке розмаїття точок зору, їх взаємодія і нашарування утворюють своєрідний ефект «багатоголосся» роману виховання. Водночас образи дітей розкриваються також через образи дорослих, їхні ідеологічні оцінки, проєкції, сподівання, надії. Яскравим прикладом може слугувати комічний епізод із місіс Доннелл, яка вимагає, щоб учителька називала її сина Джейкоба Сен-Клером, вважаючи це ім'я дуже «аристократичним»: “Clarice Almira told me that you pronounced our name *Donnell*. Now, Miss Shirley, the correct pronunciation of our name is *Donnell* ... accent on the last syllable. I hope you’ll remember this in future <...> When he was born I wanted to call him St. Clair ... it sounds so aristocratic, doesn’t it? But his father insisted he should be called Jacob after his uncle <...> But St. Clair he is and St. Clair he shall remain. You will kindly remember

this, Miss Shirley, will you not? *Thank you*” [10, p.48]. Іронічне зображення контрасту між мріями матері й сина слугує своєрідним «дзеркалом», у якому відбиваються суспільні настрої доби: таким чином Л.М. Монтгомері висміює розрив між прагненням до високого соціального статусу (вишуканого, «аристократичного» життя) і повсякденними реаліями, характерними для жителів невеликого містечка: “He informs me that he means to be a carpenter, but Mrs. Donnell says I am to make a college professor out of him” [10, p. 69]

Взаємини дорослих і дітей в романі «Енн із Ейвонлі» розкриваються в кількох площинах: сімейній (батько/мати – дитина, бабуся/дідусь – онук/онучка, опікун – сирота), академічній (учитель/учителька – учень/учениця), особистісній (людина – людина). Найвищим рівнем міжперсонажної взаємодії є, за визначенням Л.М. Монтгомері, спілкування на рівні «рідних душ» (англ. “kindred spirits”) – тобто на рівні образного, художнього мислення, що допомагає досягнути глибини реальності і вийти за її межі. Ця категорія є трансцендентною не лише в тому розумінні, що має на увазі здатність людини бачити ширше за повсякденне життя, але й у тому сенсі, що вона може бути притаманна абсолютно різним категоріям людей: дітям і дорослим, хлопчикам і дівчаткам, чоловікам і жінкам, вчителям та учням тощо. У цьому контексті доречно згадати гофманівську антитезу «філістери – ентузіаста», яка є характерною для епохи романтизму; і, безперечно, маємо підстави стверджувати, що в романах Л.М. Монтгомері також виявилися характерні особливості романтичного світовідчуття. Ці особливості виявляються на рівні образів (дріади, німфи, феї), мотивів (романтична туга, відчуття «інакшості», несхожості головної героїні на її середовище, увага до емоцій, почуттів, внутрішнього світу героїні, поетизація і звеличення творчого начала, звернення до природи як джерела натхнення), алюзій та ремінісценцій (зокрема звернення до творчості Р. Бернса, С.Т. Колріджа, В. Вордсворта та ін.), стильових рішень (тяжіння до яскравої образності, метафоричності, використання іронії, контрастів, зображення природи як «спалаху»).

Мотив пошуку «рідної душі», який повторюється у всіх романах серії про Енн Ширлі, розкривається у цьому творі через взаємини Енн із Полом Ірвінгом, а також Енн із Лавандою Льюїс. «Спорідненість» їхніх душ виявляється у вмінні бачити незвичайне і чарівне в буденному, перетворювати дійсність засобами творчої уяви. Зокрема, маленький Пол Ірвінг вигадує «скелястих людей»

(Брати-Морепоплавці, Нора, Золота Дама), які живуть на морському узбережжі, й пише про них у листі до вчительки, бо впевнений, що тільки вона може зрозуміти й гідно оцінити витвір його яви: “So the next evening when I was sitting on the Striped Rocks the oldest Twin came sailing over the sea in an enchanted boat and I got in her. The boat was all pearly and rainbowy, like the inside of the mussel shells, and her sail was like moonshine. <...> We sailed into a great garden, and the clouds are beds of flowers. We sailed into a great harbor, all the color of gold, and I stepped right out of the boat on a big meadow all covered with buttercups as big as roses” [10, p.122-123]. В. Черні підкреслює важливість образу Енн у перших двох романах циклу “Anne of Green Gables” не лише як «вордсвортіанської мрійниці» (англ. “Wordsworthian dreamer”) (А. Поллард), але і як фасилітаторки, натхненниці, музи, «руйнівниці культурних кодів» і людини, котра здатна дати оточуючим необхідний саме для них творчий поштовх, залучити їх до світу творчості і мрій: “Without intending to be, Anne is a cultural code-breaker <...> she stimulates others to hear wild voices – emerging through mysterious presences, such as fairies and fays, who are associated with the Fates, crones, and other figures generally allied with the imagination” [6, p.240].

Л.М. Монтгомері оновила жанр роману виховання, збагативши його новими темами і проблемами (вплив літератури і культури на становлення особистості, роль дружби в житті молоді людини, творча реінтерпретація докколишньої дійсності як засіб подолання внутрішніх конфлік-

тів тощо). Якщо романі “Anne of Green Gables” центральною смисловою лінією був процес становлення і дорослішання маленької Енн, то в романі “Anne of Avonlea” концепт «дитинство» виходить за межі біографії головної героїні, охоплює широкий спектр тем, мотивів, образів. Поєднання рис дорослості й дитинності в образі Енн, а також змалювання специфіки її взаємодії з учнями та їхніми батьками в рамках професійної діяльності як учителя дозволяє простежити цікавий паралелізм між долями вихованців Енн та долею їхньої молоді вчительки. У романі «Енн із Ейвонлі» домінує недієгетичний експліцитний наратор, тобто сфера існування наратора обмежена екзегезисом – він не бере участі в зображуваних подіях; однак позиція наратора розкривається через сукупність ліричних відступів, коментарів, прямих та опосередкованих (здебільшого іронічних) оцінок навколишнього середовища, дій та характерів персонажів.

Висновки. Отже, концепт «дитинство» є провідним у романі «Енн із Ейвонлі». Він виявляється на різних рівнях структури роману: поетикальному, проблемно-тематичному, образному. Важливим чинником наративної структури твору є система дзеркал, що зумовлює нові інтерпретації образів, мотивів і сюжетних ліній, які вже раніше розроблялися авторкою в романі «Енн із Зелених Дахів». Концепт «дитинство» набуває виразної експліцитності за рахунок різноманітних наративних шарів, що утворюють «багато-голосся» роману, який став новим кроком у розвитку канадського «роману виховання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М.М. Теория романа. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 3. Москва : Языки славянских культур, 2012. 880 с.
2. Голышева А.И. Канадский роман после второй мировой войны. Псков : Псковский государственный педагогический институт им. С.М. Кирова, 2000. 148 с.
3. Кохан Р.А. Поетологічна парадигма радості у світовій літературі про дітей кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалі творів Юстейна Гордера, Джонатана Фоеера, Анни Гавальди) : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.04. Львів, 2018. 242 с.
4. Монтгомері Л.-М. Енн із Ейвонлі / пер. з англ. А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2020. 272 с.
5. Овчаренко Н.Ф. Міфологема Землі в канадській і українській прозі. Київ : Київська правда, 1996. 198 с.
6. Czerny, V. Let Them Run Wild: Childhood, the Nineteenth-Century Storyteller, and the Ascent of the Moon. A Dissertation ... for the Degree of Doctor of Philosophy. Boca Raton : Florida Atlantic University, 2009. 420 p.
7. Depicting Canada's Children / ed. by L. Lerner. Waterloo : Wilfrid Laurier University Press, 2011. 468 p.
8. Keith, W.J. Canadian Literature in English. Vol. 2. Ontario : The Porcupine's Quill, 2006. 200 p.
9. Lefebvre, B. Ambivalence, Belonging, Citizenship: Ideology and the Represented Child in Twentieth-Century Canadian Fiction in English. A Thesis ... for the Degree Doctor of Philosophy. Hamilton : McMaster University, 2006. 234 p.
10. Montgomery, L.M. Anne of Avonlea. London : Puffin Books, 2009. 400 p.
11. Picturing Children: Constructions of Childhood Between Rousseau and Freud / ed. by M.R. Brown. London : Routledge, 2002. 240 p.
12. Rubio, M.H. Lucy Maud Montgomery: The Gift of Wings. Toronto : Anchor Canada, 2010. 720 p.

ШЕКСПІРІВСЬКА НОРОВЛИВА: У П'ЄСИ ТА НА ЕКРАНІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ШЕКСПІР НА НОВИЙ ЛАД»)

SHAKESPEARE'S SHREW: IN THE PLAY AND ON THE SCREEN (BASED ON THE SERIES «SHAKESPEARE RETOLD»)

Прадівлянна Л.М.,

orcid.org/0000-0003-1752-8613

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Статтю присвячено вивченню питань кіноадаптацій творів класика Британської літератури Вільяма Шекспіра. Проблеми, які великий драматург піднімав у своїй творчості, є актуальними та продовжують викликати зацікавленість сучасної аудиторії, а нові інтерпретації та трансформації смислів шекспірівських п'єс є цікавою темою для дослідження. Матеріалом для роботи обрано комедію «Приборкання норавливої» та її екранізацію у серіалі «Шекспір на новий лад».

Мета статті – дослідити, які трансформації у сюжети були здійснені режисером та акторською групою, що дозволяють по-новому інтерпретувати цю комедію Шекспіра.

Комедія «Приборкання норавливої», у якій жінці прийшлося публічно продемонструвати свою підпорядкованість своєму чоловікові, викликає багато осудливих зауважень у сучасних феміністично налаштованих критиків. Однак аналіз її рецензії у XVII столітті, дозволяє припустити, що за часи драматурга, вона сприймалась лише як спроба у «комедійний» спосіб зіштовхнути чоловіків з жінками, та була написана як провокаційна п'єса.

Сучасна екранізація комедії «Приборкання норавливої» у серіалі «Шекспір на новий лад» (BBC, 2005) також загалом присвячена проблемі «війни статей», але сюжет зазнав значних змін, події відбуваються у сучасному Лондоні, головна героїня Катеріна – лідер опозиційної партії, її сестра Б'янка – топ модель. Аналіз екранізації доводить, що творці фільму відтворили приборкання-навпаки, що виявляється у зміні традиційних гендерних ролей та стосунків, у іронічному представленні світу політики та світу моди, а також активних сучасних жінок з їх прагненням до фінансової незалежності й новим відношенням до шлюбу та сучасних чоловіків, які пасивні й мають тенденцію до трансвестизму.

Зіставлення п'єси та екранізації комедії, а також додатковий розгляд специфічних засобів кінематографу та гри акторів, показують, що осучаснення шекспірівського сюжету при максимальній наближеності до тексту-оригіналу створює значний комедійний ефект та, одночасно, заставляє задуматися над «класичними» проблемами життя.

Ключові слова: Шекспір, Приборкання норавливої, іронія, кіноадаптація, гендерні ролі, війна статей.

The article focuses on the study of film adaptations of the British literature classic William Shakespeare. The problems that the great playwright discussed in his works are still relevant nowadays and are often given new interpretations in theatre and cinema production.

The research is based on the comedy «Taming of the Shrew» and its film adaptation in the series «Shakespeare Retold». The paper aims to explore plot transformations made by the film director and the cast that offer a new interpretation of Shakespeare's comedy.

The play «Taming of the Shrew», in which the woman-protagonist had to publicly demonstrate her subordination to her husband, provokes a lot of criticism from modern feminist critics. However, analysis of its reception by the 17th-century public suggests that in the time of Shakespeare, the play was perceived as an attempt to collide men and women in a 'comedic' way, and thus was written as a provocative play.

The modern film adaptation – the episode «Taming of the Shrew» in the series «Shakespeare Retold» (BBC, 2005) also focuses on the issue of the 'war of the sexes,' but the plot is changed significantly, the events take place in modern London, Katherine is the head of the opposition party, her sister Bianca is a top model. The analysis of the film shows that the filmmakers have produced a very different way of 'taming'. The film gives an ironic presentation of the world of politics and fashion and shows the change of traditional gender roles and relationships: active modern financially independent women who have a new attitude to marriage and modern men, who are passive and have an occasional tendency to transvestism.

Comparison of the play and film adaptation shows that modern interpretation of Shakespeare's plot and close adherence to the original text creates a significant comedic effect and at the same time offers a new outlook on the 'classic' problems.

Key words: Shakespeare, Taming of the Shrew, irony, film-adaptation, gender roles, war of the sexes.

Постановка проблеми. Література, як і культура у цілому, завжди розвивалась у діалозі з попередниками. Твори митців минулого не лише висвітлюють проблеми того часу та пропо-

нують своє бачення їх вирішення, але в них часто піднімаються питання, на які ми шукаємо відповіді і сьогодні. Так, п'єси Вільяма Шекспіра, чий внесок в розвиток світової культури неможливо

переоцінити, відтворюють колорити не лише британської культури часів Ренесансу. Професор М. Гарбер (Marjorie Garber, Harvard) називає Шекспіра «a moving target» (мішень, що рухається) – він не належить лише періоду раннього модерну, минулому, Шекспір завжди у теперішньому часі [6].

Аналіз публікацій та постановка завдання. Питання, пов'язані з творчістю та життям великого британця, його тексти, сюжети, образи та культурний тезаурус уже на протязі кількох століть продовжують хвилювати людство. Про це говорить безліч критичної літератури, довідників, посібників, пояснювальних записок до Шекспіра та його творчості [див. 8; 9; 10; 10].

Популярність Шекспіра неминує призводить до спроб осучаснення його творів, особливо засобами індустрії кіно, з можливим адаптуванням під суспільні норми та реалії сьогодення.

Матеріалом нашого дослідження є комедія «Приборкання норавливої» та її екранізація у серіалі «Шекспір на новий лад» (BBC, 2005, Девід Річардс). **Мета** роботи – дослідивши специфічні інтермедійні механізми «перекладу» оригінального шекспірівського тексту засобами кіномистецтва, визначити, які трансформації у сюжети були здійснені режисером та акторською групою, що дозволяють по-новому інтерпретувати цю комедію Шекспіра.

Кіноадаптація – неймовірно складний процес, який впливає на загальне враження не тільки про стрічку, але й про самий твір. За С.М. Покідишевою, термін «кіноадаптація» застосовується для позначення творів художнього дискурсу, створених з опорою на літературне джерело за допомогою іншої семіотичної системи – засобами мови кіно [2, с. 12]. Як синтетичне мистецтво, кінематограф може розглядатися як інтермедіальне за своєю суттю явище, що органічно поєднує літературу, музику, живопис, театральне мистецтво. Природно, що митці індустрії кіно не могли не звернутися до великої спадщини Шекспіра. Розгляд екранізацій п'єс Шекспіра під кутом осучаснення їх тематики, доповнений аналізом невербальної складової кінострічки, може допомогти у кращому розумінні як ідей британського барда, так і їх сучасного бачення. Врешті решт, проблеми, які висвітлює Шекспір, є актуальними і донині.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що п'єса «Приборкання норавливої» займає особливе місце в історії англійської комедії. Цьому сприяло багато факторів, починаючи з диску-

сії щодо оригінальності самої п'єси у її двох близьких за сюжетом, але текстуально відмінних варіантах: *The Taming of a Shrew*, 1594 року та *The Taming of the Shrew* з «Першого Фоліо» 1623 року. Серед інших питань, що викликають дискусії: провокаційність монологів головних героїв; відмінність шекспірівської версії мотиву «війни статей» та приборкання чоловіком «норавливої» жінки від традиційної для тогочасного англійського театру; жанрова складність комедії, яка, на думку науковців, тяжіє до синтезу популярного фарсу, фольклорної казки, італійської вченої комедії, народної комедії масок та комедії характерів [4, с. 271]; дивна комбінація типових персонажів італійської комедії масок дель арте (*commedia dell'arte*) з популярною англійською драмою, в якій критикувалась балакуча, запальна та некерована жінка [7, с. 23].

Початок комедії, мабуть, не такий загальновідомий, як сама п'єса: п'яничка на ім'я Крістофер Слай (Пройд у перекладі Юрія Лісняка) сперечається із шинкаркою за розбиті чарки та засинає на порозі, де його підбирає Лорд, який, з огидою дивлячись на нього, вирішує розважитись і наказує слугам віднести Пройду до себе додому, вдягнути лордом і, як прокинеться, розіграти його, прикинувшись його підлеглими. Саме для нього вуличні актори і розіграли п'єсу про приборкання норавливої.

Більшість кіноадаптацій починаються безпосередньо зі сцени в Падуї, першої дії спектаклю. За сюжетом комедії Катеріна, норавлива, а тому непопулярна серед чоловіків старша дочка заможного падуанця Баптісти Міноли, виходить заміж за Петруччо, який обіцяє її приборкати, а її молодша та знано покірنا сестра Б'янка потайки від батька бере шлюб з Люченцо.

Варто зазначити, що тема приборкання норавливих жінок та «війни статей», завжди користувалася популярністю серед письменників англійської літератури. Але Шекспір, який, як пише критик, «тримав руку на пульсі темпераменту нації та уважно стежив за ринком» [8, с. 7], створив винятково провокаційну комедію. «Приборкання норавливої» – це віртуальний «каталог» чоловічих злочинів в очах жінок як раннього Нового часу, так і сучасності, що включає насильство, деспотичність, одруження заради грошей, черствість батьків, які позбавляються дочок, видаючи їх заміж без їхньої згоди, нелюдяне відношення до дружини, яку позбавляють їжі та одягу, принизливі грошові ставки на покірну жінку. Чого варта лише весільна промова Петруччо:

«Шалійте й веселіться – чи повісьтесь,
Та славна Кет моя зі мною їде.
Що вже моє – тому господар я.
Вона – моє добро, мій скарб, мій дім,
Начиння хатне, поле і комора,
Мій кінь, мій віл, віслук мій –
що завгодно» [3].

Природно, що «Приборкання норавливої» викликає багато дискусій щодо позиції жінки в епоху Шекспіра, ставлення драматурга до жінок, тощо. Однак, чи справді норавлива Катеріна? Що можна сказати про жінку, яка б'є свою сестру, свариться з батьком, не говорить жодного слова, коли її заручають майже проти її волі, і не має розуму, щоб досадити залицяльнику чи помститися чоловікові-тирану?

Зрозуміло, найбільш дискусій викликає останній монолог Катеріни, в якому вона змушена публічно продемонструвати свою покірність.

«Твій чоловік – твій пан, твоє життя,
Твій захисник, твій розум, твій король
Він мерзне вдень, не спить ночами в бурю,
Тоді як ти в теплі й добрі сидиш,
І не жадає іншої віддяки,
Як щирий послух, ласка та любов:
Нещедра плата за такі дари
Ми здатні сильних тільки удавати.
Вгамуйте ж ви свій норов, покоріться,
До ніг чоловікам своїм схиліться» [3].

Як зауважує Р. Шаргель (Raphael Shargel), Катеріна не просто втратила норавливість. Вона пропонує філософську промову у «захист жіночої неповноцінності. Схоже, Петруччо не тільки приборкав Кейт, а й добре промив їй мізки, змусивши прийняти женоненавистницьку ідеологію» [9, с. 13].

Але слід пам'ятати, що комедія – це демократичний жанр, з великими можливостями для інтерпретації. А також те, що театр часів Шекспіра – був також демократичним та інтерактивним простором. У дослідженні Памели Аллен Браун доведено, що сприйняття цієї комедії у сучасному світі значно відрізняється від Ренесансного (Pamela Allen Brown). Науковець упевнена, що жінки за часів Шекспіра, освічені на історіях, піснях та п'єсах про норавливих жінок, не співчували приборканій головній героїні, яка, «виступала об'єктом, створеним навмисно, щоб викликати образу» [4, с. 290], і, позбавлена свободи, утратила зв'язок з жіночою аудиторією, що була традиційним союзником норавливої та жартівливої пліткарки.

Норавлива та бойова, жінка має викликати сміх, та надихати слабких друзів на повстання

проти ненависних чоловіків. Однак «смачні» лайки та сварки, якими приправлена перша половина п'єси, коли Катеріна та Петруччо «випробовують один проти одного свою кмітливість та розум» [7, с. 26], закінчуються, як тільки Кет стає дружиною. Метаморфоза, яка відбувається з нею, викликає огиду навіть у «покірної та слухняної» Б'янки.

На нашу думку, тут можна знайти відповідь занадто осудливим висловлюванням феміністично налаштованих критиків. Як доводить П.А. Браун, ця комедія могла бути спеціально написана як провокаційна п'єса, щоб у такий «комедійний» спосіб зіштовхнути чоловіків з жінками, і жінки шекспірівської доби не могли цього не розуміти й не сміятися над Кет. Занадто незрозумілою та швидкою здається її «капітуляція».

Така відкритість для інтерпретації, на думку Емми Сміт (Emma Smith), викликає особливі труднощі при постановці п'єси [10, с. 28]. Такої ж думки дотримується Пенні Гей [7]. Чи є Катеріна некерованою, впертою, грубою та сварливою, чи вона має незалежний розум, гостра на язик, неймовірно дотепна та, як пише Е.М. Лулудова, «бореться за визнання своєї особистості» [1, с. 222]? На думку Т.Г. Чеснокової, відносинам між Катеріною та Петруччо також не можливо дати однозначного тлумачення [4, с. 272]. Приборкання Катеріни – це знак покори, любові, чи договору із чоловіком, щоб допомогти йому виграти гарні гроші у спорі? У сцені, де Кет погоджується з чоловіком, що «сонце – це луна», вона «включається в гру Петруччо» [7, с. 27], чи це визнання його перемоги?

М. Гарбер вважає, що ми не маємо можливості «прочитати справжні думки Шекспіра» [5]. Ми можемо лише спробувати здогадатися, що у той період часу було можливим, і вирішити, що з цього важливо для нас теперішніх. Саме тому таку цікавість викликають екранізації Шекспіра, адже це завжди нова інтерпретація Великого Барда.

Шекспір на новий лад – кіноадаптація чотирьох творів («Макбет», «Приборкання норавливої», «Багато шуму з нічого» та «Сон у літню ніч»), створені відділом драматургії та BBC у 2005 році.

Дії екранної комедії «Приборкання норавливої» [11] перенесені у сучасний Лондон, а модернізація твору проявляється у багатьох аспектах, а саме: політика, сім'я, подружні відносини, суспільне життя, власне поведінка героїв. Незважаючи на це режисери кінострічки достатньо близько йдуть за сюжетом п'єси Шекспіра.

Катеріна (її грає британська акторка Ширлі Хендерсон) – відома жінка-політик, майбутній лідер опозиційної партії, працює у Парламенті, за збігом обставин її завжди оточують чоловіки (політика традиційно – чоловічий світ). Вона драгтивлива істеричка, що лається навіть на телебаченні, її називають «другим Гітлером», вважають лесбіянкою та, одночасно, «великою шишкою».

Фільм розпочинається сваркою із підлеглим. Перші кадри стрічки фіксують великим планом ноги жінки на низьких підборах, що дуже швидко йде коридором. Ефект її дещо нервових рухів, які трохи нагадують знамениту ходу Чарлі Чапліна, багаторазово посилено комічною музикою. Вона – уся в цьому нервовому русі. Камера віддаляється і ми бачимо тоненьку та незграбну жіночку, сутулу й маленьку як карлик, яка нікого не бачить, бо несеться, сповнена люттю. Нарешті, крупним планом – лице: ніякого макіяжу чи прикрас, гладко зачесане волосся, викривлені оскалом губи, здвинуті брови, вона пихтить від злості, завзято кричить, ричить, як тварина, показує непристойні жести, кидається папками, тупотить ногами та лається: «Із-за тебе я виглядала сьогодні як політичний карлик!» – б'є вона свого підлеглого за не достатньо перевірену інформацію, яку їй надав працівник штабу, і через яку вона не змогла гарно виступити у новинах. Здається, є причина бути незадоволеною. Але поки що Катеріну скоріше можна назвати психопаткою або фурією, але ж ніяк не норовливою жінкою.

З Петруччо вона знайомиться «по-сучасному», після скандалу на вечірці, коли обидва герої застрягли у ліфті, та Петруччо, знову «по-сучасному», через хвилину знайомства промовляє: «Я тут подумав. Секс. У ліфті. Такими речами люди нахваляються» [11], а трохи розгублена Катеріна відповідає: «Не треба мені погрожувати. Це не входить до порядку денного і не включено до меню» [11]. Такі вкраплення, за якими розпізнається сучасне життя, перемежуються з досить точними шекспірівськими фразами, як, наприклад, слова Петруччо після ляпаса від Кет: «Вдар мене ще раз і я здачі дам. Сильніше» [11].

Руфус Сьюелл зіграв Петруччо як зухвалого бунтівника. Як і в комедії Шекспіра, він переслідує ціль – збагачення за рахунок одруження, а характер та зовнішній вигляд нареченої (у фільмі вона зовсім не красуня) не відлякує його. Він значно вищий за Кет. Його норов на початку фільму підкреслено коричневою як у ведмедя полу-шубкою, яку він носить у теплу погоду. Коли він галасує, Кет переходить на шепіт.

Режисери фільму, однак, не доводять образ чоловіка до майже жорстокого абсурду, вочевидь розуміючи, що глядач сьогодні зовсім інший, як і інші – когнітивний простір та система культурних цінностей. Рятуючи свій фінансовий стан (Петруччо – аристократ без копійки грошей), він готовий женитися на кому завгодно. Але на відміну від шекспірівського героя, який вихваляється перед іншими чоловіками і навіть, не вагаючись, ставить гроші на покірність своєї дружини, сучасний Петруччо зовсім інший. Він не приховує свої мотиви, чесно розповідає про свої плани та фінансові проблеми. Він відверто заінтригований Катеріною, і йому самому вкрай треба, щоб хтось його цинив («he wants you to think the world of him» – говорить Катеріні його друг Гарі).

Більш меркантильною здається сама Катеріна, яка свідомо погоджується вийти заміж, тому що на цьому етапі життя її цікавить кар'єра. Заміжжя за аристократом може допомогти їй підняти свій рейтинг та виграти вибори. Однак те, що вона вперше зустріла свою рівню – такого ж дикого, галасливого, свавільного та нестриманого чоловіка, як і вона сама, Кет зрозуміє лише у церкві.

Не минули творці фільму і сучасні гендерні проблеми, вдягнувши Петруччо-нареченого у жіночий костюм. У якому макіяжі та образі трансвестита п'ятий наречений приїхав на мопеді до церкви – в особливих випадках, як виявляється, йому хотілось надягнути спідницю та накраситися. Такий він був справжній і хотів, щоб Кет про це знала. Саме у церкві, погоджуючись стати дружиною, Катеріна демонструє свою норовливу суть та промовляє: «...за першої ж нагоди розбити йому голову й вирвати його серце... я згодна» [11]. І вже через годину він дзвонитиме другу, щоб той їхав разом з ними у медову подорож: «Я не витримаю з цією жінкою і тиждень. Вона мене з глузду зводить» [11].

Давши собі слово приборкати жінку, Петруччо веде себе не дуже по-чоловічому: Кет сама міняє колеса автомобіля, волочить свою тяжку валізу, виконує важку роботу та постійно сперечається та погрожує йому, в той час як він спокійно спостерігає за нею.

Фільм все ж таки закінчується знаменитим монологом Катеріни, який вона промовляє своїй матері (Твіггі) та сестрі Б'янці (Джеймі Мюррей), після того як остання запропонувала своєму нареченому – молодому хлопцю-італійцю (мабуть данина шекспірівській традиції вибирати Італію місцем дії для комедії), з яким не має нічого спільного і навіть говорить з ним через перекладача бо не знає італійської, підписати весільну угоду, про-

являючи ознаки недовіри та комерційного інтересу. «Твій чоловік – твій пан, твоє життя, твій захисник, твій розум, твій король» – текст монологу Кет майже повністю є збереженим з оригіналом, але з невеликими відхиленнями, що звучать іронічно: «чоловіки тяжко працюють, поки ми сидимо коло телевізору та об'їдаємося шоколадом. Я саме так роблю, коли не керую країною...» [11].

Та чи приборкана Катеріна? На екрані – чистий й гарно вдягнений Петруччо сидить в кріслі і роздивляється журнал. Катеріна під час монологу підходить до нього, куйовдить його волосся, гладє шию, посуває його та забирається до нього у крісло. В цьому епізоді він практично не говорить жодного слова. Тільки уважно дивиться на свою жінку, киває, цілує та обнімає її. Хочеться спитати, хто із них приборканий?

Здається, що уже у першу шлюбну ніч Катеріна зрозуміла, як треба поводитися з чоловіком: з ним не можна сперечатися, але ним можна управляти. Вона погоджується з його словами, що світить луна, а не сонце – і він готує їй сніданок! На витівку Петруччо, який кинув валізу з чистим одягом Катеріни у басейн, вона, демонструючи неймовірну витримку, спокійно цілує його зі словами, що все одно не носить нижню білизну під час відпустки, і він біжить за нею як дитина. Вона народжує йому трійню і продовжує успішно займатися кар'єрою, а він виховує дітей.

На нашу думку, хоча фінальний монолог Катеріни і є данню Шекспірівському тексту, він свідчить про її справжні почуття до Петруччо і впевненість у його почуттях до себе. «Він не чекає від мене нічого такого, чого я від нього не чекаю.» Вона говорить не загалом про чоловіків і жінок, а про себе і свого коханого. Як політик, Кет знає, що в дошлюбних угодах мало користі. Вона могла б пояснити це Б'янці, щоб сестра уникнула скандалу, але замість цього говорить, що не треба брати шлюб, якщо не готова визнати свої обов'язки перед чоловіком.

І хоча комедія Шекспіра здається веселою провокацією, саме баланс, гармонію між чоловіком та жінкою відтворили у цій кіноадаптації режисери та актори. Коли на початку фільму мати Кет питає її про заміжжя, дочка відповідає, що її ще ніхто не звав. І сумна посмішка на її обличчі говорить про те, що мабуть саме любові чоловіка, чи до чоловіка, їй бракувало. А в тому, що Петруччо справді кохає Кет, не можливо сумніватися з огляду на останні кадри стрічки – знову у ліфті, коли він палко кидається до неї, почувши, що вона чекає трійню. Саме кохання чоловіка заставляє Кет приборкати

свою норовливість, навчитися керувати своїм гнівом та своїми емоціями, і саме це зробило її успішним політиком. Останні кадри фільму – збірка фотографій, на яких усміхнена Катеріна спілкується з пересічними громадянами та своїми колегами.

А от чи вийде заміж Б'янка (традиційний «щасливий кінець» шекспірівських комедій) залишається поза кадром стрічки. У п'єсі Шекспір представляє її як сором'язливу, спокійну та ласкаву дівчину, еталон того часу. Кожен чоловік виявляє бажання отримати руку та серце молодшої дочки. У сучасному серіалі Б'янка також своєрідний еталон: вона популярна, неймовірно гарна, сексуальна, розкута, легковажна по відношенню до чоловіків. У неї грація кішки, гарна манера говорити, томний голос та вальяжні рухи. На відмінну від Катеріни, Б'янка не надає значення кохання, вона не вважає за потрібним цінувати такі речі, як кохання, дружба, відданість та повага.

Таким чином, кіносеріал «Шекспір на новий лад» ставить питання, кого насправді можна назвати норовливим: такими скоріше виявляються Б'янка та мати (у п'єсі, на відміну від фільму, дочок заміж видає батько), які хочуть і заміж вийти, і свободу зберегти, і фінансову незалежність. Чого тільки варта остання уїдлива фраза Б'янки: «Ну давай, вклонися своєму чоловікові!» Катеріна ж приборкує свій норов, завдяки цьому стає успішним політиком й отримує чоловіка, який щасливий наглядати за їх дітьми та домом. Таке осучаснення шекспірівського сюжету при максимальній наближеності до тексту-оригіналу створює значний комедійний ефект та, одночасно, заставляє задуматися над «класичними» проблемами життя.

Висновки. Таким чином, можемо говорити про неоднозначність шекспірівських образів, про приховані пласти смислів, розкриття яких потребує уважного читання та глибокого вивчення.

На нашу думку, режисери та актори фільму створили «приборкання-навпаки». Якщо сучасники Шекспіра сміялися та глузували над Катеріною, то ми сміємося та радіємо за героїну кіноадаптації. Фільм насичений гарною постмодерністською іронією, що «перевертає» традиційні гендерні ролі та стосунки. Іронія відчувається в усьому: у комічній невідповідності зовнішності героїні й її поведінки статусу лідера опозиційної партії; у тому, що «приборкана» жінка керує країною; у тому, що Лондон та Британський парламент за часів Шекспіра могли б стати місцем дії кривавої трагедії, але ж ніяк не

комедії. З іншого боку, зовсім не комедійним персонажем у традиційно шекспірівській комедійній ситуації виявляється Б'янка, дівчина зі світу моди із її нареченим-італійцем та їхня мати, що «підбирає» собі чоловіка, яким знехтувала Б'янка, спо-

діваючись ще раз вийти заміж. Це сучасний світ норовливих жінок. Мабуть тому ця комедія – як у оригіналі, так і у екранізації – це гарний приклад ще раз уважно подивитися на сучасний світ та сучасні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лулудова, Е. М. Экранная судьба пьесы «укрощение строптивой»: проблемы интерпретации. *Успехи гуманитарных наук*. 2019. № 5. С. 221-227.
2. Покидышева С.Н. Киноадаптация литературного произведения как объект филологического исследования: на материале английского языка: автореферат дис. ... кандидата наук: 10.02.04. Белгород, 2007. 19 с.
3. Шекспір Вільям. Приборкання норовливої. Переклад Юрія Лісняка URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1251> (дата звернення: 13.02.2022)
4. Чеснокова, Т. Г. Комедия У. Шекспира «Укрощение строптивой»: к проблеме источников и интерпретации текста. *Языковые процессы в эпоху глобализации*. 2016. С. 271-276.
5. Brown Pamela Allen. «Fie, what a foolish duty call you this?» The Taming of the Shrew, Women's Jest, and the Divided Audience. *A Companion to Shakespeare's Works* / ed. by R. Dutton and J. Howard. Blackwell Publishing, UK, 2003. P. 289-306.
6. Garber Marjorie, Harvard. Lecture 1. Introduction. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A0mFFJLM2M&t=542s> (дата звернення: 13.02.2022)
7. Gay Penny. The Cambridge Introduction to Shakespeare's Comedies. Cambridge University Press, UK, 2008. 153 p.
8. Kinney Arthur F. The Oxford Handbook of Shakespeare. Oxford University Press, UK, 2021. 823 p.
9. Shargel Raphael. Ten Great Comedies. Course Guide. UK, 2009. 80 p.
10. Smith Emma. The Cambridge Introduction to Shakespeare. Cambridge University Press, UK, 2007. 166 p.
11. Taming of the Shrew, Shakespeare Retold, BBC. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qdwlP6V3Rdo> (дата звернення: 13.02.2022)

УДК 821.111-31Д. Л. 09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.49>

FEATURES OF THE CHARACTERS' ARTISTIC IMAGE IN THE LATE PROSE AND POETRY BY DORIS LESSING (ON THE MATERIAL OF THE DILOGY 'MARA AND DANN' AND POETRY 'IN THE LONG DARK', 'THE MISFIT')

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ЗОБРАЖЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ПІЗНІЙ ПРОЗІ І ПОЕЗІЇ ДОРІС ЛЕССІНГ (НА МАТЕРІАЛІ ДИЛОГІЇ «МАРА І ДАНН» І ПОЕЗІЯХ 'IN THE LONG DARK', 'THE MISFIT')

Proskurina N.Y.,

orcid.org/0000-0002-9265-6618

Lecturer at the Department of History of Foreign Literature and Classical Philology
Kharkiv V.N. Karazin National University

Стаття аналізує пізню поезію Д. Лессінг, нобелівської лауреатки з літератури 2007 року. Антологія 'The Wolf People' (2002), що належить до пізнього періоду творчості авторки опинилася поза межами літературної дискусії. Існують лише поодинокі дослідження (Nick Bentley, Christine Murray), присвячені ранньому доробку авторки – збірці 'The fourteen poems' (1959). Однак проблеми, які тематизує Д. Лессінг в поетичному тексті, виявляються і у прозових творах письменниці. Зокрема, однією із значущих проблем є проблема власної ідентифікації ліричного героя, його повернення до першоджерел, яке зумовлює своєрідне «відновлення» часу («перезапуск» згідно з концепцією Дж. Кембелла), а відтак відтворюється космогонія, тобто впорядкування хаотичного всесвіту. Дослідження виконано на матеріалі збірки 'The Wolf People' і діалогії «Мара і Данн» (1999-2001). Стаття аналізує вплив тематичний вплив і зв'язок, а відтак і взаємопроникнення поезії у прозовий текст Д. Лессінг. Зроблено висновок, що світ антології Д. Лессінг виступає простором для авторського експерименту у створенні власного космогонічного й есхатологічного міфів. Невеликий за обсягом поетичний текст зображає період життя первісної громади: від «зародження» людства, його розвитку і диференціації до есхатологічного кінця-катастрофи – стихії що знищує, повертаючи до

висхідної точки («початку початків») усе живе. Авторка розвиває ідею катастрофи, що вже відбулася в постапокаліптичному світі діалогії, та розкриває детальніше її природу в тексті антології. Д. Лессінг змальовує непереборну безособову стихію, що зводить нанівець усі досягнення людства. Нездоланна сила змушує усе живе підкоритися та «зібратися гуртом», намагаючись вижити у ворожому доквіллі. Як у поезіях, так і в прозових творах Д. Лессінг знаходять відображення проблема маргинала, відщепенця. Д. Лессінг, як в прозовій діалогії, так і в антології, вдається до прийому імітації давніх часів, що є своєрідною саморефлексією авторки.

Ключові слова: Д. Лессінг, неоміфологізм, поезія, роман, ініціація, космогонія, трикстер, деміург.

The article analyzes the late poetry of D. Lessing, the 2007 Nobel Laureate in Literature. The anthology 'The Wolf People' (2002), which belongs to the late period of the author's creativity, happens to be out of the literary discussion. There are only a few studies (Nick Bentley, Christine Murray, Robin Graham) on the author's early poetry, 'The Fourteen Poems' (1959). However, the problems themed by D. Lessing in the poetic text are also manifested in the prose works of the writer. In particular, one of the significant problems is the problem of the lyrical hero's identification, his return to the origins, which causes a 'restoration of time (restart according to J. Campbell's concept), and thus reproduces cosmogony, ie ordering the chaotic universe. The research is based on the poetry collection 'The Wolf People' and the prose dilogy "Mara and Dann" (1999-2001). The article analyzes the thematic influence and connection, and hence the interpenetration of poetry in the prose text of D. Lessing. It is concluded that the world of D. Lessing's anthology is depicted as a space for the author's experiment in creating her own cosmogonic and eschatological myths. The poetic text represents the period of life of the primitive community: from the birth of mankind, its development, and differentiation to the eschatological end-catastrophe – the element that destroys, returning everything to the zero point. The author establishes the idea of catastrophe, which has already taken place in the post-apocalyptic world of dilogy, and reveals in more detail its nature in the text of the anthology. D. Lessing depicts an irresistible impersonal element that nullifies all the achievements of mankind. Invincible force forces all living things to submit, trying to survive in a hostile environment. Both in poetry and the prose works of D. Lessing the problem of the marginal, the renegade is reflected. D. Lessing, both in prose dilogy and in the anthology, resorts to the imitation of ancient times, which is a kind of self-reflection of the author.

Key words: D. Lessing, neomythologism, poetry, novel, initiation, cosmogony, trickster, demiurge.

Introduction

The name of D. Lessing in the literature of the XX–XXIth centuries is traditionally associated with her novels. Such novels as the 'Golden Notebook' (1962), the pentalogy 'Children of Violence' (1952–1969), and the science fiction series of novels 'Canopus in Argos' (1979–1983) received scholars' careful consideration. One of the focuses of the prose study in literary studies is the gender issue, psychological, and problems of interpersonal relationships in particular. However, D. Lessing's heritage is not limited exclusively to its prose component.

There are only a few studies on D. Lessing's early poetry (Nick Bentley [1], Christine Murray [2]). Therethrough, literary criticism on a large scale is devoted to the early poetry – the collection of poems 'The fourteen poems' (1959). D. Lessing's late poetry is included in the anthology 'The Wolf People' (2002), has not been the subject of any scientific research for a long time.

Literature Review

Doris Lessing's collection of early poetry 'The fourteen poems' (1959) and the anthology 'The Wolf People' (2002) are chronologically separated by almost half a century.

Notwithstanding, the problems that are themed by D. Lessing in the poetic text are also present in the prose works of the writer. In particular, among the significant ones there is the problem of the lyrical hero's identification, the return to the origins, which causes a peculiar time 'restoration' ('restart' according to the concept of J. Campbell [3]), and thus

reproduces cosmogony, i.e. harmonizing the chaotic universe.

The theme of a return to ancient times, its 'imitation' in the poetry of D. Lessing is a characteristic feature of her work. The purpose of this reception is to find the lost firstborn lyrical hero, who gets rid of the feeling of his unrootedness, coming back from forced exile to his dream home.

The problem of finding the lost roots is accordant with some facts of D. Lessing's biography. The author had been banned from her Motherland, Southern Rhodesia, for twenty-five years because of her creativity and active citizenship. After Robert Mugabe's rise to power (1980), the country became independent and got a new official name – the Republic of Zimbabwe. The writer had received permission to enter her formerly forbidden homeland, so she has made four trips to Africa (1982, 1988, 1989, 1992). The gained impressions and experience, as well as the material collected during the trip, became the basis for writing a series of notes 'African Laughter' (1992). D. Lessing noted: 'You cannot be forbidden the land you grew up in, so says the web of sensations, memories, experience, that binds you to the landscape' [4, c. 11].

Alice Ridout, an English researcher, hypothesizes D. Lessing's affiliation to the so-called 'third culture', the children of an expatriate who do not attach themselves to a particular location, but rather feel an allegiance to a transnational, cosmopolitan culture [7].

Purpose of the article

Due to the lack of existence of any critical review on late D. Lessing poetry the main purpose of this

article is to approach previously unknown text and analyze using the mythocritical methods. The paper aims to reveal the feature of poetry and its influence on the prose of late D. Lessing's creativity.

Presenting main material. The anthology 'The Wolf People' includes eight poems by D. Lessing, preceded by an epigraph: 'Verses suggested by recent scientific speculation on the possible behavior of our very distant ancestors' [6, c. 577].

The author builds a primitive world in which mankind has not yet mastered and destroyed the environment, but, instead, she is devoted to the insurmountable elements.

The collection begins with the poem 'In The Long Dark'. The title of this poem embodies the infinity of darkness, which is built into an associative series: darkness, fear, ignorance. Mankind seems to be locked in the space of a cave, outside of which there is eternal darkness and danger. It is dark all around, and only one guard stares into the darkness of the night, which can become eternal. The danger, which at first is only foreseen, later turns into an eschatological myth – the end of all living things, the disappearance of the life-giving light, eternal cold, and darkness. However, for now, the human race must meet the physical embodiment of the unknown – the claws of wolves watching outside the cave.

The picture of the eternal night in this poetic text is created by repeating the adjective 'dark' many times. As the matter stands, this state of darkness is well known to the lyrical hero and he does not feel threatened: 'No danger./ He knows each stone branch log, / By its shadow as his feet know the earth./ Nothing that is not known is near./ Threat begins at the trees' edge' [6, c. 577].

The adjective 'black' is used in poetry to depict a new unknown danger, meaning the complete absence of light and symbolizing the total fear of the cave dwellers. Absolute darkness, which also reigns outside the cave, frightens the guard, while the flash of light – a blaze of flame, does not pose a mysterious danger but the white claws of wolves do. Pitch-black darkness retreats before this light, transforming from an abstract feeling of fear into its physical embodiment.

Thus, the adjective 'black', which embodies danger and describes absolute fear, is later replaced by the adjective 'dark', which transforms this total horror into a feeling of danger and already experienced fear.

The personification of human fear of the unknown, danger, and alien is embodied in the image of a black wolf, and it is impossible to escape from it. The tribe dozing by the hearth in the cave feels not only uncer-

tainty about the distant future, but is also anxious about the present: a wolf sneaks to the entrance of the cave, and his pack watches for the leader, waiting for the signal to attack.

The poem ends with the use of an artistic device of a ring: a description of a dream about the eternal night. However, at the beginning of the poem, cave-men's fear of the dark is expressed by the modal verb 'may', which is used to denote the probability, the expression of assumptions about the future: 'Light may never return'. At the end of the verse is an affirmative sentence that leaves no doubt about the infinity of darkness: 'They dream of endless night' [6, c. 578].

The poem 'The Misfit' recreates the fate of an outsider, a marginal, a loser, who stands out from other members of the community is excluded from society and has no right to exist. In the poetry, D. Lessing depicts a lyrical hero to be an exile who survived only by chance. He is given the name Wolf as if to emphasize his isolation and dissimilarity to other members of his community. The only adjective used to characterize a lyrical hero is small: 'Small, but he ran like a wolf./ Small, but he threw a stone to kill./ Small, but used an ax and made them./ Nothing like him had been born before./ They named him Wolf, for his speed' [6, c. 579].

Anaphoric construction – 'Small, but' repeated three times manifests the alien nature of the lyrical hero. Not only do physical characteristics distinguish Wolf from the rest of the tribe, but his amazing ability to talk to birds determines his fate – a renegade must die.

The poetic text vividly presents the phenomenon of onomatopoeia (sound imitation), which is expressed by cognate word a participle of the present time 'gurgling' 'guggling', 'coughing', 'hissing', 'spitting'. The cacophonous effect is emphasized by the alliteration of the sound combinations gur- / gug-, gh- / ss- / tt- to enhance the noise impression.

The killing of a bird by a fellow tribesman causes the voluntary escape of Wolf, who accepts neither the killing of an innocent bird nor the social rules and norms of the tribe, so he refuses to be part of this society and its main principle: 'Never go alone / Never far from spear or ax' [6, c. 579].

The lyrical hero, renouncing his imposed social role, leaves the community and goes into voluntary exile. In D. Lessing's poetry, this stage of Wolf's 'separation' is emphasized by the opposition of two personal pronouns within one poetic line: 'He' and 'They': 'He is alone. They never go alone' [6, c. 579].

The portrait characteristic of the Wolf reveals his dual nature: The Wolf is endowed with both the

traits of an omnipotent cultural hero and a trickster character.

According to the mythocritical tradition, the cultural hero differs from the rest by his magical abilities and virtues, which enable him to carry out divine instructions. J. Campbell, an American mythologist, notes that the task of a cultural hero is to 'live' through the stages of the cosmogonic cycle, return from the plane of trials to the real dimension with acquired knowledge to fulfill his main function – to become the leader of potential demiurge [3, c. 205]. The lyrical hero of the poem is manifesting his nature as a trickster that is not marked by beauty or physical strength, even his trials end not in ritual, but in real physical death. The lyrical hero separates himself from the tribe, as a trickster questions the moral foundations / principles of the community, becoming a provocateur that turns the still harmonious world into a chaotic one.

Unlike the poem 'In The Long Dark', danger lurks outside the cave in complete darkness, the wolves depicted in 'The Misfit' watch not only at night but also during the day. However, the threatening force for the human race now is not the world around (the environment), but human nature itself, which is dual. Feelings of envy, limitation, and fear of the tribe in front of everything that in one way or another differs from the norm, 'determine' the fate of the loser.

As J. Campbell points out, a cultural hero is characterized by 'absolute reconciliation with his death' [3, c. 207]. The wolf, endowed with an unusual ability to listen to nature, shows resilience, not paying attention to the claws of wild animals, he meets his own death with singing. The death of the lyrical hero is an allusion to the cultural hero and the mythical image of Orpheus, who is torn to pieces by madmen.

Wolf, as an artist whose extraordinary talent remains unrecognized by contemporaries, 'receives recognition' only after his death. The finale of the poem testifies to the sacrificial death of Wolf as a cultural hero, as members of the community have now gone beyond the cave, trying to understand the bird-song and learn about the environment.

The problem of identification of the person is themed by the author and in her prose work. In particular, the poetry of the late period is closely connected with D. Lessing's novel trilogy 'Mara and Dann' [5]. The anthology, which included poetry by D. Lessing, was published in 2002, i.e. between the release of the first (1999) and second (2005) parts of the prose trilogy 'Mara and Dann'.

The scene of the trilogy is laid in the future, after the global environmental catastrophe that almost

destroyed humanity. The catastrophe nullified all the achievements of culture, rebounding its development to a primitive state.

In D. Lessing's prose, the problem of personal identity identification is revealed employing a complex of initiation. According to the mythological tradition, initiation is an important stage, a ritual aimed at changing the status of the initiatee, as well as the transfer of sacred knowledge about the world order and the rules of existence in it. The result of initiation is the acquisition of a self, spiritual integrity, self-knowledge. Refusal to pass the initiation, ignoring the 'call' or unsuccessful initiation leads to the exclusion of the hero from social life, loss of its meaning.

Dann, one of the protagonists of the novel, is experiencing a crisis of identification, he is unable to take on the role of leader, ruler of the nation. Dann suffers from recurrent schizophrenic personality disorders and desperately tries to gain a sense of 'selfhood' and reconcile with himself. The protagonist is a descendant of the ruling dynasty of the continent Ifrik. However, in his early childhood, he witnessed a coup d'état and was forced into exile, change his name, and go into hiding. In this way, Dann 'loses' connection with a part of his personality, does not 'perceive himself as a ruler. In adulthood, the protagonist is forced to return and take responsibility for the revival of his own family. Dann until now led the life of an exile and had to fight alone for his survival, feels the complexity of the ruler's mission, and is experiencing a crisis of self-identification.

The quest that Dann has to complete is aimed at passing the complex of initiation by the main character and overcoming the identity crisis. The initiation of the hero involves the separation and reintegration stages. During the trials, the initiate experiences a 'ritual' death and is reborn in a new state and status. Acquisition of 'selfhood' by Dann determines the salvation of the world, bringing cosmic harmony to the prevailing chaos.

Results and Discussion. Thus, the world of D. Lessing's anthology serves as a space for the author's experiment in creating her own cosmogonic and eschatological myths. The poetic text depicts the period of life of the primitive community: from the birth of mankind, its development, and differentiation to the eschatological end-catastrophe – the element that destroys, returning everything to the ascension point (ground zero) all living things.

The author elaborates the idea of catastrophe, which has already taken place in the post-apocalyptic world of trilogy, and reveals in more detail

its nature in the text of the anthology. D. Lessing depicts an irresistible impersonal element that nullifies all the achievements of mankind. Invincible force urges all living things to submit and gather in a group trying to survive in a hostile environment. Both in poetry and the prose works of D. Lessing the problem of the marginal, the renegade are depicted in detail. Marginal denies the existing system, showing both traits and trickster, which brings chaos to the existing world, testing it for strength, and the demiurge-creator, rebuilding a new world on the ruins of the old one.

In the poetic text, such an apostate is the Wolf, who renounces the foundations of the community, accepting almost martyrdom.

D. Lessing, both in prose dilogy and in the anthology, resorts to the imitation of ancient times, which is a kind of self-reflection of the author. Some foreign literary critics (A. Ridout) note the significant influence of biographical aspects on the work of the writer. In particular, D. Lessing was considered a representative of the 'third culture', which after the forced expulsion from Southern Rhodesia, in her own work 'returns' to the familiar space of the African continent.

REFERENCES:

1. Bentley, N.P (2015) Unanchored fragments of print: Lessing's Experiments with Drama and Poetry in the Late 1950s. *Doris Lessing Studies*, pp.19–26 (8)
2. Christine Murray. 'Fable' and 'Oh Cherry Trees You are Too White For My Heart' by Doris Lessing [Electronic resource]. Retrieved from: [https:// poethead.wordpress.com/ author/ poethead/](https://poethead.wordpress.com/author/poethead/)
3. Kempbell J. Tsyachelikiy geroy. Moskva: Vakler, Refl-buk, AST, 1997.
4. Lessing D. African Laughter: Four Visits to Zimbabwe. HarperCollins, 1992. 442 p
5. Lessing D. Mara and Dann: An Adventure. HarperCollins e-books; Reprint edition 2009.
6. Partisan Review. Doris Lessing's poetry 'The Wolf People'. Boston University. Vol. 68 No. 4, 2001, pp. 577–590.
7. Ridout A. 'Doris Lessing's Under My Skin: The Autobiography of a Cosmopolitan 'Third Culture Kid'.' Doris Lessing: Border Crossings. Ed. Alice Ridout and Susan Watkins. London: Continuum, 2009.

УДК 821.112.2-6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.50>

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАФОС ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГІВ Г. БЮХНЕРА

CIVIL PATHOS OF G. BUCHNER'S EPISTOLARIC DIALOGUES

Свириденко О.М.,

orcid.org/0000-0001-9287-5768

доктор філологічних наук, доцент,

*професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

У статті зазначається, що починаючи з 90-х років минулого століття, з'являється низка ґрунтовних досліджень, у яких здійснено спробу багатоаспектного аналізу письменницького епістолярію. Частина цих досліджень присвячена епістолярним доробкам окремих митців чи окремим явищам у національній епістолярній традиції. У цьому контексті вирізняються наукові студії, у яких здійснено спробу цілісного розгляду епістолярного жанру в українській літературі. Тобто маємо ґрунтовні дослідження, які у своїй сукупності цілісно прописують історію та специфіку письменницького листування в Україні. Водночас стверджується, що дослідники фактично обходять увагою західноєвропейську епістолярну традицію. Це стосується, зокрема, й епістолярію Г.Бюхнера, який до сьогодні не перекладений українською мовою і не простудійований вітчизняними літературознавцями. У статті зазначається, що бюхнерівська епоха в суспільно-політичному сенсі була «проміжним часом». Двадцять років у Європі історики назвали епохою реставрації. Розгромивши наполеонівську Францію, європейські монархи мали намір по можливості перекреслити у своїх країнах наслідки Французької революції. Їхні основні зусилля були при цьому спрямовані на придушення всіх рухів в низах суспільства, підтвердження чому знаходимо в епістолярній спадщині Г.Бюхнера, який брав активну участь у політичному житті Німеччини. Свідченням громадських устремлень Бюхнера-студента є листи до рідних. Проте достовірність цих свідчень – проблема складна: Навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскуванню, оскільки Г.Бюхнер не мав можливості вільного вислову свого «я», прагнучи про спокій рідних, які були стурбовані його радикалізмом. У дослідженні зазначається, що з листів Г.Бюхнера куди частіше постає голос громадянина, аніж людини як індивіда. У багатьох листах митця присутній культ громадянського служіння, громадянської жертвості.

Ключові слова: лист, епістолярна спадщина, громадянський пафос.

The article notes that since the 1990s, a number of thorough studies have emerged that have attempted a multifaceted analysis of the writer's epistolary. Part of this research is devoted to the epistolary works of individual artists or individual phenomena in the national epistolary tradition. In this context, scientific studies stand out, in which was made an attempt to consider comprehensively the epistolary genre in Ukrainian literature. That is, we have thorough research, which together prescribe the history and specifics of literary correspondence in Ukraine. At the same time, it is argued that researchers are in fact ignoring the Western European epistolary tradition. This applies, in particular, to G. Buchner's epistolary, which has not yet been translated into Ukrainian and has not been studied by domestic literary critics. The article notes that the Buchner era in the socio-political sense was an "intermediate time". Historians have called the twenties in Europe an era of restoration. After defeating Napoleonic France, the European monarchs intended to cross out the consequences of the French Revolution in their countries. Their main efforts were aimed at suppressing all movements in society, as evidenced by the epistolary legacy of G. Buchner, who took an active part in German politics. Letters to relatives are evidence of Buchner's student aspirations. However, the reliability of this evidence is a complex problem: around this correspondence created a specific atmosphere of problematic, uncertain, even conspiratorial disguise, because G. Buchner did not have the opportunity to express his "I" freely, seeking peace of mind for his relatives who were concerned about his radicalism. The study notes that the letters of G. Buchner are much more often the voice of a public figure than a person as an individual. In many of the artist's letters there is a cult of civic service, civic sacrifice.

Key words: letter, epistolary legacy, civil pathos.

Постановка проблеми. Георг Бюхнер (1813–1837) – відомий німецький поет та драматург, «герой не свого часу», як його часто називають сучасні критики. Сучасник Й.В. Гете і Г.Гейне, він мислив настільки революційно, що виявився куди ближчим читачам століття ХХ, аніж ХІХ. У ХХ столітті його було проголошено незвичаним генієм, пророком від літератури, чиє ім'я носить найпрестижніша в Німеччині літературна премія. Творчість Г.Бюхнера мала вплив на подальший розвиток європейської літератури, зокрема на творчість натуралістів і неоромантиків, надто таких митців, як Ф.Ведекінд, Г.Гауптман, Б.Брехт; німецьких експресіоністів, представників «театру абсурду» (насамперед А.Адамова та Е.Йонеско).

Він був сином лікаря, братом лікаря та натураліста Людвіга Бюхнера. Г.Бюхнер навчався в університетах міст Страсбурга та Гіссена, де вивчав природничі науки і практичну медицину. Г.Бюхнер відомий як автор памфлету «Der Hessische Landbote», що містив крамольний епіграф: «Мир – хатам, війна – палацам». За створення цього політичного памфлету його розшукувала поліція. У 1834 році Г.Бюхнер брав активну участь у революційному повстанні в місті Гіссен, де за зразком французьких революційних гуртків заснував «Товариство прав людини». У 1835 році він втік до Страсбурга, щоб врятуватися від арешту. У Страсбурзі він взявся за вивчення нової філософії, насамперед Декарта та Спінози. У цей же час Г.Бюхнер працював на дослідженням «Про нервову систему карася-вусача». У травні 1835 року за матеріалами свого дослідження він виступив із доповіддю у страсбурзькому Природничо-науковому товаристві і був обраний членом-кореспондентом товариства. У цьому ж таки році його робота була опублікована, а в листопаді 1835 року Г.Бюхнер отримав повідомлення з Цюриха, що філософський факультет Цюрихського університету має намір присвоїти

йому за це дослідження ступінь доктора філософських наук (ступінь було присвоєно в серпні 1836 року). У листі до рідних про цей період свого життя Г.Бюхнер писав так: «Из Швейцарии я получил очень приятные вести. Возможно, что еще до Нового года мне будет присвоена степень доктора наук на философском факультете Цюрихского университета; в этом случае я смогу со следующей весны, после пасхи, начать чтение лекций. В двадцать два года от человека вряд ли можно требовать большего...» [1, с. 303]. Біографи Г.Бюхнера підтверджують, що з нього міг «вирости» непересічний учений. У жовтні 1836 року Г.Бюхнер прибув до Цюриха. Тут він отримує дозвіл на читання лекцій. Проте 19 лютого 1837 року, фактично відразу після початку читання свого курсу порівняльної анатомії, Г.Бюхнер помирає від епідемічного висипного тифу.

Г.Бюхнер відомий як автор лише трьох драматичних творів. Перед останньою мандрівкою до Страсбурга він створив у Дармштадті впродовж кількох тижнів драму «Смерть Дантона» (1835), яка вважається одним з перших зразків сучасної драми. У Страсбурзі Г.Бюхнер здійснив переклад п'єс В.Гюго «Лукреція Борджія» та «Марія Тюдор» (1835). У рукописах, окрім філософських робіт і фрагментів поетичних творів, митець залишив комедію «Леонс та Лена» (опублікована у 1839 році), яка сповнена дотепів, гостроти та різкої іронії, а також фрагменти повісті «Ленц» (1835) про німецького письменника Я.Ленца, який був представником руху «Буря і натиск». Вершинним твором Г.Бюхнера називають п'єсу «Войцек» (1837). Поетична спадщина митця була видана його братом під заголовком «Nachgelassene Schriften» (1850).

Але як письменник Г.Бюхнер був забутий на тривалий час. Поверненню літератора до читача сприяло критичне видання усіх творів Г.Бюхнера («Sämtliche Werke und handschriftlicher Nachlass»,

1879, Франкфурт-на-Майні) з біографією, яка була написана австрійським митцем Карлом-Емілем Французом.

Уперше деякі листи Г.Бюхнера були опубліковані в 1850 році в першому виданні його творів. Повне зібрання листів, які (а насамперед ті, що були адресовані рідним та нареченій) збереглися лише в уривках, було опубліковане у другому виданні творів Г.Бюхнера у 1879 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 90-х років минулого століття, з'являється низка ґрунтовних досліджень, у яких здійснено спробу багатоаспектного аналізу письменницького епістолярію. Частина цих досліджень (маємо на увазі праці І.Григоренко, Т.Заболотної, М.Пангелової, І.Котяш та ін.) присвячена епістолярним доробкам окремих митців (йдеться про Панаса Мирного, І.Франка, С.Черкасенка, В.Винниченка, У.Самчука та ін.) чи окремим явищам (наприклад, вивчення епістолярної літературної критики, яке здійснила Л.Вашків) у національній епістолярній традиції. У цьому контексті вирізняються наукові студії, у яких здійснено спробу цілісного розгляду епістолярного жанру в українській літературі. Мовиться про дисертації М.Назарука, В.Кузьменка, Г.Мазохи, А.Ільків. Тобто маємо ґрунтовні дослідження, які у своїй сукупності цілісно прописують історію та специфіку письменницького листування в Україні. При цьому дослідники фактично обходять увагою західноєвропейську епістолярну традицію. Це стосується, зокрема, й епістолярію Г.Бюхнера, який до сьогодні не перекладений українською мовою і не простудійований вітчизняними літературознавцями, що й зумовило вибір теми пропонуваного дослідження.

Постановка завдання – проаналізувати провідний пафос епістолярної спадщини Г.Бюхнера.

Виклад основного матеріалу. Бюхнерівська епоха в суспільно-політичному сенсі була «проміжним часом». Двадцять років у Європі історики назвали епохою реставрації. Розгромивши наполеонівську Францію, європейські монархи мали намір по можливості перекреслити у своїх країнах наслідки Французької революції та реставрувати потріскану будівлю феодалізму. Їхні основні зусилля були при цьому спрямовані на придушення всіх рухів в низах суспільства, будь то національно-визвольна боротьба або повстання сільської та міської бідноти. Про подібні факти Г.Бюхнер писав у одному зі своїх листів від 1833 року: «Мы только что получили известие, что в Нейштадте солдатня силой разогнала собрание безоружных людей, причем несколько чело-

век были убиты ни за что ни про что. Говорят, подобные случаи были во всей прирейнской Баварии. Ну что же, либеральной партии жаловаться не приходится: око за око, зуб за зуб. Время покажет, кто сильнее» [1, с. 269]. Але і будь-яка радикальність у буржуазному вільнодумстві припинялася з тією ж послідовністю. Уже незабаром це вільнодумство було відтіснене в гранично вузькі межі розпливчастого лібералізму, особливо в Німеччині, країні, яка щонайменше смакувала ідеями буржуазного прогресу. Опозиційні настрої тут виявилися роздробленими буквально за кількістю клаптевих німецьких князівств і виражалися лише у формі лояльно-конституційних мрій ліберальної інтелігенції та націоналістично налаштованого студентства (буршеншафти). Цю бідність залишкової німецької опозиційності Г.Бюхнер в одному зі своїх листів охарактеризував хльостким афоризмом: «Люди готові піти у вогонь, якщо горить пунш!».

Але наскільки мізерною, розпорошеною, роз'єднаною була опозиція в Німеччині, настільки ж неподільним було панування реакції: національна роздробленість не заважала міцній круговій поруці влади. Ця порука існувала і у загальноєвропейському масштабі: міжнародний апарат Священного союзу на чолі з Меттернихом пильно стежив за проявами вільнодумства у всій Європі. Один із найбільш вражаючих наскрізних мотивів у листах Бюхнера-емігранта – страх, що влада чергового «суверенного» князівства чи держави видадуть його до рук дармштадтської влади. «Вчера опять арестовали двух студентов – маленького Штамма и Гросса» [1, с. 273], – писав він листі від 1 листопада 1833 року, окреслюючи загальну атмосферу того часу. У листі до батьків від 19 березня 1834 року, писаному із Гісена, Г.Бюхнер констатував: «Гораздо серьезнее обстоит дело с расследованием деятельности студенческих союзов; по крайней мере тридцати студентам грозит исключение. Я готов под присягой подтвердить безвредность этих заговорщиков. Но правительство ищет, чем бы заняться; только того и ждет, чтобы кто-нибудь из этих юнцов споткнулся случайпо или подергал цепь, на которой сидит!» [1, с. 280].

Французька липнева революція 1830 року сколихнула зачаровану реакцією Європу і особливо в душах німців породила найрайдушніші ілюзії. Свідченням громадських устремлінь Бюхнера-студента є листи до рідних. Проте достовірність цих свідчень – проблема дуже складна: їх треба з найбільшою обачністю залучати як головних свідків під час реконструкції бюхне-

рівської системи переконань. У літературі про Г.Бюхнера є випадки прямо протилежних тлумачень тих самих висловлювань у листах. Річ у тім, що у листах до рідних Бюхнер не до кінця залишався самим собою. Його батько з самого початку був стривожений радикалізмом поглядів сина, і Бюхнер постійно прагнув заспокоїти рідних. В результаті навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскування.

Це особливо помітно у листах, що належать до періоду участі Г.Бюхнера в революційному таємному товаристві у Гісені. З якою відчайдушно-спокійною винахідливістю Г.Бюхнер складає безневинні легенди про своє життя в Гісені. Ще перебуваючи у Страсбурзі, у червні 1833 року Бюхнер писав батькам: «Конечно, я всегда буду действовать в соответствии со своими принципами, но в последнее время я понял, что социальные преобразования могут быть вызваны лишь насущными потребностями народных масс, что вся возня и все громкие призывы отдельных личностей – бесплодное и глупое занятие. Они пишут – их не читают; они кричат – их не слушают; они действуют – им никто не помогает... Отсюда вам должно быть ясно, что я не стану вмешиваться в гисенские провинциальные интриги и революционные шалости» [1, с. 271]. Згодом у Гісені на нього чекали дні переслідування, гарячкової гри в хованки з поліцією, страху за життя і, на щастя, вдалої втечі. «Какая благодать избавиться от постоянного тайного страха преследований и ареста, – в Дармштадте опасения мучили меня непрерывно...» [1, с. 290], – писав він у листі з Вайсенбурга.

Але й у всіх інших листах додому, що стосуються його політичних поглядів, майже завжди присутній форсований тон легкої зневаги, применшення, він накладається шаром, що важко відрізнити, на взагалі властиву характеру Бюхнера іронічність. «Меня называют насмешником. Правда, я смеюсь часто, но не над тем, каков тот или иной человек, а лишь над тем, что он человек вообще; а это – не его вина, и я при этом смеюсь над самим собой тоже, поскольку разделяю его судьбу» [1, с. 277], – писав Г.Бюхнер у листі від лютого 1834 року. Тож бюхнерівські листи треба розглядати у загальному контексті його долі, його особи та його творів.

Більше того, окремі листи (як, наприклад, лист батькам від 3 серпня 1834 року) Г.Бюхнера мають конспіративний характер. Митець був свідомий того, що його листи, як і листи різних адресатів до

нього, можуть потрапити до рук поліції. Подібне сталося в Гісені в серпні 1834 року: «...Задержали лишь несколько писем от В[ильгельмины] (?), Мюстона, Л[амбосси] и Б[ёккеля], написанных по-французски, – вероятно, ищут переводчика, чтобы прочел. Такое обращение меня возмутило; дурно делается, как подумаешь, что самые святыя тайны мои в руках этих грязных людишек» [1, с. 285].

Тон легкої зневаги та применшення відчувається у листі Г.Бюхнера до батьків від 4 грудня 1831 року із Страсбурга. Описуючи прибуття у Страсбург Джиморіно Раморіно, польського генерала, учасника польського визвольного повстання проти Росіїв 1830-31 роках, якого європейська інтелігенція вітала як героя національно-визвольної боротьби польського народу, Г.Бюхнер писав: «Когда распространился слух, что Раморіно будет проездом в Страсбурге, студенты тут же объявили подписку и решили выйти ему навстречу с черным флагом. Наконец пришло известие, что Раморіно приедет после полудня вместе с генералами Шнейдером и Лангерманом. Мы сейчас же собрались в академии, но, когда стали выходить в ворота, офицер, получивший от правительства приказ не пропускать нас с флагом, скомандовал солдатам стать под ружье и преградить нам путь. Но мы прорвались и стали на большом мосту через Рейн; нас было человек триста-четыреста. Национальная гвардия присоединилась к нам. Наконец появился Раморіно в сопровождении группы всадников. Один из студентов произнес приветственную речь, Раморіно отвечал ему; потом говорил солдат национальной гвардии. Гвардейцы окружили карету и повезли ее, выпрягнув лошадей; мы с флагом стали во главе процессии, а впереди всех шел большой оркестр. Так мы вступили в город, сопровождаемые огромной толпой народа, с пением «Марсельезы» и «Карманьоль»; повсюду раздавались крики: «Vive la liberté!», «Vive Ramorino!», «À bas les ministres!», «À bas le juste milieu!». В городе была иллюминация, дамы махали из окон. Затем Раморіно вышел на балкон и благодарил, толпа кричала «виват», и на том комедия окончилась» [1, с. 265].

Подібний тон відчувається і в листі до рідних від грудня 1832 року: «Для политического сочинения у меня уже нет времени, да и не стоит труда: ведь все это – не более чем комедия. Король и палаты правят, а народ аплодирует и платит» [1, с. 267].

Своїми листами Бюхнер неодноразово прагнув заспокоїти рідних. Скажімо, у листі від

травня 1833 року він писав: «За меня вам нечего беспокоиться; я не поеду во Фрейбург (мовилося про бунт фрейнбурзьких студентів після закриття університету з політичних міркувань – О.С.) и не стану принимать участие в собраниях, как не сделал этого и в прошлом году» [1, с. 269].

Культ громадянського служіння, громадянської жертвовності присутній у багатьох листах Бюхнера. Так, в епістолі від грудня 1831 року, писаній із Страсбурга, митець емоційно констатував: «Настроение здесь ужасно воинственное; если дело дойдет до войны (після відколу Бельгії від Голландії в результаті революції 1830 року Голандія розраховувала з допомогою Росії повернути владу над Бельгією, але повстання в Польщі зіпсувало ці плани – О.С.), то в Германии начнется вавилонское столпотворение, и бог знает чем вся эта волынка кончится: либо полной победой, либо полным поражением» [1, с. 266]. Використання алюзій, надто алюзій до історичних подій, біблійної історії, є типовим для Бюхнера-адресанта. У такий спосіб він дошукувався аналогій між давноминулими подіями та подіями у європейській історії, зокрема в історії Німеччини. Уживаний в цитованому листі біблеїзм демонстрував песимістичне ставлення Г.Бюхнера до ситуації в тогочасній роздробленій Німеччині. Прогнозована ситуація нагадувала автору вавилонське стовпотворіння. Він передбачав сум'яття, безладдя, метушню, відсутність єдиної підпорядкованості при великому скупченні народу, що не розуміє один одного. Водночас у цьому ж таки листі він демонстрував власну готовність йти на самопожертву: «Но если русские перейдут через Одер, я возьмусь за оружие, даже если бы мне пришлось воевать на французской земле» [1, с. 266].

Біблійні алюзії наявні і в інших листах. «Вся революция распалась на либералов и абсолютистов; необразованный и бедный класс неминуемо поглотит ее. Противоречие между бедными и богатыми – вот единственный рычаг революции в мире. Один лишь голод может породить богиню свободы, и только Моисей мог бы стать нашим спасителем, наслав на нас семь казней египетских» [1, с. 295], – писав адресант, апелюючи до П'ятикнижжя, де описано Десять кар єгипетських. Утім, якщо Мойсей просив кари для гнобителя, Г.Бюхнер натякає на необхідність кари для гноблених.

Критичний погляд на гноблених порожує наступні сентенції: «Накормите крестьян

досыта – и революция погибнет от апоплексического удара. Курица в горшке каждого крестьянина убьет галльского петуха» [1, с. 295], – писав адресант, уміщуючи алюзію на Французьку революцію, адже гальський півень – одна із символічних емблем Франції.

За своїми суспільно-політичними переконаннями Г.Бюхнер, як свідчить епістолярій, був переконаним радикалістом. У листі до батьків від 5 квітня 1833 року він писав: «Вот мое мнение: в наше время помочь может только насилие. ... Молодежь упрекают в применении насилия.. Да разве мы не подвергаемся насилию непрерывно? Родившись и выросши в темнице, мы уже не замечаем, что сидим в мрачной яме, окованные по рукам и ногам, с кляпом во рту. ... Если я не принимал участия в том, что произошло (йшло про невдале повстання у Франкфурті – О.С.), и не стану участвовать в том, что, может быть, еще случится, то не потому, что боюсь или не одобряю происшедшего, но лишь оттого, что считаю любое революционное выступление в данный момент предприятием, обреченным на неуспех, и не разделяю ослепления тех, кто считает немцев народом, готовым бороться за свои права» [1, с. 268-269].

Листи Г.Бюхнера пронизані їдкою зневагою до правлячої європейської верхівки: «Смилуйся, господи, над светлейшими олухами, помазанниками божьими; надеюсь, что на земле над ними никто не смилуется», – писав він у листі від грудня місяця 1831 року. Подібні настрої звучать і в епістолі від 16 травня 1832 року, яка адресована рідним: «В политическом отношении интересно лишь то, что здешние республиканские франты ходят в красных шляпах, а у господина Перье (Казимир Перье – французський прем'єр-міністр при Луї-Філіппу – О.С.) была холера, но, к сожалению, не забрала его» [1, с. 266].

Висновки. Отже, листи Г.Бюхнера є насамперед свідченням його громадянських устремлень. Проте достовірність суспільно-політичних свідчень митця в листах до рідних – проблема складна. Навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскуванню, оскільки Г.Бюхнер не мав можливості вільного вислову свого «я». У дослідженні зазначається, що з листів автора куди частіше постає голос громадянина, аніж людини як індивіда. Листи ілюструють культ громадянського служіння, яким керувався у своєму житті Г.Бюхнер, його готовність на громадянську жертвовність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бюхнер Г. Пьесы. Проза. Письма. М. : Искусство, 1972. 384 с.
2. Карельский А. Георг Бюхнер. Бюхнер Г. Пьесы. Проза. Письма. М. : Искусство, 1972. С. 3-72.
3. Карельский А. Комментарии. Бюхнер Г. Пьесы. Проза. Письма. М. : Искусство, 1972. С. 321-384.

РОЗДІЛ 14 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 801.82=161.2.Опанас Маркович
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.51>

ДО 200-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОПАНАСА МАРКОВИЧА: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ, АРХІВНІ ЗНАХІДКИ

TO THE 200TH ANNIVERSARY OF OPANAS MARKOVICH'S BIRTH: NEW READING, ARCHIVAL FINDS

Бурко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5843-4686

кандидат педагогічних наук,

*викладач відділу доуніверситетської підготовки
Державного податкового університету*

Барабаш С.М.,

orcid.org/0000-0002-9405-0839

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

У статті з'ясовано суголосні напрями фольклорної, лексикографічної, громадсько-освітньої діяльності зна-них в українській спільноті патріотів, здійснено порівняльний аналіз непроминальних праць Марії Загірньої «Афанасій Васильевич Маркович. Биографическая заметка», виданій 126 років тому, та Дмитрія Марковича «Заметки и воспоминания об Афанасие Васильевиче Марковиче» (1893), введено в науковий обіг рукописи «Чернігівська Українська Громада. Спогади А. В. Верзилова та М. Грінченкової», «Джерела до україно-російського словаря» Бориса Грінченка. Для сучасного суспільства велику роль має середовище, створене культурою попередніх поколінь та ним самим. Збереження попередніх надбань цивілізації необхідне для духовного та морального життя людини, формування її критичного мислення, вміння аналізувати і синтезувати, розробляти нові стратегії подальшого історичного та культурного розвитку. У рік 200-літнього ювілею від дня народження Опанаса Марковича вважаємо за необхідне долучитися до процесу заповнення прогалин у його життєписі. З огляду на це, нами представлено архівні знахідки, виявлені у Грінченковому фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. У статті окреслено деякі життєві паралелі Б. Грінченка, М. Загірньої й О. Марковича, зокрема, вчителювання, фольклористична лексикографічна, громадсько-політична діяльність. Наголошено на потребі повноцінного прочитання праць Опанаса Марковича, відгуків про нього сучасників та дослідників інших періодів. Ми здійснили порівняльний аналіз російськомовних праць Марії Загірньої «Афанасій Васильевич Маркович. Биографическая заметка» та Дмитрія Марковича «Заметки и воспоминания об Афанасие Васильевиче Марковиче» про сьогорічного ювіляра Опанаса Марковича. Оприлюднюємо ідентичні фрагменти в нашому перекладі українською мовою. У дослідженні аргументовано подано спростування щодо встановлення власним коштом Гр. Коваленком пам'ятника Опанасу Марковичу.

Ключові слова: двохсотліття, Борис Грінченко, Марія Загірня, Опанас Маркович, словники, рукописи, спогади, фольклористика.

The article clarifies the harmonious directions of folklore, lexicographic, public and educational activities of well-known patriots in the Ukrainian community, a comparative analysis of the impenetrable works of Maria Zagirna "Athanasius Vasilyevich Markovich. Biographical Note", published 126 years ago and Dmitry Markovich "Notes and Memoirs of Athanasius Vasilyevich Markovich" (1893), was introduced into scientific circulation of the manuscript "Chernihiv Ukrainian Community. Memoirs of AV Verzilov and M. Grinchenko", "Sources to the Ukrainian-Russian dictionary" by Boris Grinchenko. For modern society, the environment created by the culture of previous generations and by himself plays an important role. Preservation of the previous achievements of civilization is necessary for the spiritual and moral life of man, the formation of his critical thinking, the ability to analyze and synthesize, develop new strategies for further historical and cultural development. In the year of the 200th anniversary of Opanas Markovich's birth, we consider it necessary to join the process of filling in the gaps in his biography. In view of this, we present archival finds found in the Grinchenko Fund of the Institute of Manuscripts of the VI Vernadsky National Library. The article outlines some life parallels of B. Hrinchenko, M. Zagirnaya and O. Markovych, in particular, teaching, folklore lexicographic, socio-political activities. The need for a full-fledged reading of the works of Opanas Markovych, reviews of his contemporaries and researchers of other periods is emphasized. We conducted a comparative analysis of the Russian-language works of Maria Zagirnaya "Athanasius Vasilyevich Markovich. Biographical Note" and Dmitry

Markovich "Notes and Memoirs of Athanasius Vasilyevich Markovich" about this year's jubilee Opanas Markovich. We publish identical fragments in our translation into Ukrainian. This study argues that Gr. Kovalenko erected a monument to Opanas Markovich at his own expense.

Key words: bicentennial, Boris Grinchenko, Maria Zagirnya, Opanas Markovich, dictionaries, manuscripts, memoirs, folklore.

Постановка проблеми. Для сучасного суспільства велику роль має середовище, створене культурою попередніх поколінь та ним самим. Збереження попередніх надбань цивілізації необхідне для духовного та морального життя людини, формування її критичного мислення, вміння аналізувати і синтезувати, розробляти нові стратегії подальшого історичного та культурного розвитку. Минуле, нинішнє і майбутнє існують у діалектичній єдності, одночасно творячи у часі і просторі власну ланку.

Наразі важливим є поцінування, віднайдення, нове прочитання архівів талановитих постатей, ізмаргдів доби, які й досі не втратили актуальності, а навпаки через 200-ліття звучать щиро, людяно і глибоко. Мова про Опанаса Васильовича Марковича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький інтерес до життєпису Опанаса Марковича виявили В. Половець [1], Б. Хоменко [2], О. Дей [3], Г. Черкаська [4], О. Васюта [5] та ін. Звернемо увагу на статтю А. Морозової [6, с. 98–102], яка подає архівні матеріали періоду перебування О. Марковича у Чернігові, зокрема документи, які виявлені у фонді Чернігівського губернського правління державного архіву Чернігівської області. Вони збереглися у справі щодо призначення членів уряду по мирових з'їздах Чернігівської області за 1861 р. і становлять неабиякий інтерес для науковців. Так, Анна Морозова свідчить той факт, що на могилі Опанаса Марковича вказано 1825 рік народження, а не 1822.

Постановка завдання. З огляду на досліджені праці вчених вважаємо за необхідне долучитися до процесу заповнення прогалин у життєписі Опанаса Марковича, представивши архівні знахідки, виявлені у Грінченковому фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

У статті вперше подаємо аналіз біографічної замітки Марії Загірньої «Афанасій Васильєвич Маркович» [7], виданій 126 років тому. Згодом, авторка вважала нагальною потребою подати спогади Дмитрія Марковича, його племінника: «Заметки и воспоминания об Афанасіе Васильевиче Марковиче» (1893) [8]. Відтак зазначила, що цитуватиме їх у праці про знаного чернігівця. Нами здійснено порівняльний аналіз вартісних

праць Марії Загірньої та Дмитрія Марковича про сьогорічного ювіляра Опанаса Марковича, окреслено деякі паралелі їх життєписів.

Виклад основного матеріалу. Опанас Маркович (1822–1867) і Марія Загірня (1863–1938), будучи яскравими представниками культури, проте живучи у різні відтинки часу, мали чимало спільного у життєвих і творчих долях. Їх єднала любов до рідної землі, традицій, фольклору, вчителювання, прагнення внести прогрес в освіту, активна громадська позиція. Український етнограф, фольклорист, історик, громадсько-політичний діяч, музикознавець Опанас Маркович і українські письменники, педагоги, лексикографи, фольклористи, етнографи, просвітники Марія та Борис Грінченки у різні періоди долучилися до розвитку і становлення української мови. Так, із 1853 р. Опанас Васильович брав активну участь в упорядкуванні «Словника української мови», яке здійснювалося під керівництвом П. Білецького-Носенка. Марія та Борис Грінченки також підготували лексикографічну працю: «Словник української мови / Зібрала редакція журналу "Кієвская Старина". Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко» (1907–1909) [9]. Окрім того, Марія Загірня власноруч переписала всі чотири томи для друку. У нововиявленому документі «Джерела до україно-російського словаря», написаному рукою Бориса Грінченка, зазначено тих, хто подавав слова до словаря, зокрема й ініціали та прізвище О. В. Марковича [10]. У знаній праці «Огляд української лексикографії» Борис Грінченко згадав повідомлення Пантелеймона Куліша про початок друку українського словника в «Основі» із зазначенням реєстру товаришів у роботі. Серед них – і прізвище Опанаса Марковича. Однак, висловив здогад: «...видимо, вони його залишили» [11].

У 1855 р. Опанас Васильович викладав географію у Немирівській гімназії, що на Вінниччині. Крім педагогічної, проводив і культурно-освітню роботу, зокрема було здійснено постановку опери «Наталка Полтавка», музику до якої написав О. Маркович [1, с. 167]. Нині на колишній чоловічій гімназії встановлено меморіальну дошку: «Тут в 1855–1859 р. р. викладав географію відомий український етнограф і фольклорист Опанас Васильович МАРКОВИЧ». Протягом

1881–1893 рр. Марія та Борис Грінченки вчителювали на Харківщині, Сумщині, Катеринославщині. Марія Грінченко долучила свої записи до видання Борисом Грінченком «Етнографічних матеріалів, зібраних у Чернігівській і сусідніх з нею губерніях» у трьох томах (1895–1899), збірки «З уст народу» (1900), Опанас Маркович – автор праць «Описание Малороссии», «Записки о дворянском сословии Черниговской губернии», які становлять науковий інтерес для сучасного дослідника. Його фольклорно-етнографічні розвідки друкувалися у виданнях В. Антоновича, М. Драгоманова, А. Метлинського, П. Білецького-Носенка, М. Симонова (М. Номиса), часописі «Основа», у газеті «Черниговские губернские ведомости».

У 1897 р. минало тридцятиріччя з року смерті Опанаса Марковича. Із цієї нагоди Марія Загірня (псевдонім Марії Миколаївни Грінченко) упорядкувала джерельну базу досліджень та спогадів до біографічної замітки «Афанасій Васильевич Маркович». Вона підготувала текст до друку. Праця побачила світ завдяки зусиллям Чернігівської громади, яка, за свідченням Марії Грінченко, «...українізувала "Земский Сборник Черниговской губернии", де друковано було розвідки громадян: Верзилова, Грінченків та Коваленка» [12, с. 62]. Відтак уперше подаємо аналіз праці, опублікованої на сторінках «Земского Сборника Черниговской Губернии» (1896). Борис та Марія Грінченки стали членами Чернігівської громади з січня 1894 р., «...себто з того часу, як Борис Грінченко, за допомогою Іллі Шрага, одержав посаду в Чернігівському Губерніальному земстві» [12, с. 8]. У виданій 126 років тому праці авторка зазначила, що газета «Черниговские Губернские Ведомости» (1867) опублікувала некролог про смерть Опанаса Марковича в Чернігові. Володимир Половець окреслив період співпраці ювіляра з редакцією цієї газети січнем–червнем 1851 року. Учений зробив слушне спостереження: «...недружні стосунки з редактором губернської газети в Чернігові змушують Опанаса Васильовича звільнитися з роботи» [1, с. 167]. А. Морозова назвала посаду Опанаса Марковича у газеті: коректор., зауваживши, що після повернення з Швейцарії в 1860 році він знову співробітничав у газеті [6, с. 98]. Так що пошанування пам'яті колишнього співробітника видання засвідчує непересічність особистості Опанаса Марковича.

Ми здійснили порівняльний аналіз російськомовних праць Марії Загірньої «Афанасій Васильевич Маркович. Біографическая заметка» та Дмитрія Марковича «Заметки и воспоминания

об Афанасіе Васильевиче Марковиче» про сьогорічного ювіляра Опанаса Марковича. Оприлюднюємо ідентичні фрагменти в нашому перекладі українською мовою в таблиці 1.

Отже, і Марія Загірня, і Дмитрій Маркович виокремили привабливий портрет, ціннісні риси характеру, музичне обдарування Опанаса Марковича, його роль у збереженні, записуванні українських щедрівок, колядок та приказок, хоч аналізовані праці були опубліковані з інтервалом у три роки, у різних містах та виданнях. Результати порівняння цих відомостей подаємо в таблиці 2.

Із відстані трьох десятиліть Марія Загірня констатувала, що «...його ім'я майже не зустрічається в історії нашої літератури, його могила не відзначена ніяким знаком, – вона зрівнялася із землею і навіть достеменно не відомо, в якому саме місці вона знаходиться. Будемо сподіватися, що й історія літератури, і земляки Марковича хоча б до дня тридцятиліття з часу його смерті нарешті продемонструють більш справедливе до нього ставлення» [7, с. 37] (*переклад наш – С. Б., О. Б.*). Відтак Марія Грінченко збрала та оприлюднила спогади про Опанаса Марковича й підготувала ґрунт для вшанування його пам'яті. Через три роки редакція «Літературно-Наукового Вістника» (1899) у рубриці «Пам'ятні дні» поінформувала читачів про появу пам'ятника на могилі українського письменника Опанаса Марковича в Чернігові: «У Чернігові, на горі близько Троєцького монастиря, Гр. Коваленко вибудував пам'ятник на могилі українського письменника Опанаса Марковича, що помер р. 1867, вересня 1, а на могилі його досі не було навіть простого хреста» [13, с. 193]. Спростовуємо твердження про те, що він з'явився лише завдяки зусиллям письменника Григорія Олексійовича Коваленка. Справді, на той час він був діловодом у Чернігівській міській думі. Водночас входив до Чернігівської Громади, як і Грінченки та інші чернігівці. Марія Грінченко та Аркадій Верзилов залишили досі не оприлюднені спогади про заснування Чернігівської Української Громади, її склад та діяльність, що зберігаються у фонді Грінченків Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Вони зафіксували й цю подію: «Відпитано [здогадно, розпитано, Б.С., Б.О.] було могилу Опанаса Марковича і коштом Громади обгороджено її залізними штахетами та поставлено надгробок. Справу з надгробком доручено було громадянину Гр. Ол. Коваленкові» [12, с. 63]. Підтвердженням цього факту є зізнання Гр. Коваленка, виголо-

Таблиця 1

Спільне у спогадах про Опанаса Марковича

Назва фрагменту	Цитати
Портрет	Дядько Опанас був великого зросту, брюнет із невеликими вусами; ніс його, доволі великий, пасував йому, якщо можна так висловитися, карі очі постійно змінювали вираз; обличчя надзвичайно рухливе: то робилося грізним, і його боялися у ті моменти, то раптом прояснялося так швидко, що перехід від суворого до веселого важко було помітити, за найретельнішої спостережливості, і цей вираз покривався розлогим душевним сміхом. Обличчя робилося таким добрим, що дивлячись на нього, не можна було не любити його, не посміхатися разом із ним. Надзвичайно рухливою, дядько Опанас всією поставою своєю, всім еством міг захопити і, здавалося, був створений для захоплення оточуючих [7, с. 52]
Гостини у брата Василя Марковича на Чернігівщині	Вступився батько, почав, зазвичай, насміхатися над Опанасом за його народолюбство, став доводити, що ліс завжди крадуть, а не красти не можна... [7, с. 58]. Продають, як худобу, як коней, не по правді це. Цього Митю, коханий мій, уже скоро не буде. Це гріх великий: вони роблять, працюють, а ми їмо те, що вони заробляють... Скоро, скоро сонечко засвітить, хмари розійдуться, і люди вільні будуть... [7, с. 61]
Музичне обдаровання: -виконання колядок, щедрівок; -запис приказок; -постановка опер «Наталка Полтавка», «Чари» у Новгороді-Сіверському	Приїхав дядько Опанас за кілька днів до Різдва і, завдяки йому, вперше ми чули колядки, щедрівки і вистави з козою, і все це з поясненнями дядька Опанаса [7, с. 59]. Весь час першого перебування дядька, першого в моїй пам'яті, він ходив по селу і щось записував; як пізніше виявилось, це були пісні, вірування, прислів'я і приказки. І ось на репетиції дядько диригує оркестром і режисує виконавцями... [7, с. 61]. Такого ентузіазму, непідробного глибокого почуття і різких переходів від гніву до похвали мені ніколи не доводилося зустрічати. І все це вражає діяло на оточуючих, – глибока віра, щирість почуття захоплювала їх [7, с. 64]
Доля родини	Чому вони (Маркович із дружиною) жили нарізно, я не знаю, – говорить Дм. Маркович, – але твердо знаю, що дядько Опанас дуже сумував, і улюблена його тема розмов зі мною, гімназистом 2-го класу у 1860 році, це розмови про сина Богдася, про його навчання і листи його [7, с. 63]
Основні риси вдачі	У житті моєму не доводилося зустрічати людину, яка б з такою наполегливістю всюди на будь-якому місці, буквально на будь-якому місці, сповідувала б любов до народу, поблажливість до нього, глибоку віру в науку і знання. Дивакуватість, різкість, оригінальність, прямота і чесність були основними рисами його характеру [7, с. 74]
Останні дні життя в Чернігові	Я їм усе простив ... прощай і ти, Дмитре, «не видають, бо отворять» ... Я не був злодій, а от тобі мій наказ – Знаєш ти, що я вже не житиму... Мовчи... У шкатулці папери є, дай їх. Ось тут два папірці, там написано, чого ми хотіли, чим жили, в кого вірували... Заховай, віддай Тоні (мати моя), нехай сховає, а як можна буде, надрукуй... [7, с. 77]
Місце поховання	на Болдиній горі біля Ільїнських печер, недалеко від церкви св. Ілії поховали останки «найблагороднішого, талановитого, скромного сіяча добра, краси і науки» [7, с. 77]

Таблиця 2

Відмінне у спогадах про Опанаса Марковича

Подія	Марія Загірня	Дмитро Маркович
Назва видання, де опубліковано праці	Земській Сборник Черніговской Губернії	Кієвская Старина
Місто видання	м. Чернігів	м. Київ
Рік публікації	1896	1893

шене після панахиди: «З припоручення родичів, коштом земляків, поставив я сю відзнаку на могилі Опанасовій». Пришвидшила виникнення бажання «зазначити його могилу пам'ятником», на його думку, поява «згадок у журналах» про знаного земляка. Відтак до встановлення надгробка долучили зусилля всі громадівці Чернігова. Цьому прислужилася й праця Марії Загірньої. У 1899 році «Літературно-Науковий Вістник» подав ілюстрацію та опис надгробка: «...збудовано хоч простий (відповідно до коштів), але

доволі показний пам'ятник. На високому, білому постаменті вилискує під дубами білий, з золотими верезунками, металевий хрест; з одного боку постаменту вроблена табличка з написом: "Опанас Маркович – український письменник, родився р. 1822, почив 1867"». Освячення його та панахида відбулися 16 травня 1899 року на Троєцькій горі.

Висновки. Отже, вважаємо на часі нове повноцінне прочитання праць Опанаса Марковича, відгуків про нього сучасників та дослідників

інших періодів, архівних документів. Цінними вважаємо напрацювання подружжя Грінченків, які мали власний доробок у царині культури, племінника ювіляра Дмитра Марковича.

З огляду на підняті питання вважаємо, що постать Опанаса Марковича потребує подальшого ґрунтовного дослідження, вивчення на заняттях з культури рідного краю, української літера-

тури, фольклору, музикознавства. І настала пора виправити дату народження Опанаса Васильвича Марковича на могилі на 1822 рік, таким чином виправити непошану, закорбовану у камені. Настав час історичної справедливості та належного поцінування і сучасного прочитання, належного поцінування ювіляра Опанаса Васильвича Марковича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Половець В. Опанас Васильович Маркович. 1822–1867 рр. (До 195-річчя з дня народження). *Сіверянський літопис*. 2017. № 3. С. 165–170.
2. Хоменко Б. Маркович Опанас Васильович. *З-над Божої ріки*. Літературний біобібліографічний словник Вінниччини / упор. і заг. ред. А. М. Подолинного. Вінниця : Континент-ПРИМ, 2001. С. 215–216.
3. Дей О. І. Фольклористично-збирацька діяльність Опанаса Марковича та Марка Вовчка. *Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича*. К., 1983.
4. Черкаська Г. Опанас Маркович. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/7283
5. Васюта О. П. «Наталка-Полтавка» у постановці глібовського аматорського гуртка «Товариство кохаючих рідну мову» : (до 175-річчя від дня народження О. В. Марковича і 170-річчя Л. І. Глібова). *Сіверянський літопис*. 1997. № 1–2. С. 126–129.
6. Морозова А. Документи до біографії Опанаса Марковича. *Сіверянський літопис*. 2018. № 6. С. 98–102. URL: http://www.siver-litopis.cn.ua/arh/2018/siv_06_18.pdf
7. М. З. (Марія Загірня). Афанасій Васильевич Маркович. Біографическая заметка. *Земскій Сборник Черніговской Губерніи*. 1896. № 2 С. 7–37.
8. Дим. Маркович. Заметки и воспоминания об Афанасіе Васильевиче Марковиче. *Кіевская Старина*. 1893. IV. С. 50–77. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_KStar_1893/e_dzherela_KStar_1893.pdf
9. Грінченко Борис. Словарь української мови / зібрала редакція журналу "Кіевская Старина". Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. К., 1907–1909.
10. Грінченко Борис. Джерела до україно-російського словаря. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 34426.
11. Грінченко Борис. Огляд української лексикографії. *ЗНТШ*. Т. 66. 1905. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Naukove_tovarystvo_imeni_Shevchenka/Zapysky_Tom_066.pdf?
12. Грінченко М. Чернігівська Українська Громада. Спогади А.В. Верзилова та М. Грінченкової. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 32569, с. 62.
13. Пам'яті Оп[анаса] Марковича. *Літературно-Науковий Вістник*. 1899. т. 6. Кн. 6. С. 193. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyj_vistnyk/1899_Tom_06_Knyha_06.pdf?

УДК 111.852:39

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.52>

ЗВУКОПОЕТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕТНОЕСТЕТИКИ НАРОДНОПІСЕННОГО ТЕКСТУ

TONEPOETICS AS AN ELEMENT OF ETHNOAESTHETIC OF FOLKSONG TEXT

Гарасим Я.І.,

orcid.org/0000-0002-1679-1287

доктор філологічних наук,

професор кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню звукової організації ритмомелодики українського пісенної традиції, яка відзначається відчутним ступенем етноестетичної якості і може бути простежена на всіх етапах еволюції народнопоетичної тоніки – від еластично гнучкої, здебільшого імпровізованої речитативної форми до щораз більше унормованих поетичних форм, регламентованості рядків та викінченості строф. Формально-стилістичний розгляд пісенного фоль-

кльорного матеріалу засвідчує також, що характерні ознаки етнічної самотності традиційних фоніки і ритміки проявляються на всіх рівнях звукопоетики та репрезентовані у різноманітних жанрових моделях національної уснословесної духовної культури. З'ясовано, що етноестетична якість звукової організації ритмомелодики українського пісенного фольклору простежується впродовж усього розвитку народної поезії від вільнішої речитативної форми до щораз більше впорядкованих поетичних форм, правильності рядків та викінченості строф. Формально-стилістичний аналіз фольклорного матеріалу засвідчує, що характерні ознаки національної самотності традиційної фоніки проявляються у ритмізованому налаштуванні речитативної метрики, ономапоетичних засобах евфонізованої звукоструктури, асонансних, консонансних та римових звукових груп. Доведено, що унікальність та неповторність уснословесного стилю пісень можна виявити, розглядаючи фонетичну самотність апозитивних відношень, розкриваючи мистецьку досконалість послідовного використання дериватологічно модифікованих варіантів слів, з'ясовуючи семантичні тонкощі ідіоетнічних неологізмів та граматично неунормованих новотворів, виявляючи роль різних видів інтонаційних модифікацій та осмислюючи специфіку розгорнутих синтаксичних засобів повторення. Загалом, усі компоненти звукової структури народнопоетичної мови – від простого, невибагливого звуконаслідування до ритмічно ускладнених синтаксичних повторів – виконують важливі стилетворчі функції, впливаючи водночас на формування національної специфіки та етноестетичної унікальності уснословесних пісенних текстів.

Ключові слова: звукопоетика, національна ідентичність, народна пісенність, звуко-ритмічна структура, етноестетика.

The article is devoted to the study of the sound organization of rhythmic melodies of the Ukrainian song tradition, which is marked by a significant degree of ethnoaesthetic quality and can be traced at all stages of the evolution of folk poetry – from elastic flexible, mostly improvised recitative form to verse. Formal and stylistic consideration of the song folklore material also shows that the characteristic features of the ethnic identity of traditional phonics and rhythmic are manifested at all levels of tone poetics and are represented in various genre models of national oral spiritual culture. It was found that the ethno-aesthetic quality of the tone organization of rhythmic melodies of Ukrainian song folklore can be traced throughout the development of folk poetry from a free recitative form to more and more orderly poetic forms, correct lines and complete stanzas. Formal and stylistic analysis of folklore material shows that the characteristic features of the national identity of traditional phonics are manifested in the rhythmic tuning of recitative metrics, onomatopoeic means of euphonic tone structure, assonant, consonant and rhyme sound groups. It is proved that the uniqueness of the oral style of songs can be found by considering the phonetic identity of appositive relations, revealing the artistic perfection of consistent use of derivatologically modified word variants, clarifying the semantic subtleties of idioethnic neologisms, syntactic means of repetition. In general, all components of the tone structure of folk poetry – from simple, unpretentious sound imitation to rhythmically complex syntactic repetitions – perform important stylistic functions, while influencing the formation of national specifics and ethno-aesthetic uniqueness of oral lyrics.

Key words: tonepoetics, national identity, folk song, tone and rhythmic structure, ethnoaesthetics.

Постановка проблеми. Висловлюючи своє захоплення красою і величию нашої народнопісенної творчості, німецький мислитель Ф.Боденштедт зазначив, що українська мова є „наймилозвучнішою зі всіх слов'янських діалектів та має велику музикальну силу [1, с. 124]”. Ця милозвучність стала однією з етноестетичних прикмет фольклорної пісенності, адже, як слушно міркує Б.Рубчак: „Невідомі народні поети розуміли краще, ніж це розуміють деякі сучасні поети й критики, що організуючим початком лірики служить не готове слово, а скомплікована структура ритму та евфонії, і що звуки вірша до великої міри самоцінні й самозрозумілі [12, с. 30]”. Сучасний дослідник естетики та експресії народнопісенної стилістики у лінгвофольклористичному аспекті В.Чабаненко теж переконаний в тім, що „однією з найяскравіших естетичних ознак української загальнонародної мови є її особлива милозвучність, її привабливий акустичний лад. Ця милозвучність, цей лад забезпечується артикуляторною злагоженістю звуків і звукосполучень, урівноваженістю голосних із приголосними у мовленнєвому потоці, багатьма фонетичними чергуваннями та іншими чинниками [16, с. 233]”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Без сумніву, дослідження особливостей звукоструктури народнопоетичної мови варто розпочати з характеристики ритмічної організації мовних одиниць фольклорної пісні у діахронічному аспекті. Цій проблемі на початку минулого століття найбільше уваги приділив Ф.Колесса, видатний етномузиколог, філолог-фольклорист, історик-етнограф та неперевершений знавець українського думового епосу. У першу чергу учений замислився над тим, якою була форма народної поезії в дотатарській добі і як її можна пояснити на основі найдавніших усних пам'яток, якими є безперечно билини, похоронні заводи, козацькі думи та обрядові пісні: колядки, щедрівки, веснянки, обжинкові і весільні пісні. „По ритмічній будові обрядових пісень, – резюмує учений, – можемо догадуватися, що вже в старинній добі побіч свободної форми дружинної поезії, плеканої головно вищою верствою, були у нас пісні зі сталим розміром та із сталою внутрішньою організацією синтаксично-музикальної стопи, хоч може і без великої різноманітності пісенних фасонів; тут належить передовсім обрядова поезія, культивована простим народом [8, с. 70]”.

Пильне спостереження над ритмікою мови пісенного фольклору, важливе ще й тим, що більшість дослідників психології творчості зачисляють ритм до первісної естетичної категорії, що зародилася ще у племінний період становлення людства і пов'язана з прагненням наших доісторичних предків здійснити перші спроби початкового впорядкування чужої і незрозумілої дійсності. Розкриваючи еволюційні особливості становлення поезії як мистецького явища, Д.Овсянко-Куликовський, зокрема, стверджував: „*Психологічний ритм*, тобто ритмічне і гармонійне поєднання душевних елементів (як розумової, так і почуттєвої сфери), має бути зрозумілим як психічне перетворення ритму психофізичного і як знаряддя економізації психічної сили. Ритм – це порядок, а порядок – економія. Вираженням цієї економії, показником збереженої сили стало особливе почуття – „*естетичне*”, котре можна назвати також „почуттям духовного благополуччя [11, с. 24]”.

Один з основоположників фундаментальної німецької лінгвістичної теорії В.фон Гумбольдт уважав, що „мова – це об'єднана духовна енергія народу, що дивовижним способом закріплена у відповідних звуках і в цьому вияві та через взаємозв'язок своїх звуків і зрозуміла всім мовцям [13, с. 18]”. І якщо крізь цей варіант дефініції мовного феномена в координатах фонетичної зчепленості, національна специфіка звукопоетики проявляється майже непомітно, то філософські теоретизування іншого німецького мислителя Б.Хрїстіансена зосереджені якраз навколо оприявлення тих диференційних ознак і вражень, що спричиняються до формування етнічно канонізованої, самобутньої поезії. „Все, що може бути каноном, – переконаний він, – стає висхідним пунктом активних диференційних відчуттів. У поезії геометрично застигла система ритму: слова підпорядковуються йому, але не без деяких нюансів, не без протиріч, що послаблюють строгість розміру; кожне слово хоче втримати власний складовий наголос та довготу і розширює відведений йому простір або дещо звужує його: так виникають враження дрібних відхилень від строгої системи [14, с. 105]”. Далі може бути утворена певна протилежність смислу і віршового рядка: віршовий рядок вимагає підкреслення деяких складів, на яких має падати головний наголос, а смисл непомітно переносить акцент на інші: зв'язок, що його вимагає смисл, перестрибує через ці проміжки і не завжди дозволяє зробити паузу, яка повинна бути у кінці віршового рядка, і, трапляється, переносить її в середину іншого

рядка. Саме тому, „завдяки наголосам і паузам, які необхідні за смислом, відбувається постійне порушення основної схеми; ці розбіжності оживляють побудову віршового рядка, а схема поряд зі своїми ритмічними формальними враженнями, виконує й іншу функцію – бути масштабом відхилень і разом з тим основою диференційних вражень [14, с. 105]”. У розумінні німецького філософа „диференційні враження” є якраз тією категорією, що унеможлиблює абсолютно адекватне перекодування естетичної панорами однієї етнопоетичної системи художнім арсеналом іншої, тобто значною мірою формує їх національну експресію.

На фонетичні особливості звукопоетики українського пісенного фольклору вказував І.Денисюк. „Співність української мови, – зазначив учений, – зумовлена повноголоссям слів, відносною чистотою голосних у різних позиціях (наголошених і ненаголошених), тенденцією до уникання нагромадження приголосних, наявністю суфіксів здібності зі своїми голосними, які „*подовжують*” слово, доповнюючи кореневі голосні. Народна пісня може стилізувати свою соборність на певний голосний [3, с. 25]”. Найбільш докладно „поетичну музику пісенної творчості” проаналізував Б.Рубчак у неодноразово вже згадуваному трактаті „Уваги до засобів народної поезії”, першу частину якого присвячено інтерпретації речитивної метрики, ономапоетичним засобам скомплікованої традиційної фоніки, звукових груп у складі асонансу, консонансу та рими. Окреме місце у розвідці посідає тлумачення фонетичної унікальності апозитивних відношень, розкриття мистецької досконалості поліморфного вживання дериватологічно модифікованих варіантів слів, використання ідіоетнічних неологізмів та граматично неунормованих новотворів, виявлення ролі зертальної, окличної й запитальної інтонацій, з'ясування специфіки інтонаційно-синтаксичного засобу повторення.

Постановка завдання. Як бачимо, така широко розгорнута програма осмислення звуко-ритмічної специфіки народнопоетичних засобів є свідченням всебічної обізнаності автора дослідження з різноманітним фольклорним фактажем та щедрою джерельною базою, а також виявляє у ньому самому креативний потенціал талановитого поета-професіонала. „Аналіза тенденції деяких пісень до якоїсь метричної системи, – формулює власну позицію Б.Рубчак, – може показати, хоч і як фрагментарно, розвиток народної пісні до щораз більше впорядкованої строфи, як також може вказати на ритмічну красу

тексту пісні навіть при відсутності мелодії [12, с. 29]”. Етномузикологи, щоправда, дещо по-іншому ставляться до етностетичної унікальності українського мелосу, вважаючи, що „іманентна розчиненість-усеприсутність фольклору в безвічному хронотопі національної культури дає змогу шукати початки музичного семіозу на ранніх стадіях формування етносу, в перших спробах його духовного самовияву [7, с. 10]”.

Закономірно, що одним з найархаїчніших способів ритмічного облаштування тексту є речитативний стиль, у якому „домінація синтаксичних груп така сильна, що кожний рядок підпорядковується перш за все синтаксичній структурі – кожний рядок є не тільки ритмічна, але в першу чергу синтаксична одиниця (часто – синтагма) [12, с. 29]”. Яскравим прикладом речитативних ілюстрацій слугують у першу чергу тексти українських голосінь: „Там на горі тури орали, Красну рожу сіяли Красна рожка не зійшла [12, с. 27]”.

На цілком інші ритмічні проблеми натрапляємо в другому типі народної поезії, де словесний ритм підлягає усталеній музичній мелодії. Причиною цього є те, що акцентування слова і тривання складів часто стають заручниками названого гатунку мелодії, довільно трансформуючись під її диктат. Б.Рубчака не влаштовує той факт, що дослідники, услід за О.Потебнею, „обмежилися до міряння такого роду поезії силабічним або квантитативним способом, тобто рахуванням складів у кожному рядку і ділення рядка на „коліна”, що залежать від павз, зумовлених мелодією [12, с. 28]”, а це аж ніяк „не розв’язує проблеми задовільно, бо українська мова все ж таки має вільні, фонологічні наголоси, і їх не можна так легко ігнорувати [12, с. 29]”.

Вихід з такого певною мірою теоретико-методологічного епігонства для Б.Рубчака полягає в тім, аби відстежити найтонші нюанси фонетичної поетики народнопісенних текстів, починаючи від аналізу спрощених випадків елементарного звуконаслідування і завершуючи уважним прочитанням складних повторювальних і смислотворчих синтаксичних структур. Причому, аналізуючи гармонійне чергування, чи ампліфікаційне нанизання голосних і приголосних необхідно брати до уваги й психологічний аспект проблеми, бо „при алітеруванні та асонансуванні враховується той факт, що окремі звуки мови можуть імпонувати певним суб’єктивним психологічним відчуттям людини, викликати в свідомості слухача яскраві образи й естетично спрямовані асоціації [16, с. 234]”.

Виклад основного матеріалу. Звукопоетичне впорядкування архаїчних текстів – це початковий етап становлення традиційної поетичної системи. Поки цілісного тексту ще не витворено відбувається накопичення словесного будівельного матеріалу: алітерацій, асонансів, поетичних повторів, паралелей, рим, епітетів, порівнянь, метафор, та ін. Далі „ці поетичні фігури перейдуть у розряд вторинних за відношенням до образу, але поки що всі вони становлять смисловий перехід від ритму до слова, який завершується формуванням словесної структури як паралельного розташування двох синкретичних сфер, що утворюють семантичний ряд [6, с. 79]”.

Однак, коли народний поет творить пісенний рядок, слова змонтовані одне з одним не лише змістом, але також, і то чи не в першу чергу, звуком. У результаті те, що народний співець „творив інстинктивно, при допомозі свого високо обдарованого поетичного слуху, виструнчується перед нами вибагливою звуковою структурою, що її ми називаємо звуковими повторами [12, с. 32]”. Серед найбільш характерних своєю милозвучною згармонізованістю рядків заслуговують на увагу такі співзвучні комбінації: *Чи ся кобилки пожеребили... А все волове, все половії... Твої коні воронії порозпродувані... Загреміли ковані вози на дворі... Ой загула голубочка із-за дуба...* [12, с. 32].

Трапляються випадки, коли віртуозність поетичного інстинкту безіменних співців сягає значних естетичних висот і фольклорний текст твориться за допомогою параномазних ефектів (нагадаємо, що параномазія – сусідство двох різних, але таких, що звучать схоже, слів і семантичне стягнення між ними):

„СОКОле ясний, брате мій рідний, ти виСОКО літаєш [2, с. 179]”.

Важливу роль при формуванні неповторної звукової симфонії народнопоетичної мови відіграє рима, варіативність типів якої є дуже прикметною для української уснословесної пісенності. З невичерпних джерел народнопісенної традиції ще й до сьогодні збереглися неповторні текстові взірці, які демонструють співзвучно досконалі, „дуже літературні” рими („Стояла верба посеред двора, А на тій вербі золота кора”), унікальні за гармонійною мелодикою внутрішні рими („Ой сій мати **овес** на наш рід **увесь**”; „Сніги, **морози**, води, як **лози**”; „Ой **ластівонька** та **прилітає**, **Господаренька** та **пробуджає**” „А **теє вино сино зацвило**”, „А **ти кинув косу в росу**”), найрізноманітніші варіанти асонансних та консонансних рим („**Нахиліайте сосонку додолу**, **Принесемо сосонку додому**”; „**Не бійся, матінко, не бійся**, В чер-

вони *чобітки обуйся*”. „*Ой знати, знати, В кого є дочки: Втоптані стежечки Через садочки*”). Проте, на думку Б.Рубчака, процес фольклорного римотворення є зовсім відмінним від аналогічного літературного явища, бо „...ніякий творець народної поезії не керувався законами поезики, риму він підбирав не механічно, а в повному розумінні творив її, імпровізуючи її для потреб даної ситуації і не дивлячись на те, до якої міри вона правильна [12, с. 32]”.

Порівняно з іншими слов'янськими мовними системами (вже не кажучи про германські та романські) українська мова володіє чи не найбільшим арсеналом суфіксів здрібнілості-пестливості, які найчастіше використовуються для нюансування виразу почуттів та диференціації оцінок, а також, маючи у своєму складі один або два голосні звуки, сприяють повноголосцю слова і разом з тим його співності, протяжності. І.Денисюк, описуючи етностетичні особливості мови українського пісенного фольклору, налічує близько тридцяти афіксів зі здрібніло-пестливою конотацією, а також виводить національну унікальність нашої загальнонародної лексикограматичної парадигми через наявність у ній емоційно забарвлених здрібнених дієслівних та прислівникових форм. До того ж, на думку дослідника, „своєрідною вигадливістю, гнучкістю форми здрібнілості у мові фольклору досягається певного ефекту несподіванки, бо ж не всі вони вживаються у розмовній буденній мові: *хлібонько, вінонько, дзвоньки, печенька-перегаренька, корованенько, соніченько, огненько, звибочка, хвостиченько, Степасенько, Литвонька* тощо [3, с. 27]”.

Ідіоетнічна прикметність такого щедрого словотворення (сказав би М.Рильський, „слововитворів”) полягає ще й у тім, що „у струмі задушевного ліризму, інтиму, добродушності, у контексті слів з суфіксами пестливості намагнічуються слова з негативним зарядом: *нелюбонько, неславонька, клеветниченьки* і навіть *воріженьки*, а в значенні неприятелів *татароньки, угроньки* [3, с. 27]”. Щоправда, Б.Рубчак схильний вважати смислові емоційні оцінки цих дериватологічних засобів перебувають на другому плані, натомість авансцену заповнюють виключно їх звукомелодичні параметри та відповідний акустичний потенціал. Відтак, дослідник упевнений, що „не всі вони вживаються виключно для емоційних ефектів”, не завжди „обмежуються психологічним відношенням ліричного героя до його оточення”, а „в більшості випадків вони представляють ще один суто поетичний засіб, спричинений виключно

поетичними потребами, особливо потребами інтонації [12, с. 43, 45]”.

Сучасний дослідник етнолінгвістичної „гушавини питань” (І.Франко) В.Жайворонко зачисляє аналізовані численні лексичні одиниці народної мови до таких, що не втратили здатності виконувати магічну функцію і відзначаються своєю причетністю „до обрядодій та обрядових текстів”, серед них: *васильчик, весілячко, віданнячко, віночок, волики, воріженьки, гарненько, городчик, гостоньки, даруночок, квіточка, козонька, колядочка, коники, коновочка, вітаннячко, оженинячко, пальчик, перепеличка, перстенець, писаночка, подвір'ячко, пташечка, садочок, сльозочки, сонечко, спосіб ньенько, стежечка, худібка, челядонька, ягідочка*. „Природа багатьох зменшених назв, – стверджує вчений, – сягає своїм корінням давніх вірувань наших предків. Ці форми є відгомонам своєрідної данини людини об'єктам її обожування (*сонечко, місяченько, зіронька, вітронько*) через персоніфікації (*дощик, веснонька, літечко, зимонька, водонька*), пошанування (*батенько, гостонько, матінка, хлібчик*), запобігання (*бідонька, лишенько, горенько, доленька*). Обрядовий дискурс, як ніякий інший, демонструє функціональні можливості ментального кореляту (об'єднувального концепту) слова і речі, причому речі часто позірної, що ще більше підсилює магію слова-символу [5, с. 59]”.

Ще одним яскравим і національно самобутнім явищем ритмомелодики народної пісні є повторення, „вплив якого радіє не тільки на інтонаційну, але також і на звукову сторону усної словесності [12, с. 54]”. Міфопоетичні передумови виникнення повторів простежив Є.Мелетинський, дошукуючись джерел архаїчного словесного мистецтва і розуміючи, що „ритмічний повтор ніби відкриває „канал”, через який вливається у світ священна енергія, наповнюючи все своїм одночасно багатоголосим і єдиним звучанням і рухом [9, с. 29]”. „Рима для первісної поезії не характерна, – стверджує він. – У ній провідним началом є повторюваність не звуків, а смислових комплексів. Стихія повторюваності підтримується вірою в силу слова, як акумулювання цієї сили. Але повторення думок повинно варіюватися, тому що буквально повторення найчастіше вважається небезпечним... Зрештою, поєднання повторення і варіювання призводить до семантико-синтаксичного паралелізму [10, с. 157]”. Підкреслимо, що зазначені „смислові комплекси” в українському пісенному фольклорі найчастіше складаються з двох спільнокорених лексем, яким якраз через у специфічну естетику повторення

вдається уникнути збаналізовано-тавтологічної стилістики: „Шитінко шиє” (Вагил., 1983; 20), „Як біл, біленька” (Вагил., 1983; 21), „Ой сидить, сидить, лічбоньку лічить, Лічбоньку лічить незліченную” (Вагил., 1983; 24), „На вметіненьку красно вметено” (Вагил., 1983; 26), „Ой сидить, сидить, струженька струже” (Вагил., 1983; 56), „Післав пісочки” (Вагил., 1983; 60), „...стрілков стріляти”, „раду радили” (Вагил., 1983; 63), „Гатила гати...”, „Мостила мости”..., „Садила сади” (Вагил., 1983; 68), „Ой в садку, садку, садку садженім, Садку садженім, поостроженім, А на вершечках позолоченім” (Вагил., 1983; 70), „Ой як я піду в чужу чужиначку” (Франко, 1981; 197), „Взяли гадку гадати” (Франко, 1981; 194).

На наступному шаблі формального впорядкування звукопоетики перебувають такі повтори „сміслових комплексів”, що спричиняються до появи синтаксичного паралелізму – однієї з найбільш характерних ознак народнопісенної традиції. На думку В.Чабаненка, „естетичний сенс синтаксичної симетрії найбільшою мірою полягає в тому, що з її допомогою стихійне, несвідоме, стилістично безбарвне словорозташування може замінитися свідомим, нарочитим, стилістично виразним [16, с. 209]”. Прикладів з фольклорної пісенності є більш, ніж достатньо:

*„Закувала зозуленька з лісового прута
Закували Якимонька йа в залізні прута”*

*„Чом не гудуть буйні вітри,
Не ламають віти?
Чом не несуть на крилечках
Від милого вісті [12, с. 57]”.*

В окремих випадках переплетення синтаксичних паралелізмів є основною рушійною силою конструювання композиційної матриці ліричних творів, особливо якщо „... пісенне мовлення послуговується двома прийомами динамічної організації словесного образу – горизонтальним розгортанням синонімічного ряду і вертикальним, коли в кожному наступному рядку під логічним наголосом повторюється слово з подібною семантикою [4, с. 87]”:

*„Сама собі дівчина здивувалася,
Де її красотонька подівалася.
Чи у тому морі, що купалася,
Чи на полотенечку, що втиралася?
Чи на полотенечку, що втиралася?
Чи на тому милому, що влюблялася?
Ані на тому морі, що купалася,
Ні на полотенечку, що втиралася.
Ні на полотенечку, що втиралася,
А на тому милому, що влюблялася [12, с. 57]”.*

Загалом, усі компоненти звукової структури народнопоетичної мови – від простого, невибагливого звуконаслідування до ритмічно ускладнених синтаксичних повторів – виконують важливі стилетворчі функції, впливаючи водночас на формування національної специфіки та етноестетичної унікальності уснословесних пісенних текстів. Зауважимо, що під поняттям фольклорного стилю варто розуміти неповторну своєрідність ідейно-образної організації мовленнєвих, музичних та інших особливостей фольклору. Крім того, „стилістична прикметність стосується особливих традиційних форм втілення ідейного смислу, звиклих сюжетних структур, обмеженого числа мотивів, набору тематичних предметних деталей, а заодно орнаментальних прийомів (заспівів, зачинів, кінцівок, завершень), т.зв. загальних місць [1, с. 337]”.

На семантичному аспекті прикметності стилю усної словесності наголошує С.Єрмоленко, глибоко усвідомлюючи той факт, що стильовою ознакою народнопісенного слова є його „динамічна семантика, яка ніби переливається з однієї граматичної форми в іншу, створюючи наскрізний семантичний мотив узагальненого тексту народної пісні, що реально існує в кількох варіантах [4, с. 76–77]”. Ще більш докладно найтонші нюанси семантики фольклорного слова простежив російський лінгвокультуролог А.Хроленко, здійснивши його багатовимірну класифікацію, яка включає такі текстуальні параметри:

1) фольклорний текст – основа художньої творчості, тобто художній текст;

2) специфіка фольклорного світу, “картина світу”, ментальність;

3) акумулятивність – “здатність накопичувати і гармонійно врівноважувати смислові і матеріальні елементи різноманітних часових і регіональних пластів”;

4) тотожність слова і тексту;

5) синкретичність – текст не є єдиним, а зумовлений наспівом, декламацією, жестом;

6) народнопоетичне слово – результат узагальнення властивостей усного мовлення [15, с. 19].

Висновки. Таким чином, етноестетична якість звукової організації ритмомелодики українського пісенного фольклору простежується впродовж усього розвитку народної поезії від вільнішої речитативної форми до щораз більше впорядкованих поетичних форм, правильності рядків та викінченості строф. Формально-стилістичний аналіз фольклорного матеріалу засвідчує, що характерні ознаки національної

самобутності традиційної фоніки проявляються у ритмізованому налаштуванні речитативної метрики, ономатопеїчних засобах евфонізованої звукоструктури, асонансних, консонансних та римових звукових груп. Крім того, унікальність та неповторність уснословесного стилю пісень можна виявити, розглядаючи фонетичну унікальність аполитивних відношень, розкри-

ваючи мистецьку досконалість послідовного використання дериватологічно модифікованих варіантів слів, з'ясовуючи семантичні тонкощі ідіотнічних неологізмів та граматично ненормованих новотворів, виявляючи роль різних видів інтонаційних модифікацій та осмислюючи специфіку розгорнутих синтаксичних засобів повторення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аникин В., Селиванов Ф. Стил ь фольклорный р., стыл ь фальклорны б., стил ь фольклорный у. *Восточнославянский фольклор*: Слов. науч и нар. терминологии / Редкол.: К.П.Кабашников (отв. ред) и др. Минск: Навука і тэхніка, 1993.
2. Восточнославянский фольклор : слов. науч и нар. терминологии / [редкол. : К.П.Кабашников (отв. ред) и др.]. Минск : Навука і тэхніка, 1993. 478 с.
3. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції). *Літературознавчі та фольклористичні праці* : у 3 т. / Іван Денисюк. Львів, 2005. Т.3. С.15–43.
4. Ермоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. К. : Наук. думка, 1987. 246 с.
5. Жайворонок В. Етносимволіка форми слова й висловлення. *Українська етнолінгвістика : нариси* / Віталій Жайворонок. К. : Довіра, 2007. С.58–66.
6. Киченко А.С. Образ и образное сознание в фольклоре. *Введение в теорию фольклора : учебное пособие по спецкурсу* / А.С.Киченко. Черкасы : Б.и., 1998. С.62–122.
7. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів : Українознавча бібліотека НТШ, 2000. 284 с.
8. Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень. *ЗНТШ*. 1907. Т.LXXVI. С.64–116.
9. Маковский М.М. Образы мира и миры образов. *Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках* / М.М.Маковский. М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. С.13–30.
10. Мелетинский Е.М. Первобытные истоки словесного искусства. *Ранние формы искусства* / Е.М.Мелетинский. М. : Искусство, 1972. С.149–190.
11. Овсянико-Куликовский Д.Н. Лингвистическая теория происхождения искусства и эволюции поэзии. *Овсянико-Куликовский Д.Н. Вопросы теории и психологии творчества*. Х., 1911. Т.1. С.20–33.
12. Рубчак Б. Уваги до засобів народної поезії. *Сучасність*. 1963. № 3 (27). С.24–59.
13. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів : Місіонер, 2000. 300 с.
14. Христиансен Б. Эстетический объект. *Философия искусства* / Б.Христиансен ; пер. Г.Федотова. Санкт-Петербург : Шиповник, 1911. С.47–114.
15. Хроленко А.Т. Семантика фольклорного слова. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. 140 с.
16. Чабаненко В.А. Естетична функція й експресивні засоби української мови. *Стилістика експресивних засобів української мови : монографія* / В.А.Чабаненко. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. С.205–240.
17. Щурат В. Боденштедтова „Поетична Україна” (спомини в 75-ті роковини появи книжки). *Вибрані праці з історії літератури* / Василь Щурат. К. : Вид-во АН УРСР, 1963. С.118–126.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ДИЛЕМИ ЛЮДИНА – СВІТ В УКРАЇНСЬКІЙ УСНІЙ ПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

THE CONCEPTUAL FIELD OF THE MAN-WORLD DILEMMA IN THE UKRAINIAN ORAL POETIC TRADITION

Копаниця Л.М.,

orcid.org/0000-0002-8392-8909

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри фольклористики*

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Павлова А.К.,

orcid.org/0000-0001-6214-8738

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри фольклористики*

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей формування концептуального поля дилеми людина – світ у текстах ліро-епічного фольклору, виявленню важливих конструктів цієї складної ієрархічної системи в різних асоціативних взаємозв'язках. Структурні компоненти поля у процесі вербальної репрезентації розкриваються глибокою аксіологічною семантикою. Інтра- та екстралінгвістичні чинники текстотворення відіграють важливу роль у реалізації низки функцій фольклорного твору. З-посеред таких функцій – гносеологічна, естетична, виховна, людинотворча, евристична, інтегративна. З'ясування специфіки концептуального поля дилеми людина – світ відкриває шлях до осмислення антропологічної моделі ліро-епічного фольклору.

На прикладі концептуального поля як специфічної сфери етнокультурного простору можна також простежити аспекти формування фольклорної свідомості. Через репрезентацію магістральних концептів у традиційному ліро-епічному творі оприявнюються моменти духовних та естетичних пошуків українського соціуму. Комунікативні ресурси текстів необрядової поезії віддзеркалюють особистість у всій сукупності сенсів, ідей та прагнень. Людина постає у різні етапи та у різних сферах свого буття: від особистих та сімейних взаємин – до соціальної, трудової діяльності, релігійних обрядів тощо.

Через концептуалізацію бінарної опозиції життя – смерть на рівні фольклорної свідомості оприявнюється низка важливих констатацій. І через нарративну площину, і через консекутивність виявляється, що сутність буття не можна виокремити лише з нього самого. Концептуальне поле моделюється навколо центрального концепту, який через смислові параметри поєднується з іншими концептами. Поряд із тим, структурування концептуального поля відбувається на основі різноманітної інформації, наявної як у певному творі, так і на рівні інтертекстуальності.

Ключові слова: ліро-пічний фольклор, фольклорний твір, концепт, концептуальне поле, дилема, семантичне поле, лексема, інтертекстуальність.

The article is devoted to elucidating the peculiarities of the formation of the conceptual field of the human-world dilemma in the texts of lyric-epic folklore, identifying important constructs of this complex hierarchical system in various associative relationships. The structural components of the field in the process of verbal representation are revealed by deep axiological semantics. Intra- and extralinguistic factors of text creation play an important role in the realization of a number of functions of a folklore work. Among such functions – epistemological, aesthetic, educational, human, heuristic, integrative. Clarifying the specifics of the conceptual field of the human-world dilemma opens the way to understanding the anthropological model of lyric-epic folklore.

Aspects of the formation of folklore consciousness can also be traced on the example of the conceptual field as a specific sphere of ethnocultural space. Through the representation of the main concepts in the traditional lyric-epic work, the moments of spiritual and aesthetic search of the Ukrainian society are revealed. Communicative resources of non-ritual poetry texts reflect the individual in the whole set of meanings, ideas and aspirations. Man appears at different stages and in different spheres of his life: from personal and family relationships – to social, work, religious rites and more.

Due to the conceptualization of the binary opposition «life – death» at the level of folklore consciousness, a number of important statements are revealed. Both through the narrative plane and through consecutiveness, it turns out that the essence of being cannot be separated only from itself. The conceptual field is modeled around a central concept, which is combined with other concepts through semantic parameters. At the same time, the structuring of the conceptual field is based on a variety of information available both in a particular work and at the level of intertextuality.

Key words: lyric-furnace folklore, folklore work, concept, conceptual field, dilemma, semantic field, token, intertextuality.

Постановка проблеми. Український традиційний ліро-епічний фольклор віддзеркалює багатовікову історію етносу, в якій упродовж

віків задіяні величезні життєві ресурси, прагнення жити за законами правди, добра, справедливості, совісті, милосердя. У необрядовій поезії

репрезентовано домінантні моральні імперативи українства, духовні та естетичні пошуки цілих поколінь. Усвідомлення цінності самого людського життя, важливих його вимірів, глибинне осягнення його справжнього сенсу постало магістральним чинником структурування оригінальної антропологічної моделі необрядового ліро-епічного фольклору.

У зразках традиційної культури віддзеркалено сутнісні сили у процесі життєдіяльності особистості, становленні та розвитку соціуму. Константи народної філософії розкриваються через поліаспектну вербалізацію складної дилеми людина – світ. Актуальність зазначеної проблеми безпосередньо пов'язана з аксіологічними вимірами тексту, в якому представлено трансмісію етнокультурної традиції. Через передачу набутого досвіду майбутнім поколінням фольклорні твори репрезентують народні уявлення про одвічну триаду минуле – теперішнє – майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній гуманітаристиці існують різні підходи до детермінації поняття «концептуальне поле». З-посеред них – універсально-лінгвістичний, універсально-міждисциплінарний та спеціально-лінгвістичний [1].

У дослідженні «Концептосфера Бог в українському мовному просторі» мовознавця П. В. Мацьківа здійснено синтезоване осмислення концептосфери БОГ у різних видах дискурсів, зокрема, фольклорному, визначено особливості структурування концепту БОГ у діахронному та синхронному аспектах. У роботі враховано значення важливих конструктів, особливості прагматики фреймів, лексико-семантичних сегментів, дуальних опозицій, взаємодії концептуальних полів тощо. Автором проаналізовано способи моделювання концепту БОГ на прикладі творів усної традиційної культури з урахуванням когнітивного принципу та семантичного профілювання. У роботі простежено релігійний, архетипний та міфологічний параметри концептосфери БОГ у фольклорному дискурсі. Учений детермінує цю інваріантну структуру через універсальні культури, функціональну специфіку, ієрархічність будови, духовні та онтологічні рівні людини та всього суспільства. У комплексному дослідженні П. В. Мацьківа набула подальшого розвитку магістральна ідея антропоцентризму [2].

Значну увагу детермінації понять «концепт», «концептуальне поле», «концептосфера», дослідженню їхніх магістральних характеристик та виявів у культурологічному контексті приділила українська мовознавиця та літературоз-

навиця Л. І. Шевченко. Наприклад, у роботі «Концептуальний простір тексту Нового заповіту» учена проаналізувала семантичні особливості концептів через парадигму ключових слів, а також інших, пов'язаних із ними лексем. Саме ці конструкти, на думку дослідниці, постають вербальними репрезентантами концептів досліджуваного дискурсу. Текстуальне вивчення засобів формування загального змісту, виокремлення сталої системи семантичних параметрів, зрештою, сприяє оприявненню сутнісних ознак наративу, осмисленню підтексту твору, виявленню важливих образів [3].

Під поняттям «концептуального поля» у зазначеній роботі розуміється певна впорядкована система одиниць мови – «концептуальних ознак (компонентів, смислів), які формують один з аспектів концептуального змісту; вони згруповані навколо ключового слова» [3, с. 178]. Під концептуальним аналізом – такий спосіб студіювання, де першопричиною є саме концепти, а мета полягає у визначенні об'єктивації таких поняттєвих категорій [3, с. 178].

Сучасна лінгвістка Л.В. Лаєнко у праці «Концептуальне поле як спосіб організації лексикону носія англійської мови» акцентує на тому, що результати аналізу лексем у процесі моделювання семантичного поля можна використовувати під час вивчення особливостей концептуального поля. З точки зору лінгвістики, виникають підстави характеризувати сутність поняття «семантичне поле» через своєрідну замкнену модель, базовими в якій є інтегральні ознаки лексичних одиниць або конструктів мовної системи. З іншого боку, дослідниця вважає змістове, тобто концептуальне поле, принципово відкритою моделлю. Змістовою домінантою є певна інтегративна ознака, яка своєрідно синтезує вербальні та невербальні рівні моделі мовленнєвої дії. Таким чином, під концептуальним полем можна розуміти цілеспрямовану систему гетерогенних засобів розкриття змісту [4, с. 34].

Постановка завдання. Концептуальне поле дилеми людина – світ розгортається навколо семантичного осередку, що окреслює питання духовного удосконалення особистості через морально-етичне самовизначення. Поряд із тим, завдяки вербалізації важливих концептів цієї дилеми розкривається питання не лише духовних пошуків особистісного характеру, але й загальнонародного. У комунікативній площині фольклорного твору оприявнюється людина у всіх сферах земного існування: особистих, сімейних взаєминах, соціальній, трудовій діяльності, релігійних діях тощо.

Проблема сенсу життя людини розкривається в усній традиційній ліро-епічній поезії не лише як питання духовного становлення людини, а й як питання духовного становлення цілого етносу. Показ важливих постатей на тлі визначальних подій історичного розвитку підтверджує нерозривний зв'язок сенсу життя окремої людини та сенсу життя українського народу.

Отже, *метою запропонованої статті* є дослідження концептуального поля дилеми людина – світ на прикладі творів українського необрядового ліро-епічного фольклору. З-посеред *завдань* – простежити особливості структурування концептуального поля дилеми людина – світ у фольклорному тексті; виявити магістральні конструкції поля в їхніх асоціативних взаємозв'язках.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження кола важливих концептів дилеми людина – світ в українському ліро-епічному фольклорі доречно використати інтегративний підхід, залучивши праці філософів, фольклористів, психологів, а також лінгвістів, які диференціюють поняття семантичного та концептуального полів. Сучасні дослідники детермінують поняття концептуального поля через ієрархічну структуру концептів, які взаємопов'язані певною змістовою компонентою. Кожне концептуальне поле може моделюватися навколо центрального концепту, який через смислові параметри поєднується з іншими концептами. Поряд із тим, структурування концептуального поля відбувається на основі різноманітної інформації, наявної як у певному творі, так і на рівні інтертекстуальності. Таким чином, концептуальне поле може вибудовуватись у межах концептосфери конкретного тексту, і, що важливо, на рівні цілого семантичного мовного простору, всієї загальнонародної концептосфери [5, с. 112].

Аналіз зразків ліро-епічного фольклору виявляє особливості концептуального поля як сукупності гетерогенних засобів розуміння певних сенсів. До таких концептуальних полів можуть входити конструкції, які поєднуються на основі лексико-семантичної ідентифікації. Моделювання подібних структур у фольклорному творі пов'язано також із функціональною специфікою самих концептів.

Сучасна лінгвістка Ю. Емер детермінує поняття «фольклорний концепт» «як дискурсивний варіант загальнокультурного концепту, який відрізняється від концептів інших дискурсів специфічним змістом, зумовленим колективними установками фольклорного соціуму» [6, с. 70].

Отже, в аксіологічному вимірі фольклорний дискурс відображує систему норм, цінностей,

ідеалів, установок певного соціуму. Це можна простежити на прикладі зразків традиційної ліро-епічної поезії, які віддзеркалюють досвід покоління, модус осмислення сенсу буття людини як важливого світоглядного питання існування. Загалом концептуальне поле дилеми людина – світ можна розглядати як магістральну складову всієї концептуальної системи ліро-епічного фольклору.

Візьмемо для прикладу тексти українських народних дум. У творі «Як три брати утікали» базові концепти дилеми людина – світ вербалізуються завдяки паралельним низкам лексем. Концепт ЛЮДИНА представлений лексемою «брат», яка деталізується через використання семантично спорідненої лексеми «братик», сполук «найменший брат», «середульший брат», «старший брат», «голубоньки сивенькі», «братик рідненький». Концептуальне поле ЛЮДИНА вербалізовано також завдяки лексемам «отець», «матушка», які не мають розгорнутої деталізації в тексті. Поряд із тим, концепт «сини» деталізований сполукою «ясні соколи» [7, с. 197–201].

Текстуальний аналіз традиційної думи виявляє, що до периферії семантичного поля концепту СВІТ можна віднести різнопланові вербальні ідентифікатори. Часо-просторовий континуум представлений низкою лексико-семантичних конструкцій: «город Озов», «земля християнська», «Савур-могила», «річка Самарка» [7, с. 197–201].

Концептуальне поле СВІТ представлено, зокрема, іншими лексичними репрезентаторами, які асоціативно пов'язані з особливостями помежової ситуації: природа – «чорні хмари», «дрібні дощі», обставини життя – «тяжка неволя». До близького периферійного кола концептуального поля СВІТ можна віднести також вербальний комплекс антинорми доля – недоля:

– Ей побило мене у полі

Три недолі:

Перша доля – безхлібна,

Друга – безрідна,

Третя доля – боєн вітер повіває,

Мене, нещасного козака, із ніг валяє [7, с. 199].

На прикладі думи «Як три брати утікали» можна простежити визначальні особливості моделювання концепту людини в необрядовій ліро-епічній поезії. Тут можна виявляти, якою саме постає особистість у кризовій, помежовій ситуації. На думку сучасних учених, важливим у дослідженні концепту людини в фольклорі є те, що він спроектований на ментально-етичне відкриття. Йдеться, зокрема, про особистісну сутність та про моральне пробудження внутрішнього ества. Норов виявляється саме в певних умовах

існування, зокрема, в зоні ризику. Це постає домінантою свідомості людини. Таким чином, про вітальність і характер можна говорити як про дві пов'язані між собою площини народної культури. Очевидно, бінарна опозиція вітальність – характер може виявлятися навіть ризиком власним життям [8, с. 36].

Кризова ситуація впливає на норов героя фольклорного твору – найменшого брата, якого полишають двоє інших під час утечі з-під Озова. Молодший брат кількаразово висловлює бажання смерті:

1. Не хочете мене між коні узяти,
Возьміть мене *постріляйте-порубайте*,
Птицю та дзвірю на поталу не подайте [7, с. 198].
2. На Савур-могилу лягає,
Головку склоняє
І смерті бажає [7, с. 199].

Лексико-семантична репрезентація концепту сприяє усвідомленню, здавалося б, неприродного прагнення людини відірватися від джерел життя. І це насамперед виявляється на рівні моральних імперативів, оскільки сутнісно підтверджується намаганням зберегти власну гідність.

Таким чином, завдяки комплексній вербалізації у фольклорному тексті концептуальне поле дилеми «людина – світ» віддзеркалює аксіологічний компонент буття українського етносу, задіюючи наявні культурні коди. Аналіз фольклорного тексту підтверджує думку про те, що фольклорні концепти визначають семантичну прагматику й мотивацію та репрезентуються відповідними мовними формами.

Варто погодитися з думкою Е. Рахіліної щодо важливої тези на теренах когнітивної лінгвістики про певні домінанти, які визначають сполучуваність вербальних засобів і не є притаманними об'єктам буття як таким. Ці властивості можуть співвідноситися з віддзеркаленням буття в мові, тобто з мовною картиною світу [9, с. 338].

На прикладі творів необрядового ліро-епосу можна простежити шляхи побудови концептуального поля дилеми людина – світ, що відображає ставлення особистості до світу як особливої складної структури, де переплітаються духовні, фізичні та метафізичні фактори. Сам образ світу в фольклорному творі вирізняється своєрідними законами існування простору, особливою прагматико-семантичною реалізацією.

Концепт ЛЮДИНА, на нашу думку, можна вважати ядром концептуального поля дилеми людина – світ, оскільки саме цей етнокультурний компонент внутрішньо синтезований із найвагомішою проблемою світогляду українського

етносу. У світорозумінні українства темпоральні та часо-просторові виміри буття оприявнюються завдяки осягненню одвічної проблеми життя – смерть. Увесь предметний, фізичний світ наповнюється емотивністю через осмислення людиною її місця й ролі в цьому всеосяжному континуумі.

У текстах співанок-хронік про опришківський рух у Карпатах вирізняються особливості антинормії життя – смерть. Наприклад, у піснях про ватажка опришків Мирона Штолюка показано, що перед загрозою смерті відбувається сутнісна оцінка важливих подій, їхніх учасників, а також самого життя. Парадигма трагічного представлена у фольклорному творі на текстовому та поза-текстовому рівнях. Герой ліро-епічної пісні відчуває неминучість фіналу, незворотність того, що відбувається, наближення загибелі, і, найважливіше, він усвідомлює, що навіть загроза смерті не змусить його зректися обраного шляху – боротьби за істину [10, с. 413].

Через концептуалізацію бінарної опозиції життя – смерть на рівні фольклорної свідомості оприявнюється низка важливих констатацій. І через наративну площину, і через консекутивність виявляється, що сутність буття не можна виокремити лише з нього самого. Деякі філософи порівнюють життя з безкінечною субстанцією без диференціації певних категорій, зокрема, мети, сенсу, основи, цінності. Поряд із тим, у трагічних ситуаціях, навпаки, усе єство людини наповнюється справжньою сутністю. Учені вважають, що завдяки «розкодуванню» сенсу існування поняття «смерть» набуває позитивного значення в пізнанні: «Лише за рахунок знання смерті людське життя піднімається до його вершини» [11, с. 130].

Отже, фольклорний концепт можна розглядати як умовну ментальну одиницю, яка постає на рівні свідомості, мови та культури. Співвіднесеність концепту із цими феноменами можна аналізувати в кількох аспектах. Насамперед концепт перебуває в свідомості; він є ментальною проєкцією об'єктивних елементів культури; і, зрештою, оприявнюється в мові (мовленні) [12, с. 8].

Сучасні українські фольклористи пропонують характеризувати концепт у всій сукупності асоціативних зв'язків, враховуючи важливі етапи: виокремлення лексеми-ядра у конкретному тексті, парадигмі, низці текстів; вирізнення системи сем відповідно до мотиву завдяки аналізу різних жанрів традиційної культури; моделювання семантичного поля; аналіз прагматики фольклорного твору, комунікативного аспекту, варіативності тощо [13, с. 1443].

Антропологічна модель українського ліро-епосу основана на певному колі ціннісних орієнтирів соціуму, з виокремленням сутнісних оцінок описуваних ситуацій. Концептуальне поле ЛЮДИНА у фольклорному тексті своєрідно замикається певною модальною рамкою, яка може містити оцінку моральної діяльності або явища буття, навіть незвичайного, не знаного раніше. Ця сутнісна оцінка може залежати від розуміння встановлених у соціумі норм поведінки. Вона, власне, може стосуватися не лише емпіричної сфери, а також і метафізичної. Такі констатації можна простежити на прикладі текстів соціально-бутових пісень, де в концептуальному полі дилеми людина – світ виокремлюється дискурсотворчий концепт БОГ, який є відображенням духовної сфери українського етносу:

– Не бійся, дівчино, *Господь Бог* з тобою,
Господь Бог з тобою, *Господь Бог* з тобою,
Прийдеш до здоровля, візьму слюб з тобою,
Візьму слюб з тобою, візьму слюб з тобою
[14, с. 410].

Враховуючи, теоцентризм української народної пісні, можна навести приклади з Біблії: «Не бійся, з тобою бо Я, і не озирайся, бо Я Бог твій! Зміцню Я тебе, і тобі поможу, і правицею правди Своєї тебе Я підтримаю» (Книга Пророка Ісаї, 41: 10–13) [15].

В уявленнях представників українського етносу Бог постає всемогутньою силою, яка допоможе за наявності твердої віри здолати усі негаразди та перешкоди в житті, навіть саму смерть. За Біблією, «так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне (Євангеліє від Івана, 3:16) [15].

Отже, концепт БОГ у наведеному ліро-епічному творі замикається позитивною модальною рамкою, яка відображує не лише світогляд автора-виконавця фольклорного твору, але й світогляд цілого колективу. Вербальну репрезентацію цього базового у традиційній культурі концепту можна простежити на прикладі інших жанрів фольклору, зокрема, родинно-бутових пісень про кохання. Часто в таких фольклорних текстах вербальний репрезентатор асоціативно споріднений із моментами духовного одкровення українства:

Ой *Боже, Боже*,
Маю дівчину,
Сам добре знаю,
Що її не візьму [14, с. 243].

Милостивий Господь може вислухати, підтримати, підбадьорити, розрадити. На прикладі ліро-епічних творів можна виявити, що Творець,

який перебуває поза межами емпіричного світу, не уявляється як абсолютна абстракція. Він постає дієвою силою, яка здатна змінити людину, увесь соціум, увесь світ.

Наприклад, у баладі «Мали діти матір» концептуальне поле людина – світ доволі складне. Тут наявні дискурсотворчі і недискурсотворчі компоненти. Серед дискурсотворчих – концепти БОГ, МАТИ, РОДИНА, ПЕКЛО, ПРАЦЯ. Зокрема, концепт РОДИНА розкривається фреймами «мачуха», «діти-сироти», «свої діти». І, власне, в творі наявні недискурсотворчі концепти часо-просторової сфери, зокрема, побутові: «їжа», «поле», «гриб». Концепт РОДИНА, зокрема, розкривається фреймом «покарання дітей». Цей фрейм деталізується у фольклорному тексті за допомогою емотивно наповнених сегментів поетичного мовлення: «діточки піснули»; «стерен не вігнали»; «два пруті тернови»; «пруги поламала»; «поза карк нас бие»; «з голови кров тече» [16, с. 223].

У баладному творі негативна оцінка представленої події представлена на рівні лексико-семантичних антиномій: «свої дітятоньки» – «сиротоньки»; «калачики пече» – «з отрубів загнете». Найвищим психологічним напруженням пронизана та частина твору, де діти-сироти просяться до гробу своєї матері. І, зрештою, концепт БОГ, представлений лексемою «пан-Біг», постає домінантою усього концептуального поля. Він асоціюється з правдою, добром, справедливістю і карає тих, хто зневажає сиріт:

Зіслав *пан-Біг*, зіслав
Двох шатанів з пекла,
Взяли мачошицю,
Пішли з ньом до пекла [16, с. 224].

Наявна негативна оцінка представленої у фольклорному творі події споріднена з закликами до дієвості Бога, його втручання в буття шляхом удосконалення. Це можна простежити і на рівні інтертекстуальності, наприклад, через вербальну репрезентацію в українських пареміях: «Без Божої волі и волос з голови не спаде», «Як Божа воля, то вирнеш з моря», «Що Бог навине, того ніхто не мине», «Бог не карає прутом» [17, с. 40–41].

Висновки. Таким чином, дослідження концептуального поля дилеми людина – світ сприяє виокремленню його структурних компонентів у фольклорному тексті, виявленню важливих антиномій, когнітивних характеристик самих концептів.

На прикладі зразків ліро-епічного фольклорного твору можна простежити особливості функ-

ціонування як самого концептуального поля, так і всього фольклорного тексту. Аналіз конструктивів концептуального поля дилеми людина – світ оприявнює, що вербальні репрезентатори дискурсотворчих концептів переважно постають семантичними центрами фольклорного тексту. Концептуальне поле представлено бінарними опозиціями: радість – лихо, життя – смерть, воля – неволя, любов – ненависть, батьківщина – чужина, війна – мир тощо. Важливими конструктами є дис-

курсотворчі концепти ВІРА і БОГ, на прикладі яких можна дослідити етнокультурні та семантико-когнітивні параметри фольклорного тексту.

Ядром концептуального поля дилеми людина – світ у текстах фольклорного ліро-епосу постають концепти СВІТ та ЛЮДИНА. До центру концептуального поля долучаються інші конструкти відповідно до різнопланових асоціативних взаємозв'язків. Ці зв'язки можуть бути як антонімічними, так і синонімічними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тарланов З. К. Методы и принципы лингвистического анализа. Петрозаводск: Изд-во «Петрозаводский университет», 1995. 189 с.
2. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі: монографія. Київ – Дрогобич: Коло, 2007. 323 с.
3. Шевченко Л. І. Концептуальний простір тексту Нового Завіту. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2016. Vol. IV. PP. 173–181.
4. Лаенко Л. В. Концептуальное поле как способ организации лексикона носителя английского языка. *Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2012. № 1. С. 29–35. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2012/01/2012-01-05.pdf>
5. Евсюкова Т. В. Бутенко Е. Ю. Лингвокультурология: учебник. Москва: Флинта; Наука, 2014. 478 с.
6. Эмер Ю. А. Современный песенный фольклор: когниции и дискурсы. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2011. 266 с.
7. Народні пісні в записах Івана Манжури / передмова Л. Каширіної. Київ : Музична Україна, 1974. 350 с.
8. Чеснов Я. В. Фольклорный концепт человека (компетентность и традиция). *Фольклор и фольклоризм в меняющемся мире* / ред.-сост.: Л. П. Солнцева, Л. В. Фадеева. Москва, 2011. С. 14–45.
9. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва: Русские словари, 2008. 416 с.
10. Павлова А. К. Філософське осмислення життя і смерті в українській усній традиційній культурі. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. 2011. Т. XXVIII. С. 409–415. URL: <http://ndiu.org.ua/images/book/28.pdf>
11. Больнов О. Ф. Философия экзистенциализма: философия существования / сост. Ю. А. Сандулов; науч. ред.: А. С. Колесников, В. П. Сальников; пер. С. Э. Никулина. Санкт-Петербург: Лань, 1999. 222 с.
12. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: автореф. дисс... д-ра филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2004. 40 с.
13. Кузьменко О. М. Фольклорний концепт: визначення терміна, структурні параметри та типи. *Народознавчі зошити*. 2018. № 6 (144). С. 1339–1447.
14. Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2021. Т. 2. 592 с.
15. Біблія в перекладі І. Огієнка. URL: bibleonline.ru/bible/ubio/isa-41/
16. Балади / упор. і прим. О. І. Дея та А. Ю. Ясенчук; іл. худож. О. Л. Лисенко. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1987. 319 с.
17. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / упоряд., приміт. та вст. ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 21
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 32,09. Замов. № 0422/137. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.